

**TRECUTE VIEȚI DE DOAMNE
ȘI DOMNIȚE**

S'AU TRAS DIN ACEASTĂ CARTE, PE
HÂRTIE VIDALON, DOUĂZECI ȘI CINCI
DE EXEMPLARE NEPUSE ÎN COMERȚ
NUMEROTATE DELA 1 LA 25.

KAN DU PRINCE DE MOLDAVIE

U6128

POPAS DOMNESC
(a lui Mihai Suțu. Vezi p. 454)

C. GANE

TRECUTE VIEȚI
DE
DOAMNE ȘI DOMNIȚE

II

EPOCA FANARIOTĂ
(1714 — 1821)

CU NUMEROASE ILUSTRAȚII ÎN TEXT ȘI
UNSPREZECE PLANȘE AFARĂ DIN TEXT

BUCUREȘTI
FUNDAȚIA PENTRU LITERATURĂ ȘI ARTĂ „REGELE CAROL II”

39, Bulevardul Lascar Catargi, 39

1 9 3 5

INTRODUCERE

Pe când în Occidentul Europei al paisprezecelea din Ludovicii Franței se cobora lin pe calea ce duce la sfârșitul tuturor deșertăciunilor, în Orientul ei Petru cel d'întâi își scotea abia atunci coarnele sale împărătești, abia atunci se arunca în vârtoarea cuceritoarelor lupte, abia atunci, la orizontul politic al noului veac, se înălța despotul moscovit, ca o lungă amenințare pentru viitorul atotputernicului Stambul.

De trei veacuri stăpâni ai acestui Orient, fiii lui Osman aveau, orice s'ar spune, destulă pricepere politică pentru a simți că amenințarea este serioasă și că, de când se așezaseră ei în Europa, se aflau acum întâia dată în fața unui adevărat pericol. Victoria Țarului la Pultava fusese un categoric-imperativ, dezastrul dela Prut o întâmplare numai. Turcii pricepuseră gravitatea situației; trebuiau luate în consecință măsuri grabnice și eficace. Și în primul rând deci, trebuiau să se asigure de statul tampon, de Principatele Dunărene, care nu erau otomane și nu erau străine, care făceau puntea între crucea de pe Cremlin și semiluna de pe gîmnia Sfintei Sofiei. Indoita trădare Cantemir-Brâncoveanu avusese darul să zăpăcească o clipă înțelepciunea Înaltei Porți. În anticamera Seraiului bătea un vînt de nebunie: să facă din hainele țări românești raiale otomane.

Cu încetul însă Poarta se cumiști. De ce ar face raiale din sburdalnice ținuturi, care timp de trei veacuri n'au putut fi supuse? Moldova și Muntenia pašalâcuri turcești? Ar însemna menținerea unui focar de revoltă acolo unde tocmai aveau Turcii mai multă nevoie de liniște, ar însemna să arunce de bună voie aceste populații în brațele celor împotriva cărora începuse acum lupta pe viață și pe moarte.

Nu, trebuia căutată altă soluție.

Și o găsiră. Menținerea unui stat tampon, dar supus, plecat, imblânzit. Cum? Dar era la mîntea omului. Scoaterea din conducerea statelor a oamenilor cu rădăcinele înfipte în pămînt, a ȧame-
nilor cu sufletele îndurerate de necazurile neamului, și înlocuirea
lor cu străini dornici de avuții și credincioși stăpînilor cari i le
procurau. Ziua în care în mîntea nu știu cărui turc, sub domnia
Sultanului Ahmed Han al treilea, se născu această idee, fu și ziua
de naștere a Epocei Fanariote în Țările Dunărene.

Dar acum trebuia prudență, circumspecție și înțelepciune în
alegerea celor cărora se arendau țările românești. Trebuia, pe de
o parte, să fie acești oameni înțelepți, învățați, nu prea lacomi,
pentru a da țărilor o administrație bună de care să fie mulțumite,
iar pe de altă parte să fie ei oameni în care Inalta Poartă să-și poată
pune cea mai deplină încredere.

Cum s'au priceput Turcii să împlinescă cerințele de mai sus,
se va vedea din cuprinsul acestei cărți, din care se va constata că
dacă Fanarioții au fost în majoritate oameni înțelepți și învățați,
apoi în privința lipsei de lăcomie au cam lăsat de dorit, fără să
mai vorbim de netemeinicia încrederii ce pusese Poarta în ei.

Pentru noi Români veacul acesta de guvernare fanariotă a
fost și folositor și dăunător, ca toate trebile omenesști, care-și au,
ca și lucrurile, părțile lor de lumină și de umbră, mai mult din-
tr'una, mai puțin din alta, după locul unde te așezi pentru a le
privi.

Domniile fanariote ne-au fost folositoare din punctul de vedere
politic, fiindcă într'o vreme când începuseră cele două mari împă-
rății vecine, Austria și Rusia, să rîvnească la posesiunea țărilor
noastre, fina diplomație a Grecilor a știut să strecoare barca printre
stânci fără a o sparge, deoarece interesul lor cerea ca țările române
să rămâie sub dominațiunea Sultanului, dela care căpătau ei
acele gospodarate care le aduceau mărire și avuție. Certele ante-
riore ale boierilor noștri și nemăsuratele lor ambițiuni ar fi putut
dimpotrivă face mai ușor ca țările noastre să devie în scurtă vreme
anexe austriace sau moscovite.

De asemeni ne-au fost Fanarioții folositori din punctul de ve-
dere cultural, căci majoritatea din ei fiind oameni cu multă știință

de carte, au deșteptat în sufletul boierilor, prin școli, prin dascăli particulari, prin înseși persoanele lor, interesul pentru o cultură, care deși străină, era totuși cultură, ceea ce va înlesni mai târziu trecerea dela cartea grecească la cea românească.

Și mai putem adăoga la aceste foloase arătate, încă acel că dominațiunea fanariotă fiind de fapt foarte urită de boierii cari nu puteau ierta Grecilor să vie să-i scoată pe ei din pâine, făcu că aceștia, în vremuri mereu desbinați între ei, să-și strângă acum rândurile, formând un front împotriva străinului. Redeșteptarea națională s'a născut din acest motiv egoist, dar s'a născut totuși cu câteva ceasuri mai de vreme.

Răul pe care ni l-au adus Fanarioții a fost totuși și el destul de considerabil; căci de-ar fi fost numai acel ne mai pomenit jaf ce-au făcut ei timp de 100 de ani în țară și care adusesese poporul la sapa de lemn, lucrul fiind trecut de mult, l-am putea și uita. . . dar ceea ce ține Românul minte, fiindcă urmările mai dăinuiesc și astăzi, este sistemul de conrupere, de necinste, de mituire, de îmbogățire ușoară fără efortul muncii, de depravare a caracterelor și de ucidere a mândriei, pe care Moldovenii și Muntenii *nu le-au avut* în veacurile de mai înainte, și care a pătruns de atunci adânc în rădăcini de suflet, de stăm uluiți și ne întrebăm când și cum se vor șterge vreodată urmele acelu fanariotic import.

Desnădejdea nu s'a furișat niciodată în sufletul Românului:

*Viitorul și trecutul
Sunt a filei două fețe,
Vede 'n capăt începutul
Cine știe să le învețe.*

Dar în prezentul în care trăim e zor nevoie să se înceapă spălatul rufelor care să ne pregătească acel viitor ce va trebui să semene cu filele dintâi ale cărții Neamului Românesc.

Pentru a vedea de ce și cum ne-a venit răul acesta în țară vom arăta întâiu cum priveau Fanarioții ei însăși amestecul lor în trebile noastre, și vom reproduce apoi scrisoarea unui străin spre a desluși cum se purtau ei pentru a ajunge la scopurile lor.

Beizadea Nicolae Suflu, fiul lui Vodă Alexandru (vezi cap. 21) spune în amintirile sale ¹⁾ următoarele:

« Ajungerea în scaunele țărilor române era ținta la care râvneau fără încetare membrii mai de seamă ai familiilor grece stabilite la Constantinopol, cunoscute sub denumirea de fanariote. În jurul fiecăreia din aceste familii predestinate se strângea o mulțime de oameni cari formau « curtea lor viitoare ». Indelețnicirea fără preget a Grecilor din Fanar era sfortșarea pe care o făceau de a învinge pe ceilalți competițori, și, pentru a ajunge la aceasta, *întrebuințau mijloacele cele mai neîngăduite*, pe care de altfel Turcii i le înlesneau cu prisosință: era o necurmată luptă care se isprăvea uneori cu pierderea averii și deseori chiar cu a vieții. Cei cari erau destul de fericiți pentru a ajunge, prin mii de pericole, scopul mult dorit al jertfelor lor, erau prea puțini siguri de a se folosi de ele, căci o înrăurire din afară, o schimbare politică, o intrigă oarecare pricinuiiau, când se aștepta cel mai puțin, chemarea Domnitorului înapoi la Stambul și înlocuirea lui cu un alt fericit al soartei. În timpul scurtei lor domnii, voevozii încercau, *cum e și firesc*, să se despăgubească de jertfele lor, strângând, când le stătea în putință, avere destulă pentru a-și putea duce viitoarele zile ale scăderii lor... ».

Felul cum se purtau acești Fanarioți pentru a-și ajunge scopul arătat de Nicolae Suflu, ni-l deapănă un străin de sufletul Turcului, al Grecului și al Românului, dar un fin observator al celor văzute și auzite în timpul șederii sale în capitala Imperiului Ottoman. Acesta e colonelul di Ferrieri care scria lui Latanzzi următoarele ²⁾:

« Toți dragomanii [tâlmacii ambasadelor străine sau ai Porții, din cari se recrutau în deobște Domnii țărilor române] sunt de clasa cea mai de jos [nu totdeauna], își însușesc însă nume strălucite, străine cu totul de ei. Sunt oameni fără moravuri și principii... inculți [fals]... aroganți și interesați peste măsură...

¹⁾ N. Soutzo: « Mémoires » (1798—1871), publiés par P. Rizos, Vienne-Gerold & Co., 1899.

²⁾ Di Ferrieri era un Italian în slujba Ecaterinei II-a, trimis de ea la Constantinopol pentru negocierile de pace din 1792. Scrisoarea a fost publicată de Dr. M. Popescu în « Convorbiri Literare », 1925, Nr. de Octombrie (pag. 760 urm.).

Se înrudesesc între ei la fel ca Evreii și-și comunică unii altora toate secretele ce le sunt încredințate... Neamul acesta de oameni nu trăiește decât din minciună și înșelătorie...

« Merită să-i vezi cu câtă mândrie merg când se duc la Poartă în vreo chestiune oarecare, purtând căciulă de zebelin, și arătându-se în mers absorbiți de cele mai adânci gânduri, ca și cum ar fi vorba de mântuirea Impărăției. Sosiți însă la Galata trec canalul pe cea mai sărăcăcioasă barcă, ca să nu plătească decât 2 parale, când cu 3 sau 4 ar putea face același drum cu cel mai frumos caic.

« Aceste personaje mărcante, când debarcă la Stambul se transformă ca prin minune. În locul aerului arrogant iau o înfățișare umilită, făcând loc pe strada plină de Turci — călcând adesea chiar în noroi — până și celui mai păcătos Musulman, și închinându-se la ei cu cele mai plecate ploconeli.

« Ajunși la Poartă în această stare mizerabilă, intră tremurând și se refugiază într'o cameră sărăcăcioasă de lângă apartamentele lui Reiss-Effendi (Ministrul Afacerilor Străine). De aici, pe-o scară strâmtă de lemn, pe care nu se pot urca decât mai mult încovoieți, ajung într'o odaie îngustă de 7 pe 2 arșini, unde se așează, îngheșuiți ca sardelele, pe câteva saltele subțiri de două degete, singura mobilă ce se află acolo, și nevorbind decât doar foarte încet, de teamă să nu fie auziți și bruftuiți de slugile ministrului... La câte umilinți nu se expun ei pentru a reuși să trimită pe vreunul din servitori până la ușă spre a vedea dacă Reiss-Effendi este sau nu bine dispus... Dacă se întâmplă ca acesta să nu-i primească, ce chin până găsesc pe un alt servitor, care se însărcinează a comunica el ministrului ceea ce are de spus, sau să-i înmâneze memoriul ce are de dat.

« Dacă dimpotrivă sunt introduși înăuntru, atunci urmează un nou șir de umilinți: cu capul plecat până la pământ, cu mâinile încrucișate pe piept, fără să se apropie de sofa lui Reiss-Effendi, bătând mii de mătâni, îl salută ținând mâna la frunte, și în starea sclăviei celei mai josnice i se adresează tremurând de frică.

« Ministrul răspunde prin monosilabe, iar întrebarea nu ține decât câteva minute.

« Dacă chestiunea ce este de aranjat cere mai mult timp, atunci sunt trimiși să aștepte răspunsul afară. Se întâmplă adesea că,

așteptând până în seară, Ministrul să treacă pe lângă ei fără a-i băga în seamă, ca pe lângă niște servitori.

« Dragomanul se întoarce apoi, pe același drum, la Pera sau aiurea, unde, tot ca prin farmec își recapătă mândria și aroganța dela plecare, îndreptându-se cu mare alai, însoțit de servitori și de ieniceri, spre locuințele lor ».

...Și dela locuințele lor, foștii dragomani veneau voveozi în țările noastre...

Iată pentru ce... Dar să întoarcem foaia.

Lucrarea de față întâmpină două greutăți. Întâiu aceea de a găsi și de a aduna materialul necesar pentru a descrie viețile unor Doamne și Domnițe străine, care jucând un rol cu totul inexistent în politica și în istoria țărilor române, n'au lăsat, ca atare, urme decât foarte șterse atât în cronicile cât și documentele timpului. Cercetătorul vremilor apuse este deci nevoit, când vorbește de trecutul fanariot, să culeagă orice știre, cât de neînsemnată, cu privire la aceste femei, și să bage doar tabloul în rama epocii. A doua greutate este planul unei atare lucrări; căci dacă, după cum ar fi mai firesc, s'ar adopta acel cronologic, apoi desele schimbări de domnii, venirea, plecarea, revenirea Doamnelor fanariote din Constantinopol la noi și înapoi, ar face un labirintism în cugetul cetitorului, de nu i-ar mai putea da de rost. De aceea se pare că planul adoptat în această lucrare, de-a vorbi despre Doamnele fanariote în legătură cu neamurile soților lor, este cel care poate da cetitorului o icoană mai clară asupra unui trecut, care înstrăinat cum a fost, își are totuși și el farmecul său, căci este al străbunilor noștri, și deci al nostru al tuturor.

I

FAMILIA MAVROCORDAT

NEVESTELE LUI NICOLAE VODĂ ȘI DOAMNA
LUI ION VODĂ

Cu apariția lui Nicolae Mavrocordat pe tronul Moldovei în 1710, începe perioada zisă « fanariotă ». Însă din punct de vedere politic și cultural, întâia jumătate a veacului al 18-lea are încă un caracter pronunțat românesc. D-l N. Iorga o proclamă chiar ca fiind « a noastră națională ». *Viața socială* începe totuși de pe atunci a căpăta o înfățișare înstrăinată. Felul de trai al femeilor române luă un caracter constantinopolitan, pornit din rândurile Doamnelor ce se perindau, uneori fulgerător, pe la curțile din București și din Iași, și coborînd treptele sociale până la cele din urmă jupănești de boiernași — căci maimuțeria a fost unul din jalnicele apanaje ale clasei noastre conducătoare.

Inceputurile unei asemenea influențe sunt mai vechi, din vremea când voevozii detronați se apucară să-și petreacă anii de mazăle la Stambul. Însă în rândul boierilor și jupănelor influența grecească n'a pătruns decât atunci când, în mod constant, au început să ne vie din Fanar numai Domni Greci sau complet grecizați. Iar răul, incalculabil, ce ni l-a adus această influență este înstrăinarea clasei dominante de limba și de obiceiurile poporului, înstrăinare care, trecând apoi prin epoca franțuzismului, mai dăinuește oarecum și azi.

Au fost între timp și excepții. *Viața* la curtea lui Constantin Mavrocordat, de pildă, a avut un caracter românesc — și în tot cazul vina desnaționalizării de sigur nu Doamnele fanariote o poartă. Născute și crescute pe malurile Bosforului, ele veneau la noi formate și rămâneau prea scurtă vreme pentru a se putea

româniza. Iar pe de altă parte, chiar bună voință de-ar fi avut, mai mare încă era bunăvoința boieroaicelor noastre de-a imita felul de-a fi și de-a vorbi dela Curtea Domnească — așa încât ce-a trebuit să se întâmple, s'a întâmplat.

Trei neveste a avut Nicolae Vodă și toate erau străine.

Fiul lui Alexandru Mavrocordat Exaporitul și al Sultanei Hrisoscolegiu ¹⁾, Nicolae, se născuse și crescuse la Constantinopol. Nu știa deci o boabă românește, căci nici n'avea de unde să fi învățat această limbă. Se însurase de tânăr cu *Casandra Cantacuzino*, fata lui Dumitrașcu Vodă, deci din acea ramură a Cantacuzinilor neromânizată. La moartea acesteia, care-i dăruie 2 copii, pe Scarlat

¹⁾ Despre originea Mavrocordaților am vorbit mai sus, în vol. I, cap. XVIII. Vom adăoga aci numai câteva lămuriri. În ce privește pe nevasta primului Mavrocordat (Nicolae), acea celebră fată a lui Scarlat Beglitz, Ruxandra, fosta doamnă a lui Alexandru Cuconul, unii autori, printre cari în primul rând Dora D'Istria (Gli Albanezi în Rumania) și mai târziu Al. G. Mavrocordat (« Arhiva », anul V, 1894) neagă pe deantregul povestirea culeasă de toți autorii de mai târziu din « Istoria Imperiului Ottoman » a lui D. Cantemir, adică accidentul ce i s'ar fi întâmplat în Bulgaria, când slujind-o vărșatul, mirele ei, îngrozit, ar fi restituit-o părinților imediat după nuntă, iar ea s'ar fi măritat mai pe urmă cu un negustor de mătăsuri, Nicolai (Pandele) Mavrocordat. În sprijinul afirmațiilor lui Cantemir, noi avem însă pe Ion Neculce (O Seamă de Cuvinte) ale cărui informații, controlate, s'au adeverit întotdeauna exacte. Iar în schimb, nici Dora D'Istria, nici Al. G. Mavrocordat nu aduc dovezi, sau cel puțin argumente, contrarii. Ei afirmă numai. Și atari afirmațiuni, venite dela membrii familiei și nedovedite, sunt cu atât mai suspecte, cu cât Al. G. Mavrocordat de pildă ne spune că familia dumisale număra printre cele mai de seamă sub împărații bizantini. De unde știe d-sa aceasta și cum se face atunci că numele acesta nu apare în nici o cronică bizantină și în nici o operă de istorie a imperiului bizantin?

Niculai Mavrocordat s'a ridicat în tot cazul prin zestrea nevestei lui, *Ruxandra Scarlat Beiglitz*. Fiul lor Alexandru, celebrul Exaporit, s'a însurat cu o vară primară de-a lui, *Sultana Hrisoscolegiu* (fata *Casandrei* și a lui Alexandru Iliș Vodă, deci Mușatină). Copiii lor au fost Niculai Vodă, Ion Vodă, Scarlat și *Ruxandra*. Despre cei doi dintâi vom vorbi în capitolul de față, arătând și care au fost soțiile lor. Scarlat a fost ginerele lui Brâncoveanu, luând în căsătorie pe fata acestuia, Ileana. Iar Ruxandra Mavrocordat s'a măritat cu Matei Ghica, fiul fostului Domn Grigore I. Ghica. Ea a fost mama lui Grigore II și a lui Scarlat, cari au domnit amândoi. Vom vorbi de ea în capitolul viitor, căci a fost o femeie vrednică.

Nicolae Vodă Mavrocordat

și pe Ruxanda, el se reînsură cu *Pulcheria Ciuki*, fată de boier țarigrădean. Cu această nevăstă sosi el la Iași, la 25 Ianuarie 1710, după ce întâiu își îngropase tatăl la Constantinopol, mort acolo

de-o dambla, unii zic că de bucurie de a-și vedea fiul Domn, iar alții zic că de supărare, fiindcă domnia țărilor dunărene aducea mărirea dar și pieirea unui neam.

Această întâie și scurtă domnie a lui Nicolae Vodă, care pentru a se înțelege cu sftnicii lui avea nevoie de tâlmaci, a fost nesuferită țării, sau mai bine zis, boierilor. Sosit din Țarigrad cu o droaie de Greci după el, din care cel mai strașnic era un anume Spadoni, el veni și cu un plan de cârmuire extraordinar pentru vremile acelea. Venise anume cu gândul bine preconcept de-a sprijini țărănimea împotriva boierimei. Din prima săptămână a sosirii lui la Iași, băgă o seamă de căftăniți în beciu, smintindu-i în bățai, iar când la Divan se jeluia un sătean împotriva boierului său, știut era dela început că dreptatea a țaranului va fi.

Trebuie mărturisit că acești Mavrocordați, atât Niculae cât și fiul său Constantin, au fost oameni foarte neobișnuiți pentru vremurile în care trăiau.

Din nefericire pentru țărani și din fericire pentru boieri, domnia aceasta n'a ținut decât zece luni. În Noemvrie 1710 îi sosi mazilirea în următoarele împrejurări, în care Doamna Pulcheria jucă un rol duios.

Războiul ruso-suedez se isprăvise cu înfrângerea lui Carol al XII-lea la Pultava, iar Petru cel Mare era gata să deschidă ostilitățile împotriva Turcilor. Sublimei Porți îi fu frică de Brâncoveanu, să nu cumva să se dea din partea Muscalilor. O obișnuită mazilire nu-i păru însă prudentă. Ea ar fi vrut să pună mâna pe Domnul Munteniei, brusc, întinzându-i o cursă. Pe Mavrocordat nu-l putea însărcina cu o astfel de treabă, deși aveau toată încrederea în el, fiindcă era încuscrit cu Domnul Munteniei, frate-său Scarlat Mavrocordat ținând în căsătorie pe fata Brâncoveanului, Ileana. Il trimiseră deci pe Dumitru Cantemir Domn în Moldova, ca dușman învederat și cunoscut al voevodului din București, cu însărcinarea de-a prinde el pe Brâncoveanu!

Nicolae Vodă habar n'avea de toată această intrigărie din Sтамbul. Judeca liniștit la Divanul Domnesc când unul din grecii lui intră pe neașteptate în odaie și apropiindu-se de el îi suflă la ureche: Măria Ta, a venit o seamă de Turci, cu niște oameni de-ai lui Dumitrașcu Cantemir, au tras drept la Curte, au descălecat în

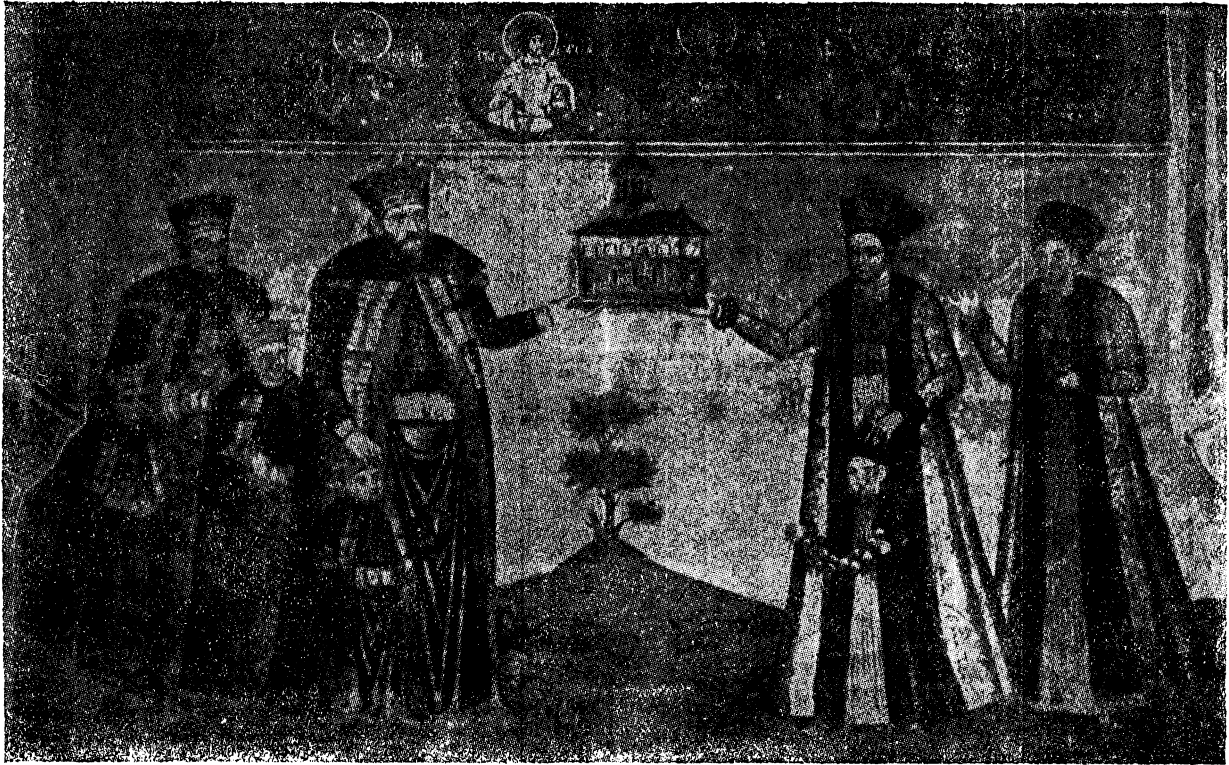
capul scării din spre casele Doamnei, și-au spart ușa beciului de sub scară, de-au slobozit pe vornicul Iordachi Ruset din închisoare ». Înțelegând Vodă că aceasta nu putea însemna decât mazilirea, se ridică în grabă dela Divan și merse în apartamentele sale. Le găsi pline de toți grecii lui, ascunși prin toate ungherile, necutezând niciunul să iasă afară, de frica boierilor care i-ar fi sfâșiat. Capugiul chemă pe Vodă la o parte, îi ceti firmanul de mazilire și-l asigură că are poruncă să vegheze asupra lui și a Doamnei, să nu li se întâmple nimic. Dar boierii, din curtea palatului, cereau pe Spandoni să-l sugrume. Acesta fugi din casele Domnului într'ale Doamnei, cerându-i ocrotirea. Iar miloasa Doamnă Pulcheria îl îmbracă cu o rochie de-a ei, și pentru a-i scăpa viața îl urcă cu dânsa în rădvan, ieșind astfel pe poartă în văzul tuturor boierilor, cari pricepură șiretlicul, dar nu îndrăsniră să se apropie de careta domnească. Nicolae Muste, cronicarul, era de față la această scenă pe care ne-o descrie astfel: « Iar acea poghială spurcată, Spandoni, sfetnicul lui Vodă, s'a îmbrăcat muiereste cu topuzul în cap, cum poartă muierile grece, și-au intrat într'un rădvan cu Doamna, într'un loc cu muierile, pentru ca să nu-l cunoască nimeni, pe care cu ochii mei l-am privit. Și într'alt chip de-ar fi ieșit din Iași, pe loc l-ar fi omorît! »

În rădvanul Doamnei mai erau și copiii din prima căsătorie a lui Mavrocordat, precum și un mic plod din a doua cununie, Domnița Maria.

Luară cu toții drumul Stambulului, de unde, peste mai puțin de un an, se întoarseră iarăși la Iași, deoarece Cantemir jucase Turcului festa, trecând cu trupul și cu sufletul, cu familia și cu sfetnicii lui, din partea Țarului.

A doua domnie a lui Niculai Mavrocordat în Moldova luă cu totul altă întorsătură decât cea dintâi. Mârâiala boierilor împotriva lui și răscoala care era să coste viața lui Spandoni, nu le uitase Vodă și s'apucă deci să se poarte bine cu boierii, scoțându-i din închisoare și chemându-i din pribegie.

Dar ceea ce încântă cel mai mult pe Moldoveni e inovația aceea introdusă de Mavrocordat de a da seama Divanului de socotelile visteriei; încasări și cheltueli, bugetul Statului, supus controlului sfatului boieresc — un început de regim constituțional introdus

Nicolae Vodă Mavrocordat, Doamna Pulcheria și copii lor (Mănăstirea Văcărești)

de Nicolae Vodă în Moldova în timpul absolutismului ce domnea în țările occidentale.

Spre lauda lui Mavrocordat, om inteligent și cultivat, el nu era lacom. Bun administrator, s'a arătat mai cu durere pentru păsurile țării decât mulți din Domnii dinaintea lui, Moldoveni drepti! Țara îl iubea și Turcii îl stimau. Când, în 1716, scoaseră pe Ștefan Vodă Cantacuzino din scaunul muntenesc, ei mutară pe Mavrocordat din Iași la București — un fel de înaintare în rang, Muntenia trecând întotdeauna ca fiind o țară mai bogată și deci mai însemnată decât Moldova.

Așa dar, după cinci ani de domnie, Vodă Neculai cu Doamna Pulcheria, cu copiii arătați mai sus și cu doi alții născuți între timp, Constantin și Ioan, cari vor deveni și ei Domni, se urcară în rădvane și luară, prin Focșani, drumul Bucureștilor. Primiți la granița țării de către boieri, intrară în capitală la 30 Ianuarie 1716, cu obișnuitul alai și cu salve de tunuri.

Doamna era însărcinată. Drumul în rădvanele acele arhaice o obosise atât de mult, încât puțină vreme după sosirea ei la București, căzu la pat.

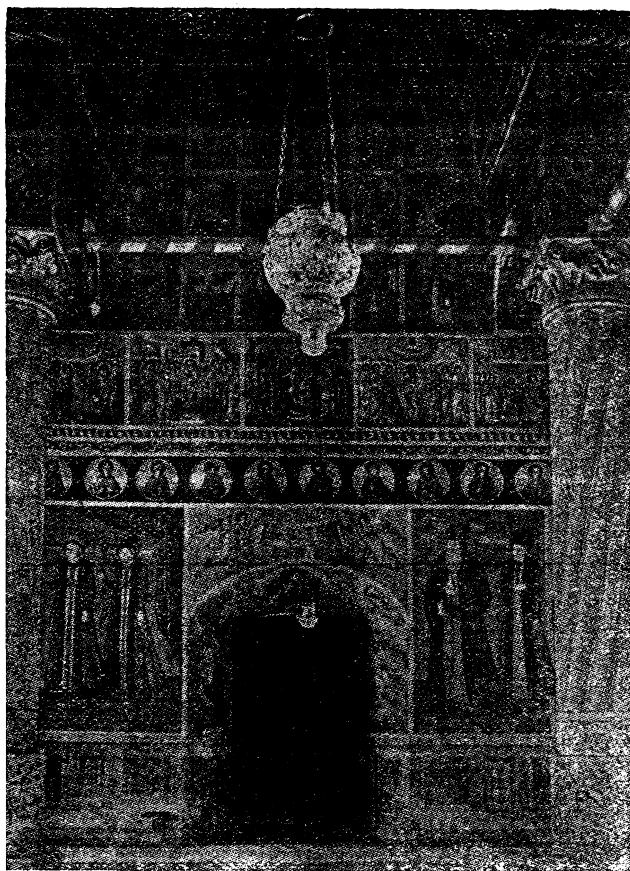
Cam trei luni mai târziu, la 10 Mai, născu un fiu, pe Toma.

Nașterea fu grea și Doamna rămase bolnavă în îngrijirea unor medici proști. Opt zile mai târziu, la 18 Mai, avu loc botezul țăncului, a cărui viață fu numai de 5 săptămâni și în aceeași zi, Vineri înainte de Duminica Rusaliilor, în faptul zilei, muri în casele domnești din București, Doamna Pulcheria. « Moartea a fost anunțată prin sunetele clopotelor tuturor bisericilor și pușcăriașii au fost scoși din închisori, pentru a se ruga de sufletul celei moarte. Corpul Principesei, frumos gătit, a fost întins pe-o masă acoperită cu covoare, într'una din camerele palatului, având împrejur făclii mari aprinse. Sala era plină de jupănesele marilor boieri, care păstrau o atitudine maiestooasă, de adâncă tăcere.

Sâmbătă dimineață înmormântarea avu loc cu mare alai, în biserica Mitropoliei din București, în următoarea rânduială: La ora 12, toată garda Seimenilor care aștepta în curtea palatului, se porni pe jos, în rând câte doi, fără arme, ținând fiecare câte o lumânare aprinsă. După gardă, urma o trupă de cazaci, apoi breslele de meseriași și corpul negustorilor. Urmău preoții tuturor bisericilor

din București în patrafire, și stariții mănăstirilor cu prapurile desfășurate.

Corpul defunctei, așezat într'un sicriu căptușit cu atlas roș, fu ridicat și purtat de șase mari boieri ai țării, banul, vornicul,

Interiorul bisericii de la Văcărești cu portretele
Mavrocordaților

logofătul, spătarul, vistierul și clucerul, schimbați din timp în timp cu alți boieri, care le luau locul. La scoborirea pe scară, Domnul, care stătuse într'o odaie de vorbă cu Patriarhul Alexandriei, luă loc în urma sicriului, umblând pe jos după el, îmbrăcat în uniformă roșie, ca și fiul său din prima căsătorie (Scarlat). Urma o cămărășiță bătrână, cu fața acoperită de-o năframă neagră, apoi jupă-

nesele boierilor, urmate de vreo 15 roabe despletite, bocitoarele. La urmă veneau rădvanele defunctei trase de câte șase cai albi. În sunetele clopotelor, procesiunea ajunse la Mitropolie, unde

începu slujba religioasă, terminată cu rugăciunea morților făcută de Mitropolitul Munteniei, care din cauza podagrei nu putuse urma convoiul.

Domnitorul, urmat de fiul său, se apropiă pentru a-și lua rămas bun dela fosta sa tovarășă, ceea ce stârni bocetele lumii dimprejur, care asurziră urechile. În sfârșit sicriul fu ridicat de boieri, și, adus lângă cavou, fu acoperit cu capacul și depus în gropniță. Patriarhul luă cu sapa pământ din patru părți în formă de cruce, și-l aruncă peste sicriu, intonând psalmul al 24-lea. Vodă ingenuchiă, ca și fiul său (acest copil, fiu vitreg al moartei, avea 15 ani), aruncând și ei câte un pumn de țarină peste sicriu » ¹⁾.

Rămași fără mamă, copiii lui Mavrocordat, Scarlat, Maria, Constantin și Ion (căci Ruxanda și Toma muriseră) avură, la frageda lor vârstă, fel de fel de peripeții. Împreună cu tatăl lor, fugiră, la 4 Septembrie 1716, la Giurgiu, fiindcă Bucureștenii, pentru a-și speria voevodul care nu le era drag, alergau prin fața palatului domnesc, strigând: « Nemții, au venit Nemții! » Alarma fiind mincinoasă, Vodă Neculai se întoarse cu plozii lui la București, pentru ca 10 săptămâni mai târziu, când în adevăr veniră Nemții, Domnul neîncercător, să se lase prins de ei. Surprins în halat de casă, Vodă încremeni în fața pistoalelor întinse spre el și încercă să deruteze pe năvălitori, ascunzându-și identitatea. Zărind însă printre ei boieri români, care-l cunoșteau, se văzu nevoit să le înfrunte trădarea, răcnindu-le în față că « nu e prima dată când Românii își pângăresc mânele cu sângele voevozilor lor ». Unul din ei îl asigură că « Măria Sa să nu aibă frică de viață, căci avem poruncă să-l ducem nevătămat în Transilvania ».

Și așa, îl duseră la Sibiu, sub comanda maiorului Dettin, în grabă mare întâiu, fără popasuri, zi și noapte. Însă, copiii lui fiind de vârstă fragedă, și timpul fiind frigos, Dōmnul obținu favoarea ca drumul să fie făcut numai ziua, oprindu-se noaptea prin sate (Del Chiaro).

Luni, 7 Decembrie, convoiul ajunse la Sibiu, și Domnul fu găzduit pe piața mare a orașului, lângă clădirea corpului de gardă, păzit fiind de trei santinele, la ușa din stradă, la ușa casei și la

---

¹⁾ Del Chiaro: « Revoluțiile Valahiei », traduse de S. Cristian.

ușa camerei ce ocupa. Copiii, liberi, se puteau plimba prin oraș, iar Vodă el însuși lua uneori masa la generalul Steinville, comandantul Transilvaniei!

În tot timpul acesta, tronul Munteniei fu ocupat de fratele lui Nicolae Mavrocordat, Ion, pe care-l trimiseră Turcii să ție locul prizonierului, ca un fel de caimacan numai. Ion Vodă era înșurat cu *Zamfira Guliano*, despre care nu știm nimic, nici măcar dacă însoți pe bărbatul ei în București sau dacă rămase la Constantinopol.

Am văzut mai sus ¹⁾ cum fu adus în țară de Doamna Maria, văduva Brâncoveanului. În timpul acestei domnii fără însemnătate, noul voevod n'a știut nici el să-și atragă simpatia

Prinderea lui Nicolae Vodă Mavrocordat de către Austrieci în anul 1716

boierilor. Când, trei ani mai târziu, în 1719, pacea dintre Nemți și Turci fiind încheiată, frate-său Nicolae recăpătă tronul pierdut, Ion Vodă încercă în tot chipul să împiedece această numire care-l stingherea. Nicolae Mavrocordat plecă totuși dela Sibiu la Constantinopol, își așază acolo treburile, și căpătă domnia. Pe când alaiul noului Domn se îndrepta dela Sтамbul spre Dunăre, aici, în București, Ion Vodă muri pe neașteptate ²⁾.

Rămâne în sarcina lui Niculai bănuiala fratricidului.

Prizonierul dela Sibiu, în scurta lui trecere prin Țarigrad, se însură a treia oară, luând de soție pe *Smaranda*, fata grecului

¹⁾ Vol. I, cap. XXVIII.

²⁾ A fost îngropat în biserica Sf. Gheorghe, alături de Brâncoveanu.

Panaiolachi Stavropoleos. Cu această nouă Doamnă și cu copiii din acele două căsătorii dintâiu, se întoarse Vodă la București, în iarna anului 1719. Dar în țară era foamete și ciumă, o ciumă cum nu se mai auzise de când lumea. Așa dar, cum au intrat cu pompă mare în scaunul domniei, Doamna cu jupânele au trecut la Cotroceni, « pentru frica ciumei ce se isvodise în București ». (Radu Popescu). Vodă el însuși, după ce-și compuse Divanul și împărți poruncile de isnoavă, își luă reședința tot la Cotroceni, unde rămase aproape un an încheiat, până se potoliră și foametea și ciuma, datorit de altfel chibzuitelor măsuri ce luase Domnul împotriva lor.

Rareori a fost un voevod mai diferit judecat de contimporanii lui, unii ridicându-l în slava cerului, alții făcându-l de două parale. Dar cel mai înverșunat dușman al lui a fost un compatriot, doctorul Vanderbech, al cărui adevărat nume era Skendos, stabilit la Craiova sub ocupația austriacă, ca om devotat ce era al generalului Steinville. Chemat de Vodă la București pentru a-i îngriji copiii — cari sufereau, zicea doctorul, unul de nervi și celălalt de epilepsie — el plecă mai apoi la Viena pentru a se întoarce în curând din nou în țară, stabilindu-se pe o vreme în capitală. Devenit medicul Curții, el se certă apoi cu Mavrocordat, fără ca să cunoaștem pricina neînțelegerilor dintre ei. Dintr'o broșură pe care a scris-o mai târziu, aflăm cu surprindere că « Nicolae Mavrocordat era de neam prost, că rudele lui vând cărbuni și oi în Orient, că Vodă el însuși nu-și cunoștea biblioteca, căci aproape nu știa carte ». Față de toate mărturiile contimporană, care înfățișează pe acest om ca un doct, autor el însuși al unor cărți (poate apocrife)¹⁾, afirmațiile lui Vanderbech sunt suspecte. Cu atât mai suspecte, cu cât se leagă și de Doamna Smaranda, spunând că ea « n'a fost nevasta Domnului, iar copiii au fost făcuți cu un morar », nu se poate înțelege de ce.

Doamna Smaranda era o femeie deosebit de aleasă. Deșteaptă, cultivată și energică, ea avu o mare influență nu numai asupra

---

¹⁾ Una din cărțile atribuite lui Nicolai Vodă este « Manualul său de Moravuri și Purtări » (pe grecește), din care se pot spicui frumoase cugetări ca aceste: « E mai bine a fi drept, decât îndreptat » sau « Cel ce-ți vorbește despre alții, vorbește și cu alții despre tine ».

sofului ei, însă chiar asupra copiilor din căsătoriile anterioare ale voevodului.

Un an după căsătorie se nascu fiul lor Alexandru, din care se trage o parte din Mavrocordații de azi, apoi o fată Sultana, despre care va fi vorba mai jos, și în sfârșit doi copii, numiți amândoi Ștefan, cari n'au avut zile.

În 1730, Vodă Niculai, om de abia 50 de ani, muri de boală, în scaun, la București, după ce domnise de două ori în Moldova și de două ori în Muntenia, în total 17 ani.

Fiul său mai mare, Scarlat, murise cu patru ani înainte. Boierii aleseră deci Domn pe al doilea fecior, Constantin, fiul Doamnei Pulcheria. Însă acesta având numai 19 ani, Poarta nu-i confirmă domnia. Porni deci Doamna Smaranda cu toți copiii ei, adevărați și vitregi, la Constantinopol, unde prin legăturile ce avea, cât și prin iscusința ei, ajunse, după mai puțin de un an, să capete totuși pentru Constantin Vodă domnia Munteniei.

În rândurile ce urmează o vom mai întâlni-o.

NEVESTELE LUI CONSTANTIN VOEVOD

Dela moartea lui Nicolae Vodă au început a se amesteca domniile în țările noastre, de nu se mai pot desparte istoriile lor. Constantin Mavrocordat a domnit 25 de ani, aproape consecutivi, din cari, de patru ori în Moldova și de șase ori în Muntenia¹⁾. În timpul acesta, Grigore Ghica domnea și el consecutiv, când în Moldova, când în Muntenia, înlocuind pe vărul său Mavrocordat într'una din țări când acesta era mutat în cealaltă. Patruzeci de ani au ținut aceste alternații, care spre binele visteriilor românești nu au fost, dar care ne-au dat totuși un voevod bun.

Constantin Mavrocordat s'a bizuit și el pe țăran mai mult decât pe boier, pe care-l gratifica cu măgulitorul epitet de « mare mas-cara ». El a scuturat tagma preoțească, a purificat oarecare moravuri și a făcut acele cunoscute reforme administrative și financiare, care au lăsat după el un nume lăudat în istorie.

Marele nostru Neculce, care-i era potrivnic, spune despre el că era « om prea mic de stat, de făptură prost, căutătura încru-cișată și vorba lui înneată. Dar la hire era 'nalt și vrea să se arăte cu mândrie ». Ceea ce nu-l împiedecă să adauge: « Numai nu era prea grabnic a face rău. Cazne, bătăi, rele la oameni nu făcea. Nici la sânge era lacom, și răbdător mult ». Odată ce recunoaște Neculce aceste calități — puține din câte avea — te întrebi de ce era el oare « la făptură prost »?

---

¹⁾ În următoarea succesiune: Muntenia 1730 și 1731—33; Moldova 1733—35; Muntenia 1735—41; Moldova 1741—43; Muntenia 1744—48; Moldova 1748—49; Muntenia 1756—58 și 1761—63; Moldova 1769.

În 1730, când muri tată-său și-l aleseră boierii Domn al Munteniei, Mavrocordat era însurat cu *Smaranda Cantacuzino*, fata lui Radu din Țara Românească, fratele nenorocitului Ștefan Vodă ¹⁾ feciorul Stolnicului Constantin Cantacuzino. Această femeie muri în curând, fie în timpul domniei de-o lună a soțului ei, fie scurtă vreme mai târziu, la Constantinopol, în timpul maziliei lor. Când, după niciun an, Constantin Mavrocordat se întoarse Domn la București, el

Constantin Vodă Mavrocordat

era văduv — un văduv de 20 de ani, fără copii. Cu avântul unor nerăbdătoare tinerețe, el scrisese vărului său primar, Grigore Ghica, Domnul Moldovei ²⁾, rugându-l să-i caute prin Iași o fată de boier ca s'o ia în căsătorie. Acesta se puse pe lucru și-i găsi pe *Catrina*, fata vornicului Constantin *Roselli* ³⁾, care pare a fi fost deosebit de frumoasă, căci Mavrocordat a iubit-o toată viața cu o ne-bună patimă. Mireasa veni cu părinții și rudele ei în București, unde o așteptau obiș-

nuitele serbări de cununie, cu mese bogate, cu dansuri și pehli-văni. Nunta se făcu la 12 Noemvrie 1732, în încăperile vechii Curți Domnești, iar la 13 Aprilie anul următor Grigore Ghica primi dela frate-său terzimanul știrea că s'a făcut schimb de scaune

¹⁾ Vezi vol. I, cap. 29.

²⁾ Mama acestuia: Ruxandra, era sora lui Niculai Vodă Mavrocordat.

³⁾ Fiul vestitului Iordachi Ruset.

între el și vărul său Mavrocordat. Plecând fiecare către noua lui reședință, ei se întâlniră pe drum, la Focșani, unde se ospătară strălucit, pornind apoi, la 3 Mai, în scaunele lor.

Cu toată recunoștința ce-o purta Constantin Vodă vărului său Ghica pentru fericirea casnică ce i-o dăduse — s'a găsit și o scrisoare prin care-i mulțumea de buna alegere ce făcuse — totuși, cum merg treburile omenesti, se ivi în curând o neîmpăcată ceartă între ei. Poate nici nu era atât Mavrocordat de vină, cât mamă-sa vitregă, Doamna Smaranda a defunctului Vodă Neculai. Căci obișnuită cu Bucureștii și viața mai bogată de acolo, ea stătu « de zi de noapte asupra lui Vodă, numai să meargă în Țara Muntenescă », zice Ion Neculce. « Așa socotesc » spune același cronicar « că acest Domn, de n'ar hi avut casa grea a tătâne-seu, cu mulțime de mîncăi, și să nu'i hi fost gîndul cu pizmă să scoată pe văru-seu, pe Grigore Vodă, din Țara Muntenescă, și mult îndemnându-l și maștîhă-sa, Doamna tătâne-seu, n'ar hi fost atîta jaf în țară ».

Acuma, c'o hi sau n'o hi fost maștîha de vină, vorba e că Constantin Vodă suflă vărului său scaunul Munteniei. În 1735, nou schimb de domnii, plecând unul spre București și celalt spre Iași, fără a se mai întîlni la Focșani. Ba dimpotrivă, de data aceasta unul luă drumul Siretului în jos și celalt al Bârladului în sus. Dușmănie de moarte, care a ținut, cu necurmăte schimbări de domnie la fiecare doi-trei sau patru ani, până la moartea lui Grigore Ghica, întîmplată în 1753.

Nu vom urmări toate domniile alternative ale lui Vodă Constantin, despre care am spus mai sus că a fost un Domn bun și un luminat reformator, ci vom arăta numai acele câteva întîmplări în legătură cu subiectul ce urmărim.

Dacă în veacurile trecute femeia lua parte la manifestările vieții sociale și chiar ale celei publice, odată cu fanariotismul, secolul al XVIII-lea introduse la noi și austeritatea moravurilor femeiești. Influența turcească care de mult acaparase felul de trai al Grecilor începu a se resimți și la noi. Femeile trăiau izolate, între ele, în apartamente separate, ginecee, sau chiar haremurii, cum se vor numi aceste locuințe sub Vodă Alexandru Mavrocordat. Ele nu mai apăreau în public decât la serbările familiale, logodne,

nunți, botezuri, și în afară de unele excepții (cum a fost de pildă Doamna Ruxanda Ipsilanti) emanciparea femeii din această stare de semi-sclavie se făcu abia pe la sfârșitul secolului, sub influența austriacă și mai ales rusească.

Având în vedere felul acesta retras de-a trăi al femeilor, precum și oarecare austeritate și chiar pudoare care domnea în viața socială, se poate înțelege ușor de ce fiii boierilor și ai Domnilor noștri se însurau tineri de tot. Constantin Mavrocordat, însurat pe la 18 ani, văduv la 20, și reînsurat la 22, avea asupra raporturilor sexuale idei rigide, care izvorau nu numai din firea lui, ci din spiritul timpului său. De aceea îl vedem făcând, ca Domn, niște acte de autoritate, care ni se par, după concepțiile noastre de azi, ciudate, dar care au parfumul lor de arhaică morală, care ca orice parfum, când e savuros, nu poate decât să placă.

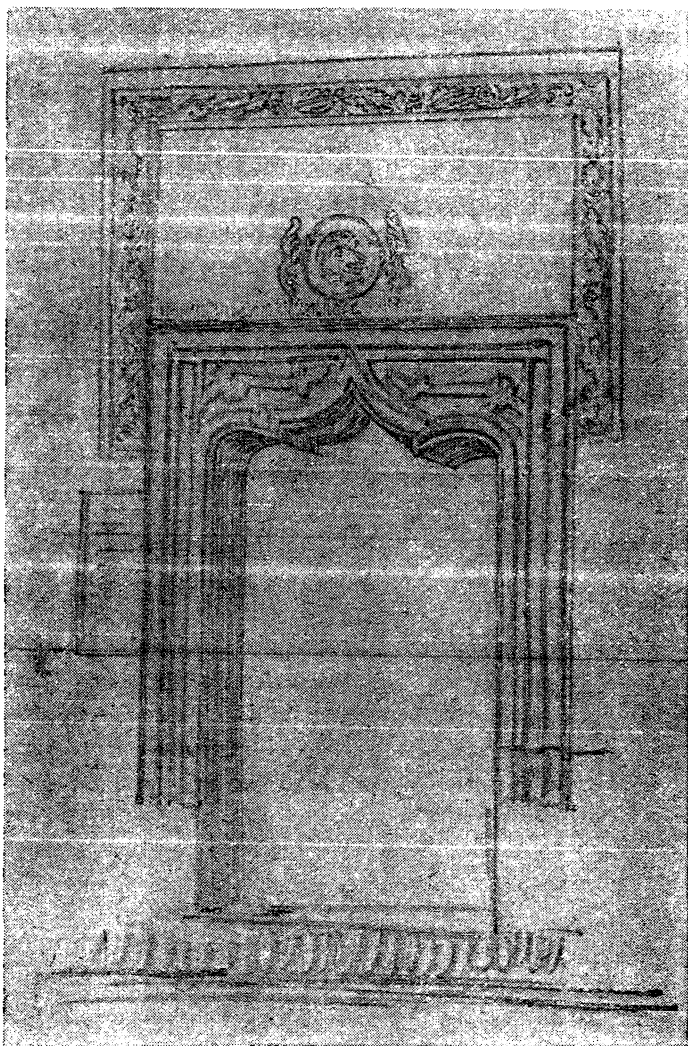
« Constantin Vodă s'a apucat de capul preoților să-i învețe carte, frământându-i în tot chipul. Ii punea de intrau în biserică la 3 din noapte și ieșeau la 7 din zi; punea un ciododar la ușă ca să nu poată ieși și un preot învățat cetea de pe amvon orânduiala bisericii, a botezului și a spovedaniei... zicând Vodă că popii, când tămâiază în biserică pe muieri, stau câte un minut înaintea fieștecăreia muiere de-o tămâiază și o privește din talpă până în cap, punând gând rău asupra lor » (Enache Kogălniceanu).

Și avea Vodă dreptate, fiindcă halul în care ajunsese preoțimea speria până și pe străinii cari întâmplător treceau prin țările noastre. Un ungar, Mikes, călătorind pe atuncia prin Moldova, scrie că « popii stau toată vremea în jurul butoaielor prin cârciumi (N. Iorga), iar Hauterive, încă 40 de ani mai târziu, ne asigură că unul din principalele venituri ale Mitropolitului erau cârciumile sale ¹⁾ ».

Dar supărarea lui Mavrocordat pe popii greci care-și puneau gând rău pe muieri, tămâindu-le, era și un fel de nemărturisit de a-și arăta nemulțumirea ce-i pricinuiau femeile, care, lipsite de rușine, se uitau și ele la Sfințiile lor. Și fiindcă jupâneselor n'avea

¹⁾ « Etat actuel de la Moldavie », 1786. Știut este că Mavrocordat a introdus limba românească în slujba bisericească; înainte de el (dela Vasile Lupu) numai Evangheliile se ceteau românește. Cu privire la preoți, vezi și domnia lui Nicolae Mavroyeni, cap. 10.

Vodă ce să le facă, și-a găsit o altă treabă, care a făcut mare vâlvă pe vremea lui, mai ales în rândurile tineretului sglobiu.

Ușă de biserică (secolul XVIII)

« Constantin Vodă Mavrocordat » spune cronică Ghiculeștilor « nu numai c'a poruncit să înceteze vechea deprindere a boierilor,

de-a pune femeii în cârciumi și mai ales de-a alege pe cele mai frumoase pentru ca vinul să se vândă repede, dar a scris și ispravnicilor fiecărui ținut, poruncindu-i că oriunde or găsi vreo femeie învinuită de curvie mărturisită, s'o prindă numaidecât și s'o trimită la Iași ».

Aflăm din Letopiseți¹⁾ că s'au strâns astfel 80 de muieri — numai 80 în toată Moldova! — și că au fost închise toate în beciurile dela Sf. Gheorghe la Mitropolie, unde erau ținute « de mureau de foame, rămânând ca vai de ele, goale ».

Dar uitate că deodată, Doamna Catrina, din fundul gineceului ei, prinse milă de aceste nenorocite făpturi, și merse Măria Sa să le vadă, acolo în beciurile Mitropoliei « trimitându-le apoi pâne și lumină ca să nu șază pe întuneric, și le trimitea și câte un cântar două de in, ca să nu șază fără de treabă, până se va găsi niscaiva oameni să le ceară. Și pe care o cerea și primea și ea, punea de-o cununa și apoi o slobozia ».

Acestea se petreceau în 1748, în Moldova.

În anul următor, un mare eveniment puse curtea lui Vodă Constantin în fierbere. Era nunta care se pregătea Domniței Sultana Mavrocordat, sora Domnului, cu beizade Ștefan Racoviță, fiul lui Mihai Vodă.

Asupra acestei căsătorii, versiunea dată de pseudo-Kogălniceanu în Letopiseți se deosebește cu totul de aceea pe care o înseamnă Cronica Ghiculeștilor. Ne vom ține totuși mai mult de cea din urmă, care pare mai bine informată (de-ar fi numai să ne gândim la numele Domniței, pe care Letopiseții îl arată ca fiind *Smaranda*, pe când e în deobște cunoscut că pe această fată a lui Niculai Mavrocordat din a 3-a căsătorie cu Doamnă-Sa *Smaranda*, o chema *Sultana*).

Const. Mavrocordat era, precum știm, certat la cuțite cu vărul său Grigore Ghica. Aflând că acesta, prin influența lui la Poartă, scosese pe Mihai Vodă Racoviță din exilul dela Mitilena unde-l trimisese Turcii, și că de atunci domnea cea mai perfectă armonie și dragoste între Racoviță și Ghica, Mavrocordat, căruia îi era frică de scaunul său, încercă toate chipurile să rupă această armonie.

---

¹⁾ Enache Kogălniceanu.

El trimise deci la Constantinopol răspuns lui Mihai Vodă că ar dori să-și mărite sora mai mică cu al doilea fiu al acestuia, Ștefan, nădăjduind că astfel, prin apropierea ce s'ar face între Mavrocordați și Racovițești, ar putea dăuna prieteniei dintre Grigore și Mihai Vodă. Vodă Mihai, măgulit de această propunere, o primi. Zic Letopiseții că « S'au apucat Mavrocordat de mari gătiri a nunții; și apropiindu-se beizadeaua de Iași, i-au trimis alai domnesc cu multe podoabe de l-au adus în Iași la Curtea Domnească și a doua zi au început nunta ». Numai că, după toate aparențele, ba chiar aproape sigur, acele serbări nu erau de nuntă, ci de logodnă.

În timpul acesta însă, la Sтамbul a venit un vizir nou, care a hotărît scoaterea din scaun a lui Constantin Mavrocordat. Vizirul era un prim-ministru și la schimbarea lui tot aparatul administrativ al Turciei se schimba și el, cum se mai întâmplă și în zilele noastre într'o țară cunoscută nouă. Acest vizir, prieten cu Mihai Vodă Racoviță, trimise Domn în Moldova pe fiul acestuia mai mare, Constantin. « Făcându-l Domn » zice Kogălniceanu « au scris îndată la Moldova, și sosind trimisul, au nemerit tocmai în ziua în care s'a cununat Beizade Ștefan, și erau toți la masă, care și-au cam stricat cheful și nunta, auzind de mazilie. Iar pe urmă, auzind cine a luat domnia, s'au bucurat ».

După cum am spus, Letopiseții fac o eroare vorbind de nunta lui Ștefan Racoviță cu Sultana Mavrocordat, căci serbările care aveau loc atunci la Iași erau numai serbări de logodnă. Nunta aceasta n'a avut loc niciodată, Domnița Sultana măritându-se abia un an doi mai târziu cu Dumitru Moruzi, pe când beizade Ștefan a luat pe Theodora Ipsilanti.

Mazilia lui Constantin Mavrocordat a ținut un an. În 1744 este din nou trimis Domn, în Muntenia de data aceasta. A mai domnit apoi încă alte două ori în Moldova și altele două la București. Însă știri despre Doamna sau Domnițele din familia lui nu mai avem de aci înainte decât foarte puține ¹⁾.

¹⁾ Din Enache Kogălniceanu aflăm că Const. Vodă Mavrocordat din Ț. R. au gătit pe fiică-sa domnița și au trimis-o la Moldova de au măritat-o după Iordachi, feciorul Lupului Balș cel mai mare. Fata lor Ileana se mărită cu Răducanu Rosetti (vezi Cap. 13).

Știm că în 1750, când fu mazilit a treia oară din Moldova, Constantin Vodă fu exilat în insula Lemnos și ținut închis acolo « în fundul turnului ». Biograful Domnului, Petre Depasta, merse să-l vadă în lăcașul trist al surghiului, unde nu-i rămăsese lui Vodă decât doar « mângâierile cugetărilor filosofice ». El află pe stăpânul său în cetățuia de deasupra muntelui, pe care-l sui gâfâind, și impresionat de « păcătoasa locuință » a lui Vodă, ne povestește că mergeau uneori amândoi pe malul mării să se răcorescă de zăduful zilei « și de arșița aprinsă a inimei cele învăpăiate ».

După vreun an de exil, Mavrocordat e rechemat la Constantinopol, și acolo întâlnim din nou pe Doamna Catrina, care împreună cu copiii, rudele și « toată casa Măriei Sale » veniră să întâmpine pe Vodă când se coborî din corabia care-l întorcea din Lemnos. Însă domnia nu și-o poate încă recăpăta, și în curând e trimis din nou să filosofeze la Lemnos și la Chios, până în 1756, când capătă în sfârșit din nou scaunul Țării Românești ¹⁾.

De asemeni sărace sunt notele ce putem culege despre nevestele lui Ion Vodă Mavrocordat, fratele lui Constantin, care a domnit și el 4 ani în Moldova, între 1743—47.

Acest Ion Mavrocordat a fost însurat cu Maria Gulianò, o greacă, pe care a adus-o la Iași ca Doamnă, dar despre care nu știm nimic, decât doar că-i stă poza pe unul din pereții bisericii Sf. Nicolae Domnesc din Iași, care biserică arsese cu câțiva ani în urmă, și a fost complet reparată de Ion Vodă, care a chemat meșteri străini s'o zugrăvească, zugrăvindu-se și pe sine, cu Doamna Maria și cu toate beizadelele Măriei Sale, și pe tot neamul lui ».

Acest Domn, căruia îi plăcea mult chefurile și zaifeturile, « și alte desfătări ale lumii », făcu pentru petrecerile acestea ale lui un foarte frumos foișor « din cea parte de heleșteul Frumoasei, sub Cetățue, făcând și cișmea cu apă curgătoare, de mergeau în plimbare » acolo cu Doamna și copiii lui.

După mazilirea lui Vodă, deci în 1747, murindu-i Doamna Maria, el se reînsură la Constantinopol cu Sultana Mano, fata lui Mihai

---

¹⁾ Vezi N. Iorga: « Știri despre secolul al XVIII-lea », (în A. A. R.), precum și cronica lui Athanasie Ipsilante.

Mano, marele logofăt al Patriarhiei din Fanar. Această Sultană, care deci n'a fost Doamnă, deși astfel s'a intitulat și ea și astfel îi zicea și lumea, era văduva lui Dumitru Ramadan (Balasachi), cu care avea o fată, Smaranda, și doi feciori. Cu Ion Vodă n'a avut copii; de altfel, în al doilea an a căsniciei (1749) Mavrocordat muri, acolo la Constantinopol, lăsând-o pe biata Sultana văduvă a doua oară.

DOAMNELE LUI ALEXANDRU DELIBEY ȘI ALEXANDRU FIRARIS

Pe fiii voevozilor frați Constantin și Ion Mavrocordat, îi chema pe amândoi Alexandru. Veneau deci veri primari, și au domnit și ei, scurtă vreme, în Moldova, către sfârșitul veacului.

Cel dintâi avea de soție pe Maria, fata lui Ion Vodă Callimaki, iar cel de-al doilea pe Zamfira, fiica lui Niculai Vodă Caradja. Precum vedem, ajungem la vremea când Fanarioții se încuscreau numai între ei, rămânând boierii băștinași în afară nu numai de slujbe și de viața publică a țării, dar în afară chiar de înalta viață socială, a cărei ton o dădea doar curtea și protipendada. Iar în aceasta din urmă rar se pripășea câte un boier de țară.

Câteva neamuri numai au știut să-și ție rangul și prestigiul, ca de pildă în Moldova Sturzeștii și Bălșeștii, și în Muntenia Văcăreștii, Filipeștii, mult zece-douăsprezece familii. Restul a fost numai import fanariot, dela cele mai bune neamuri ale grecilor până la cele mai proaste; dela coboritori din împărați bizantini la zarzavagii de pe Bosfor, toți Domni și mari boieri în îngăduitoarele noastre țări.

Alexandru I Mavrocordat, zis și Delibey, înlocui în Moldova pe Constantin Moruzi, care trebui să părăsească țara din cauza consulului rusesc, Lascaroff. La rândul său, Mavrocordat, după trei ani de domnie (1782—85) trebui să plece din Moldova din cauza consulului austriac, Raicewici. Abia de câțiva ani se introdusese aceste consulat în țările noastre și buclucurile începură să curgă.

De ce i s'a spus acestui Domn « Delibey » — Indrăsnețul — nu putem ști, când mai curând i s'ar fi putut spune « nenorocosul »,

sau, cum a și rămas de altfel poreclit la noi în țară: Pârlea Vodă, fiindcă, de cum sosește el la Iași, Curțile Domnești iau foc, de e nevoit Domnul să se mute cu toți ai lui în casa Mitropolitului Gavril Callimaki, unchiul soției lui. Dar parcă se lua focul după el, căci nu bine apucase să se mute, că ard și casele mitropolitului!

Doamnă-sa Marioara a fost o femeie deșteaptă și plăcută, despre a cărei viață avem unele amănunte interesante. Intru cât însă ele privesc numai epoca dinainte de domnia lui Vodă Alexandru, când era Marioara o tânără și nostimă Domniță, o îndrăgostită dar sperioasă logodnică, și apoi o simandicoasă mireasă, vom vorbi despre ea când ne vom ocupa de domnia tatălui ei Ion Callimachi¹⁾. Doamnă a fost abia 25 de ani după ce se măritase, și nu ne-a rămas nimic dela ea din epoca aceea.

Din căsnicia Domniței Marioara Callimaki cu Alexandru Mavrocordat Delibey s'a născut, foarte târziu²⁾, un singur copil, Domnița Ralù, care a fost măritată cu beizadea Constantin Moruzi, fiul lui Alexandru Vodă. Acești Ralù și Constantin au fost bunicii lui Dumitru Moruzi, zis Mitică, zis Kneazul, fost prefect de poliție al Capitalei înainte de războiu și una din cele mai cunoscute figuri bucureștene din acele vremuri. Un tablou în ulei aflător la Atena, la doamna Lilly Moruzi, ni-l înfățișează pe vestitul Kneaz la vârsta de 4—5 ani, alături de bunică-sa Domnița Ralù.

Alexandru Mavrocordat Delibey

¹⁾ Vezi capitolul 14.

²⁾ *ΕΛΛΗΝΙΚΑ* (Revistă de Istorie din Atena, 1930, pag. 473).

Alexandru al II-lea Mavrocordat zis Firaris era terziman la Poartă în timpul domniei de trei ani a vărului său. Cum trăise multă vreme la Curtea imperială rusească, s'au gândit Turcii că s'ar pricepe să se poarte într'un chip mai iscusit cu consulii străini din Iași, și-l trimiseră deci Domn al Moldovei, în primăvara anului 1785.

Alexandru Firaris fusese însurat — în Rusia probabil — cu o Alsaciană din Strassburg. Murind aceasta de tânără și fără a lăsa copii, Mavrocordat se însură a doua oară, la Constantinopol, cu Zamfira, fata lui Niculai Caradja (care domnise un an în Muntenia (1782—83) și a Doamnei Tarsiței.

Atât dela tatăl ei Niculai Vodă, om cu inteligență superioară și o deosebită cultură, cât și dela maică-sa, Doamna Tarsița, despre care spune Hauterive că era « une femme de beaucoup d'esprit, qui a affiché dans sa cour la liberté de vivre la plus absolue », noua Doamnă Zamfira Mavrocordat avea de unde moșteni suficiente calități pentru a face din ea o femeie, dacă nu superioară, în tot cazul foarte plăcută. Hauterive, mare amator și cunoscător de femei, o descrie astfel: « Figura ei exprimă o adâncă melancolie, semnul unui suflet simțitor și a unui spirit care cugetă. Aceste două calități se trădează prin mișcări neașteptate, naturale și grațioase și prin răspunsuri pline de fineță ».

De altfel Hauterive a fost cam amorezat de ea, ca și de toate femeile cu care venea în contact. Francezul acesta, savant, conte și sărac, venise la Constantinopol în calitate de « gentilhomme d'ambassade » în tovărășia lui Choiseul-Gouffier, noul ambasador francez pe lângă Inalta Poartă. Un an după sosirea lui în Turcia, el fu recomandat de către ambasadorul Franței lui Mavrocordat, care plecând în Moldova să-și ia scaunul în primire, îl lua cu el în calitate de secretar particular.

Hauterive avu minunata inspirație să-și ție un « Jurnal de călătorie », care, publicat mai întâiu în « Revue de Géographie » (1877) și mai târziu în volum (1902) ne face pe noi astăzi să aflăm toate amănuntele unei călătorii între Constantinopol și Iași în anul 1785. Drumul care ține astăzi 14 ceasuri pe mare, ținea atunci, pe uscat, 27 de zile! Azi te culci la Constanța și te trezești a doua zi, dis de dimineață, pe Bostor; iar acum 150 de ani te scuturau rădvanele, deseori fără arcuri, aproape o lună de zile.

La 13 Februarie se porni alaiul la drum, plecând din Pera, către seară, în spre Aivaskioi, unde și făcu popas, după două ceasuri. Domnul pornise nu numai cu nevasta, cu copiii, cu secretarul și cu tot cârdul de slujitori și de paznici, care-i compuneau în deobște alaiul, dar mai avea încă o bună parte din familia lui, sau mai bine zis din familia Doamnei, care ținuse să-l întovărășească o bucată de drum. Părinți nu mai avea Mavrocordat, după cum am văzut mai sus; socrul său murise și el cu un an mai înainte. Dar soacra, Doamna Tarsița Caradja, cu toți fiii, fiicele, ginerii și nuro-rile, mulți la număr, se țineau grapă de Doamna Zamfira, ca și cum ar fi dus-o la spânzurătoare.

Secretarul, prea nou încă, nu era admis în intimitatea măririlor lor. El trebuia să meargă mult în urmă, deseori călare, alte ori în rădvan, culcându-se prin odăi murdare și mâncând dintr'o strachină cu alții. Pentru un conte al vechiului regim tratamentul era cam sălbatec. Dar ce nu face omul pentru o pâine! In ziua a treia, dela Buiuc Cecmedjè la Silivria, Hauterive notează: « On se lève de grand matin, ou cotoie la mer, on va manger à Kinécli du mauvais pain et une horrible friture. On met les doigts dans la même assiette tous à la fois, on n'a ni serviette, ni bouteille, ni table; on boit du vin dont o avale la lie; ou prend du café dont on boit le marc, l'on aspire en même temps la fumée de cent pipes, et comme il n'y a que moi pour qui ces choses soient extraordinaires, je me garde bien de montrer de l'étonnement. . . Mais la princesse passe, une princesse belle comme le jour; je lui offre du vin, elle le boit et se prive de la moitié d'un poulet, que je dévore »! Iată-l pe tô signor segretarios atât de încântat de-a fi mâncat jumătate din puiul Doamnei Zamfirei, încât zice că se simte deodată grec, și c'ar da cu plăcere cea mai frumoasă pălărie Louis seize pentru un calpac verde à la turca.

A doua zi, nouă încântare. Silivria nu-i place, deși e antica Selimbria a lui Strabon. Inșă se ține după Doamnă și Domnițe la biserică — o basilică veche, care-i amintește catacombele primilor creștini. Și când vede Francezul pe toate femeile acele frumoase sărutând icoanele, moare de necaz că nu este și el una din ele. Cumnata Doamnei îi place cel mai mult din toate, și e păcat că n'o numește, căci astfel nu putem ști dacă e vorba de

Catrina a lui Ion, sau de Ralù a lui Constantin Caradja, (născută Moruzi).

Intr'a cincea zi, dela Silivria, rudele doamnei iau în sfârșit rămas bun pentru a se întoarce la Constantinopol, cu care ocazie Hauterive exclamă sentimental: « Il n'est pas possible de ne pas prendre part au chagrin d'une famille parfaitement unie, qui se sépare du plus aimable des princes ».

O soră de-a Domnului, Catrina Cantacuzino¹⁾, care urma să se înapoieze și ea la Constantinopol, e atât de nenorocită de această despărțire, încât se duce la Episcopul locului să-i ceară mângâiere. Francezul, mereu pe urma fustelor, o urmărește acolo, însă pleacă supărat din palatul episcopal, fiindcă Sfinția Sa, luându-l drept un popă catolic, abia îi răspunde la salut.

De acum înainte, drumul, încă foarte lung, începe a-l plictisi pe domnul secretar, fiindcă rămâne lipsit nu numai de tovărășia zânelor fanariote, dar chiar de-a lui Vodă și de-a Doamnei, care cu cai mai sprinteni o luară goană înainte, lăsând pe Hauterive mult în urmă cu slujitorii și cu bagajul. Prin Burgas și Kirkilissè, orașe menite să se illustreze mai târziu²⁾, ajunge el în sfârșit la Silistra, într'a 18-a zi. Rămâne foarte încântat de pitorescul acestui oraș și primul său contact cu Dunărea îl minunează. « C'est le plus beau fleuve de l'Europe » declară el.

În sfârșit, șchioapa-șchioapa, prin Slobozia, unde Francezul nostru face cunoștință cu mămăliga românească, prin Focșani și Tecuci, unde ispravnicii i se par foarte grands seigneurs, prin Bârlad și Vaslui, unde contele gustă întâia oară vinul de pelin, care cu 70 de ani în urmă încântase și pe Petru cel Mare, convoiul ajunge, într'a 28-a zi, la Iași. « Quels arbres magnifiques! ».

De fapt, țara noastră îi place și o înțelege. Om deștept și cultivat, Hauterive, care va ajunge mai târziu consul la New-York și apoi Directorul Arhivelor Statului la Paris, făcu pentru Ipsilanti un « Memoriu asupra stării actuale a Moldovei în 1787 » precum și o descriere a societății moldovenești, care este o operă de mână

¹⁾ Sau poate cealaltă soră, Sultana, măritată și ea cu un Caradja.

²⁾ În 1912, în războiul de eliberare a statelor balcanice.

Alexandru Mavrocordat Firaris

întâia. Vorbind de boieroaicele noastre, pe atunci în majoritate Fanariote, arată viața de lenevire pe care o duceau, culcate fiind toată ziua pe divanuri, între perne, îmbrăcate în rochii de stofe subțiri, care îngăduiau să li se vadă toate formele, ceea ce nu era decât spre folosul celor tinere, cu părul, sprincenele și genele văpsite — rău văpsite, pretinde Francezul — și purtând sexului masculine un respect patriarhal cum nu se mai vedea pe atunci nicăieri în Europa. Hauterive vrea să vorbească, firește, de Europa Occidentală. Dar chiar la noi, tocmai epoca aceea descrisă de Hauterive era o vreme de tranziție, când influența austriacă și rusească începu să se resimtă puternic în casele noastre boierești, ducând spre o eră a emancipării, care trecu în curând toate limitele permise în Occident.

Despre Domnițe, el spune că singurul privilegiu pe care-l aveau, era să fie denumite astfel, chiar după căsătoria lor cu boieri, precum și acel de a sta pe divan lângă Doamnă. Cât despre aceasta, Doamna Zamfira Mavrocordat, Hauterive nu încetează, la fiecare ocazie, să vorbească de ea și s'o laude. Spune că deși trecea în ochii unora drept o femeie simplă și lipsită de caracter, el o găsea dimpotrivă simțitoare și spirituală. Aflându-se într'o seară în grădina curții domnești împreună cu Doamna Zamfira și cu Sofia de Witt, cea care va fi mai târziu contesă Potocki, care prin extraordinara-i frumusețe va deveni o celebritate europeană, de care marele șmecher Hauterive era amoretat ca un școlar, și pe care o vom mai întâlni-o deseori în paginile acestei cărți — aflându-se într'o seară în grădină, în tovărășia acestor încântătoare femei

« pe când luna, scut de aur, strălucește prin aleie »

el, ca și poetul nostru, nu băga de seamă că:

*« se îmbăta de feeria unui mândru vis de vară
« care 'nr'însul se petrece... »*

și începu să le spuie câte și mai câte, că e luna frumoasă, seara ispititoare, Moldova un rai, și locuitorii ei cei mai fericiți oameni din lume sub guvernarea celui mai priceput voevod și a celei mai

incântătoare Domnițe. Cochetă și plină de duh, Doamna Zamfira răspunse: « Domnul secretar face parte din acest guvernământ, el nu bagă de seamă că, vorbind astfel, își face laudă sie însuși! » ¹⁾.

Măririle acestei simpatice Doamne nu ținură mult. Un an după sosirea lui Mavrocordat la Iași, Raicevici, consulul austriac, care începea să facă lege în Moldova, ceru dela Poartă rechemarea lui, fiindcă i se părea că noul Domn era plea aplecat politicei țariste. Alexandru Mavrocordat nu așteptă să-i vină firmanul de mazilire. Iși luă nevasta, fata și lucrșoarele și porni în grabă la Petersburg, unde din mila Impăratului căpătă titlul de Principe, punându-se apoi în capul unei mișcări greco-ruse în vederea eliberării Elenilor de sub jugul turcesc. Vremurile de care vorbim sunt acele ale lui Rigas și ale pre-eteriei ²⁾.

Restul vieții și-l petrecu Alexandru Mavrocordat în Rusia, despărțit de nevasta lui, care-i trimetea totuși deseori scrisori din Constantinopol. El muri acolo, bătrân, în anul 1809. Doamnei Zamfirei i se pierd urmele, iar Domnița Catrina, singurul lor copil,

¹⁾ Iată ce spune Prințul Charles de Ligne despre Mavrocordat și despre curtea lui (în *Oeuvres choisies*. II. p. 137. Genève, 1809):

« Mavrocordato, Hospodar de Moldavie, avait laissé à son espèce de cour sauvage assez d'oriental pour avoir le piquant de l'Asie, et donné assez de civilisation pour y joindre quelques grâce de l'Europe.

...Marié à peu-près comme chez nous, il s'était donné une espèce de sérail à la turque, mais bien plus raisonnable. Pour éviter d'être la dupe des infidélités, ou d'être tyran avec des eunuques, il avait permis l'entrée de son harem à tous ceux qui plaisaient à ses sultanes: il fallait seulement qu'ils se soumissent à une petite cérémonie. Un grave docteur juif étaient sans cesse de garde... et il fallait se résoudre à être examiné par lui... Les indices de santé procuraient un billet d'entrée...

Mavrocordato ne voyait que des heureux et des heureuses; on se prenait, ou se quitait, il n'y avait ni jalousie, ni humeurs... Ce n'était que danses à la greque, voluptueuses à l'excès; que fêtes, que spectacles, surprises, histoires galantes arabes qu'on se contait... L'Hospodar attirait par là beaucoup d'étrangers, curieux de voir le plaisir en circulation... Les apparences de la guerre n'empêchaient point tout l'assy de se divertir... ».

²⁾ Vezi cap. 21 și 22.

se mărită în împărăția vecină și nu se mai întoarce nici ea în țară.

Din acești doi Alexandru Mavrocordat n'au rămas deci coborâtori în linie bărbătească¹⁾. Toți Mavrocordații de azi se trag, fie din Dumitru, fratele lui Alexandru Delibey (feciori amândoi de-ai lui Vodă Constantin) fie din Alexandru, fiul lui Vodă Niculai.

---

¹⁾ Porecele acestor voievozi sunt caracteristice: *Firaris* înseamnă *Fugarul*, iar *Delybei*, *Prințul îndrăzneț*.

II

FAMILIA RACOVITĂ

DOAMNELE LUI CONSTANTIN VODĂ ȘI A LUI
ȘTEFAN VODĂ

Înainte de a trece la Doamnele Ghiculeștilor, care, concomitent cu ale Mavrocordaților, au ocupat scaunele țărilor noastre mai bine de o jumătate de veac, vom fi nevoiți, pentru a nu nedreptăți umbra vreunei dispărute, să arătăm cine au fost nevestele fraților Constantin și Ștefan Racoviță, cari deși Moldoveni, au domnit și ei, efemer, în epoca fanariotă.

Feciorii lui Mihai Vodă Racoviță și ai frumoasei Doamne Ana ¹⁾, grecizați de altfel și prin educație și prin alianțe, au domnit unul 9 ani (Constantin) când la Iași, când la București ²⁾, celalt (Ștefan) un singur an în Muntenia (1764—65). Acesta din urmă, care fusese logodit întâiu cu Sultana Mavrocordat ³⁾, se însură, după stricarea logodnei, cu fata logofătului Constantin Ipsilanti, Theodora, Doamna Teodora deci, despre care nu se știe nimic, căci prea i-a fost scurtă mărirea. În schimb, o tristă și prea interesantă povestire despre Doamna Sultana a lui Constantin Vodă Racoviță își are locul aici.

Acest fiu mai mare al lui Mihai Vodă fusese însurat, scurtă vreme, cu o femeie care nu i-a dăruit copii. Murindu-i această primă soție,

---

¹⁾ Vezi vol. I, cap. XXXI.

²⁾ Const. Racoviță a domnit în Moldova dela 1749 la 1753; în Muntenia dela 1753—56; a doua oară în Moldova 1756—57; și a doua oară în Muntenia 1763—64.

³⁾ Vezi vol. I, cap. XXXI.

el se căsători din nou, la Constantinopol, cu Sultana Slugearoglu ¹⁾. Când, în 1749, căpătă scaunul Moldovei, își luă cu el la Iași pe tânăra-i soție, pe care o iubea ca ochii din cap. Toate poftele Doamnei trebuiau satisfăcute și neștiind cum s'o mai răsfețe, Vodă se gândea acum să-i asigure viitorul. La 5 Ianuarie 1752 secretarul Domnului, Linchoult, scrise lui Desalleurs, ambasadorul Franței la Constantinopol, că « Hospodarul » dorește să plaseze 50.000 de piaștri pe numele nevastei sale la Casa Națională Franceză. Scurtă vreme după aceea tratează cumpărarea unei case la Buiuc-Dere, tot pentru Doamna.

În atare condițiuni își poate închipui oricine bucuria ce resimți Constantin Vodă, când în vara aceluiași an (1752), nevastă-sa îi destăinuie că este însărcinată. Va avea în sfârșit un copil, și încă dela această femeie pe care o adora! Dar bucuria se transformă în curând într'o mare neliniște, fiindcă Doamna Sultana suporta foarte greu starea ei. În toamnă sănătatea Doamnei era atât de împuținată încât Răcoviță, serios alarmat, începu să umble după medici străini, căci doftorul grec dela Curte se adevărise nepuținios de a-și căuta stăpâna. Secretarul francez al lui Vodă, acel Linchoult arătat mai sus ²⁾, îl sfătui să aducă neapărat din

¹⁾ Origina Doamnei Sultana a fost mult discutată. D. Ghibănescu spune că e fata lui Mihalachi Spătar (Surete și Izvoade, VIII, Tabela genealogică). Însă Cronica Ghiculeștilor, contimporană, arată că e fata lui Iordachi Sluger. (Bul. Com. Ist., II), iar d-l N. Iorga precizează că e a lui Gheorghe din Viza și a Eufrosinei (A. A. R., « Știri despre veacul al XVIII-lea, pag. 17). D-l I. Filitti (în Arhiva Gh. Gr. Cantacuzino, pag. 292) arată că acest Gheorghe din Viza, zis și Iorgu și Iordachi, a fost tatăl Doamnei Sultanei, care a mai avut o soră Smaranda, măritată cu Alexandru, fiul lui Nicolae Vodă Mavroordat, precum și trei frați, pe Dumitrachi Hatm. Însurat cu Ecaterina, sora lui Grigore Vodă Ghica, pe Alexandru comis, însurat cu Elena N. Suțu, și pe Constantin vel post. Toți acești copii ai slugerului Gheorghe din Viza, și-au zis Gheorghiadă sau Iorgulescu, sau Slugearoglu. Dovezile aduse de d-l Filitti în sprijinul acestei afirmații, care au tâlcul lor în privința descendenților Ghiculeștilor, sunt sugestive, dar nu concludente. Totuși, până la proba contrarie, am adoptat aceste concluziuni.

²⁾ Erau patru frați, Linchoult sau Linchou, fiii lui Maurice Linchou, negustor din Marsilia. (I. Filitti: « Lettres et extraits », tabla. Arh. Gh. Gr. Cantacuzino, pag. 125). Dintr'un frate al acestui secretar al lui Răcovitză, se trage familia Lenș sau de Linche, căreia în Moldova i se zicea Lințu! Pe secretarul lui Const. Vodă Răcovitză, pentru o pără mincinoasă a lui Nicolai Suțu, l-a omorât Sultanul în 1766 (vezi E. Kogălniceanu, ed. II, pag. 246—421).

Constantin Vodă Racoviță

Constantinopol pe un medic italian—sau poate levantin—care fusese multă vreme la Curtea din Dresda, și care, după părerea lui, era un mare învățat. Și astfel sosi în curând la Iași Giuseppe Antonio Pisani, care se apucă să îngrijească pe Doamna Sultana cu atâta râvnă, încât de Crăciun ea trăgea de moarte, iar în ziua de 2 Ianuarie 1753, își dădu biata femeie duhul în brațele nemângâiatului ei soț.

« A doua zi, cu multă cinste și jale au ridicat boierii cei mari oasele cu mare adunare de vlădici, egumeni și preoți fără de număr, mergând și Domnul cu toate gloatele pe jos până la mănăstirea Goliei, făcând mare obidnuire Domnul pentru Doamna, la care cetind oasele cu mari cântări și împărțiri de bani la săraci și la tot norodul ce se afla acolo, au îngropat-o înaintea Precistei. De acolo au luat boierii cu toții pe Domnul și l-au dus la Curte, mângâindu-l cu multe cuvinte dulci și blânzi, puind Domnul strae cernite și la fel toată curtea Măriei Sale, rămâind mare jale în toată curtea ». (E. Kogălniceanu).

Dar blândețele cuvinte ale boierilor nu mângâiară pe Vodă. În zadar încerca doftorul să se desvinovățească spunând că Doamna a murit de-o « enfrasis », Răcoviță, care-l privea ca pe asasinul nevestei lui, îl băgă la răcoare « într'un cuptor, cu pâne și apă ». Și rămase bietul Pisani acolo, muritor de foame și de frig, luni și luni de zile. Când, în sfârșit, Constantin Racoviță fu mutat cu domnia dela Iași la București, Italianul, putu crede că i s'a isprăvit canonul. Dar ași! El fu scos din cuptor, ferecat în lanțuri, și dus așa peste Milcov, până la București, unde-l băgară oamenii lui Vodă într'alt cuptor. Chinul acesta a ținut aproape un an. Numai prin repetatele stăruințe ale contelui Desalleurs, doftorul Pisani își redobândi libertatea, plecând de-a-dreptul la Constantinopol, fără a vrea să mai facă drumul până la Dresda, unde era cerut cu stăruință. Firește că față de ambasadorul Franței, Racoviță nu îndrăzni să mărturisească adevăratul motiv al răului tratament ce impusese lui Pisani. La 5 Martie 1755 el scrie lui Hubsch că medicul este eliberat de mult, și c'a fost trimis în țara lui, plătindu-i-se tot ce i se cuvenea, deși « les mauvais sentiments, le libertinage, et la mauvaise conduite de ce medicin luy avoient justement attiré mon indignation ».

Însă Constantin Vodă nu făcuse toate acestea din răutate de suflet săracul, ci de inimă rea, căci nu se mai putea mângâia de moartea scumpei lui Sultana. Pentru a-și potoli necazul și durerea el căuta uitarea în băutură. Azi un pic, mâine un pic, Vodă se făcu bețiv. « Mânca afion dimineața » zic Letopiseții și la vreme de chindie bea pelin cu ulciorul și toată ziua se afla tot vesel ».

A murit alcoolizat¹⁾.

---

¹⁾ *Afionul* era un stupefiant, opium sau cocaină. E singurul exemplu cunoscut în trecutul nostru a întrebuițării acestor droge. Asupra morții lui C. Racovitză vezi « Genealogia Cantacuzinilor », pag. 137, (de banul M. Cantacuzino).

III
FAMILIA GHICA

DOAMNA ZOE A LUI GRIGORE VODĂ al II-lea

Dela îndoita trădare a lui Brâncoveanu și a lui Cantemir împotriva suzeranului lor Padișahul în timpul războiului ce purta acesta cu Petru cel Mare (1711), Inalta Poartă hotărîse a nu mai încredința domniile țărilor noastre decât numai membrilor familiei Mavrocordat, ca fiind singurii în care mai aveau încredere. Dacă în 1726 Grigore Ghica fu numit Domn al Moldovei, apoi împrejurarea aceasta se datorește faptului că mama lui Grigore era o Mavrocordat, fata vestitului Alexandru Exaporitul și sora voevozilor Nicolae și Ion. Rămase așa dar scaunul Moldovei în patrimoniul aceleiași familii.

Grigore Ghica, ai cărui bunic și războinic domniră în țările noastre, se grecizase cu totul, neștiind și neînțelegând măcar limba românească. Născut la Constantinopol prin anii 1690—95, el acolo crescuse, acolo trăise și acolo se însurase. De altfel era om cu carte; învățase greaca antică, latinește și italienește, și era — se zice — foarte cu bun simț, cum era și buna lui mamă Ruxanda, femeie învățată, deșteaptă și vrednică. Contele Mniszech, un polon care a cunoscut-o bine, spune despre ea că era « inteligentă, cu o creștere aleasă, având o perfectă inițiere în afacerile turcești ». Demnă fiică a Exporitului.

Un obicei care începea să se statornicească cerea ca voevozii țărilor românești să fi fost mai întâi mari interpreți ai Porții — dragomani — înainte de a fi domni. Ca atare, creșterea pe care Ruxanda Ghica o dădu fiului ei fu îndreptată asupra cunoașterii limbilor și a politicii. La prima vacanță a dragomanatului, Grigore Ghica reuși să investească această misiune de înaltă încredere,

ceea ce miră pe toți diplomații din Constantinopol, care găsiindu-l prea « giovine di lingue » atribuiră această numire influenței mamei sale. Totuși după scurtă vreme, aceiași ambasadori îl numeau în rapoartele lor « afabil, exact, activ și deștept ». Ceea ce era.

Trăind printre Grecii Fanarului, grecizat el însuși, Grigore Ghica se însură cu o Greacă, Zoița Mano, fata doctorului Mihail Mano, personaj foarte cu vază la Constantinopol, mare scherofilax al Patriarhiei. Acest Mihail Mano, fiul lui Manoil, își făcuse studiile întâiu în Turcia, apoi prin ultimii ani ai secolului al XVII-lea, plecase în străinătate, de unde, după ce fusese elevul vestitului Boerhaave, se întoarse acasă cu titlul de doctor în filosofie și medicină. Meseria aceasta din urmă o și practică, de altfel într'un chip fatal pentru propria lui familie, după cum vom vedea ¹⁾.

Fata lui mai mare, Sultana, se mărită întâiu cu Dumitru Șerban Balasachi și apoi cu Ion Vodă Mavrocordat. Iar fata a doua, Zoița, fu întâiu nevasta unui grec, care, murind în curând, o lăsă văduvă la 16—17 ani, cu un copil în brațe. Niciun an mai târziu, ea păși a doua oară în fața altarului, măritându-se cu Grigore Ghica Dragomanul, de va ajunge și Doamnă.

Un portret de-al ei păstrat la mănăstirea Pantelimon de lângă București, ne-o înfățișează frumoasă, cu ochi vioi și inteligenți. Cum pe de altă parte știm din mărturiile timpului că era învățată și energică, înseamnă că vestita ei soacră Ruxanda nu avu a se rușina de noră-sa.

Dragomăneasa Zoița Ghica rămase multă vreme după căsătorie, vreo 10 ani, în orașul în care se născuse, pe încântătoarele maluri ale Bosforului, unde atât familia bărbatului cât și a ei, își aveau casele lor, la Curu-Cișmè, în imediata apropiere a palatului din Dolma-Baccè. Tânăra femeie profită de tovărășia ei cea nouă, un bărbat dragoman și o soacră cunoscătoare a tuturor

¹⁾ Vezi C. Mano: « Documente din secolele al XVI — XIX-lea privitoare la familia Mano ». (București, Göbl & Fii, 1907) unde origina familiei este tratată pe larg. In această excelentă lucrare s'au strecurat mici erori de date. Astfel Dr. M. Mano nu putea fi născut la 1690, ci de sigur prin 1670—75, de oarece nepotul său Scarlat Vodă Ghica avea la 1730 vreo 15 ani, ceea ce înseamnă că Doamna Zoița s'a măritat pe la 1713—14, iar tatăl ei (Doctoru Mihai Manu) pe la 1694—95.

Doamna Zoe Ghica
(după un portret de la Pantelimon, în păstrarea d-lui C. Mano)

tainelor politice musulmane, pentru a prinde ea însăși darul de-a învăța sforile în încurcatul labirint al culiselor Porții. O vom vedea mai târziu dictând în Stambul, firește că în măsura puterilor ei de femeie și de creștină, iar deocamdată nu ne-am mira să fi fost și ea una din uneltele care lucră cu râvnă la ridicarea tronului bărbatului ei. De fapt, numai în vederea acestei cauze finale căpătase Ghica dragomanatul. Așa dar, când ițele fură destul de încurcate și sforile destul de bine trase, profitând de mazilirea lui Mihai Vodă Racoviță, rudele și prietenii marelui Dragoman căpătară domnia Moldovei pentru protejatul lor.

În afară de mama Ruxanda și de nevasta Zoița, cel care pusese mai mult umărul pentru a urni această treabă, fu un fanariot din cei noi, originar din Trebizonda, dar cu mare influență în culisele Seraiului: bătrânul Constantin Ipsilanti¹⁾.

Când așa dar, în Decembrie 1716, Grigore Ghica căpătă domnia Moldovei, el târi după sine în noua lui patrie pe binefăcătorul său și pe fiul acestuia Enache, ceea ce-i va pricinui mari neajunsuri. De altfel alaiul domnesc era plin de Greci, rudele noului voevod: Dragomăneasa Zoița, acum Doamnă, fetele lor, Domnițe, fiii lor, beizadele, mama Ruxanda, ginerele Iamandi și cumnatul Arapache Vlasto.

În dimineața nașterii Domnului, 25 Decembrie, pe o iarnă foarte aspră, porni noul voevod, cu alaiul de rude și de prieteni, spre Dunărea binecuvântată, spre câmpiile românești, de unde curgea aurul spicelor noastre în haznalele coborîtorilor din Mahomed și în pungile progeniturii lui Alcibiade.

Noua familie domnitoare fu bine primită în Moldova. Grigore Vodă și Doamna Zoița învățară repede românește, « deprinzându-se prea lesne cu limba țării » după cum glăsuiește cronica. Cu boierii se purtă bine, iar pe de altă parte, fiind tineri și doritori de petreceri, țara fu încântată de ei, fiindcă tinerețea și veselia merg drept la inima omului, dornic întotdeauna de a ieși din noianul de necazuri care-i copleșește viața. Cronicarul Amiras spune despre

---

¹⁾ El va fi tatăl Doamnei Theodorei Racoviță (vezi cap. 4), bunicul Doamnei lui Scarlat Ghica (fiul lui Grigore II-lea), precum și bunicul lui Alexandru Vodă Ipsilanti (vezi cap. 8).

Grigore Vodă că « Domn tânăr fiind, dar era întreg la minte... Ii plăceau vânătorile și petrecerile, împreună cu boierii, că nu era mândru. La plimbări, la câmp, ieșea adesea cu boierii săi, zăbovindu-se cu nairi și cu nagarale, iar cu săgetatul și cu sinețul bătând prea bine ». Curtea domnească fiind în stare destul de rea, Grigore Ghica își făcu o casă sus pe dealul Galatei, lângă mănăstirea lui Petru Șchiopul, și de asemeni un foisor în dealul Copoului, despre care ne spune Kogălniceanu că « era făptură de Țarigrad,

cu tot felul de boele », adică în felul caselor turcești de pe malul Bosforului. Acolo, la Copou, făcea Vodă în toți anii halca, « și care din boieri o lua, îl dăruia cu grele cumanașuri » — halca, acest străvechiu joc național, alungat de mult din meleagurile noastre de către modernele sporturi anglo-saxone, dar pe care Domnii noștrii fanarioți o apreciau ca în vremurile lui Petru Rareș și ale Lăpușeanului ¹⁾.

Scurt, Vodă se « engledisea », cum se spunea pe atunci, iar la masă petrecea uneori până noaptea târziu « cu tot felul de zicători ».

¹⁾ Halca se juca prinzând cu sulița, din goana calului, niște cercuri atârinate de crăcile copacilor sau aruncate în aer.

Doamna Zoița petrecea și ea, de obicei în iatacurile ei cu jupânele boierilor, alte ori însă chiar la masa lui Vodă. Dar în curând, împreună cu Domnițele, cu Beizadelele, cu soacra Ruxanda și cumnata Mărioara Vlasto, trebui să părăsească Iașii și să fugă, ca în vremea Elisabetei Movilă, să se închidă în cetatea Hotinului, căci se întâmplase bucluc în țară. Din pricina lui Constantin Ipsilanti, pe care Vodă îl făcuse Mare Postelnic, și al fiului acestuia Enache, făcut Agă, se supăraseră boierii Dimitrie Racoviță (fratele lui Vodă Mihai) și Iordache Kostaki, scoși amândoi din pâine, și se înțeleseră cu Adâl-Gherai, hanul Tătarilor, pentru a scoate pe Grigore Vodă Ghica din scaun. Și s'a « bejenărit » țara din pricina lor. În codrul Chigheciului, în Fălciu, se întâlniră armatele lui Vodă cu Tătarii, în rândurile cărora erau hainii boieri Racoviță și Kostaki. A rămas ca o legendă la noi că în vremea fanarioșilor României nu mai aveau armată. Adevărat că aceasta era puțină, dar în secolul al XVIII-lea ca și mai înainte « țara putea fi ridicată », și în repetate rânduri, acum sub Ghica, mai târziu sub Mavrogheni, alte ori încă, aflăm această țară în picioare împotriva încălcărilor străine. În Codrul Chigheciului oastea lui Vodă, alcătuită din 7.000 de oameni, pedestri, călăreți, mazili și curteni, înfrânseră pe dușmani, fără ajutorul Turcilor, punând pe Tătarii hanului pe goană și alungându-i până în Buceag; iar cât despre Racoviță și Kostaki ei fugiră de-a-dreptul la Constantinopol, cerând acolo găzduire lui Mihai Racoviță, fostul Domn al Moldovei, care nu vru să-i primească. Rătăcind mai apoi pe malurile Dunării, Dumitru Racoviță fu prins la Silistra, și, cu mâinile și picioarele legate, fu adus la Iași, drept plocon lui Grigore Vodă.

Doamna Zoița, întoarsă dela Hotin după izbânda împotriva Tătarilor, se puse acum tare pe lângă Vodă să-și ierte dușmanii. Cronicarul Amiras spune despre această Doamnă că « era la o fire cu bărbatul ei », adică deosebit de bună, și așa chemând amândoi pe Racoviță la Curte, doar numai îl certară și-l mustrară pentru faptele sale și încolo nimic. Cerându-i apoi cheltuiala ce a avut cu Adâl-Gherai — despăgubirile războiului — l-au iertat de toate, dându-l în chezașia neamului său. Se zice că atunci când l-ar fi slobozit din închisoare, Doamna i-ar fi spus frumoasele cuvinte de creștinească iertare: « Alte lucruri ca aceste altădată să nu

mai faci », și l-ar fi și îmbrăcat cu un rând de haine noi, trimițându-l la casa lui, la Ferești, în Vaslui. Dar... de! ce să mai zicem... acolo la moșie, a doua zi chiar, Dumitru Racoviță muri!..

Acestea se întâmplau în 1728. Scurtă vreme după aceea se întinse în toată Moldova o boală de friguri « că nu erau unu sau

Grigore Vodă Ghica al II-lea

doi într'o casă, ci câți erau toți zăceau, și la prostime și la boieri, și până și prin casa Domnului a intrat ».

La mare ne-caz și durere intră atunci și Doamna Zoița, căci moartea seceră pe copilul ei cel mai mic, pe beizedea Alecu, pe care-l îngro-pară cu multă jale și cinste la sfântul Neculai Domnesc — iar îndată după aceea, « câți au fost în casă, pe toți i-a orânduit boala ». Iar dacă Doamna a scăpat mai ușor de

friguri, apoi Vodă a zăcut bolnav aproape un an de zile, îndreptându-se abia în vara următoare (1729).

Anul 1730 fu bogat în englediseli, căci lucrurile mergând bine în Țara Moldovei, Vodă și Doamnă-sa mai vârtos ca oricând se puseră pe petreceri, uitând, cum e în lumea aceasta, de moartea

bietului băiețaș și de lunga boală a Domnului. Cu prilejul reinnoirii domniei veni un Divan-Effendi anume din Stambul să-l îmbrace pe Vodă cu caftan, și cu acest prilej se făcură la Curte și în tot orașul strălucite serbări.

Apoi, scurtă vreme după aceea, trecu prin Iași șambelanul Poloniei, Mniszech, care mergea la Stambul ca sol al regelui său. I se făcu la curtea lui Vodă Grigore o primire regească, urmată de un banchet « cu 400 de farfurii de mâncăruri, în sunetul meterhanalei și tambulhanalei »¹⁾. Doamna Zoe, în calitate de fostă dragomăneasă obișnuită cu lumea ambasadelor, primi și ea în gineceul său pe contele J. A. Mniszech, șambelan și mareșal al Lituaniei, oferindu-i, pe lângă plăcuta ei conversație, dulceață, prăjituri și parfumuri, în schimbul cărora ambasadorul îi trimise a doua zi « o frumoasă garnitură de porțelan pentru cafea turcească ».

Fericit că toate-i merg după plac, Vodă Grigore — care avea frumosul obicei să cutreiere mănăstirile țării « în turist » — « s'au ridicat într'o zi de miercuri, Iunie 1730, cu Doamna și cu toată Curtea de-au mers la Deleni »²⁾. Iar când a fost a cincea zi, Duminică dimineața, după ieșirea din biserică, iată a mers Grigore Vodă la gazdă la Iordache Spătarul Cantacuzino, și după cafea, a poftit Domnul pe Spătarul Costache să-i aducă o cucoană mică ce avea de 9 ani, s'o vadă. Și întâiu a stătut spătarul să nu i-o aducă, arătându-i că nu e obiceiul, și era îngrijit, neștiind ce vrea să lucreze. Apoi au adus-o după poruncă, și mergând să sărute mâna Domnului, i-a dat inelul de logodnă cu fiul său Scarlat Beizade, și fiind de față și chir Nichifor Mitropolitul s'a făcut schimb de logodnă. De aici înainte cât a mai șezut acolo, tot cu mese, cu muzici, cu veselie, cu jocuri (sau cu jocuri, cum se spune în Moldova) au stătut, cum se cade la o logodnă domnească. De acolo prin Hârlău și Cotnari, s'au întors cu toții la Iași ».

Dar, după bucurie, și măhnire: Tot în acel an, la 11 Iulie, a plecat mama Domnului, Ruxanda Ghica, la Țarigrad. « Mult au

¹⁾ N. Iorga: « Ist. Românilor prin călători », vol. II, (pag. 122—123).

²⁾ Fosta moșie a Domniței Ruxandra a lui Vasile Lupu, încăpută prin testamentul acesteia în mâna vărului ei Iordachi Cantacuzino, iar astăzi în stăpânirea unei ramuri a Ghiculeștilor.

Beizedea Matei Gr. Ghica

stat de capul ei și Vodă și Doamna Zoița să rămână domnia ei în țară, dar ea, bătrână fiind, și văzând atâta boală ce se întâmplase aici, și-a luat pe fiică-sa Mărioara pahărniceasa Iamandi și au purces din țară ». După plecarea ei a fost în Iași un cutremur ce a ținut un « minut de ceas », apoi s'a arătat o stea cu coadă ce-i zice Cometa, și mai la urmă s'a ivit ciurma de a trebuit, de frica ei, să se mute Vodă și Doamna Zoița, cu copiii și toată curtea, la Frumoasa întâiu, apoi la Galata, și la urmă la Socola. Și a ținut și molima aceasta aproape un an.

Toate acestea nu mai vesteau a bine. În 1733 Grigore Vodă este mutat la București, unde domni peste Țara Românească timp de 2 ani (1733—35), apoi e mutat din nou în Moldova unde rămâne alți 6 ani (1735—41).

Peregrinările acestea aveau o cauză.

O veche prietenie între Grigore Ghica și Mihai Racoviță se stricase de când acesta din urmă își logodise fiul, pe Ștefan beizade, cu una din fetele lui Constantin Mavrocordat, fiindcă, aceștia doi, Racoviță și Mavrocordat, încuscriți acum, unelteau mereu împotriva lui Grigore Vodă pentru a-l scoate din scaun. Dar, neputând reuși, Turcii îl mutau când la Iași când la București, pentru a satisface măcar cu una din celelalte domnii pe veșnicii pețitori încuscriți. În trebile politice chestiunile sentimentale au uneori efecte hotărâtoare, ca în toate trebile omenești de altfel, fiindcă dacă ar fi dusă lumea numai de cap, ar fi poate toate așezările omenești mai sănătoase decât sunt. Însă inima se bagă întotdeauna unde nu-i fierbe oala. Când credeau Mavrocordat și Racoviță că sunt mai bine împreună și că scaunul lui Ghica este definitiv periclitat, iată că beizadea Scarlat a lui Grigore Vodă, cel ce se logodise la Deleni cu fetița de 9 ani a lui Costache Cantacuzino (pe care însă nu o luase de nevastă), iată-l pe acest Scarlat Ghica îndrăgostindu-se nebunește de tânăra Ecaterina, fata lui Mihai Vodă Racoviță. Cum părinții nu voiau să audă vorbind de o atare însoțire, beizadeaua căzu la pat cu lingoare, de era să-și dea duhul. Doamna Zoița, mamă fiind, se înțelese cu părinții fetei pentru ași scăpa băiatul ¹⁾).

---

¹⁾ Vezi cap. 6.

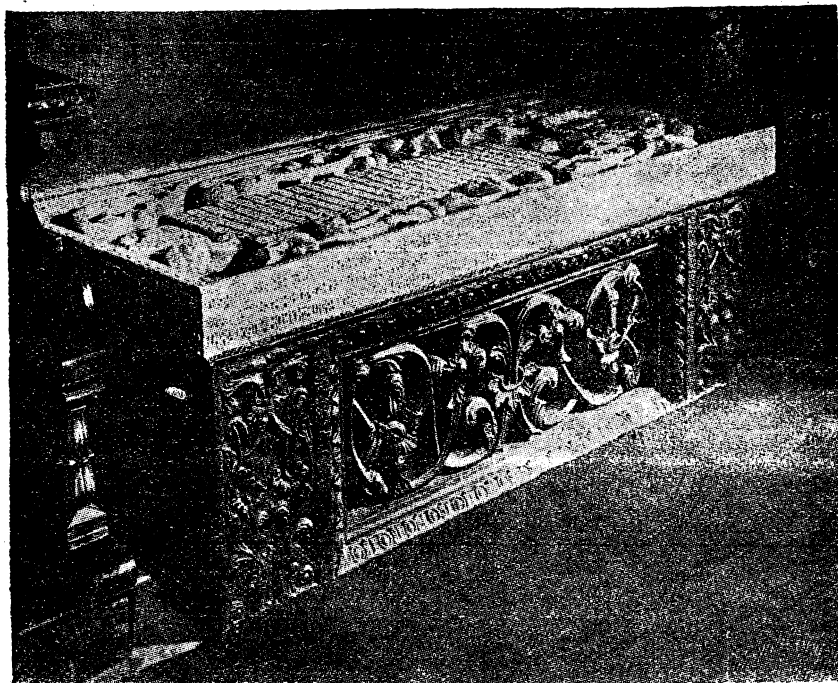
Și astfel logodna se făcu, iar voevozii Grigore și Mihai se împrieteniră din nou, începând, nici că se putea, să uneltească acum împreună împotriva lui Mavrocordat.

În timpul acesta, războiul Turco-Austriac aduse ocupația Moldovei de către generalul München. Doamna Zoița își luă copiii și fugi la Constantinopol. O găsim acolo în elementul ei, pe fosta dragomăneasă, uneltind fel de fel de intrigi politice: înlocuirea lui Mavrocordat, acțiune care nu izbutește, și înlocuirea patriarhului, pe care parvine a-l surghiuni. Un călător străin, aflător pe atunci în Stambul, spune despre această Doamnă: « une femme célèbre, nommée Zoé, ayant accès dans les maisons des ministres Turcs, a persuadé au grand vizit d'exiler Néophite, Patriarche de Constantinople, à l'île de Patmos ».

Întoarsă în țară în 1740, ea este nevoită să ia din nou, în anul următor, drumul spre Constantinopol, fiindcă Constantin Mavrocordat, mai tare decât Ghiculeștii, izbutește a lua scaunul Moldovei, obținând exilul lui Grigore Vodă tocmai în insula Tenedos. Bietul voevod surghiunit rămâne acolo, singur de tot, 6 ani de zile, în care timp Doamna Zoița uneltea de zor prin anticamerile Seraiului aducerea soțului ei cel puțin la Stambul. În sfârșit, în 1747, Grigore Ghica părăsește ostrovul Archipelagului, și se întoarce Domn la Iași, unde nu rămâne decât un an (1747—48), fiindcă noi intrigi făcură să fie iarăși mutat în Muntenia.

La București familia domnitoare locuia, pare-se, la vechea curte de pe malul gârlei. Dar aceasta fiind foarte derăpănată, iar prefacerea ei fiind mult prea costisitoare, din pricina proporțiilor ce luase ea în cursul veacurilor, Vodă Grigore își clădi o casă — de altfel foarte modestă — în curtea mănăstirii Pantelimon, ctitoria lui. Împrejurul acestui sfânt lăcaș el făcu o grădină mare, un parc, destul de batjocorit astăzi de administrația Spitalului, dar totuși încă deosebit de evocator al acelor apuse vremuri când îi plăcea creștinului să lege petrecerile lumești de viața mai cuviincioasă a lucrurilor sfinte. Zidurile groase ale mănăstirii (înlăuntru căreia sunt două incinte și o biserică cu prea frumoase ornamente) se ridică pe o înălțime înconjurată de-o atât de abundentă vegetație, încât, puțin îngrijit cum este, Pantelimonul rămâne totuși, astăzi încă, o incântare pentru iubitorii de natură și de trecut. Și ce viață

trebuie să fi fost acolo sub Grigore Vodă și Doamnă-sa Zoița, când de pe terasa cu scările de piatră rămase încă întregi, se uitau acum îmbătrâniții soți cum se oglindesc turnurile bisericii în heleșteul din vale, cum li se joacă copiii și nepoții printre tufișurile grădinii, cum curge murmurând izvorul din fața chioșcului turcesc, în care,

Mormântul lui Grigore Ghica Vodă și al Doamnei Zoe la Pantelimon

odată pe an, venea să se așeze pe divanuri ce nu mai sunt, un pașă din Stambul pentru a primi peșcheșul¹⁾.

După patru ani de pașnică domnie, într'o zi de vară a anului 1752, Grigore Vodă Ghica căzu bolnav la pat. Neputându-i da

¹⁾ Chioșcul din grădina Pantelimonului este, în cuprinsul vechiului regat, singurul vestigiu de arhitectură turcească. El e fără mobile, fără geamuri, destul de dărăpanat, dar încă întreg. Și cum acolo veneau Pașii să primească tributul țării, este, credem, prin excelență un monument istoric, care ar trebui îngrijit, fiindcă departe de a fi « o tristă amintire », el este dimpotrivă un martor a ceea ce a fost față de ceea ce este.

doctorii de leac, Doamna Zoe trimise în grabă la Constantinopol după tatăl ei, Mihalachi Mano, elevul lui Boerhaave. Sosit la București, socrul domnesc dădu ginerelui său să înghită *liriac* (theriaca celeste), dar într'o cantitate atât de mare, încât bietul bolnav căzu într'un somn « care nu se deosebea deloc de moarte », și după 36 de ceasuri își dădu duhul în brațele nemângâiatei sale soții (23 August).

Totuși nu trebuie uitat că nepricerea doctorului Mano ne este arătată de cronicarul Comnen-Ipsilanti, care fiind și el doctor în medicină, poate ușor fi bănuțit de părtinire față de un « coleg », oamenii de acum 200 de ani nedeosebindu-se, presupunem, de cei de azi, decât prin faptul că-i cunoaștem mai puțin.

După moartea lui Grigore Vodă — îngropat la mănăstirea lui, Pantelimonul — Doamna Zoița rămase încă un an în București, în timpul domniei fiului ei Matei. Apoi, când celălalt fiu, Scarlat, e numit Domn al Moldovei, ea se mută la Iași, pentru a se întoarce din nou la București, odată cu trecerea lui Scarlat Vodă în Muntenia.

Aici o prinde moartea, la vârstă de vreo 60 de ani, în ziua de 14 Martie 1759. Ingropată în frumosul mormânt de marmoră în care odihneau și ciolanele soțului ei, fiul Scarlat Vodă puse să-i sape un duios epitaf « pentru veșnica ei pomenire » — și astfel, după cum stă scris pe acel mormânt, își dete și Doamna Zoița:

datoria cea obștească
de pre firea omenească.

CAPITOLUL 6

DOAMNELE VOEVOZILOR MATEI, SCARLAT ȘI ALEXANDRU GHICA

Nurorile Doamnei Zoița Ghica, fie c'au fost femei foarte șterse, fie că numai întâmplarea a făcut să nu ne vorbească nici contemporanii nici documentele despre ele, n'au lăsat aproape nicio urmă în istorie. Totuși, nevrând să nedreptățesc pe niciuna din acele Doamne care, cât de cât, au apucat și ele măririle ce aduceau cu sine domniile țărilor noastre, voi arăta deci cel puțin cine au fost ele, și ce fel de bărbați au avut.

Fiii lui Grigore Ghica Vodă și ai Doamnei Zoe n'au fost vrednici de părinții lor. Minte mai puțină, carte mai puțină, anii domniilor lor au fost și ei mai puțini. D-l Iorga îi numește, elegant: « decăzuții porfirogeneți ai vasalității fanariote ».

La moartea lui Grigore Ghica, boierii munteni cerură pe fiul mai mare al acestuia, Scarlat, să le fie Domn. Inșă lucrurile nu fură pe voia lor. Al doilea fiu, Matei, era însurat cu fata unui grec bogat și influent din Constantinopol, Gheorghe Bașa-Mihalopol. Prin intrigile acestuia, prin prietenii ce întreținea la Istambul, prin bani mulți firește, Bașa Mihalopol reuși să-și trimită ginerile Domn în Muntenia.

La 1 Septemvrie 1753 i s'a pus cuca domnească în cap, la 14 ale lunii părăsi Stambulul și, după o călătorie târăgănată a lene, sosi la București în ziua de 1 Octomvrie. Doamnă-sa — fata lui Mihalopol — sosi firește odată cu el. Inșă femeia aceasta fu într'adevăr atât de neînsemnată, încât nici cronicile noastre, și nici măcar genealogiile Ghiculeștilor, nu ne arată numele ei.

Se știe despre ei că au locuit, ca și Grigore Ghica, la mănăstirea lui Mihaiu Vodă (Arhivele Statului de azi) care a fost dela dărăpănarea Curții Vechi, reședință domnească sub mai mulți voievozi ¹⁾. De altfel ei își clădiră la Giulești — cale cam de două ceasuri de Capitală — un frumos foișor, cu o minunată fântână « aducând acolo cu mare cheltuială, o parte din gărla Dâmboviței » după cum pitoresc se exprimă Cronica Ghiculeștilor. Matei Vodă, care făcea atâta risipă în vederea unei îndelungate domnii, fu mutat în Moldova, după abia câteva luni de zile. Cauza acestei atât de grabnice mutări fu nemulțumirea boierilor munteni de domnia acestui voevod înconjurat numai de greci.

O plângere făcută la Poartă împotriva sa hotărî pe Sultan să trimeată la București pe un om al lui de încredere, Hagi Mustafa, pentru cercetarea pricinii. Capugiul găsi Capitala țării răsvrătită. Biv vel Vornicul Constantin Dudescu, frații Barbu și Ștefan Văcărescu, și în fruntea lor Mitropolitul Neofit, îi ieșiră în cale și-i cerură, aproape imperios, darea afară a lui Ghica din țară. Hagi Mustafa potoli ușor această răscoală, trimițând pe Matei Ghica Domn în Moldova, iar pe Dudescu și pe Neofit în surghiun la Tenedos, în Arhipelag. Aceasta însemna a împăca și capra și varza!

La Iași Domnul acesta încercă să se pună bine cu boierii. Ba mai mult, pentru a-și atrage dragostea întregului popor, el aducea la Curte nu numai pe jupânesele acestora, dar și pe nevestele negustorilor, și chiar Evreice. Cu poruncă gospod ele trebuiau să joace cu toatele la Curte, iar Domnul și Doamna făceau priveală. Totuși, nici aici în Moldova nu fu iubit de nimeni. Mai întâi, fiindcă felul acesta de a aduce pe Evrei la Curte nu era pe placul Moldovenilor, și al doilea fiindcă în privința boierilor greci nu prinsese Matei Ghica minte. El îi aduse pe toți după el la Iași, pe socrul său Bașa Mihalopol, pe Iacovachi Rizu, pe frații Nicolae și Alexandru Suțu. Iar pe lângă toate nici nu vorbea bine românește. Totuși

---

¹⁾ Am arătat în capitolul precedent că Grigore Vodă locuise la Vechile Curți Domnești. Dar e probabil că reședința aceasta și-o alesese numai în prima lui Domnie, iar în cele următoare, Curtea dărăpănându-se mereu, el se mută la Mihai Vodă.

Matei Vodă Ghica

Moldova nu putu scăpa de el decât în 1756, când murind Sultanul Mahomed, noul Sultan Osman dădu domnia Moldovei lui Constantin Racoviță.

Așa dar, după numai 3 ani de domnie, Matei Grigore Ghica, împreună cu Doamna lui, luă calea exilului, de unde nu se mai întoarse niciodată.

Acolo la Constantinopol, socrul său, bogatul Bașa-Mihalopol, văzând, dar cam târziu, că ginerele Matei era, vorba lui Kogălniceanu, « strașnic de vanitos, măreț, iute la mânie și iubitor de bătăi » și că pe lângă toate acestea nici nu era măcar în stare să se mențină într'o domnie cumpărată de el cu atâtea jertfe bănești, porunci deci fetii lui să-și părăsească bărbatul. Nu știm dacă a urmat o despărțenie legiuită, dar îl aflăm mai târziu pe fostul Voevod Matei Ghica judecându-se pentru bani, în fața unor cadii turci, cu propria sa Doamnă, și trăind mai în urmă « din milostenia creștinilor ¹⁾ ».

Și când te gândești că tatăl său, Grigore Vodă, încă scurtă vreme înainte de-a muri, credea că dinastia sa e asigurată pe vecii vecilor !

Totuși, un an mai târziu, fratele său Scarlat ajunge în sfârșit și el Domn în Moldova.

Am arătat în capitolul trecut că, băiat tânăr fiind, tatăl său Grigore Vodă, îl logodise cu fiica lui Costachi Cantacuzino dela Deleni. Însă fetița aceasta avea numai nouă ani și nu putea deci fi măritată înainte de-a fi împlinit cel puțin 12. Cum tânărului Scarlat îi trebuia o nevestă, nu o jucărie, el nu se sinchisi mult de logodnica lui și-și îndreptă privirile aiurea. Soarta vru că din câte fete văzu împrejurul lui, una singură să-i cadă cu tronc la inimă, și aceasta să fie tocmai fata celui mai aprig dușman al tatălui său, Ecaterina, fiica lui Mihai Vodă Racoviță. Firește că nici părinții fetei, nici ai lui, nu se învoiră la această căsătorie, și iarăși firește că Scarlat Ghica se însură până la urmă cu fata pe care o iubea.

Aceasta e o poveste veche ca lumea și totuși veșnic nouă. Numai că au părinții obiceiul să spună că copiii sunt fără experiență ; pe când copiii știu că cei lipsiți de experiență sunt părinții, care la început tună și blestemă, pentru ca la urmă să primească și să binecuvânteze. Așa se întâmplă și acum 200 de ani cu familia Ghica-Racoviță. Beizadea Scarlat « căzând la pat cu lingoare » —

---

¹⁾ « Letopiseți », Kogălniceanu, 228 și N. Iorga : « Documentele Callimachilor », XCI.

astfel zice cronica, deși s'ar mai putea spune și « căzând la pat cu șiretlic » buna sa maică Doamna Zoe merse la Doamna Ana, mama Ecaterinei, și se sfătuiră amândouă că nu-l pot lăsa pe băiat să moară de dragoste. Et ce que femme veut . . . Grigore Vodă Ghica și Mihai Vodă Racoviță își strânseră mâna și căsătoria copiilor se făcu! (1734)¹⁾.

Însă pe Domnița Ecaterina n'o ajunseră zilele să se vadă Doamnă. După o cuviincioasă conviețuire de câțiva ani ea muri, lăsându-l pe Beizadea Scarlat încă în floarea tinereții. El se însură a doua oară cu o fată de boier, Eufrosina, despre care nu știu nimic, nici măcar cine a fost tatăl ei. Apoi, fie că o fi murit și aceasta, fie că s'o fi despărțit de ea, îl aflăm pe Scarlat Ghica însurat a treia oară cu Luxandra, fiica lui Gh. Moruzi și a Smarandei Ipsilanti.

Din cele trei neveste ale lui Vodă Scarlat numai aceasta din urmă ajunge Doamnă. O găsim în scaunul Moldovei, alături de bărbatul ei, între anii 1757—58. După abia un an de domnie Scarlat Ghica fu mazilit și dus la Constantinopol, unde, prin daruri multe și făgăduieli și mai multe, capătă domnia Munteniei (1758—61).

Pentru ași putea ține cuvântul dat și a putea vărsa în hasnalele împărăției banii făgăduiți, el puse atâtea dări asupra țării, încât poporul căruia îi ajunsese cuțitul la os, făcu o plângere la Poartă, în urma căreia fu mazilit și din Muntenia. Intors din nou la Stambul, cu Doamnă-sa Luxandra, cu fiica-sa Domnița Ruxanda (care va fi mai târziu Doamna lui Alexandru Vodă Callimachi)²⁾ și cu fiul său Alexandru, el rămase acolo patru ani impliniți, intrigând și făgăduind mereu banii ce nu-i avea în vederea recăpătării domniei.

În sfârșit, în 1765, i se împlini dorința și fu trimis din nou la București, unde-l aflăm locuind cu toată familia în casa Brâncoveanului. După cum am mai arătat, Curtea Veche fiind cu totul ruinată, voevozii fanarioți erau nevoiți să se adăpostească într'un loc sau într'altul, căci domniile lor efemere nu le lăsau timpul necesar să clădească un palat mai trainic. Tatăl său, Grigore Vodă, locuise ba la Curtea Veche, ba la Mănăstirea lui Mihai Vodă, iar el își alese reședința în Casa Brâncoveanului, (nu în vechea curte

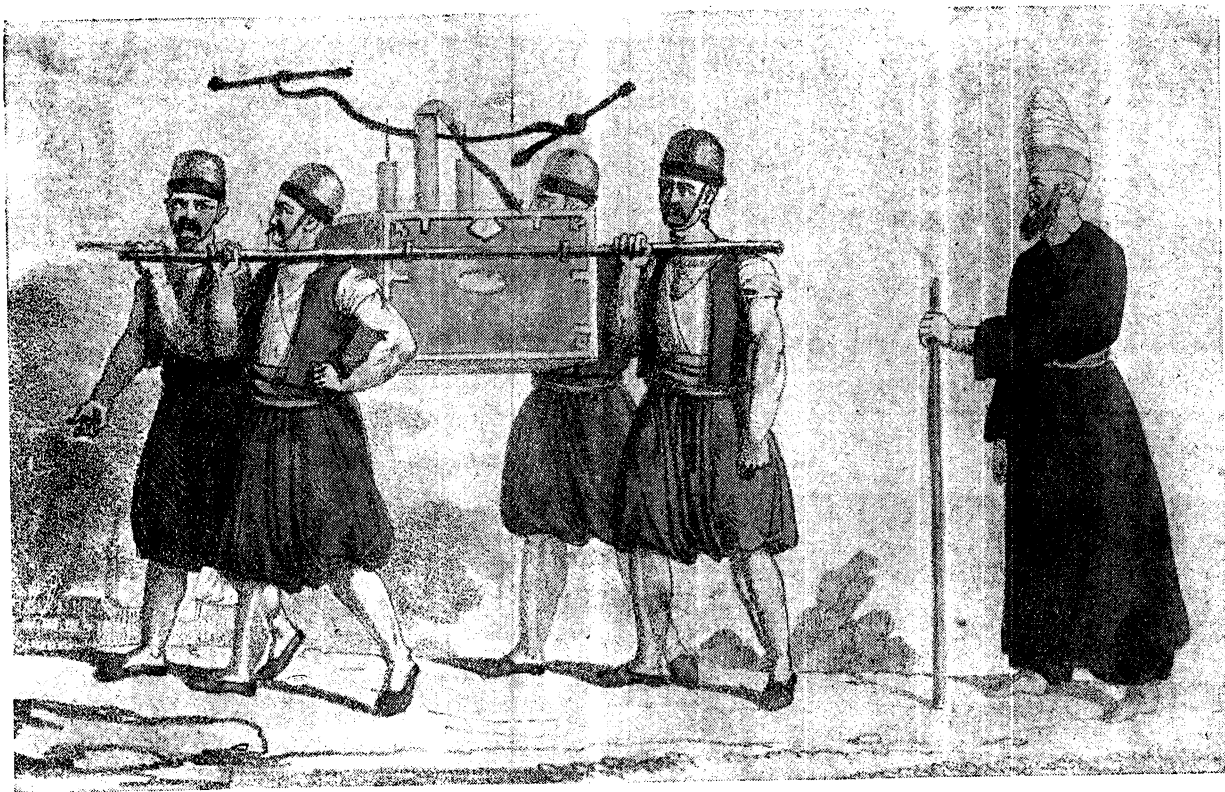
¹⁾ Vezi cap. 4.

²⁾ Vezi cap. 16.

Scarlat Vodă Ghica

a lui Constantin Brâncoveanu din jos de Mitropolie, ci în casa numită « A Coconilor Brâncoveanului », care venea pe locul de lângă Palatul de Justiție, zis astăzi al Senatului. Nu era Vodă Scarlat de un an jumătate în scaun, că iată se ivi un foc în Târgul Cucului,

Tulumbagii (pomperii veacului al XVIII-lea). Din colecția autorului

Alexandru Vodă Ghica

care amenință să distrugă tot orașul. Domnul mergând la fața locului pentru a lua măsurile de izolare, reci atât de rău, încât a doua zi nu se mai putu urni din pat. Dar, precum pe atunci tulumbagii nu dovedeau focurile, astfel nici doctorii nu dovedeau boalele.

Vodă Scarlat muri la 2 Decembrie 1766. Muri în scaun, ca și tatăl său.

Doamna Ruxandra și fiul ei Alexandru îl înmormântară la biserica Sfântului Spiridon cel Nou, punând să i se sape pe o prea frumoasă lespede de marmoră albă grozav de urite versuri grecești.

Fiul lui Scarlat Ghica, Alexandru urmează în scaunul Munteniei după moartea tatălui său. Dar el nu-și poate menține domnia decât tot numai un an și jumătate, din pricină că, fiind război între Ruși și Turci, el îngăduie unui colonel moscovit ca împreună cu Episcopul de Argeș să strângă pe pământ românesc ostași pentru armata rusească. Aflând Poarta despre această ispravă, îl mazi-lește pe dată și-l aduce la Constantinopol, de unde nu se mai întoarce niciodată în țară. Muri acolo. Insurat a fost întâiu cu Maria, poate fata lui Iordache Rizu, și apoi cu Smaranda Moruzi. Aceasta din urmă va fi fost Doamna lui dintre anii 1766—68, însă nu putem ști nimic precis despre ea.

Fata lor, Domnița Ruxandra, a fost Doamna lui Constantin Vodă Hangerli.

RĂPIREA BUCOVINEI ȘI MOARTEA LUI
GRIGORE VODĂ al III-lea

Grigore Ghica Vodă — al treilea cu acest nume — este una din cele mai populare figuri din istoria noastră, popularitate bine meritată, fiindcă omul acesta, deștept și inimos, a luptat din răspu-teri pentru a împiedeca pe Turci să desprindă din trupul Moldovei cea mai veche și una din cele mai mănoase bucăți a ei, spre a o dărui, — nu se va înțelege niciodată bine de ce, — unui stat vecin și dușman de moarte al Imperiului Otoman.

Din punct de vedere politic cedarea Bucovinei a fost inexplicabilă; iar din punct de vedere al Dreptului Internațional ea a fost neîntemeiată, întru cât Turcia nu putea ceda un bun, care nu era al ei. Moldova nu făcea parte din raialele sale, ci era un stat vasal a cărui suveranitate, deși restrânsă, se exercita totuși în cuprinsul întregului său teritoriu, de care, pe baza puterii domeni-ale, numai el singur putea să dispună. Dar Dreptul internațional a pățimit întotdeauna de boala de-a fi un drept fără sancțiuni. El este un interesant mănunchi de teorii, dar nu o lege. Legea a făcut-o întotdeauna puterea celui mai tare. Iar în chestiunea Bucovinei, mai tare decât dreptul nostru a fost voința Turcului, și mai tare decât voința Turcului bunul plac al Austriei!

Vom vedea mai jos cum s'a născut, cum s'a desfășurat și cum s'a încheiat această tristă afacere, pe care categoricul imperativ al Istoriei a știut totuși, după trecerea unui veac și jumătate, s'o răzbune.

Deocamdată — pentru a intra în subiectul nostru — vom arăta dela început că icoana Doamnei unui voevod atât de popular este

din neîngăduința anilor ce-au trecut, cu totul ștearsă. Ici colea chipul ei se arată, prăfuit, în cadrul vieții de altădată, și apoi dispare iar.

Vom încerca să îndreptăm această greșeală a vremilor, printr'o mai pitorească și mai amănunțită arătare a felului de trai ce-l duceau pe atunci Moldovenii — o mică incursiune în viața lor de toate zilele, cu indiscrețiuni luate « sur le vif ».

Grigore al III-lea Ghica era fiul dragomanului Alexandru, care era frate cu voevodul Grigore al II-lea ¹⁾.

Acest dragoman se bucurase de toată încrederea Sultanului și a vizirului său, care nu mai știau cum să-i arate mulțumirea lor pentru credincioasele slujbe pe care înaltul funcționar le făcea Porții Otomane. În urma tratatelor duse de el, cu prilejul încheierii Păcii dela Belgrad (1739), prin care Austria fusese silită să ne restituie Oltenia, pe care o răpise în 1718 (Pacea dela Passarowitz), Alexandru Ghica fu gratificat cu titlul onorific de Domn al Țării Românești și al Moldovei, distincție care nu se mai făcuse și nu se va mai face niciodată nimănui.

Din pricini rămase necunoscute — care însă trebuiesc de sigur căutate în simțământul invidiei și în corolarul lui: pâriile colegilor fanarioți — Marele Dragoman, voevod onorific, căzu din culmea măririlor, în culmea nenorocirilor. Nici doi ani după Pacea dela Belgrad, în 1741, el fu ridicat într'o bună zi din casa lui, băgat la închisoare și ferecat în lanțuri. Apoi, ca de atâtea alte ori și atâtor altora, i se retează, într'o noapte, fără alt drept decât bunul plac, capul de pe umeri.

Văduva lui, Elena (născută Eupraghioti), rămase, dela o zi la alta, pe drumuri, cu trei copii în cărcă: o fată, Ecaterina, și doi băieți, Dumitru și Grigore. Averea le fusese, firește, confiscată în întregime, casa, banii, juvaierele, stofele și bucatele. Trăiră mai departe din mila străinilor. Pe Grigore îl luă în casă la el Inter-nunțul Austriei, Penkler. Găsise Neamțul în copilul acesta calitățile trebuitoare pentru a face din el « un jeune de langue », un tâlmaci, din care se nasc mai întâiu dragomanii și mai apoi voevozii.

---

¹⁾ Alexandru și Grigore II-lea erau fiii lui Matei Ghica și a Ruxandrei Mavrocordat, nepoții lui Grigore I Ghica și ai Mariei Sturdza, strănepoții primului Ghiculesc care a domnit la noi, Gheorghe Vodă Ghica.

Grigore Ghica rămase în casa lui Penkler vreo 4—5 ani, dela 1743 la 1747. Când, desfășurându-și aripile, porni de acolo în lume să facă carieră, tânărul căpătă dela binefăcătorul său, în dar, un ceas de aur și binecuvântarea sa. În schimb, Ghica dăruie lui Penkler o încă nemărturisită ură împotriva Austriei, de care Internunțitul va ști, la vreme, să-și răsbune.

Deși om deștept, învățat și deosebit de inimos, Grigore Ghica căzu totuși, ca mai toți Fanarioșii din vremea lui, la patima măririlor. Moartea tatălui său, decapitat fără vină, nu-i fu de învățătură. El râvnia dragomanatul, treapta cea înaltă, care ducea la domnia uneia din țările dunărene. Dar pentru a ajunge acolo, el avea nevoie de bani, iar averea părintească era încă departe de-a fi reîntregită. Găsi deci cu cale, pentru a căpăta și averea și sprijinul de care avea nevoie pentru viitorul său, să facă un lucru pe care-l mai făcuseră și alții înaintea lui, și-l vor mai tot face mulți, cât vor fi oameni « practici » pe pământ: să se însoare adică cu o fată bogată.

Ecaterina Rizu era fiica unui « homo novus », dar foarte cu multă vază la Poartă. Tatăl ei, Iacovachi, era privit ca un dibaci intrigant, care se pricepea de minune în arta de-a trage sfori. Era bogat, deștept, cultivat, fusese de mai multe ori prin Occident, și vorbea bine mai multe limbi, în deosebi cea franceză și cea olandeză. Ecaterina pare a nu fi avut niciuna din aceste calități, dar avea pe cea mai mare din toate: banii babacăi. Nunta ei cu tânărul Grigore Ghica avu loc în anul 1754, când mai reapare pe scenă Internunțitul Penkler, dăruind noilor căsătoriți « eine Galanterie per 120 Ducaten, als ein Regal vor (für) seine Frau »¹⁾, după cum singur se exprima într'o scrisoare către cancelarul Austriei Kaunitz acel ce iscălea Heinrich Freyherr von Pencklern. Acum că-i era calea tuturor posibilităților deschisă, Grigore Ghica înaintă repede. Fu făcut în curând dragoman, și apoi, abia 10 ani după căsătorie, Domn al Moldovei. În 1764 el sosi întâia dată la Iași, cu intențiile bune ale unui gospodar harnic, dar încă foarte străin de țara și de limba acelor Moldoveni, peste cari mai domniseră în vremuri atâția membri ai familiei lui.

---

¹⁾ Un dar pentru soția lui de 120 ducați.

Doamna Ecaterina și copiii lor îl însoțiră în capitala Moldovei. Deși foarte numeroși, 6 la număr, copiii aceștia au rămas toată viața lor șterși, ca și mama lor ¹⁾. Grigore Ghica a avut întotdeauna o deosebită dragoste pentru nepoții lui de soră, frații Costachi și Iordachi Sulgearoglu, cari vor și lua mai târziu numele de Ghica. Pe fiii lui — adevărat că erau pe atunci foarte mici — pare a nu-i fi băgat mult în seamă, și în tot cazul ei n'au jucat niciodată vreun rol însemnat în Istoria Țării.

Încă străin de rosturile țării, Grigore Ghica însărcinase pe grecul Stavrachi să-i fie capuchiaha la Poartă, deși omul acesta era și capuchiaha lui Ștefan Racoviță, Domnul Munteniei. Influența lui la Stambul făcea însă pe voevozii noștri să-l știe de frică, nepu-tându-se lipsi de serviciile sale. Nu tot așa judecau boierii, cărora Grecul se făcuse nesuferit în țările noastre, prin jafurile și fărăde-legile sale, de erau, cu câțiva ani în urmă, să-l și omoare la Iași, scăpând el de furia poporului numai ca prin urechile acului. Auzind acum țara c'o să-i vină iar omul acesta pe capul ei, mai mândru, pesemi-te, și mai obraznic ca oricând, ieșiră boierii întru întâmpinarea lui Ghica la Galați și-i spuseră verde că « foarte ne bucurăm de venirea Măriei Tale și ne închinăm Ție cu sănătate, numai să știi că toți s'au întristat auzind că ai luat pe Stavrachi pe lângă Măria Ta ». Iar la Iași, după ce se unse Ghica Domn, și păși în spătăria Curții pentru a împărți boieriile, merseră iar cu toții să sărute mâna voevodului lor, zicându-i din nou: « Să fie într'un ceas bun și să trăiești Măria Ta până la adânci bătrânețe, numai un lucru să știi, că dacă vrei să ai Măria Ta odihnă, aici în țară, și să fim și noi odihniți, pe Stavrachi să-l lipsești de lângă Măria Ta! » Grigore Vodă scrisese deci pe dată la Țarigrad lui Stavrachi că nu-l vor boierii și că-l cere pe Nicolachi Suțu să-i fie capuchiaha. Intrând astfel în voia Țării, noul voevod fu dela început iubit de supușii săi, și în deosebi de prostime, care-l găsia « întreg la toate,

¹⁾ Au fost două fete: Ruxandra, măritată cu N. Balș și Elena, măritată cu Ilie Catargi; și patru băieți, din care trei și anume Iacob, Scarlat și Alecu au fost sau neînșurați, sau sterpi. Al patrulea fiu, Dumitru, a avut cinci băieți și o fată (Smaranda Al. Vârnav). Din băieții lui, patru n'au avut copii, iar al cincilea Ion, înșurat cu Ecaterina Țigara, a avut numai fete. Cu aceasta s'a stins neamul lui Grigore Ghica.

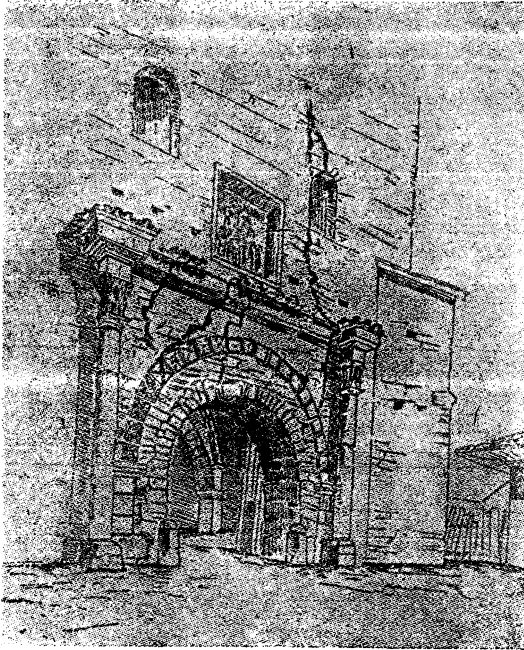
Grigore Vodă Ghica al III-lea

plin de minte, învățat, știind toate trebile cum le va purta, că nu putea nimeni ca să-l înșele cât de puțin...». Ceea ce, de altfel, îi atrase și multe dușmăanii, fiindcă, în România, un om care nu se lasă înșelat...!

Și apoi, în ochii boierilor celor veliți, mai avea Vodă un mare cusur: iubea dreptatea și pe oamenii mici și slabi, parc'ar fi fost un al doilea Christos, sau un al doilea Nicolae Mavrocordat, al cărui sânge de altfel adevărat că-i și curgea în vine. Se apucase omul acesta să adune la Curte pe toți ispravnicii de ținuturi, dându-le poruncă « să fie cu mare dreptate săracilor, neîngăduind nimănui să-i calce sau să-i năpăstuiască, căci de va auzi c'a păzit hatărul cuiva, atunci cu mare pedeapsă îl va pedepsi ». De unde și Cronica Moldovei n'are cuvinte destule să-l laude, zicând despre el că « cuvântul ce grăia era grăit, și era lăudat de toți și plăcut prostimei, iară boierilor nu atât, căci nu puteau ei să mănânce pe cei mici și săraci ».

Vodă — în această domnie dintâi cel puțin — nu părea a se sinchisi mult de nepopularitatea de care se bucura în rândul lăcomei boierimi. Ba dimpotrivă, el căută orice prilej pentru a mai tăia din ifosurile acestor evghenotați « ce se purtau în strae scumpe și în blănuri, care nu era fiecare harnic de agonisire după hainele ce purta ». Socotind deci el ce este de făcut pentru a stârpi luxul acesta nefolositor și ruinător, vru mai întâi să dea poruncă boierilor să se îmbrace în haine mai de rând. Dar se gândi c'ar putea să nu fie ascultat, ceea ce prea mult l-ar fi mâhnit, așa încât găsi pe urmă un alt mijloc mai potrivit cu firea lui de om de treabă ce era. « Și-a făcut singur Măria Sa un rând de straie de postav, libadea și jubea, și într'o zi, făr' de veste, a ieșit îmbrăcat cu ele la Divan, care într'acea zi, văzând boierii, s'au rușinat cu toții. Și pe urmă au început și ei a-și face haine de postav, și așa, în scurtă vreme, s'a ridicat acea cheltuială nebunească a straielor, nezacând Domnul nimănui nimic ». Pitoresc și instructiv, Cronica încheie zicând, că de fapt boierii au rămas Domnului recunoscători că a făcut una ca aceasta « căci mulți rămăseseră săraci, ales din cei ce erau însurați ». Cu alte cuvinte rochiile jupâneselor erau cele care trăgeau mai greu în cumpăna catastifelor de cheltueli casnice.

Pentru a îndemna pe boieri să urmărească calea pe care porniseră, Grigore Vodă trimise în Polonia și în Germania după meșteri în arta țesătoriei, și aducându-i în Moldova făcu la Chipărești, unde intră Bahluiul în Jijia, o « chirhana », o fabrică de postăvărie. A mai adus el și apa la Iași « că era puțină și peste mână », făcând două cișmeli minunate în poarta Sfântului Spiridon și în poarta Goliei, de se adăpa tot norodul acolo — și a mai făcut o casă

Intrarea la mănăstirea Golii (Iași)

frumoasă în Curtea Mitropoliei, orânduind acolo trei școli, pentru învățatura copiilor, cu trei dascăli bine plătiți, cari deprindeau pe puștii din Moldova să silabisească pe alfabetă și pe az-buchi în elinește, în grecește și în moldovenește.

Dar toate binefacerile acestea trebuiră să înceteze după trei ani de zile, căci astfel se făcuse acum obiceiul la Poartă că niciun Domn nu putea rămâne în slujbă mai mult de 36 de luni, deoarece nu se puteau lipsi prea multă vreme măririle din Stambul de bacșișurile ce li se dădeau la reînnoirile domniilor. Și astfel deci, în iarna 1767 Grigore Ghica fu mazilit și rechemat în toată graba la Țarigrad, unde i se pregătea însă o nouă domnie în Țara Românească, pentru care va trebui să plătească noi sume de bani și să contracteze prin urmare noi datorii.

Dar dulceața de-a domni era mai mare decât toate aceste neplăceri bănești, pe care, de altfel, le despăgubea cu vârf și îndesat sudoarea țăranului român.

În 1768 Grigore Vodă era Domn la București. O domnie scurtă și neliniștită, fiindcă numirea lui ca voevod al Țării Românești coincisese cu declararea războiului dintre Ruși și Turci. Simpatiile lui Ghica pentru Colosul dela Nord erau atât de cunoscute în cercurile constantinopolitane, încât numirea aceasta a mirat pe toți diplomații străini și ne poate mira încă și pe noi astăzi.

Și în adevăr, abia intraseră Rușii în țară, în Moldova întâiu firește, și apoi în Muntenia, că-l și aflăm pe Vodă Grigore prizonierul lor. Banul Caradja, în Efemeridele sale, vorbește mereu de « prinsoare » (era și el unul din prinși, plecați împreună cu Ghica în Rusia) — însă din rapoartele ambasadurilor străini, precum și din faptele cum au curs, e vădit că Grigore Ghica, care avea tot timpul să treacă Dunărea înainte de intrarea armatelor moscovite în București, nu fusese « prins » de Ruși, ci se predase de bună voie. De altfel el își trimisese familia în Transilvania, drept dovadă că voia s'o scape de urgia Turcilor, cari, aflând că el trecuse la Ruși, de sigur că ar fi băgat-o la închisoare și ar fi schingiuit-o.

Doamna Ecaterina nu rămase însă în Ardeal. Rușii cerură lui Ghica, drept condiție a « prinsoarei », s'o aducă, împreună cu toți copiii, la St. Petersburg¹⁾. Acolo, în grozava robie despre care vorbește Caradja, Grigore Vodă văzu pe Impărăteasa Ecaterina a II-a, care-i dăruie o tabacheră de aur bătută în briliante, primi pe

Ecaterina a II-a, Impărăteasa Rusiei

¹⁾ Scrisoarea banului Brâncoveanu către Penkler, în Hurmuzachi VI, pag. 79.

fiul său mai mare în școala imperială de ofițeri, Corpul Cadeților, « zur Auferziehung » (pentru a fi crescut acolo), și-i mai dete și bani pentru despăgubirea drumului boierilor cari-l întovărășiseră în exil¹⁾. . . Viața aceasta, care nu poate să fi fost tocmai amară, ținu cinci ani, în care timp războiul își urma cursul.

Se impune aici o scurtă privire retrospectivă asupra politicii generale a Imperiului Ottoman și a războaielor sale în ultimele trei sferturi de veac. Vom înțelege astfel și cum a putut să se nască vestita chestie a Răpirii Bucovinei.

În 1527, după bătălia dela Mohaci, Ungaria își pierduse neatâr-narea, intrând sub stăpânire turcească. Dar Casa de Austria n'a putut niciodată suferi această imixiune a Imperiului Ottoman în politica Europei Centrale, care politică ducea de altfel de-a-dreptul la cucerirea întregii Europe. Timp de mai bine de 180 de ani Austria a dus deci o neîncetată și aprigă luptă împotriva cotropirei turcești, teatrul acțiunii fiind aproape întotdeauna Transilvania, care cădea, cu o aparență de independență, când sub influența Casei de Austria, când sub acea a Inaltei Porți. Restul Ungariei rămase în tot timpul acesta turcesc, până la asediul Vienei din 1688, când i-a lipsit puțin și Austriei și întregii Europe să nu se prefacă într'un pašalac de-al Semilunei. Regele Poloniei, Ion Sobieski, a scăpat omenirea de această pacoste. De atunci începu, destul de repede, declinul puterii Ottomane. Un nou războiu turco-austriac, din care Sultanul ieși din nou învins, duse la vestita pace dela Carlowitz (1699) prin care Casa de Austria recâștigă definitiv întreg Ardealul, precum și Ungaria propriu zisă, cu excluderea Banatului Timișoarei, care rămase sub stăpânire turcească. Din ziua aceea Austria nu mai avu astâmpăr până nu va cuceri și Banatul acesta al Timișoarei, după care urma să pună mâna și pe mănoasele țări românești, care-i deschideau porțile Mării Negre și odată cu ele și amestecul ei în treburile Dardanelelor și ca atare în soarta Imperiului Ottoman.

¹⁾ Scrisoarea lui Penkler către Kaunitz din 21 August 1770: « Es wird gemeldet, dass der ehemalige Woyewod samt den Deputierten im Begriff gestanden in der ersten Woche des Augusts von dannen ab- und zur russischen Armee zu gehen, nachdem er mit einer kostbaren mit Brillanten besetzten Tabatiere beschenkt, sein Sohn in das dortige Cadetten Corps zur Auferziehung eingenommen, und ihm und den Deputierten eine Summe zur Reisegereicht wurden.

Dar socotelile de acasă nu se potrivesc cu acele din târg. Impotriva planurilor austriace se ivi deodată, pe scena lumii, Impăratul unei țări menită să facă carieră în Istorie: Țarul Petru cel Mare al Rusiei. Și el avea nevoie, și încă mult mai imperioasă nevoie decât Austria, de strămoarea Dardanelor, care să-i deschidă calea spre comerțul Mediteranei. Ca atare Constantinopolul devenit Țarigrad — adică, în visul moscovit, orașul Țarilor — trebuia, cât mai curând, îngenunchiat și cucerit.

Din pricina acestui antagonism, a acestei ciocniri dintre interesele austriace și rusești, țările românești avură mult de pățimit și mult de câștigat. Fiindcă drumul ce ducea la Stambul, fie că el venea dela Viena, fie că venea dela Petrograd, ducea prin munții, prin câmpiile și peste râurile noastre. Ca atare înainte de-a ajunge pe malurile Bosforului, trebuiau cucerite Moldova și Muntenia. Dar când se repezeau Austriacii asupra lor, Muscalul spunea nema, iar când le ocupa Rusul, Neamțul țipa halt! Și astfel, mereu hărțuite, mereu ocupate, mereu încălcate și stoarse, principatele Dunărene scăpară totuși de cotropirea definitivă a uneia sau a alteia din aceste mari Puteri învecinate.

În 1718 un nou războiu între Austria și Turcia se termină prin Pacea dela Passarowitz, prin care Nemții căpătară întreg Banatul Olteniei, pe lângă acel al Timișoarei, în sfârșit cucerit de ei. Rusia își mușcă unghiile, așteptând ceasul ei, care veni în 1736, când iarăși izbucni războiul. Ei ocupară atunci Moldova, pe când Austriacii intrară în Muntenia, părând de altfel a se face atunci o înțelegere între ei, ca să-și păstreze — deocamdată firește — fiecare țara pe care o ocupase. Din fericire Turcia ieși acum învingătoare, și prin pacea dela Belgrad (1739), Moscovitul fu nevoit să evacueze Moldova, iar Austriacul ieși nu numai din Muntenia, dar și din Oltenia cea pe care o stăpânise timp de 21 de ani.

Nici 30 de ani mai târziu, în 1768, războiul izbucni din nou, de data aceasta numai între Turci și Ruși, aceștia din urmă ocupând iarăși atât Moldova cât și Muntenia, cu gândul de-a rămâne de data aceasta definitiv stăpâni în țările noastre.

Armatele rusești au mers din izbândă în izbândă, ajutate de altfel și de flota engleză, care pusese mâna pe strămoarea Dardanelor, amenințând capitala Imperiului ottoman. Îmbătățită de

victorie, Rusia cerea acum, ca preț al unei păci implorată de Turci, cedarea Crimeiei și eliberarea Tătarilor de sub jugul Stambulului, precum și înglobarea Moldovei și Munteniei în Imperiul Moscovit.

Atunci din nou interveni Austria. Ea propuse Turciei să împace lucrurile și să intervie pe lângă Țarina Ecaterina pentru încheierea unei păci mai onorabile pentru înalta și mândra Poartă Ottomană. Drept preț pentru această intervenție ea cerea — deocamdată și cam prea negustorește — suma de zece milioane aur (ceea ce ar însemna astăzi vreo trei miliarde lei).

După multe și târăgănite tratative, la Focșani și la București, după moartea Sultanului Mustafa al IV-lea (căruia îi urmează în scaun Abdul Hamid), după noi izbânde ale Rușilor și intervenția lui Frederic cel Mare, regele Prusiei, în sfârșit pacea se încheie la Cuciuc-Cainardji, în ziua de 21 Iulie 1774. Prin stipulațiunile acestui tratat Turcia eliberează pe toți Tătarii de sub supremația Porții, iar Rușii se obligă a evacua Principatele Dunărene, rezervându-și totuși dreptul de protectorat asupra lor, sau, după cum suna textul tratatului (art. XVI) « Rusia își rezerva dreptul de a vorbi în favoarea vevodatelor Moldovei și Țării Românești ».

Dreptul acesta trebuia să ducă departe... la răpirea Basarabiei, la Kiseleff și la Regulamentul Organic. Însă de o camdată este neîndoielnic faptul că evacuarea Principatelor de către Ruși în 1774 s'a datorit Austriei. « Intervenția » ei a fost firește interesată, căci nici de dragul Turcilor, nici de al nostru n'a cerut ea Moscoviților evacuarea țărilor românești, ci numai în vederea politicii ei de anexare pe care o urmărea de aproape 100 de ani. Iar dacă Rușii au cedat, apoi cauza e că ea, după un atât de lung și costisitor războiu cu Turcia, n'ar mai fi dorit să vadă armatele austriace căzându-le în spinare.

Totul părea acum definitiv aranjat, când de odată, două luni după încheierea păcii, în Septemvrie 1774, Austria se ridică cu pretenție împotriva Porții, cerându-i drept răsplată pentru intervenția ei trecută, în afară de cele zece milioane făgăduite, și « o mică » rectificare a graniței la Nordul Moldovei, de care avea ea nevoie pentru înlesnirea comerțului dintre Transilvania și Galiția. Porțiunea acea de teren pe care o cerea Cancelarul Austriei Kaunitz,

dela Turci, se chema Bucovina, era a Moldovei și constituia cam un sfert din teritoriul țării¹⁾).

Domnul Moldovei era din nou Grigore Ghica. Il ceruse imperios Țarina Ecaterina, și cu toate că Austria se împotrivese, cu toate că Sultanul se codise, voința Impărătesei învingătoare fusese cea mai tare.

Grigore Vodă se întorsese dela St. Petersburg la Iași cu nevasta, cu copiii și cu boierii lui, și luând din nou în primire Scaunul Moldovei a putut înțelege oricine că un elementar simțământ de recunoștiință trebuia să-l împingă din ce în ce mai mult spre politica moscovită. Totuși, în chestia Bucovinei, Grigore n'a lucrat ca agent al Ecaterinei al II-a, ci ca voevod al Moldovei, care nu înțelegea ca să dispuie Sultanul de un teritoriu care nu-i aparținea.

Firește că felul de a lucra a lui Ghica nu putea fi fățiș; adecă el, de drept un suveran vasal, dar de fapt un funcționar turc, nici nu se putea împotrivi voinței lui Abdul Hamid, dacă acesta ținea să se lepede de Bucovina, nici nu se putea măsura cu Maria Theresa, dacă voința ei ar fi învins față de a Ecaterinei a II-a. Un biet Grigore Ghica acolo, care-și apăra dreptul moșiei, când pe scena Europei parcă înadins se făcuse să fie actori de frunte Ludovic al XV-lea, Friederic cel Mare, Maria Theresa, și Ecaterina, aceștia trei din urmă punând de pe atunci la cale împărțirea Poloniei! Ca atare Ghica scria epistole lui Thugut, ambasadorul Austriei la Poartă, prin care îi spunea: « Vă rog să dispuneți de mine și voi căuta să vă arăt ce preț pun pe prietenia d-voastră », iar pe de altă parte scria socrului său, Iacovachi Rizu, să se silească a face pe Turci să înțeleagă că ar fi o nebunie să cedeze Bucovina Austriei, care mâine-poi mâine îi va cere toată Moldova, și după aceea întreaga Țară Românească. Pe de o parte scria lui Thugut « sunt al d-voastră foarte umilită și foarte ascultătoare slugă », iar pe de altă parte punea pe boierii lui să scrie Impărătesei Ecaterina a Rusiei pentru a o ruga să facă uz de dreptul ei de protectorat și să nu îngăduie ca Bucovina să fie deslipită din trupul Moldovei.

¹⁾ Intenția Austriei de a răpi Bucovina fu desvăluită Porții în Septembrie 1774, însă ea exista de mult, de oarece în Februarie 1773 ambasadorul Austriei la Poartă, Thugut, cerea dela Cancelarul Kaunitz, o hartă a județelor Moldovei ce urmau să fie cedate Austriei. (Hurmuzachi, VI, pag. 98).

Kaunitz și Thugut știau prea bine ce preț pot pune pe asigurările de prietenie ale lui Ghica, și de aceea îl săpau la Poartă cât puteau, arătându-l ca fiind omul, spionul Moscovitului. Sultanul, om slab, asculta, înregistra, tăcea... și în timpul acesta soarta Bucovinei și a lui Ghica se pecetluiau încetul cu încetul.

Dar foarte încet. Corespondența între Cancelarul Austriei și ministrul său la Stambul urmă, aproape fără rezultat, timp de 6

Maria Theresa împărăteasa Austriei

luni, din Septemvrie 1774 până în Martie 1775. Instrucțiuni, rapoarte, veșnice plângeri împotriva atitudinii Rusiei și a lui Ghica, până într'o zi, Maria Theresa pierzând răbdarea (la 21 Februarie 1775) trimite lui Thugut o împuternicire redactată pe latinește, cu porunca de-a tranșa chestiunea cedării Bucovinei. La 4 Martie Thugut răspunde că Poarta s'a hotărît, la 7 Martie Prusia și Rusia

protestează. Dar tratativele urmează încă două luni și în sfârșit la 12 Mai, convențiunea cedării este încheiată la Constantinopol. Articolul I: « Având în vedere nevoia unei comunicări ușoare între Transilvania și Galiția... Sublima Poartă cedează Curții Imperiale pământurile cuprinse între Nistru, Pocuția, Ungaria și Transilvania... etc. ». Articolul II: « Curtea Imperială nu va face forterețe în cuprinsul acestei țări... ». etc...., etc. Și după cum am mai arătat, din punct de vedere politic nimeni n'a înțeles vreodată ce a putut hotărî pe Turci să « cedeze » un pământ pe care-l privea

ca fiind al lor, iar din punct de vedere al Dreptului Internațional cesiunea unui pământ care nu era al lor, era inexistentă!

Cu o nemaipomenită ironie ambasadorul Thugut își permise să scrie lui Grigore Ghica o scrisoare prin care-i spunea că « sunt convins că Alteța Voastră a auzit *cu plăcere* despre înțelegerea prietenească ce a avut loc între Sublima Poartă și Noi cu privire la granițele reciproce din părțile Moldovei... » (25 Maiu). Și parcă încă mai sângeros de ironic îi răspunse Ghica (la 29 Maiu) că « j'espère que la satisfaction que j'ai éprouvée en cette occasion ne vous est pas inconnue, et quoique cela ne peut être qu'une perte considérable pour la Moldavie, je puis vous assurer, Monsieur, que j'ai fait ce qui m'a été possible à l'accomplissement de cet ouvrage... et que je saisirai de même toutes les occasions de pouvoir témoigner par la suite la part que je prend aux intérêts de Leurs Majestés... »¹⁾.

Numai pentru cuvintele aceste merită Grigore Vodă Ghica un loc al lui de frunte în Istoria Țării și o statuie de bronz, pe care n'o are, într'una din piețele Capitalei!

După trimiterea comisiunilor pentru regularea granițelor, Domnul Moldovei, în culmea indignării, scrie socrului său Iacovachi Rizu, că Austriacii vor să le ia și Suceava, vechea capitală a Țării, reședința lui Alexandru cel Bun, a lui Ștefan cel Mare, a lui Petru Rareș. « So ist Iacobaki Riso an mich gekommen » scria Thugut lui Kaunitz « bey welcher Gelegenheit... er mich gefragt hat, ob nicht etwa möglich seyn könnte, dass bey der bevorstehenden Abtheilung der Gränze, der Ort Suczava selbst, der Moldau, als die vormalige Residenz ihrer Fürsten, belassen würde? Dar Austriacul îi răspunse că aceasta nu se poate și că Impărăteasa lui cere dela Domnul Moldovei, pe viitor « bessere Proben einer wahren Ergebenheit »²⁾.

¹⁾ Nădăjduesc că bucuria ce am simțit în această împrejurare nu vă este necunoscută, și, deși pierderea este foarte însemnată pentru Moldova, vă pot încredința, Domnule, că am făcut tot ce mi-a stăt în putință întru desăvârșirea acestei opere... iar în viitor mă voi sluji deasemenea de toate prilejurile pentru a arăta Majestății Sale ce părtaș sunt la interesele Sale ».

²⁾ « Mai bune dovezi ale unei adevărate supuneri ».

Vorbele aceste, de fapt, pecetluiau soarta lui Ghica, și ori cât de puțin s'ar fi vorbit de amestecul Austriei la moartea voevodului Moldovei, ele stau martore ceea ce Grigore Vodă, ne dând aceste dovezi de devotament Mariei Theresei, Cancelarul ei a lucrat cu perseverență pe lângă Sublima Poartă pentru a scăpa de acest incomod gospodar al Moldovei. Că ambasadorul Tassara, care înlocuise pe Thugut la Poartă, a fost indignat de omorul lui Grigore Ghica, nu înseamnă nimic. El era nou în postul său în momentul acestui omor, și probabil că nu cunoștea toate trecutele plângeri și uneltiri ale lui Kaunitz și Thugut, care pregătiseră atmosfera trebuincioasă pentru a înfățișa Sultanului pe Grigore Vodă drept un periculos agent rusesc care trebuie să dispară de pe scena politică.

Chestiunile bucovinene nu se isprăviră ușor. Reclamațiile, măsurătoarele, rectificările ținură în tot timpul domniei lui Ghica și chiar încă după 1777, sub Constantin Vodă Moruzi. În tot timpul acesta și la fiecare prilej, Grigore Vodă, care mai avea și rude și prieteni cu moșii și interese în Bucovina, puneă bețe în roate la fiecare lucrare.

Ciudat însă că omul acesta care s'a arătat atât de inimos în afacerile Bucovinei și atât de priceput în politica din afară, n'a știut înlăuntrul țării să-și atragă simpatiile boierimii. Și asta cu atât mai ciudat, cu cât el își măritase fetele cu boieri din țară. Domnița Ruxandra luase prin 1775 sau 1776, pe Nicolae Balș, viitor mare logofăt, fiul lui Lupu Balș și al Saftei Cantacuzino ¹⁾, iar Domnița Elena pe Ilie Catargi, hatman, fiul lui Filip Catargi vistiernicul ²⁾.

Aceste legături cu boierimea Moldovei nu-l ajutară pe Vodă să capete încrederea și dragostea protipendadei. Cauza ar fi lesne de înțeles dacă ne-am gândi la întâia domnie a lui Ghica, despre care se spunea că fusese mîncătoare de boierime. Ne amintim că-i plăceau lui Vodă oamenii « mici și slabi », că poruncise

---

¹⁾ Lupu Balș era fiul vel vornicului Ionașcu, ai cărui copii făcuseră toți strălucite căsătorii, Constantin însurându-se cu Domnița Elena Duca, iar Anita cu C. Brâncoveanu, fiul lui Constantin Vodă.

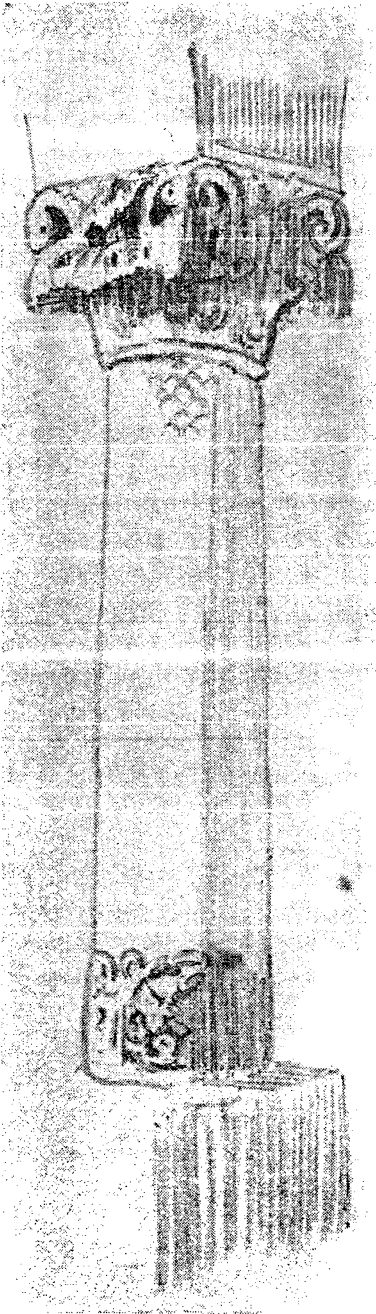
²⁾ Ilie Catargi a trecut în Rusia, ajungând colonel, și fiii lui au rămas și ei în armata rusească.

ispravnicilor de ținuturi să nu îngăduie hatâruri și că ceruse să se dea întotdeauna săracului dreptate, când o avea, chiar împotriva unui boier mare. Lucrurile acestea nu erau pe placul boierilor, obișnuiți să numere printre privilegiile lor strâmbătatea în judecăți, hatârul și bunul plac. Dar dacă trecem la domnia lui de a doua, apoi îl aflăm pe Grigore Ghica înconjurat de Greci, cari tăiau și spânzurau în Moldova, cari jefuiau țara și despuiau lumea. Cel puțin astfel afirmau boierii Iașului. Și cui trebuie să dăm noi crezare?

E foarte greu să facem pe judecătorul. Dar dacă trebuie privit lucrul cu nepărtinire, apoi, având în vedere firea lui Grigore Ghica, suntem aplecați a crede că Grecii care-l înconjurau nu puteau fi acei oameni lacomi și rei pe care-i arătau Moldovenii a fi, căci nu i-ar fi suferit Domnul pe lângă el. Și i-ar fi suferit cu atât mai puțin, cu cât timp de trei ani de zile mereu se repetaseră cererile boierilor de a îndepărta pe Greci dela Curte. Pe Stavrachi, om pe care Vodă îl cunoștea bine a fi hrăpăreț și fără suflet, cum ceruse Divanul să nu fie adus în țară, cum îi scrisese la Constantinopol să rămâie acolo. Pe aceștia de acum — îi chemau Ventura, Hristodulo și Schiliți (Skeletti) — cu toate cererile boierimei, el nu voia să-i îndepărteze dela sine. Trebuie să fi avut cuvintele sale. Și aceste cuvinte, pe care nu le putem cumpăni bine astăzi, vorbesc în tot cazul în favoarea celor trei Greci atât de nesuferiți veliților boieri moldoveni.

Și apoi, mai era ceva. Vodă — am mai arătat lucru acesta — își iubea nepoții de soră, pe Iordachi și Costachi Sulgearoglu, ca pe copiii lui. Ii ținea la curte, îl îngrijea, îi cocolea, de ajunsese, pare-se, a le și îngădui să-și schimbe numele din Sulgearoglu în Ghica. Inșă, cel puțin unul din ei, Iordachi, era ca să zicem așa, un om nerecunoscător și fără caracter. El se dete din partea nemulțumiților boieri — de unde râvnea o situație mai mare de cât cea pe care o avea — și pe sub mână îi ațâța împotriva Grecilor și a lui Vodă.

De acolo trebuia să se fi tras toată supărarea ceea care amări cele din urmă zile ale lui Grigore Ghica, și care de nu murea Vodă de sabia Turcului, ar fi tras poate după sine alungarea lui din țară.

O mână de boieri, din cei mai îndârjiți, se întruni într'o conspirațiune, a cărei scop era, sau să alunge pe Greci din țară, sau atunci sa-l alunge pe Vodă el însuși. Iar tactica era următoarea: să fugă ei peste graniță, de unde să facă o plângere la Poartă (căreia deseori i se dădea ascultare, mai ales când erau mulți, de goaleu țara de boierime). De ocazută plecară peste Nistru Marele Logofăt Rosetti Bălănescu, marele paharnic Ghica Dărmănescu, medelnicul Iordachi Canano, clucerul Mihalachi Balș și Grigore Balș dela Botoșani. Dar trebuiau să-i mai urmeze și alții, Ioniță Cantacuzino, Dumitrașcu Sturdza, Iordachi Deleanu, printre cei mai mari, și mulți mai mărunți.

Foarte ascuns se făcură toate. Nu numai Vodă, nimeni nu știa nimic. Vineri seara, la 29 Septembrie 1777 trecuseră boierii Nistru la Hotin, și dacă nu i-ar fi văzut o slugă a lui Iordachi Balș « cu ochii lui, pe când treceau râul » s'ar mai fi întâmplat cine știe ce, fără ca să prindă cineva de veste. Dar din gură în gură, dela sluga lui Balș la cămărașul Costachi, întâmplarea se auzi, și atunci în puterea nopții, merse cămărașul la curte¹⁾ și trezind pe Vodă din somn îi dădu această veste.

¹⁾ Cămărașul Costachi poate să fi fost Sulgearoglu, nepotul lui Vodă.

— « Oare, să fie adevărat? » zise Domnul somnoros.

Apoi se întoarse pe cealaltă parte și adormi din nou. Era obosit. Fata lui, Domnița Ruxandra Balș, născuse chiar în seara aceea. Doamna Ecaterina nu avusese astâmpăr toată ziua și el însuși nu-și aflase locul, fiindcă erau acum, pentru întâia dată, amândouă bunici, și ori cum, asta înseamnă ceva în viața omului... înseamnă începutul bătrâneții!

Dar a doua zi, 30 Septembrie, des de dimineață, Vodă Grigore se îmbracă în grabă și trecând în spătarie trimise după boierii săi, întrebându-i dacă știu ceva despre fuga unora din ei peste Nistru. Firește că nimeni nu știa nimic. Supărat, Vodă spuse boierilor că pot pleca și chemând pe nepotul său, hatmanul Iordachi, îl trimise după logofătul Ioniță Cantacuzino, căci bănuia că acesta trebuia să fie unul din capetele conjurației. Asupra acestui lucru Ghica nu se înșela. Logofătul Ioniță înghițise dela Vodă niște afronturi — nu știm care — de rămasese atât de mâhnit încât să hotărise să nu mai dea pe la Curte, punându-se de atunci fățiș în fruntea conspiratorilor boieri. Cum trecuseră prietenii săi granița, părăsise și el Iașii, ascunzându-se la țară, la Holboca, moșia rudei sale spătarul Matei Ghica.

Hatmanul Iordachi, întru împlinirea poruncii domnești, îl căută de două ori acasă, și negăsindu-l, el află — dacă nu cumva știa dinainte — că logofătul fugise la țară. Se întoarse deci către seară la Curte să facă unchiului său raportul.

— « Ai auzit ceva despre mofturile lor? » îl întreabă Vodă.

— « Da, Doamne! »

— « Nebunii cei de Bălănescu și Deleanu... ».

Dar Sulgearoglu îl întrerupse:

— « Nu cred, Doamne, ca lucrul să fie numai a unora, ci precum am auzit de ici de colo, cred că s'au înțeles toți boierii până la cel din urmă, și cu Mitropolitul în cap, ca să fugă din țară și să arăte Stăpânirii (adecă Porții) cererile lor ».

Măria Sa s'a schimbat la față auzind vorbele aceste ale nepotului său « și a rămas uimit cu gura căscată »¹⁾.

¹⁾ Toată întâmplarea, expresiile, precum și conversațiile sunt luate din pitoreștile « Efemeride » ale banului Const. Caradja.

— « Vezi copilul meu » zise el « să găsești chip de îndreptare ».

— « Dar ce pot face eu? » izbucni hatmanul Iordachi. Nu ți-am spus dinainte c'o să se spargă buba? Și ce fel de cinste mi-ai dat Măria Ta, ca să pot fi de ajutor acum când i-ai amărât atât de mult, nepăzind jurămintele tale și luând ca miniștri astfel de oameni ca Grecii aceia¹⁾, cari au nenorocit țara cu nedreptățile lor, cu mitele ce le luau, răsturnând judecățile și slujind pe ciocoi? »

— « Destul băiatule, nu-mi arde inima! » răspunse Vodă amărît.

Cum ieși nepotul din odaie, cum trimise Vodă după Skeletti. Sfătuindu-se cu el ce este de făcut, Domnul însărcină pe « ministrul său » să meargă pe la boieri din casă în casă, pentru a încerca să îmbuneze lucrurile.

Dar după cum spuneam, faptul că Grigore Vodă era de 24 ore bunic, era un semn vădit al unor bătrânețe care se apropiau, aducând cu sine o slăbiciune a facultăților intelectuale. Căci altfel cum s'ar tălmăci faptul că nu găsi el pe alt cineva să-l trimeată pentru a îmbuna pe boieri, decât tocmai pe omul împotriva căruia ei se răsvrăteau.

Pe de altă parte din însăși vorbele nepotului Iordachi « că Grecii slujeau pe ciocoi » reiesă totuși o vădită nevinovăție a acestor oameni, cari nici n'o fi luat mită, nici n'o fi răsturnat judecățile, care însă, întru împlinirea poruncilor Domnești, împiedecau dimpotrivă hatârul, mita și judecata strâmbă, ținând întotdeauna partea celor oropsiți și slabi — căci pe atunci asta era însemnătatea vorbeii ciocoi, oameni noi cari se ridicau, și cărora Vodă, prin miniștrii săi Greci, îi ocrotea împotriva samavolnicilor boierilor.

Iată deci cum se lămurește toată chestiunea. Grigore Ghica rămăsese în a doua lui domnie ceea ce fusese în cea dintâia, ocrotitorul săracilor, iar miniștrii săi Grecii erau puterea lui executivă (ispravnicii nu-și făcuseră se vede datoria), cari împiedecând pe boieri să-și facă de cap, deveniră firește odioși în ochii acelei puternice oligarhii, ce cerea acum alungarea din țară a unor străini veniți în meleagurile lor să facă pe moralizatorii publici.

¹⁾ Parcă Sulgearoglu n'ar fi fost și el « un grec de acela ».

Astfel, hoții de Skeletti, Ventura și Hristodulo, devin de odată oameni simpatici, fiind numai instrumentele unui Domn, care de două ori a fost mare, și în politica externă a țării, apărând Bucovina cu unghiile, și într'aceea dinlăuntru, voind să înscăuneze în țară o perioadă de cinste, care ne-ar fi fost binefăcătoare chiar nouă, epigonilor, după 160 ani.

Un proverb destul de tâmpit zice: cine încearcă marea cu degetul, se înneacă!

Dar e în legea naturii ca prostiile să triumfe.

Iată cum au curs faptele mai departe:

Dumitru Skeletti se urcă în caretă și începu să cutreere curțile boierești. Dar nicăieri nu fu primit. Toate ușile rămaseră închise. Intors la Curte și spunând lui Vodă cele întâmplare, ei se sfătuiră că cel mai bine ar fi să trimită pe cineva la Hotin, să făgăduiască Pașei Suleiman 50 de pungi, dacă poate prinde el pe fugarii boieri și să-i trimită, legați în lanțuri, înapoi la Iași. Chiar în seara aceea un rădvan din grajdurile domnești, cu pungile de bani ascunse sub pernele ei, ducea la Hotin, prin Hărlău și Dorohoiu, pe Gavril ușierul, trimisul lui Vodă.

De abea pornise acesta, că-i veni lui Ghica o altă veste, nu chiar pe neașteptate, dar destul de plictisitoare: Ahmed-Bey, un capugiul turc, venea pe drumul Bârnovei, cu un mic alai de seimeni, în spre capitala Moldovei.

Adevărat că Ahmed Bey era un vechiu prieten de al lui Ghica și sosirea lui la Iași n'ar fi avut de ce să îngrijoreze pe Vodă. Dar pe de altă parte Turcii aceștia care se arătau de odată în capitala țărilor noastre când nu-i aștepta nimeni, adeseori erau purtători de vești rele. Măria Sa crezu deci de cuviință să fie prevăzător. Când intră Turcul pe bariera Iașilor, îi trimise pe vornicii lui să-i arate unde va fi găzduit și să-l întrebe cât are de gând să rămână în Moldova. Găzduirea fu făcută la Beilic — casă anume pregătită pentru aospesii turci — de unde trebui de altfel să se mute Ventura, care locuia acolo. Răspunsul ce trimise Capugiul lui Vodă fu foarte liniștitor. El nu va rămâne în Iași decât o zi două, fiind grăbit a merge mai departe la Hotin, unde avea treabă. Dar de ocamdată era obosit de drum și slăbit de ramazan, căci de 9 zile

postea — foarte se simțea fără puteri, de aceea și ruga pe Vodă să-l ierte că nu va putea veni să-l vadă. Pentru moment atât, căci lucrurile trebuiau pregătite cu chibzuială.

Ghica, liniștit acum din partea aceasta, de oarece Turcul nu-i voia nici un rău, își întoarse iarăși privirile spre neastâmpărații boieri, care-l amărau de nu mai știa acum ce să le facă pentru a-i îmbuna.

Chemă iar pe nepotul Iordachi, întrebându-l dacă mai are vreo veste dela răsvrățiți. Acesta însă nu-și pierduse ziua. Alergase dela unul la altul — uneltise probabil cu ei — și se întoarse la Curte cu jalbele boierilor în proțap: Ventura, Skeletti și Hristodulo trebuiau alungați din țară, altfel nu mai rămâne un boier în Moldova; toți vor trece granița și vor face arz la Poartă să-l scoată pe Ghica din scaun. Vodă își luă capul între mâini, suspină și răspunse nepotului, cam în doui peri de altfel, că va da boierilor « beiaz » adecă carte blanche ¹⁾ pentru orice învoială or vrea dâșii, numai să se întoarcă fugarii dela Hotin.

Cum auzi acestea, Iordachi Sulgearoglu, deși se făcuse noapte, ieși din Curtea Domnească și începu din nou a cutreera casele boierilor pentru a le da răspunsul lui Vodă. Intruniți cu toții împreună — la Ioniță Canta — ei hotărîră deci să trimeată o scrisoare fugarilor pentru a le spune că nu cumva să se întoarcă la Iași, dar nici să înainteze vreo plângere împotriva lui Vodă la Poartă, ci să rămâie în așteptare până se vor lămuri lucrurile în capitală. Ioniță Canano fu însărcinat cu ducerea acestei scrisori. Acest Canano era fratele conspiratorului medelnicer Iordachi, un frate vitreg și nepot de soră a Mitropolitului Gavriil Callimachi ²⁾. Pentru a pleca la Hotin ceru omul bani de drum, dar boierii îl trimiseră la Vodă. Hatmanul Sulgearoglu merse deci la unchiul său să-i spună toate câte le pusese la cale și să-i ceară de cheltuială pentru drumul lui Canano. Însă Vodă găsi că n'are de ce plăti el bani pentru niște răsvrățiți « și nu vru să dea nici o para ». Cum nepotul său îl tot

---

¹⁾ Este expresia întrebuițată de Caradja în « Efemeride ».

²⁾ Care mitropolit era de fapt în fruntea conspiratorilor, cu toată vârsta lui înaintată, de 97 de ani. El ar fi dorit să vadă Domn al Moldovei pe Alexandru Callimachi, fiul fratelui său Ion Vodă.

îndemna să-și deschidă punga, Grigore Ghica îi spuse plictisit: « Ei, dă-i tu ceva, și apoi ți le dau eu! »

Dar nici Iordachi nu era prost să scoată bani din chimirul său. El alergă la casa logofătului Ioniță Cantacuzino, unde erau adunați încă boierii, și cerându-le acolo din nou cheltuiala drumului, scoase dela ei 250 de groși, de a putut să pornească în sfârșit Canano la Hotin — atunci la miezul nopții.

În timpul acesta Vodă se sfătuia iar cu Skeletti:

— « Mare incurcătură, căminarule! »

— « Nimic Doamne » răspunse acesta. « Sgomot trecător! »

A doua zi, 1 Octomvrie, des de dimineață, Vodă ieși la biserică. Dar era tulburat și dus pe gânduri. Se vedea că nu dormise de loc.

După slujbă, Mitropolitul și boierii merseră la Curte, în spătăria cea mare, unde li se dădu dulceață și cafea. Mitropolitul Gavriil reinnoi cererile făcute cu o zi înainte, spunându-i de data aceasta lui Vodă în față că lucrurile nu se pot liniști până nu vor pleca Grecii din țară. Ghica răspunse că el nu cunoaște sfetnicilor săi nici o vină, dar că dacă e voia boierilor, îi va alunga pe tus trei din Moldova, numai să se împiedice mișcarea pusă la cale. Hotărîră atunci cu toții să mai trimeată după Canano la Hotin pe boierii Ioniță Sturdza (viitorul Domn din 1821) și Nicolae Rosetti-Roznoveanu pentru a spune fugarilor să se țină liniștiți până se vor lămuri lucrurile la Iași.

Dar Vodă lucra pe două fronturi. Pe de o parte făgăduia boierilor marea și sarea, pe de alta nu știa cum să facă doar o pune mâna pe răsvrățiții de peste Nistru pentru a le administra cuvenita pedeapsă. Ca atare el trimise pe doftorul Fotachi — medicul Curții — la Pașa Ahmed să vadă dacă e în adevăr bolnav sau dacă se preface, căci ar fi vrut să-l roage pe el să-l ajute a-l scoate din plictisitoarea incurcătură în care intrase.

Fotachi plecă la Beilic, unde fu primit de Pașă, care era rumen la față, ochii vioi și arăta sănătos tun. Dar când doftorul, mirat, îi luă pulsul, el îl simți bătând atât de slab, încât rămase foarte nedumerit. Ahmed Bey îi tălmăci că de fapt nu crede să fie foarte bolnav, numai că, în afară de oboseala drumului, mai e și grozav de slăbit din pricina postului. Totuși, așa cum este, a doua zi

trebuie neapărat să plece des de dimineață. I-ar fi recunoscător lui Vodă dacă ar vrea să-i trimită pentru drumul acela o caretă închisă, cu geamuri. « Dar », adăogă el, « sunt foarte mâhnit că n'a fost Ghica să mă vadă, ca suntem doar prieteni. Când am trecut prin București, Ipsilanti, pe care de abea dacă îl cunosc, a venit la mine nepoftit, iar un vechiu prieten ca Grigore Ghica să nu vie să mă vadă, când mă știe atât de slăbit ».

Scotând din pungă 16 « nisfiele » pentru îngrijirea medicală, i le dete doftorului, care plecă dela Beilic foarte încântat de Turcul acesta, ce om de treabă este.

Cum plecă doftorul, Ahmed Bey chemă oamenii lui să-i deslege brațul, pe care-l înfășurase foarte strâns cu o bucată de pânză pentru a împiedeca pulsul să bată...

Dincolo, la Curte, Grigore Vodă nu-și mai afla locul de nerăbdare. Il aștepta pe Fotachi pentru a prânzi și nu înțelegea ce atâta întârziere. In sfârșit, când sosi doftorul, merseră cu toții la masă, și Vodă îl întrebă, scurt:

— « Ei, ce este? »

Fotachi istorisi toate, spunând că Turcul n'are « călduri », dar e atât de slab de postul ramazanului, cât de abea dacă-i mai bate pulsul. Și-i mai spuse toate celelalte, că vrea Pașa o caretă cu geamuri și că e adânc mâhnit că nu s'a dus Vodă să-l vadă.

S'au sculat apoi toți dela masă, dar Măria Sa n'a mâncat nimic, fiind foarte neliniștit și întristat. A intrat numai în odaia lui și îndată a trimis iar după Mitropolit și după boieri.

Când veniră aceștia la Curte, Ghica îi întrebă dacă plecaseră Sturdza și Rosetti la Hotin. Boierii îi spuseră că da, însă Lupu Balș¹⁾ adăugă că el nu știe dacă vor face mare treabă acolo, fiind că nimeni nu mai crede pe Măria Sa, care și în alte rânduri multe a făgăduit și nu s'a ținut de cuvânt. Dacă vrea Vodă să fie crezut, apoi să le dea chezaș pe Iordachi Ghica și să-l facă postelnic în locul lui Ventura, atunci da!! Ilie Catargi, ginerele lui Vodă după Domnița Elena, s'a pus și el pe lângă socru-său ca să primească cererea boierilor, dar nepotul Iordachi se făcea că nu vrea.

¹⁾ Erau doi Lupu Balș și nu știm despre care este vorba. Unul era văr primar cu Nicolae, ginerele lui Vodă, celalt era chiar tatăl lui Nicolae. E greu de presupus ca să fie acesta din urmă.

Scena aceasta, arătată de Caradja în « Efemeride », este foarte caracteristică. Se vede clar din ea că nepotul Iordachi (cărui i se zicea de pe atunci Ghica) era în cea mai bună înțelegere cu boierii și uneltea contra unchiului care-l crescuse și-l făcuse om. De altfel după moartea acestuia, venind Domn în Moldova Constantin Moruzi, care ținea în căsătorie pe sora acestui Iordachi, Grecul nu-și mai putea stăpâni bucuria, mergând până la Galați să-și primească cumnatul, și întorcându-se apoi a doua oară la malul Dunării să-și primească sora, pe Doamna Smaragda.

Deocamdată însă, deși postelnicia lui Ventura — un foarte mare rang boieresc — îi rodea ambiția, el se prefăcea a nu o vrea. Boierii, părăsind pe Vodă, merseră cu toții la Mitropolie să se mai sfătuiască în de ei, iar Ghica le făgădui că va veni și el acolo și să fie așteptat, chiar dacă va înopta.

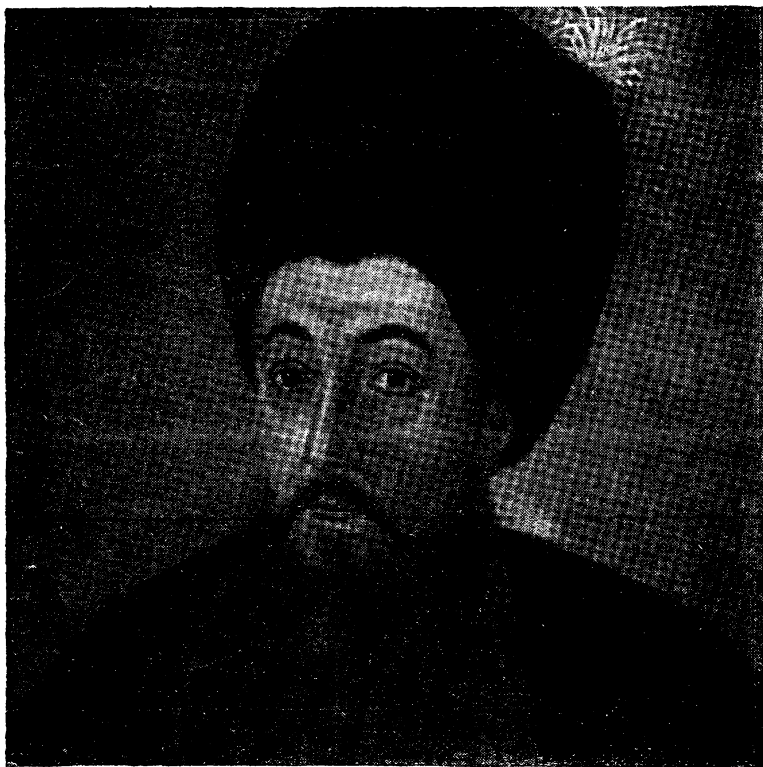
La Mitropolie Iordachi « se hotărî a primi postelnicia » iar la Curte, Vodă, care începuse a înțelege cine-i este nepotul, hotărî să nu i-o dea. El mai trimisese între timp încă odată la Pașă, pentru a-l ruga de data aceasta pe șleau, să-l ajute împotriva boierilor. Ahmed Bey atâta aștepta. Trimise pe dată răspuns lui Ghica să nu aibă nici o grijă, căci el pleacă doar chiar a doua zi la Hotin, și-i va trimite pe toți fugarii în lanțuri, numai că pentru a pune la cale aceasta, ar dori să-l vadă pe Vodă. Fără asta, era foarte mâhnit că nu venise Măria Sa să-și vadă prietenul, cu toate că-i trimisese răspuns și prin Fotachi lucrul acesta, dar acum dacă vrea Ghica să fie ajutat de el, apoi să facă bine a se osteni până la Beilic, că el la Curte nu poate veni, fiind încă prea slab. Dar, mai trimise Pașa răspuns, dacă o veni Vodă, să vie noaptea, fără alai, tiptil, ca să nu prindă boierii de veste că pun ei ceva la cale împreună.

Cum primi Ghica răspunsul acesta hotărî să se ducă. Porunci să se înhame doi cai la o trăsură și se găti de plecare. Tocmai sosiră atunci Skeletti și Hristodulo la Curte — căci ei aveau intrările lor libere la orice oră — și văzându-și stăpânul gata de ducă îl rugară de toți Dumnezeii să nu care cumva să facă acest lucru, fiindcă a merge noaptea, tiptil, la un Turc, nu e lucru curat. Să vie, ziceau ei, Beitul, ziuial la spătărie, să arate ce vrea.

Dar soarta omului e scrisă din veșnicie în Cartea cea Mare și nimic nu o poate schimba.

În neliniștea lui, Vodă nu mai putu aștepta. Un cămăraș, un comis, trei pagi — icioglani — patru ciohodari și un tufecicbașa cu 4 arnăuți, atât fu alaiul cu care pornise.

Înainte de a pleca, Grigore Vodă avu o clipă de nehotărîre. Mai că era să rămâie. Dar logofătul Vasile Razu veni cu o nouă

Grigore Vodă Ghica

cerere dela Pașă prin care i se spunea ca este așteptat. Nu mai putea deci zăbovi. Era târziu. Se făcuse noapte. Porni.

Pe drum, nepotul Costachi Sulgearoglu, care ținuse să-l întovărășească, îl mai sfătui odată să-și facă calea întoarsă. Prea târziu.

Pe la ceasul unul după miezul nopții, careta domnească intră în ograda beilicului.

.....
 Felul cum a urmat întâmplarea a rămas ascunsă în noaptea tainelor nepătrunse. Dar drama ce a avut loc atunci, este, alături de tragedia Brâncovenilor, una din cele mai pasionante din Istoria Neamului nostru.

Pentru a intra mai adânc în viața de atunci și a înțelege mai bine simțimintele oamenilor care au trăit acele vremuri, vom întrerupe șirul istorisirii, arătând întâiu cum s'a răspândit vestea morții lui Ghica în țară, și cum a fost ea primită de prieteni și de dușmani. De fapt a fost o consternare generală, căci nimeni, nici cei mai înverșunați din răsvrățiți, nu se așteptau la acest fatal desnodământ schakesperean.

Unul din prietenii lui Vodă Grigore — prieten grec din vremurile tineretelor de pe malurile Bosforului — era Constantin Caradja, autorul acelor Efemeride, despre care am vorbit în mai multe rânduri. Insurat cu o Ghiculesacă, o vară îndepărtată de a Domnului Moldovei, el a fost unul din devotații acestuia, care l-a și urmat în captivitatea sa dela Petrograd. Impreună petrecuseră ei în capitala Imperiului moscovit și împreună se întorseseră în Moldova. Grigore Vodă îl ținu pe lângă el, făcându-l agă de poliție. Dar Caradja era un om bolnăvicios. În urma unor friguri care ținuseră doi ani cu stăruință, și fiind cu neputință să le vindece « toți doftorii câți erau aflători în Iași, cu toate metodele și doftoriile lor » el scrise la Viena, spunând învățaților de acolo felul boalei sale și chipul în care a fost îngrijit. Dar nici de acolo nu i-a venit vindecarea. Doftorii din Iași scriseră atunci la Constantinopole medicului Nicolae Mano, care, fiind de părere că Caradja este impadulat, îi prescrisese « schimbarea de aer ». Aga Constantin ceru atunci lui Vodă să i se dea drumul din slujba ce avea, pentru a merge să se caute în ținutul Neamțului « unde este aerul mai sănătos »¹⁾.

¹⁾ Nici acolo nu se vindecă Caradja, căci boala lui nu era impadulism, ci cancer. Un an mai târziu, deci mult după moartea lui Ghica, în 1778, medicul italian Rossi îl operă în Iași, scoțându-i tot sânul drept. Caradja descrie în « Efemeride » amănuntele interesante ale operației ce i se făcuse. El se vindecă de atunci pe deplin.

Grigore Ghica îl făcu mare comis (onorific) și-i dete răvaș de drum. Și așa, la 11 Septembrie a anului 1777, plecă Grecul cu nepotul său Iordache Caradja, care suferea și el de friguri, la moșia Mărgineni a vel logofătului Lascarachi Rosetti, ginerele lui Lucachi Ianculeo. Acest Lascar Rosetti — sau Russet — altul de cât tatăl Doamnei Zoe Moruzi despre care vom vorbi într'unul din capitolele viitoare, fiind ispravnic de Neamț, era nevoit să locuiască la dânsul la țară, pe când soția lui Elena stătea la Iași împreună cu fiii ei.

Moșia, dar mai cu seamă conacul lui Conu Lascar, îl încântă pe comisul Caradja. Fiind acea curte boierească așezată pe un deal, de unde priveleştea asupra câmpiilor, pădurilor și satelor dimprejur era minunată, el găsea că «este neasemănată între toate din Moldova» — mai ales că era casa înconjurată și de o grădină mare (cu copaci stufoși și flori din belșug) pe cărările căreia se plimba comisul, culegând trandafiri. Totuși boala lui nu se vindeca. Pentru a-l face să-și uite necazurile, spătarul Lascarachi, care pare a fi ținut mult la el, îi organiza vânători cu gonaci.

Intr'un rând, pe când Rosetti și Caradja așteptau la Mărgineni pe Iordachi Cantacuzino Deleanu și pe alți boieri pentru a merge la o astfel de vânătoare, le veni vestea că mulți dintre ei fugiseră peste Nistru, și ca în Iași e fierbere mare împotriva lui Vodă. Astfel aflară ei acolo, în munții Neamțului, întâmplările arătate mai sus. Vânătoarea fu amânată și gazda cu oaspetele său se urcară îndată într'una din butcile boierești, trasă de 4 telegari, pentru a merge prin vecini să culeagă vești.

Nu aflară mare lucru. Intorși seara acasă, obosiți de drum, boierii se culcară.

«A doua zi» — dau cuvântul lui Caradja — «a doua zi, cum m'am trezit, zice comisul, am ieșit afară din odaia mea, îmbrăcat în halat, ca să mă duc la privată, și întâlnesc pe Ioniță, vătavul comişilor dela moșia mea, care păzea acolo după ușă până când să mă deștept».

Caradja crezu că a venit omul pentru socoteli dela moșie sau pentru vreun bucluc întâmplat acolo, și se busumflă. Poruncise să nu-l supere nimeni, pentru nici o pricină, câtă vreme stă la aer pentru sănătate. Dar Ioniță, vrând să-l liniștească, îi spuse că e

pace bună la moșie și în toată țara, numai că pe Vodă l-au omorât Turcii, și în locul lui va veni Domn în Moldova Costachi Moruzi.

La auzul acestor vorbe Caradja fu cuprins de un soiu de dambla.

« Imi ieșisem din minți de jale, și numai decât am alergat în odaie la spătarul Lascarachi, care se sculase ca să-mi dea buna dimineață, și eu ca un nebun i-am zis cu glas sălbatic: Acești oameni fără frică de Dumnezeu au ucis pe bietul nostru Domn. Și am căzut fără simțire pe divan... și Lascarachi la fel... și eram numai noi doi în odaie și nu aveam un al treilea care să ne vie în ajutor cu spirturi sau alte ape ».

Venindu-și în fire și fără ajutorul spirtului sau al altor ape, boierii Caradja și Rosetti plecară în aceeași zi la Iași. Acolo afluă lucrurile cum se petrecuseră, din chiar gura lui Costachi Sulgearoglu, nepotului mortului voevod.

Acesta, ajuns la poarta beilicului, lăsase pe Grigore Vodă să intre cu oamenii săi, înlăuntru, iar el se duse la vel logofătul Ioniță Cantacuzino să mai afle ce spuneau boierii și ce gânduri mai aveau ei. Nevasta logofătului, Coana Zoița¹⁾ îi spuse că lucrurile nu se vor potoli până când fratele Iordachi nu va fi numit postelnic, iar de nu se va putea, să primească atunci el postelnicia — de unde se vede că jupânesele noastre se amestecau pe atunci în politica țării, cum fac și unele din doamnele de azi, cu sau fără eficacitate.

Dela Cantacuzino, cămărașul Costache se duse la Curte pentru a aștepta întoarcerea lui Vodă. Dar acolo el găsi pe haznatarul agăi Ata Efendi, cu câțiva bostangii înarmați, cari pecetluiau odăile Domnului. Hatmanul Vasile Razu, îmbrăcat în contăș nafè, stătea lângă ei. Sulgearoglu, mut de spaimă, rămase pironit locului, neștiind ce se facă. Nu îndrăzni să întrebe nimic, dar înțelese prea bine, firește, că dincolo la Beilic trebuia să se fi petrecut o dramă. El credea că Razu e Domn, și deși acesta îi făcea semn să se uite la încălțăminte sa pătată de sânge, el nu înțelegea și rămânea cu ochii holbați la bostangiii cari pecetluiau de zor.

¹⁾ Născută Ghica. Fiul lor Matei a fost însurat cu Domnița Ralù Callimaki, iar fiii acestora, trei la număr, au trecut în Rusia, rămânând neamul lor acolo.

În timpul acesta boierii erau încă toți adunați la Mitropolie, în odaia cea mare de primire a Înalt Prea Sfântului. Pe când mai puneau ei acolo la cale alungarea lui Grigore Ghica din scaun, de odată se deschise ușa, și un om de rând intră răcnind: « Părinte, scoală, că te caută la Curte împreună cu ceilalți boieri ».

— « Cine mă caută ? »

— « Dumnealui vel logofătul Vasile Razu ! »

Unii din boieri începură să râdă, alții se supărară, bănuindu-se unii pe alții că au fost trădați. Dar un alt om sosi în curând spunând că e ștrașnică porunca să vie îndată cu toții la Curte, împreună cu hatmanul Iordachi și cu Mitropolitul. Întrebat fiind cine l-a trimis, omul răspunse că l-a trimis Razu, fiindcă Vodă nu s'a întors la Curte, iar un Turc cu niște bostangii de ai lui pecetluiesc odăile Domnului. « Atunci au început a bănui boierii că Vodă e mazil ». Și de unde, de zile întregi, puneau doar ei la cale mazilirea lui, de odată toată adunarea răsvrățiților dela Mitropolie se prefăcu într'o jalnică adunare ca de înmormântare.

Unul câte unul, boierii părăsiră casa Mitropolitului, cu Iordache Sulgearoglu și cu Dumitrache Sturdza în frunte, cari se urcară amândoi în aceeași caretă. Ei găsiră porțile curții domnești închise. Înăuntru se auzea sgomot, oameni cari veneau, se duceau, alergau... și abia peste o jumătate de ceas fură lăsați boierii să intre.

Turcii pecetluiau acum apartamentele Doamnei, ale beizadelelor și ale slujnicilor. Razu tot lângă ei, tăcut. Numai ce arăta boierilor uneori pe ascuns, încălțăminte sa — căci nu îndrăznea să vorbească și voia să-i facă să înțeleagă că sângele acela de pe picioare e stropit din trupul lui Vodă. Dar precum nu înțelese comisul Costache, astfel nu înțelegeau nici boierii, sau nu voiau să înțeleagă, fiindcă sunt uneori lucruri, care cât de vădite or fi, nu încap în mintea omului.

Desmeticirea obștească se făcu abia către dimineață, când sosi la Curte aga Ahmed Capugiul, ucigașul lui Ghica, și adunând pe boieri în spătarie le spuse că « dacă *maclalul* s'ar fi supus poruncii împărătești și n'ar fi cercat să se împotrivească, nu s'ar fi întâmplat ce s'a întâmplat, și lui îi pare rău de ce a fost silit să facă ».

Deși boierii moldoveni nu știau turcește, totuși sunt câteva cuvinte, în afară de ale mâncării, care în 300 de ani le intraseră, bieților, în ureche. Astfel ei știau că mactalul înseamnă decapitulul, și atunci, în sfârșit, înțeleseră cu toții grozava tragedie care se întâmplase.

Capugiul își dresе glasul și ceti firmatele. Erau patru la număr. Impărația făcea știut Moldovenilor: 1. Că nu este războiu; 2. Că Vodă Grigore Ghica este trădător; 3. Că el este mazilit; 4. Că în locul lui e numit Constantin Moruzi, iar până la sosirea acestuia în țară, caimacami vor fi logofătul Vasile Razu, comisul Costache Ghica Sulgearoglu, Ioniță Cantacuzino, Dumitrachi Sturdza, Iordachi Balș și Manolache Bogdan.

Odată formele împlinite, Turcii plecară înapoi la Beilic, boierii, morți de oboseală, pe la casele lor, și rămaseră doar la Curte Doamna Ecaterina cu beizadelele ei, în paza unor oameni de ai capugiului.

Ce se întâmplase însă la Beilic în noaptea aceea grozavă, și cum ni-l omoriseră pe bietul Vodă Grigore?

De fapt, nimeni n'a putut să știe exact, căci lucrurile se petrecură astfel:

Când sosi Vodă la casa Turcului și se dete jos din rădvan, îl întâmpinară, sus pe scară, secretarul capugiului Hafiz-Effendi, portarul Kiani și doftorul Fotachi. În sala cea mare îl aștepta capugiul Ahmed în picioare, lângă ușă. Trecură apoi cu toții într'o odaie de alături, mai mică, și acolo, îndată, după obicei, cafegiii aduseră cafelele. Inșă ciubucurile, zise aga Ahmed că nu le are, cerând lui Vodă iertare și spunându-i că e vina lui Kiani, că nu s'a îngrijit să le pregătească. Ghica îi spuse că nu face nimic și-l întrebă pe Turc (cu asta începu vorba) dacă l-a văzut la Stambul pe socrul său Iacovachi Rizu, căci acesta îi scrisese de venirea Pașalei la Iași, incredințându-l că-i este prieten și ocrotitor. La vorbele acestea, Ahmed răspunse un « da » cam pe ocolite, spunându-i că Iacovachi fusese la el, dar nu-l găsisе acasă.

După ce băură cafelele, de față fiind secretarul Hafiz și doftorul Fotachi, aceștia doi se duseră în altă cameră, unde, așezându-se pe un divan, începură a sta de vorbă împreună. Pe ceilalți însoțitori ai lui Vodă, cămărașul al II-lea, al III-lea comis și cei ce mai

erau acolo, i-au luat ciodarii în odaia « cafelelor » și le-au dat ciubuce. Înăuntru rămaseră deci singuri singurei Vodă Grigore Ghica și Ahmed Capugiul ¹⁾, străjuiți fiind afară la ușă de doi ostași cu puștile încărcate.

Cine deci poate ști cum s'au petrecut lucrurile acolo? Tot ce se spune e născocire. Un singur lucru e sigur, că Aga Ahmed l-a omorît pe Grigore Ghica cu mâna lui ²⁾.

Moldovenii din odaia cafelelor și doftorul grec din camera lui Hafiz au auzit de odată gălăgie, țipete, o scurtă luptă probabil, un horcăit . . . și gata. Apărătorul Bucovinei nu mai era de cât o tristă amintire în cugetele celor ce l-au iubit și celor care-l mai iubesc încă și-l vor iubi, cât va bate un suflet de Român, undeva, în țara aceasta.

Capul lui Ghica n'a fost jupuiat. A fost sărat, pus în cutie și trimis la Stambul. Iar trupul a zăcut jos pe podeaua odăii în care fusese omorît — gol — numai în izmene — trei zile întregi. În noaptea plecării lor, Turcii îl îngropară pe ascuns, în grădina Belicului. A doua zi trebuiră boierii să răscolească toată grădina ca să-l găsească, și desgropându-l de acolo, îl înmormântară cu cinste în biserica sfântului Spiridon. Pe piatra lui de mormânt se citește că . . . « a fost smuls de o năpraznică moarte, iar acum în lăcașul ceresc locuiește » ³⁾.

Doamna Ecaterina avu de trăit îngrozitoare clipe de spaimă. Stearsă în tot timpul domniei bărbatului ei, o regăsim la moartea acestuia înebunită, nu numai de durerea sa de soție, dar și de grija ce avu pentru viața copiilor ei.

Ahmed aga — care pecetluse toate lucrurile ei de o lăsase aproape goală — o înștiințase că va trebui să plece cu el la Constantinopol ⁴⁾. Prin intervenția noului Voevod Costachi Moruzi, despre care se spunea că a contribuit și el mult la mazilirea lui

¹⁾ Numele lui era: Cara Hissarli-Zade-Ahmed-Bey, Capugibașa.

²⁾ Rămâne ciudata pata de sânge de pe papucul lui Razu. S'o fi repezit ei în odaie în timpul omorului? sau ce s'o fi întâmplat?

³⁾ « Istoria Românilor în chipuri și icoane », N. Iorga, vol. I.

⁴⁾ « Il lui fit savoir qu'elle se préparât pour le suivre à Constantinople ». (Raport către ambasadorul Rusiei din 23 Octomvrie 1777 în N. Iorga: « Acte și Fragmente », II, pag. 140).

Grigore Ghica, fără a fi mers lucrurile atât de depărte încât să-i fi dorit și moartea (Moruzi era de altfel, prin nevasta sa, nepotul lui Grigore Ghica, vezi cap. 12), prin intervenția acestui nepot deci, Doamna Ecaterina și fiii ei rămaseră totuși la Iași până după sosirea noului voevod ¹⁾. Însă intrigile dușmanilor făcură pe Sultan să creadă că un secretar al decapitatului Domn ar fi dosit mulți bani pe care i-ar fi ascuns la Viena. El trimise atunci un nou capugiul la Iași cu poruncă să-i aducă îndată pe Doamna Ecaterina și pe fiii ei la Stambul. « La Porte fait entendre qu'elle feroit décapiter la famille de Ghica, qu'on attend ici dans peu », scria la 3 Decemvrie ambasadorul von Graffon regelui său ²⁾.

Amenințarea, urmată sigur de închisoare și schingiuri pe care nu le mai cunoaștem, nu se traduse în fapt, din pricină că pâriale împotriva Doamnei se devodiră mincinoase. Averea lor fusese sechestrată întreagă, și familia rămase atât de săracă lipită pământului, încât nu se mai putu ridica niciodată ³⁾.

¹⁾ Ibid., pag. 147.

²⁾ Iorga, *ibid.*, pag. 143.

³⁾ Neamul lui s'a pierdut în boierimea Moldovei, fără a se mai putea înălța. Fii, Iacob, Scarlat și Alecu au murit fără posteritate. Numai beizadea Dumitru a avut o sumedenie de copii (pe Smaranda Al. Vârnab, pe Iorgu, Costachi, Grigore, Nicolae și Ion), din care numai fiul Ion, căsătorit cu Ecaterina Tzigara, a avut copii și încă aceste erau fete (Polixenia și Caliope). Aci se stinge deci neamul lui Grigore Ghica.

Dar din cei doi nepoți Sulgearoglu (frații Doamnei Smaranda Moruzi) despre care am vorbit pe larg în acest capitol, care au luat numele de Ghica pe când Grigore Vodă era încă în viață, și deci de sigur cu învoirea lui, s'au tras neamurile Ghiculeștilor trăitoare azi în Moldova. Din Costachi, ajuns mare logofăt († 1807) și însurat cu Maria, văduva lui Dumitrache Ramadan, născută Cantacuzino-Deleanu (de unde a intrat moșia Deleni în stăpânirea Ghiculeștilor) se trag neamurile Ghica-Deleni, Ghica Comănești precum și Voevodul Grigore IV-lea Ghica, cel ce a domnit în Moldova între anii 1848—56. Din Iordachi (zis Beiul, fratele mai mare a lui Costachi), însurat cu Anastasia Kostaki, se trag ramurile Budești, Trifești, Brigadier și Kefal.

Ghiculeștii din Muntenia sunt Ghiculești adevărați. Ei se trag cu toții din marele Ban Dumitrache Ghica, fratele lui Grigore Vodă al III-lea. Se spune (Radu Rosetti: « Amintiri », I, pag. 242) că între fii acestui mare Ban Dumitrache din Muntenia și între frații Iordachi și Costachi Sulgearoglu din Moldova, ivindu-se o ceartă cu privire la numele lor, ei s'ar fi înțeleș până la

În fața indignării ce a stârnit omorul lui Ghica în rândul ambasadorilor din Constantinopol, Sultanul s'a simțit nevoit să mintă. El a trimis răspuns tuturor că Ahmed Bey capugiul a depășit misiunea ce avea, căci firmanul de mazilire a lui Ghica nu porunca și moartea lui. Dar pentru a îndreptăți totuși fapta capugiului (care rămase nepedepsit)¹⁾ Înalta Poartă arată că Domnul Moldovei s'ar fi opus cu violență la mazilirea lui.

Nimeni n'a crezut-o. Singuri, la Viena, Iosif al II-lea și Kaunitz râdeau pe sub bărbie.

---

urmă în felul următor: Ghiculeștii din Muntenia să adopte ortografia *Ghica* iar cei din Moldova *Ghyka*. Poate fi ceva adevăr în aceste spuse, întrucât autorul acestei cărți ține minte că acum vreo 30 de ani erau încă Ghiculești în Moldova care iscăleau *Ghyka*.

¹⁾ Ba chiar el fu înaintat la gradul de șef-canonier (Topgibașa), vezi Jurnalul lui Frangopulo în Iorga, ib., pag. 147.

IV

FAMILIA IPSILANTI

ALEXANDRU VODĂ, DOAMNA ECATERINA
ȘI FII LOR

Dacă în 1774, după încheierea păcii dela Cuciuc-Cainargi, Poarta fusese silită să numească Domn în Moldova pe Grigore Ghica, omul împărătesei Ecaterina a Rusiei, apoi, pentru scaunul Munteniei ea căută printre competitorii la domnie pe un devotat de-al ei, în care să-și poată pune toată încrederea. Și-l găsi tocmai pe Alexandru Ipsilanti, care era tot atât de supus Austriacului, pe cât era de plecat Ghica Muscalului.

Istoria Imperiului Ottoman este una din cele mai stranie din lume. Când stai să cugeți, nu poți scăpa de chinuitoarea întrebare ce ți se impune, cum de-au putut Musulmanii cuceri o atât de mare parte a lumii și păstra atâta vreme cuceririle lor, având însușiri atât de negative, printre care trebuie numărată în primul rând o totală lipsă de discernământ.

Viteji, iuți la mânie și cruzi, mândri și lacomi, democrați ca din povești, cu aceste însușiri pozitive o fi învins ei. Dar cum au păstrat, timp de 600 de ani, cuceririle lor, fiind oameni buni la suflet, credincioși cuvântului dat, încrezători ca niște copii și cu totul lipsiți de cunoștințe psihologice. Fanarioții — prin cele mai umile procedee de altfel — îi învăteau cum voiau și-i duceau de nas, până în ziua, firește, când s'aprindea deodată în sufletul Turcului scânteia mâniei. Atunci era prăpăd: schingiuirea și moartea, deseori chiar pentru neîntemeiate bănuieli. Puțini Greci din cei cu vază, fie că erau Domni sau nu erau, au scăpat de acest tragic sfârșit, ceea ce nu a împiedecat pe niciunul din acei ambițioși să dorească, să voiască și să infăptuiască, să intrige, să mintă și să trădeze, să

adune bogății, să-și făurească blazoane și să moară cu capul retezat.

Ipsilanti a făcut tot ce i-a stat în putință pentru a nu scăpa de acest sfârșit.

De tânăr el arată o deosebită aplecare către Austria, ceea ce nu se poate tălmăci într'alt chip decât că, prin funcțiunea de Dragoman al tatălui său o fi avut deseori prilejul să vină în atingere cu oamenii dela Ambasada Germană. Altfel, educația lui de Grec trăit printre Turci, italianizat și franțuzit, n'ar fi avut cum să-l facă, înainte chiar de a fi Domn, să poarte o nesocotită dragoste Cărții Imperiale din Viena.

Alexandru era fiul lui Ion Ipsilanti¹⁾ și al Smarandei Mamona. Tatăl său era un om cu știință de carte, mamă-sa era o femeie energetică și primitoare. Amândoi se priceuseră să dea copiilor lor (Alexandru, Manolachi și Smaranda Ipsilanti) o creștere deosebit de îngrijită. Băieții avură acasă dascăli pentru limbile italiană și franceză, iar la școala Patriarhiei învățaseră greaca antică cu literatura, istoria și filosofia Elenilor, metafizica, logica, morala, geografia, matematicile și astronomia. Cu un atare bagaj de cunoștințe, cetitor pasionat al lui Tucidide și al lui Plutarch, nu e de mirat că Alexandru Ipsilanti să fi trecut în ochii contimporanilor săi drept un om foarte învățat. Dacă mai adăogăm la acestea, cunoștințele de fin diplomat pe care i le înuculcase tatăl său dragomanul, precum și firea lui de om de treabă, putem spune de Ipsilanti că a fost alături de Nicolae Mavrocordat și de Grigore Ghica, unul din bunii voievozi fanarioți pe care i-au avut țările noastre.

S'a însurat de tânăr — acolo în Țarigradul lor — cu Ecaterina Moruzi, fiica lui Dimitrie, fost mare postelnic, și a Sultanei Mavrocordat. Ecaterina era deci fata uneia din cele mai vestite femei fanariote a veacului al XVIII-lea, și sora lui Constantin Vodă Moruzi, care o iubea atât de mult, încât de răul ei i s'a tras

---

¹⁾ Ion Ipsilanti, fost agă și hatman în Moldova, fost dragoman al Porții, era fiul lui Constantin, despre care am vorbit în cap. V. Acest Constantin a avut, în afară de Ion, trei fete: pe Theodora, Doamna lui Ștefan Vodă Racoviță (vezi cap. IV), pe Smaranda Gh. Moruzi și pe Casandra Diamandi-Rizo Familia Ipsilanților, înrudită cu a Moruzeștilor și a Hangerlilor, venise din Trapezunt la începutul veacului al XVIII-lea.

și moartea ¹⁾). Și avea și de ce s'o iubească lumea. Frumoasă nu ne spune nimeni că era, în schimb toți cei cari au cunoscut-o zic despre ea că era plăcută, binevoitoare și iubită, o femeie « cu dispozițiuni poetice », o « dama di molto garbo », după cum se exprimă italianul Panzini. Păcat — spune același autor — că nu știa altă limbă decât greceasca.

Viața ei, alături de un bărbat ca Alexandru Ipsilanti, ar fi putut fi cea a unei foarte fericite femei. Și a și fost, până la o vreme. Dar, cum e în lumea asta, roata norocului s'a întors dela un timp . . .

Să nu anticipăm. Povestirea care urmează este una din cele mai interesante din epoca aceea.

Așa dar, în 1774, odată cu Grigore Ghica în Moldova, fu trimis Dorn în Muntenia Alexandru Ipsilanti. Sprijinul pe care-l dăduse el Internunțiuului Austriei în afacerea Bucovinei făcu, că la sosirea lui în București, generalii Austriaci dela granița Transilvaniei să-i trimită, din porunca Cancelarului Thugut, felicitări și complimente. Adevărat că pe atunci Curțile din Viena și din Stambul erau în cele mai bune legături ²⁾, totuși « complimentele » acestea nu me-neau a bine pentru viitorul și liniștea unui funcționar turc, cât de voevod al Țării Românești o fi fost el.

Domnia lui Alexandru Ipsilanti a rămas în amintirea oamenilor de atunci, Români sbuciumați și amăriți de atâtea războaie, de atâtea jafuri și de atâtea nedreptăți, a rămas în amintirea lor ca un balsam pe-o rană.

Deodată în orașe, la sate, în părțile Dunării și în părțile muntoase, numai belșug pretutindeni. Dărilor fură scăzute, veniturile așezate, lefurile plătite, meseriile sporeau, negoțul înflorea. Dionisie Eclesiarhul, cronicarul vremii, spune: « Darul și mila lui Dumnezeu au intrat în această țară, cu liniște mare și cu pace adâncă, deschizându-se hotarele dimprejur, și de către Turci nicio supărare nu era. Boierimea sporea întru slujbele ei, neguțitorii să lățeau cu alișverişurile lor la câștig, meșteșugul sporea în lucrarea sa, țărani își lucrau pământurile lor, nesupărați cu greutate de dăjdii, toți se bucurau și fără grijă petreceau. Ieftinătate era la mărfuri și la

---

¹⁾ Vezi cap. 9.

²⁾ Vezi cap. 7.

dobitoace, vitele cu puțin preț, bucatele cu mai puțin și cu prea puțini bani își făcea omul îmbrăcăminte¹⁾. Un veac fericit era, care pot zice că altul nu va mai fi niciodată ».

Și tot belșugul acesta dela înțelepciunea lui Ipsilanti venea, care statornicise toate printr'a sa « Pravilnicească Condică », cea întâi încercare de legiuire românească dela Vasile Lupu și Matei Basarab încoace, prin care se punea sfârșit neînțelegerilor dintre « Obiceiul Pământului » și « Pravila Bisericească ». Legiuirea aceasta (care dădea și instrucțiuni de procedură pentru cele 3 grade de judecătorii: Cremenalion, Departament și Inaltul Divan) se tipări și se împărți în tot cuprinsul țării, împreună cu un Hrisov anume care zicea: « Vai de judecătorul ce se va mitui ».

Parcă am vorbi din povești. Dar să nu uităm că Ipsilanti n'a domnit în țară decât șapte ani; puțini, dintr'o sută!

În afară de pravila sa — care este și o legiuire pentru încurajarea meseriilor și a negoțului — Ipsilanti a mai « înființat școli și profesori, cunoscători de mai multe limbi, rânduindu-le lefuri, fiindcă această creștinească țară este lipsită de învățătură, de științe și de arte, care luminează și folosesc pe popor » (Hrisovul din 1775).

Cea mai însemnată din aceste școli a fost Colegiul Domnesc dela Sfântul Sava, înființat sub Brâncoveanu în 1698. Dăscăliseră aici în vremuri vestiții Simion din Trebizonda, Sevastos Cyminitis, Marcu Cipriotel, Alexandru Turnavitu și Lazăr Scriveras, secretarul lui Constantin Vodă Mavrocordat. Dar în anii din urmă școala decăzuse. Ipsilanti o reorganiză, aducând în fruntea ei, ca profesor

¹⁾ « Și pentru ca de mirare să fie celor ce se vor afla după noi auzind, vom scrie ceva din prețuri: bou de jug 10 lei, cel ales 12—15; vaca cu lapte 6 lei; calul cârlan de trei ani 8 și 10 lei, cal bun de călărie 20 lei, iar cel boieresc, telegar, prețul cel mai mare 40 lei; carnea, o para ocaua; vadra de vin 10 parale pe ales; ocaua de vin la cârciumă 2 parale; găina 3 parale, puiul 2 parale; ouă zece de-o para; gâsca 7 parale; curcanul 10 parale; făina de grâu o para, făina de porumb un ban. Morunul proaspăt de Dunăre 4 parale, crapul 5 parale, racii 20 de-o para; icre tescuite de morun 30 parale ocaua; lintea, mazarea 12 parale ocaua; untul 6 parale, tămâia 50 parale ocaua. Postavul de Englitera bun era cotul 8 lei, șiaiul 4 lei cotul, postavul mai de jos 2 zloți cotul, ghermesutul 1 leu cotul. Blănurile de vulpi perechea 22 de lei pe ales (nefelele), iar vulpea era un leu, și altele toate celea erau ieftine ».

de literatură, pe învățatul Neofit Cavsocalybitis, comentatorul lui Homer, precum și pe alți 9 profesori pentru matematică, științe, istorie, geografie, teologie, latină, franceză și italiană. Mai târziu, dar tot sub Ipsilanti, directorul școlii, Manase Eleadis, începu să predea lecții de filosofie, și să facă experiențe de fizică și de chimie, a căror studii erau, de altfel, o petrecere de căpetenie, încă mai de multă vreme, pentru feciorii boierilor bucureșteni.

În timpul acesta — pe când bogații coconi boierești se pricopseau la Sfântul Sava din învățăturile profesorilor greci, italieni și francezi — dincolo, la Sfântul Gheorghe, copiii oamenilor mai nevoiași se căzneau și ei să deprindă dela bieți dascăli români pe az-buchi-vede-glagoli.

Trăsătura de unire dintre Sfântul Sava și Sfântul Gheorghe o făcea pe atunci Enăchiță Văcărescu, poetul, istoricul, diplomatul, oratorul, judecătorul, patriotul — marele Enăchiță Văcărescu, despre care va fi vorba în paginile care urmează, și mereu în această carte, și niciodată nicăieri destul.

Văcărescu, împreună cu marii boieri ai țării, ca banul Dumitrachi Ghica, Pană Filipescu, Manolachi Crețulescu, Nicolae Dudesco, Nicolae Brâncoveanu și a. m. d. — care sub alți Domni erau mereu răsvrățiți — pe Ipsilanti îl sprijiniră dimpotrivă la toate încercările sale de reformă și de îmbunătățiri sociale și culturale. Ei erau mereu în preajma Domnului, care și locuia în casele Brâncoveanului, neavând unde se adăposti din pricina stării dărăpănate în care se afla Vechea Curte Domnească.

Acea casă a Brâncoveanului, în care a locuit Ipsilanti doi ani de zile, nu era vechiul palat al lui Constantin Vodă, care pe atunci cădea și el în ruină, ci casa copiilor săi, « a coconilor Domniei Mele », cea de pe malul Dâmboviței, în dreptul căreia tăiase tatăl lor artera principală a capitalei, Podul Mogoșoaiei (Calea Victoriei) pentru a face un drum drept între locuințele sale domnești și moșia brâncovenească dela Mogoșoaia¹⁾. În acest palat, mare, frumos împodobit, înconjurat de curți și de grădini, locuise Constantin

¹⁾ Vezi volumul I, cap. XXVIII. Tatăl lui Nicolae Brâncoveanu, Constantin, era acel micuț copil, care în 1714, se afla cu toată familia sa la Stambul, scăpând ca prin minune de sabia calăului. Fiul lui Nicolae, Grigore Brâncoveanu, a fost cel de pe urmă descendent al acestui neam.

Brâncoveanu, singurul nepot de fiu al voevodului decapitat în 1714, și locuia acum fiul acestuia, Nicolae. Dar el adăpostise prin anii 1740—50 pe Grigore Vodă Ghica al II-lea, adăpostea acum pe Alexandru Vodă Ipsilanti și va mai adăposti între 1842—48 pe Gheorghe Vodă Bibescu. Era deci un fel de curte domnească și în tot cazul un monument istoric. În 1912, deși cam dărăpănată, casa era încă întreagă, și cum stătea acolo singuratecă și tristă pe malul apelor gârlei, ea părea pe lângă moderna și impunătoarea clădire a Palatului de Justiție, o duioasă amintire a trecutului și o batjocură a nepăsării făuritorilor României. Dar așa cum era, tot mai bine decât deloc. Căci într-o bună zi a pomenitul an 1912, asasinile târnăcoape ale administrației comunale se puseră în mișcare și desăvârșiră în câteva zile opera de distrugere, pe care îi trebuise timpului 200 de ani pentru a o înfăptui. În locul « Casei Cuconilor Domniei Mele » se săpară fundațiunile unui Palat al Senatului, care n'a mai fost clădit niciodată, fiindcă era zor nevoie de-un strand și de-o cârciumă la Snagov.

Alexandru Ipsilanti, care închiriasse casa Brâncoveanului pe-o sumă destul de însemnată, având de gând să domnească o vreme mai îndelungată în Muntenia, se gândi să clădească o Curte Domnească nouă, căci cea veche era prea mare și reparația ei ar fi fost prea costisitoare. Trei luni după sosirea sa la București, în Martie 1775, el puse deci să se zidească Curtea Nouă, în Dealul Spirei, pe locul viilor mănăstirii Mihai Vodă. Ispravnici pentru supravegherea lucrărilor fură numiți vel banul Dumitrachi Ghica, vel vornicul Niculae Dudescu și medelniarul Ion Villarà, care într'un an și opt luni isprăviră lucrarea (Noemvrie 1776), în afară de grajduri, de căzărmiile Seimenilor și de zidurile înconjurătoare. Se cheltuiuse 300 de pungi. Cronicarul Fotinò o găsea « minunată », iar Sulzer « grozav de urâtă, o magazie fără gust ». Adevărat că acesta din urmă poate fi bănuț de părtinire, căci el venise în București pentru a fi numit consul austriac, sau secretar al lui Ipsilanti, sau cel puțin profesor de drept la o Universitate pe care o visa el pe malul Dâmboviței. Nereușind să împlinească niciuna din dorințele sale, el rămase totuși în țară, din pricina nevestei sale, o săsoaică din Ardeal, care voia « să frecventeze aristocrația română ». Ea nu fu însă primită nici la Curte și nici măcar de jupânesele boierilor, care totuși

schimbau rochiile cu dânsa pentru a vedea cum le șade în îmbrăcăminte apuseană, pe care o purta Doamna Sulzer.

Cum arăta deci Curtea Nouă, nu putem ști noi azi. Dar sigur este că era acolo o viață cum nu se mai văzuse de mult la București. În deosebi de vestite erau mesele lui Ipsilanti, al cărui șef bucătar, Louis-Etienne Méynard, gătea niște « fraises à la française » de scotea din minți nu numai pe boierii divăniți, dar și pe înaltele fețe bisericesti, care posteau în urmă câte o săptămână ca să le ierte Dumnezeu atare păcate spurcate¹⁾.

Doamna Ecaterina nu prea lua parte la prânziurile acestea ale soțului ei, căci, străină fiind de poftele pământesti, ea avea o fire romantică și visătoare, care o îndemnau să se reculeagă ceasuri și zile întregi, departe de lume. Această « dama di molto garbo » își făcuse un cuib al ei anume, între Curtea Nouă și Cotroceni, la mănăstirea Sfântul Elefterie (unde e astăzi podul de pe Dâmbovița) și unde-i plăcea să se plimbe singură, prin livezi, noaptea, la lumina lunii.

Creșterea pe care o dăduse copiilor ei fusese severă. Crescută ea însăși de-o mamă — Sultana Mavrocordat — care nu înțelesese niciodată să-i calce cineva peste voie, și care urma și acum, bătrână fiind, să-și tiranizeze familia, Ecaterina Ipsilanti păstrase în suflet rigiditatea acestei aducații, care, poate fără să vrea, se răsfrânse și asupra creșterii ce dădu copiilor ei. Aceștia, în număr de trei, Constantin, Dumitru și Ralù, erau, la începutul domniei lui Ipsilanti, niște plozi de 12, 11 și 10 ani. Li se luură, firește că mai cu seamă băieților, dascăli străini pentru a-i învăța carte. Linchou, fratele secretarului lui Constantin Vodă Racoviță²⁾, era profesorul lor de limba franceză, Panzini și Raicevich (din Raguză) îi învățară italienește, precum și literatură, artă, istorie, geografie și câte toate altele, care exaltară mințile acestor copii, ținuți prea strânsi acasă, și care mai moșteniseră și firea romantică a mamei lor.

---

¹⁾ Méynard era francez, fugit din țara sa fără să-i poată da familia de urmă. La 11 Septembrie 1781 ambasadorul lui Ludovic al XVI-lea la Constantinopol, raporta ministerului afacerilor străine din Paris că: « Le sieur Louis Etienne Méynard, de l'existence duquel sa famille est inquiète, est depuis longtemps chef de cuisine de S. A. le Prince de Valachie ».

²⁾ Vezi cap. IV.

Fără îndoială că atât Alexandru Vodă cât și Doamna Ecaterina își iubeau copiii, lucru care s'a și dovedit mai în urmă. Dar el avea trebile domniei în minte, ea purta în suflet dorul nopților cu lună; copiii crescură deci cam de capul lor, și în tot cazul mai mult pe mâna dascălilor decât a părinților. Linchou le vorbise de gloria trecută a Franței, Raicevich de arta Renașterii și de cerul albastru al Italiei. Adolescenții se înflăcărară. Visau călătorii prin țări civilizate, dueluri și onoare — care se potrivea cu viața turcească ca nuca în perete — și teatru și artă, și viață mare occidentală.

Proologul tragi-comediei era gata alcătuit. Urma doar ca mâna Destinului să scrie actele piesei, și ca actorii să se înduplece a le juca. Sufler era Satana.

Și cortina se ridică într'o zi de primăvară a anului 1781.

Domnița Ralù, deși cea mai mică din copii, era acum măritată cu Alexandru Mano, vel ban, care va ajunge mare logofăt al Patriarhiei. Fetele se căsătoreau pe atunci pe la vreo 12—14 ani, băieții pe la vreo 18—19. În 1781 beizadea Constantin împlinise vârsta însurătoarei și părinții se gândiră deci că trebuiește căsătorit. Alexandru Vodă îi și găsisse mireasa, o fată de neam din Țarigrad, nu prea bogată, dar deosebit de frumoasă. Doamna Ecaterina zise: «cum de nu», iar băiatul era încântat. Atunci se arătă de după culise mama Sultana, soacra lui Vodă, ca să încurce toate itele.

Mama lui Vodă Alexandru, Smaranda Ipsilanti, fata Grecului Mamona din Constantinopol, locuia acolo, pe malul Bosforului, în primitoarea ei casă, pe care n'o părăsi niciodată. Nu avusese niciun fel de legături cu țara noastră și nici nu vroia să aibă. În schimb, mama Doamnei Ecaterina urmase pe fiica ei la București și locuia împreună cu familia Ipsilanților la Curtea Nouă din Dealul Spirei. Legăturile ei cu țara erau multe și vechi, căci, ca fată a lui Nicolae Vodă Mavrocordat, ea trăise de copilă în meleagurile noastre, cunoscând bine atât viața dela noi, cât și acea dela Țarigrad, unde locuise mulți ani cu bărbatul ei, fostul mare postelnic Dumitru Moruzi. Ca cele mai multe din Fanariote, politica o interesa și era și ea, ca altele, meșteră în arta de a trage sfori. Știa că ținta vieții unui Grec «bine născut» era numai și numai domnia în una din țările noastre, care se câștigă cu greu, prin multe primejdii, cu multe

jertfe, multe umilințe și în deosebi cu multă dibăcie. Relațiunile sociale și legăturile de familie jucau un rol de căpetenie în goana după aurul românesc, căci în furnicarul acela din Constantinopol lupta pentru scaunele din București și din Iași se dădea pe clanuri, pe partizi, pe familii. Pe de altă parte își mai băga și vanitatea nasul în toate, căci ighemonicul fanarioților era intangibil și sacrosant. Sultana Moruzi era fată de Domn, a lui Nicolae Mavrocordat, soră de Domn, a lui Constantin Vodă și mamă de Domn, a lui Costachi Moruzi, care, chiar în vremea aceea, era voevodul Moldovei.

Ce fel de căsătorie voia deci să facă nepoțelul ei cu o greacă frumoasă din Țarigrad, fără avere, fără nume, fără legături de familie? Ce devenea ighemonicul Moruzeștilor, a Mavrocordaților și a Ipsilanților? și cum era să ajungă copilul acesta vreodată Domn fără să aibă sprijinul neamului nevestei sale? Nu, nebunii de acestea să iasă din capul fetei și al ginerelui ei. Căsătoria tânărului Constantin să fie lăsată pe seama ei. Știe ea o fată care împlinește toate condițiunile pentru a fi nora Domnului Țării Românești, o Domniță bogată, a cărei neam e atotputernic la Constantinopol, Ralița, fiica lui Alexandru Callimachi. Că copila aceasta n'avea decât 7 ani, nu însemna nimic. La doisprezece se va putea mărita. Va binevoi deci dumnealui, nepotul Constantin, să mai aștepte cinci ani.

Doamna Ecaterina îi răspunse că fiul ei este nerăbdător, și apoi cuvântul era dat către părinții fetei. Mama Sultana bătu din picior: tânărul să aștepte, iar cuvântul să fie retras.

Nimeni nu mai cârni, nici Vodă măcar. O fi având el și alte neajunsuri cu soacră-sa. Facă ea cum o ști!

Ei, dar nu fu așa! Se găsi totuși cineva să cârnească, nepotul Constantin. La vârsta lui, îi trebuia o femeie. Să mai aștepte cinci ani? strâns cum era între zidurile Curții Noi, neavând alți tovarăși decât pe frate-său Dumitru și pe dascălii Linchou, Panzini și Raicevich? Lui îi clocotea sângele în vine — ce știa bunica, bătrână, și care-și trăise viața!

Mai dârz încă decât Constantin, fu frate-său mai mic. El avea numai 16 pe 17 ani, dar era un băiat voinic, oacheș, plin de seva vieții.

— « Dacă pe bădița îl osândiți să mai aștepte cinci ani, zise el, eu voi îmbătrâni deci flăcău, ca să fac voia bunicii? »

Beizadea Constantin Ipsilanti

Răspunsul Doamnei Ecaterina la această necuviință a fiului ei, fu o palmă peste obraz.

Bucureștii veseli

Atât îi trebuia băiatului. Sfătuindu-se cu frate-său, găsiră amândoi cu cale, că dacă nu se pot însura, apoi încaltea să guste din plăcerile vieții. Și începu atunci un trai nemaiauzit, și nemaipomenit în Cartea de Aur a Fanarioților. În fiecare noapte beizadelele lui Ipsilanti săreau gardul Curții Domnești, și începeau să cutreiere orașul după plăceri. Și erau multe în București, pe atunci ca și acum. Era Pitulicea Țiganca, pe care o desmierdase și Văcărescu; erau câteva bătrâne care cotrobăia mahalalele orașului dela Ferentari la Podul Târgului d'Afară, să dibuiască fetele nostime pe care le aducea pe la casele boierilor, când erau văduvi sau holtei. Erau cârciumi ascunse unde se făceau chefuri cu lăutari și erau « saloane », în care, tocmai pe atunci, strălucea vestita Sofia Potocki, care în curând va minuna, prin frumusețea ei, Curtea din Versailles, și va scandaliza, prin felul de viață ce ducea, întreg Almahul de Gotha al Europei¹⁾. Beizadelele lui Ipsilanti nu mai lipseau de nicăieri. Toată vara și toată toamna, prin casele binevoitorilor boieri sau boierinași, prin grădinile din afară de oraș, prin cârciumele centrului chiar, erau oaspeți nelipsiți. Beizadea Dumitru, cel oacheș cu sângele mai cald, împinse lucrurile până a scandaliza pe ruda sa cronicarul Athanasie Comnen-Ipsilanti, care zice despre el că *ἐκλινεν εἰς τὰ σαρκικά πάθη*.

Vodă și Doamnă-sa nu aflară despre această destrăbălată viață a copiilor lor decât foarte târziu, pe la sfârșitul toamnei. Toată liniștea vieții familiare se spulberă atunci în vânt. Băieții fură certați, sfătuiți, rugați, supraveghiați, ținuți din scurt. Prin Decemvrie ei putură totuși să mai scape odată de sub paza părintească și să mai tragă la o cârciumă un chef de-i merse vestea prin tot orașul. Atunci Vodă Alexandru, amintindu-și că bătaia este ruptă din rai, trase luminatelor sale odrasle o chelfâneală, de rămaseră băieții cu oasele frânte. Pe urmă îi închise pe amândoi în beciurile Curții, dându-le 20 de zile de arest, și amenințându-i că dacă nu se vor liniști, vor fi trimiși să taie sare la Ocnele Vâlcii.

---

¹⁾ Asupra acestei frumoase femei, a cărui portret de Graf, este unul din cele mai vestite din lume, vezi cap. 3 și C. Gane: Sofia Potocki, în « Magazinul », Nr. 42, 1934.

De după zăbrelele ferestrelor se vedea un colț de cer albastru, de parcă s'ar fi strâns în peticul cel de sâneală tot dorul de libertate al păsărilor călătoare. Iși amintiră copii de minunile ce le spusese ră dascălii lor despre Paris și Versailles, despre Roma și Florența, despre Arta Renașterii Italiene și despre teatrul clasicilor francezi. În locul acestor orizonturi, zidul negru din față al mănăstirii lui Mihai Vodă !

Beizadelele nu stătură mult pe gânduri. Vreo câteva zile de confătuiri frățești, o momeală a paznicilor, care-i și mai ajutară să ia din scrinul Domnului bani și juvaere pentru cheltuială, și în noaptea de 15 spre 17 Decembrie frații Ipsilanti, întovărășiți numai de doi slujitori sași, merșeră tiptil la grajdurile domnești, luară patru din cei mai sprinteni armăsari și, încălecându-i, sburară dintr'o întinsoare, de-a-lungul Prahovei, prin munți, până la granița Transilvaniei « pe poteci de acele, care cu greu le puteau trece și ziua cei ce se călătoresc în toată vremea pe dânsese »¹⁾.

În București nimeni nu află nimic timp de 30 de ceasuri. Băieții erau de mult la Timiș, când, abia în seara de 18 Decembrie, auzi Vodă cele întâmplare.

Ipsilanti măsură dintr'o dată imensitatea prăpastiei ce se deschidea dinaintea sa. Nu era vorba numai de însângerata lui inimă de tată, ci de întregul lui viitor, de soarta sa și a familiei sale. Câtă vreme Austria, după darul Bucovinei ce i-l făcuse Poarta, rămăsese prietena Turciei, voevodul Munteniei dusesese un trai liniștit, crezând chiar că va putea rămâne Domn pe viață în Principatul său. Dar dela o vreme încoace Curtea din Viena își schimbase din nou politica. Întâlnirea dela Mohilow, care avusese loc în 1780 între Iosef al II-lea, Împăratul Austriei, și Ecaterina II-a a Rusiei, era privită, și cu drept cuvânt, de către Poartă și de întreaga Europă ca un început de alianță a acestor două imperii împotriva puterii Semilunii. Împărăteasa Rusiei începuse chiar a-și da din nou pe față planurile sale de « eliberare » a țărilor creștine de sub jugul ottoman și de alungare a Turcilor din Europa. În ce postură deci se afla acum Ipsilanti față de stăpânii săi din Stambul, el, voevodul

---

¹⁾ Enăchiță Văcărescu: « Istoria Imperiului Ottoman », în Tezaur de Monumente Istorice, vol. II, pag. 287.

Țării Românești, care la numirea sa căpătase sprijinul Austriei și care era cunoscut de toți ca un vechiu și statornic prieten de-al ei? Trebuie Vodă Alexandru, în anul acesta din urmă, să desfășoare tot talentul său diplomatic pentru a-și păstra neatinsă încrederea Porții. Și iată că acum, ca un trăsnet din senin, îi cade buclucul acesta pe cap. Fiii săi fugind în Austria, cine va crede vreodată că s'au dus acolo fără voia lui? Se vor deschide toate ușile bănuelilor, și chiar dacă Poarta ar șovăi și n'ar pierde încrederea în el, se vor afla ei destui dușmani în Țarigrad care să-i sape groapa până va cădea înlăuntru.

Dela început, pentru a ocoli pericolul, Ipsilanti se gândi să ceară el însuși mazilirea sa. Dar până să ajungă acolo, el încercă mai întâi tot ce-i stătu în putință spre a-și aduce fiii răătăciți înapoi acasă, căci de s'ar întoarce ei, totul s'ar liniști.

În chiar seara deci când află el despre fuga beizadelelor sale (18 Decembrie), scrise, cu mâna lui, o scrisoare către Generalul Eichholz, șeful garnizoanei Brașovului, rugându-l să-i înapoieze copiii. Căminarul Ioniță, un văr de-al fugarilor, duse scrisoarea acolo. Dar mai gândindu-se peste noapte, Vodă chibzui că singura persoană care ar fi în stare să înduplece pe fiii săi de a se întoarce acasă, ar fi secretarul Raicevich, întrucât el le înflăcărase mințile cu tot felul de povești din minunatul Apus, și tot el va trebui să le potolească avântul. Ipsilanti pare a nu se fi gândit nicio clipă că fuga beizadelelor se datora bătăiei și închisorii. Acesta era sfântul lui drept de părinte și de voevod. Așa încât, după credința lui, fiii săi fugiseră de acasă numai pentru a călători în țări străine. În sensul acesta scrise și epistola pe care o trimise prin Raicevici, în dimineața de 19 Decembrie, generalului v. Preiss, guvernatorul Sibiului:

« Am notificat Ex. Voastre aseară despre pasul necugetat ce-au făcut fiii mei de a pleca de aci, fără învoirea mea, cu intențiunea de a merge în alte părți ale Europei pentru a-și potoli curiozitatea lor de a vedea țări străine, precum și dorința lor de a se instrui »¹⁾. Sunt foarte sigur, scrie mai departe, că în această afacere atât de

---

¹⁾ « Già sera noto a V. E. la inconsiderato passo fatto da miei Figli di portarsi costà senza mia saputa coll'intenzione di andare in altre parti d'Europa appagare la loro curiosità di vederi paësi stranieri, e la vogli di instruirri ».

delicată și de simțitoare pentru dragostea mea de părinte, ați luat toate măsurile trebuincioase pentru a împiedeca pe fiii mei să înainteze și le-ați dat toate sfaturile Dv. pentru a-i hotărî să se întoarcă cât mai repede în brațele mele. . . « a ritornare nelle mie braccia, e rendere la pace alla loro famiglia » . . . făgăduind fiilor săi că-i va ierta și va acoperi cu o veșnică uitare fapta lor copilărească « e coproprire con un eterno oblio questo passo giovanile ».

Dar tinerii Constantin și Dumitru nu erau de loc de părerea tatălui lor, căci altfel n'ar fi fugit de acasă. La scrisorile pe care le primiră atât dela generalul Preiss cât și dela von Eichholz, prin care erau rugați și sfătuiți să se înapoieze la București, ei răspunseră că au avut dreptate de-a face « un simile passo irreparabile già » prin faptul că vor fi acasă lipsiți până și de puțina cinste și reputație care se poate păstra într'o asemenea țară « per la ragione che noi serammo privi del poco d'onore e di reputazione che si puol godere in quelli paësi », și că de altfel tatăl lor i-a tratat întotdeauna « per sempre come tanti traditori, desertori, ed ogni nemico che vorrà farci del male. . . »¹⁾.

Raicevich și căminarul Ioniță avură pe lângă încăpățânatele beizadele tot atât de puțină trecere cât și generalii austriaci. Totuși, dacă ei nu voiau să se întoarcă acasă, nici nu puteau merge mai departe, fiindcă autoritățile imperiale îi țineau pe loc la granița țării, în localitatea Timiș. În timpul sărbătorilor Crăciunului lucrurile se mai liniștiră puțin, dar îndată după aceea corespondența începu să curgă din nou: scrisori dela București la Brașov, dela Brașov la Timiș și la Viena, dela Viena la Constantinopol și vice-versa. Fuga beizadelor lui Ipsilanti devenise o afacere de Stat, aproape o afacere europeană, diplomații străini acreditați la Curtea Habsburgilor vrând să vadă în această nesocotită faptă a unei sburdalnice tinereți o machiavelică combinație a voevodului Munteniei, cu alte cuvinte o pregătire a războiului austro-rus împotriva Turciei — cu atât mai mult cu cât, din fundul Timișului lor, copiii aceștia de 18 și 16 ani scriseseră Împăratului Iosif al II-lea pentru a-l ruga să le încuviințeze venirea la Viena și primirea lor în armata imperială austriacă.

---

¹⁾ Ca pe niște trădători, dezertori, și atari dușmani care vor să facă răul.

Avusese Vodă Alexandru dreptate când presimțise că fuga fiilor săi va aduce catastrofa întregului său neam. Pentru a încerca să salveze ce mai era de salvat, el își trimise la Țarigrad « demisia », adică rugămintea de-a fi mazilit — iar pe de altă parte făcu și o ultimă sforțare pentru a-și recăpăta feciorii, trimițând în Ardeal o delegațiune din cei mai de frunte oameni ai țării, cu misiunea de a îndupleca autoritățile locale să-i înapoieze beizadelele.

Oamenii aleși de Vodă pentru această delicată misiune fură Mitropolitul Grigore al Ungro-Vlahiei, Filaret Episcopul Râmnicului, Banul Dumitrachi Ghica (fratele decapitatului voevod Grigore al Moldovei) și spătarul Enăchiță Văcărescu, cel cu reputațiunea de a fi un strălucit orator — ceea ce era.

Toată nădejdea lui și-o pusese Vodă în acesta din urmă, și această nădejde era cu atât mai îndreptățită cu cât Văcărescu, pe lângă inteligența și talentul său, mai era și un cunoscut personal al tuturor autorităților austriace dela graniță: generalii von Eichholz și von Preiss, și baronul von Bruckenthal, guvernatorul Transilvaniei. El trăise cinci ani în Ardeal în timpul ocupației Țării Românești de către trupele rusești (1769—1774) și fusese atât de apreciat de lumea de acolo, încât atunci când veni Impăratul Austriei la Brașov, fu detașat pe lângă el ca tălmăci al coloniei românești (refugiații din timpul războiului) și rămăsese două zile aproape nedespărțit de Majestatea Sa Apostolicească. Instrucțiunile pe care i le dete deci Ipsilanti lui Văcărescu fură următoarele: să meargă mai întâi la Timiș, unde va căuta să înduplece pe fiii săi să se întoarcă în țară. Dacă nu va isbuti, atunci să meargă la Brașov întâiu, și apoi la Sibiu, și la urmă, ca ultim refugiu, la Viena, pentru a vorbi cu cancelarul Kaunitz sau chiar, la urma urmei, cu Impăratul.

Văcărescu făcu întocmai. Pe beizadele, firește, nu le putu îndupleca. Eichholz îl trimise el însuși, cu multe scuze politicoase, la Sibiu. Acolo guvernatorul orașului, von Preiss, îi spuse că von Bruckenthal e mai mare decât el. La rândul său von Bruckenthal îl lăsă să înțeleagă că o fi el cel mai mare peste Transilvania, dar că șeful Statului e cancelarul von Kaunitz. « Înțelesei » zice Văcărescu în amintirile sale « că treaba eșise din mâinile lor ».

Și în adevăr că dela început treaba ieșise din mâinile tuturor. Fiii lui Ipsilanti refugiindu-se în Austria nimeni nu putea să le

Enăchiță Văcărescu (Pinacoteca București)

refuze dreptul de azil. Per salvar il sacro rifugio imperiale generalii nu vor putea face nicio mișcare până nu le va veni poruncă dela centru.

Văcărescu rugă deci pe Banul Dumitrachi Ghica, precum și pe Inaltele Fețe Bisericești, să binevoiască a se întoarce în țară, căci va merge el singur la Viena să vorbească cu Impăratul.

La 27 Decembrie 1781 plecaseră delegația din București, la 30 ale lunii fusese la Brașov, la 5 Ianuarie 1782 era la Sibiu și la 16 se despărți în două, o parte luând din nou drumul Bucureștilor (popii și Ghica), cealaltă parte (Văcărescu) luând calea Beciului, cum i se spunea pe atunci, pe ungurește, Vienei.

Văcărescu plecă singur, numai cu un tovarăș trimis de Vodă innadins la Sibiu, boierul grec paharnic Hurmuzachi « și cu toate că era o iarnă foarte grea, în opt zile am ajuns la Beciu » scria el.

A doua zi, la 25 Ianuarie deci, Văcărescu fu primit de Kaunitz « că era mare cancelar al Curții ». Acesta îl încredință că s'au trimis porunci la toți generalii Ardealului pentru a îndemna pe beizadelele lui Ipsilanti să se întoarcă în țară.

« După ce făcui mulțumită cuviincioasă și mă bucurai, căci înțelesei că au priceput Nemții că nu era vreo taină deosebită la mijloc, întrebându-mă Prințul Kaunitz când poftesc să am audiență la Impăratul, eu, vrând să-mi caut treaba cu temei, răspunsei că mă rog să fie îngăduială până va veni răspunsul din Ardeal, pentru ca să vedem, și de s'au întors beizadelele în Muntenia, la audiență să nu mai fac rugăciune Impăratului ci numai mulțumită, iar de nu s'au întors, atunci să-i fac și rugăciune ».

Vorbele aceste, atât de înțelepte, umplură pe finul diplomat von Kaunitz de uimire. El, răpitorul Bucovinei, care cunoscuse de altfel dibăcia lui Grigore Vodă Ghica al Moldovei, pe care-l privea însă ca un produs al școlii grecești, rămase uimit să vadă pe un « Vlah » în stare să susție cu el o subțire conversație diplomatică.

Ii zise deci că:

« Dumneata știi să-ți cauți treaba » — ceea ce era un neînchipuit compliment — și luând pe Văcărescu de mână ieșiră amândoi « în sala de assablée, unde erau toți ambasadorii Curților adunați și cele mai strălucite dame din Viena ».

În această selectă societate vieneză dela sfârșitul secolului al XVIII-lea boierul nostru făcu cea mai plăcută impresie. Imbrăcat în haina lui orientală el stârni firește, înainte de toate, curiozitatea acestor oameni în pantaloni scurți și cu perucă blondă, și acestor

« dame » în umfletele lor crinoline, cu părul bulbucată în sus à la Marie-Antoinette, de-asupra căruia puneau uneori, în loc de pălărie, o corabie în miniatură. Toată lumea aceasta — împoțonată de fapt mult mai caraghios decât boierul român îmbrăcat în conțeșul său încins cu 'n brâu de mătase, pe deasupra căruia purta o blană de samur — se îngrămădi, fără nicio sfială, împrejurul spătarului Enăchiță, pipăindu-i îmbrăcămintea și făcându-i fel de fel de întrebări

Prințul Kaunitz, Cancelarul Austriei

« căci obișnuiesc Europeii să arate la aceste o simplitate și la oamenii acei ce-i văd întâi » tălmăcește Văcărescu el însuși în amintirile sale. Cu o naivitate care seamănă mai mult a « fausse modestie », conu Enăchiță destăinuiește posterității că « pe mine, la această Assemblée, mă descinseseră damele și de brâu, pentru ca să-mi vadă șalul ».

Văcărescu nu-și pierdu cumpătul în adunarea aceasta aristocratică, găsind prilejul, prin dibăcia duhului său, să strălucească în salo-nul subțirilor vieneji, precum strălucise în cabinetul Cancellarului. Și anume în următoarea împrejurare: Blana

lui de samur stărnind admirația tuturor, Prințul Kaunitz îi spuse: « Să-ți arăt eu o blană de samur pe care mi-a dăruit-o Moștenitorul Rusiei (Pavel) și mă rog să mi-o prețuești ». Ieșind din odaie, vanitosul cancelar al Austriei se întoarse în curând cu blana împărătească și, desfășurând-o, o întinse pe un biliard.

« Eu înțelesei pentru ce mi-o arată » zice Văcărescu « și că scopul nu era prețuirea. Ii răspunsei cum că blanele de samur, nici când este soare nici când este noapte, nu se pot prețui bine; această

blană însă, socotindu-se locul dela care s'a dat și locul la care s'a dat, nu are preț, și eu nu sunt destoinic ca s'o prețuesc ».

Cu astfel de vorbe Văcărescu câștigă inima tuturor. Ambasadorul Spaniei îl pofti la balul ce urma să dea în seara următoare, iar în ziua d'apoi boierul român « heretisi cu bileteri » pe ambasadori, cari îi răspuseră pe dată politeța ¹⁾. În deosebi de încântat fu Conu Enăchiță de Monsieur de Breteuil, ambasadorul lui Ludovic al XVI-lea, fiindcă acesta îi făcu toate politețele din lume, în nădejdea firește de a-i stoarce vreo taină cu privire la fuga beizadelor lui Ipsilanti și la războiul austro-turc, pe care Franța îl credea de neînălăturat. Dar îl găsisse francezul tocmai pe vulpoiul de Enăchiță pentru a face astfel de destăinuiri diplomatice!

A doua zi, 26 Ianuarie, tocmai când se pregătea Văcărescu să meargă să vadă pe vice-cancelarul conte Coblenz, îi veni de olac veste din Țara Românească cum că Alexandru Vodă Ipsilanti fusese mazilit, că în locul lui numiseră Turcii Domn pe Nicolae Caradja, iar că el, Văcărescu, fusese însărcinat cu căimăcămia țării. Noua lui slujbă cerea deci să se întoarcă cât mai în grabă la București, lucru pe care totuși nu-l putea face până nu și-o fi împlinit însărcinarea la Viena. Merse deci pe dată la Coblenz, și împreună cu acesta la cancelarul Kaunitz, pentru a-i arăta lucrurile cum stau și a cere ca atare să vadă pe Impărat mai de vreme poate decât s'ar fi cuvenit. Trei ceasuri mai târziu Văcărescu primi dela Marele Șambelan al Curții înștiințarea că Impăratul i-a acordat audiența pentru a doua zi, la ceasul 10 dimineața.

În aceeași seară spătarul Enăchiță se duse la balul ambasadorului Spaniei, unde găsi o parte din cunoștințele din saloanele lui Kaunitz, « precum și pe toți cei mai mari boieri ai Vienei, până și pe Arhiducele Maximilian, fratele Impăratului ». D-l de Breteuil îl pofti la balul dela Ambasada Franceză, care urma să aibă loc peste 3 zile « după obiceiul ce au ei la carnavaluri », onoare pe care Văcărescu fu nevoit s'o decline, de oarece nădăjduia că la vremea aceea va fi părăsit capitala Austriei.

A doua zi, la 10 dimineața, el era la vestita Hofburg a Hașburgilor, pe care ne-o descrie el însuși în colori destul de vii,

---

¹⁾ A heretisi cu bileteri înseamnă a depune cărți de vizită.

arătându-ne curțile, scările și saloanele ce trebuiră străbătute până să ajungă noul caimacam al Țării Românești în fața sacrosantei Sale Majestăți Apostolice.

Iosif al II-lea, om simplu de altfel și binevoitor, aștepta pe Văcărescu în picioare, în mijlocul odăiei.

Acesta, cât de multă învățătură o fi avut, n'avea de unde să cunoască obiceiurile ceremonialului Curților occidentale, așa încât o făcu de oaie, pe turcește, aruncându-se la picioarele Impăratului să-i sărute încălțăminte, cum știa el că se obișnuște la Seraiul Stambulului.

« Dar m'am pomenit deodată cu mâna Cesarului pe cap, zicându-mi că nu face trebuință de această ceremonie, și mă ridică. Vrând atunci să-i sărut mâna, el a tras-o, și, fiindcă mă cunoștea de când mă văzuse la 1773 la Brașov, îndată mi-a zis: « Signor Văcărescule, Dumneata în Viena cum a fost cu puțință a veni, aflându-te și consilier al Principatului? ».

Din toată istoria neamului nostru, trei răspunsuri ar putea să rămână scrise cu litere de aur în vreo carte transcendentă care cine știe cine va putea-o scrie — distanțate toate cu câte un veac una de alta: răspunsul logofătului Tăutu făcut marelui Vizir în anul 1505, al lui Miron Costin Sultanului Mahomed al IV-lea în 1672¹⁾ și al Văcărescului lui Iosif al II-lea în 1782.

« Sfinte Impărate » a zis acesta « un voevod plin de întristare și o țară plină de jale mi-au dat lacrimile lor în pumni, rugându-mă să le aduc și să le vărs la picioarele Măriei Tale, și să pot astfel deșerta din comorile cele nedeșertate ale milostivirii tale o îndurare nemaiauzită ! ».

---

¹⁾ Când Bogdan Orbul a trimis pe Logofătul Tăutu la Stambul să închine Moldova Turcilor, acesta și-a lăsat încălțăminte la ușa vizirului, în paza feciorului său. — « Dar ce? Ție teamă să-ți fure cineva ciubotele? » l-a întrebat vizirul. Iar Tăutu a răspuns: « De oameni care-ți iau totul, trebuie să le păzești pe toate ». — « N'aveți ce vă teme » îi spuse atunci vizirul « căci Turcii vă sunt acum prieteni ». — « Ași dori » încheie logofătul « să ne fiți tot atât de buni prieteni pentru cap, precum ne sunteți pentru picioare ! » (1505).

În 1672, după bătălia dela Camenița, Mahomed al IV-lea întrebă pe Miron Costin, solul Domnului Moldovei « Pare-vă vouă bine că a luat Impărăția Camenița, ori ba? » Iar Miron a răspuns: « Suntem noi Moldovenii bucuroși să se lățească Impărăția peste toată lumea, iar peste Țara noastră să se lățească nu ne place ! »

Este aceasta eloquență, sau nu este?

Dar pornit pe calea artei lui Demonstene, marele nostru Văcărescu nu se mai opri. Când, după mai multe întrebări și răspunsuri, Impăratul zise spătarului Enăchiță: « De-i voiui sili pe generali să trimită pe fiii lui Ipsilanti peste graniță, ating azilul Impărăției ». Văcărescu, înflăcărat, făcu fiului Mariei-Theresei o învățătură de Drept Internațional Public, spunându-i că « azilul se cuvine a-l dobândi cei ce dosesc dela primejdie și pieire — atunci, da, se cunoaște cinstea și canoanele azilului — dar când dosește cineva dela bine pentru a petrece rău, și mai vârtos pentru a pricinui și altora rău, din neștiință chiar și din copilărie, apoi tocmai de nu se întoarce silit, atunci se ating canoanele azilului... ».

« Iar Impăratul mi-a zis: Bravo! »

Vorbele Românului nostru mișcă atât de adânc pe Impăratul Sacrului Imperiu Roman, rege al Boemiei și Ungariei, Arhiduce al Austriei, Duce al Stiriei, Carintiei, Steiermarcului și celelalte, încât:

« Deodată, punându-și mâna pe piept, mi-a zis: Iți făgăduesc pe cuvântul meu de Impărat că nici în țările Mele și nici în slujba Mea nu-i voiui ține pe băieții aceștia, ci-i voiui întoarce numaidacă în Turcia; numai trebuie să-i aduc întâi aici ca să vorbesc cu ei... Și te mulțumești cu aceasta? »

E una din cele mai duioase pagini ale istoriei noastre.

Iosif al II-lea, Impăratul Austriei

Văcărescu ingenunchie în fața Împăratului, spunându-i că fapta lui « este plină de iubire de omenire ».

Și a doua zi plecă.

Cu pașapoarte anume, prin Timișoara, Mehadia și Craiova, caimacamul Țării Românești se întoarce la București.

În timpul acesta, după cum am văzut, Ipsilanti fusese mazilit. Dar se pare că Înalta Poartă înțelesese cum că fuga beizadelelor nu fusese pusă la cale de tatăl lor. Rechemarea acestuia fiind numai o urmare a stăruitoarelor sale cereri, Alexandru Vodă nu pierdu încrederea potențaților turci ¹⁾, care-l învoiră să rămâie la București cu Doamna și cu soacră-sa, până la sosirea noului Domn Nicolae Caradja. Poarta poruncind ca el să fie tratat cu toată cinstea « als wære er noch wirklicher Fürst » (Herbert către Kaunitz), Ipsilanti în loc să meargă la o mănăstire, cum era obiceiul în astfel de cazuri, rămase la Curtea Nouă unde-l serveau vechii săi paznici, cari, deși intraseră în slujba noului Domn, totuși erau devotați celui vechiu ²⁾.

De altfel Ipsilanti și Caradja erau prieteni, și ei rămaseră în cele mai bune legături, coresponzând împreună pentru nevoile țării, căci noul Domn nu putea veni la București până nu i se va face investi-tura, iar Domnul cel vechiu nu voia să meargă la Constantinopol, până nu va ști hotărît care va fi soarta fiilor săi. Abia pe la începutul lui Februarie sosi Văcărescu dela Viena cu răspunsul Împăratului, punând în sfârșit un balsam pe rana inimii lui de tată și puțină rânduială în mintea sa de om care-și pierduse cumpătul. Adunându-și acum gândurile și mai sfătuindu-se cu Văcărescu, care se arătase destoinic la toate trebile, Vodă Alexandru găsi că, deoarece are cuvântul lui Iosif Împăratul cum că beizadelele sale îi vor fi înapoiate, corespondența care urma de zor între ambasadorul

¹⁾ Herbert către Kaunitz: « Întâmplarea aceasta n'a produs impresie rea nici asupra Vîzirului, nici asupra Muftiului (capul religiei ottomane), nici asupra Kadileskerului (ministrul Justiției), nici asupra lui Reiss Effendi (ministrul Afacerilor Străine), iar dacă fii săi se vor întoarce, el va știe să impună tăcere dușmanilor săi (er seine Feinde zum Stillschweigen zwingen wird).

²⁾ « Wo er sich durch die alten Gardien bedienen lässt, welche, ob sie gleich bereits im Dienste des Nachfolgers getreten sind, dennoch dem ersten ergeben sind ».

Austriei la Poartă (Herbert) și cancelarul Kaunitz nu mai are nici un rost și nu-i poate fi lui decât dăunătoare. Acest Herbert, în râvna lui de a fi de folos lui Ipsilanti, strica toată treaba încunoștiințând mereu Poarta de demersurile ce le făcea la Viena pentru înapoierea fiilor lui Ipsilanti, lucru de care se foloseau dușmanii acestuia pentru a arăta Vizirului ce bune și strânse legături sunt între fostul voevod al Munteniei și împărăția austriacă. Pentru a preîntâmpina noul pericol care-l amenința, Ipsilanti se hotărî să plece la Constantinopol. Lăsându-și visătoarea-i nevastă și buclucaș-a-i soacră la București ¹⁾ — care urmară a locui la Curte — el plecă în ultimele zile ale lui Februarie spre Țarigrad, unde ajunse la 10 Martie 1782. Acolo, trase în gazdă întâiu la maică-sa Smaranda, trimițând îndată pe ginere-său Alecu Mano la Poartă pentru a vesti autoritățile despre sosirea sa, și a cere învoirea de a se muta în propria sa casă dela Curù-Cișmè. Măsurile aceste de pază pe care le lua, însemnau că Ipsilanti nu era deloc liniștit asupra soartei sale, căci Turcii aceștia erau deseori cu zâmbetul pe buze când voia să atragă în cursă pe acei meniți să li se rostogolească capul de pe umeri. Dar de data aceasta nu era cazul. Vizirul urmă a arăta încredere lui Ipsilanti, și-i învoi mutarea în casa lui, lăsându-l chiar să se întâlnească în voie cu Nicolae Caradja, pentru a pune amândoi la cale ce vor crede de cuviință în vederea viitoarei administrații a « veleatului » pe care noul voevod urma să-l ia în curând în primire. La 18 Martie Caradja primi în sfârșit investitura și la 25 părăsi Țarigradul. Ipsilanti rămase singur acolo, în așteptarea fiilor săi, pe urma cărora trimisese în Austria pe chirurgul Mazaret și pe abatele Gellhorn, pentru a-i hotărî să se întoarcă în sfârșit acasă, căci îi venise la ureche zvonul că au de gând acuma să se mai plimbe prin Franța și prin Italia înainte de « ritornare nelle sue braccia ».

« Aceste vin toate numai dela încăpăținarea lui Dumitru » ²⁾ ar fi spus, supărat, nerăbdătorul tată.

Și în adevăr, lucrurile se petrecuseră astfel:

După plecarea lui Văcărescu din Viena, Kaunitz scrisese lui Eichholz să trimită cât mai curând pe fiii lui Ipsilanti în Capitală,

¹⁾ « Gemahlin und Gefolge ». (Herbert-Kaunitz).

²⁾ « Durch den Eigensinn seines jüngerer Sohnes » (Herbert-Kaunitz).

căci Impăratul vrea să le vorbească. Ce s'o fi petrecut în sufletul acestor copii, documentele nu se spun. Ei o fi crezut că, în sfârșit « lovitura a reușit ». Dar Impăratul îi primi ca pe niște băieți bine crescuți — wie es wohlgesitteten Söhnen zusteht — sfătuindu-i, ceea ce era firește o poruncă, să se întoarcă pe dată acasă la părinți, căci nu li se va face nicio neplăcere și nicio dojană (weder Vorwurf, noch Nachteil). Fădăduiala aceasta o storsese Impăratul dela Ipsilanti prin ambasadorul său la Stambul.

Totuși, la rugămintea beizadelelor de a li se învoi măcar o scurtă călătorie prin Franța și Italia, Iosif al II-lea, care pare a fi fost un om bun și înțelegător, le răspunse că în Franța nu vor putea merge, dar că în drumul lor spre casă le este îngăduit a trece prin Italia.

Iată deci o părtică din dorința lor înfăptuită. Ei părăsiră Viena la 29 Februarie, și prin Semlin și Belgrad, merșeră să se plimbe două luni în țara visurilor, întovărășiți fiind numai de Mazaret, de Gellhorn și de cele două credincioase slugi din Brașov, care nu-i părăsiseră nicio zi în timpul acestor lungi întâmplări.

Abia la 8 Mai sosiră « Fii Risipitori » acasă, la Curu-Cișmè, pe Bosfor. Ii așteptau acolo nu numai Vodă Alexandru, dar și mama Ecaterina, precum și bunica Sultana, sosite și ele dela București pentru a-și revedea odoarele. O fi tăiat ei sau nu vițelul cel gras, nu ne mai spune nimeni. Dar pentru a-și ține cuvântul dat prin Herbert Impăratului, Alexandru Ipsilanti nu făcu fiilor săi dojane nici neplăceri, acoperind totul cu o veșnică uitare — con un eterno oblio — după cum singur scrisese generalului von Preiss.

Constantin Ipsilanti, fiul cel mai mare, băiatul bălai cu fața lunguiață, se însură câțiva ani mai târziu cu Ralița Callimaki, făcând astfel totuși voia bunicăi, care după cum se vede nu s'a lăsat bătută. Dumitru, fratele mai mic, cel oacheș și rotund la față, sensualul, încăpăținatul, muri în curând de nu se știe de ce năprasnică boală, iar Ralița Mano, sora lor, va avea și ea un groaznic sfârșit, pe care-l vom arăta mai la vale.

Deocamdată însă viața lui Vodă Alexandru și a Doamnei Ecaterina erau încă departe de sfârșit. Fostul voevod al Munteniei, scăpat cu bine din toată incurcătura trecută, începu să se

gândească la redobândirea scaunului pierdut. De vreme ce păstrase încrederea Inaltei Porți, iar bani avea în deajuns pentru a putea lupta împotriva dușmanilor săi, se puse omul pe treabă. Mai avea de altfel și sprijinul Austriei, cu care rămăsese în cele mai prietenoase legături, și căreia chiar a datorat de fapt a doua sa numire ca voevod, trei ani jumătate abia după mazilirea sa din scaunul Munteniei. În toamna 1786 el fu trimis Domn la Iași, după stăruința Nemților.

Numirea aceasta poate pare ciudată, dar își are talmăcirea ei. Poarta era în ajunul unui războiu cu Austria — războiu care se pregătea de 5 ani, dar care încă nu izbucnise. Ea ar fi dorit însă numaidecât să-l înlăture, fiindcă simțea că o alianță a lui Iosif al II-lea cu Rusia împotriva ei, ar fi putut să-i fie fatală. Ca atare ea încuviința toate cererile Austriei, doar îi va îmbuna, înlăturând astfel, sau cel puțin amânând izbucnirea războiului. Și astfel, când ambasadorul Herbert von Rathkeal ceru Vizirului ca Alexandru Ipsilanti să fie trimis Domn în Moldova, acesta se grăbi să-i încuviințeze cererea.

Înainte de-a pleca la Iași, Domnul Moldovei avu cu acest ambasador o convorbire de două ceasuri, care păru suspectă întregului corp diplomatic din Constantinopol, dar pe care numai Turcii n'o băgară în seamă.

Ajuns la Iași, înțelegerile lui Ipsilanti cu Nemții se vădiră pe dată, căci, primind poruncă să trimită salahori pentru repararea întăriturilor dela Oceacov, el nu găsi lucrători în țară... Și așa mai departe; toate le făcea de-a'ndoaselea, împotriva intereselor turcești. Și în sfârșit, când izbucni războiul în primăvara 1788, și Austriei intrară în Moldova, Ipsilanti fu prins la Iași de trupele imperiale¹⁾.

Banul Constantin Caradja, care era foarte prieten cu Ipsilanții, vorbește el însuși în Efemeridele sale « de așa zisa prinsoare la Austriaci a Prea Înălțatului Domn Alexandru Vodă » ceea ce constituie dovada că el în adevăr s'a predat de bună voie în mâinele Nemților. Dar rămâne neînțeles cum de-a putut face lucrul acesta, când toată familia lui se afla la Constantinopol, în ghiarele Turcilor.

¹⁾ Vezi și cap. 10.

De altfel baronul Metzburg, fostul consul austriac din București, se afla la Cernăuți în luna Aprilie, când sosi Ipsilanti acolo, întovărășit de un corp de Husari. Dintr'un raport de-al acestuia către cancelarul Kaunitz (30 Aprilie 1788) aflăm că Ipsilanti era foarte trist și abătut — traurig și niedergeschlagen —. El ar fi declarat că « chiar dacă n'ar fi vrut să se predea trupelor austriace, er es doch

Alexandru Vodă Ipsilanti
(Statuia din Brünn, unde a locuit Ipsilanti după prinderea lui)

nicht hätte vermeiden können ». Seara fugarul Domn luă masa cu Prințul de Coburg, generalisimul armatelor imperiale, și « după pește, dând sfaturi asupra felului cum s'ar putea cuceri Hotinul, ceru să nu fie trimis la Lemberg, după cum era dispoziția, ci mai curând la Nișniow, o localitate la două ceasuri de Stanislau, unde era un castel în care dorea să se odihnească... Apoi începu să

plângă... și plânse ceasuri întregi, gândindu-se la nevasta și la copiii lui, cari ar putea cădea prada răzbunării Porții »¹⁾).

Teama lui Ipsilanti era îndreptățită.

La 1 Mai 1788 autoritățile Stambulului pecetluiră casa trădătorului voevod dela Curù-Cișmè, ridicând din ea pe Doamna Ecaterina și pe fiul ei Constantin.

Acesta din urmă, însurat abia de doi ani cu micuța Ralù Callimaki, se întorcea tocmai dela înmormântarea nevestei, care murise sărmana la 14 ani, în facere. Considerente de felul acesta însă nu aveau Turcii. Beizade Constantin fu ridicat pe sus, și împreună cu maică-sa, fu dus la închisoarea Bostangiilor, care trecea drept cea mai îngrozitoare din Stambul. I se spunea « Cuptorul », fiindcă se măcina acolo și pâinea, care se zice că era amestecată uneori cu ciolanele și carnea omenească a condamnaților.

Inchiderea unei femei era la Constantinopol un lucru cu totul neobișnuit, căci Turcii în deobște nu se atingeau de ele. Dar mai ales atunci închiderea Doamnei Ecaterina la cuptorul Bostangiilor făcu la Stambul o nemaipomenită vâlvă. Costache Vodă Moruzi, fratele Doamnei, întors de curând dintr'un lung și dureros surghiun, mai fiind și bolnav de inimă, muri pe loc când auzi această veste²⁾. Dar durerile ghiaurilor nu muiau niciodată inima Turcilor, odată că se aprinsese în sufletul lor flacăra mâniei. Doamna Ecaterina, blânda visătoare dela Sfântul Elefterie, soția voevodului Alexandru și fata ighemonicoasei Sultana, zăcu mai bine de-o săptămână printre hoții și criminalii Cuptorului, silită fiind să asiste la schingiuirea fiului ei, pe care în clipele acelea mai bine ar fi dorit, biata femeie, să-l știe plecat pentru totdeauna sub cerul veselei Italii. Beizadea Constantin, torturat în numeroase rânduri, fu silit să

---

¹⁾ Th. Blancard: « Les Mavroyéni », Anexa 47. In această carte a lui Blancard se mai găsește și următoarele: « Le prince Mavroyéni écrit au grand vizir Youssouph-Pacha que l'hospodar de Moldavie, Alexandre Hypsilanti, s'était remis volontairement entre les mains des Russes, et qu'il avait livré Jassy au général qui les commandait. En consequence, ce ministre le proclama traître (hain) et, sur le champ, ordonna, le 7 mai, (fals, la 1 Mai) que les scéllés furent opposés sur tous ses immeubles et qu'on emprisonnât son fils, le beyzahdeh Constantin etc. ».

²⁾ Vezi cap. II.

mărturisească o parte din averea tatălui său (bani depuși pe la diferite bănci, la Stambul, la Viena, la Amsterdam).

Doamna Ecaterina fu scoasă în curând dela Bostangii, îngădui-se întoarcerea în casa ei la Curù-Cișmè. Dar fiul Constantin — precum și ginerele Alexandru Mano — rămaseră acolo până la 30 August, patru luni de zile, când Turcii se hotărîseră a le da drumul, în urma unei garanții constituită de prieteni de vază ai casei, printre cari se aflau cronicarul Athanasie Comnen-Ipsilanti și foarte bătrânul fost voevod Constantin Mavrocordat¹⁾.

Războiul austro-ruso-turc, care ținuse patru ani, se isprăvi în 1792 prin Pacea dela Iași. Turcii, ca în toate războaiele din urmă, ieșiră învinși — deși nu zdrobiți după cum ar fi dorit dușmanii lor — și printre condițiunile păcii se stipulasă firește, restituirea tuturor prizonierilor, cerându-le și o garanție deosebită cu privire la Alexandru Ipsilanti, trebuind Poarta să asigure pe Impăratul Austriei că întoarcerea acestuia la căminul său nu-i va pricinui niciun neajuns. Dar nu era nevoie de atari precauțiuni. După cum știm, Turcii se aprindeau ușor la mânia, dar repede se potoleau. Ipsilanti se putu întoarce liniștit acasă, regăsindu-și nevasta îmbătrânită, fiul cam stâlcit, soacra moartă, averea ciopârțită — dar, în sfârșit, era acasă la el, unde, dacă ar fi fost mai cuminte, și-ar fi putut duce bătrânețele în pace. Dar Fanarioții aceștia parcă erau niște câini cu tigiă de coadă — un veșnic neastâmpăr îi biciuia de când se nășteau până mureau.

Așa dar, abia sosit la căminul său, fostul voevod Alexandru se puse pe lucru pentru a recăpăta domnia uneia din țările noastre. Avea de data aceasta și un puternic cuvânt care-i mâna dorința. În timpul lipsei sale de acasă, averea lui, sechestrată în mare parte de Turci, se împutinase atât de mult, încât rămăsese aproape om sărac. Ii trebuiau deci bani, și de unde să-i ia, dacă nu din casa de

---

¹⁾ Blancard: « Les Mavroyéni », pag. 483 urm., (după Comnen-Ipsilanti). A se vedea acolo amănuntele, foarte interesante. Cât despre Vodă Ipsilanti, el peregrină, în timpul celor patru ani cât ținu războiul, în cuprinsul imperiului austriac (la Brünn, la Viena, etc.) unde devenise o figură populară pentru Austriacii neobișnuțiți cu costumele orientale și cu ciubucile turcești, lungi de mai bine de un metru. Reproducem aci statuia acestui voevod dela Brünn la firma ospătăriei care-i purta numele.

fier a Fanarioților: Muntenia și Moldova. Cât despre Turci, numirea lui Ipsilanti, după experiența trecută, ca Domn pentru a treia dată în țările noastre, nu poate mira. Scaunele românești erau supuse la un fel de mezzot: cine dădea mai mult, acela îl avea. Ipsilanti dete, sau mai bine zis făgăduise, mai mult decât rivalii săi, și astfel câpătă în vara anului 1796 domnia Țării Românești.

Bătrânul Domn, cel « alb ca oaia »¹⁾, sosi în Bucureștiul acela, unde înainte vremuri fusese atât de iubit, sosi bolnav, amărit, hrăpăreț, dornic de a strânge aur. Nici reformele, nici legiuirea, nici școala, nici administrația, nimic nu-l mai încălzea. « El stoarse bani ca un moșneag cu inima împietrită, care nu mai asculta nici de plânsetele văduvei, nici de lacrămile orfanului (sic) și devenise un adevărat bici peste țara peste care altădată încercase să verse un balsam tămăduitor »²⁾. Domnia lui fu scurtă (abia un an) căci din pricina turburărilor lui Pasvantoglu, Poarta fu nevoită să-l înlocuiască cu un Domn mai tânăr și mai energic, trimițând în locul lui pe nenorocitul de Constantin Hangerli³⁾. Dar cele 15 luni de domnie ajunseră lui Ipsilanti pentru a-și umplea iar casa cu bani. El se întoarse la Țarigrad în toamna 1797, obosit de măriri și dornic de liniște. Dar nu e nici viața, în deoște, cum o dorește omul, și mai ales nu a Fanarioților, a cărei rațiune de-a fi era un perpetuum mobile care se angrena din generație în generație, trecând flacăra ambițiunii dela părinte la fecior, înainte chiar ea să se fi stins la autorul celui pentru care se deschidea, proaspătă, scena vieții.

---

¹⁾ Dionisie Eclesiarhul în « Tezaur de Monumente Istorice », vol. II, pag. 155.

²⁾ Fotino în Xenopol, vol. V, pag. 310.

³⁾ Vezi cap. II.

DOAMNELE LUI CONSTANTIN VODĂ

Pentru a ajunge la sfârșitul lui Vodă Alexandru, vom urmări deocamdată viața și domniile fiului său Constantin.

Sburdalnicul tânăr din 1781 se întorsese, în Mai 1782, pocăit acasă. Patru ani mai târziu el se însură cu micuța Ralù Callimaki, făcând astfel, totuși, voia bunicei. Am văzut cum, după mai puțin de doi ani de căsnicie, nevasta lui muri la vârsta de 14 ani, în facere ¹⁾. Am arătat de asemeni că abia întors dela înmormântarea nevestei, beizadea Constantin fu ridicat de acasă și dus, împreună cu maică-sa Ecaterina și cu cumnatul Alexandru Mano, la închisoarea Bostanșilor pentru a ispăși trădarea tatălui său, care se predase Austriacilor. Ieșit de acolo după patru luni, stâlcit în bătai și sărac lipit pământului, el așteptă cu nerăbdare terminarea războiului pentru a-și revedea părintele, care, bătrân dar chibzuit, ar fi fost singur în stare să-și scoată familia din greutățile în care o băgase. Să nu uităm că în 1788 Constantin Ipsilanti avea abia 26 de ani.

Se trecură însă încă patru ani până la încheierea păcii dela Iași și până la întoarcerea lui Alexandru Vodă la Constantinopol. În timpul acesta beizadea Constantin, care în chestiuni sexuale rămăsese veșnicul nerăbdător, se însură din nou. Cum ajunse el, în Țarigrad, să ia pe o Româncă din Bucureștii cei ocupați de armatele Prințului de Coburg, nu putem ști. Fapt e că se căsători a doua oară cu Safta Văcărescu, fiica agăi Constantin ²⁾ și al Saftei Crețulescu ³⁾.

¹⁾ Copilul născut din această căsnicie fu Domnița Ecaterina, măritată cu Greul Gavril Catacaz.

²⁾ Văr primar cu Enăchiță Văcărescu.

³⁾ Doamna Safta Ipsilanti era sora vel banului Teodor Văcărescu Furtună a Smarandei M. Mano și a Caterinei D. Bibescu (mama voevozilor Gh. Bibescu și Barbu Știrbei).

Doamna Safta Ipsilanti născută Văcărescu
(portret original în colecția C. Mano)

Femeia aceasta, oacheșă — foarte frumoasă — cu stufoase sprincene împreunate, cu ochi strălucitori, nasul drept și frumos, gura . . . potrivită (ca să întrebuițăm jargonul pașapoartelor) trebuie să fi fost, la vârsta când s'a măritat, încântătoare ¹⁾. Dar fata Văcărescului, fie că n'a plăcut contimporanilor ei, fie că n'a avut noroc față de posteritate, a rămas în Istorie o figură ștearsă. Abia târziu, văduvă fiind, vorbesc documentele de ea cu prilejul unui lung și încălțit proces pe care fu nevoită a-l duce cu nepoții bărbatului ei, feciorii Domniței Raluca Manu.

În 1792 Alexandru Ipsilanti se întoarse la Therapia, având asigurarea Sultanului dată învingătorului său, Impăratul Iosif al II-lea, că nu i se va face niciun neajuns din pricina « trădării sale » ²⁾. După cum am văzut, Domnul, sărăcit, avea nevoie de bani. El făgădui însemnate comori potentatilor Turci, dacă-l vor numi voevod ai Țării Românești, ceea ce, fără prea multă tărăgăneală, se și înfăptui în anul 1796. Pe când plecă Vodă Alexandru la București, fiul său Constantin investi la Stambul însemnatul post de Mare Dragoman al Porții Ottomane.

Din ziua aceea — el avea 34 de ani — începu cariera politică a fostului fugar peste granițele Ardealului. Dar precum tatăl său, ca tânăr Dragoman, se împrietenise, în relațiile sale zilnice, cu ambasadorul Austriei, astfel beizadea Constantin își întări — nu se poate ști de ce și cum — legăturile cu ambasadorii Marii Britanii și al Rușilor. Politica lui fu cu totul alta decât a tatălui său, ceea ce, față de felul cum fusese primit la Viena de Iosif al II-lea, ar fi de mirare, dacă n'am cugeta că în genere în viață, și în deosebi la Fanarioți, interesul predomina.

În 1798 — Vodă Alexandru era acum din nou mazil — Napoleon intra în Egipt. Ce căuta acolo aventurierul acesta? Voia micul

¹⁾ Portretul se află în posesiunea D-lui C. Manu din București, care are și originalul portretelor lui Constantin Vodă Ipsilanti, a lui Nicolae Vodă Mavroyeni și multe alte frumoase și interesante tablouri.

²⁾ Foarte interesantă trebuie să fi fost întâlnirea din 1788 sau 89, (despre care nu se vorbește însă nicăieri) între Iosif al II-lea și Alexandru Ipsilanti. De sigur că împăratul trebuie să fi fost curios să cunoască pe tatăl sburdalnicilor fii din 1782, și vedem că precum rugase atunci pe acesta să nu facă nici un neajuns băieților, astfel intervenise acum pe lângă Sultan să lase pe tată în pace.

corsican să se măsoare cu împărățiile Ottomanilor și a Moscoviților? Beizadea Constantin, Mare Dragoman al Porții, se revoltă. Și cuteză, oricât de ciudat ni s'ar pare lucrul acesta, totuși cuteză să înfrunte nu pe Napoleon, dar pe Bonaparte. Dacă uneltirile lui vor reuși, va fi om odată pentru totdeauna. Și astfel el deveni promotorul alianții Turciei, Angliei și Rusiei împotriva Franței. Da, el, Constantin Ipsilanti, fostul tânăr bălai cu fața lunguiață (purta acum barbă), fostul chefliu din București, fostul călător din Italia!

Ca răsplată a uneltirilor sale, el obține, în 1799, domnia principatului Moldovei — domnie scurtă, neînsemnată, dar domnie. În anul 1800 colonelul polon Grabinsky, trecând prin Iași, trebui să audă din gura voevodului următoarea mărturisire: « Având în vedere poziția în care se află Poarta, ea ascultă mai mult de poruncile ambasadurilor din Petersburg, decât de firmanele Sultanelui. . . și ca atare, sunt omul Țarului, nu al Padișahului! ».

Totuși în curând, în 1801, cea păcătoasă de Poartă făcu să simtă pe Ipsilanti că tot dânsa era, până atunci cel puțin, stăpâna Domnilor din Principatele Române, destituindu-l din « funcția sa », și numind în locu-i, pentru o domnie și mai efemeră, pe Alexandru Suțu.

Intors la Constantinopol, casa lui Vodă Constantin se prefăcu în locul de întâlnire al tuturor agenților politicei moscovite. Ca întotdeauna — adică dela o vreme încoace numai, dela începutul declinului Imperiului Ottoman — urla diplomația de faptul acesta, numai Turcul nu vedea, nu știa nimic. Un an mai târziu deci, în 1802, în urma fugii lui Suțu în Ardeal — Constantin Ipsilanti fu numit din nou Domn, de data aceasta în Țara Românească, apanajul părintelui său și patria Doamnei Saftei.

Bucureștenii veniră grămadă la Giurgiu ca să-l primească, nu numai boierii, ci și negustorimea, popimea, prostimea. Ei uitaseră scurta domnie din urmă a tatălui acestuia, rămânându-le în amintire cea de acum 20 de ani, când se arătase Alexandru Ipsilanti un bun voevod cum nu mai avusese țara de mult. În afară de aceasta, sburdalnica beizadea cu chefurile sale, cu fuga-i peste graniță, le fusese simpatică — și cum li se întorcea acum ca Domn, având și de nevastă pe-o bucureșteancă de-a lor, ei veniră cu toții întru întâmpinarea sa pentru a-i ura bun sosît în țară.

Pe drum, între Giurgiu și București, Vodă se opri, cu tot alaiul de care era înconjurat, la biserica din satul Radvanii pentru a aduce laudă lui Dumnezeu și mulțumită că-l învrednicise cu domnia țării. Era în ziua Sfintei Paraschivei, la 14 Octomvrie 1802. Și pe când stătea lumea îngenuchiată în fața altarului, deodată începu să se clatine pământul, să pârâie pereții, să cadă icoanele, să vâjâie văzduhul, să se arate semne de parcă ar fi sfârșitul lumii. Fugiră toți, cu Domnul în frunte, din biserică, și ajungând la București găsiră acolo turle dărâmate, case năruite, și Curtea nouă crăpată, și Curtea veche prefăcută într'un morman de ruine¹⁾. Domnul trebui să-și ia reședința la mănăstirea Văcărești. Iar poporul se închina, zicând: Unde, Doamne, ne va duce și domnia aceasta?

Dar unde putea ea duce decât în brațele pravoslavnicilor Moscoviți? Unde putea duce un astfel de Domn și alții ca el, decât la luarea Basarabiei și la Regulamentul Organic!

Un singur lucru frumos făcu Constantin Ipsilanti în domnia lui de 4 ani. Pentru a se împotrivi cetelor lui Pasvantoglu, care de 10 ani nu se mai linișteau²⁾ și care amenințau acuma să năvălească în București, Domnul strânse o oștire de 8.000 de oameni, alcătuită din strănepoții Pandurilor de peste Olt (pe care-i desființase Constantin Vodă Mavrocordat), din țărani aduși de pe la munte și din Moldova, și din tineri negustori din capitală, pe care-i îmbracă în haine căzăcești pentru a înspăimânta pe pasvangii, mai dornici de pradă decât de luptă. Strategema prinse. Fiorosul Pasvantoglu, crezând că Ipsilanti a chemat în ajutorul său pe Cazacii de peste Nistru, și-a făcut frumos calea întoarsă, trecând Dunărea pe la Bechet³⁾.

Constantin Vodă prinse dragoste de noua lui micuță oștire. El ar fi vrut s'o poată avea oricând la îndemână, s'o «permanetizeze». Dar Turcul se burzului. Ii trimise răspuns să-și slobozească ostașii la vatră, căci un Vlahbei are, pentru nevoile sale, armata musulmană la dispoziția lui.

¹⁾ Vezi cap. 18.

²⁾ Asupra vestitului Pasvanoglu, vezi cap. 11, în care se face istoricul său.

³⁾ Așa dar încercarea lui Mavroyeni (despre care vom vorbi în capitoul următor) de a reconstitui o armată națională, nu fu nici cea din urmă, precum nu fusese nici cea dintâi (vezi cap. 10 și cap. 5).

Din punctul ei de vedere Poarta avea dreptate. Oștirea lui Ipsilanti nu-i putea fi de folos decât pentru a spori pe cea rusească, în caz de războiu. De data aceasta Turcii pricepură șiretlicul Grecului și-l împiedecară să-și puie planul în aplicare. Dar ceea ce nu putură face ei, este de-a împiedeca inima lui Ipsilanti de-a bate

Constantin Vodă Ipsilanti
(Portret original în colecția C. Mano)

rusește. Intreaga lui domnie în Muntenia a fost o pagină din Istoria Imperiului Moscovit. Până și ajutorul pe care-l dete Sârbilor în războiul lor de eliberare, și care trece drept unul din actele glorioase ale lui Constantin Ipsilanti, nu a fost făcut decât din porunca Impăratului Nicolae I. Cât despre politica sa față de Franța, ea era exasperantă, când nu era ridicolă. Ipsilanti ținea agenți secreți diplomatici

în toate capitalele Europei și veștile pe care le trimitea el la Poartă despre războaiele lui Napoleon — vești pe care Turcii le credeau, căci izvoarele lor de informație erau deseori numai Domnii Țărilor noastre — erau cu totul denaturate. Până și victoria lui Napoleon la Austerlitz, care băgase Europa în speriate,

se transformase în ochii Turciei, prin canalul lui Ipsilanti, într'o neînsemnată luptă de câteva unități¹⁾.

Voevodul Munteniei ținea la Curtea lui pe un aventurier de nu se știe ce nație, probabil italian, dar care-și zicea Francez și purta pomposul nume de Conte Luce de Gaspari de Belleval. Acesta ajunsese a fi « Ministrul Departamentului Trebilor Străine » a lui Ipsilanti, cel care-i redacta notele diplomatice și falsifica știrile ce se trimiteau dela București la Stambul. Impreună cu institutorul copiilor lui Ipsilanti, un emigrant regalist francez, marchizul Beaupoil de Saint-Aulaire²⁾, falsul conte de Belleval conspira împotriva lui Napoleon. Domnii aceștia, cari în convorbirile lor nu se mai scoteau din monsieur le conte și monsieur le marquis — parcă ar fi fost niște servitori — credeau că cu ajutorul lui Ipsilanti vor răsturna pe Bonaparte³⁾. (Ceea ce nu împiedecă pe Belleval — tout court — să ceară din Frankfurt, unde se afla în 1807, ruinat și sărac, un serviciu la ambasada franceză din Constantinopol, pe care Napoleon, firește, i-l refuză).

Nu trebuie totuși uitat că înainte de toate Constantin Vodă era Fanariot. Ca și Moruzi al Moldovei, el căuta să mascheze simpatiile sale pentru Moscoviți printr'o politeță uneori exagerată față de consulul Franței și prin protestări de prietenie făcute prin vorbă și prin scris ambasadurilor francezi prin trecere în țările noastre. Scrisorile acestea deveniră chiar umilitoare când, vântul politicei schimbându-se, Sultanul se alia din nou cu Napoleon. Ipsilanti trimise atunci o misivă generalului Brune, ambasadorul lui Bonaparte la Poartă, prin care-l ruga să nu dea ascultare dușmanilor săi, care vor să-l înfățișeze drept un neprieten al Franței.

« Il n'est pas jusqu'au Prince Ipsilanti de Valachie » scrie Brune la Quai d'Orssay « dont la petite cour est un foyer de calomnies et d'intrigues, qui, malgré les deux émigrés Belleval et Beaupoil, colporteurs des libelles de Londres, n'ait cru devoir m'écrire pour me dire aussi qu'il craignait qu'on ne m'eût donné des préventions ».

¹⁾ Cel puțin aceasta rezultă din spusele lui Xenopol: « Ist. Rom. », vol. V, pag. 350 urm.

²⁾ Sau Saint Hilaire. Numele e scris în două feluri deosebite în două rapoarte consecutive.

³⁾ Xenopol, V, pag. 363.

Acest general Brune fu în curând înlocuit cu generalul Sebastiani, care trecând prin țările dunărene — deși primit într'un chip strălucit și de Moruzi și de Ipsilanti — simți încă mai bine decât predecesorul său cât de plecat Rușilor erau amândoi voevozi români. El află chiar cum că Ipsilanti se înțelesese cu Impăratul Nicolae, ca în caz că ar izbucni un războiu ruso-turc și Muntenia ar rămâne a Moscoviților, scaunul din București să-i fie dat lui, pe viață, și în mod ereditar pentru descendenții lui.

Ajuns la Constantinopol, Sebastiani lucră din răspuțeri pentru a hotărî Poarta să mazilească pe amândoi voevozii din scaunele lor. Lupta aceasta o dădu de altfel nu « sans arrière pensée ». Căci dacă ar fi izbutit, aceasta ar fi însemnat o rupere a tratatelor Porții cu Rusia, față de care luase angajamentul să nu revoce pe voevozii țărilor dunărene înainte de 7 ani, fără consimțământul Curții din Petersburg. Dar Sebastiani tocmai acolo bătea, la un războiu rusoturc, de care Napoleon avea nevoie pentru a cădea apoi, pe la Nord, în spatele Țarului, care nu-i recunoscuse titlul de împărat.

Poarta căzu în cursă. În vara anului 1806 ea mazili atât pe Constantin Ipsilanti, cât și pe Alexandru Moruzi ¹⁾. Petru cel dintâi cel puțin, porunca era să fie adus în lanțuri la Stambul, unde urma să i se taie capul.

Dar, bătrân cum era, fostul voevod Alexandru Ipsilanti, din fundul Therapiei lui, veghea asupra vieții fiului său. Cum află că a plecat un capugiu în Muntenia — și în ce scop — el trimise pe un om de încredere să înștiințeze pe Vodă de pericolul care-l amenința. Curierul acesta omorî 6 cai, și în trei zile fu la București. Joi, 16 August, la ceasul șapte dimineața, intra în ograda Curții Domnești, iar la ceasul 9 $\frac{1}{2}$ Vodă ieșea din ea, cu câțiva boieri credincioși, întovărășit de slujitori mulți și cu două tunuri pentru paza lui « prefăcându-se a merge la Afumați » (una din moșiile sale). Dar, în toată graba, el luă drumul Brașovului... ca altă dată, când avea 19 ani și se dusesese să cutreiere lumea și să scape de bătăile tatălui său, cel care acum îi scăpa viața.

Sâmbătă noaptea, la 18 ale luni, el sosi la Brașov, de unde, după puține zile, trimise « după familia sa », nevastă, nouă copii,

---

¹⁾ Pentru Moruzi, vezi cap. 13.

alte rude, o curtea întreagă. Impreunându-se cu toții acolo, porniră apoi drept în Rusia, țara făgăduinței¹⁾.

Capugiul Sultanului, cel însărcinat cu aducerea Domnului la Constantinopol, sosi în București abia după plecarea lui Vodă și chiar a Doamnei Safta. Furia celor din Stambul fu nemaipomenită. Casa voevodului din Therapia fu pecetluită, averea inventariată și confiscată. Deocamdată atât.

În timpul acesta însă, dorințele lui Sebastiani se înfăptuiau de minune, căci Rusia, furioasă de flagranta nerespectare a tratatelor prin mazilirea Domnilor din Principate, amenința Poarta cu războiul. Abia atunci se desmeticiră potențații Stambulului. Iar război? La asta nu se gândiseră! Și, bătând din palme, rechemară pe cei doi voevozi (Suțu și Callimaki) pe care abia îi numise în locul celor maziliți, dând noi firmane de reînnoire a domniilor lui Alexandru Moruzi și Constantin Ipsilanti. Ei credeau că în chipul acesta vor potoli mânia Moscoviților.

Un boier al vremii, vornicul Mihalachi Mano, înseamnă într'un fel de amintiri ce scria pe grecește: « 1806. Octombrie 10, Miercuri, în timp de noapte, a sosit în București prea fericita veste că la 4 a luni a fost numit din nou Domn și stăpânitor a toată Ungro-Vlahia prea înălțatul și prea milostivul nostru Domn Constantin Vodă Ipsilanti — pe care Dumnezeu să-l țină întru mulți ani — în locul Domnului Alexandru Suțu... iar în ziua de sâmbătă a venit serdarul Mihai din Constantinopol la Mitropolie cu frumoasele vești ale acestei fericite domnii, *aducând scrisori către boieri dela prea înălțatul Domn Alexandru Vodă Ipsilanti, bătrânul tată al Domnului nostru*, și a doua zi, duminică, a pornit serdarul la Cămenia, cu această veste către Domnul nostru Constantin voevod ».

Așa dar, acolo la Therapia, bătrânul Vodă Alexandru nu avea astâmpăr, om de 70 de ani ce era. Soarta fiului său îl îngrijora sau îl bucura, acum ca și cu un sfert de veac mai în urmă.

Constantin Ipsilanti se întoarse în țară, rămânând o vreme la Focșani, intrând în București abia la 15 Decembrie, plecând din nou de acolo după cinci luni, în Mai 1807, revenind în capitală

---

¹⁾ Amănuntele din jurnalul vornicului Mihalachi Mano (C. Manu: « Documente privitoare la familia Mano », pag. 401).

(dela Râmnic) la 27 Iulie, și iarăși părăsind Bucureștii, la 16 August, pentru a merge în Moldova, unde rămase până la 1 Martie 1808 «când» zice același Mihai Mano în însemnările sale «s'a sfârșit stăpânirea Domnului Constantin Ipsilanti, fiind numit guvernator al țării generalul Kușnicoff, în divan».

Ce erau toate drumurile acestea ale hărțuitului voevod?

Era războiul.

Rușii nu se mulțumiseră cu reînnoirea domniilor lui Moruzi și Ipsilanti. Pentru a face o nouă călcare a tratatelor cu neputință — mai ales pentru a pune odată pentru totdeauna stăpânire pe țările noastre — ea declarase Porții mult temutul războiul, iar Vodă Ipsilanti urma pas cu pas armatele Țarului, stând la București când erau ei acolo, mergând la Râmnicu-Sărat, la Focșani, la Iași, când oastea moscovită fugea de teama Turcului sau se retrăgea în vederea unor întotdeauna neisbutite armistiții.

În sfârșit, în Martie 1808 (patru ani înainte de sfârșitul războiului, terminat în 1812 prin evacuarea Principatelor, dar prin răpirea Basarabiei) Constantin Ipsilanti fu scos din domnie de către chiar prietenii săi Ruși, care-l trimiseră să-și mângâie nevasta la Kiew, numind în locul lui, la București, un guvernator moscovit!

Dincolo, la Stambul, mânia Sultanului pe fugarul voevod muntean se potoli numai prin grozavul act de răzbunare ce împlini asupra tatălui acestuia. Invinuit de trădare către Impărăție, fiindcă înștiințase pe fiul său de pericolul ce-l amenința, bătrânul fost voevod Alexandru fu băgat la închisoare, unde urma să obișnuieze chinurile la care fu supus pentru mărturisirea unor averi adevărate sau închipuite. Pe urmă, după ce i se stoarseră toate mărturisirile, fu omorât.

Astfel sfârși, la 70 de ani trecuți, și omul acesta, care știuse să se strecoare prin atâtea primejdii ale vieții, dar care, la bătrânețe, trebui să ispășească atât de crud politica de duplicitate față de Poartă, pe care o avusese atât el, cât și fiul său.

Constantin Ipsilanti fu despăgubit de Țar de toate pierderile ce suferise în Turcia. I se dete bani și moșii, pe lângă toate cele pe care le mai avea de altfel în Țara Românească. El trăi la Kiew cu numeroasa lui familie, făcând, în anii din urmă, politică grecească în cuprinsul Imperiului moscovit, unde fierbea cazanul Eteriei

ce va izbucni în curând. Sub oblăduirea lui s'o fi format sufletul fiului său Alexandru, vestitul șef al acelei revoluții grecești, pe care însă el, Constantin Vodă, nu mai avu norocul să o vadă. Muri acolo, încă tânăr, vreo 56—57 de ani, între 1816 și 1817.

Văduva lui, Doamna Safta, avu de dus un plictisitor și foarte lung proces cu rudele bărbatului ei, frații Mano, fiii aceluși Alexandru care ținuse pe Domnița Ralù, sora lui Constantin Vodă¹⁾. În 1835 ea trăia încă, la Cosnița, în gubernia Cameniței, de unde cerea ca din veniturile mănăstirii Mărcuța, care erau ale ei, să se facă « o școală de meșteșuguri » în piatră, la București²⁾. Sângele Văcăreștilor nu se pierduse în vinele înstrăinatei Doamne³⁾.

Cât despre sora lui Constantin Vodă (mama acelor Mano care amărau bătrânețele Doamnei Saftai) femeie greacă prin tată, prin mamă și prin bărbat, ea rămase nemișcată, toată viața, în casa ei dela Therapia, și nu ar fi putut deștepta interesul nostru al Românilor, dacă nu sfârșea în chipul cel mai tragic pe care și-l poate închipui cineva.

Ca și frații ei, Domnița Ralù fusese crescută cu multă îngrijire, căpătând de sigur și ea din învățătura atotștiutorilor Linchou, Panzini și Raicevici. În tot cazul vorbea bine, în afară de limba ei părintească, greaca, și de limba stăpânirii, turceasca « pe care, mult-puțin, o știau toate Fanariotele, având nevoie de ea pentru cumpărăturile din oraș », în afară de aceste limbi, zic, mai știa, ca și frații ei, italienește și franțuzește, care era « in uso da poco tempo alle corti di Valachia e di Moldavia »⁴⁾.

¹⁾ A se vedea actele procesului, foarte interesante, în cartea d-lui C. Manu, o. c., pag. 361 urm.

²⁾ N. Iorga: « Studii și Documente », XI, pag. 42.

³⁾ Copiii lui Constantin Vodă și a Doamnei Saftai erau: Elena Al. Negri, Maria Al. Schina, și 6 fii, din care doi au intrat și au rămas în armata rusească (fără posteritate), trei au fost șefii Eteriei: Alexandru (cel mai vestit), Gheorghe și Dumitru, iar al șaselea, Grigore, însurat cu Chariclea Scanavi, s'a mutat mai târziu și el în Grecia și a fost singurul din Ipsilanți care a lăsat posteritate. Fiul său Grigore, ministru la Atena, însurat cu Elena Sina, a avut două fete (pe Ifigenia, contesă de Pappenheim, și pe Chariclea, principesă de Hohenlohe-Schillingfürst) și doi fii, Emanoil și Theodor. Se pare că cu aceștia s'a stins neamul Domnitorilor Ipsilanti.

⁴⁾ Domenico Sestini: « Viaggio de Constantinopoli a Bucaresti fatto l'anno 1779 ». El spune despre această domniță că era de una « grazia europea ».

Pe la începutul veacului al XIX-lea, în casa acelei Domnițe era un piano « car il est rare de visiter une maison à Constantinople sans y trouver un piano, et la guitare est ici l'instrument de tout le monde »¹⁾. Se dădeau și recepții, urmate de baluri, la care, în rochii foarte elegante, tinerele fanariote jucau « les contre danses françaises, les quadrilles allemands, et ce que l'on nomme ici des conynms, c'est à dire des Anglaises »²⁾. Servitorii aduceau, pe tave de argint, înghețată, prăjituri, limonăzi și vin, iar fetele conversau în toate limbile cu o ușurință de necrezut: « On ne les croirait pas étrangères... En un mot, elles pourraient se trouver bien partout, même à Paris »³⁾.

Dar, înainte de toate, mai mult decât învățată, mai mult decât elegantă, mai mult decât muzicantă și mondenă, Ralù Mano era o femeie energică. Când în 1788 soțul ei fusese închis la Bostangii împreună cu fratele Constantin, ea răscoli Stambulul pentru a-l scoate de acolo. Alexandru Mano era mare logofăt al Patriarhiei, unul din cele mai de văză locuri a coloniei grecești din Fanar. El, odată închis, postul devenise vacant și-l răvniră ca atare mulți din ambițioșii timpului, printre care în deosebi Ștefan Mavrogheni, nepotul voevodului Niculai al Munteniei, și Alexandru Moruzi, viitorul Domn. Consultată asupra acestei numiri, Domnița Ralù scrisese într'o izbucnire de ură Patriarhului: « Que m'importe qui soit fait grand logothète, même le bedeau, plustôt que le fils de Constantin Morouzi ». Le bedeau, servitorul bisericii, mai curând decât dușmanul bărbatului și al tatălui ei⁴⁾.

După întoarcerea lui Alexandru Ipsilanti « din prinsoare », ginerele Alecu Mano fu din nou ales mare logofăt. El trăi până în 1813, lăsând în urma lui o văduvă de vreo 50 de ani, cu cinci copii și cu nepoate măricele, de dragul cărora făcea recepții și baluri în casa ei dela Therapia.

Intr'una din zile, în Aprilie 1818, un foc izbucni la palatul

¹⁾ La comtesse de La Ferté-Meun: Lettres 43 et 49.

²⁾ Ibidem.

³⁾ Ibidem.

⁴⁾ Alexandru Moruzi era vărul ei primar, de oarece tatăl acestuia Constantin Vodă, era fratele mamei sale, Doamna Ecaterina. Dar între cumnații Alexandru Ipsilanti și Constantin Moruzi a dăinuit o ură neîmpăcată, născută din rivalitate.

Ambasadei Franceze din acea localitate¹⁾. Un puternic vânt care sufla din largul Mării Negre aprinse toate casele dimprejur, opt la număr, dintre care cea dintâi, aproape lipită de ambasadă, era palatul Domniței Ralù. Focul se întinse cu o atât de uimitoare repeziciune, încât un singur servitor izbuti să scape din casă. Domnița Ralù era afară, însă știindu-și toți copiii și nepoții înlăuntru, ea se repezi în mijlocul flăcărilor în credința că-i va putea salva. Dar muri înăbușită, arsă, împreună cu doi din fiii ei, cu fata Ecaterina, o noră, opt nepoți și nepoate și patru servitori. A doua zi 17 cadavre carbonizate fură scoase din ruinele fumegânde ale casei... Trei generații de oameni!

Ralù Mano avea 56 de ani²⁾.

¹⁾ Ambasada franceză din Therapia era casa lui Alexandru Vodă Ipsilanti. Ea fusese confiscată de Poartă, după decapitarea voevodului, și dăruită generalului Sebastiani, care avu bunul gust să n'o păstreze pentru el, ci s'o dăruiască statului francez, care făcu din ea « casa de vară a ambasadei ». (Toți ambasadorii străini își aveau reședința, vara, la Therapia). Casa aceasta, păstrată aproape întocmai cum fusese pe vremea lui Ipsilanti, a rămas intactă și azi.

²⁾ Copiii Domniței Ralù erau: Ecaterina, nevasta marelui postelnic Ion Negri, Dumitru (însurat cu Tarsița Plagino), Constantin (burlac), Gheorghe (însurat cu Ana de Grand-Pré) și Ion (însurat cu...). Din aceștia au murit în acel incendiu Ecaterina Negri cu copiii ei, Dumitru și Tarsița Mano cu copiii lor, și Constantin Mano. Cei doi fii din urmă, nefiind acolo, au scăpat de moarte. Ei s'au stins abea în 1869, amândoi fără posteritate.

Amănunte asupra vieții la Curtea lui Ipsilanti, asupra Doamnei și Domnițelor sale, se găsesc în Memoriile Doamnei Rheinhard (reproduse în parte și în N. Iorga, « Istoria Românilor prin călători », III, p. 49 urm.). Nu le mai arătăm aci, căci sunt asemănătoare cu cele arătate de Doamna Rheinhard când vorbește de Curtea din Iași a Doamnei Zoe Moruzi. (Vezi cap. 12). Mai interesante sunt paginile contelui de Lagarde (« Voyage de Moscou à Vienne », etc., 1824), care întâlnește familia lui Ipsilanti la Kiew (Iunie 1811), unde stătea în surghiun de doi ani. Costumul oriental al Doamnei și al Domnițelor sale îi amintește pe al familiei Tipo-Saib, prinț indian. (Totuși Doamna Rheinhard arată că la București numai Domnițele erau îmbrăcate oriental, iar Doamna Safta purta o frumoasă rochie apuseană, precum se și vede pe portretul ei). La Kiew, Ipsilanții frecventau aristocrația și mergeau uneori la Uman, în vizită la vestita contesă Potocka, fosta d-nă de Witt, cea despre care am arătat că chefuisse în tinerețele sale, la București, cu tânărul Const. Ipsilanti. De atunci încoace ea făcuse carieră frumoasă (la Iași, prin 1790—1791, ca iubită a lui Potemkin, ea domnea ca o regină), devenind una din cele mai celebre frumuseți și « grande dame » dela sfârșitul veacului al XVIII-lea.

V

FAMILIA MAVROYENI

DOAMNA MĂRIOARA ȘI MINUNATUL EI SOȚ

Vodă Nicolae Mavroyeni a rămas în amintirea poporului ca un Harap Negru cu o buză de-o palmă și cu colții scoși afară ca de mistreț. Se zice de el că avea o gură la ceafă pe unde scotea oasele când înghițea mielul nemestecat; că avea dinți de oțel și când băga paraua în gură o făcea praf dintr'odată; că era scris pe mâini și pe picioare cu slove turcești pe sub piele ca să nu se lipească glonțul de dânsul...¹⁾ și câte și mai câte.

Dar deși vorbele acestea sunt arătate de Ion Ghica într'una din vestitele sale scrisori ²⁾ (le-o fi cules și el poate din popor), totuși același autor pune în gura unuia din personajele sale următoarele cuvinte:

« Mavroyeni era pui de om, mă! Ala, când punea ghiara pe câte unul, mă, îl juca în labe cum joacă pisica pe șoarece, mă! Ținea cu săracii, așa să știi tu, mă! Pe boieri îi strângea de gât, mă! Unde în zilele lui să vezi hoți la drumul mare, sau unde să vezi cercetori pe ulițe, că-i strângea pe toți la spital la dânsul și-i ținea pe vin și pe mâncare, mă! Mi-aduc aminte că 'ntr'o iarnă era un frig, mă, de crăpau lemnele și pietrele, și fiindu-i milă de săraci să nu degere, mă, a poruncit de le-a aprins zece mangale cu cărbuni, mă... !».

Acuma era Mavroyeni un harap buzat cu colți de mistreț, care mânca banii cu dinții lui de oțel, sau era un om care curățise țara de hoți și care ținea cu săracii, dându-le în spitalul său ³⁾ de mâncare și de băut și încălzindu-i iarna ca să nu degere?

¹⁾ Mavroyeni fusese marinar, și ca atare e probabil să fi fost tatuat.

²⁾ Ion Ghica: Scrisoarea XXII (Băltărețul) pag. 505, ed. « Socec ».

³⁾ Spitalul mavroghenesc (astăzi spitalul Filantropiei).

Ambasadorul austriac din Constantinopol, baronul Herbert von Rathkeal, scria lui Kaunitz despre Mavroyeni că este « un om fals, mincinos, lacom și nedelicat », iar prințul Kaunitz, marele cancelar al Mariei-Theresei și al lui Iosif al II-lea, scria lui Mavroyeni că felicitările ce-i trimite pentru numirea sa ca Domn al Țării Românești sunt întemeiate pe reputația acestuia « de om înțelept, moderat și drept ».

Enăchiță Văcărescu spune că era « o poznă a firii », prost, neștiutor de carte, necunoscând bine nicio limbă, nici măcar grecește și turcește — iar istoricul turc Abdur-Raman zice că era un om deștept, învățat și cunoscător al Dreptului Gintelor.

Dionisie Eclisiarhul spune că era « un nebun »; Vaillant spune că era « un geniu »!

Xenopol îl descrie « iute și aprins, pornit și apucat, crud și neomenos, lacom și nesățios »; Ionescu-Gion zice: « Bătea de svântă, dar iubea... Este cu neputință ca un medic psihiatru să fi putut spune de Mavroyeni că era un nebun ».

Și așa mai departe...

Ah! și încă ceva. Contemporanii lui spuneau că era un fost pirat, fiul unui pescar — iar el însuși se zicea din neamul Moruzeștilor, coborîtor din nobilii Italieni Morosini.

În tot cazul, părerile aceste care se bat cap în cap, dovedesc până la evidență un lucru: că Nicolae Vodă Mavroyeni fusese cineva!

Cine?

Să vedem.

Era fiul lui Petre Mavroyeni și al Kirei Pregulinei din insula Paros din Arhipelag. Tatăl său nu era nici pescar, dar nici nobil italian. Era un Grec, destul de bogat, care-și vedea de pământul său, de moară, de capre și de la ce bruma de avuție îi rămăsese dela părinții lui¹⁾. Ocupa și funcțiunea de vice-consul austriac. Nevasta

¹⁾ Petre Mavroyeni era fiul lui Dumitru și al Marusakei (Maria). Théodore Blancard, biograful lui Vodă Mavroyeni, arată că acest Petre, împreună cu frate-său Ștefan (care va fi dragomanul Marinei Ottomane și va muri în 1766) veniră împreună cu părinții lor Dumitru și Marusaki la Parikia în Paros din insula Negroponte (Eubeia), de unde fuseseră alungați, în 1715, de către

lui, Kira Pregulina, era o femeie primitoare, voinică, rău îmbrăcată. Căsătoria lor trebuie să fi avut loc prin anii 1730, din care se născură mai întâiu un fiu, Dumitru, apoi o fată Irina, și în sfârșit, prin 1735 sau 36, Nicolae (după care a mai urmat o fată care se va mărita cu ciudatul Candili, despre care va fi vorba mai jos).

Se zice că popa din Santorin, venit să blagoslovească pe micul Nicolae în leagăn, i-ar fi prezis că-i va fi « cariera strălucită », ceea ce umplu pe părinți de atâta bucurie încât ei nu mai auziră sfârșitul logosului preotesc: « Dă Doamne să-i fie și sfârșitul la fel! ».

Școală, nu prea multă, făcu în ostrovul său, dar firea sa de ambițios îl împinse de tânăr în viața cea largă a întinsei lumi care-i stătea deschisă. Că a fost marinar nu încapă îndoială; tatuajul pielei sale, precum și limba greacă a porturilor pe care o vorbea, sunt două îndestulătoare cuvinte pentru a crede lucrul acesta pe care biografii săi îl neagă. Însă neastâmpărul îl împinse de pe mare din nou pe uscat. . . la Stambul, acolo unde zâmbea viitorul tuturor celor cari voiau să lupte cu viața și s'o învingă.

În Capitala Imperiului avu norocul să intre, după foarte scurtă vreme, ca impiegat în banca grecului Hagi Nicolaki. Învăță dela el italienește, bine, și franțuzește, prost. Nicolaki (probabil Aristarchi) era bancherul lui Djezaerli-Gazi-Hassan-Pașa, comandantul suprem al flotei ottomane, cel mai viteaz, cel mai strașnic, cel mai mare, cel mai vestit din câți capudani avusese vreodată imperiul turcesc. Mavroyeni fiind deștept, desghețat, fost marinar și cunoscător a mai multor limbi, bancherul Pașalei îl propuse acestuia ca secretar

---

Turcii care cuceriseră insula dela Venețieni. Dar arătările aceste nu sunt bazate pe documente și par a fi născocite (chiar de autorii arătați de Blancard, care confundă numele și atribuțiunile membrilor acestei familie) numai pentru a acredita legenda că Mavroyenii se trăgeau din dogele Morosini, care cucerise Eubeia în anul 1685. Dar mai întâiu, în cazul acesta, tatăl lui Petre Mavroyeni (că l-o fi chemat *Dumitru* sau după cum spun alții *Nicolae*) ar fi fost fiul lui Francisco Morosini, cuceritorul Eubeiei, ceea ce nu era. Și al doilea, toate bunurile și toate legăturile de familie ale Mavroyenilor erau în insula Paros și în cele învecinate, Mycona, Naxos, Milo, neavând ei nimic comun cu Eubeia. În tot cazul primul *document* cunoscut cu privire la această familie datează din 1725, Ianuarie 1, când Nicolae, un frate de al lui Petre Mavroyeni, vinde surorii lor Granetaki Cambani niște case moștenite dela mama lor Marusaki (Anexă 3 în Blancard).

al dragomanului său, care era pe atunci Arghiropol. Intrat în această funcțiune, tânărul Nicolae avu darul să placă, dar mult de tot, grozavului Hassan Pașa, care până atunci n'avusese decât un singur prieten, un leu, pe care însă tocmai fusese nevoit să-l împuște pentru a nu fi mâncat de el. Locul fiind vacant, Mavroyeni înlocui leul! Trei ani mai târziu — probabil în 1767 — Arghiropol muri. Locul fiind vacant, Mavrogheni înlocui pe Arghiropol!

Iată-l deci, la vârsta de 31 de ani, mare dragoman al Marinei Impărătești și prieten bun al viteazului Hassan, capudan Pașa al Amiralității.

Popa din Santorin avusese dreptate.

Mavrogheni făcu din funcția sa ceva ne mai auzit până atunci. Dragomanul Marinei fusese până la el un secretar care primea pe străini sau cererile străinilor, tălmăcind în limba turcească păsurile fiecăruia. Deschidea corespondența și primea lumea în anticamera pașalei. Atât și nimic mai mult. Dragomanul Nicolae nu înțelese astfel lucrurile. Cererile ce i se aduceau nu erau numai tălmăcite, ci și rezolvate de dânsul. La scrisorile pe care le cetea răspundea el însuși, iar lumea din anticameră rare ori pătrundea până la șeful Amiralității. Era mâna dreaptă a acestuia, conducând alături de el administrația întregii marine imperiale.

« Inconjurat de-o curte în miniatură, dragomanul umbla cu alaiul unui mic voevod. Când vorbea, i se răspundea cu sfială; când zâmbea, râdeau toți în hohote; iar la cel mai mic semn al său toată lumea alerga, de parcă ar fi fost soarta Imperiului în joc » ¹⁾.

O întâmplare norocoasă pentru Mavroyeni făcu ca steaua lui să se mai înalțe cu o suliță pe cer.

Din anul 1769 Imperiul Ottoman era din nou în războiu cu cel moscovit. Ecaterina II-a, nutrind planurile ei de cucerire a Constantinopolului, încercă în toate chipurile să răscoale pe Grecii din cuprinsul împărăției semilunei, lucru care izbuti, un an mai târziu, în Moreia ²⁾. Hassan Pașa fu trimis în fruntea unei numeroase flote

¹⁾ Thomas Hope: « Anastase ou les Mémoires d'un Grec », Paris, 1844. Asupra acestui autor vezi mai jos pag. 161 urm.

²⁾ Peloponezul.

pentru a liniști pe răsculații Manioți, și Mavroyeni, firește, îl întovărăși. Expediția fu norocoasă, chiar strălucită. Gloria crescândă a amiralului se răsfrânse și asupra dragomanului său. Mavroyeni căpătă încrederea tuturor potențailor turci, chiar a Sultanului. Cât despre Hassan Pașa, nu se mai putut despărți de el. Crud și nemilos cu toată lumea, cum vedea pe tâlmaciul său i se descrețea fruntea și se făcea dintr'odată din fiară « om ». Cu toată deosebirea de vârstă — aproape 40 de ani — Djezaerli Gazi și Nicolae Mavroyeni se făcură frați de cruce.

Cu o atare nesmintită prietenie în cârcă e firesc să fi început să-i umble dragomanului gărgăunii în cap. Auzea, ziua în amiaza mare, glasuri din senin, care-i porunceau să facă cutare sau cutare lucru. Numea aceste glasuri « demonii săi familiari » — o netăgăduită re-

Nicolae Vodă Mavroyeni
(Portret original din colecția C. Mano)

miniscentă a lecturilor sale clasice, dar numai o reminiscentă, căci dacă ar fi avut o mai adâncă cunoștință a lucrurilor, ar fi știut că « demonul » lui Socrate îi porunceau numai « să nu facă ceva », pe când demonii săi, mai practici, îi porunceau întotdeauna: « fă ! » Și astfel, într'o bună zi, primi dela nevăzuții lui tirani porunca: « Fă-te Domn ! ».

Și se făcu.

Dar mai trecu ceva apă prin Bosfor până văzu și ziua aceea. Pentru a ajunge voevod al Țării Românești marele dragoman al Amiralității fu nevoit, după cum vom vedea, să calce peste cadavrul dușmanului său. Ceea ce dovedește că prietenul Grozavului Hassan Pașa era ceea ce se chiamă « un om tare ».

Cum nu este lumină fără umbră, nici tărie nu este fără slăbiciune.

Slăbiciunea dragomanului era dragomăneasa. Afară, la Kassim Pașa ¹⁾, tălmăciul capudanului porunca, tuna și fulgera. Acasă la el cânta găina!

Intoarcerea lui Mavroyeni din Moreia căzu în anul 1773. El avea vreo 37 de ani și era neînsurat. Atât situația lui oficială cât și prietenia cu marele Djezaerli Hassan făceau dintr'însul o partidă din cele mai strălucite. Dar « tăușanul » ²⁾ desprețuia din adâncul sufletului său de insular, de marinăr și de democrat pe Fanarioții cu blazoane făurite cari formau elita societății constantinopolitane. În vederea scopurilor sale viitoare, lui îi trebuia o fată cu parale. Coroana în cap îi va pune-o el însuși. Și găsi astfel o fiică de bancher, cam prea grăsulie, cam prea văpsită, cam ușuratică și cam încă-păținată, dar bogată: Mărioara Scanavi. Nunta trebuie să fi avut loc în chiar anul acela, 1773 ³⁾.

¹⁾ Amiralitatea.

²⁾ « Tăușan » înseamnă pe turcește « iepure », expresiunea de dispreț pe care o dădeau Musulmanii Grecilor insulari.

³⁾ Familia Scanavi era originară din Asia Mică, dela Mudania lângă Brusa; dar tatăl Mărioarei, bancherul Dumitru Scanavi, era născut în insula Chios. Marea lui vază la Stambul se datorește poate faptului că a fost multă vreme « favoritul » uneia din surorile Sultanului Abdul Hamid I. Doamna Marioara era sora Doamnei Elenei lui Ion Vodă Caradja, și a unei femei a cărei nume nu-l cunoaștem, dar care, măritată cu Cozadini, a fost bunica lui Alexandru Ion Vodă Cuza. (Mama acestuia, Sultana Cozadini, era fata ei). În afară de ele, a mai avut încă șase surori (căci ei erau nici mai mult nici mai puțin de 10 copii): Arghira C. Suțu (Imeros), Ralu Typaldo, Ecaterina N. Skeletti, Smaranda Mihai Mano, Victoria I. Suțu și Eufrosina (nemăritată). Toate aceste surori au mai avut și doi frați, pe Petre Scanavi, unul din sfetnicii lui Mavroyeni, pe care l-a cântat Rhigas în Marselieza sa, și pe Nicolae, ban al Craiovei sub cumnatul Ion Caradja.

Théodore Blancard o. c. arată că Mărioara Scanavi s'ar fi măritat cu Nicolae Mavroyeni în anul 1763 (adecă cu 10 ani înainte de adevărata dată) și dă drept

Mărioara avea 20 de ani mai puțin decât soțul ei, o față de vreo 17—18 primăveri, despre care Thomas Hope zice că « si elle n'eût été un peu plus large que haute, elle aurait eu un air de dignité peu commun ». Se îmbrăca foarte luxos; era albă la față (din pricina văpselei) și semăna, ne asigură Lady Craven, cu ducesa de Gordon, ceeace nouă nu ne spune nimic, fiindcă nu știm cum arăta ducesa de Gordon.

Iată portretul ei fizic. De altfel o pictură murală din casa lui Ștefan Mavroyeni dela Therapia, care a fost fotografiată de un domn de Reineck și reprodusă de Blancard în cartea sa, înfățișează o femeie extrem de grasă — gușă, piept, burtă — astfel cum o descrie Hope pe Mărioara — așa încât e mai mult ca sigur că portretul acesta este al nevestei lui Nicolae Mavroyeni.

Cât despre portretul ei moral s'a însărcinat extraordinarul Thomas Hope să ni-l facă în câteva pagini atât de elocvente și de magistrale, încât nu ne mai rămâne decât să-i urmărim textul pentru a cunoaște, după atâta amar de vreme, suflățul acelei femei.

Dar mai înainte, să ne fie îngăduit a prezenta cetitorului pe Thomas Hope, pe care n'ar trebui să fie suflare omenească să nu-l cunoască și pe care suntem siguri că nu-l știe nimeni.

Hope era un Olandez bogat din Amsterdam, puțintel aventurier, călător pasionat, iubitor de artă, observator fin, minte ageră și literat de frunte. Cutreerese în tinerețe, timp de vreo 10 ani, toată Europa, coasta de Nord a Africei și cea apuseană a Asiei. Se stabili

---

dovadă un certificat din insula Naxos, datat din 1802. Certificatul fiind emis cu 3—4 decenii mai târziu, este, probabil din lipsă de memorie, evident greșit. Lady Craven (vezi mai jos, pag. 183) a văzut pe Doamna Mărioara la București în anul 1786 și arată că fata ei cea mai mare avea 11 ani. Celelalte aveau 10 și 9 ani, iar băieții erau și mai mici. Dacă Mavroyeni s'ar fi însurat în 1763, ar fi însemnat ca timp de 12 ani să nu aibă niciun copil, și apoi deodată să-i facă nevastă-sa 10. În consecință trebuiește adoptată dată de 1773 sau 1774 pentru căsătoria lui Mavroyeni.

De altfel aceeași Lady Craven spune că Doamna Mărioara avea, în 1786, 30 de ani. Era deci născută la 1756, și dacă s'a măritat în 1773 sau 1774, avea la data căsătoriei 17—18 ani. Pe când dimpotrivă dacă s'ar fi măritat în 1763 ea ar fi avut în ziua nunții numai 7 ani, ceea ce este cu neputință, vârsta nubilă la fete fiind, după canoane, de 12 ani!

apoi în Anglia, apucându-se de scris¹⁾. Când dădu la iveală Amintirile din călătoriile lui în Turcia, succesul fu atât de mare încât presa londoneză atribui această operă penei lui Lord Byron²⁾. Atât din modestie, cât și pentru a urma curentul modei de atunci, el dădu amintirilor sale forma unui roman, intitulându-l « Anastase, ou les Mémoires d'un Grec »³⁾. Dar majoritatea episoadelor din această carte sunt trăite de autor și constituie cel mai viu, colorat și credincios document ce se poate avea asupra Imperiului Ottoman din veacul al XVIII-lea. Icoana lui Mavroyeni, pe care Hope trebuie să-l fi cunoscut intim, iese parcă vie din rama acestei cărți. Cât despre Doamna lui...

Dar să nu anticipăm. Să urmărim pe omul acesta din clipa sosirii lui la Constantinopol, când:

« Cu ochii ațintiți asupra icoanei ce mi se înfățișa, vedeam ieșind din apă, unele după altele, minarete, domuri, cupole și case, care se desfășurau de-a-lungul malurilor, oglindindu-se în valurile argintii ale mării, sau se ridicau sus pe dealuri, părând că se împreunează cu nourii. Amețit de această privesște, simțeam că nu-mi este sufletul destul de încăpător pentru a îmbrățișa o astfel de splendoare. Abia mai puteam răsufla; mi-era aproape teamă că cea mai mică adiere să nu risipească această minunată arătare — să nu văd năruindu-se în fața ochilor mei, ca 'ntr'un vis mincinos, imensul oraș! ».

« Eram încă cuprins de mirare și de admirație, când trebui să mă urc într'un caic aurit, care urma să mă ducă la Fanar, unde

¹⁾ « Mobilier și decorațiuni interioare » (1805); « Costume din Antichitate » (1809); « Costume Moderne » (1812); « Istoria Arhitecturii », etc.

²⁾ Thomas Hope protestă, dovedind că cartea a fost scrisă de el. Hope muri la Londra în 1831. A doua ediție a cărții lui fu făcută la Paris în 1844.

³⁾ Iată ce spune I. A. Bouchon despre el: « Le roman d'Anastase est un véritable portrait historique. Ce roman avait été dès sa première édition, vers 1800, écrit en langue française, qui était plus familière à Th. Hope que ne lui était la langue anglaise; depuis il a acquit une rare habilité à assouplir la langue anglaise, et il traduisit lui même son ouvrage en anglais. Son style était si ferme, si net, si coloré, qu'un critique exercé avait pu, sans crainte de se rendre ridicule, l'attribuer à lord Byron. M. Hope manie adroitement la plaisanterie, et son style devient parfois noble, grave et passionné. Cet ouvrage pêche néanmoins par l'invention (e dimpotrivă principală sa calitate), mais il se rachète par la variété et la vivacité des détails ».

locuia Mavroyeni, ca de altfel mai toți Grecii de vază din Constantinopol. După ce părăsirăm corabia, la fiecare lovitură de vâslă barca noastră aluneca în fața unor noi palate, din care cel din urmă mi se părea întotdeauna cel mai frumos. În fiecare clipă îmi spuneam: acesta trebuie să fie locuința dragomanului. Dar pe măsură ce înaintam, treceam

în fața unor măhălăli mai sărăcăcioase. Mirarea mea fu mare când debarcarăm pe un mal urît, intrând într'o stradă îngustă și murdară. Dar nu puteam crede că este adevărat când, arătându-mi-se o casă neagră, veche și gata să se năruie, mi se spuse că aceea este locuința lui Nicolae Mavroyeni. Eram sigur că tovarășii mei glumeau. Intrai înăuntru cu inima strânsă. Inșă ruina aceasta— o îmbrăcăminte pe care o au toate casele din Fanar — ascundea

O stradă din Fanar

înăuntru niște apartamente mobilate cu toată strălucirea orientală. Podelele erau acoperite cu covoare persane, pe pereți atârnavu catifele din Genova, dușamelele erau aurite, și în vase de argint ardeau cele mai rare parfumuri. Înțelesei atunci că această umilință din afară era un omagiu pe care-l aduceau Grecii poporului turc, care nu

putea îngădui ca creștinii să trăiască în lux. Imbrăcămintea era la fel cu locuința. La ei acasă Grecii purtau blănuri, șaluri și bijuterii, iar când ieșeau în oraș se îmbrăcau în stofe de rând, de culoare închisă, și uneori roase ».

În afară de casa dela Fanar, Mavroyeni mai avea una și la Therapia, mult mai luxoasă încă decât cealaltă, fiindcă *extra muros* legile împotriva raialelor erau executate cu mai puțină rigoare. Mai ales grădina acelei locuințe era de-o frumusețe neîntrecută. Terase înflorite se coborau până în Bosfor și în spatele casei chi-paroși seculari se oglindeau în apele unui lac artificial, pe care se plimbau copiii dragomanului în bogate caice¹⁾. Avea bunicul Scanavi bani destui pentru a face nepoților toate chefurile.

Dar să ne întoarcem la Thomas Hope și să vedem când și cum a cunoscut el pe Mărioara Mavroyeni.

« Eram » zice el « de mai multe săptămâni la Constantinopol și nu văzusem încă pe nevasta dragomanului. Nu trebuie crezut că ea trăia ca o turcoaică închisă în harem; dimpotrivă, pentru a avea mai multă libertate, îi plăcea să petreacă vara și toamna la țară, pe Bosfor ».

« Într-o după amiază Mavroyeni mă luă cu el în caic și mă duse la Therapia să mă prezinte nevestei sale. O zării din barcă, plimbându-și corpolența pe mal. Era foarte gătită, și de n'ar fi fost mai mult largă decât înaltă, ar fi avut o înfățișare foarte țațoșă. Era întovărășită de câteva slujnice, din care una mergea înainte, legănând în fața ei o pană de păun pentru a alunga muștele de pe obrazul ei, care strălucea ca o pictură lustruită, iar alta umbla la spate, ținând coada rochiei sale spre a o împiedeca să măture cu ea praful de pe stradă ».

---

¹⁾ După moartea lui Mavroyeni, averea lui fiind confiscată, casa din Therapia fu dăruită mai târziu de către Sultanul Abdul Azis dragomanului ambasadei engleze, Ștefan Pisani. Mai târziu ea încăpu în stăpânirea unui grec Revelachi, funcționar englez și el. Văduva acestuia dăruiește casa în 1887, fără ca să poată pricepe cineva pentru ce făcu lucrul acesta (Blancard, op. cit. pag. 77).

Deasemeni a dispărut din Therapia și casa Moruzeștilor, mistuită de foc. Dar palatul lui Alexandru Ipsilanti este încă întreg și a adăpostit, timp de mai bine de 100 de ani, ambasada franceză de acolo.

« Totul fusese bine alcătuit pentru ca un nou venit ca mine să fie pătruns de respect și de admirație. Dar, din nefericire, pe luciul apelor se zări de departe un punct negru care se mișca. Înainta cu repeziciune, făcându-se din ce în ce mai mare, până când, cu ochii ațintiți asupra-i, descoperirăm ce este. Nu era chiar un monstru marin, dar era ceva încă mai urît și mult mai primejdios. Era, în caicul Poliției, marele Bostangi-Bașa, care venea să taie cozile rochiilor domnițelor grece, când acestea întreceau lungimea îngăduită de legea turcească. La această înspăimântătoare vedere, brațele celor șase sclave căzură jos, și odată cu ele căzu și coada stăpânelor lor. Dragomâneasa, care cu câteva clipe înainte parcă abia se putea mișca, o luă deodată la sănătoasa, măturând praful străzii cu blana-i de hermină albă ca zăpada. Ea nu se mai opri decât când ajunse acasă ».

« O urmarăm cu toții în grabă, și când furăm în siguranță în spatele ușii încuiate, mi se spuse că pricina acestei fugi fusese starea atmosferică. Fiind încă necunoscător al cauzei celei adevărate, făcui prostia să ridic ochii la cer, dar nu putui zări alți nouri decât acei ce se adunau pe fruntea cuconiței, care vesteau furtuna cea grozavă ce urma în curând să se deslănțuiască ».

« Din pricina presupusei vremei rele, ne strânseserăm cu toții împrejurul tandurului. Această mobilă, așezată în colțul sofalei și acoperită cu un covor brodat, (fiind când masă și când pat) servește în Orient de adăpost împotriva frigului. Intinzând picioarele dedesubt, unde ardea un mangel, își ridicară toți covorul peste umeri, scoțând numai capul afară și prăjindu-se astfel toată seara, la căldurică. Făcui ca ceilalți.

« Mă aflam întâia dată în tovărășia unor persoane sus puse și trebuie să recunosc că vorbele lor nu se deosebeau deloc de ale oamenilor de rând¹⁾. În vreun ceas-două îmi fu îngăduit să aud

---

¹⁾ « C'était la première fois que je me trouvais admis à une conversation de personnes de qualité, et je dois reconnaître qu'elle ne le cédait en rien à celle des gens d'une condition inférieure ». Fraza aceasta arată până la evidentă confuzia pe care o face autorul între eroul romanului și el însuși. Căci Anastase era, în roman, dintr'o pătură inferioară a societății, pe când Hope era din societatea zisă cea bună. Ca atare nu Anastase, presonaj inventat, vorbește despre Maria Mavroyeni, ci Hope el însuși, căruia deci i s'a întâmplat personal cele ce vom ceti mai jos.

un nemaipomenit număr de clevetiri. Nicio întâmplare petrecută în Biserică sau la Poartă, în armată sau în marină, în sfaturile miniștrilor sau în camerele de culcare, dela Bab-Humaiun¹⁾ până la scara dela bucătărie, nimic nu fu uitat și nimic nu rămase nepovestit, necomentat, nedisecat. Aflai în același timp care fusese crima celui din urmă vizir decapitat și care era ultima lungime îngăduită pentru feredgea — cum își ocârmuia marea Moruzi vodatul și cum își strecura micul Manolachi dragostele ascunse — cum se certase Patriarhul cu arhonții și cum spătarul își bătuse nevasta . . . ».

Lui Hope, obișnuit cu orizonturi largi și cu viziuni de artă, viața aceasta îngustă nu-i plăcu. Totuși, odată intrat în horă, jucă. Dar jucă prost și fu călcat pe picioare.

« Nourii care se adunau pe fruntea Mărioarei prevesteau furtuna ce se va deslănțui în curând » spusese el.

Iată cum s'au petrecut lucrurile:

Hope ne dă a înțelege că dragomăneasa nu era chiar o sfântă. Preotul însărcinat cu « interesele sale spirituale » fusese surghiunit, la stăruința bărbatului, tocmai la Sfântul Munte . . . « Et la dame, voyant que la longue barbe d'un prêtre n'avait pu servir de préservatif à sa réputation, voulut voir si la figure imberbe d'un jeune homme serait une meilleure sauvegarde ».

Tânărul olandez, căruia nu-i plăceau femeile grase, nu băgă dela început de seamă că simandicoasa dragomăneasă își pusese ochiul pe el. Lui îi plăcea mândra Theofana, nevasta unui spătar din Iași, care locuia la Therapia, fiindcă Moldoveanul se săturase de Grecoaica lui. Dobândirea dragostei acesteia fu grea, dar și când se hotărî Theofana să-și jertfească virtutea, apoi o făcu lată, lăsând orice rușine la o parte și cerând iubitului ei să fie mereu lângă ea, acasă, la biserică, la plimbare, oriunde.

Nevasta lui Mavroyeni fiind o persoană foarte cu vază în cercul ei, chemă pe tânărul străin la o parte și-l dojeni. De mai multe ori, cu multă bunătate, îi arată că purtarea sa este periculoasă, fiindcă îl expune la « censura publică » într'o lume rea și clevetitoare. Îi mai spuse că, întrucât o privește, ea renunțase la dragoste, « qu'elle

¹⁾ Cea întâi poartă a Seraiului.

Doamna Mărioara Mavroyeni
(după Blancard, vezi aci p. 161)

préférait aux jouissances tumultueuses des sens les plaisirs calmes de l'amitié », a prieteniei unui bărbat pe care să se poată sprijini, căci prietenii între femei nu există, și în sfârșit că ea privea intrigile amoroase ale altora numai de departe și pentru a petrece.

Mișcat de atâta bunătate, tânărul amarez îi deschise inima lui însângărată. Căci el iubea și deci suferea. O prietenă femeie, ce lucru plăcut! Iși puse în ea toată încrederea.

« Felul cum vorbea cu mine » zice Thomas Hope « era ca a unei mame față de fiul ei, și se părea că singura ei dorință era să mă ocrotească împotriva neplăcerilor ce mi-ar fi putut pricinui lipsa mea de experiență. Dar avui în curând dovada că ar fi dorit să lipsesc față de ea de prudența pe care mi-o recomanda față de altele. Descoperirea aceasta făcu ca eu să-i vorbesc cu amărăciune, și ea să-mi răspundă cu cruzime. Astfel se isprăvi prietenia noastră, ceace nu împiedecă să rămân bine întipărit în amintirea acelei excelente persoane! »¹⁾.

Duhovnicul ei fiind plecat, pentru motivele pe care le-am văzut, la Muntele Athos, Mărioara rămăsese lipsită de sfaturile sfintei Biserici, și astfel Necuratul se furișă în sufletul ei, îndemnând-o să caute răsbunare împotriva celui care o nesocotise. Ea se apucă să scrie spătarului în Moldova — sau poate puse pe altcineva să facă treaba aceasta — pentru a-i deschide ochii asupra purtării nevestei sale, arătându-i că-l face de răs în societatea constantinopolitană. Theofana fu rechemată în Moldova și întâmpinată la Galați de soțul ei, care după ce o sărută frățeste, îi spuse cu blândeță că vocațiunea ei pentru viața monahicească îl hotărîse s'o trimită la mănăstire.

---

¹⁾ Când apăru cartea lui Hope Doamna lui Mavroyeni trăia, văduvă, iar din fetele ei una era pe atunci și ea Doamna, Smaranda a lui Scarlat Callimaki. Autorul fu deci prudent și dibaci. Urmărind în romanul său pe Mărioara Mavroyeni cu prilejul acestei întâmplări de dragoste, el nu-i spune niciodată numele. Totuși atât la începutul cât și la sfârșitul episodului arată clar că este vorba de ea: « Prima doamnă care a catedisit să-mi arunce o privire bunăvoitoare fu tocmai cea despre care am vorbit când am fost întâia dată la Therapia ». Or, aceasta era Dragomăneasa. La fel vom vedea și la sfârșitul episodului că de ea a fost vorba.

Thomas Hope, care ajunsese să se cam sature de dragostea Theofanei, merse la Mărioară pentru a-i mulțumi de serviciul pe care i-l făcuse, ceea ce îndârji încă mai mult pe simandicoasa Dragomăneasă. Ea stărui pe lângă bărbatul ei să nu mai primească pe nesuferitul acesta de străin în casa lor. Mavroyeni, care ținea la Hope, nu se învoi. Inșă deși Dragomanul știa mai multe limbi, iar nevasta lui numai una singură (grecește), ea se pricepea să tragă bune foloase din acea pe care o vorbea. Limba ei, mergând deci ca o moară stricată ¹⁾, bietul Mavroyeni, de lehamete, cedă, rugând pe Thomas Hope să nu-i mai calce în casă. « Il en résultat que, tout en conduisant les plus grandes affaires hors de chez lui, il finissait toujours, dans sa maison, par obéir jusque dans les petites ».

Grozavul Mavroyeni, acea « poznă a firei », era așa dar sub papucul nevestei, sau, cum se spunea pe atunci, era un « ginecolatru ». De nu era Thomas Hope, nimeni niciodată n'ar fi știut lucrul acesta.

Și acum c'am arătat firea coanei Dragomănesei, să vedem cum a ajuns ea Doamnă.

Lucrul merse foarte anevoios.

Deși « demonii săi familiari » porunceau mereu lui Mavroyeni să se facă voevod, se aflau totuși în Fanar alți demoni, în carne și oase, cari luptau din răspuțere împotriva dorinței tăușanului. Aceștia erau, în primul rând, toți Grecii din cele câteva neamuri — vreo opt la număr — cari credeau că scaunele Țărilor Dunărene erau un exclusiv apanaj al lor și nu puteau concepe ca un insular, un « țaran » cum îl numeau ei pe Dragomanul Marinei, să le sufle lor sfântul drept de-a storce de bani pe Munteni și pe Moldoveni. Deși cei mai mulți din acești Fanarioți nu aveau o vechime mai mare de 100 de ani, iar unii din ei numărau abia două sau trei decenii de evghenitate, totuși ei nu puteau concepe să mai intre în rândul lor un fost marinar, fără prea mare avere, fără nicio legătură de familie, și nici măcar fără o deosebită cultură, care

¹⁾ Quoiq'u'il connût plusieurs langues, sa femme, qui n'en parlait qu'une, savait en tirer bon parti. Elle revenait sans cesse à l'objet qu'elle avait en vue, et Mavroyéni ne pouvait ni arrêter son babil, ni prendre sur lui del'écouter sans y attacher plus d'importance qu'au bruit de la roue d'un moulin (pag. 62).

trebuie mărturisit că caracteriza în deobște competiții Greci ai scaunelor românești. Intreg Fanarul se uni deci împotriva noului venit, iar capul conspirației fu un bogat bancher Grec, Celibi Petrachi, pe care-l mai sprijini și ambasada rusească pentru cuvintele pe care le vom arăta mai jos.

Mavroyeni dimpotrivă nu avea decât doi prieteni. Pe bătrânul său ocrotitor Djezaerli Hassan Pașa, și pe Choiseul-Gouffier, ambasadorul Franței.

În vara anului 1785 Sultanul Abdul-Hamid merse într'o zi — era în Iunie — să petreacă o întreagă după amiază la conacul lui Hassan Pașa pe malul asiatic al Bosforului. Amiralul Flotei se folosi de această înaltă bunăvoință pentru a-și pune planul în execuție. Aruncându-se la picioarele Padișahului, ceru pentru prietenul său Nicolae Mavroyeni coroana țării peste care domnise Mircea cel Bătrân și Mihai Viteazul. Sultanul, mirat — căci nu se aștepta deloc la cererea aceasta — răspunse că n'are nimic împotriva. Să se ceară mazilirea lui Mihai Suțu și va face pe dată firmanul de confirmare a lui Mavroyeni.

Auzind această nemaipomenită veste, ca un singur om se sculă tot Fanarul în picioare, împingând înainte, ghiontindu-l, pe Celibi Petrachi. Acesta ajunsese drept la marele vizir, iar marele vizir la Sultan.

« Inălțimea Ta » spuse Sahin-Ali lui Abdul-Hamid « nu va putea încuviința cererea acestui bătrân de capudanbașa, care după ce a jăfuit ostrovurile din Marea Egee, vrea acum ca Dragomanul său să pustiească și Țara Românească ! ».

Abdul-Hamid era omul care dădea întotdeauna dreptate celei de pe urmă persoane cu care vorbea. Hassan Pașa îl rugase să-l facă pe Mavroyeni Domn, el răspunsesse: De ce nu!? » Sahin-Ali îl rugă să nu-l facă, el răspunse: sigur că nu! ».

Și Mavroyeni nu fu Domn!

Deocamdată.

Dar firește că pe cât triumfa partida lui Celibi Petrachi, pe atât Mavroyeni spumega de necaz. Toamna și iarna o petrecu în necurmăte alergături și în deosebi pe la ambasadele Angliei și Franței. La 27 Ianuarie 1786 Choiseul-Gouffier scria lui de Vergennes: « Mavroyeni, ne désespérant point encore de son élévation, vint me

demander des conseils que je me gardai bien de lui donner ; mais l'ambassadeur d'Angleterre, moins prudent, lui offrit ses services et fit avec beaucoup d'éclat et de gaucherie à M. de Bulhakow des offres que ce ministre rejeta avec humeur, déclarant, dans un office remis à la Porte, que sa Souveraine ne souffrirait jamais l'élévation de Mavroyéni, et que, satisfaite de la conduite du prince actuel (Mihai Suțu), elle exigeait qu'on le maintint dans sa dignité »¹⁾.

Amestecul acesta a Puterilor Europene în afacerile dinlăuntru ale Porții arată starea de decădere la care ajunsese Imperiul Ottoman la sfârșitul veacului al XVIII-lea.

Ecaterina a II-a ținea cu Mihai Suțu numai din pricina însemnatelor sume de bani pe care Domnul Munteniei le trimetea la Petersburg miniștrilor ei — iar Anglia ținea cu Mavroyeni fiindcă Ecaterina sprijinea pe Suțu. În această privință numai Franța avea o politică bine stabilită și o diplomatie prudentă. Ea urmărea — în înțelegere cu Anglia de altfel — admiterea libertății navigației în Marea Neagră, care era pe atunci deschisă numai celor două puteri riverane, Turcia și Rusia. În vederea reușitei acestei politici, Choiseul-Gouffier care « se ferea să dea sfaturi lui Mavroyeni », îl chemă totuși într'o zi la el și-i făgădui că-i va sprijini candidatura la scaunul Munteniei, dacă el, marele Dragoman al Flotei și prietenul Amiralului, îi va da la rândul său tot concursul « în afacerea Mării Negre ». Mavroyeni făgădui, și amândoi se ținură de cuvânt²⁾.

Dar Dragomanul lucra firește pe două fronturi, căci el era prea încărunțit în afacerile Stambulului pentru a nu ști că sprijinul ambasadorului Franței nu-i putea fi de ajuns. Împreună deci cu neclintitul său prieten Hassan Pașa — care strigase sus și tare că afrontul ce i s'a făcut va fi răsbunat³⁾ — el pusé la cale răsturnarea

¹⁾ Contele de Choiseul-Gouffier era ambasadorul Franței la Poartă, iar contele de Vergennes, fost ambasador și el la Poartă și la Stockholm, era acum Secretar de Stat al Afacerilor Străine la Paris. Bulhakow era ambasadorul Ecaterinei a Rusiei la Constantinopol.

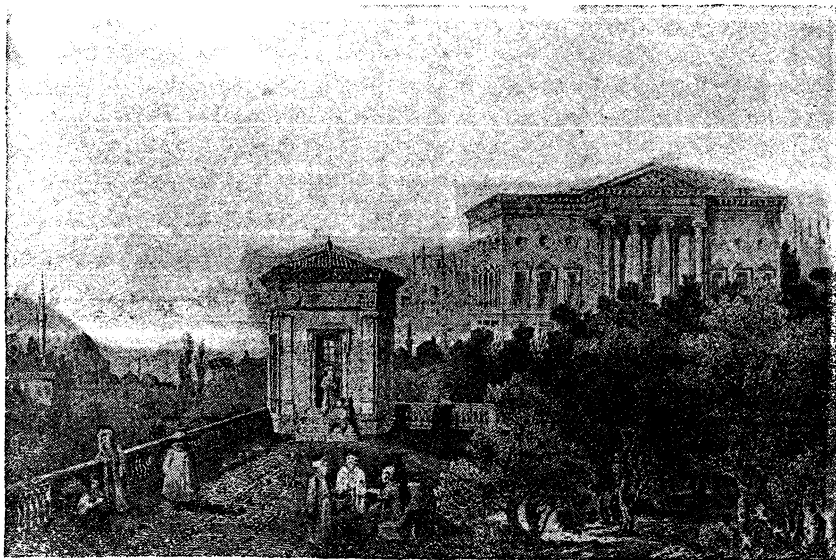
²⁾ Choiseul-Gouffier stăruie, în măsura prudenței sale, pentru numirea lui Mavroyeni ca Domn în Muntenia, iar acesta căpătă, în timpul domniei sale, permisiunea pentru Franța și Anglia de liberă navigație pe Marea Neagră.

³⁾ Aluzie la nenumirea lui Mavroyeni ca Domn.

ministerului ottoman, în fruntea căruia se afla acel Sahin-Ali care-i zădărniciise candidatura la domnie. În locul acestuia fu numit mare vizir Iusuf-Pașa, fost sclav de-al Amiralului Djezaerli Hassan și omul său de încredere.

Roata norocului se întorsese — dar, înnebunit, Fanarul era din nou în picioare. Toți foștii voevozi, beizadelele și rudele lor, își strânseră rândurile în jurul lui Celibi-Petrachi.

Acesta era un Grec din Anatolia, fost bucătar, precum fusese

Ambasada Franței la Constantinopol

Iusuf-Pașa sclav, și ajuns cu încetul, ca atâția alții în Imperiul Democratismului Integral, om mare, zaraful Sultanului, haznetar al Imperiului și unul din cei mai de frunte bogătași din Țarigrad. Predecesorul lui Abdul-Hamid, Sultanul Mustafa al III-lea, prinsese o atât de mare dragoste de el încât era aproape zilnic în tovărășia lui, iar porțile Seraiului îi erau deschise oricând și la orice ceas. Abdul-Hamid îi arăta de altfel aceeași bunăvoință, așa încât numirea lui Iusuf-Pașa ca vizir nu împiedecă pe Petrachi să jure prietenilor

săi că atâta vreme cât va trăi el, Mavroyeni nu va fi Domnul Țării Românești.

Se zice că Grecul acesta avea și un motiv personal de răzbunare împotriva lui Mavroyeni, căci — afirmă Le Chevalier ¹⁾ — fusese și el unul din puținii sau din mulții iubiți ai Mărioarei, iar aceasta îl părăsise netam-nesam, poate pentru barba popei din Therapia.

Dar noul vizir avea o mână de fier, și era și un om recunoscător, care dela început arată prin felul său de-a fi, că el înțelege a rămânea mâna dreaptă a bătrânului Amiral Djezaerli Hassan. Întâlnindu-l deci într'o zi pe zaraful Sultanului — joi, 12 Februarie — când venea dela Galata la Stambul, îl opri în drum spunându-i « Te-ași ruga, Petrachi, ca de azi înainte să-mi destăinuești mie trebile pe care le ai, fără a mai trece pe la Serai » ²⁾.

Grecul se închină până la pământ, și, despărțindu-se de vizir, merse drept la Serai.

După patru zile — luni, 16 Februarie — în urma stăruinței câtorva cadâne din Haremul împărătesc, Abdul-Hamid încuviința numirea lui Alexandru Ipsilanti ca Domn al Munteniei.

Sâmbătă, 21 Februarie, Iusuf-Pașa, care abia în ziua aceia află despre numirea acestui nou voevod, alergă la Sultan, și fiind primit de el, îi spuse:

— « Dar Înălțimea ta îmi făgăduise voevodatul Munteniei pentru dragomanul Marinei... ».

— « Oh! atunci! Bine, să fie Mavroyeni Domn », răspunse Sultanul ³⁾.

Intru cât Petrachi știa că cel din urmă om cu care vorbea Impăratul avea întotdeauna dreptate, el alergă, duminică 22 Februarie, la palat, pentru a da, în calitatea de haznetar ce era, socotelile sale Padișahului. Infre o adunare și o scădere, el furișă lui Abdul-Hamid câteva cuvinte bine simțite cu privire la incapacitatea dragomanului Marinei, care numai stofă de Domn nu avea. Sultanul tăcu.

Zaraful simți că-i fuge pământul de sub picioare.

¹⁾ Le Chevalier: « Voyage de la Propontide et du Pont Euxin » (Paris, 1800, tome II, pag. 212). Acest autor a fost secretar domnesc, și mare dușman al lui Mavroyeni.

²⁾ Blancard, o. p., pag. 91.

³⁾ Ibidem.

Intors în casa lui dela Balata, el chemă la el pe Grecii cei mai de vază din Fanar, și, ținând o lungă consfătuire cu ei, hotărîră să adune toți împreună 4.000 de pungi « pentru a le pune la picioarele Padișahului, rugându-l să înlocuiască pe marele vizir ».

Abdul-Hamid, devenit deodată om energetic, nu primi. El trimise după Amiralul Marinei și-i spuse pe față: « Hassan Pașa, vreau să-ți dau o dovadă de dragoste ce am pentru tine. Uite, mi s'au dat 4.000 de pungi pentru a surghiuni pe marele vizir pe care mi l-ai dat tu, și eu nu am primit ».

Amiralul căzu în genuchi, mulțumind Padișahului, dar întrebându-l totuși stăruitor cine-i oferise banii aceia. Când află că propunerea venise dela zaraful Petrachi, Hassan îngălbeni de mânie, arătând Sultanului că foarte bine făcuse să nu primească acei bani dați în bătaie de joc, căci dacă Umbra lui Allah pe pământ ar binevoi numai un semn să facă, capul aceluia hoț de Director al Monetării Imperiale ar cădea la picioarele lui, și atunci s'ar lua dela mort nu 4.000 de pungi, dar 40 de mii!

— « Fă tu cum vei vrea » fu răspunsul Sultanului.

Vorbele acestea erau, firește, o sentință de moarte. Celibi Petrachi fu arestat chiar a doua zi, luni 30 Martie, și închis la cuptor, unde începură caznele obișnuite pentru a-l face să-și mărturisească averea.

În timpul acesta Hassan Pașa trimise în toată graba un călăreț la București să spună din partea sa voevodului Mihail Suțu că « dacă dorește să-i rămâie capul pe umeri, apoi să ceară singur și de îndată mazierea lui ». Vodă Mihai nu mai așteptă altă amenințare. La 26 Martie sosi la Istambul cererea sa de-a fi chemat la Poartă « din cauză de boală ».

La 1 Aprilie Nicolae Mavroyeni era numit Domn al Țării Românești! Nu știm cum primi mândra Doamnă Mărioară această veste, dar știm că Hassan Pașa începu să plângă de bucurie ¹⁾.

La 6 Aprilie începură serbările investiturii. Noul voevod primi caftanul domnesc din mâinile marelui vizir, și dela Poartă merse

---

¹⁾ Raportul baronului Herbert von Rathkeal: « Envahi par une satisfaction extraordinaire chez une personne de son âge et de son caractère, il versa des larmes de joie, et s'pressa de faire connaître aux représentants des Puissances à Constantinople cette nouvelle si heureuse pour lui ».

la Patriarhie, unde i se cântă « Vrednicul este » ca în vremea Impăraților Bizantini.

A doua zi, Joi, urma să fie primit de Sultan.

Inconjurat de strălucitul său alai, Mavroyeni se îndrepta, călare, spre palat. În locul numit Serai-Meidan — marea piață a Seraiului dintre moscheele Sfintei Sofiei și a Sultanului Ahmed — i se aduse, în brânci, pe un om schinjuit, plin de sânge, care fu aruncat la picioarele calului său.

Celibi Petrachi!

Mavroyeni întoarse capul.

Alaiul intră pe poarta Seraiului.

Câteva minute mai târziu trecu și Iusuf-Pașa pe acolo. Nenocitul zaraf, cum stătea jos în praful drumului, îl zări venind și-i întinse brațele pentru a-i cere iertare. Dar vizirul făcu semn gădelui să-i taie capul... ¹⁾.

Și grozăvia nu se isprăvește aici. Ieșind dela audiența investitureri, unde îmbrăcase cabanița și cuca și jurase Padișahului supunere până la moarte, Mavroyeni, ajuns din nou pe piața Seraiului, văzu deodată că i se aruncă ceva între picioarele calului. Era capul însângerat al fostului său dușman. De data aceasta, ne asigură Choiseul Gouffier, îl trecu un fior pe noul voevod al Țării Românești, și, deși zâmbitor, dădu pinteni calului, cel puțin pentru a nu mai auzi vorbele mulțimii care-i preziceau, ca altădată preotul din Santorin, o soartă asemănătoare cu cea pe care o pregătise el altora.

*

Scurtă vreme înainte de a fi Domn, Mavroyeni spusese lui Rathkeal, Internunțiuul Austriei: « Când voi fi eu voevod voi merge călare prin capitală și prin provincie pentru a avea ochii asupra întregii țări și a împărți fiecăruia dreptatea » ²⁾.

Gândul acesta îl și aduse într-o împlinire, uneori poate într'un fel puțin obișnuit, dar în tot cazul întotdeauna cu multă râvnă și

¹⁾ Această grozavă întâmplare este istorisită de *Le Chevallier* în cartea sa « Voyage de la Propontide et du Pont Euxin », (Paris, 1800). « Je le vis » zice el « tendant les bras au vizir pour lui demander grâce. Mais celui-ci fut inflexible, et fit signe aux bourreaux de lui trancher la tête ».

²⁾ Scrisoarea lui Rathkeal în Blancard, pag. 124.

bună credință. Dacă a trecut în ochii contimporanilor săi drept un descreierat, vina n'a fost a lui, ci ai celor cari l-au silit să se poarte aspru și crud cu oamenii cei plini de niște prejudecăți pe care fostul marinar nu le avea și nu le putea avea. Boierii noștri cei mari aveau o mentalitate pe care Mavroyeni n'o putea suferi. Când se tânguiau că Grecii storc țara, apoi o făceau numai fiindcă erau ei împiedecați s'o stoarcă; dar când erau lăsați să se înfrupte și ei din cașcaval, nu mai aveau nimic de spus. Obișnuiți cu ranguri și onoruri, comozi dacă nu leneși, puțini știutori de carte, patrioți tocmai cât le dicta interesele personale, mai mult superstițioși decât credincioși, ei se lăsau duși de-o viață ușoară pe care o credeau așezată pe temelii de piatră ce nu poate fi surpată de nicio apă. Dar în afară de această protipendadă mai erau în țară boierinași, mazili, negustori, răzeși, clăcași, un întreg popor care suferea, și care dacă nu purta în minte principiile Revoluției Franceze, care încă nu izbucnise, apoi de sigur că purta în suflet ura ei.

Domnii fanarioți erau în majoritatea lor prea deștepți, prea culti și prea interesați, pentru a nu înțelege că ei nu se puteau sprijini decât pe clasa marilor boieri, cari deținând latifundiile, puterea și puțină cultură a vremii, formau opinia publică a țării față de Stăpânire, de Puterile Străine și de viitorime. Dar Mavroyeni era prea sincer pentru a proceda la fel cu ceilalți — și, trebuie spus, el era și prea cinstit în sufletul său. În privința aceasta el semăna cu cei doi dintâiu Mavrocordați, care totuși fură siliți până la urmă să toarne multă apă în vinul lor. Vodă Nicolae dimpotrivă, cu firea combativă pe care o avea, cu cât găsea mai multă împotrivire, cu atât se îndârjea mai mult, și în loc de apă el turna oțet peste vin. De tânăr, fostul marinar activ și ridicat prin propriile sale puteri, « Selfmanul » Mavroyeni, nu putu suferi acea oligarhie care credea că bunurile lumii sunt apanajul câtorva privilegiați ai soartei, și dacă luptase împotriva acestei mentalități ca Dragoman la Țarigrad, apoi ca Domn în țara în care era acum stăpân, înțelegea ca voința lui să fie împlinită. El căută deci sprijin în oricine, în afară de boieri. Pentru aceea poporul, ocrotit de el, l-a iubit, și pentru aceea l-au urât boierii. Și cum aceștia din urmă erau cei cari țineau călimara la brâu, din vârful penei lor ieși, în loc de un Nicolae Mavroyeni, un harap negru cu dinți de oțel!

Dar poporul astfel cugeta. Chiar înainte de sosirea noului voevod în țară, el cânta, prin glasul Pitarului Hristachi:

*Nu trecu câteva zile
Și-auzim de Domn că vine
Unul ce a fost în treabă
Dragoman pe Marea Albă.
Ce-i zice și Mavroyeni,
Iscusit și om al trebii.
Și încă și un dar mai are,
Că e om, și vileaz mare.*

Nădejdea poporului nu fu înșelată. Când sosi Mavroyeni la București, la 15 Mai 1786, trăgând mai întâiu la mănăstirea Văcărești, unde era obiceiul ca Domnii să poposească trei zile până li se pregătea intrarea cu alai în oraș, el făcu atâtea milostiviri și împărți atâtia bani nevoiașilor, încât bieții oameni începură iarăși să cânte:

*Ne miram dor ce să fie
această galantonie!
Și toți mulțumiam, zicând
că am dobândit Domn blând! ¹⁾*

Dela început Vodă Nicolae ținu să arate țării deosebirea pe care vrea s'o facă între acei cari aveau nevoie să fie ocrotiți și acei cari trebuiau ținuți din scurt. După ce împărți deci milostivirile sale săracilor, adună pe boieri și le spuse că vrea să domnească cu dreptate și cu bunătate, dar cere că la rândul lui « fiecare să-și facă datoria, că de nu, va fi astfel pedepsit, încât în ceea lume nici n'o să mai aibă ce căuta în iad ».

Boierii se uitară unul la altul, întrebându-se ce-o să le mai aducă și această nouă domnie, iar spaima lor ajunsese la culme când, ieșind din biserică, văzură în alaiul domnesc doi găzi îmbrăcați în zale, mergând în fruntea a 12 galeongii ²⁾.

Se poate ca Mavroyeni să fi căutat a impresiona spiritele prin alcătuirea acestui neobișnuit alai, dar e pe de altă parte foarte

¹⁾ La fel cu Pitarul Hristache glăsuiește și Dionisie Ecclesiarhul în cronică sa: « Și era Domnul acesta milostiv și bun asupra săracilor, iar asupra boierilor era cumplit! »

²⁾ Marinari turci.

firesc că fostul Dragoman al Marinei Ottomane să fi înlocuit pe Arnăuți prin galeongii cei

*Cu niște mintene scurte
Numai pân' la brâu făcute,
Cusule cu găitanuri,
Și la brăie ialaganuri;
La cap turcește legați,
Cu șalvari largi îmbrăcați
Și cu mânice sumese . . .
Iar prin mâni gloanțele dese !*

Cât despre gădele în zale, el întruchipa icoana Justiției, simbol destul de răspândit în Orient.

Dar, în urma cuvântării pe care le-o ținuse Domnul, boierii interpretară lucrurile altfel, cu atât mai mult cu cât nici înfățișarea voevodului nu era de natură a-i liniști. Mavroyeni era înalt, uscățiv, negricios, cu mișcările iuți și privirea foarte încruntată. Cu un ochiu se uita drept și cu celălalt la o parte; ca să privească pe cineva în față trebuia să întoarcă capul, lucru care înspăimânta așa mult pe boieri, încât ei nu îndrăneau să se uite la dânsul. Dar dacă s'ar fi uitat, ar fi văzut dinții lui cei frumoși, și ar fi băgat de seamă că atunci când zâmbea — ceia ce i se întâmpla des — înfățișarea lui se schimba, căpătând o expresie de-o bunătate rară.

Ca și alaiul său, ca și înfățișarea, felul de-a domni a lui Vodă Nicolae plăcu unora și displăcu altora.

După cum scrisese lui Herbert von Rathkeal, el începu să cutureie capitala, călare și pe jos, îmbrăcat în toate felurile, țărănește, popește, turcește, intrând prin prăvălii, uitându-se pe sub cântare, iar când prindea pe vreunul cu ocaua mică dădea, scurt, poruncă să fie spânzurat:

*Și pe unde nu gândeai
Pe acolo îl întâlneai
. . . . .
Iar după ce se'nțorcea
Vedeai colea și colea
Câte unul alârnat
De o șandrama legat !*

Piețele Bucureștilor se umplură de spânzurători, de stâlpii cărora bălăbăneau trupurile celor care prea multă vreme abuzaseră de răbdarea omenească.

Era Mavroyeni nebun?

Orășenilor le poruncise să fie noaptea ușile descuiate, spre a ispiți pe tâlhari și a-i prinde astfel mai ușor « iar de se va întâmpla vreo pagubă casnicilor, va împlini Măria Sa din visteria lui »¹⁾. Ispravnicilor de ținuturi le scrisese că dacă nu vor stârpi hoțiile din țară, pentru a nu lăsa spânzurătoarele goale îi va atârna pe ei de dânsule.

Galeongiu turc (din colecția autorului)

Și în scurtă vreme « unde să mai vezi haiduci la drumul mare » după cum spune Ghica el însuși « sau unde să mai vezi cercetori pe ulițe! ».

Era Mavroyeni nebun?

¹⁾ Dionisie Eclesiarhul.

Bisericele erau întotdeauna goale de preoți, căci ei stăteau la cârciumi — iar când un creștin voia să se închine, găsea ușa casei Domnului încuiată (ca și astăzi). El porunci ca popii — de rând în săptămână — să stea de dimineață până în seară în biserică pentru a răspunde la cererile evlavioșilor.

*Și stau bieții popi, săracii,
În șpangă, știi, ca soldații,
Toată ziua nelipsiți,
Uitându-se pe la sfinți !*

Când se îmbrăca Vodă în haină călugărească și mergea la vreo biserică, de-i găsea ușa încuiată, vai de oasele preotului acelei parohii.

Era Mavroyeni nebun?

În divan judeca singur, lucru în adevăr nemaipomenit până atunci. Nu întreba pe nimeni nimic, nici pe Mitropolit despre canoanele Bisericii, nici pe Logofăt despre paragrafele legii, ci numai

Hoți în obezi (după Ionescu-Gion)

ce asculta pe împricinați, citea hrisoavele lor, și dădea sentința. Pe loc porunca să și fie împlinită. El era puterea administrativă, cea legislativă, și cea executivă. Boierii spumegau de necaz, dar

pricinile care mai înainte trăgănasera cu anii, se isprăveau acum în câteva ceasuri, și dreptatea era împărțită.

Era Mavroyeni nebun?

Că umbla uneori într'o caretă trasă de patru cerbi, înseamnă asta ceva? Cât coada cânelui lui Alcibiade, nimic mai mult. Originalitatea înseamnă dorința de-a ieși din vulgar, care e de presupus că apropie pe om de dumnezeire ceva mai mult decât tendința de-a umbla în patru labe. Ah! că vulgul acela se răzbună pe cei ce vor să iasă din rândurile lui, foarte adevărat, însă vulturul cu aripele tăiate moare fiindcă nu mai poate sbura, dar cârțiță nu se face.

Mai târziu Mavroyeni va împinge această originalitate puțin prea departe, dar niciodată din lipsă de judecată, ci întotdeauna din pricina imensului dispreț ce avea el, cu sau fără dreptate, pentru oameni ¹⁾.

Deocamdată, pentru a nu ne îndepărta prea mult de subiect, să ne întoarcem în sfârșit la Doamna Mărioara.

O părăsiserem în clipa când, după două neajunsuri în dragoste, (poate după trei, căci dragostea ei cu Celibi Petrachi plutește încă în taină) se răcorise de necazul ce avusese, făcând pe bărbatul ei să-i intre, ca întotdeauna, în voie. Întâmplările din Terapia trebuiesc plasate cam între anii 1783—1784.

Doi ani mai târziu era Doamnă. Un obicei aproape constant — firește că nu fără excepții — o regulă a ceremonialului fanariot cerea ca noile Doamne să rămâie cu copiii lor la Constantinopol după plecarea soților lor în țările în care erau trimiși voevozi. Unii din Domni așteptau apoi sosirea familiei lor pentru a proceda la ceremonia înscăunării, alții își primeau nevestele cu mare alai după ungerea lor de către Mitropolitul țării. Nicolae Mavroyeni nu făcu niciuna nici alta, sau mai bine zis le făcu pe amândouă. El porni din Fanar împreună cu Doamna Mărioara și cei 7 copii ai lor, însă ajunse singur la Văcărești, lăsându-și familia la Giurgiu cu porunca să nu-și urmeze drumul decât a doua zi, pentru ca în timpul acesta să poată lua măsurile trebuincioase pentru strălucita

---

¹⁾ Lipsa de judecată i-a fost imputată în deosebi de Văcărescu. Dar vom vedea mai jos că marele nostru poet a putut și el să se înșele odată, stăpânit fiind de patimele trecătoare ale lumii.

primire ce dorea să facă nevestei sale. Câteva ceasuri deci după sosirea sa la mănăstire, trimise la București un hrisov domnesc, care fu citit la toate răspântiile Capitalei și care spunea că a doua zi, Sâmbătă, la ceasul opt din zi (ora turcească) va intra în București « cu voia Domnului, scumpa noastră soție și Doamnă, Maria Mavroyeni ». Toate jupâneșele și toate muierile erau poftite la Văcărești pentru alcătuirea alaiului Principesei.

Nici barba duhovnicului din Therapia, nici fața rasă a Olandezului din Amsterdam par a nu fi impresionat pe Mavroyeni. El trebuie să fi fost unul din oamenii aceia despre care se zice că este un chibrit care nu se aprinde decât pe cutia lui. « Mica lui groasă » îi era dragă, și-i făcea, fără precupeție, toate chefurile.

În alaiul cu găzi și galeongii trecuse deci și mândra Mărioara, dela Văcărești la Sfântul Spiridon prin Podul Beilicului, și de acolo la Curtea Veche, unde-și luară noii voievozi reședința.

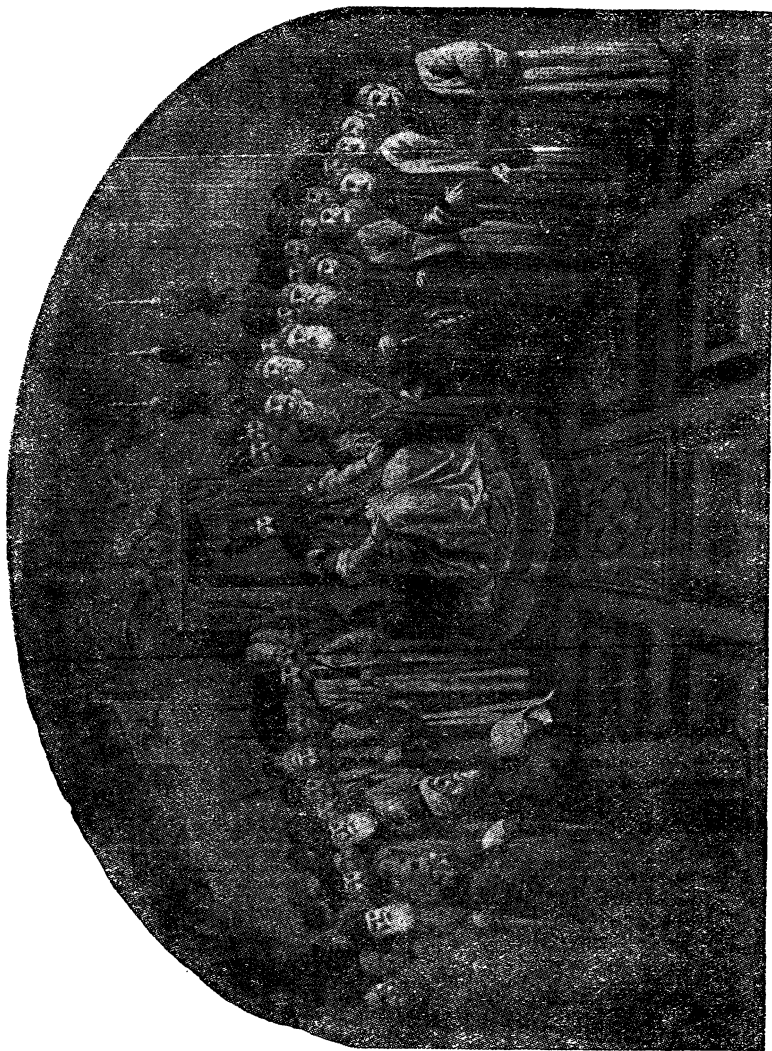
Curtea era, foarte de mult, dărăpănată. Când o văzu, Mavroyeni se înfuriă. A patra zi chiar după sosirea lui acolo (Joi, 21 Mai) chemă în spătărie pe Mitropolit cu Episcopii săi, pe boieri și pe negustori, și le ceru bani « care 60 de punți, care 50, care 40, care 30, 20, 10, care 5, cu cuvânt că vrea Măria Sa să înoiască și să dreagă casele domnești, că este și rușine a fi ele în mijlocul orașului surpate, de nu are Măria Sa unde să șeadă » ¹⁾.

Două luni mai târziu Curțile erau gata. Nu s'o fi făcut mare lux cu ele, dar s'au pus, se vede treaba, ușile și ferestrele care lipseau, s'au prefăcut tavanele ca să nu intre ploaia în casă și s'au mobilat odăile domnești. Când, pe la 15 Iulie, sosi în București vestita Lady

¹⁾ Dionisie Eclesiarhul în « Tezaur de Mon. Ist. », II, 168.

Patima în chestiunile istorice este un lucru de neconceput. Blancard, pentru a urmări scopul său, nu de biograf ci de apologist, adaogă la acest pasaj al Eclesiarhului vorbe pe care acesta nu le-a scris niciodată: « Je dépose pour ma part cent bourses, ajoutez y selon votre bon plaisir »: (pag. 160). Ionescu-Gion dimpotrivă adaogă alte cuvinte pe care cronicarul nu le-a spus: « Ceru parale să le facă, și bine înșeles, nu le făcu ». (Din « Istoria Fanarioților », pag. 150). Vodă Mavroyeni nici n'a dat bani dela dânsul, fiindcă n'avea el de ce să prefacă pe socoteala lui Curtea Domnească din București, dar nici n'a luat banii fără a drege casele, căci altfel n'ar fi putut sta în ele, fiind un lucru cunoscut că acele curți erau pe atunci aproape o ruină. Cu banii lui făcu Vodă chioșcul dela șosea, de lângă Izvorul Tămăduirii.

Craven, ea, care se miră de atâtea lucruri dela noi, nu avu nimic de spus despre acele Curți, nici că sunt frumoase, nici că sunt dărăpănate.

Nicolae Vodă, Mavroyeni în Divan (copie la Acad. Rom.)

Lady Elisabeth Craven, născută în 1750, era fata contelui Berkeley, unul din marii aristocrați ai Angliei. Măritată la vârsta de 17

ani cu lordul Craven, care o părăsi după ce avusese cu ea 7 copii, dânsa se despărți de el și începu să cutreere lumea pentru a-și uita necazurile. Astfel ajunse, după multă cale, pe malurile Bosforului, unde de altfel văzuse, nu de mult, dela fereastra ambasadei franceze, alaiul lui Mavroyeni în ziua investiturii acestuia. « Le cortège était magnifique » scrie ea « Ses gardes et ses courtisans le précédaient et le suivaient deux à deux; les chevaux étaient couverts de draps d'or ou de riches broderies; on portait devant lui deux queues de chevaux blancs et une espèce de bonnet semblable à un casque, emblème de sa dignité. Ce prince est déjà un peu vieux (avea 50 de ani), et comme il connaît l'Ambassadeur, il regarda aux fenêtres où nous étions pour le voir passer, et nous fit un signe de tête. En vérité je n'ai jamais vu de plus belle procession ».

Lady Elisabeth Craven

Intorcându-se acum în Occidentul Europei, ea trecea prin București, și ceru lui Vodă să fie primită de el și de Doamna, caracteristica acestei femei fiind curiozitatea. O celebritate europeană n'a fost Lady Craven, însă a fost o femeie frumoasă — dela care ne-a rămas un adorabil portret din penelul lui Reynold — deșteaptă și fină. Mai târziu, scurtă vreme după trecerea ei prin București, se va mărita cu Markgraful Alexandru din Anspach, nepotul lui

Frederic cel Mare, cel care-și vându în 1792 principatul statului prusian. Călătoriile ei le-a descris cu vioiciune și spirit într'o cărticică apărută la Londra, și tradusă pe franțuzește în 1789.

La București fu găzduită întâiu într'o mănăstire, care nu-i plăcu, și apoi în casa lui Laroche¹⁾. I se trimise acolo o caretă aurită « fait, je crois, l'an premier de la création » pentru a o duce la Curte, unde trecu prin două porți până să ajungă la palat.

« Intr'un colț al sălii de audiență » zice ea « pe un divan, printre perne, stătea Vodă îmbrăcat turcește. Mă întrebă, prin tălmăci, cum îi merge domnului de Choiseul, și mă rugă să rămân câteva zile la București. Mi se dete cafea și dulceață, și când mă sculai ca să plec, unul din boierii săi îmi spuse încet să mă așez din nou. Deodată urechile mele fură asurzite de cel mai groaznic dintre sgomote. Secretarul îmi spuse cu glas tare: « E pentru Dumneavoastră, Doamnă. E muzica lui Vodă ». Prințul mă rugă să mă uit pe fereastră, și văzui în curte... meterhaneaua turcească, care i se păru melomanii de pe malul Tamisei cea mai neînchipuită cacofonie din lume. Gata în fiecă clipă să pufnească de râs, era mereu trasă de rochie de tovarășa ei de drum, care, îngrozită, îi șoptea: « Pour l'amour de Dieu, ne riez pas, Madame! »

În sfârșit sosi logofătul al doilea, vestind-o că Doamna Mărioara o așteaptă. Trecu deci în ceea ce se numea pe vremea aceea haremul.

« La Princesse était assise à la turque, avec trois de ses filles à côté d'elle, âgées d'environ 9, 10 et 11 ans. La Princesse en a trente. C'est une très belle femme, qui ressemble assez à la Duchesse de Gordon. Ces traits et son air ont cependant plus de douceur, sa peau m'a paru plus blanche et ses cheveux plus blonds. Elle ne manque pas d'embonpoint, et elle est dans le sixième mois de sa huitième grossesse »²⁾.

Mai cunoaște cineva, după acest portret, pe Mărioara lui Hope ? !

¹⁾ Agent francez.

²⁾ « Doamna era așezată turcește, cu trei fete lângă dânsa, de vreo 9, 10 și 11 ani. Ea mă luă de mână și mă așeză alături de dânsa. Are 30 de ani și e foarte frumoasă; seamănă cu Ducesa de Gordon, deși trăsăturile și înfățișarea ei au mai multă blândețe. Pielea ei mi s'a părut mai albă și părul mai blond. E cam grăsulie și se află într'a șasea lună a celui de al optelea copil ».

Drept dovadă că nimic nu este cum este, ci suntem toți cu miile de fețe pe care ni le văd miile de oameni. Singurul lucru care rămâne neschimbat, este obezitatea Principesei.

Doamna Maria Mavroyeni luă pe Lady Craven de mână și o așeză lângă ea. Erau în încăperea aceea vreo 20 de femei, jupânesele și fetele marilor boieri, din care una singură, fiindcă purta pe-o ureche o căciuliță de zebelin, atrase privirea Englezoaicei ¹⁾.

Conversația Doamnei Mărioara amintește pe cea din jurul tandurului dela Therapia. Aci o recunoaștem; ar fi recunoscut-o și Thomas Hope.

« Lorsqu'elle m'eût fait toutes les questions ordinaires aux femmes orientales, et qu'elle m'eût demandé si j'étais habillée à la française, elle me dit qu'elle serait charmée de pouvoir me retenir un an entier en Valachie. Le Prince, qui était présent, paraissait le désirer autant qu'elle, mais je les assurai que je ne resterais pas vingt quatre heures à Bucarest » ²⁾.

În urma acestui refuz categoric, ea fu poftită la cina de seară, care fu servită « à l'européenne », la o masă cu picioare și cu scaune împrejur. Elisabeth Craven, care venea din Constantinopol, se aștepta să mănânce pe divan. Dar spre marea ei mirare găsi o masă ca la Londra, cu tacâmuri de argint englezesc, cu cuțite și furculițe. Patru candelabre împodobite cu flori de rubine și de smaragde luminau « sufrageria », și muzica turcească fu înlocuită cu un taraf de lăutari țigani, care avu darul să placă melomanei. Domnul

---

¹⁾ Maria Dudescu, fata marelui ban Nicolae, în casa căruia va merge Lady Craven în după ameața acelei zile pentru a-i vedea « parcul englezesc », care i se păru mai sărăcăcios decât grădina celui mai modest pastor anglican (Despre casa Dudescului, vezi cap. 13, pag. 253). Când o întâlni în grădina tatălui ei, tânăra Maria sări de gâtul Englezoaicei, sărutându-o de era s'o înăbușe. Această expansivă fetiță va fi nevasta marelui ban Scarlat Ghica, fratele voevozilor Grigore și Alexandru, cei de după 1821. Ea se despărți de bărbatul ei, care muri tânăr, în 1802. Maria Dudeasca va fi și bunica vestitului scriitor și om de stat Ion Ghica, beiful de Samos.

²⁾ « După ce-mi făcu toate întrebările ce obișnuiesc femeile din Orient și după ce mă întrebă dacă eram îmbrăcată ca în Franța, Doamna îmi spuse că ar fi încântată dacă aş vrea să rămân un an întreg în Muntenia. Vodă părea și el a dori lucrul acesta, dar le spusei amândorur că nu voiu rămâne în București nici 24 de ceasuri ».

stătea în capul mesei, Doamna Mărioara la dreapta lui ¹⁾ și Lady Craven la stânga. « Plusieures dames soupèrent avec nous ».

Et tout finit par des chansons. Lady Craven era încântată. După masă toată lumea trecu în altă odaie, unde cafegiii își împliniră slujba, și ciubucgiii la fel. Și să nu uităm că toate acestea se petreceau în încăperile Curții Vechi, ai căror pereți adăpostiseră altădată pe Ecaterina Salvarezi a lui Vodă Alexandru, pe Elena lui Matei Basarab, pe Anastasia lui Gheorghe Duca, și de curând, înainte ca Mavroyeni să repare casele, mai adăpostiseră și pe « Craii de Curtea Veche » și câinii și vacile de pe maidane !

Singurul lucru care păru străinei ciudat, e că Vodă și boierii se așezară de o parte a camerei, Doamna și femeile de cealaltă parte, în loc să stea cu toții să vorbească împreună ca la Buckingham Palace.

Lady Craven mai pretinde că Doamna Mărioara ar fi crezut că-și bate joc de ea, când i-a spus că în Anglia femeile învață a dansa, a scrie și a ceti. « Je lui dis encore beaucoup d'autres choses, dont elle douta pareillement ». Dar de data aceasta n'o mai credem noi pe spirituala viitoare markgrafă. Doamna lui Mavroyeni nu știa decât grecește și poate nu știa să cetească, dar prea multe din celelalte Fanariote erau femei învățate, pentru ca ea să se mire că Englezoaicele știau carte.

Taifasul se isprăvi la ceasul 11 ½ și Lady Craven se întoarse acasă la d-l Laroche. Înainte de a părăsi Bucureștii Vodă, îi trimise în dar un cal arăbesc și Doamna câteva batiste brodate. Ea plecă la Sibiu și de acolo la Viena. Țara noastră îi rămase într'o frumoasă amintire. « Nu pot măcar încerca să descriu frumusețea munților românești... nici copacii de tot felul, care dau țării un colorit atât de schimbăcios... ».

Doi ani de zile meraseră lucrurile cum meraseră. În afară de Văcărescu (care dela început și până și-a dat Mavroyeni ultima suflare nu l-a putut suferi), ceilalți boieri trebuiră să recunoască cum că felul de a se purta eu ei era mai mult aspru decât crud,

---

¹⁾ « La princesse avait derrière elle neuf femmes pour la servir », ca și cele din Therapia care-i țineau coada și evantaliul.

iar că încolo treburile mergeau bine în țară. În Capitală cu atât mai mult, deoarece dreptatea era împărțită de Vodă, hoțiile fuseseră stârpite și comerțul înflorea. În afară de aceasta Mavroyeni făcuse și însemnate clădiri în București: o biserică mare și frumoasă împodobită de el, zisă Izvorul Tămăduirii sau biserica mavroghenească (la Șosea); lângă ea un spital încăpător, care din « Spitalul Mavroghenesesc » s'a transformat într'al « Filantropiei »; în spatele ei un cimitir, desființat prin 1920; alături o fântână publică, care se spune că era de toată frumusețea, dispărută fără urme, deși poporul spunea că apa ei este aiasmă; o tipografie (în curtea bisericii) pe care a cumpărat-o mai târziu Statul spre a-i da soarta tuturor lucrurilor cumpărate de Stat; un chioșc cu o grădină ca din povești, unde mergea Vodă să-și soarbă cafeaua în după amiezile de vară, așezat în preajma aceloraș așezăminte (cam unde este astăzi Bufetul) și doborât la pământ nici 20 de ani după moartea voevodului. Parcă o nevăzută mână dușmănoasă, un duh neprielnic, a vrut cu tot dinadinsul să șteargă din amintirea Românului numele lui Nicolae Mavroyeni.

Dar el va rămânea, precum o dorea bietul voevod inimos și viteaz, al cărui gând — vanitos, se poate! — era mereu îndreptat asupra Posterității. Preocuparea lui constantă era: ce zice străinătatea de dânsul, ce va zice viitorimea, ce loc va ține el în istorie¹⁾.

Subiectul acestei cărți nu ne îngăduie să ne întindem asupra domniei lui Nicolae Mavroyeni, cu atât mai mult cu cât Doamnă-sa, care va părăsi în curând Bucureștii, se va ține câțiva ani într'un icognito din care n'o vom mai putea-o scoate.

De Crăciun 1786 o mai întâlnim în paginile corespondenței baronului von Metzburg, care, nou sosit în București în calitate de consul austriac, ne spune că Doamna Mărioara a trimis fetițelor

---

¹⁾ Thomas Hope ne asigură că a auzit din gura voevodului vorbele aceste: « La postérité dira: Cela arriva sous le règne du Prince Mavroyéni ». Iar Theodore Blancard istorisește că un poet grec dela Curtea lui (erau în jurul său mulți greci, poeți și savanți, printre care vestitul Rhigas) făcând o poemă foarte lungă în slava voevodului, i-o dete spre a schimba el ce nu i-ar place. Dar cum lui Vodă Nicolae nu-i plăcu nimic, el șterse toată poema, lăsând numai cuvântul « Mavroyéni ». Atâta, zise el, face să rămâie din toate versurile dumitale ».

lui « une écharpe de cou » (învălitoare de gât). Câteva zile mai târziu ea rugă pe consul să-i trimită pe fiul său pentru a se juca cu al ei, căci erau amândoi de aceeași vârstă. Beizadea Petrachi, al patrulea copil al Mavroyenilor, avea opt ani și-i trebuiau tovarăși de joacă.

Ruinele chioșcului lui Mavroyeni

« Le Prince désirait lui aussi que son fils trouva dans le mien un camarade ». Micul Metzburg veni deci la Curte, și după ce fu mângâiat de Vodă și de Doamnă, căpătă un ceas de aur și diferite alte daruri.

Dar în toamna 1787, adică abia 16 luni după sosirea ei la București, Doamna Mărioara trebui să părăsească țara, căci Rusia declarase război Porții, și Mavroyeni presimțise că Muntenia va deveni în curând teatrul luptelor. Intre timp ea mai născuse un băiat. Luându-și copiii, medicul și 40 de servitori, ea porni, în ziua de 17 Septembrie, din nou la Constantinopol, pentru a nu se mai întoarce în țară decât foarte târziu, în mod trecător, când va fi bătrână, văduvă și nenorocită. În țară rămase numai, dintre toți copiii ei, mica Beizadea Petrachi, fostul tovarăș de joc al baronașului von Metzburg, fiindcă Vodă Nicolae voia să-și deprindă plodul cu arta războiului ¹⁾.

Întâmplarea făcu, că îndată după plecarea Doamnei să sosească în București Thomas Hope, care nu se poate împiedeca să-și arate bucuria de a nu o mai găsi acolo:

« Mavroyeni avait renvoyé à Constantinople sa grosse princesse et toute sa suite; mesure dont j'admiraais la sagesse, et qui me sembla de bonne augure pour moi ».

Olandezul găsi în Muntenia pe un Nicolae Mavroyeni pe care nu-l cunoscuse în Turcia: nervos, excitabil, violent — astfel cum ni-l arată Văcărescu: poznă a firii, sau cum ni-l înfățișează istoricii târzii: nebun!

Dar schimbarea ce se operase în caracterul lui Vodă n'avea nimic aface cu nebunia. Cauza ei trebuiește căutată aiurea, și odată găsită, lucrurile se vor tălmăci dela sine.

O parte a corespondenței diplomatice a lui Mavroyeni a fost publicată (în Blancard) și se vede din ea că fostul Dragoman al Flotei Ottomane era, cum greu s'ar fi putut altfel, foarte cunoscător al treburilor politice. Alianța Nemților cu Muscalii și tratatul austro-rus din 1784 îi erau cunoscute, și el, ca toată lumea, știa prea bine că războiul dintre acești doi aliați și Imperiul Ottoman era de neînăturat. Unul din cuvintele de căpetenie care l-au îndemnat pe Mavroyeni să ceară domnia Țării Românești era tocmai izbucnirea probabilă a acestui războiu. În calitate de fost Dragoman al celui mai mare Amiral al flotei pe care l-au avut Turcii, în calitate de cel

---

¹⁾ Blancard zice că ar fi lăsat în București și pe una din fete, ceea ce pare foarte puțin probabil.

mai intim prieten al acestui Hassan Pașa, pe care-l întovărășise în mai multe campanii, Mavroyeni, care era el însuși viteaz din fire, nu visa decât războaie și glorie. El își dete seama că a rămâne Dragoman în Stambul era moartea visurilor sale. Dar, creștin fiind, cum ar fi putut el în Imperiul Semilunei să-și valorifice bravura, decât fiind Domn într'una din Țările Dunărene, în care calitate să se poată distinge pe câmpul de luptă într'un viitor războiu. Deci înainte de a sosi în țară o fi pus el la cale cu Djezaerli Hassan tot planul său viitor, făgăduind Amiralului că, în caz de războiu, va ridica prin ținuturile noastre o numeroasă oștire pe care o va pune la dispoziția Sultanului, iar turcul i-a șoptit că în cazul acesta va stăruî să i se dea comanda întregii oștiri musulmane... lucru care s'a și întâmplat.

Așa dar, fostul Dragoman fiind acum Domn și războiul izbucnind (deocamdată abia între Rusia și Turcia), Nicolae Vodă se puse pe treabă, atât pentru a-și ține cuvântul dat, cât și în vederea gloriei sale viitoare. În scurtă vreme el strânse o armată de lefegii, adunată de pretutindeni, Turci, Greci, Albanezi, Sârbi, atrași de făgăduielile lui Vodă de a le da lefuri mai mari decât în toate celelalte oștiri. Odată însă cetele întrunite și sosite la București, ele cerură bani. Vodă la rândul lui ceru bani țării: dela boieri, dela negustori, dela mânăstiri. De notat că niciodată, în niciun autor, nu se spune că el ar fi luat sau c'ar fi cerut măcar bani dela țărani. Pe când (în afară de Mavrocordați) toți, dar toți ceilalți Domni fanarioți au despoiat țara din impunerile ce le puseseră asupra nevoiașilor, singur Mavroyeni a cerut bani dela cine avea, nu dela cine n'avea.

Văzând însă că nimeni nu vrea să-și deschidă punga, Vodă începu cu vorbe patriotice: că e țara în primejdie, că e datoria fiecăruia să ajute la plata ostașilor meniți să le apere pământul și altele la fel... *Vox clamantis in deserto*...! Mavroyeni se infuriă. Incepură deodată iar să-i vorbească din văzduhuri « demonii săi familiari! » care-i porunceau să ia cu sila banii ce nu i se dădeau cu voia. Ziua în amiaza mare, noaptea în visuri mai ales, îi vorbeau duhurile, arătându-i pe cine trebuie să amenințe, pe cine să surghiunească, la cine să se răstească pentru a strânge comorile de care avea nevoie pentru lefegiii săi.

Și aci este de notat un lucru: că Mavroyeni n'a omorît, nici n'a șchinguuit pe nimeni. A amenințat, a răcnit, s'a încrunțat, dar atât.

Astfel, într'o zi, trimițând după marele bogătaș negustorul Ștefan Băltărețul, cum sosi acesta la curte îi zise: « Vino după mine! » Și încălecând amândoi, îl duse Vodă în goana armăsarilor până la Turnul Colții. Acolo, descălecând, urcară scările una câte una până sus, neștiind negustorul ce vrea Domnul dela el. Mavroyeni îi arată cu mâna de jurîmprejur ce frumos se vede orașul de acolo, și apoi deodată îi spuse: « Ia uite de ici, mult e până jos? ».

— « Mult, Măria Ta, îi răspunse Băltărețul, d'ar cădea cineva de aici, praf s'ar alege dintr'însul! ».

Vodă începu să râdă:

— « Știi c'am visat pe Sfântul Nicolae ast'noapte? Mi-a zis că să te asvârl d'aici jos! ».

Negustorul îngheță, să-l apuce amețeala și să cadă singur. Dar din spatele lui un glas îi șopti încetîșor la ureche (era a căminarului Sava, căpitanul galeongiilor lui Vodă): « Spune-i c'ai visat și tu pe sfântul Spiridon, care ți-a cerut să-i aprinzi o făclie de 50 de pungi, și dacă te-o arunca jos, rămâne sfântul fără lumânare! ».

Clănțănind de frică, bietul Băltărețul spuse cu glas tare, ca un papagal, vorbele căminarului. Iar Vodă îi răspunse:

— « Ei, dacă-i așa, dă-i banii lui Sava să cumpere făclia! ».

Anecdota aceasta, povestită de Ion Ghica, a fost mult speculată în favoarea tezei nebuniei lui Mavroyeni. Dar ni se pare dimpotrivă, că ea dovedește cumînțenia lui.

Asta o făcu negustorului. Acuma alta din tagma boierească.

Cică 'ntr'o seară de iarnă coana Luxandra a lui Scarlat Câmpineanu fu chemată la Curte. Primită de Vodă cu multă cinste, ea auzi cu bucurie laudându-se meritele bărbatului ei, când deodată Domnul, bătându-se cu pumnii în cap, îi povesti visul ce zicea că avusese cu o noapte înainte: o văzuse în somn călătorind pe drumul Giurgiului către Țarigrad, împreună cu soțul ei, iar averea lor fusese confiscată.

Ajunsă în capul scării, visul luă întruchipare. Luată pe sus de arnăuții Curții, tânăra femeie fu aruncată într'un car mocănesc; iar de sus dela fereastră Vodă îi zicea, rânjind:

« Călătorie sprincenată, cucoană ».

Tot Ion Ghica ne povestește și această întâmplare, și cum Luxandra Câmpineanu era una din bunicele lui, înțelegem acum de ce atâta ură rămasă în neamul Ghiculesc împotriva « nebulului de Mavroyeni ».

Dar lucrurile nu se opriră aici. Armata de lefegii i se păru lui Vodă neîndestulătoare, și, pentru a o spori, el făcu apel la țară spre a ridica o oaste națională, de Români. Țăranii trebuiau să fie cătane și fiii de boieri căpitani. Noile regimente cu steagurile Sfinților Arhangheli Mihai și Gavril, a Sfinților Gheorghe și Dumitru, urmau să facă a răsuna Carpații de vitejiile lor și, răzbătând prin trecători, să cuprindă, ca odinioară Mihai Viteazul, Brașovul, Făgărașul, Sibiul și Alba-Iulia!

Dacă se poate așa nebunie! Boierii se uitau la dânsul ca la un sărit din minți. Oaste de Români! Nu se mai pomenise așa ceva de mai bine de 100 de ani! Nimeni nu vru să-i dea ascultare, cerând fiecare să-i fie cu iertăciune, ba că unul este bolnav, ba că altul are treabă la moșia lui. Intr'un superb avânt de despreț, Vodă, adunându-și sfatul, îl scoase afară la grajduri, și în fața veliților incremeniți, își îmbrăca calul cu caftan boieresc:

— « Iată, l-am făcut spătar și căpitan de oști, pe viteazul meu murg. Mergeți voi la treburile voastre! ».

Din această întâmplare a ieșit Vodă Nicolae un al doilea Caligula și un cîrac al Necuratului, care-și boierea vitele.

Judecă cine cum o vrea.

Totuși, și fără de boieri, oastea de Români se făcu. După cum bine zice Ionescu-Gion, se poate că în acest sâmbure de oștire românească să se fi găsit flăcăi care vor fi mai târziu Pandurii lui Tudor Vladimirescu. În tot cazul, și aici ca pretutindeni, poporul n'a judecat la fel cu boierii. El, nu numai că nu l-a găsit pe Mavroyeni nebun, nu numai că și-a trimis băieții la oaste (cu leafă, firește), dar era foarte mândru de această minunată întâmplare:

*Apoi să stai să privești
Și cu drag să pomeneshi
Pe Românașii voinici
Incălțați toți cu opinci.
Să te fi dat la o parte
Să vezi regule curale,*

*Cât erau de drăgălași
 Și născuți a fi pușcași.
 Se mira care-i vedea
 Și la ei gura căsca
 Că păreau c'au fost cătane
 De când au ieșit din foale.
 Grecii, ca niște măgari,
 Se mirau de opincari,
 Care, de când s'au născut,
 Pușca'n ochi nu au văzut.
 Căci ei, când veneau în țară,
 Intrau cu oameni de-afară
 Și buni pentru ostășie
 Nu credeau Români să fie;
 Și-acu'n oaste de-i puneau
 Mai mullă fală făceau.*

Această părere a Pitarului Hristachi, care era pe atunci vox populi, nu o puteau împărtăși boierii cei mari. Ei începură să părăsească țara, luând cu ei ce bruma de avere aveau, și, trecând granița Transilvaniei, merseră să sporească numărul dușmanilor lui Mavroyeni, care umpleau ziarele vieneze de « nebuniile voevodului Munteniei ».

Când în sfârșit, în Martie 1788, Austria declară și ea război Turciei și armatele ei cuprinseră toate trecătorile, Vodă Niculai, temându-se ca boierii rămași în țară să nu-l trădeze, preveni lucrul acesta, surghiunindu-i pe toți peste Dunăre, în țara turcească. Astfel plecară, în convoiul întâiu, marele ban Pană Filipescu cu fiii săi Nicolae și Constantin; în convoiul al doilea logofătul Scarlat Ghica, vornicul Ienachi Moruzi, vornicul Grecianu și paharnicul Gulianò; și în convoiul al treilea Enăchiță Văcărescu, Nicolae Brâncoveanu, Racoviță, Fălcoianu, Crețulescu, etc.

Țara se golise cu totul de boieri, căci

*Vodă cum văzu așa
 Că'ncepură a se căra
 Câte unul, câte unul,*

*Nu mai lăsa pe niciunul,
Și-i porni 'n țara turcească
Ca să nu-l mai amărăscă.*

Dar țară fără boieri unde se mai văzuse?

« Lasă că facem noi alții » își zise Vodă în sinea lui. Avea el, nu-i vorbă, și mai de mult, pe vestitul său căminar Sava, care va fi cunoscut mai târziu sub numele de Bimbașa Sava, avea pe Ioniță Papuc, pe care-l făcuse caimacan în Craiova, pe șmecherul de Perdicarul, care-i cetea în stele, descoperindu-i tainele viitorului și umplându-l cu « minciuni de minune », și avea în deosebi pe Dumitraciță Turnavitul¹⁾, suflet din sufletul lui, mâna lui dreaptă, năzdrăvanul care-i ghicea gândurile și-l amețea cu planurile sale de restaurare al Imperiului Byzantin, când împreună cu Rhigas cel învățat, cu Hortolan, negustorul din București și cu Emil Gaudin din Constantinopol, vor înfige iarăși crucea pe cupola Sfintei Sofiei. Mai avusese și pe cumnatul său Condili, dar îl dăduse afară din țară, fiindcă acest om nesuferit se încumetase să-i zică într'o zi pe nume: Mavroyeni sau Mavrogheni, pe când Măria Sa își spunea de mult și iscălea întotdeauna: Mauroceni.

În sfârșit, cu acest mic Stat-Major nu putea Vodă să cârmuiască țara. Ii trebuia un Divan, deși nu prea înțelegem de ce avea nevoie de el, odată ce, după cum am văzut, întrunise în persoana lui toate puterile Statului. În tot cazul Vodă începu de atunci să boierească în dreapta și în stânga pe oricine-i dădea bani pentru soldații lui. Pitarisea și sărdărisea cu duiumul.

*Apoi d'aci să te ții
Și să mai vezi boierii;
Alergând care de care
Să ia caftanul cel mare,
Măturând tot de prin casă
Și dând până la cămașă
Numai și numai să fie
În rând la-arhondologie!*

---

¹⁾ Era poate fiul lui Alexandru Turnavitis, dascal de limba grecească la colegiul Sfântul Sava (1752), și era în tot cazul străbunul lui Barbu Păltineanu.

Și astfel se făcu întocmirea boierilor mavroghenești! Dar partea nostimă a afacerii, pe care în adevăr numai un Nicolae Mavroyeni a putut-o concepe, e că isprăvindu-se numărul celor dornici de a fi căpățuiți, Vodă începu să boierească pe oameni cu sila « cu bătai și cu pumnuielei ».

« Boierea pe toți câți afla că au ceva bani. Le trimitea caftane și carte domnească cu ciohodari, și ori pe unde îi afla, îi îmbrăca și le lua bani. Iar care nu primea, îl duceau Arnăuții la nazâr ¹⁾ și-i punea la grosul vartei în putoare ²⁾, și așa vrând-nevrând primea caftanul și dădea banii, cu cuvânt că trebuie lui Vodă să dea lefi la oști » (Dionisie Ecclisiarhul).

Năzdrăvăniile acestea, povestite de-un Ecclisiarhul și de-un Văcărescu, speculate de un Fotino și de un Ion Ghica, făcură din Mavroyeni acel harap negru despre care am vorbit la început.

Dar acum că cunoaștem cuvintele care l-au împins pe Mavroyeni să se poarte, după declarea războiului, astfel cum s'a purtat, să vedem nu numai cum au fost faptele lui, ci să arătăm care i-a fost cugetul și în ce chip judeca omul acesta atât de neîndreptățit de Istorie.

Thomas Hope spune că venind în București și văzându-l pe Vodă, a rămas uimit de patima care i se păru că o pune el în toate, și în deosebi în chestiunile care priveau războiul.

« Sa passion dominante avait tellement ajoutée à l'obliguité produite sur son oeil gauche par les ténèbres naturelles de son oeil droit, que son regard en était devenu tout à fait sinistre. Il regardait toujours de côté, et pour bien voir son interlocuteur placé en face, il tournait sa tête de côté! ».

Din pasajul acesta rezultă clar că Mavroyeni era chior de ochiul drept, ceea ce de altfel se vede destul de bine pe portretul său în ulei, făcut de un contimporan ³⁾. Acestea între paranteze. Să trecem dar.

Hope primi într'o zi « poruncă » de-a merge la chioșcul lui Vodă, cel despre care am spus că se afla lângă Fântâna Tămăduirii, sus la Șosea, unde desemnase el însuși planul frumoasei sale grădini.

¹⁾ Nazâr: comandantul orașului.

²⁾ Grosul vartei: închisoarei gărzii.

³⁾ Aflător astăzi în București în casa d-lui C. Manu din Calea Victoriei.

Olandezul își aminti că în vremuri Dragomanul era la Terapia mai vesel decât la Fanar, fiindcă, zică el, când mergea la țară își lăsa grijele în oraș. Ca atare fu mulțumit de-a ști că va putea vorbi cu Vodă Nicolae în grădina sa din afara Capitalei, unde printre lalele și crini « son caractères prenaît une teinte plus gaie et devenait presque couleur de rose ».

Și în adevăr, voevodul fu vesel. După multe vorbe, nealese — amintiri din trecut, planuri de viitor — Mavroyeni întrebă deodată pe Hope:

— « Ce spune lumea despre mine? Ești nou venit aici și trebuie să fi auzit multe! ».

— « Soliman cel Mare » răspuse Hope « avea obiceiul să taie limba și urechile celor care-l vorbeau de rău! ».

— « Soliman era un om cuminte... Dar eu nu am puterea lui, și-mi place să aud ce spune lumea de mine! ».

Hope nu se îndupleca să vorbească.

— « Măria Sa » zise el « știe foarte bine că toată lumea vorbește de Ea cu cel mai mare respect ».

— « Dar care din virtuțile mele este mai lăudată? ».

— « Doamne » răspuse Olandezul « Bunătatea inimii voastre fiind cunoscută... ».

Mavroyeni se încruntă, nerăbdător. Il întrerupse zicându-i:

— « Văd că nu voiu putea afla nimic dela dumneata. Dar am să-ți dovedesc eu că nu am nevoie de răspunsuri. Lumea zice despre mine că sunt un monstru!.. Da, da, că sunt sgârcit ca Acheron și nemilos ca Satana. Nu mai fă pe miratul, o știi foarte bine. Dar ceea ce nu știi, e că lumea ar trebui să-mi fie recunoscătoare că sunt cel care sunt ».

Vodă întoarse capul la o parte pentru a-l vedea pe Olandez din față, și urmă:

— « Sunt două lucruri pe care cred că nu le vei putea tăgădui: Una, că țara aceasta trebuiește apărată; a doua, că nimeni altul decât mine nu o poate apăra! ».

Oho!

Thomas Hope își ciuli urechile.

— « Acuma » urmă Vodă liniștit « cum vrei ca, fără bani, să răsping vrăjmașul și să mă și țiiu în domnie? Dacă nu voiu strânge

sumele trebuincioase pentru a ridica o armată, peste o lună de zile Austrieii vor fi în București, iar dacă nu mai trimit peșchele Marelui Vizir și Sultanului, peste un an sunt mazilit. Ei deci sunt vinovați de lăcomia mea. Intru cât privește cruzimea, de ce crezi dumneata că Inaltul Devlet a făcut în favoarea mea o excepție, până acum fără pildă, numindu-mă în același timp voevod al Munteniei și seraskir (general) turc? Nu oare pentru a înlătura, cu o putere fără preget, pericolul care amenință această țară? Așa dar, atunci când, din pricina nașterii mele într'o insulă grecească, a calității mele de bey musulman și a credinței creștine care este a mea, văd pe Greci urându-mă fiindcă nu sunt născut în Fanar, pe Români unindu-se în ascuns cu Austriacul, și pe Musulmani disprețuindu-mă ca pe un ghiaur; atunci când sunt nevoit să mă apăr împotriva râvnii celor dintâi, a mișeliei celor de-al doilea și a fanatismului celor de-al treilea; când știu că blândeța ar trece drept slăbiciune și ar ațâța îndrăsneala lor, grăbind pierderea mea; când știu în sfârșit că distrugerea mea ar însemna distrugerea țării acesteia, nu este oare sfânta mea datorie de-a ținea în frâu, printr'o cât mai mare putere, pe cei care vor să se răsvrătească?».

Dacă vorbele acestea mai au nevoie de comentariu, atunci și Vodă care le-a rostit, și Thomas Hope care numai le-a înregistrat și autorul acestor rânduri, care numai le-a tradus, tus-trei consideră partida pierdută!

Restul nu mai importă. Tot ce-a urmat aparține Istoriei și se poate găsi în orice manual de școală. Psihologia personajului trebuia însă depănată.

Nicolae Vodă Mavroyeni fu numit seraskir — comandant suprem al armatelor imperiale care luptau împotriva puterilor unite ruso-austriace. Oștile de lefegii și de Români adunate de el, unite cu întreaga oștire musulmană, asculta de poruncile sale. Acționând ca un general priceput și purtându-se ca un viteaz, el a rămas în Analele Istoriei Ottomanilor ca o pildă de eroism. Când într'o parte a țării când într'alta, când încercând (de mai multe ori cu succes) să treacă pasurile Carpaților apărate de Prințul de Coburg, când dincolo de Milcov respingând pe Suvaroff care cuprinsese o parte din Moldova, și când în Banat, unde la 13 Septemvrie 1788

Iusuf-Pașa era cât pe aci să-l prindă pe împăratul Iosif al II-lea, Mavroyeni era pretutindeni, apărându-și moșia și cinstea, ca în vremurile lui Mircea și ale lui Mihai.

Abdul-Hamid-Chan, Sultanul, care în luna lui Moharem al anului 1203 al Hegirei, numise pe Mavroyeni și Domn onorific al Moldovei, terminând scrisoarea lui autografă prin vorbele: Gheureim seni, gazî! (La treabă deci, viteazule), îi mai trimise în curând o sabie de onoare, un caftan de samur și un hati-șerif, prin care-i confirma «domnia Țării Românești pe viață, cu drept de moștenire în linie bărbătească, prin primogenitură»¹⁾. Se zice chiar că, două luni mai târziu, același Sultan i-ar fi cerut să îmbrățișeze islamismul pentru a-l putea face Mare Vizir, dar că Domnul Munteniei ar fi răspuns că nu se poate lepăda de credința sa «fără a păta cinstea străbunilor săi!»²⁾.

Dar în vara 1789 succesul armelor își schimbă tabăra. Banatul fu recucerit de Austrieci, Rușii înaintaseră până la Milcov, și numai Coburg nu putuse încă străbate trecătorile.

Mavroyeni se întoarse la București, cu inima în dinți, cu urechile ciulite, ascultând tunul cum bate din Capați, și cum vine, de peste Dunăre, un vânt de furtună din Stambul. Sultanul Abdul-Hamid murise și în locul lui se urcase pe tron Selim al III-lea, al cărui mare vizir fu Ali-Sahin, cel pe care-l văzurăm dușmănind altă dată pe Dragomanul Mavroyeni.

Totuși, deși lucrurile mergeau prost pretutindeni, Domnul Munteniei nu pierdu nădejdea. Adunându-și oastea, el se îndreptă în spre Milcov, de unde armatele reunite ale lui Suvaroff și Coburg amenințau să pătrundă în Țara Românească. Întâlnirea avu loc la Focșani, unde la 30 Iulie Vodă Nicolae fă bătut; la 22 Septemvrie pierdu bătălia dela Mărtinești, una din vestitele lupte din Istorie, la care Mavroyeni s'a purtat ca un viteaz; și în sfârșit bătut fu și la Porceni, în ziua de 6 Octomvrie. Patru zile mai târziu — la 10 Octomvrie — Prințul de Coburg intra în Capitala țării. Voevodul

¹⁾ «Istoria Imperiului Ottoman» de Ahmed Djeddet, pag. 407 (în Blancard, pag. 231).

²⁾ C. M. Cuma: «'Istoriai ton 'Antropinon praxeon», X, pag. 389 (în Blancard, pag. 349—50).

Nicolae fugi la Giurgiu, lăsând în urma lui bagaju-i cu nădejdi și steaua care-l părăsea.

Dar un nou fior îl deștepta din toropeală, când auzi că în locul lui Sahin Ali fusese numit vizir marele Capudan Pașa Djezaerli Hassan, fratele său de cruce. Mavroyeni plecă îndată la Șumla unde întâlnindu-se cu vizirul, se îmbrățișară amândoi și începură să plângă ¹⁾. Hotărîră împreună că războiul trebuiește urmărit cu energie, dar că în același timp trebuiește încercată o negociere de pace, pe rînd cu fiecare putere. Înainte însă ca Mavroyeni să se întoarcă în țară, câteva zile abia după întâlnirea lui cu Hassan Pașa, acesta încetă deodată din viață, acolo la Șumla, în fața ochilor deseseratului său prieten (20 Martie 1790). S'a vorbit de otravă. Dar Djezaerli Hassan avea 90 de ani!

Din Martie în August Nicolae Vodă rătăci prin Bulgaria, singur, prin Rusciuc, prin Arvanitahori, aiurit, urmărit de demonii săi familiari, pe cari altădată îi chema când voia, și cari veneau acuma nechemați, chinuindu-l ziua și noaptea ²⁾.

Vizir era acum Celibi Rusciuciul și seraschir Iusuf-Pașa. Ei porunciră lui Mavroyeni — în August 1790 — să împreuneze sărămăturile armatei sale și să meargă la Calafat spre a se întări acolo. I se mai dete și câteva regimente turcești, cu care Vodă Nicolae trecu în Oltenia. Dar armatele austriace îl respinseră, aruncându-l din nou peste Dunăre, unde, la Vidin, o ghiulea se sparse lângă el în clipa când părăsea barca.

Din ziua aceea Mavroyeni știu că este pierdut, fiindcă cunoștea în deajuns pe Turci, pentru a mai putea nădăjdui că « țapul ispășitor » de care au ei întotdeauna nevoie va putea fi altul decât el, ghiaurul!

---

¹⁾ Le plus insensible des stoiciens n'aurait pas vu sans quelque plaisir ces deux personnages, qui se connaissaient si bien mutuellement, froter leurs barbes l'une contre l'autre. Tel fut, dit-on, l'émotion qu'ils éprouverent, qu'elle arracha quelques larmes à leurs paupières d'airain. (Thomas Hope, pag. 398).

²⁾ Il commençait à croire lui-même à la voix secrète du conseiller surnaturel avec lequel, dans les jours de sa prospérité, il aimait à laisser croire qu'il était en relation; il la redoutait même, car cet esprit familier était devenu une furie vengeresse qui le tourmentait nuit et jour. (Th. Hope, pag. 404).

« Dar cine s'a urcat vreodată în scaun, crezând că va rămânea veșnic în el, și cine a căutat vreodată buna voința Sultanului, fără a ști că-i este capul în joc? » zise el lui Thomas Hope, care-l mai văzu și în clipele acestea din urmă ale vieții lui.

Incepând iar a hoinări, din sat în sat, de-a-lungul Dunării, capugiul Sultanului îl găsi la Bela, lângă Vidin, unde-i tăia capul, în luna lui Octomvrie 1790.

Înainte de-a muri — și după ce se închinase la icoana Sfântului Nicolae — se zice c'ar fi răcnit capugiului în obraz: « Proklet și anatema și de trei ori să fie blestemat acel ce în viitor va sluji cu credință Imperiul Ottoman ».

Mavroyeni avea 53 de ani. Trupul fu îngropat la Bela și capul trimis la Stambul, unde după ce fu ținut în Poarta cea Mare a Seraiului, trei zile, în vederea poporului — gădele îl aruncă în Bosfor!

Umbra lui Celibi Petrachi plutea, undeva, primprejur!

Doamna Mărioara avea abia vreo 34 de ani când rămase văduvă. Din aventurile ei galante nu mai știm nimic. Dar o fi fost femeia destul de amărâtă, cu cei 9 copii ce avea, și cu întreaga ei avere confiscată după moartea bărbatului, pentru a se mai gândi acum la altceva decât la greutatea traiului. O regăsim, mamă necăjită ce era, sbuciumându-se în Țarigrad pentru a-și recăpăta averea. La moartea vizirului care poruncise omorîrea sofului ei (Rusciuciu muri și el decapitat) prietenii familiei răscoliră Stambulul pentru a veni nenorocitei văduve în ajutor.

Intr'o Vineri, pe când mergea Sultanul Selim, cu alaiul său obișnuit, dela Serai la Selamlâc, un Turc ingenuchiat pe margine de drum ridică în brațele sale pe fiul cel mai mic al Doamnei Mărioarei, beizadea Iusufachi, care ținea un arz în mână. Padișahul făcu un semn și arzul îi fu înmănat. Se vorbea în el despre credința neclintită a lui Nicolae Mavroyeni către Înaltul Devlet, despre faptele sale războinice... și despre averea confiscată. Sultanul fu mărinimos, și familia intră din nou în stăpânirea tuturor bunurilor sale, care erau foarte însemnate.

Lipsă n'au mai dus Mavroyenii de-atunci. Fetele fură bine măritate și când Domnița Smaragda, ajunsă Doamna lui Scarlat

Vodă Callimaki, plecă cu soțul ei la Iași, Doamna Mărioara merse cu ea în Moldova; dar nu rămase multă vreme acolo, căci era prea obișnuită cu Fanarul și cu Terapia ei pentru a putea trăi, acum că era bătrână (1812) viața, cu totul alta, a Moldovencelor noastre. De altfel unele din fete erau măritate la Constantinopol; Domnița Elena, fiind șchioapă și puțin tâmpită, rămăsese fără bărbat; iar beizadea Iusufachi, cel cu arzul, rămăsese fără femeie, fiindcă singur cosea și broda ca ele, gătea ca ele și clevea ca ele. Mama lor trebui deci să aibă grijă de acești copii, chiar când ei se făcură mari.

Traiu acesti mai mult sau mai puțin tihnit pe care-l duse văduva lui Mavroyeni timp de vreo 30 de ani, fu întrerupt de revoluția Grecească — faimoasa Eterie — după care a urmat hecatomba Fanarioților. Copiii Doamnei Mărioarei nu fură amestecați în treburile acestea, însă un ginere de-al ei, fostul caimacan Constantin Negri, soțul Domniței Eufrosinei, își află moartea la 8 Noemvrie 1822, decapitat fiind pe piața Fanarului pentru că « ar fi răspândit exemplare din Constituția răsvrătiților ». Văduva lui, Domnița Eufrosina, fu surghiunită la Brusa, în Asia Mică.

Acolo, în vechea Capitală a Imperiului Ottoman, o aflăm și pe Doamna Mărioara, trăindu-și cei de pe urmă ani ai unei grele bătrânețe, împreună cu fata ei și cu nepoțeei Nicolae și Maria Negri¹⁾. Din fundul acelei Anatolii trimiseră ei pe-un vechil credincios tocmai în meleagurile Vidinului să desgroape din cimitirul dela Bela trupul voevodului Nicolae Mavroyeni. Il aduseră, prin Bulgaria, pe mare, până la Brusa, astrucându-l în biserica Sfinților Apostoli de acolo — biserică în care se mai găseau în ajunul războiului multe odoare dăruite de bătrâna Doamnă : un epitaf de catifea roșie cu o inscripție întru pomenirea bărbatului ei, artifoare și sfeșnice de argint, candelile aurite, icoane și procovețe, unul cu vulturul bizantin și altul cu stema Țării Românești.

---

¹⁾ Dumitru Moruzi, fiul lui Beizadea Constantin (socru lui Vodă Alexandru); iar Nicolae Negri s'a stabilit în Moldova.

La 14 Martie 1829 muri în sfârșit și Doamna Mărioara, la vârsta de 73 de ani. O îngropă fata ei în aceeași biserică a Sfinților Apostoli, alături de oasele bărbatului ei¹⁾.

Dela Celibi Petrachi și Thomas Hope până la biserica din Brusa, ce drum! ce cale lungă de viață omenească presărată cu flori și cu spini, cu simțuri aiurite și potolite resemnări!

Copiii soților Mavroyeni n'au avut o viață interesantă. Despre Doamna Smaragda Callimaki vom vorbi în capitolul următor, despre Domnița Elena și beizadea Iusufachi am amintit mai sus. Iar despre Eufrosina Negri putem adăoga că după moartea mamei ei părăsi Brusa, întorcându-se în Moldova unde copiii ei aveau de reclamat moștenirea tatălui lor. Se stabili la moșia lor Săvenii, petrecând ierlene în Iași, unde și muri, bătrână, în anul 1850, înmormântată fiind în biserica Goliei.

Beizadea Petrachi, cel mai mare din băieți, veni în Moldova cu soră-sa Doamna Smaranda, și rămase acolo toată viața lui, neînsurat, pierzându-și și averea în speculații de grâu, la Galați. La bătrânețe o femeie tânără din popor puse stăpânire pe inima lui și se zice că după moartea sa ea ar fi ars toate hârtiile beizadelei, printre care s'ar fi aflat « netăgăduita dovadă a descendenții Mavroyenilor din Dogele Francisc Morosini ». Creadă cine ce-o vrea²⁾.

Al doilea fiu, Beizadea Costachi, a rămas ca și tatăl său credincios Inaltei Porți, îndeplinind mulți ani dregătoria pe care o avusese și părintele, Dragoman al Flotei. Dar după 1821 fiind și el surghiunit la Brusa împreună cu sora și cu mama lui, această credință i se sdruncină, și ne mai voind să audă vorbind turcește nici să mai vadă Turci în ochi, el veni, ca și soră-sa, ca și fratele (după 1830 însă) la Iași, unde muri bătrân, burlac și ursuz. Ingropat e ca și ceilalți membri ai familiei la mănăstirea Goliei.

¹⁾ C. I. Caradja: Mormântul lui Mavroyeni Vodă la Brusa (în « Revista Istorică », 1923, anul X, Nr. 4—6, pag. 9).

²⁾ Paharnicul Sion spune în vestita sa Arhondologie a Moldovei că « Pe la 1858 (ceiace este greșit) a venit în țară și beizadea Pettachi, feciorul Domnului Mavroyeni, și s-a pripășit și țapul acela în Iași! ».

Domnița Sultana Mavroyeni măritată cu Manoil Mano

Domnița Sultana fu măritată cu Manoil Mano, care se stabili și el în Moldova, unde muri, hatman, în 1841. Ei fură părinții cunoscutului general Savel Mano ¹⁾.

Domnița Ralù avu de soț pe Dumitru Suțu, nepotul voievozilor Mihai și Alexandru. Ei trăiră și muriră la Atena, unde merseseră după eliberarea patriei lor.

În sfârșit, Domnița Ruxanda, a doua fată a Mavroyenilor ²⁾, și singura mai de seamă dintre el, se mărită de tânără cu Alexandru Mano, vărul viitorului ei cumnat Manoil. În vederea unor interese rămase obscure, soții Mano se stabiliră la Moscova, unde Domnița Roxana se despărți în curând de soțul ei, fiindcă-l găsea pe atât de prost pe cât era de frumos. În schimb, întrunind ea amândouă calitățile, și frumusețea și deșteptăciunea, succesul ei în societatea moscovită fu mare. Mutându-se la Petersburg, unde fu supranumită « la belle princese Roxane », succesele pe care le cunoscă amintiră pe ale unei alte Domnițe moldovene, care trăise cam cu o sută de ani înaintea ei, pe-ale Mariei Cantemir ³⁾. Se zice însă că, pe când fata lui Vodă Cantemir fusese « iubita oficială » a Țarului Petru cel Mare, fiica lui Vodă Mavroyeni ar fi dorit numai să fie « prietena » puritanului Alexandru I, ambiție care nu-i fu împlinită.

Amărită, Domnița Roxana se întoarse în meleagurile tinereții ei. Home sweet home!

Răscumpărând dela frații ei casa părintească din Therapia, își petrecu rămășița unei vieți lungi și foarte cuminti în locuința în care mamă-sa trăise tocmai dimpotrivă ⁴⁾. Bătrâneța aduse cu

---

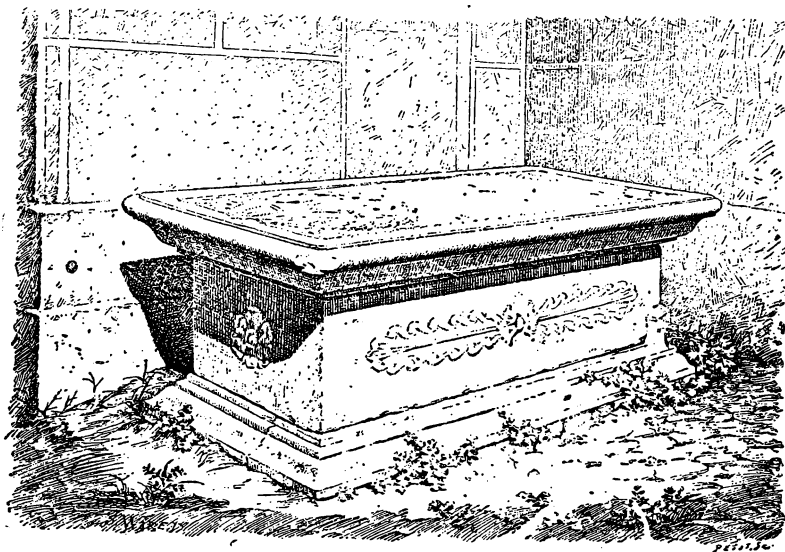
¹⁾ În stilul său pitoresc, de nu-ți vine uneori să-ți crezi ochii, Paharnicul Sion vorbind de fii lui Scarlat Mano (vezi în Arhondologie, p. 229) spune despre acest Manoil Mano următoarele: « ...Atuncea Doamna lui Scarlat Vodă (Callimaki) având o soră fată mare grecească, tânără numai de vreo 40 de ani, Domnița Sultana, care negăsind din feciorii de boieri să o ia, că era și urâtă, au dat-o lui Manolachi Manu, și l'au făcut Hatman și au cumpărat moșia Cucorăni... ».

²⁾ Smaragda Callimachi era cea mai mare. Urmau Ruxandra, Eufrosina, Sultana, Elena și Ralù.

³⁾ Vezi volumul I, pag. 513 urm. (Ediția II-a).

⁴⁾ Totuși majoritatea veniturilor Domniței veneau din Petrograd « din generozitatea țarului Alexandru ». (Blancard, pag. 390) ceea ce, ori cum, dă de bănuț.

ea paralizia, și paralizia atrase după sine filantropia. Ajuta familia, dădea pomană săracilor și făcea biserici. Un fel de sfântă « qui a 70 ans était encore belle; ses joues avaient conservé le vif incarnat de la jeunesse, son teint était blanc, et son visage ne présentait presque aucune trace de ride » (Blancard).

Mormântul Domniței Ruxandei la Therapia

Totuși muri — în pat, bătrână, bolnavă, filantroapă, frumoasă — muri.

Mormântul ei din cimitirul dela Therapia are o duioasă inscripție grecească:

« Voi care treceți pe aici, uitați-vă la acest mormânt! Admirați pe Roxana, fata lui Mavroyeni, cea credincioasă, milostivă, frumoasă și deșteaptă.

A luat-o Christos în Impărăția Cerurilor la 22 Decembrie a anului 1846 ».

VI

FAMILIA HANGERLI

**DOAMNELE VOEVOZILOR CONSTANTIN ȘI
ALEXANDRU (ȘI EFEMERA DOMNIE A LUI
MANOLACHI ROSETTI-GIANI)**

Scriitorul nostru Nicu Gane spunea acum vreo 50 de ani, într'una din « Novelele » sale, că mergând odată să petreacă două zile la Slănicul Moldovei, a găsit în parcul hotelului un pui de Turc, cu fesul în cap și o cutioară la subsioară, care l-a întrebat: « Facem ghetele? ». În stilul său atât de plăcut autorul povestește că s'a trântit îndată pe o bancă și și-a lungit picioarele în nasul Turcului, strigându-i: « Văxuește! ». Și cuconu Nicu era mândru și fericit că-i ștergea un Turc ghetele, de unde apucase vremurile când le ștergeam noi pe ale lor.

Se uită toate! Dar grele vremuri au mai trăit bătrânii noștri, de stai și te miri cum de-a mai rămas încă, în unii din noi, un pic de mândrie și de demnitate. Ighemonicul jupâneselor române și mândria încă mai amețitoare a Doamnelor și a Domnițelor grece erau supuse celor mai înjositoare batjocuri, sau celui mai jalnic sfârșit, pe dată ce veneau în atingere cu poftele celui mai nespălat dintre Turci. Se întâmpla uneori să fie vulpea mai tare decât leul, dar nu întotdeauna. Iată de pildă Doamna Roxana a lui Constantin Vodă Hangerli, cum a scăpat ea și jupânesele sale de bucluc, dar în schimb în ce chip îngrozitor s'a isprăvit mărirea acestei Doamne!

Și era, întru adevăr, de neam mare, nu numai fiindcă era născută Domniță, fiica lui Alexandru Ghica Voevod, cel care a domnit scurtă vreme în Muntenia (1766—68), dar fiindcă bunicul ei Scarlat Ghica domnise și el, și la fel străbunul Grigore Vodă, și bunicul acestuia Grigore I Vodă, și tatăl acestuia Gheorghe Ghica bătrânul. Din

tată în fiu, în șase generații, cinci din ei fuseseră voievozi — oricum am privi lucrurile, că în vremea aceea domniile noast

Constantin Vodă Hangerli

nu mai erau nici ereditare nici eligibile, ci erau voievozii noștri numiți « bei » cum le ziceau Turcii, sau « gospodari » cum i-au num

Muscalii, totuși șase generații de atari înalți funcționari cari domneau peste țara lor în mod suveran, fac să se subțieze un neam, oricare ar fi origina lui... iar nobili cu blazoane din vremea lui Tata Noe, orice s'ar zice, nu sunt¹⁾.

Mama Doamnei Roxana, Maria Ghica, era născută Rizu, fiica vestitului Iacovachi, și soră deci cu cealaltă Ghiculească, Ecaterina, Doamna lui Grigore III al Moldovei (decapitatul din 1777). Bunicele ei amândouă erau Moruzești, și străbunele în linie bărbătească: Manu, Mavrocordat și Sturdza. Avea deci Doamna Roxana sânge albastru în vine, mai mult de sigur decât soțul ei, care era dintr'un neam mai nou, dar având și el, în cercul Grecilor din Fanar, legături foarte simandicoase.

Constantin Hangerli era din familia Moruzeștilor și a Ipsilanților — un singur neam despărțit în trei încrângături²⁾. Fusesse în tinerețe marinar și ajunsese (cași scurt timp înainte de el, Nicolae Mavrogheni) Mare Dragoman al Flotei Ottomane. Căpitan Pașa al acestei marine era un Turc, Cuciuc-Husein, care prinsese mare dragoste de Dragomanul său, ghiaurul de Hangerli. Adevărat că Grecul — lacom ca aproape toți « simpatrioții » săi — era deștept și știutor al multor limbi. Vorbea bine franțuzește, ceea ce, pe vremea lui, era un lucru destul de neobișnuit. Se zicea că, la fel cu Callimaki, era plecat politicei franceze, acelei de pe vremea lui, adică a lui Danton și Robespierre întâiu, și pe urmă a lui Bonaparte, care începea atunci să-și desfășoare aripele.

Pe vremea aceea se arăta și prin părțile aceste ale Europei un mic Bonaparte, care visa, prin cuceriri, mărire și putere, și mulțumită căruia, fără voia lui, căpătă Dragomanul flotei turcești, Constantin Hangerli, domnia Țării Românești, în următoarele împrejurări:

Pasvanoglu — astfel îl numea pe micul Bonaparte — era fiu și nepot de hoți, morți amândoi în spânzurătoare. Ca să nu-și dea

---

¹⁾ Familia franceză *De Croix* are pe blazonul ei arca lui Noe, cu bătrânul salvator al omenirii îngenunchiat înlăuntru, iar sus, printre nori, chipul lui Dumnezeu întrebându-l: « Noe de Croix, salvatu-ți-ai arhivele familiei? »

²⁾ Un anume *Chiriac* din Trebizonda, trăitor în 1613, ar fi avut mări mulți copii, din care fii Constantin, Dumitru și Hagi Savu. Din Constantin s'ar trage ramura Ipsilanti, din Dumitru ramura Moruzi și din Savu a lui Hangerli (după Ion Filitti: Arhiva Gheorghe Gr. Cantacuzino, tabela genealogică).

sângele de rușine, lucrând și în stil mai mare decât tatăl și decât bunicul, el strânse de prin părțile din sudul Dunării pe toți derbedei fără căpătâi și-și organizează astfel o ceată — cu arme și munițiuni furate — cu care jefuia părțile bulgărești, cele muntenesti, și în deosebi Oltenia. Creștini sau Turci, nu mai aveau oamenii odihnă din pricina lui. Și fiindcă Sultanul încercase să pună capăt acestor jafuri din raialele sale, Pasvanoglu se întări în cetatea Vidinului, iar din cuibul său de tâlhari — ca un fel de Raubritter medieval — își trimitea gloatele să pustiească locurile de pîmprejur, fără să se

Pasvanoglu

mai sinchisească de amenințările venite din Stambul. Cu încetul însă bandele sale sporiră, căci de derbedei e plină lumea. Armata lui Pasvanoglu se făcu atât de puternică, de începură măririle din Constantinopol să se sfătuească în de-ei ce este de făcut. Sultanul hotărî să ierte pe rebel și să-l facă pașă de Vidin, dacă î se supune și poruncește ostașilor săi să intre în rândurile armatei otomane — o tactică întrebuintată și alte ori de alți Sultani cu alți rebeli, și care a dat rezultate bune. Nu însă de data aceasta. Pasvanoglu făgădui orice, însă văzându-se deodată pașă cu trei tuiuri, în loc să se liniștească, el își trimise cetele de-a-lungul Dunării să cuprindă Nicopole, Silistra și Brăila, ba până și Bazargicul, rămânând astfel stăpânul malului drept al râului până la Mare. Singuri Rusciucul și Giurgiul putură rezista acestei năvăliri.

La Țarigrad, Pađișahul se burzului. Dete poruncă amiralului său, căpitan-pașa Cuciuc-Husein, să strângă o sută de mii de oameni și să meargă să potolească avântul războinic al lui Pasvanoglu. Amiralul spuse însă Sultanului că o atât de numeroasă armată nu putea fi aprovizionată decât din recoltele îmbelșugatei Țări Românești, și ca atare bătrânul și neputinciosul Domn Alexandru Ipsilanti va

trebui înlocuit printr'altul mai vrednic, care să poată face față evenimentelor. Și-i suflă Impăratului la ureche că acesta n'ar putea fi decât însuși Dragomanul său, Constantin Hangerli, om ager și priceput, care va scoate banii din pământ.

Bun zis. Hangerli fu numit Domn al Munteniei în disprețul tratatului dela Cuciuc-Cainargi și a hatîșerifului din 1784, care stipulau că voievozii români nu vor putea fi destituiți de Poartă cîtă vreme nu vor arăta « semne învederate de răscoală ».

Cu Doamna, cu Beizadelele și cu Domnițele, intră noul Domn la București, în toamna anului 1797. Dar dece în loc să intre prin Calea Șerban Vodă cum făceau toți Domnii ceilalți, căci veneau doar dela Giurgiu, i se păru lui Hangerli că e mai bine să facă ocolul orașului și să intre prin Podul Mogoșoaiei, asta n'a înțeles-o nimeni. Și poporul a zis. că nu e semn bun, iar cum :

*Lumea când vorbește
Foarte nemerește*

în adevăr că semnul a fost rău.

Cum se așeză în scaun, Hangerli Vodă, pentru a fi pe placul celor cari-l trimiseseră aici începu să strângă zaharële — provizii — pentru armata lui Husein Pașa. Bogată, bogată, dar cam prea stoarsă, țara nu putu răspunde la cererile ce i se făceau. A început deci Domnul să născocească fel de fel de dări noi pe mănăstiri, pe schituri, pe boieri, pe văduve, și foarte în deosebi, firește, pe țărani.

« Arde-l Doamne milostive, în pârâu de foc nestîns ».

cânta cronicarul versificator al vremurilor, Zilot Românul.

Nici dările aceste nu folosiră mult, fiindcă boierii și călugării blestemau, dar nu plăteau. Atunci socoti Vodă să scoată văcărit pe țară, câte doi galbeni de vită, o dare ce fusese desființată cu afurisenie de către Constantin Vodă Mavrocordat. Boierii și Mitropolitul nu se învoiră, încât Domnul fu nevoit să trimită de olac pe un om de-al lui la Țarigrad să ceară deslegarea afuriseniei dela Patriarhul de Constantinopol. Înalt Prea Sfântul deslegă, fiindcă omul lui Vodă avusese grijă să-i aducă din partea stăpânului său 50 de pungi cu galbeni ungurești, unul și unul, zimțuiți. Dar, ca altă dată Mitropolitul Iacob din Moldova, Dosoftei al Țării Românești nu vru să-și

ia blestemul în suflet și nu recunosc deslegarea Patriarhului. Trebui Vodă să mituiască câțiva boieri ca să facă să iscălească cartea Înalt Prea Sfântului. Cică le-ar fi zis Hangerli: « Boierii mei, primiți a iscăli, căci veți fi cinstiți de către Domnia Mea primind din visterie fieștecare câte 20 pungi de bani, milă domnească ». Dionisie Eclisiarhul, adaogă: « spun unii că patru boieri mari au iscălit: banul Nicolae Brâncoveanu și Cornescu și alți doi »¹⁾. Iar Zilot Românul, vorbind de Brâncoveanu, blestemă zicând:

« Acel epistat crape ! »

fiindcă el nu putea înțelege la ce atâtea dări și atâția bani storși dela oamenii săraci:

*Și pentru ce sfârșit ?
Eu nu știu deslușit.
Dar toluși îi zic iarăși :
Crape cu ai lui lovarăși !*

Pentru ce sfârșit? Pentru două sfârșituri avea Hangerli nevoie de bani, întâiu pentru a îndestula oștile lui Hussein Pașa, căci 100.000 de oameni nu era glumă, și al doilea pentrucă un voevod grec, care n'ar fi strâns bani din țară pentru comornicul său, nu mai avea niciun rost în binecuvântatele noastre scaune.

Așa dar începură zapcii lui Vodă să cutreere satele pentru a număra vitele și oile oamenilor.

« Dar fiind în acel an (1798) iarnă grea și zăpadă mare, de cinci palme mare, începând a ninge dela Dechembrie 5 și până către Blagovesteniei, n'au putut bieții creștini să scape niciun cap de vită cât de mic, de mărimea zăpezii, că stăteau vitele în bătătura casei, dinaintea ușii. Și fără zăbavă isprăvind scrisul vitelor, au trimis catastifele la vistierie și vel vistierul le-a arătat lui Vodă. Iar văzând Vodă suma vitelor, mii peste mii, s'au bucurat, nesățios, și îndată au trimis porunci strașnice la ispravnici să rânduiască slujbași să strângă de la oameni banii văcăritului ».

Dar banii nu ieșiră de nicăieri, pentru bunul cuvânt că vite erau, dar parale nu. « Și fiind iarna grea, târguri nu erau să-și vândă

¹⁾ Dintre cari unul era vornicul Radu Golescu (Zilot Românul în B. P. Hașdeu: « Ultima cronică română », pag. 7).

oamenii vitele, și nici să câștige vreun ban, că nu era vreme de coasă și de sapă » așa încât începură slujbașii ispravnicilor să închidă oamenii și să-i omoare în bătai. « Din care pe un mort l-au dus rudele lui de peste Olt la București și l-au băgat cu carul în Curtea Domnească să-l arate lui Vodă. Și înștiințându-se Vodă, a zis: Să dea bani, că nu-i va omori nimenea!... ».

Iarna aceea a rămas de pomină, de-a numit-o Românul « iarna lui Hangerli ».

În timpul acesta Husein Pașa stătea de un an de zile înfipt în fața Vidinului și nu îndrăsnea să-l atace. Și când în sfârșit se hotărî să cuprindă cetatea, Pasvanoglu cu ceata lui de 8000 de oameni, puse pe fugă și risipi în toată rotunjimea zării armata de 100.000 de soldați a marelui Capudan-Bașa.

Rușinat, și neîndrăznind să dea ochii cu Padișahul, Cuciuc-Husein veni prin Giurgiu la București să ceară sfat fostului său Dragoman, acum Domn al Țării Românești.

Ce sfaturi i-o fi dat Hangerli, nu putem ști. Dar se vede treaba că el fu de părere că Marele Amiral trebuia mai curând mângâiat decât sfătuit, și se apucă deci să-i facă traiul dulce pe malurile acelei Dâmbovițe, unde din vechi și până azi s'au priceput parcă oamenii întotdeauna să treacă mai mult flecărind asupra necazurilor acestei vieți.

Petreceri, beții, zeefeturi!... Tț! dar îi lipsea Turcului ceva. Și se apucă să-i zică într'o zi lui Vodă, c'ar fi mai vesel de-ar veni și Doamna cu Domnițele ei, și cu jupânesele boierilor, la mesele bărboșilor.

Doamna Roxana îngălbeni, că era doar crescută în Țarigrad și știa ce înseamnă astfel de pofteli turcești. Copii domnești erau cinci: Alexandru, Mihai și Nicolae, Elena și Maria. Cei doi dintâi erau însurați pe vremea aceea și par a nu fi fost în București cu părinții lor. Beizade Nicolae era mic de tot, iar Domnițele de! erau fete, cum să meargă la chefuri? Doamna se făcu bolnavă și scăpă și ea de bucluc. Mai rămăneau jupânesele boierilor. Ele merseră plângând la nevasta Voevodului lor și cerură sfat și ajutor. Atunci, vorbind toți în de ei, Doamna cu Domnul și jupânesele cu bărbații lor, hotărîră ca Vodă să trimită pe Postelnicul cel Mare și pe Cămăraș, ca să adune de prin măhălăli muieri și cărciumărese, însă să le aleagă mai chipeșe și mai frumoase. Și aducându-le la Curte le-au îmbrăcat

în haine scumpe din cămara lui Vodă, făgăduindu-le daruri domnești, arătându-le ce trebuie să facă și cum trebuie să se poarte în lumea aceea mare, necunoscută lor. « Deci la vremea mesei, zice cronicarul Dionisie, le-au poftit să șadă cu boierii, și aducându-le vel postelnicul le-au numit că sunt cucoanele lor, arătând: Iată ,aceasta e Brâncoveanca, aceasta Goleasca, aceasta Corneasca, aceasta Filipeasca, aceasta e cutare și aceasta cutare. Căpitan-Pașa, văzându-le, s'a bucurat, și șezând toate la masă cu Vodă și cu boierii și cu Turcii, zicându-le muzicele, după ce-au mâncat s'au sculat. Ridicând masa a poruncit Capitan-Pașa să joace boierii cu cucoanele lor — și-au jucat, fiind jocul până în seară ».

Dar firește că nici jocul nici joaca nu s'au isprăvit așa. Cheful a urmat mai departe, cu cina de seară — iar lăutari și iar băutură — până în puterea nopții. « Incetând, a zis Căpitan Pașa lui Vodă să-i oprească pe una mai aleasă pentru culcare, *că știe el că sunt bucu-reștencile iubitoare de împreunări*. Și așa s'a și făcut, iar pe celelalte le-a dat la paturile agalelor. Și boierii s'au dus la casele lor, poruncind Vodă postelnicului să spuie muierilor să le fie cu voie. Iar dimineața au dăruit Turcii pe muieri și le-au slobozit, socotind că sunt cucoanele boierilor ».

Și astfel, după cum spuneam, e uneori vulpea mai tare decât leul. Dar cine, Doamne, poate ști de câte ori s'o fi întâmplat lucrurile altfel, de le-o fi fost rușine și cronicarilor să mai vorbească.

După cheful acesta strașnic, a mai stat Cuciuc-Hussein vreo 3—4 zile în București, și a pornit apoi la Țarigrad să se desvinovățească în ochii Padișahului de înfrângerea dela Vidin.

... Și roata norocului a început să meargă de vale pentru bietul Vodă Hangerli și pentru mândra dar buna lui Doamnă Roxana. Fiindcă prietenia aceasta dintre un Turc și un ghiaur trebuia să se isprăvească prost, după cum întotdeauna astfel de legături s'au întors spre răul creștinilor.

Constantin Vodă primi dela oamenii lui din Țarigrad, cari vedeau de interesele sale acolo, vestea puțin îmbucurătoare că victoria lui Pasvanoglu pusese pe Hussein Pașa într'o lumină foarte neplăcută la Poartă, și c'ar fi prin urmare prudent să nu arate acestuia prea multă prietenie. Cum primi Vodă această scrisoare trimise pe dată alta la Țarigrad, învinuind pe Cuciuc Hussein de pierderea Vidinului.

Lucrurile se întoarseră însă altfel decum nădăjduise Hangerli. Marele Căpitan-Pașă, cel ce nesocotea cinstea jupâneselor bucu-reștene, avea o soție — una din multele sale cadâne — care era favorita Sultanului. De aceea crezuse Turcul, că dacă-și vânduse el nevasta și cinstea Impăratului, apoi puteau prea bine ghiaurii de boieri români să-i vândă lui nevestele și cinstea lor.

Cadâna aceasta, fiind în secretele zeilor, află despre scrisoarea de învinuire a lui Hangerli și o descoperi soțului ei. Acesta, la rândul lui, pârî pe Domnul Munteniei la Poartă c'arfiavut tainice înțelegeri cu Pasvanoglu, ceea ce era o minciună, și că jefuia țara, ceea ce era adevărat.

Dar și jafurile acestea erau, în mare parte, făcute doar tocmai în interesul armatelor otomane. Or cum o fi, Turcul fu crezut și

Sultanul Selim al III-lea

creștinul nu. Către sfârșitul toamnei 1799, un capugiu împărătesc, întovărășit de un Arab, porni din Stambul spre București, cu firman dela Poartă, în care stătea culcată, cu rotundul lor scris dela dreapta la stânga, sentința de moarte a Domnului Țării Românești.

Din Chronograful lui Dionisie Ecclisarhul aflăm un lucru foarte interesant, pe care nu l-am fi știut din altă parte și care este o prețioasă contribuțiune la istoria vieții și a obiceiurilor din trecut. Ci-că Domnii din țările noastre țineau pe la hanurile tuturor drumurilor ce duceau la Țarigrad « hangii turci, cu lefuri grase, care ispiteau pe cei cari trec dela Stambul la București sau la Iași, și dacă dovedesc că merg la Vodă cu poruncă ori de bine ori de rău, cu mare grăbire se duc înainte și spun lui Vodă ca să se păzească, și iau bacșișuri mari ».

Se vede că acest capugiu care venea cu porunca de-a omori pe Hangerli, cunoștea acest obicei, deoarece el nu trase peste noapte în gazdă la niciun han, ci numai « din conac în conac mergea cu grăbire și nu spunea nimănu unde merge și cu ce treabă este trimis ».

Ajuns la București, trase la hanul Beilicului și rămase acolo trei zile, spunând că vrea să se odihnească, fiindcă mai are cale lungă de făcut. În ziua a patra încălecă, luând doar cu el numai pe un « harap buzat, mare și groaznic la chip », și o întinse drept la Curtea Domnească, cerând să vadă pe Vodă. Hangerli era în bae. Vel Postelnicul, care-și avea intrările ori unde, merse de-i spuse că a venit un Turc « care vrea să vorbească cu Măria Sa din gură cuvânt de taină dela Dragomanul dela Țarigrad ».

— « Lasă-l să vie » a zis Vodă.

Dar postelnicul răspunse:

— « Ba să-i spunem că ești Măria Ta bolnavă, că are cu el și un harap groaznic ».

— « Ei ! » zise Vodă « așa au obicei capugiii ăștia de iau cu ei câte un om groaznic pentru mândrie. Lasă-l să vie, să vedem ce-mi va spune dela Dragoman »¹⁾.

Domnul ieși din baie, se uscă, se îmbracă și trecu în iatac. Acolo îl primi pe capugiu, care, intrând, își făcu obișnuita închinăciune

¹⁾ Dionisie Ecclisiarhul în Papiu Ilarian, II, 197.

cu mâna, după obiceiul turcesc. Hangerli îi răspuse la fel și-l pofti să se așeze. « Și-au șezut în pat pe saltea lângă Vodă, iar harapul a șezut lângă ușă, pe laviță, sau pe scaun ». Nu erau în iatacul Domnului în afară de ei trei, decât numai Marele Postelnic, un cafegiu și un ciubucgiu, acești doi din urmă cu trebile lor, să toarne cafea și să aprindă ciubucile. Și au început să vorbească împreună Vodă cu capugiul, despre trebile împărăției și câte toate, ca și cum ar fi fost vechi prieteni. Însă Hangerli tot trăgea cu coada ochiului la harapul cel buzat, și dela o vreme intră spaima în el. Chemându-l pe postelnic, îi spuse pe franțuzește să aducă câțiva ciondarii de pază în odaie. Postelnicul se închină și ieși. Ciubucgiul și cafegiul erau plecați și ei, că-și isprăviseră slujbele.

Rămași numai ei trei în odaie, Turcul făcu un semn harapului, care scoțând un laț din sân, îl aruncă lui Vodă după gât și-l trase puternic cu amândouă mâinile de pe pat la pământ. Cum se prinde un câine. Apoi îi sări în spinare, și cu un cuțit îl înjunghiă în pânțece. Hangerli era om voinic; cu lațul de gât și cu cuțitul în burtă, se sbătea și lupta. Atunci se sculă în sfârșit și Turcul de pe pat și-și slobozi amândouă pistoalele în pieptul bietului Voevod, care într-o ultimă svârcolire își dete duhul.

La auzul detunăturilor, ciondarii lui Vodă dădură năvală în iatacul domnesc, dar de pe pragul ușii fură opriți de capugiul, care ridicând mâna în sus, le strigă: « Dur, bre, Firman! »¹⁾.

« Și dac'au auzit de firman au stătut toți, n'au îndrăznit să facă nimic ».

Să fi fost o sută de oameni acolo, unul nu s'ar fi mișcat în fața Turcului și a Arabului.

Era în 1799.

Pe loc, acolo, harapul a tăiat capul Domnului, care « se svârcolia încă viu pe podea, tăvălindu-se în sânge » — ca un pui de găină când i se taie gâtul în coteț. Apoi i-a legat ștreangul de picioare și i-a tras trupul pe scări, jos în curte. Desbrăcându-l de haine — după ce i-a furat ceasul, inelele și banii — l-a lăsat în cămașă, acolo, să-l vadă lumea, strigând în gura mare, ca să-l audă toți: « Iată câinele cel ce-a mâncat raiaua Impăratului ».

---

¹⁾ Dur = stați!

Se adunaseră în curte boierii slujbașii, văduvele și prostimea, să vadă pe cel care, mai ieri, spusese: « Să dea bani, și nu-i va omori nimeni ».

Pe Doamna Roxana, care din odăile ei auzise toate, o cuprinse ca un fel de nebunie; țipa, urla, plângea și alerga după copiii ei să-i strângă laolaltă, de teamă să nu-i omoare și pe ei. Când se adunară împreună, ea cu micul Nicolae și cu Domnițele Elena și Maria, înspăimântați și zăpăciți, se apucară să sară cu toții pe ferestrele care dădeau în grădină, și de-acolo o apucară razna înainte, undeva, oriunde, numai să scape de spaima morții.

Capugiul trimise după ele să le se spună să vie îndărăt, că nu are poruncă să le facă vreun rău. Fură găsite ascunse, nu se știe unde, în casa vreunui boier, și aduse înapoi la Curte. Acolo, în iatacul Doamnei, se petrecu un lucru mai grozav parcă decât însuși omorul lui Vodă.

Animalul cel de Arab deschise deodată ușa, ținând în mâini o tavă peste care era așezat capul însângerat al sugrumatului Voevod și, plimbând-o pe sub nasul Doamnei și a Domnițelor, o așeză apoi pe masă, zicând: « Iată capul bărbatului tău! »

Doamna Roxana căzu leșinată în mijlocul odăii, fetele țipau, copilul plângea...

Harapul ridică din nou tava de pe masă și luând capul în altă odăe, îl jupui de piele, îl spală de sânge și-l umplu cu bumbac, pentru a-l duce curat la Sтамbul, unde Sultanul trebuia să-l recunoască întâiu până să răsplătească pe credincioasa lui slugă.

Trupul rămase în curte încă 7 ceasuri, așa cum era, gol și sângerând. Se spune chiar că « un ticălos de Român, fript de plata văcăritului » i-ar fi aruncat o para, zicând: « Na, satură-te de bani! »

Capugiul ar fi vrut să facă în mijlocul curții un rug și să ardă trupul acestui nenorocit Voevod, dar boierii se rugară de el să-i lase să-l îngroape. Cererea fiind încuviințată, nu din îndurare, ci din pricina pungilor de bani vărsate de Doamnă, înmormântarea avu loc câteva zile mai târziu — după plecarea Turcului și a Arabului — în biserica Sfântului Spiridon Nou de pe Podul Șerban Vodă.

Urmele Doamnei Roxanei se pierd... acolo în Țarigradul acela de unde le venea Fanarioșilor toată mărirea lor, dar și toate nenorocirile. Iar pe Domnița ei Maria o vom mai întâlni-o în Istoria

Neamului, căci ea va fi soția lui Grigore al IV-lea Ghica, primul Domn pământean de după 1821.

Alexandru Vodă Hangerli

În primăvara 1807 — pe când era Moldova ocupată de Ruși — a mai domnit timp de două luni un anume Alexandru Hangerli,

a cărui filiațiune nu este stabilită. Unii îl cred fiul lui Constantin Vodă, alții frate. După tradiția familiei el era vărul acestuia. Fusese și el, înainte de domnie, Dragomanul Porții, și este una din acele « rara avis » care în loc să cumpere scaunul țării Moldovei, fu plătit de Turci pentru a-l ocupa. Drept mulțumire, el trecu trup și suflet din partea Rușilor, refugiindu-se, după două luni de domnie, în Ucraina. După tradițiile familiei el s'ar fi retras mai târziu la Varșovia, unde-și clădi « o frumoasă casă de lemn ». Acolo, un foc îi distruse locuința, flăcările mistuind dicționarul său Greco-Turc, despre care se știe și din alte izvoare că a existat. Cu o nemai-pomenită răbdare el se apucă să-l lucreze din nou, în întregime, dându-l tiparului câțiva ani mai târziu.

Nevasta lui a fost Domnița Smaranda, fiica lui Grigore Vodă Callimaki și a Doamnei Ileana. Despre această efemeră Doamnă Smaranda nu se știe nimic. Din Polonia, ei par a fi trecut mai târziu în Germania, unde în tot cazul unul din fiii lor s'a naturalizat — supus neamț — așa încât neamul acesta de Greci s'a pierdut apoi în acea străinătate.

*

În caleidoscopul figurilor fanariote se arată un Domn, peste care nu se poate trece fără a putea fi învinuit de nedreptate față de umbra unui voevod, care aproape n'a fost voevod, și despre care nici nu știm măcar dacă a avut o Doamnă. E acel Manolachi Rosetti-Giani, care a domnit odată în Muntenia, odată în Moldova, și niciodată în niciuna din amândouă țări.

Ba mai mult decât atât. Cronicarul Moldovean Manolachi Drăghici ne spune că Manole Rosetti, Domnul Moldovei din 1788, era un boier de țară din Fălciu, cu totul altul decât Manole Giani, Domnul Munteniei din 1770, care era Grec din Fanar.

Dar Drăghici se înșeală. Giani și Rosetti au fost una și aceeași persoană, a cărei poveste pe scurt este următoarea:

A fost odată un popă în Fanar, Ion, care avea un nume cu o ortografie infinit de variată: Țani, Zani, Zanetto, Geanet, Giani. Insurat cu Eufrosina Rosetti, strănepoata lui Antonie Vodă Ruset, el avu patru feciori, cari se simțiră, din pricina străbunului mamei

lor, mai boieri decât toți boierii Fanarului¹⁾. Iordachi, Lascarachi, Manolachi și Antioh²⁾ începură de tineri să răscolească Stambulul pentru a ajunge să însemne și ei ceva în viața cea mare a Grecilor constantinopolitani. De altfel Iordachi Geanatul, cel mai mare din băieți, era cumnatul vestitului Stavrachî, prin mijlocirea căruia ajunsese a fi omul de încredere al lui Constantin Vodă Racoviță, și mai târziu al Dragomanului Nicolachi Suțu. El și cu frații lui trecură deseori Dunărea pentru a se căftăni și a se procopsi în Moldova sau în Țara Românească, și-i întâlnim de prin 1753 încoace cu boierii mari la Iași și la București, întotdeauna în ceartă cu boierii băștinași și huliți de cronicari³⁾.

Manolachi vine întâia dată în Moldova în anul 1755, sub Constantin Racoviță, care-l face serdar. Locuința lui era atunci la Chișinău. În 1759 e la Țarigrad, om de încredere a baș-capuchihaii Nicolae Suțu, cu care vine la Iași în 1761, cu ocazia înscăunării lui Grigore Vodă Callimaki. Il mai întâlnim, capuchihae el însuși, sub diferiți Domni, ba la Constantinopol, ba la București, unde-l aduce Grigore Vodă Ghica.

Numit de acesta din urmă, pe când era Domnul Munteniei, ban al Craiovei, fuga lui Ghica la Ruși (în 1770, vezi cap. 7) îi înlesnește ambițiosului Grec urcarea în scaunul domnesc al unei țări ocupate

¹⁾ Eufrosina Rosetti era fiica lui Nicolae Rosetti (și al Mariei Bașa Mihaopol), fiul lui beizadea Ion (și al Elenei Mavrocordat), fiul lui Antonie Vodă. (Vezi Blancard: *Les Mavroyéni*, și Lecca: 100 de case). Ea a avut doi frați pe Scarlat, neînsurat, și pe Constantin Rosetti, tatăl Mariei, măritate cu beizadea Ion C. Mavrocordat, și al lui Ion Rosetti (1750—1840) însoțit cu Elena Moruzi și cu Zoe Sulgearoglu. Acest Ion este ultimul descendent din Antonie Vodă.

²⁾ Au fost și două surori: Smaranda Vatzzi și poate acea Venețiană, soția lui Radu Văcărescu.

³⁾ Iordachi Geanatul fu făcut de C. Racoviță caimacam la Craiova, ceea ce pricinui fuga boierilor olteni, în frunte cu Episcopul Râmnicului. Ei trecură Dunărea pentru a cere izgonirea Geanetului din țară și nu făcură pace cu voevodul lor decât după izgonirea acestuia. Tot el, Iordachi, este acel grec, care împreună cu cumnatul Stavrachî « crăpase două perechi de telegari dela Iași la Galați » pentru a scăpa de urgia boierilor Moldoveni (vezi cap. 2). El muri de apoplexie la Țarigrad. Fratele Lascarachi muri otrăvit de Linchoult, secretarul lui Racoviță (1755). Antiohi e capuchihae sub același Racoviță în 1753. (Vezi și N. Iorga: « *Ist. Fam. Callimaki* », pag. 108 urm.).

de inamic. Turcii îl numesc Domn al Munteniei, dându-i mână liberă să-și ocupe singur scaunul, dacă poate. În Iunie 1770, ajutat de câteva regimente otomane, el trece Oltul și intră în curând în Capitala sa, pe care Rușii, foarte puțini numeroși, o părăsesc în grabă. Dar câteva zile mai târziu, întorși cu forțe proaspete, ei alunga dincolo de Dunăre pe noul voevod, care nici n'avusese vreme să se înscăuneze. În Iulie Manolachi Giarfi trece din nou Dunărea la Giurgiu, intră a doua oară în București și este « proclamat Domn » de către Turcii care-l întovărășeau. În August Moscoviții îl alungă peste Olt, în Octomvrie încearcă un nou atac al Bucureștilor care nu-i reușește, și în sfârșit în Noemvrie este nevoit să fugă în Ardeal pentru a nu fi prins de armatele rusești care pătrunseseră în Oltenia. Fugar prin Banat, trece Dunărea pe la Belgrad și merge la Nicopole, unde Turcii îl țin patru ani de zile, până la încheierea păcii din 1774. Dar atunci, când crezu bietul Manoli Vodă că va putea în sfârșit să-și capete domnia lui în chip definitiv, Poarta numește Domn în Muntenia pe Alexandru Ipsilanti și în Moldova pe Grigore Ghica (fostul fugar, impus de Împărăteasa Ecaterina). Giani se agită, intrigă, și reușește numai să fie surghiunit în insula Naxos « weil er angefangen gegen die jetzige Fürsten zu cabalieren » (14 Septemvrie 1775, von Zegelin către regele Prusiei)¹).

Intors la Constantinopol, după câțiva ani de exil, Manolachi Giani găsește că e mai cuminte să-și ducă bătrânețele în tihnă și chiar în sărăcie, decât să umble după niște măririi, care când nu duc la surghiun duc la spânzurătoare. Dar o ciudată soartă făcu din el a doua oară un Domn, împotriva voinții lui, și tot atât de nenorocos ca și întâia dată.

În 1788, în timpul noului războiu ruso-turc, Moldova fiind ocupată de trupele lui Suvaroff, și Poarta « nevoind a-și pierde drepturile asupra acestei provincii » căută un om care să fie numit

¹) Von Gaffron, deși diplomat, este mai puțin parlamentar decât Zegelin. El scria regelui, la 14 Martie 1776 « Un certain imbécile, nommé Emanuel, qui pendant la guerre a été établi par la Porte prince de Valachie, et qui a guerroyé dans le temps contre la Russie, a eu l'imprudence d'offrir dernièrement de grosses sommes à l'ambassade russe pour fermer les yeux sur sa nomination (În N. Iorga: « Acte și Fragmente », vol. II, pag. 123).

Domn al Moldovei numai pentru timpul cât țara aceasta va fi ocupată. Iși aminti atunci de Manolachi Giani, care cu 18 ani înainte mai fusese voevodul fără scaun al unei țări încăpute pe mâna dușmanului.

« Ce bon viellard » lămurește raportul saxon din 9 Iunie 1788 « qui jusq'aujourd'hui vivait d'aumones, pria la Sublime Porte de l'en dispenser. Mais le vizir le fit venir, en lui disant qu'il devait obéir aux ordres du Sultan; qu'on lui fournirait tout ce dont il aura besoin pour son entretien, et qu'il devait se préparer à partir au plus tôt pour aller au camp du général en chef »¹⁾.

Noul voevod fu trimis la Galați pentru a apăra orașul împotriva Rușilor. Însă ajuns acolo, Manolachi Giani, care era un om cu experiența războiului, găsi o garnizoană turcească extrem de slabă, menită să se lupte cu armata lui Romanzoff, care aștepta, numeroasă, momentul de-a da atacul. Bătrânul voevod, pricepând că, pe de o parte, nu va urca nici de data aceasta treptele scaunului domnesc, iar văzând pe de altă parte că Galații sunt pierduți, se hotări să treacă în tabăra rusească, unde cel puțin putea fi sigur de stabilitatea capului de pe umerii săi. Intr'o noapte întunecoasă deci, întovărășit de câțiva prieteni, trecu în tabăra lui Romanzoff, care-l primi cu indulgența impusă de împrejurări, trimițându-l la Cherson, unde trăi dintr'o pensie de 6000 de ruble pe an²⁾, până în ziua când... dar nu mai știm nimic de el. O fi murit acolo.

Povestea aceasta, fără Doamnă și fără Domnițe, n'are nimic a face cu cartea de față. Dar ea umple un gol din Istoria Românilor, căci figura acestui quasi-voevod rămăsese până acum destul de enigmatică și, în tot cazul, nu fusese măcar schițată de istoricii noștri.

---

¹⁾ Vedem deci pe acest « certain imbécile » devenit « un bon viellard »! (Raportul de mai sus în N. Iorga: « Știri despre veacul al XVIII-lea », pag. 64, în A. A. R., Nr. 7, 1910). Că acest Manoli Vodă e același din 1770, o confirmă raportul lui Dietz către regele Prusiei, din 9 Iunie 1788: — « L'hospodar Ipsilanti vient d'être remplacé par un ancien gouverneur grec, Manoli Voda, qui s'est distingué dans la dernière guerre par la vigoureuse défense d'un district de la Valachie (Oltenia) ». (In N. Iorga: « Acte și Fragmente », II, pag. 240).

²⁾ Fotino: « Istoria Daciei », vol. II.

VII

FAMILIA MORUZI

DOAMNA SMARAGDA A LUI CONSTANTIN VODĂ

Prin o mie șapte sute treizeci și șase sau șapte, între Arnăut-Kioi și Buiuc-Derè, se îngrămădeau în Bosfor caice împodobite cu flori, iar de-a-lungul malului mergeau pe drum, călări, numai beizadele și ipsilotați.

În casa dragomanului Alexandru Ghica era nuntă mare. Se mărita fiica lui, Ecaterina, cu Dumitru Gheorghiades, zis Iorgulescu, zis Sulgearoglu. Tot ce avea Fanarul mai de soi — blazoane făurite, vechi de nicio sută de ani — se adunase împreună la zafet. Erau acolo de față Patriarhul din Constantinopol, Logofătul Patriarhiei și soli ai regelui Suediei; mama miresei, Elena, tatăl Alexandru și bunica Ruxanda, vestita fiică a lui Alexandru Mavrocordat Exaporitul, care, bătrână dar încă sănătoasă, mergea de ici colo prin casă, împodobind mireasa și primind musafirii.

Un document, unic în felul său, ne-a păstrat « o cuvântare de nuntă » ținută de Grigorașcu Ghica, fratele miresei, în fața acestei simandicoase adunări. Acest Grigorașcu e viitorul Grigore Vodă al Moldovei, cel care a luptat pentru păstrarea Bucovinei și și-a pierdut capul sub securea călăului turc. (Cap. 7).

Cuvântarea e foarte lungă și nu are nimic asemănător cu ceea ce am numi astăzi un « speech ». Cuconul Grigorașcu a vorbit aproape un ceas și și-a împărțit discursul pe categorii de laude în cinstea musafirilor și a rudelor. Era amețit el însuși de atâta ighemonicon. Numai vorbe și vorbe pentru a proslăvi, întâiu pe înaltele fețe bisericesti și pe solii Suediei (aflați de sigur din întâmplare în Constantinopol); apoi pe voevozii Munteniei și Moldovei, cari erau, cel dintâi, Constantin Mavrocordat, vărul miresei,

și cel de al doilea, Grigore Ghica, unchiul ei (fratele tatălui); al treilea pe bunica Ruxanda « care ca puține din mamele acestei capitale (Țarigradu) s'a învrednicit să aibă tată, frați, fii și nepoți Domni ». Urmează la rând Alexandru Ghica dragomanul, tatăl miresei și al cuvântătorului, căruia Grigorașcu îi dorește « să-l ție Dumnezeu mereu în pace și să-i dăruiască viață sănătoasă și lungă », ceiace sună atât de tragic la urechile noastre, ai celor care știm că abia 4—5 ani mai târziu îi va sbura și lui capul de pe

Pe malul Bosforului

umeri, ca atâtor alți Fanarioți. Pe urmă vin laudele în cinstea « mamei Elena, din neamuri vestite » și a tuturor rudelor de față. Totuși sunt în această cuvântare și cuvinte frumoase. Inceputul de pildă: « Cinstită este nunta și patul neprihănit; veselă și strălucitoare este ziua de azi! » și la fel sfârșitul, când urează el mirilor « o viață fericită până la adânci bătrânețe, lor și tuturor urmașilor, în veacuri viitoare multe și frumoase ».

Această mireasă din 1736 e străbuna tuturor Ghiculeștilor din Moldova de azi, căci, deși măritată cu Dumitrachi Sulgearoglu, fii

ei, Iordachi și Costachi, luând numele de Ghica, au dat naștere la toate ramurile Ghiculeștilor moldoveni ¹⁾).

În afară de acești doi băieți, ea a mai avut și două fete, pe Eufrosina și pe Smaragda.

Aceasta din urmă, Smaragda, fiica lui Dumitru Sulgearoglu și a Ecaterinei Ghica, se va mărita pe la vârsta de 15 ani cu Constantin Moruzi, va avea copii mulți și va ajunge Doamnă ²⁾).

Născută, crescută, măritată și trăită în Constantinopol, ea era Greacă de-al-binelea, cu totul dar cu totul străină, de sânge și de limbă, de acea țară peste care soțul ei va domni în curând.

Moruzi — din același neam cu Ipsilanții și cu Hangerii, veniți cu toții din Trapezunta Asiei Mici — era un om ambițios, care nu înțelesese, ca socrul său Sulgearoglu, să facă o atare strălucită căsătorie care-l așeză dintr'odată în rândul celor mai iluștri boieri țarigradeni — fără a încerca atunci să se urce și până la treapta mării cea din urmă, domnia uneia din țările dunărene. De aceea făcu tot ce-i stătu în putință pentru a ajunge mai întâi Dragoman, căci din acești înalți funcționari se recrutau Domnii români. Odată înălțat pe această penultimă treaptă, începu să lucreze, cu răbdare, dibăcie și bani, pentru a ajunge pe cea din urmă din ele, treapta pe care era așezat scaunul Moldovei.

Munca lui fu încununată cu o izbândă îndoielnică, fiindcă locul pe care-l râvnea era ocupat de unchiul nevestei lui, fratele soacrei sale, Grigore Ghica, cel cu *speechul* de cununie despre care am vorbit mai sus. Dar această apropiată rudenie nu opri pe ambițiosul om să sape, să îngroape, și să ajungă. Istoria ne spune fără înconjur, că moartea lui Grigore Vodă se datorește, în bună parte, intrigilor lui Constantin Moruzi.

La 18 Octombrie 1777 capul lui Ghica se rostogolea pe podeaua beilicului din Iași, și, la 24 Noembrie același an, intra Moruzi în

---

¹⁾ Iordachi Ghica-Sulgearoglu era însurat cu Anastasia Kostaki, iar frate-său Kostachi cu Maria Cantacuzino. Asupra lor vezi cap. 7.

²⁾ Radu Rosetti în « Amintirile » sale o numește *Aglaiă*; d-l Ion Filitti, în « Arhiva Cantacuzinilor », o numește *Ecaterina*; D. C. Moruzi, strănepotul ei, nu știe cum o chema, precum nu știa nici banul Mihai Cantacuzino (Genealogia familiei Cantacuzino), deși era contimporanul ei. O chema Smaragda (C. Caradja: « Efemeride »).

Capitala Moldovei, noaptea, fără alai, întovărășit numai de cumnații săi Iorgu și Costachi Sulgearoglu « de-au mers ei drept la Curte, și a șăzut Vodă în odaia beizadelei Dumitru », — adică în odaia vărului său primar, fiul decapitatului voevod, despre care trebuie să bănuim că nu știa partea de vină ce purta Moruzi la moartea tatălui său.

Doamna Smaragda, cu toți copiii ei, rămăsese la Constantinopol, fiindcă era un obicei că atunci când domniile veneau mai repede decât era de așteptat, voevozii porneau pe dată să urce scările mării, iar Doamnele rămâneau acasă pentru a face cumpărături și a încheia gospodăria.

Totuși o lună mai târziu, zi cu zi, la 24 Decembrie, în ajunul Crăciunului, sosi și Doamna cu copiii ei și cu tot avutul Domnului « trăgând de-a-dreptul la Curtea Domnească și însoțită fiind de fratele Domniei-Sale, postelnicul Iordachi ».

După ce se desmeteci de drum, petrecând cu toții Crăciunul împreună, abia atunci, a patra zi după sosirea ei, se făcură în Iași serbările de încununare ale Domnului, care ținuse deci să-și aibă soția lângă el înainte de-a se urca cu alai în scaunul Moldovei. « Cu muzici, cu băuturi, cu toate decorațiile de piept » zice un martor ocular, Caradja, « se făcură serbările, după obicei ».

Pe când în București Curtea Domnească era de mult o ruină printre zidurile căreia cântau cucuvaele și se adăposteau haimanalele orașului, la Iași dimpotrivă ea era încă întreagă și de trei ori mai mare decât e astăzi Palatul Administrativ, cel clădit pe temeliele acelei curți. Fiindcă pe lângă corpul principal unde locuiau voevozii și care era cel al palatului de azi, mai erau două aripi perpendiculare pe el, care se prelungeau până la Ulița Mare, împreunate amândouă printr'o altă clădire de-a-lungul străzii, în mijlocul căreia venea Poarta de intrare. Astfel Curtea alcătuia un mare pătrat cu o ogradă la mijloc, având poarta în față, locuința Domnului în fund, și două aripi care adăposteau, cea din stânga pe curteni și pe slugi, și cea din dreapta oastea voevodului, care era și oastea Moldovei întregi, mult puțină cât era, mai mult puțină decât multă, alcătuită din Greci, Arnăuți și Turci.

În clădirea din fund locuiau, jos, beizadelele cu dascălii lor, cu diacii și cu perdagii — iar sus Măria Sa Vodă, Doamna și

Constantin Vodă Moruzi

Domnișele. Apartamentele lor erau despărțite prin sala cea mare din mijlocul clădirei, care venea deasupra scării dela intrare, și în

mijlocul căruia era scaunul Domnului, cu fața la răsărit, așezat pe trei trepte învelite cu postav roș — culoarea domnească. El era așezat sub un baldachin de catifea purpurie și împodobit cu stema Țării cusută în fire de argint și aur.

La dreapta și la stânga acestei « odăi a scaunului » (sala tronului cum am zice), erau alte două camere mari, ale *cafazelor*. Cea din dreapta era Divanul Domnesc, unde se puneau la cale trebile țării și se făceau judecățile cele mari. De jurîmprejurul pereților erau înșirate divane joase, iar într'una din lături unul mai înalt, așezat pe trei trepte și înconjurat de grătii de olane, înlăuntru căreia intrai printr'o portiță, zăbrelită și ea. Acesta era cafazul, o înoire fanariotă. Lângă cafaz, pe-o măsuță, erau așezate sabia, topuzul și cuca, semnele puterii domnești. Împodobită cu pietre scumpe, sabia domnească (uneori și cuca) se putea prețui la 50—60 de mii de galbeni. Cât despre topuz — buzduganul — el era de aur. Când se supăra Domnul pe vreun boier, îl apuca de capătul cel subțire, fiind nevoit deci călăul să-l apuce de capătul cel gros; aceasta însemna că vinovatul, spre semn de mare rușine, va fi lovit în piept, dar numai ușor. Când dimpotrivă apuca Vodă buzduganul de cap și gădele de coadă, apoi era de ajuns o singură lovitură pentru ca bietul boier să nu mai fie om câte zile mai avea de trăit. Dar în vremea Fanarioților nu mai erau Domnii atât de strașnici ca mai înainte. Buzduganul stătea de obicei pe masă, numai ca semn al măririi domnești.

Dincolo de camera cafazului veneau cancelariile domnești și apartamentul lui Vodă. Iar la stânga odăii scaunului, era altă sală mare cu două cafazuri, dincolo de care erau apartamentele Doamnei și ale Domnițelor.

Cămara cu două cafazuri era o foarte caracteristică inovație a lui Vodă Constantin Moruzi, care suferea puțin de boala măririlor. Odaia aceea era de fapt menită să strângă laolaltă familia în intimitate, înlăuntru ei neputând pătrunde decât Domnul, Doamna și copiii. Totuși întrunirile acestea domnești lipseau de orice urmă de ceea ce am putea numi un « *laisser aller* » familiar. În mijlocul încăperii erau două cafazuri, ca acel din sala Divanului, așezate unul lângă altul și înconjurate și ele cu grătii de olane. Însă cafazul lui Vodă era așezat pe trei trepte, iar al Doamnei numai pe două,

pentru a arăta deosebirea ce este și trebuie să fie între Inaltul Voevod și femeia lui. Lângă aceste cafazuri erau două sfeșnice mari de argint, de acele pe picior ca la biserici, în care ardeau, seara, lumânări groase de ceară albă, grija mucăritului fiind dat în seama perdajiilor și a copiilor de casă. Imprejurul pereților, ca în celelalte odăi, erau divanele joase pe care stăteau Beizadelele și Domnițele, precum și câteva măsuțe cu lumânări de seu în sfeșnice de alamă și cu mucarnițe pentru tăiatul mucurilor.

Beizadelele, înainte de a intra în acest sanctuar familiar, își încheiau nasturii dela mânice și dela pieptar, și înaintau sfioși, cu brațele încrucișate pe piept. Se plecau apoi cu smerenie dinaintea cafazului, printre gratele cărora ieșeau, binevoitoare, mâinele babacăi și ale nineacăi, întinse spre a fi sărutate. Vodă le porunca să se așeze, dar ei nu îndrăneau. Abia după a treia poruncă, se duceau, umblând de-a'ndăratelea, până în fundul odăii și se lăsau pe divanul moale, drepti și cuviincioși. Același fel de-a intra, de-a săruta mâna părinților și de-a se așeza pe sofale, era orânduit și pentru Domnițe, cât de mici o fi fost ele.

De așa viață plăcută s'ar fi lipsit, bănuim, bieteles fete de voevozi.

Când din această cameră — în care primea Vodă uneori și pe boierii cu care era mai prieten sau pe consulii străini — când pornea de acolo alaiul domnesc la sufragerie, îi cânta meterhaneaua rânduie prin coridoare și-l întâmpina pe Vodă cu cuvintele: « Bine îți șade Măriei Tale, maslahat ¹⁾ împărătesc. Poftă bună » (când se ducea) și « să-ți fie de bine » (când se întorcea).

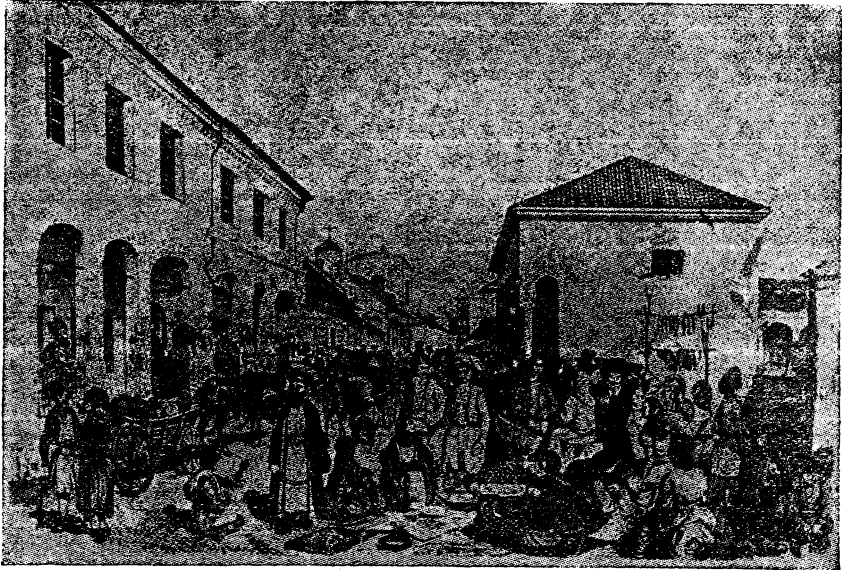
Moruzi — ne spune unul din strănepoții săi ²⁾ — era un groaznic și uricios fanariot, care se uita la boierii lui cu atâta asprime, încât din încruntarea aceasta a privirii rămăsese șpanchiu (încrucișat). La rândul lor, boierii divanului, pentru a îmblânzi urgia domnească, cum se aflau singuri în iatacurile lor își lipeau câte un benghi pe vârful nasului, privindu-l cu amândoi ochii, pentru a se obișnui să se uite ciacăr ca Înălțimea sa. După boierii divăniți se lua protipendada, apoi boierinașii, negustorii, slugile și țiganii. Sub Vodă Constantin Moruzi toată Moldova era șpanchie, iar domnișoarele

¹⁾ Maslahat = care se bucură de dragoste.

²⁾ D. C. Moruzi: « Curtea domnească din Iași » (din care s'a extras o parte din această descriere).

de pe atunci, fete de boieri sau fete de rând, nu se uitau la crai dacă aveau ei necuviința de-a privi drept în față, în loc să se uite cu 'n ochi la făină și cu celălalt la slănină.

Se mai zice despre același Vodă Moruzi că la zaifetul divanului adăogase, pe lângă ciubuce și cafele, două rânduri de cățui, pe care le plimbau perdagii prin odaie, arzând în ele chihlimbar și iarbă mare, pentru a acoperi astfel mirosul pe care turburările trupești ale lui Vodă îl răspândeau împrejurul său.

Viață de stradă la Iași

Se zice... Se zic multe. Sigur e că Domnul acesta n'a fost atât de rău cum l-a făcut lumea și chiar strănepotul său Dumitru C. Moruzi, autorul frumosului roman « Instrăinații ». De fapt, avea un cuget drept, și în timpul domniei sale de cinci ani, a făcut un lucru prea frumos. Pentru a veni în ajutorul podgorenilor și cârciumarilor moldoveni, el a oprit importul rachiului din Polonia. Iar când regele Leșilor s'a plâns de lucrul acesta la Poartă, Moruzi a răspuns vizirului că, pe lângă faptul că boierii moldoveni au băgat mulți bani în facerea velnițelor și dacă n'ar împiedeca

importul rachiului din Polonia, ei s'ar ruina, dar că în afară de aceasta, rachiul din Polonia fiind mai ieftin, țăranii ar bea mai mult, ceea ce le-ar strica sănătatea și i-ar face nedestoinici la muncă. Se mai zice de asemeni că, înșelat fiind de boieri, a judecat odată strâmb o pricină a unor săteni. Aceștia i-ar fi ieșit cu jalba în proțap, tânguindu-se de nedreptatea ce li s'a făcut.

— « Bine » le-ar fi zis Vodă « o să adun chiar acum Divanul din nou, dar de nu va fi cum spuneți voi o să vă ajungă capetele unde vă stau picioarele. Vă învoiți? ».

— « Sfântă să-ți fie vorba, Măria Ta » răspunseră ei.

Judecând pricina a doua oară, dreptatea țăranilor ieși la iveală. Iar Vodă, neputând strica hotărîrea ce dăduse întâiu și pe care o întărise cu pecetea sa, dărui sătenilor două moșii de ale sale, făcându-le hrisoave de veșnică stăpânire. Apoi, ieșind din Divan, se trăgea, bietul, de barbă și zicea pe grecește: « Trava, Moruzi, trava », adică trage, Moruzi, trage...

Oricât de ciacâr s'o fi uitat el, se vede lămurit, după cele arătate, că Vodă Constantin Moruzi era un om de ispravă, rămânând în sarcina lui moartea unchiului Grigore Ghica, la care a ajutat cu pările sale, dar pe care e de presupus că n'ar fi vrut să-l vadă chiar cu capul tăiat.

Crima de căpetenie ce s'a pus în sarcina acestui voevod este omorul celor doi boieri Bogdan și Cuza, dar acesta s'a făcut în urma unei hotărîri judecătorești dată în Divanul Domnesc de către veliții boieri și înaltul cler. Se trecuseră de mult vremurile când Domnii își omorau boierii fără judecată, iar aceștia, fiind în strânse legături cu Rușii, se făcuseră deci vinovați de trădare față de Împărăția Turcească, suzerana Moldovei, fără a mai socoti faptul că Manolachi Bogdan râvnea coroana țării, ceea ce era o trădare și față de voevodul său. De altfel boierii aceștia sunt tot acei pe cari i-am mai întâlnit cu un an în urmă, conspirând împotriva lui Grigore Vodă Ghica¹⁾.

Acest Manolachi Bogdan, vel vornic, era fiul marelui logofăt Ion Bogdan și al uneia din Domnițele lui Vodă Racoviță. Bunică-sa Ruxanda, soția hatmanului Lupu Bogdan, fusese și ea Domniță,

¹⁾ Vezi cap. 7, unde ei nu sunt numiți, dar făceau parte din numărul conspiratorilor Rosetti, Cantacuzino, Ghica, Canano etc.

fiica lui Constantin Vodă Cantemir și a Roxanei Gane. I se păru lui Manolachi că acest ighemonicon îl îndreptățește a urca treptele tronului țării sale, curățindu-l astfel de luminatele fețe fanariote, dragi Moldovenilor ca sarea în ochi. Aceiași ambiție și dorință o avusese și Pârscovanu în Țara Românească. Dar Inalta Poartă din Stambul altfel judeca lucrurile, având socotelile ei, care nu se potriveau cu ale boierilor dela noi.

Complotul Moldovenilor nu izbuti. Vel vornicul Manolachi Bogdan și biv vel spătarul Ion Cuza fură ridicați într'o zi din casele lor și băgați la « beciurile de jos ale Curții ». Dărmănescu și Rosetti-Bălănescu, fugarii din 1777, fură opriți la Isprăvnicie, iar căminarul Manolachi Romanò scăpă ca prin urechile acului, trecând granița la Austrieci.

Stihurile lui Enachi Kogălniceanu cu privire la această dramă, deși prea cunoscute, sunt însă uneori atât de sugestive, încât improspătarea lor, pe alocurea, nu strică. De pildă prinderea lui Bogdan:

Luându-l de subțioară — îl coborîră pe scară.
 Din vornicia cea mare — se văzu la închisoare
 Intr'un beciu întunecos — tocmai la Curtea din dos,
 Pe-o saltea la pământ — unde nu-i trecea nici vânt.
 Săraca jupâneasa — oricât plânge acasă,
 Oricât se bocește — și se năcăjește,
 Mângâiere n'are — cred, cât mi se pare.
 Și unde s'alerge — și cui să se plece?
 Săraci cuconași — micii nastorași! ¹⁾
 Dar o fetișoară — cea mai mărișoară! ²⁾
 Stau cu toții rînd — văd maica plângând,
 Incep și ei cu toții — să-i plângă și morții!
 Și huete multe — se aud în curte

¹⁾ Cuconașii aceștia erau: a) *Constantin*, cel care va fi adoptat de unchiul său Paladi, de-i va zice lumea: « hatmanul Constantinică Palladi, născut Bogdan ». El va fi ginerele lui Scarlat Vodă Callimaki (vezi domnia acestuia), iar mai târziu, după moartea nevestei sale Domnița Ralu, se va însura din nou cu Safta Rosetti, prima nevastă a lui Mihai Vodă Sturdza. În 1833 va vrea și el să fie Domn, dar va muri în aceaș an; b) *Dumitru* căsătorit cu Smaranda Rosetti, din care se trag Bogdăneștii de astăzi.

²⁾ *Ana*, măritată mai târziu cu Iordachi Rosetti-Roznovanu.

Ca Doamna s'audă — și să se pătrundă
Ca de-o jale mare — de grea întristare,
La Vodă s'alerge — să-l roage, cu lege,
Cu legea firească — și cea creștinească,
Pe Bogdan să-l scoală — pentru gloata toată,
 Pentru jupâneasă — să nu stea în casă,
 Viața să-și petreacă — văduvă săracă
 În straie cernite — cu lacrimi fierbinte
 Și 'n grea sărăcie — de grea văduvie.

Manolachi Bogdan, singurul din conspiratori care fu pus în fiare, nu ceruse nicăieri și nimănui în scris ca să fie numit Domn în locul lui Moruzi. O fi avut el alte mijloace de-aface — probabil Rușilor — această cerere. Ca atare crezu că arătând « piesele justificative », va fi iertat de pedeapsă. El ceru deci găzilor săi să i se aducă hârtiile de acasă :

Este și suretul scris — de pe arzul care-am scris ¹⁾,
 În casă pus pe pat — sub postav, lângă macat,
 Cu șiret și țintuit — așezat cu chibzuială.
 Și pentru ca toți să creadă — aduceți-l voi să-l vadă.

Dar rezultatul acestei cereri, fu că, suretul odată găsit, sub postavul patului, lângă macat, oamenii lui Vodă s'apucară să-i pecetluiască lucrurile.

Și în casă și 'n cămară — cu-ai lui bani și alte-odoară.
 Iară jupâneasa scoasă — într'un beciu tocmai sub casă,
 Plânge și se văicărează — dar cine poate s'o vază,
 Sau să-i dea vreo mângâiere — la atâta hal și jale!

Urmând apoi judecata cea mare, Bogdan, adus în fața lui Vodă, a Mitropolitului și a boierilor adunați, nu găsi alte cuvinte de apărare decât :

Fie-ți milă de-a mea casă,
 De săraca jupâneasă,
 De ticăloșii copii,
 Că rămân ca vai de ii! ²⁾

¹⁾ Suret = copie; arz = cerere.

²⁾ Parcă ar fi apărarea Ungurilor în fața Ligei Națiunilor (Decembrie 1934) cu ocazia debaterilor cu privire la lagărul de la Ianka-Pusztá.

La această cerere de îndurare, Vodă Constantin Moruzi răspunse filosofând:

Cangrena ce s'a născut — iată vechie s'a făcut
 Și-a dobândit carne rea — care de nu s'ar tăia
 Nu se poate vindeca — că până jos va strica,
 Vătămând și pre ceilalți ¹⁾).

Așa dar « când fu vineri seară » — August, în 18 zile, 1778 — chemă Vodă pe vel armașul Manolachi Balș, poruncindu-i să taie pe osândiții boieri Cuza și Bogdan. Dar bietul armaș, om tânăr și milos, începu să tremure, pierzându-și graiul; ceea ce înfurie grozav pe ciacărul Domn, care-i răcni mânios:

« Tu nu ești de armășie — fiind slab tare la fire! »
 Și 'ndată l-au dat afară — făcându-l de rea ocară.

Trimise deci după căpitanul Pavăl Soroceanu, pe care, pentru a-l hotărî să împlinească porunca domnească și a Divanului, îl îmbătară cu « holircă », trimițându-l la miezul nopții, să taie boierii, acolo în beciul Curtzii. Mai cu rânduială decât în vremurile trecute, se coborî în închisoare și duhovnicul « cu molitfelnicul și patrafirul » de mărturisii și griji pe cei cari stăteau să moară.

Manolachi Bogdan, resemnat, plecă capul, zicând gelotului: « Fă-ți porunca ce-ai luat ». Dar pe Cuza ²⁾, căruia îi clocotea sângele vieții în trup, îl cuprinse o răscoală sufletească, și aruncându-se vitejește asupra gădelui, începu să se ia cu el la bătaie.

Dar cum putu ca să scape — fiindu-i sabia aproape?
 Și punând mâna gelatul — întâi lui i-a tăiat capul.
 Și-așa sângele-i țişnea — și trupul i se sălta.
 Atunci văzând Bogdan — îndată a strigat « Aman! »
 Zicând: « baș-căpitane — nu mă năcăji fără cale,
 Și, te rog, de-odată
 Să-mi iau căzuta plată.

¹⁾ Idem (aceiași ședință, răspunsul Micei Înțelegeri).

²⁾ Vel Spătarul Ion Cuza (fiul lui Miron, mare postelnic, și al Ilienii Costin) a fost tatăl lui Nicolae, care a fost tatăl lui Ion, căminar, însurat cu Sultana Cozadini. Aceștia din urmă erau părinții lui Alexandru-Ion Vodă.

Nu bine isprăvise vorbele acestea, că-i sbură și lui capul pe podea, luând oamenii trupurile de le îngropară, atunci, noaptea, în taină, sub pridvorul bisericii Sf. Nicolae Domnesc. Iar capetele, puse în țepe, fură ținute în Poarta cea Mare a Curții, să le vadă toți.

Se vede, din această povestire, că Doamna Smaragda trebuie să fi fost o femeie miloasă, deoarece Kogălniceanu la ea se gândea « să alerge la Vodă, pe Bogdan să-l scoată ». În tot cazul, ea a fost soțului ei o vrednică tovarășă, care când n'o silea eticheta să stea după gratiile cafazului, trebuie să fi știut să-și alinte bărbatul și copiii, judecând după felul ei darnic de a se purta cu jupânele boierilor.

Banul Constantin Caradja, autorul acelor prețioase « Efemeride » din care cunoaștem atâtea interesante amănunte ale vieții boierilor de atunci, avea o deosebită venerație pentru această Doamnă. El ne arată că în Octomvrie 1779 — doi ani deci după sosirea Moruzeștilor la Iași — însurându-se cu « prea iubita mea Ralița Ghica » a avut ca nași la cununie pe Constantin Vodă și pe Doamna Smaragda, care n'au catadisit firește să meargă ei însuși la biserică, trimițând pe alți boieri să-i înlocuiască, dar care i-a primit frumos « pe mine și pe mireasă » în odaia cu cafazuri, dându-le mâna la sărutat și domneasca lor binecuvântare.

Un an mai târziu, în Septemvrie 1780, fina Doamnei îmbolnăvindu-se de friguri, acesta îi trimite « o piele de răs căptușită cu catifea și stofe de rochii ».

În timpul acestei domnii Doamna Smaragda avu fericirea să mărite pe fata ei mai mare, Sultana, după dumnealui vel agă Scarlat Sturza; iar că felul de-și crește odraslele nu era chiar așa de grozav de strâns după cum credea strănepotul ei Dumitru Moruzi, o dovedește faptul că în primăvara anului 1780 întâmpinăm pe una din Domnițele sale nemăritate, pe Catrina, făcând, fără părinți (dar cu sora Sultana) o plimbare pe la Mănăstirile Moldovei, ascultând la Neamț, în chilia sa, pe prea cuviosul părintele stareț Paisie vorbind despre Dumnezeu și despre reformele introduse de el în acea mănăstire.

O ceartă ivită între consulul rus Lascaroff și Constantin Vodă Moruzi, aduse mazilirea acestuia, căci intrăm în trista perioadă a

Istoriei Românilor când începură Moscoviții să se amestece atât de mult în trebile țărilor noastre, încât aveau acuma pe cap doi stăpâni, pe Padișahul din Stambul și pe Țarul din Petrograd, voința acestuia din urmă trăgând deseori mai greu în cumpănă decât a celui dintâi.

În Mai 1782 porniră deci cu toții, Vodă, Doamna, Beizadelele și Domnițele, înapoi la Constantinopol¹⁾. În locul lor veniră Alexandru Mavrocordat și Doamnă-sa Mărioara, acea fată a lui Vodă Ion Callimachi despre care am vorbit în altă parte (Cap. 3).

În nesfârșitele intrigi ale Grecilor din Fanar, atât de încălcite încât ar trebui cărți întregi pentru a le depăna — ceea ce n'ar fi astăzi de niciun folos — a fost amestecat în mazilirea lui Moruzi și Domnul Munteniei Nicolae Mavroyeni. Prin influența ce avea acesta atunci încă la Poartă, fostul Domn al Moldovei fu trimis în surghiun, în insula Tenedos din Arhipelag, cea din fața ruinelor Troiei... Paris și Elena, Ulișse, Agamemnon... slabă mângâiere. Cu acest prilej, Domnul fu atât de mândru, încât i se iartă aproape partea ce-o fi avut-o la moartea lui Grigore Ghica. «Plecând din Constantinopol» zice Caradja în Efemeridele sale «el a rugat stăruitor pe Doamna Smaragda și pe iubitele beizadele Alexandru și Dumitrașcu, să nu cumva să dea vreo jalbă la Impărăție cerând întoarcerea lui; căci fiind bărbat înțelept el nu se cobora să ceară iertare, de vreme ce, neavând nicio vină, fusese surghiunit pe nedrept, pentru a face plăcere lui Nicolae Vodă Mavroyeni».

Dar Doamna Smaragda, rămasă la Țarigrad, jură soțului ei numai din gură, și nu din suflet, că-i va asculta ruga. Ani de-a-rândul s'a căzruit, biata femeie, să-și scoată bărbatul din surghiun. Iși trimetea feciorii pe la toate măririle, Turci, Armeni, Greci, doar o găsi pe vreunul care să se îndure a vorbi cu Vizirul sau cu Sultanul

¹⁾ Copiii lui Constantin Moruzi și a doamnei Smaragdei erau: Alexandru, care va fi domn și el (însurat cu Zoe Rosetti), Iordachi și Dumitrachi, apoi fetele: Sultana Scarlat Sturdza, Ruxandra Ion Callimaki, Ralu Callimaki, Anastasia Arghiropol și Catinca, acea Domniță care în 1780 se plimba cu soră-sa pe la mănăstirile Moldovei, dar care se căsătorii abea 13 ani mai târziu, la București, în Iulie 1793. Fratele ei Alexandru era acum Domn al Țării Românești, și-și mărită sora cu un boier moldovean, Postelnicul Sandulachi Sturdza.

Nunta se făcu la 3 Iulie la Cotroceni, unde locuia Vodă până se vor isprăvi lucrările de refacere ale Curții Arse.

pentru năpăstuiul și nenorocitul ei de soț. Reșid-Efendi, dela scara Sultanului, făgădui că va face tot ce-i stă în putință... la vreme! Și trecură astfel șase ani.

În primăvara anului 1788 se pregăteau Turcii de războiu, tot împotriva Rușilor, dușmanul care le stătea în gât. Pentru ca Allah să îndrepte cu izbândă mersul oștirii lui Mahomed, se sfătuiră cârmuitorii — ca în vremea sacrificiilor elene — ce milostiviri s'ar putea face poporului. Atunci se ridică în picioare, din sfatul acelor bărbați, Reșid-Efendi, om înțelept și drept, și spuse cârmuitorilor că « mai întâiu trebuie să ne căim de greșelile pe care le-am făcut, și apoi să fim doar miluiți de Allah cu iertare ».

Intrebat fiind: « Care sunt acele greșeli? », el a răspuns:

— « Și poate fi una mai mare, decât ca nevinovații, ce ne-au slujit cu râvnă, să fie pedepsiți pe nedrept? »

— « Cine sunt aceștia? » l-au întrebat din nou.

— « Mai întâiu este Constantin Moruzi, voevodul, pe care-l chinuți în surghiun! »

Cârmuitorii au început a vorbi în-de-ei, zicând: « Aceasta așa este, așa! » și « ducându-se sus, au arătat lucrurile Marelui Vizir, care pe dată a făcut firmanul iertării lui Moruzi ».

Fără știrea nimănui, nici a Doamnei nici a Beizadelelor, fu trimis la Tenedos un icioglan al palatului, și, « urcându-l într'un caic din ostrov, l-au adus de-a-dreptul la locuința lui. Iar Doamna a dat slăvitului Reșid-Efendi o mie de florini gingirlii, și greu l-au hotărît să-i primească! »

Inapoierea lui Moruzi în casa lui dela Arnăut-Chioi a fost într'o joi, 22 Martie, a anului 1788.

Luni, 1 Mai al aceluiași an — după 5 săptămâni — « Prea Milostivul Domn de Dumnezeu păzit, Constantin Moruzi voevod, își dădea obștescul sfârșit, de moarte năprasnică, din pricina adâncii întristări care i se pricinuiseră, aflând prinsoarea la Austrieci a Prea slăvitului Alexandru Vodă Ipsilanti, cumnatul după soră-sa Doamna Ecaterina » ¹⁾.

Ar fi prea frumos! Dar mai trebuie adăogat la această « adâncă întristare » faptul că omului acesta, întors bolnav din surghiun,

---

¹⁾ C. Caradja: « Efemeride ».

i-a fost dat să vadă cele mai mari nenorociri, tocmai când credea că a scăpat de ele. Casa fugarului cumnat a fost pecetluită și devastată, iar soră-sa Doamna Ecaterina, împreună cu fiul ei Constantin — care se aflau amândoi la Țarigrad — fură prinși, ferecați în lanțuri, și închiși la Cuptorul dela agia Bostangiilor, închisoarea din care ieșea deseori făină măcinată din trupuri omenеști. Trebuie spus că după șase ani de exil, asemenea lucruri pot face să se rupă o arteră mai subțiată în inima unui om bolnav!¹⁾

Patru ani mai târziu, beizade Alexandru era Domn al Moldovei.

Doamna Smaragda rămase însă la Constantinopol, împreună cu celălalt fiu al ei, beizadea Dumitrachi. Acolo își petrecu anii unor bătrânețe care nu fură adânci. O năprasnică boală, cancerul, o făcu să pătimească groaznic timp de câteva luni, ținută în pat, până se sfârși în dureri, într'o zi de sâmbătă, la 2 Iunie 1805. Pana-gericul ei îl făcu tot banul Caradja, zicând că « vestea acestei morți a întristat pe toți, din cauza însușirilor sale atât înăscute, cât și dobândite, în cursul unei vieți pe care o petrecu iubind pe aproapele ei și miluind pe cei lipsiți ».

Niciuna din fetele lui Constantin și Smaragdei Moruzi nu ajunse a fi Doamnă. Singura din ele care făcu o căsătorie potrivită rangului lor fu Ruxanda, care, Domniță fiind, se mărită cu o beizadea, cu Ion Callimachi, fiul lui Vodă Alexandru și fratele lui Vodă Scarlat. În 1821, în toiuл Eteriei, numele acestei beizadele fu deseori auzit prin culisele Porții, iar Grecii Fanarului îl și vedeau Domn al uneia din țările noastre. Însă, mai mult decât frate-său Scarlat, el pare a fi fost dănestecat în afacerile revoluției, așa încât în loc de domnie, se pomeni dintr'odată cu un surghiun în Asia Mică, urmat de-o scurtă decapitare. Capul său — al unui om de abia 40 de ani — fu trimis la Stambul și ținut în poarta Seraiului. Văduva Ruxanda, închisă și ea, împreună cu toți copiii ei, în meleagurile acelea asiatice, se întoarse mai târziu la Constantinopol, însă își găsi locuința de pe malul Bosforului prefăcută într'un morman de ruine. Se

¹⁾ Constantin Vodă Moruzi și soră-sa Doamna Ecaterina Ipsilanti erau copiii lui Dumitru Moruzi și a Sultanii Mavrocordat. Ei au mai avut un frate Alexandru și o soră măritată cu C. Rosetti.

spune despre casa aceea că era o minune de bogăție: perdele din șaluri de Cașmir, podoabe de aur și de argint — și ornamente pe pereți înfățișând stema Imperiului Byzantin — de unde s'a vorbit că Ion Callimachi avea de gând să se facă împărat al unui Byzanț restaurat de Moscoviți!

Ruxanda, măritată în 1800 și văduvă în 1821, rămase pe drumuri, cu 6 copii în spinare. Nu se știe prin care împrejurări ea trecu mai târziu în Rusia, unde aflăm pe fiii ei, Alexandru și Grigore (care în 1821 aveau abia 4 și 3 ani) ofițeri de gardă și însurați cu rusoaice (ei mor în 1874 și 1875). De asemeni și fetele ei se măritară numai cu oameni de acolo: Sevastia cu Fetala, Grec din Odessa, Smaranda cu Ion Persiani, sol rusec, și Ralù cu Egor Balș din Basarabia. Singură Eufrosina luă pe Constantin Suțu, zis Suțaki, cel pe care-l vom mai întâlni în Iași, în 1819, nemulțumind lumea întru atât, încât răsculă poporul împotriva lui și a unchiului nevestei sale, Vodă Scarlat Callimachi.

DOAMNA ZOE A LUI ALEXANDRU VODĂ

Comisul Lascarachi Ruset era un călăreț și un pușcaș de mână întâi, om foarte îndrăzneț; dar avea un cusur, era prea iute la mână. Trăia, departe de vârtoarea lumii, la o moșie de-a sa din valea Troțușului. Tovarășă de viață îi era coana Ileana, fata lui Dimachi, care-i dăruise și doi copii, pe micuța Zoe și pe Răducu, mângâierea singurătății lui.

Deși tatăl său, Iordachi Ruset, fusese un boier foarte bogat, iar mamă-sa era chiar soră de Domn, Maria, a lui Mihai Vodă Racoviță, totuși, cum se întâmplă lucrurile, sărăciseră oamenii ¹⁾. La moartea lui Iordachi rămăsese fiul său cu sfoara cea de moșie de

---

¹⁾ Iordachi Ruset era fiul lui Ștefan, vel vornic, nepot lui Manolachi și strănepot al vestitului Cupar Constantin Rosetti. Fiul lui Lascarachi, Răducanu Rosetti, a fost tatăl celui Radu Rosetti care a ținut în căsătorie pe Domnița Aglae Ghica, fiica lui Grigore Vodă; iar fiul acestora era bătrânul Radu R. Rosetti, scriitorul de romane și amintiri istorice (tatăl generalului de azi, Radu și el, Directorul Muzeului Militar din București (Parcul Carol)).

Soția lui Iordachi Ruset, născută Racoviță (bunica Doamnei Zoe Moruzi) a avut o viață ca un roman, pe care iubitorii întâmplărilor din trecut îl pot ceti atât în « Letopiseți » (II), cât și în Radu Rosetti « Amintiri ». Logodită fiind cu boierul Vasile Ceaurul, conte al Sf. Imperiu și râvnitor al scaunului Moldovei, ea rupse această logodnă, pentru a se mărita cu un Grec, Costandachi, om de-o frumusețe zice-se, rară. În timpul încălcării Moldovei de către Ferentz, Ceaurul o răpi de acasă și o duse noaptea, în căruță, desbrăcată, la Mănăstirea Casinului, unde-și bătu joc de ea. O trimise apoi, ca trofeu de războiu, Generalului Stainville la Brașov. Pe drum, nenorocita femeie, avu de suferit și batjocura înșoțitorilor ei, ea, sora Domnului. Dar ajunsă la Brașov, Stainville o primi cu respectul cuvenit rangului ei, trimițând-o înapoi la Iași, sub o puternică escortă de oameni de încredere.

de lângă Rădeana, zisă Poșorcanii sau Căiuții, și încă, pentru puținul pământ ce-l mai avea acolo, era mereu în ceartă cu sătenii de prin prejur. Copilăria și-o petrecuse jucându-se cu flăcăii răzeșilor din partea locului, iar anii lui de om matur și-i duse în certuri, în judecăți și în bătăi cu aceiași oameni îmbătrâniți, care de mai multe ori încercară să-l și omoare. Din aceste încurcături scăpase boierul cu zile, dar firea lui iute și îndrăzneată îl băgă în alt bucluc, care mai să-l facă să înnebunească. Datorând 600 de lei unui negustor din Ardeal, el, nu numai că nu voi să-i plătească — unde poate nu avea atâția bani — dar îi scrise un răvaș dintre acele cum se pricepeau în vremuri să le scrie boierii moldoveni, când li se urca sângele la cap. Negustorul, cuminte, tăcu din gură, însă banii lui nici vorbă să se gândească a-i pierde.

Și așa, se întâmplă într'o zi că pe când se jucau Zoița și Răducu în ograda curții dela Poșorcani — doi plozi de trei și de cinci ani — trecu o șatră de țigani pe acolo, ursari și spoitori, și înșfăcând copiii îi luară cu ei, prin munți, dincolo în Ardeal. Pe comisul Lascarachi și pe cucoana Ileana să-i apuce damblaua și alta nimic, că nu știau pricina cum este. Trimiseră ei în toate părțile oameni călări după țigani, dar de unde să-i găsească, în văgăunele acele de munți.

Și numai ce le veni într'o zi carte dela negustorul din Transilvania, că copiii sunt la el, bine sănătoși, și dacă vrea Comisul să și-i capete înapoi, atunci să-i trimită banii datorați, 600 de lei cu dobânda la zi. Conu Lascarachi, om nevoiaș, făcu ce făcu, strânse banii de unde nu-i avea, și trimise pe cumnatul său Manolachi Dimachi, călare, prin munți, la negustorul din Târgu-Mureșului, să-i plătească datoria și să-i aducă copiii înapoi.

Intr'o zi de toamnă, când se scuturau frunzele aurii așternându-se pe cărări, sosi la Căiuți pe drumul dinspre Târgul Ocnei, vel jitnicerul Dimachi, călare, cu doi desagi spânzurați de oblâncul șăii. Și din fiecare desag ieșea câte un căpușor de copil, al lui Răducu, viitor mare hatman, și al Zoiței, viitoare Doamnă a Moldovei!

Iată cea dintâi amintire rămasă întipărită în mintea copilei de cinci ani, care era atunci Zoița Rosetti. Cele ce urmau fură și mai triste.

Intâmplarea de mai sus este din anul 1765. Zece ani mai târziu, în primăvara 1775, Comisul Lascarachi Ruset muri, de boală, pare-se,

iar coana Ileana, care suferea de inimă, își dădu și ea obștescul sfârșit, câteva zile abia după înmormântarea bărbatului ei.

Zoița și Radu rămaseră orfani, ea de 15 ani, el de 13. Și bani, nimic, sărăcie lipită. Aveau ei un unchiu foarte bogat, pe fratele tatălui lor, vornicu Nicolae Ruset, zis Baston. Dar nevasta acestuia, o Sturzoaică, coana Catinca, nu vru să audă vorbindu-se de copiii aceștia, orfani și săraci. Și apoi, după părerea ei « Zoița era mică și proastă ». Aibă alții grijă de ea.

Epitropia copiilor fu deci încredințată unchiului lor de pe mamă, jîtnicerul Manolachi Dimachi, cel care-i adusese înapoi din Ardeal, în desagii dela oblâncul șăii. În 1775 cuconul Manolachi era încă neînsurat; dar curând după aceea el făcu nuntă mare cu o fată bogată, Bălașa Rosetti-Rosnovanu, rudă, de altfel foarte de departe, cu orfanii pe care-i creștea.

Această Bălașa avea cu totul altă fire decât a Bastonesei, cum i se spunea coanei Catinca a lui Nicolae Ruset. Ea era o femeie bună și iubitoare, ca și soțul ei Manolachi, așa încât copiii aceștia, pe care-i găsi în casa bărbatului ei, îi fură dragi ca ochii din cap și-i crescă cu o deosebită îngrijire. Iarna îi ținea în casa ei la Iași, iar vara se ducea cu dânșii la Roznov, moșia tatălui ei, unde-și petrecură copiii multe și frumoase zile în tovărășia lui Filipachi Lecca, un bătrân de 80 de ani, care-l învăța pe Radu să călărească și pe Zoe să facă gospodărie.

După vreo 2—3 ani, Zoița cea mică și proastă se făcu fată mare, și frumoasă de râpea ochii cui o vedea. Părinții ei adoptivi nădăjduiră s'o mărite bine, cu vreun boier de rangul lor. Dar steaua ei lucea mai sus, de-asupra treptelor scaunului Domnesc.

Pe scaunul acesta se urcase în 1777, după uciderea lui Grigore Vodă Ghica, fanariotul încrucișat Constantin Moruzi. O conspirație îndreptată împotriva sa de vornicul Manolachi Bogdan și de spătarul Ion Cuza, chiar în anul dintâiu al domniei lui, făcu pe Moruzi, de altfel după o judecată a Divanului, să tae capetele acestor boieri¹⁾. Fapta aceasta stârni o nemai pomenită vâlvă în toată boierimea Moldovei, în mare parte înrudită cu tăiații conspiratori. Vodă, care fără asta nu prea era iubit de țărănime, căută toate chipurile pentru

---

¹⁾ Vezi cap. 12.

a împăca lucrurile, căci avea doar nevoie să se sprijine măcar pe una din clasele societății. În acest scop Doamna Smaragda, soția lui — de altfel o femeie deosebit de bună — luă pe lângă ea câteva fete sărace, dar din cele mai bune neamuri, pentru a le crește, a le înzestra și a le mărita. Norocul acesta căzu și asupra Zoii Ruset.

Trei ani deci după moartea părinților ei, Zoia părăsi casa Dimachilor, și se mută la Curtea Domnească. Acolo fata cuceri inimile tuturor, a lui Vodă, a Doamnei, ale Domnițelor, și, foarte în deosebi inima și cugetul lui Beizadea Alecu, feciorul mai mare al lui Moruzi. Adevărat că fata era nu numai frumoasă, dar deșteaptă, pare-se, și cuminte, încât flăcăul lui Vodă se prăpădi după ea. Doamna Smaragda mai scurtă din ighemonicul ei de Fanariotă și, bună cum era, șopti soțului ei la ureche că copiii se iubesc și n'ar fi rău, crede ea, dacă s'ar și lua. Vodă zise « bine » și căsătoria se făcu. Marea nuntă domnească avu loc acolo, la vechea Curte din Iași, în anul 1779. Mireasa avea 19 ani și mirele poate vreo 25.

Când, în 1782, Constantin Vodă fu mazilit, Alexandru și Zoe Moruzi erau căsătoriți acum de trei ani și aveau doi copii, pe Constantin și pe Smaranda, care fuseseră deci botezați amândoi după numele bunicilor lor.

La Constantinopol Zoe Moruzi, plecată acolo în mazilie cu toți ai ei, luă pentru întâia dată contact cu viața Grecilor așa cum erau la ei acasă, desbrăcați de strălucirea domnească, și smeriți, foarte smeriți, în fața oricărui turban, oricăror șalvari, oricărui iacmac. De altfel și împrejurările în care făcu ea cunoștință cu viața aceasta fură deosebit de grele. Socrul ei, cum sosise acolo, fusese surghiunit la Tenedos, împreună cu fiul său Iordachi, cumnatul Zoiei. Timp de 6 ani se sbătuse biata Doamnă Smaragda, soacra, pentru a-și aduce soțul înapoi acasă. Iar când în sfârșit isbuti, după atâta sbucium și atâția bani cheltuiți, când, în Martie 1788, fostul voevod se întoarse amărît și bolnav acasă, apoi, după nici 6 săptămâni de trai liniștit în sânul familiei sale, el află deodată că cumnatul său, Domnul Alexandru Ipsilante al Munteniei, fusese făcut prizonier de Austriaci, iar că pe soră-sa, Doamna Ecaterina o închiseseră Turcii, împreună cu toți copiii ei, la cea mai grozavă din închisorile lor, la Bostangii Poliției din Stambul. La aflarea acestei vești, el muri pe loc.

Iată întreaga familie a Moruzeștilor rămase pe drumuri. Trebuie energia lui beizadea Alecu pentru a susține apriga luptă ce urma să fie dusă, nu numai împotriva răuvoitorilor de Turci, dar împotriva unor mult mai înverșunați dușmani, cei de un neam cu ei, coalizatele familii Suțu, Callimaki și Caradja.

În lupta aceasta beizadea Alexandru fu cel mai tare. Patru ani abia după moartea tatălui său, el căpătă domnia Moldovei (1792). Mamă-sa Doamna Smaragda, frații și surorile, rămaseră cu toții la Constantinopol. Dar Doamna Zoe își luă copiii, acum cinci la număr ¹⁾, și întovărăși pe soțul ei la Iași, în țara pe care n'o mai văzuse de 10 ani încheiați.

Spune cronica lui Manolachi Drăghici că venind Moruzeștii în țară, « Bastoneasa nu-și afla loc de bucurie că nepoata ei s'a făcut Doamnă, socotind că o va privi ca pe maică-sa, neavând părinți sau rude de aproape decât pe dânsa ». Bastoneasa era, după cum am văzut, coana Catinca a lui Nicolae Ruset, cea care în ruptul capului nu voise să poarte grija orfanilor cumnatului său. « Pentru aceasta » zice mai departe Drăghici « s'a dus Bastoneasa cu mare nădejde la Curte spre a se înfățișa în vremea ceremoniei obișnuite, ca s'o pună cel puțin alături cu dânsa lângă tron. Zoița însă, acea mică și proastă, precum îi zicea mătușă-sa, aducându-și aminte de purtarea ei cea veche către dânsa, a primit-o întocmai ca pe o cucoană de rangul și de starea ei, precum a primit și pe altele. În aceeași zi apoi, urmând a veni toate cucoanele din Iași, după datoria ce se păzea a se înfățișa Doamnei — că era un obicei strict, eticheta aceea în vremea Grecilor — s'a arătat mai târziu și Dimachina, pe care cum a zărit-o Doamna Zoița în odaie, s'a sculat de pe tron să o întâmpine, a îmbrățișat-o și i-a zis mătușă, precum îi zicea din copilăria sa, cinstre care a pătruns până la suflet toată adunarea, văzând recunoștința acelei tinere Doamne ce n'a uitat binefacerea bătrânei cucoane din a căreia casă s'a norocit ».

Bun, astfel de povești bătrânești te mai împacă cu omenirea! S'o fi dus Doamna Zoe și pe la Roznov sau pe la Căiuți, să-și vadă locurile copilăriei și munții prin coclaurii cărora călătorise, împreună cu fratele ei, în desagii unchiului Manolachi? Istoria nu ne-o spune.

¹⁾ Constantin și Smaranda, despre care am mai vorbit, și alții trei născuți între timp: Dumitru, Nicolae și Eufrosina.

Doamna Zoe Moruzi
(originalul la familia Rosetti)

Dar ceace știm e că fratele Răducanu se bucură și el, ca mai înainte, de dragostea surorii sale. Când, la maziirea lui Vodă Constantin Moruzi, plecaseră cu toții din Iași la Constantinopol, ea dăruise fratelui ei toată partea sa, din unica avere părintească. Iar acum, după 10 ani, găsindu-l însurat, însă tot sărac¹⁾ ea își copleși fratele de binefaceri domnești: scutiri de vamă, danii de țigani, hărăziri de scutelnici, bani, boierii.

Bună fiică și bună soră, Doamna Zoița fu firește și o mamă cum nu sunt multe²⁾. Pe Vodă Alexandru, bărbatul ei, ea pare a-l fi iubit, fiindcă omul acesta, pe lângă că era energic, deștept și cu știință de carte, apoi era și foarte frumos. În relațiile sale zilnice cu oamenii, el era atât de plăcut, încât nu numai femeile dar și bărbații, nu numai străinii, dar și Românii, îi aduc cuvinte de laudă când amintesc de el în scrierile lor. Cronicarul Zilot Românul, care de altfel nu-l putea suferi, crede de datoria lui să fie drept, zicând despre el că «era înfrumusețat cu multe daruri, înțelept foarte, iscusit la minte, deștept la ale țării nevoi, judecător drept». Dar avea și două grozave cusururi — sau după cum zice cronicarul «două lechete firești: lăcomia adică, și scumpetea».

Lacom și sgârcit, astfel a fost înfierat de Istorie voevodul Alexandru Moruzi, cel strângător de avuții, culese din sudoarea norodului peste care domnea.

Și a domnit multă vreme, ba în Moldova, ba în Muntenia, cu mici întreruperi, aproape 15 ani.

---

¹⁾ Răducanu Ruset luase în căsătorie pe Ileana Balș, fiica vistiernicului Iordachi Balș, boier foarte bogat, dar vestit de sgârcit. El făgăduise ginerelei său o zestre de 70.000 de lei, pe care însă nu i-o plăti. Se zice că într-o zi, bolnav fiind, Iordachi Balș căzu în letargie, ținându-l copiii lui drept mort. Ei puseră deci în sicriu și-l duseră la groapă. Dar când erau cioclii să pună capacul raclei, vistiernicul deschise ochii, și sculându-se în picioare din sicriu, zise, rânjind, copiilor săi: «Prea de grabă v'ați bucurat!» (Radu Rosetti «Amintiri»).

Ileana Rosetti muri în 1796 (înainte de tatăl ei), după ce dăruise soțului ei șapte fete. Răducanu se însura mai târziu încă odată, la București, cu Eufrosina Manu, fiica dragomanului Dimitrie, din Țarigrad. (Vezi cap. 5).

²⁾ Doamna Zoe ocrotea gospodăria și arta națională. La mânăstirile Neamț și Agapia contele Lagarde a văzut «minunate lucrări cu acul» care se executau sub conducerea directă a Doamnei.

Opt luni de zile după ce urcase treptele scaunului ieșan, în primăvara 1793, el fu mutat la București, unde rămase Domn trei ani. Acolo, ciuma care bântuia de mult era încă în toiul ei, și mai trecură și lăcustele prin țară. Populația murea de foame, iar Moruzi, pentru a-i alina durerile, se apucă să cumpere din banii lui toate bucatele ce le mai găsi pe alocurea, revânzându-le apoi cu prețuri împătrite. Cine mai avea bani, cumpăra, umplând astfel sacii Domnului cu galbeni și cu icusari; cine nu « mânca coaje de copaci și alte murdării, ferească Dumnezeu »¹⁾.

Având în vedere aceste apucături din cale afară de hrăpărețe, încă trebuie să stai să te miri cum de a putut spune Zilot Românul că Moruzi era « deștept la ale țării nevoi ».

El locuia la Cotroceni, unde mai locuise cu zece ani înainte și Vodă Nicolae Caradja. Alesese această mănăstire ca reședință domnească mai întâiu fiindcă Curțile din București, atât cea vechie cât și cea nouă, erau ruinate, și al doilea fiindcă era mai ferit acolo de molima ciumei. Dar, deși nu lipseau petrecerile la Cotroceni aceia unde se juca cărți « din gros » și unde ambasadorul rus Cutusoff privea teatrul german al Kunstreiter-ului Mahieux — totuși Vodă se plictisea de moarte în mijlocul acelei păduri atât de îndepărtată de capitala lui. Văzând boierii că-l apucă pe Vodă stenohoria stând la mănăstire, se hotărîră să repare una din Curțile din oraș, și merseră deci la el să-l întrebe de-i place mai bine să se apuce ei de rezidirea Curții Vechi sau a celei noi din Dealul Spirei. Moruzi alese pe aceasta din urmă (zisă Curtea Arsă) unde se și mută după ce fu gata, în 1794²⁾.

Mai puțin « stenahoroasă » decât soțul ei, Doamnei Zoe dimpotrivă îi plăcea viața la Cotroceni, unde obișnuia să se plimbe prin codru, fie pe jos, fie în caretă. Și deseori — dela o vreme încoace chiar ceva prea des — ea porunca vizitiului domnesc să întindă plimbarea până la București, cutreierând străzile orașului în lung și în lat, și în deosebi pe malul drept al Dâmboviței, printre bisericile Sfinții Apostoli și Antim, unde era așezată frumoasa casă a Dudescuului.

---

¹⁾ Zilot Românul.

²⁾ Vezi asupra acestei curți, cap. 17.

Alexandru Vodă Moruzi în costum de agă de Ieniceri

De ce tocmai pe acolo? Nu era o taină pentru nimeni, fiindcă, într'o vreme când nu erau gazete, făceau lăutarii, prin cântecele lor, să umble din gură în gură veștile indiscrete, micile scandaluri, les potins de la ville. Și astfel află toată lumea că:

*Ienăchiță Văcărescu
 Șade'n poartă la Dudescu
 Cu anțereu de allaz.
 Moare Doamna de năcaz.
 Cu hanger de corassan
 Doamna trece în rădvan,
 In rădvanul auril
 Cu lot coșul poleit,
 Ocolit de ciododari,
 Tras de patru harmăsari.
 Trece des și-l mai privește
 Că cu foc ea îl iubește.
 Ienăchiță stih îi face
 Că Domnița mult în place,
 Stih cu libov înfocat
 Și-o desmiardă'n lăudat.
 Boier astfel ca un brad
 Nu se află în Țarigrad.
 El cu Doamna s'ar lovi
 Dacă Domnul ar muri!*

Dragostea Doamnei Zoe era deci platonice, fiindcă frumosul Văcărescu nu îndrăsnea să se atingă de nevasta voevodului său. Omul acesta — unul din cei mai culti boieri din veacul său — fusese însurat de trei ori, ademenise multe din nevestele prietenilor, jucase rolul de cuceritor de inimi până și în saloanele Cancelarului Kaunitz la Viena, și era deci firesc să se îndrăgostească de frumoasa Zoe Moruzi, femeie pe atunci de 33 de ani. Dar tot atât de firesc era ca el să nu fi îndrăsnit « să se lovească cu ea », fiindcă, pe vremea aceea, voevozii aveau încă asupra supușilor lor dreptul de viață și de moarte, iar deșteptul boier muntean ținea, se vede treaba, la capul lui ¹⁾. Ienăchiță Văcărescu se mulțumea deci să stea « în

¹⁾ Vezi cap. 9.

poarta Dudescului », adică în « foișorul cu priveală » din Sfinții Apostoli al casei marelui ban Nicolae Dudescu Graful, care trecea drept cea mai frumoasă casă din București, având și un « parc englezesc »¹⁾. La el acasă (locuia pe Podul Mogoșoaiei, la început, acolo unde a stat în secolul al XIX-lea baronul Bellio, în casa numită azi Prager, peste drum de Poștă), la el, zic, nu îndrășnea să stea în poartă, căci n'ar fi trecut Doamna pe acolo pentru a nu se compromite, pe când dincolo de malul gârlei se putea plimba frumoasa Zoe fără ca, la urma urmei, să poată spune ceva.

Văcărescu, care a scris o sumedenie de opere cu caracter mai mult istoric, este cel dintâi poet român și unul din cei mai buni. Parodiind cuvintele lui Boileau « Enfin Malherbe vint » s'ar putea spune și despre el « In sfârșit veni Văcărescu ». El e autorul vestitelor versuri cunoscute de toată lumea:

*Intr'o grădină
Lâng'o tulpină*

În vremea aceea când limba românească era încă atât de nesigură și dibuitoare și atât de nedibaci mânăuită de versificatori ca Zilot Românul sau Enachi Kogălniceanu, versurile Văcărescului uimesc prin limpeziciunea lor, ca și prin vigoarea gândului poetic. « Amărâta turturea » este un model de versificare românească, și strofa a patra din acea poezie este de-o frumusețe aproape neîntrecută:

*Unde vede apă rece
Ea o tulbură și trece.
Unde apa e mai rea,
O mai tulbură și bea.*

Cu un atare talent e lesne de înțeles că omul acesta « frumos ca un brad, cum nu se află alții în Țarigrad », când s'apucă să facă Doamnei Zoe « stih cu libov înfocat »²⁾ o zăpăci pe biată femeie, care uitând și de bărbat și de copii, porunca vizitiului să înhame patru telegari la rădvanu-i poleit și pornea în goană pe străzile

¹⁾ Vezi cap. 10, pag. 185, nota 1 și cap. 17, unde e descrisă o parte din viața acestui boier.

²⁾ Stih = vers; libov = dragoste.

capitalei, până ajungea în poarta Dudescului, de unde-i cădea, pese-mi-te, din foișorul de priveală, câte un bilețel în poale, în care-și spunea amărâtul poet dorul său nepotolit:

*Spune, inimioară, spune,
Ce durere te răpune?*

Dar poezie a rămas dragostea aceasta a Văcărescului pentru Doamna lui, care, deși îl « iubea cu foc », nu se îndură totuși, sau nu îndrăсни să calce peste mândria ei de femeie cinstită...

« Dacă Vodă ar muri »...

Dar Vodă nu muri.

Intre anii 1796—99 Moruzi era mazil la Constantinopol, unde, împreună cu Doamna Zoe și cu copiii, ducea un trai potrivit cu rangul ce avusese și cu averea pe care și-o strânsese. Fiica lor mai mare, Smaranda, se mărită atunci cu Alexandru Mavrocordat¹⁾. În 1799, când Alexandru Moruzi fu numit a doua oară voevod al Munteniei, Doamna Zoe, care avea abia 39 de ani, era soacră acum, poate chiar bunică.

Nicio bucurie pe capul Bucureștenilor că le venea iar Moruzi Domn. « Am scăpat de Hangerli cu văcăritul, și ne vine ăsta cu foametea » ziceau ei. Și în adevăr, nici de data aceasta nu isbuti Moruzi să se facă mai iubit de locuitorii țării. Erau de altfel și vremurile grele, când cetele lui Pasvanoglu cutreierau ținuturile dunărene, ale Olteniei în deosebi, și când arseră ele Craiova, de-au lăsat în urma lor, în locul vechiului oraș al Banilor, doar un morman fumegând de ruine.

Când, după doi ani de domnie, Moruzi plecă din nou mazil la Constantinopol, Muntenii răsufară. Inșă Vodă Alexandru nu. Se îndulcise la domniile acestea, scurte dar mănoase, așa încât, în ciuda tuturor dușmanilor săi, el căpătă în curând domnia Moldovei. Sprijinitorul său pe lângă Inalta Poartă fusese generalul Brune, ambasadorul lui Napoleon, care-l credea om devotat Fanței, ceea ce nu era. Avea poate simpatii pentru Republică și o cultură

¹⁾ Fiul lui Gheorghe, care era frate cu Doamna Ileana Grigore Callimaki, iar fiul Constantin, de abia la 1802 Februarie, cu o vară de-a acestuia, Raluca Mavrocordat, fata lui Alexandru Vodă Delibey.

oarecum franceză. Luase chiar ca dascăl, pentru fiii săi mai mici, pe un fost jacobin, Clémaron. Mai mult decât atât, el arăta de sigur lui Brune toată supunerea și tot devotamentul ce are pentru Napoleon, deoarece acesta, de vrun an-doi, dicta acum aproape la Stambul. Dar om deștept ce era și Fanariot prin excelență, simpatiile sale mergeau paralel cu interesele și nu le depășeau niciodată. Il vom vedea deci în curând mai mult omul Țarului Alexandru, decât al Impăratului Napoleon.

Deocamdată el primi în Aprilie 1802 cuca domnească și porni

Alexandru Vodă Moruzi la Curtea Nouă din București, primind un oaspete străin

pe dată la Iași, unde nădăjduia să rămână Domn 7 ani, căci astfel era înțelegerea dintre Poartă și Petersburg.

Acolo mulțumită unor scrisori pe care nevasta consulului Franței, Christina Rheinhard, le trimetea regulat mamei sale, în Germania, o regăsim pe Doamna Zoița în intimitatea vieții de toate zilele.

Carol Rheinhard știind pe Moruzi plecat Impăratului Napoleon — cel puțin aceasta era părerea șefului său, generalul Brune — rămase pe atât de încântat de noul Domn al Moldovei, pe cât era nevasta lui de subjugată de frumusețea și de farmecele Doamnei Zoe.

« Elle a du charme et des bonnes manières » scria Christina Rheinhard mamei sale « Deși bunică, e atât de frumoasă de te

încântă când o vezi. Conversația ei este plăcută, vorbește franțuzește cu ușurință, iar literatura noastră îi este cunoscută ». Doamna Rheinhard s'ar fi crezut la o curte europeană, dacă cucoanele noastre moldovence nu și-ar fi dat în petec, pipăindu-i rochia, pălăria și șalurile. Era un obicei românesc, sau grecesc — oriental în tot cazul — ca atunci când se întâlneau două femei, mai înainte chiar să-și spună bună ziua, să se pipăe una pe alta, pentru a vedea a cui rochie e mai frumoasă și mai scumpă. Nu doar că în alte țări femeile erau mai puțin curioase, sau mai puțin invidioase, dar erau mai discrete. Atunci, ca și astăzi, pipăitul acela oriental era înlocuit cu o privire, amărâtă sau triumfală, dar bine crescută.

Rafinarea bunei creșteri, în înțelesul de azi al cuvântului, nu exista pe atunci la noi. Indiscrețiunea era la modă, în cea mai înaltă societate, și impresiona foarte neplăcut pe toate străinele care treceau prin țările noastre. La curte sau aiurea, cum se înfățișa vreo cucoană de neam apusean, apoi se năpusteau toate boieroaicele noastre asupra ei, întrebând-o acel nemai pomenit lucru pentru o femeie cu educație: « Câți ani ai? » Și pe urmă curgeau celelalte întrebări: « Ești măritată, câți copii ai, de unde vii, unde te duci? » ș. c. l.

Traiful boierilor, sau mai bine zis, al cucoanelor lor, într'acel început de veac, era parcă mai modern, deși mai frivol, decât al gospodinelor boieroaice din secolul al XVIII-lea. Ele se sculau târziu, prânzeau la ceasul 12, și se culcau din nou pentru somnul de după amiază. Pe la 4 sau 5, după ce se găteau cu toate peticele care ar putea stârni invidia prietenelor lor, după ce se pieptănau, se parfumau, își încondeiau sprâncenele și-și făceau buzele cu roș, se urcau în caretă și mergeau la plimbare. Dacă erau foarte bogate, în spatele caretei stătea în picioare un frumos Arnăut, în pitorescul său costum albanez, iar dacă erau mai sărace, stătea un țigan. Plimbările le făceau « într'o vâlcea, unde se afla pavilionul Doamnei » — probabil la Socola — sau atunci la Copou « la izvoare ». Aceste Izvoare, pe care Christina Rheinhard le menționează de două ori, erau locul de unde se aducea, prin canale, apa în oraș, — o lucrare făcută, în întregime și pentru întâia dată, de însuși Vodă Alexandru Moruzi. Acolo se coborau jupânesele din trăsuri și se așezau jos pe iarbă verde — uneori, dacă era pământul puțin ud,

sau rochiile prea scumpe, ele scoteau pernele din carete și se așezau pe ele. — Apoi începea taifasul, întrebându-se una pe alta « ce vor face seara », care se petrecea în deobște la vreuna din ele, cu joc de cărți ». Când târziu, după miezul nopții, se spărgea adunarea, ele se despărteau întrebându-se iar: « ce vom face

Rochie de boieroaică româncă în veacul al XVIII-lea

mâine? », deși știau că vor dormi, vor prânzi, își vor face somnul de după amiază, se vor găti, vor merge la Izvoare, se vor aduna seara la una din ele ca să joace cărți, și se vor despărți întrebându-se iar: ce vom face mâine, deși știau că vor dormi, vor prânzi... oh! Și mai sunt și astăzi, în lume, câteva cucoane

care fac la fel. Dar foarte puține, fiindcă viața este, în veacul nostru, electricată și radiodifuzată. Dar... uneori... se petreceau lucrurile altfel... mici schimbări de program. Bunăoară când lipsea bărbatul din Iași, și pe cucoana lui o apucau durerile de cap. Atunci nu mergea ziua la Izvoare, nici seara la cărți, iar pe poarta din față nu-i intra nimeni în casă...!

Boier moldovean

Se dădeau și baluri, la curte, aiurea — modă introdusă de Ruși și de Austriaci de mai bine de 20 de ani. D-na Rheinhard văzu într'o zi pe-o cucoană dansând cu mult foc și fără odihnă, deși «rotunjimea ei arăta că era însărcinată». Mergând peste 3—4 zile la ea să-i «facă o vizită», află că cucoana născuse. O găsi în pat, un pat de paradă așezat în mijlocul odăii, cu perdelele de catifea și cu canafuri de aur spânzurând pe delături. În lăuntru stătea lehuza, frumos pieptănată, îmbrăcată într'o rochie «de satin alb brodat cu aur», și acoperită, cu o plapomă de mătase grea, cusută în fire de argint. Lângă pat era leagănul, de toată frumusețea. Iar odaia roia de lume «care râdea, vorbea... nicăieri, ca

în Moldova, nu se petrece cu atâta veselie la atari întâmplări», ne asigură nevasta consulului Franței.

Doamna Zoe, când o primea pe Christina Rheinhard, o așeza pe divan lângă ea, nu turcește (cum o silise să se așeze, la București Doamna Smaranda Ipsilanti), și-i vorbea de toate, chiar politică uneori, dar cel mai des literatură, ceea ce încânta pe tânăra

germană din Hamburg, măritată cu un francez din Alsacia, și care cunoștea pe de rost tragediile lui Goethe și ale lui Voltaire.

Odată, la o nuntă la Curte — nu ni se spune a cui — d-ra Rheinhard care tot pe divan lângă Doamnă stătea, văzu pe mireasă intrând, sfiicioasă și vrând să îngenucheze în fața nevastei vovodului. Dar aceasta o ridică și-o sărută pe frunte, așezând-o apoi și pe ea lângă dânsa. Domnul intrând cu mirele, trecură atunci cu toții « în sala de onoare prefăcută în capelă. Ceremonie fu scurtă (ceea ce este de mirat) și se isprăvi prin dansul național împrejurul altarului!». Și astfel, în ochii Nemțoaicei, Isaia dănțuiește se prefăcuse într'o horă românească!

30 August 1806, dimineața.

Carol Rheinhard, cu o înfățișare supărată, intră pe neașteptate în iatacul nevastei sale.

— «Ce este?» îl întrebă Christina.

— «Moruzi este dat afară!»

«Nimic» adăogă d-na Rheinhard (în scrisoarea ei către mamă-sa). «Nimic nu ne-a îndreptățit să prevedem aceasta».

Perspicacitatea consulului Franței lăsa de dorit. Totul, dimpotrivă, ar fi trebuit să-l facă să prevadă lucrul acesta. Atât Constantin Ipsilanti în Muntenia, cât și Alexandru Moruzi în Moldova, se dăduseră atât de fățiș din partea Rusiei și Angliei împotriva Franței, încât Generalul Sebastiani (ambasadorul francez care înlocuise pe Brune la Poartă) o spunea zilnic vizirului, cerând cu insistență înlocuirea vovozilor devotați Țarului, cu alții cari să sprijine politica lui Napoleon. Iar Sultanul cedă. Prietenia

Fiu de boier moldovean

franco-turcă strângându-se, în cei doi ani din urmă, din ce în ce mai mult, Poarta ascultă de repețitele cereri ale lui Sebastiani și înlocui, în August 1806, pe voevozii Ipsilanti și Moruzi, cu Alexandru Suțu și Scarlat Callimaki.

Cum află Vodă vestea aceasta — la care de altfel se aștepta — el își adună boierii în Divan, arătându-se că a fost mazilit și că va pleca chiar a doua zi. Lui Rheinhard îi spuse că este victima unei cabale de dușmani, care-au denaturat vorbele și faptele sale, dar că, mai mult ca oricând, el este partizan al alianței franco-turce și un mare admirator al lui Napoleon!

Dincolo, în apartamentele Doamnei, lucrurile se petreceau cu mai puțină ținută, dar cu mai multă sinceritate. Jupănesele strânse împrejurul ei plângeau și se văitau — unele din obicei, fiindcă așa se cădea la înmormântări, altele fiindcă-și iubiseră stăpâna, care fusese cu ele bună și darnică.

Doamna stătea însă grămădită în fundul divanului, tăcută și tristă. Era bolnavă de friguri, și foarte necăjită de moartea unui nepoțel de-al ei, copilul fiicei sale Smaranda. Micuțul își dăduse sufletul cu o zi înainte și fusese îngropat chiar în dimineața aceea.

Când sosi Christina Rheinhard la Curte, ea fu primită pe dată, cu buna voință care i se arătase întotdeauna. Zoe Moruzi îi spuse că fusese de două ori Doamnă în Moldova și de două ori în Muntenia, așa că era obișnuită cu aceste « întorsături ale soartei ». Totuși, domnia aceasta din urmă trebuind, după tratate, să ție șapte ani, ea se aștepta să mai rămâie încă trei ani la Iași. Și-i părea rău că pleacă, fiindcă pregătise, tocmai pentru săptămâna viitoare « o mare serbare de inaugurare a noului ei palat! »¹⁾

A doua zi, la 1 Septembrie, după cum spusese boierilor, Alexandru Moruzi părăsi Iașii. Prin mânăstirea Galata și prin București, el merse la Varna, unde urma să ia o corabie, care să-l ducă la Istanbul. Acolo, în portul pe atunci turcesc al Mării Negre, își va aștepta nevasta și copiii.

¹⁾ Curtea Veche, pe care o refăcea Moruzi de patru ani. Ei locuiseră, tot timpul acesta într'o casă boierească, foarte simplă, cu încăperi văruițe în alb, abea mobilate. « Nu se vedea acolo » zice d-na Rheinhard « nici zugrăveli, nici coroane, nici urmă de lux ».

Aceștia pleară abia peste o săptămână, la 8 Septemvrie, întru cât Doamna Zoe, mereu suferindă, nu se putuse porni mai înainte la drum. La despărțire, Christina Rheinhard plânse și ea, împreună cu celelalte cucoane. « Această plecare îmi răpește singura tovărășie femeiască pentru care aveam simpatie aici » scria ea mamei sale. Și aceeași epistolă se isprăvește cu următoarea mărturisire: « Bărbatul meu n'a fost înștiințat de presiunea ce guvernul francez vroia să facă asupra Porții, și nimic nu-l pregătise la hotărîrea subită a acesteia de-a micșora influența rusească în aceste provincii! »

Ce fel de consul o fi fost acel Carol Rheinhard, care nu știa, în 1806, că influența rusească trebuia micșorată în Impărăția Sultanului! și care nu-și dădea seama de duplicitatea lui Moruzi, pe care o simțiseră nu numai boierii Moldovei, dar și nevestele lor! Lăsăm pe d-na Rheinhard să povestească:

« Prietenoasele legături ce-am avut cu Moruzi și cu soția lui, pricinuiseră o uimire, de care nu ne dădeam seama. Convorbirea ce urmează mă făcu să întrezăresc sentimentele nobleței moldo-venești. Acum câteva zile, una din cucoane îmi spuse cât de mirată fusese văzând legăturile ce erau între Moruzești și noi ».

— « Dar ce vă mirați, Doamnă? Au fost drăguți cu noi și nu aveam niciun cuvânt să ne îndoim de dânsul când spunea că este devotatul Franței! ».

— « Da, dar nu era destul ».

— « Și ce mai trebuia? »

— « Nu vreți să mă înțelegeți! »

— « Nu știu ce vrei să spui ».

— « Nu v'a făcut niciun dar ».

În adevăr, bărbatului meu nu i se dăduse tabachera obișnuită, iar mie șalurile turcești. Această abatere dela obicei a fost aici văzută și tălmăcită de toată lumea».

Numai de Carol Rheinhard nu.

* * *

« Joi, 27 Septemvrie, s'a întors cu bine Măria Sa Alexandru Moruzi, cu toată casa, dela Iași, pe mare, din Varna la Therapia » însemna, în Efemeridele sale, banul Constantin Caradja.

Dar e de presupus că la orice s'ar fi așteptat Moruzi, afară tocmai de ceea ce s'a întâmplat, adică să primească, opt zile după sosirea sa la Therapia, poruncă dela Poartă să vie pe dată la Curtea vizirului să îmbrace caftanul de domnie, căci e numit din nou voevod al Moldovei!

Ce se întâmplase?

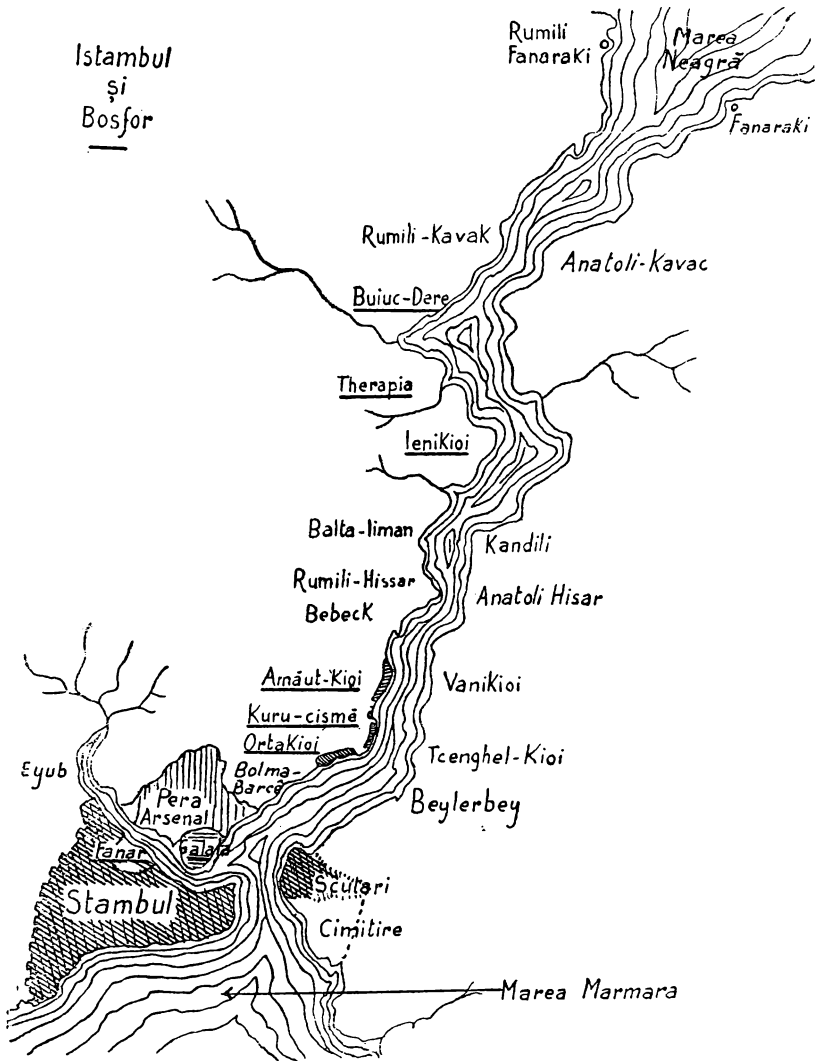
Mazilirea lui Moruzi și Ipsilanti înainte de expirarea termenului de 7 ani, fusese privită de Moscoviți ca o rupere a tratatului de pace dintre Rusia și Turcia, cu atât mai mult cu cât Domnii numiți în locul celor maziliți, adică Suțu și Callimaki, erau cunoscuți ca fiind oameni devotați lui Napoleon, căruia Țarul Alexandru tocmai îi declarase război. Drept răspuns deci la acest act nesocotit al Sultanului, flota engleză înainta în Dardanele și armata rusească trecea Nistru. Poarta, cu politica ei dela o vreme încoace veșnic șovăitoare, voise să facă plăcerea generalului Sebastiani, dar nu voia război cu Rusia și cu Anglia. Ea chemă deci în grabă pe Suțu și pe Callimaki înapoi la Constantinopol, restituind domniile deposedaților voveozi.

Dar bărbatului Doamnei Zoe nu-i mai ardea de scaunul Moldovei. Prea erau trebile încurcate, și prea se afla el între ciocan și nicovală, între împărații aceștia Napoleon și Alexandru, care dacă se jucau cu soarta Europei și a Turciei și a Principatelor noastre, — peste capul Sultanului — apoi ce socoteală ar mai ține ei de capul unui biet Alexandru Moruzi!

În loc de-a merge la palatul Vizirului, după cum i se poruncise, el se ascunse într'o casă de creștini nevoiași, în sat la Ortachioi. A doua zi, disdedimineată, la 5 Octomvrie, se duse la locuința banului Caradja, apucându-se să scrie acolo două jalbe, una către Sultan și alta către Vizir, arătându-le « starea slăbiciunii și neputinței sale trupești » care nu-i îngăduie să primească noua însărcinare ce i se dădea. În aceeași noapte — nu ieșea din casă decât la lăsatul întunericii — merse până în satul învecinat Arnăutchioi¹⁾,

¹⁾ Toate localitățile acestea sunt pe malul european al Bosforului, ținându-se lanț dela Pera-Galata până lângă malul Mării Negre. Incepând cu Dolmabaccé, (noul palat al Sultanului) ele vin în șirul următor: Ortachioi, Curu-Cișmè, Arnăutchioi, Bebec, Rumeli-Hirsar, Balta Liman, Emirjan, Stenia, Ienichioi, Therapia, Buiuc-Dèrè și Cavac.

la un vechi prieten de-al său, Hogeia Geleboni, negustorul armean pe lângă oștirile turcești, făgăduindu-i multe și frumoase daruri

dacă va hotări pe vizir « să-l slobozească din această situație ». Iar jalbele le-a luat fiul său, beizadea Costachi, și le-a dus la

Poartă, rugându-se acolo în genuchi să se dea ascultare cererii tatălui său.

Pentru a fi în și mai mare siguranță — căci Moruzi se temea de fapt să i se taie capul — el trecu Bosforul de-a-curmezișul, luând în caic cu dânsul numai două persoane, pe banul Caradja și pe tutungi-bașa... de unde se vede că patima fumatului trebuie să-l fi stăpânit grozav, de oarece el se putuse despărți de nevastă și de copii, dar nu și de omul care-i umplea ciubucul cu tutun. La Cusgungiuc, pe malul asiatic al Bosforului, merse drept la casa ui Ismet-Bey-Efendi, arătându-i toată întâmplarea, jăluindu-se și p lângând, până i se făcu acestuia milă, făgăduindu-i că va căuta să-l ajute.

« După aceea » scrie Caradja « ne-am dus într'altă odaie și am așteptat răspuns dela beizadea Costachi, ca să aflăm ce-a izbutit el la Poartă. Către chindie s'a ivit serdarul Stavri aducând o scrisoare dela fiul Domnului, în care arăta că este cu neputință să se schimbe hotărîrea Sultanului, căci dacă Măria Sa stăruiește și nu se supune, fără îndoială că Rusia va declara războiu, și atunci să socoată Măria Sa ce urmări ar avea o astfel de împotrivire ».

Cetind această scrisoare, Măria Sa ar fi spus: « Fie numele Domnului binecuvântat. Facă-se voia Lui! »... fiindcă, deocamdată, văzu el că nu era vorba de capul de pe umeri, ci de războiul cu Rusia.

« Și astfel, intrând în caic, ne-am întors iarăși la căsuța mea (a banului Caradja la Ortachioi), și trimițând să aducă un cal, a mers Măria Sa călare la locuința lui (la Therapia). Întâlnind acolo pe un Turc, care-l aștepta de-o zi întreagă, au intrat în caice și s'au dus de-a-dreptul la Poartă, către ceasurile 11 seara ».

Indată, acolo, a îmbrăcat Moruzi caftanul de reinnoire a domniei, și s'a întors în aceeași noapte acasă la el, fără alai, fără un tovarăș măcar.

În tot timpul acesta Doamna Zoe stătuse cu inima în dinți, neștiind cum se va isprăvi toată întâmplarea. Fericită că s'au întors lucrurile în bine, ea hotărî totuși că va rămâne la Therapia, căci, abia întoarsă din Moldova, și încă puțin suferindă, ea nu voi să înceapă din nou această obositoare călătorie, de dragul unei domnii care i se părea foarte șubredă. De va fi să se îndrepte lucrurile, va pleca ea mai târziu la Iași.

Așa dar, luni, la 22 Octomvrie (cam târziu) pleacă Domnul singur pentru a se urca, a treia oară, în scaunul Moldovei. Singur nu, căci avea firește alaiul său domnesc, din care făcea parte și beizadea Costachi, fiul său mai mare, Alexandru Mavrocordat, ginerele, și Dumitru Manu, un văr sau un nepot. Dar Doamna rămase acasă cu beizadelele cele nevârstnice, Dimitrie și Nicolae, cu Domnițele Eufrosina și Ruxanda, cele nemăritate ¹⁾, precum și cu fata ei mai mare, Smărăndița Mavrocordat, care avea pe lângă ea și doi copilași.

Foarte înțeleaptă fusese Doamna Zoe să nu pornească degeaba pe drumuri, căci lucrurile se încurcă rău de tot. Constantin Vodă Ipsilanti, care recăpătase domnia Munteniei precum o recăpătase Moruzi pe a Moldovei, abia ajuns la București trecu din partea Țarului și, lepădându-și tronul, fugi în Rusia. În același timp trupele moscovite intrară în Iași, o parte din ele îndreptându-se chiar peste Milcov. Războiul era deci declarat.

Moruzi, care înaintase până în inima Moldovei, se întoarse în grabă la Rusciuc, așteptând acolo să vadă cum vor decurge evenimentele.

În timpul acesta, în Constantinopol, o răsccoală răsturnă pe Sultanul Selim, neorânduiala din capitala Imperiului Ottoman fiind atât de mare, încât bietul Moruzi fu uitat acolo, la Rusciuc. Abia vreo trei luni mai târziu i se trimise răspuns să se întoarcă la Stambul.

Duminică, 3 Februarie 1807, Măria Sa sosi la Therapia. Intru-nindu-se toată familia cu bucurie, sbuciumatele șase luni din urmă fură uitate; un trai tihnit în timpul unei frumoase primăveri răscoliră în sufletul fostului voevod noi ambiții și încâlcite socoteli în vederea unui strălucit viitor. Alexandru Moruzi avea abia 50—52 de ani, iar Doamna Zoe 47. Ea era încă atât de frumoasă, de n'ai fi crezut că au trecut peste părul ei neîncărunțit atâtea necazuri, de când o furaseră țiganii din munții Trotușului și până mai dăunăzi, când ar fi putut, în ultimele întâmplări, să-și piardă soțul. Portretul ei, care o înfățișează puțin grăsulie și cu o mică gușă, un dar al anilor ce trec, trebuie să dateze de prin 1800 sau 1801, făcut deci la

---

¹⁾ Această Domniță Ruxandra nu este cunoscută de aiurea. Dar a existat, de oarece o arată banul Caradja. Domnița Eufrosina a fost soția lui Plagino.

Constantinopol, de vreun meșter străin, scurtă vreme înai de-a urca ea pentru cea din urmă dată treptele scaunului Moldovei¹⁾.

Astfel curseră ceasurile, senine, în lunile Februarie, Martie, Aprilie. Dar în dimineața de Sfântul Gheorghe, (Aprilie în

Alexandru Vodă Moruzi

deodată se treziră Luminățiile lor cu casa înconjurată, de pe us și de pe apă, de către bostangiii Stambulului — Poliția! Alexan-

¹⁾ Avea deci atunci 40 de ani. Am regăsit exact aceeaș rochie și păl într'un jurnal de modă din Paris din anul 1797 (în toiul Revoluției). (moda era pe atunci puțin întârziată la noi, anul 1800 pe care-l dau, tre să corespundă cu vârsta ce avea.

Vodă și frate-său Dumitrașcu, fostul Dragoman, dormeau încă în paturile lor.

Bostangi-bașa-aga-Sakir-Bey, arătându-le poruncă scrisă dela Vizir, îi puse pe amândoi în lanțuri, și firește că nu fără a le lua banii și inelele, îi urcă în caic și-i trimise la Cadichioi, pe coasta asiatică, peste drum de Stambul. De acolo, bietul Vodă Alexandru fu dus, încet, încet, cu căruța, tocmai în fundul munților, la Angora, sau, cum i se zice astăzi acestui oraș devenit capitala Turciei, Ankara.

În casă la Therapia era jale mare, de-i plângea lumea de milă bieteii Doamne Zoe. Foia locuința de Turci. Teftedari, agi, chiatibi ¹⁾, în frunte cu aga Sadulah Efendi, scotoceau prin toate ungherele, deschideau scrinuri și sipete, făceau catastife, scoteau toate lucrurile afară, le puneau la loc și le sigilau. Pe bărbați îi căutau prin buzunare, pe femei în sân. S'au atins și de Doamna, care, nemișcată, le îndură pe toate, până în clipa când văzu că i se ridică cu sila copiii din casă. Atunci o apucă un leșin, și căzu acolo, în nesimțire, ne mai știind de nimic.

Tus-trei băieți, Costachi, Dumitrachi și Nicolaki, fură duși la Cuptor, închisoarea Bostangiilor — deși cei doi din urmă erau de fapt încă aproape copii; iar pe femei — care erau foarte multe, Doamna, Domnițele, noră, cumnate — le strânseseră la un loc, gata să le trimită la Patriarhie.

« Atunci a arătat logofătul Ștefan Mavroyeni (care rămăsese aci până seara și fusese martor al acestei tragedii) că nu este cuviincios să se trimită o familie atât de strălucită la Patriarhie, unde nu locuște niciun bărbat însurat, și că este nemaiauzit să se facă aceasta, căci va pricinui nume rău cârmuitorilor Impărăției la toate curțile străine » ²⁾. Se întâmplă că tocmai atunci veni în casă șeful Poliției în persoană — Bostangibașa — care « fiind milostiv și bun la suflet » a trimis la Poartă de-a luat poruncă să mute toate femeile acelea în casa banului Caradja, la Arnăutchioi.

Toată această nenorocită întâmplare venea dela o pără a dușmanilor Moruzeștilor, care arătau pe Vodă Alexandru ca o prea supusă slugă a Rușilor, cu care Impărăția era acum în războiu. Printre

¹⁾ Teftedar = funcționar dela Finanțe, chiatib = scrib.

²⁾ Din Efemeridele banului Caradja.

acești dușmani, cei mai înverșunați erau frații Suțu, frați, veri, tot neamul — sprijiniți de altfel cu mult foc de ambasadorul Franței, generalul Sebastiani. Ei o țineau una și bună că neamul Moruzeștilor trebuie să stăpâniască. Pentru a ajunge mai lesne la scopul lor, ei, care-și cunoșteau bine pe stăpânii Turci, răspândiră șovonul că în 12 ani de domnie Vodă Alexandru strânsese o nenumărată avere, iar că aceasta nu va putea ieși la iveală decât dacă Doamna Zoe va fi chinuită.

După cercetările făcute nu se putu găsi însă decât 140 de pungi în scrinul lui Moruzi, iar din catastiful întregii averi (case, vii, giuvaerice, haine, rufe, șaluri, covoare, etc.) ieșeau cu totul, două-trei mii de pungi — departe deci de cele 12.000 pe care le arătau Suțuleștii.

Incepând deci să cugete cărmuitorii că Moruzeștii sunt năpăstuiți, ei deteră drumul, deocamdată, beizadelelor Dumitru și Nicolae dela închisoare. Când sosiră aceștia, pe neașteptate, în casa lui Caradja, aruncându-se în brațele mamei lor, Doamna Zoe, sărmana, avu ceea ce numim astăzi « o criză de nervi », sau, după cum se spunea pe atunci « istericale ». O apucă un plâns și un tremur, și acu râdea și acu țipa, de crezură toți c'o să-și piardă biata, mințile.

Dar lucrurile se liniștiră și merseră, din zi în zi, spre bine. Cu toate eforturile Dragomanului Alecu Suțu, sprijinite de Sebastiani, care cereau mereu cu îndârjire ca Doamna și fiicele ei să fie închise și schingiuite, Turcii dimpotrivă sloboziră din închisoare și pe fiul mai mare al Doamnei, beizadea Costachi. Acesta se întoarse, Luni 6 Mai, acasă la el « unde veniră rudele și prietenii felicitându-l ». O scenă foarte interesantă ne-o povestește Caradja, arătându-ne că Doamna Zoe primi, în acele zile, știre « printr'un prieten creștin, dela unul din cei mai cu vază cărmuitori » ca să-i trimită un om credincios din casa ei pentru a vorbi cu dânsul « ca să se isprăvească odată cu treaba aceasta ». Doamna Zoe trimise firește pe banul Caradja, cel mai credincios prieten al ei, în casa căruia încă locuia.

A doua zi, disdedimineață, banul merse la Turcul acela « foarte cu vază cărmuitor », și află dela el că Vodă Alexandru poate fi adus de îndată înapoi din surghiun, dacă i se dă lui 3000 de pungi — adică toată averea care fusese catastifată. « Am răspuns și eu ce m'a învățat Dumnezeu și am plecat » spune, laconic, Caradja.

Dar ieșind afară din odaia Turcului, banul văzu pe Spătarul Costachi Suțu, așteptând la ușă pe sofa!

O întreagă mentalitate, această așteptare din spatele ușei, pe sofa! Un roman și o carte de Istorie condensate într'o singură frază!

Și nu s'a isprăvit aci. A doua zi, către chindie, Caradja se întoarce la Turc pentru a-i spune din partea Doamnei Zoe și a lui beizadea Costachi, că nu pot da decât 2000 de pungi! Mai mult n'au și gata! De data aceasta trebui banul să aștepte, ascuns într'o prăvălie din apropiere, fiindcă la Luminăția Sa (Turcul) se afla acum ambasadorul Sebastiani și dragomanul Alecu Suțu. Napoleon se întorcea dela Eylau și mergea spre Friedland, iar ambasadorul său, de gât cu Alecu Suțu, cerea Vizirului capul Zoei Moruzi. Istoria lumii privită dela stalul întâiu și din culisele figuranților!

Turcul — Turc — spuse Francezului că poruncile sunt gata și că până în seară neamul Moruzeștilor va pieri de pe fața pământului. Iar cum ieșiră Sebastiani și Suțu din casa lui, intră Caradja.

— « Banii ».

— « Două mii de pungi, Luminăția Ta, mai mult nu se poate. Aduc sânec scris că până în patru luni suma va fi plătită până la cea din urmă para! ».

— « Bine și așa » răspunse Turcul. « Voiu face mâine telhisi către Prea Puternicul Padișah și să fii sănătos ».

Telhisi înseamnă « raport ».

S'a întors Caradja cu această știre « la căsuța lui » către ceasurile unu din noapte « și a bucurat pe prea strălucita lui Doamnă și pe acei din jurul ei ».

Duminică, 12 Mai, către amiază, a venit răspunsul Turcului că toate sunt în regulă, că Alexandru Vodă va fi adus din surghiun, iar Doamna Zoe cu toți ai ei se poate întoarce liniștită, acasă la ea, la Therapia!

Înainte de a păși din nou pragul acelei case, unde cu 3 săptămâni în urmă biata femeie fusese atât de îngrozită și de înjosită, ea merse întâiu la biserică, la Sfântul Dumitru din Therapia, să mulțumească bunului Dumnezeu că i-a fost îngăduitor și că din această încercare a scos-o cu credința ei întreagă și nevătămată.

Dincolo, în casa lui beizadea Alecu Suțu (dragomanul), moraitul Păparigopol striga cu pumnii încleștați: « Vreau să văd curgând

sânge!» Și deodată, ușa se deschise, și'n chenarul ei se arătă un om cu părul vâlvoi și ochii speriați, strigând cât îl lua gura: «Doamna Zoe e la Therapia și Vodă Alexandru pornit și el pe drum spre casă!»

Și toată dușmănia aceasta sălbatecă, dela creștin la creștin și dela neam la neam, din pricina Moldovei și a Munteniei le venea, din pricina unor scaune în niște curți dărăpănate, dar care țineau ascunse, sub treptele lor, aurul hoadelor noastre, și lăsau să strălucească, deasupra baldachinilor, blazoanele deșertăciunii omenești!

«Vreau să văd curgând sânge» strigase Paparigopol. A curs destul, și după Răpirea Basarabiei și în timpul Eteriei. În 1812 frații lui Vodă Alexandru, anume Dumitrache și Panaiotachi, fură decapitați, pentru a plăti ei astfel furtul jumătății Moldovei. Alexandru el însuși, deși trăia acum liniștit și cu totul în afară de vârtoarea vieții politice, fu din nou ridicat din casa dela Therapia, ferecat în lanțuri și «trimis la galere», cea mai grea și mai înjositoare din toate pedepsele: lopătar în fundul unei corăbii, trăgând din vâslă alături cu pușcăriașii. Om de vreo 58 de ani, el se îmbolnăvi acolo și muri curând după aceea. Fiul său beizadea Costachi, ajuns mai târziu mare dragoman, își pierdu și el capul, sub securea Turcului, în timpul revoluției grecești, la 16 Aprilie 1821.

Doamna Zoe? Nu se mai știe. Amintiri, scrisori, rapoarte de ambasadori sau consuli, nimeni nu mai vorbește de ea nicăieri. Am văzut-o la vârsta de cinci ani scoțându-și căpșorul din desagul lui Dimachi, și-am putut-o urmări o viață întreagă, până la bătrânețe, când îi pierdem urmele. Poate că e mai bine, căci cine poate ști câte suferinți o mai fi îndurat ea! Astfel de triste povești ducă-se în noaptea uitării, și mai curând să credem c'o fi murit înainte să-și vadă soțul dus în lanțuri la Galere, și fiul cu capul sburat de pe umeri! ¹⁾.

---

¹⁾ Radu Rosetti în «Amintiri» vol. I, pag. 37, arată că Doamna Zoe a fost închisă, în 1812, la Cele Șapte Turnuri, împreună cu copiii ei. «Ea a arătat în aceste împrejurări» zice Rosetti «o întregime de minte, care ar fi făcut cinste oricărui bărbat. După ce a rămas văduvă a știut să apere interesele copiilor ei cu o rară și neobosită agerime». Zoe Moruzi era sora bunicului lui Radu Rosetti, încât o fi știut autorul lucrurile acestea din spusele bătrânilor. Dar în documente, urmele ei se pierd cu desăvârșire.

VIII

FAMILIA CALLIMAKI

DOAMNA RALIȚA A LUI ION VODĂ

Un interesant, ciudat și aproape duios episod al istoriei neobizantine la noi este acel al unor domnii care n'au fost nici fanariote, nici românești, fiind totuși un destul de simpatic amestec greco-moldovenesc.

Este episodul — care a ținut, cu inerentele lui întreruperi, aproape 60 de ani — al domniilor celor patru vlăstare din neamul bătrânului mazil basarabean Călmașul, transformați în pompoși « principi Callimaki » și cari, de altfel, în ramura lor domnitoare, s'au stins de peste o sută de ani ¹⁾.

Obârșia quasi-răzășească a Callimakilor este de altfel un titlu de glorie pentru ei, fiindcă: întâi, din punct de vedere genealogic, este ^{parcă} mai bine să fii răzăș moldovean, decât negustor constantinopolitan; al doilea, fiindcă din punct de vedere omenesc, este firesc să ai o origină oarecare, în spațiu și în timp, căci din coasta lui Jupiter nu s'a desprins nimeni, deși cred unii că da; și al treilea, și mai cu seamă, fiindcă e foarte frumos să știi că stăpânii îndrumători ai acestui neam au fost Români și nu străini.

Așa dar să trecem la subiectul nostru, sau, după cum spuneau bătrânii cronicari când făceau — uneori prea des — lungi perioade: « aici ne vine rândul să arătăm ce s'a întâmplat în această domnie ».

În această domnie a lui Ion Vodă Callimaki, și în aceste domnii ale fiilor și a nepotului său, s'au întâmplat multe interesante fapte, care vor fi arătate numai în treacăt, întrucât subiectul acestei

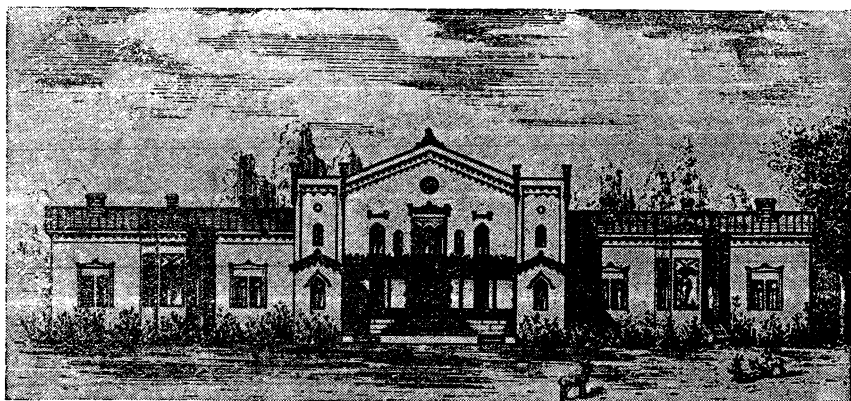
---

¹⁾ Cei de azi nefiind decât colaterali domnești, dar direcți coborâtori din Toader Călmașul, tatăl lui Ion Vodă Callimaki.

cărți este viața Doamnelor și Domnițelor lor, despre care știu cronicile și documentele și scrisorile rămase să ne spună multe și frumoase lucruri.

Mai întâi, despre neamul Călmașilor.

El era orheian, dela Orhei, din Răsăritul Basarabiei, care Basarabie era Moldova, fără nicio deosebire nici politică, nici etnografică. « Basarabie » a devenit partea țării de dincolo de Prut abia mai târziu, fiindcă astfel au vrut s'o boteze Muscalii când ne-au răpit-o, dându-i un nume care nu era al ei, ci numai al unui ținut din Sud-Estul Moldovei locuit de veacuri de Tătari. Acolo, la Orhei,

Conacul de la Stâncești

trăia deci de mult neamul neaoș românesc al Călmașilor — poate nu chiar dela Traian, ci dela vreun calmuk oarecare — până când, către sfârșitul veacului al 17-lea, tânărului Toader, fiul lui Vasile și al Arvasiei Călmașii, i se păru, om voinic și întreprinzător ce era, că îi este prea strâmt colțul acela de țară, pentru năzuințele sale de viață mai largă. Plecă de acasă. Nu se știe bine pe unde și-o fi dus o tinerețe de sigur sburdalnică — poate prin Polonia, căci vorbea bine leșește — dar îl aflăm mai târziu stabilit la Câmpulungul Bucovinei, unde se și însoară cu Nastasia, fată de păstor de prin munții aceia bucovineni. O așezare, o gospodărie, chiar o bisericuță de lemn pentru a-și pomeni neamul înaintea lui Dumnezeu și înaintea oamenilor — însă o viață amărâtă în acele vremuri și

într'acele locuri de la hotarele Poloniei, când oștirile lui Sobieski treceau mereu granița și pustiiu tot ce găseau în cale. « Noi nu știm de atâția ani ce este plugul, de-a răul păgânilor » scria într'o zi un biet câmpulungean. Abia mai târziu, către sfârșitul veacului, după moartea lui Sobieski, se mai potoliră lucrurile și se curmară bejeniile. Atunci îl aflăm pe Toader Călmașul ocupând dregătoriile ținutale; sub Cantemiriști și sub Mavrocordat e pârcălab de Hotin (1699—1713), iar sub Vodă Mihai Racoviță e vornic de Câmpulung. E om cu stare acum. În 1729 cumpără dela spătarul Dumitrachi Stroici moșia Stănțești de lângă Botoșani — o cumpărătură făcută cam cu sila — care va rămâne în stăpânirea urmașilor săi până în ziua de azi. Un frate de-al lui Toader, Neculai, care a avut și un fiu Ion, apare și el din când în când în legăturile neamului. Dar bătrânul Călmașul are grijile lui acum, altele decât în tinerețe, grija copiilor. Cinci sunt, trei băieți și două fete, cari trebuie crescuți, căpățuiți, căsătoriți. Pe Paraschiva o mărită de tânără cu Andronachi vel banul dela Botoșani, și pe Maria cu Ioniță Ursuleț postelnicul, tot de prin aceleași ținuturi ale Botoșanilor și Dorohoiului. Amândouă de altfel, după cum vom vedea, vor rămâne văduve și se vor mărita din nou. Cei trei băieți erau, după vrâstă, Gavril, Ion și Dumitru. Cel mai mare, Gavril, s'a făcut popă, de va ajunge și mitropolit; cel mai mic, Dumitrașcu, va rămâne un boier ținutal, așezat la Stănțeștii Botoșanilor dela care va curge mai departe neamul Călmașului până azi. Cel mijlociu în sfârșit, Ion, sau Ioniță cum i se spunea acasă, sau Ienachi cum i s'a zis printre Greci, va ajunge voevodul Moldovei, și tată și bunic de voevozi.

Născut în 1690, Ion Călmașul, care s'a arătat de tânăr isteț și deștept, a fost trimis de tatăl său întâiu la școala popilor să învețe a ceti și a scrie moldovenește și apoi la școala grecească a lui Nicolae Mavrocordat. Dar mai târziu l-a urcat babaca în rădvan și l-a trimis tocmai la Lwow (Lemberg) să învețe limba polonă și cea latinească, că-i vor fi doar de folos mai târziu în viață. Tovarăș la învățătură a avut în străinătatea aceea pe Ion Canta, care va fi mai târziu cronicarul și prietenul voevodului său.

Prin 1712, la vrâsta deci de 22 de ani, Ioniță Călmașul se întoarse dela învățătură cu bună știință de carte, și în tot cazul cu o desăvârșită cunoaștere a limbii latine. Tocmai atunci Ion Mavrocordat,

Dragomanul Porții, scrisese fratelui său Niculae Vodă, Domnul Moldovei, cu rugămintea să-i trimită la Constantinopol un tâlmaci de cărți latinești, că nu poate afla niciunul bun în Capitala Impărației Ottomane. Nicolae Vodă găsi deci în Iași de pe Bahlui pe Ioniță al lui Toader Călmașul și, împreună cu frate-său Gavril, îl trimise Dragomanului la Stambul.

În această calitate de tâlmaci rămase Ioniță pe lângă Dragomanul Ion Mavrocordat în tot timpul funcționării acestuia, învățând acolo turcește, franțuzește și italienește, ceea ce-i făcea, pe lângă limbile ce mai vorbea, un frumos bagaj de cunoștințe filologice.

În 1716 Ion Mavrocordat fu numit Domn în Țara Românească, iar locul de Dragoman al Inaltei Porți îl ocupă Grigore Ghica, feciorul lui Matei Beizadea, care era fiul bătrânului voevod Grigore I. Ghica din veacul al 17-lea. Noul Dragoman păstră în slujbă pe tâlmaciul Ioniță, care-l și înlocuia uneori în trebile dragomanatului, căpătând astfel o mai adâncă cunoștință a politicii Porții. În 1726, când Grigore Ghica fu trimis Domn în Moldova, tâlmaciul Ioniță, care devenise între timp vechilul dragomăniei, era acum de 14 ani la Constantinopol, și se poate spune că foarte cu greu s'ar fi putut lipsi terzimanul de serviciile sale. Numele și-l schimbase acum din Călmașul în Callimaki, și din Ioniță în Ienachi, fiindcă astfel o fi fost cerința obiceiului locului, în lumea aceea fanariotă cu care avea el legături acolo. Dar în schimb Ienachi Callimaki tot Ioniță Călmașul rămăsese, bun Moldovean cu patriarhale obiceiuri, și purtând în suflet un adânc dor de țară. De aceea, când Dragomanul Grigore Ghica fu trimis Domn la Moldova, Ioniță se rugă de el să-l ia cu dânsul la Iași, că voia să se statornicească în țară, și să-și vadă pe bătrânul lui tată, și la urma urmei să se și însoare, căci avea acum 36 de ani. Iar Ghica, ascultându-i ruga, îl luă cu el în Moldova, și-l boieri, făcându-l trei-logofăt. Era o boerie mică, dar carierele se încep de jos. De altfel era un post de încredere, căci logofătul al treilea pecetluia scrisorile private ale Domnului, iar pe ale lui Ghica le redacta chiar el, dându-le Voevodului spre iscălitură. În afară de aceasta el trebuia să cunoască și protocolul, fiindcă sarcina de a primi pe solii străini era a lui. Vrednic cum era și priceput în trebile politice, el fu însărcinat de Vodă cu tratativele de împăcare dintre Hanul Crimeei și Tătarii din Buceagul Moldovei, misiune pe care o

împlini atât de strălucit, încât Grigore Vodă îl înaintă la rangul de mare medelnicer (1728). Doi ani mai târziu, în 1730, drept răsplată a slujbelor sale, Ion Callimaki fu trimis la Constantinopol, în calitate de capuchihae al Domnului Moldovei¹⁾. Stătuse în țară numai patru ani. În timpul acesta însă, în Iași fiind, vel medelnicerul Ion Callimaki găsi în sfârșit o fată pe care o crezu vrednică să-i fie soție. O chema Raliț, desmierdată Ralița, fiica unui paharnic din Moldova. Acest paharnic poate să fi fost Todirașcu Kostaki, fiul marelui vornic Vasile Kostaki și al Catrinei Cantacuzino, după cum crede d-l Iorga, dar mai sigur că-l chema Dumitru Hrisoscoeu, după părerea lui Rangabè și a d-lui Ion Filitti, din neamul moldovizat al acestei familii de Greci, cu multe legături în țările noastre²⁾.

¹⁾ Capuchihaele erau agenții Domnilor noștri la Poartă, cei prin cari se scurgea toată corespondența domnească, prin cari se făcea plata tributului, și cari vedeau mai puțin de interesele Țării, decât de ale Domnilor care-i trimeteau acolo.

²⁾ Nici A. D. Xenopol (« Istoria Casei Callimaki », pag. 164—165), nici d-l N. Iorga (« Documente privitoare la familia Callimaki », I, pag. XLVI) nu admit ca tată al Doamnei Raliței pe un Hrisoscoeu. Totuși părerea lui Rangabè (în « Le livre d'or de la noblesse phanariote »), întărită de d-l Ion Filitti (« Arhiva Gheorghe Gr. Cantacuzino », tabela genealogică Hrisoscoeu) pare a fi cea care prevalează.

Familia Hrisoscoeu era de mult în legături de familie cu Domnii și cu boierii români și greci dela noi. Cel d'întâi cunoscut, mare Logofăt al Patriarhiei din Fanar (1640) ținea pe Domnița Casandra, fiica lui Alexandru Vodă Iliș. Copii lor, care aveau deci o mamă moldoveancă de viță domnească, fură Sultana Hrisoscoeu, măritată cu Alexandru Mavrocordat Exaporitul (de unde li s'a tras Mavrocordaților pretenția de a se coborî din Ștefan cel Mare), un Hrisoscoeu jitrnicer și stolnic în Moldova (1662, 1673), și Constantin Hrisoscoeu, care a avut patru fii, toți stabiliți în țară: 1. Mihai, în Moldova; 2. Iordachi, vel ușier în Moldova (1711), însurat cu Domnița Safta, fiica lui Duca Vodă; 3. Ianachi, vel paharnic în Muntenia (1716), și 4. Dumitru, vel postelnic în Moldova (1716), însurat cu Zoița. Aceștia din urmă ar fi părinții Doamnei Ralița Callimaki, după părerea d-lui Ion Filitti (l. c.). Faptul că Dumitru Hrisoscoeu e arătat ca fiind mare postelnic, și nu paharnic, după cum își numește Callimaki în totdeauna socrul, poate însemna că el a avut amândouă aceste boierii.

Dar sunt alte fapte care dovedesc aproape până la evidență că Doamna Ralița era născută Hrisoscoeu. Din spița arătată de d-l Ion Filitti (l. c.) rezultă că Ralița, care n'a avut nici frați, nici surori, a avut în schimb doi veri primari, feciorii lui Iordachi Hrisoscoeu, fratele tatălui lor. Aceștia erau: 1. *Ienachi*, care a fost mai târziu banul și caimacamul Craiovei (1783), și

Se vede treaba că logodna trebuie să fi avut loc scurt timp înainte de plecarea lui Callimaki din Moldova, de vreme ce nunta nu se făcu la Iași, unde locuia tatăl Raliței, ci la Țarigrad, pe malul Bosforului, în pitoreasca localitate din imediata apropiere a Galatei, Curù-Cișmè. Acolo își aveau casele mulți din Fanarioții bogăți, foști și viitori Domni, ca Alexandru Ipsilanti, Constantin Racoviță și Grigore Vodă Ghica el însuși; acolo deci își cumpără și noul capuchihae o casă frumoasă, pe care o mobilă cu bun gust, de dragul aleasei inimii sale.

Nunta trebuie să fi avut loc abia prin 1733 sau 34. Mireasa era mult mai tânără decât mirele (care avea acum 44 de ani) și era foarte frumoasă. Mai târziu, când nemiloșii ani rotunjesc formele mlădioase și sbârcesc fețele întinse, ea a înlocuit « cette beauté, qui avait été parfaites, par un air majestueux » ne asigură contimporanul ei De Tott, un Ungur franțuzit, care a fost de mai multe ori oaspetele Callimakilor în casa lor de pe malul Bosforului.

Înainte de toate Ralița era însă o vrednică gospodină, care-și vedea de casă, de camară, de bucătărie, de musafirii care-i umpleau saioanele, și de roabele ei, căroră le purta o deosebită grijă. Cu toate lucrurile acestea mărunte, care în viața ei luau proporții uriașe, nu se putea glumi. Bietul capuchihae, care avea de dus în spinare toate treburile Domnului Moldovei, mai trebuia să vadă și de gospodăria nevestei sale, căci altfel vai de zilele fripte ce i se făceau. Scrisorile ce trimitea în Moldova fratelui său Dumitrașcu erau pline de cereri de aceste, de-ale mâncării și de-ale gospodăriei.

---

2. *Aristarch*, însurat cu Bălașa Cantacuzino (vel spatar, vel vistier, mort în 1758). Or, d-l Iorga el însuși arată (l. c., pag. XLVI) că Ion Vodă Callimaki a avut un *cumnat Ienachi*, vel vameș (pe atunci); se știe însă că pe vremea aceea verii primari se numeau și ei cumnați, când erau veri prin alianță, adecă veri buni nu ai persoanei care-i arată, ci ai soțului sau ai soției. Încât cumnatul Ienachi a lui Callimaki nu putea fi decât Ienachi Hrisoscolev, vărul nevestei sale Ralița. Pe de altă parte găsim în moșia Iepurești în Botoșani, prin anii 1740—1750, doi coproprietari, pe Maria (născută Sturdza) a lui Dumitrașcu Călmașul, fratele lui Ion Vodă Callimaki, și pe *Aristarch Hrisoscolev*, cel care este arătat în spița neamului ca fiind văr primar cu Doamna Ralița. Această proprietate pe două jumătăți de sat în Iepurești, una a Călmașului și cealaltă a lui Hrisoscolev, nu poate decât confirma legăturile de rubedenie între aceste familii.

« Frate, am trebuință de o mie cinci sute ocă de lână spălată, opărită, și în primăvară să se pună fără greș în corabie să-mi vie la vreme. . . Și să-mi trimiți din Moldova sare, slănină, păstramă și orz pisat, că altminterlea nu pot intra în voia Raliței ».

De altfel rămăseseră amândoi, și Ion și Ralița, Moldoveni simpli și cuminți, care-și vedeau de trebile lor, fără fumurile la care i-ar fi îndreptățit situația lor, în cercul acela de mândri Fanarioți. « Din toate scrisorile lui Ioniță » spune d-l Iorga ¹⁾ « nu respiră altceva decât spiritul cuminte, smerit, sfios, al unui om mai norocos, pe care l-a ajutat Dumnezeu să ajungă la o stare mai bună și care se îngrijește cu scumpătate de gospodăria pe care vrea s'o întemeieze. Nimic din mândria insultătoare a unui parvenit. . . Mândria situațiilor, grandiositatea, megalomania sunt cu totul străine de acela care iscălește scrisorile sale « Ion Medelnicer », atunci când ar putea să arboreze, spre ași speria rudele din țară, numele cel nou grecesc ce suna așa de bine, și să adauge pe lângă dânsul calificativul de ajutor în Terzimana cea mare a Impăratului ».

Căci în adevăr, Ion Callimaki nu era numai capuchihaia Domnului Moldovei, Grigore Ghica. Dragoman fiind acum fratele acestuia, Alexandru ²⁾, medelnicerul Ion avea rosturile lui la dragomanat, unde scria, tălmăcea, parlamenta, ca și cum ar fi fost titularul departamentului. De altfel, șase ani după sosirea lui Callimaki la Constantinopol în calitate de capuchihae, în 1736, Alexandru Ghica fiind trimis la Iași în vederea tratatelor de pace turco-ruse, e numit el vechil al terzimanatului ³⁾. Rămâne în această funcție până la întoarcerea lui Ghica din Moldova, iar patru ani mai târziu, când acesta este decapitat, Sultanul poruncește că « vechilul ce-a purtat în vremuri trebile Terzimanului să-l îmbrace în caftan și să-l facă Terziman Mare ».

Iată-l deci pe medelnicerul Ion, Dragoman de-a-binelea (1741, în luna Martie).

Nici acum nu-și schimbă fostul Ioniță Călmașul firea — poate mai ales nu acum, unde era un om de 51 de ani. Scrisorile ce le

¹⁾ N. Iorga: « Documente privitoare la familia Callimaki », I, LVI.

²⁾ Tatăl lui Grigore III Ghica, Domnul Moldovei, cel decapitat în 1777.

³⁾ Terziman este cuvântul turcesc pentru dragoman.

trimite fratelui Dumitrachi dela Stâncești sunt pline de dragostea și de grija ce arată pentru rudele sale rămase în Moldova. O vorbă bună pusă de el pe lângă Vodă poate face multe. Cumnatul Andronachi (bărbatul surorii sale Paraschiva) va avea isprăvnicia Câmpu-

Marele Dragoman al Porții (originalul la autor)

lungului; Gheorghe Cananò, al doilea soț al celeilalte surori, Maria, nu va fi uitat nici el; cât despre Dumitrachi, căruia i se suflase bănia, să nu aibă nicio grijă, căci îi va fi dată înapoi, iar de nu, va fi numit și el ispravnic undeva: « Nu te mâhni, voios să fii, că despre mine, iubite frate, nicidecum uitat vei fi ».

Dar una e dragostea de frate, și altele sunt interesele. Când împrumută pe cumnatul său Andronachi cu

două pungi de bani, îi pune soroc în 6 luni, îi cere 5 lei dobândă pe lună la 500 (12% pe an) și-i amintește frumos o vechie zicătoare românească: « Frate ca frate, dar brânza pe bani ».

În vremea aceea, când a fost numit Callimaki Dragoman în funcția pe care o păstrează 17 ani, dela 1741 la 1758 — era însurat de șapte ani și copiii erau toți născuți: Grigore în 1735, Alexandru în 1737, Savastița în 1738 și Maria prin 1739 sau 40. Grijile Raliței erau deci sporite. Nu mai era vorba acuma numai de casă, de gospodărie și de oaspeți; erau copii acolo, cari trebuiau păziți, îngrijiți, crescuți, căpătuiți. Ea ține în casă acum un logotatos pentru băieți, un preot grec « foarte sever în privința bunelor moravuri », iar pentru fete avea roabe care le urmăreau pas cu pas, să nu, Doamne păzește, să li se întâmple câte ceva. Erau aceste roabe un fel de « duègues » însă foarte tinere, cam de-o vârstă cu micile cuconițe, ceea ce făcea din ele mai mult tovarășe de joc, decât adevărate « dadace ».

Deși Mare Dragoman acum, pentru Coana Ralița bărbatul ei tot același soț ideal rămăsese, care trebuia, musai, să-i intre în voie. Și de roabele aceste tot el avea să poarte grijă, scriind fratelui Dumitrachi să i le trimită din țară, fete sărace, curățele, și să nu fie țigance. Moldovence trebuiau să fie, sau cel mult corcite, și de nu erau orfane puteau să vie cu mamele lor, căci el le va ține bine, le va da rochii și podoabe, și le va mărita.

« Cumnatele și surorile » scrie el « să cumpere roabe de acestea, căci vor avea astfel mare mulțămintă despre Ralița ». Și mai departe scrie să i le trimită pe mare « căci Țarigradul iatălăi ¹⁾ o palmă de loc dela Galați ».

Palma ceea de loc se străbătea pe atunci, când era vremea bună, în vreo zece zile, iar când bătea vântul potrivnic, în vreo două-trei săptămâni, cât faci azi dela Galați până la New-York, cu un vapor mai bun.

Surorile și cumnatele — dar de fapt era o singură cumnată de frate, celelalte fiind, pasemi-te, de veri — pentru a avea « mulțămintă despre Ralița » trimit prin Galați la Țarigrad o droaie de Moldovence, tinere și curățele, cu sau fără mame, pe care coana dragomăneasă trebui să le păzească ea acuma, de unde le adusesese pentru a păzi dânsese pe fetele ei. Și că așa a fost, se dovedește prin scrisoarea ce trimite Dragomanul fratelui Dumitrachi, cam la vreo 7—8 ani

---

¹⁾ Iată-l este. E un moldovenism păstrat și astăzi.

mai târziu, prin care-i cere să-i trimită o rămășiță de bani ce mai avea de primit dela el, fiindcă vrea să mărite « pe una din roabele trimise mai anii trecuți din Moldova, pe Ileana, că-i este ei mai mult de măritat, decât de pământul țării ». Și gravul Dragoman al Împărăției Ottomanilor — de sigur tot pentru a fi pe placul Raliței — scrie fratelui său banului, la Stăncestii Botoșanilor, că va găsi el pentru Ileana un bărbat din ciracii casei « un voinicel cu ochii deschiși, să-i dea câte odată și peste nas, că-i cam curvă copila »¹⁾.

Dintr'o altă scrisoare a Dragomanului către frate-său aflăm uluitoarea știre că pe vremea aceea se putea cumpăra cu o pungă de bani (500 de lei) două pluguri de boi, 20 de vaci cu viței, grâu, orz și vin, iar din ce va rămânea să mai cumpere dumnealui banul Dumitrachi pentru frate-său 50 de stupi, tocmind și un stupar « cam harnic și cu dreptate », aceste pentru Mănăstirea Doamnei, lângă Botoșani, care e a Raliței. Adevărat că adaogă Dragomanul: « toate aceste trebuiesc cumpărate pe acest timp de ieftinătate », dar oricât! . . . Și mai adaogă Dragomanul că să fie toate trecute pe numele fratelui, ca nu cumva după moartea sa, să fie socotite ca fiind ale dragomăniei. « Pân' mă trăește Dumnezeu în viață, bine » scrie Callimaki în frumusețea cea de stil arhaic, pe care în zădar ne trudim astăzi a-l întrece « iar după viață, frate, întâmplându-se alt dragoman a vrea să puie mâna pe ele, deci numai dumitale să rămâie ».

Toate scrisorile lui Callimaki către frate-său sunt românești, fie din pricină că rămăsese el prea Moldovean în suflet pentru a întrebuița altă limbă, când voia să grăiască cu ai lui de acasă, fie din

---

¹⁾ Felul acesta bătrânesc de-a vorbi, atât de fără înconjur, amintește autorului o anecdotă din copilăria sa, când mai vorbeau bătrânii ca'n vremile Călmașului. Trăia pe atunci Calliope Steege, văduva adusă de ani a ministrului lui Cuza Vodă, fiica marelui serdar Mihalachi Negri, vară primară cu vestitul om politic Costachi Negri. În casa ei, de la Iași, în strada Butu (astăzi str. Nicolae Gane) a cunoscut-o autorul acestor rânduri pe când era copil de vreo 8—9 ani. Aflându-se într'o zi acolo cu părinții lui, o văzu pe bătrâna boierească, care era așezată într'un jilț, frecându-se mereu de șale, și o întrebă atunci cu compătimire: « Ce ai mătușică? » Iar Coana Calliope îi răspunse: — « Ce să am, nepoate? Ia, mă doare c...! ».

cauză că banul Dumitrachi n'o fi știind grecește, ceace, de altfel, e sigur, deoarece într'una din scrisori zice: « Izvodul ¹⁾ de cumpărături fiind grecesc, cu slova grămaticului meu, pune să ți-o prefacă ca să înțelegi... ». Să ți-o prefacă înseamnă să ți-o traducă, drept dovadă că se poate vorbi românește și fără neologisme.

De asemeni nu este aproape nici un singur răvaș în care să nu vorbească Dragomanul de Ralița lui, atât de strașnică de câte ori e vorba de gospodărie. « Am primit prin Oprișan toate cumpărăturile, spre bucuria Raliței, dar brânza și untul pentru trebuința casei a fost silită, din cauza zăbovei, să le cumpere ea cu bani... și-i mai trebuie sare și slănină ». Iar când nu-i mai trebuiește coanei dragomăneșe nimic și e mulțumită de toate, apoi cel puțin la sfârșitul răvașului trebuie să mai amintească numaidecât de ea: « Ralița și toți copiii noștri vi se închină cu sănătate, și surorilor, și dumisale cumnatei, și mila lui Dumnezeu împreună cu d-voastre ».

*

În 1752 — după 11 ani de dragomanat — Ion Callimaki era să-și piardă dintr'odată și definitiv situația, pe care și-o crease numai și numai prin meritele sale. Intrigi fanariote, a căror expunere nu-și au locul aici, și în care fură amestecați beizadea Matei Ghica, care ~~veia~~ să fie Dragoman, și socrul său Bașa-Mihalopol, care-l ajuta din răspuțeri la realizarea acestei ambiții, făcură ca într'o bună zi, și cât se poate mai pe neașteptate, Dragomanul să fie ridicat, noaptea, din casa lui, și trimis la închisoarea Bostangiilor, împreună cu hoții și ucigașii. Osândit la moarte, iertat, amenințat de-a fi trimis în surghiun tocmai la Alger, nemerește până la urmă în nu prea îndepărtata insulă Tenedos, unde mai fusese de curând și Constantin Vodă Racoviță. Familia rămâne la Țarigrad și nimeni nu se atinge de averea lui. Dar biata Ralița grele zile trebuie să fi trăit atunci.

După câteva luni abia e rechemat la Constantinopol. Omul care avea acum 62 de ani, găsește însă că e traiul mai sigur în Moldova lui, părăsită de atâți amari de ani, și hotărăște să-și ia nevasta și copiii și să se întoarcă în țară. Dar Sultanul care spusese aldădată

---

¹⁾ Lista.

« Vechilul ce-a purtat trebile terzimanului, să-l îmbrace în caftan » găsește cu cale să creadă că toate fusese numai o joacă, și spaima morții și surghiunul, și poruncește ca din nou să-l îmbrace pe Ion Dragomanul cu caftan, și să-și ia postul în primire ca și cum nu s'ar fi întâmplat nimic. Iar el, sluga Măriei Sale, ce să facă? îmbracă caftanul și se întoarce la slujbă.

E vremea când baronul de Tott începu să umble în casa Dragomanului, mâncând la masa lui, dormind în iatacurile sale, dar batjocorindu-l cât și unde poate. Ungurul acesta, făcut nobil francez și devenit tălmăciul Ambasadei, găsea că Ion Callimaki n'avea nicio calitate, ci doar puțină « rutină » în afaceri. Dar nu tot astfel îl judecau ceilalți oameni cari l-au cunoscut, și cari nu erau Unguri. Dumitru Cantemir, care l-a văzut doar când era tânăr de tot, spune despre el că era « cea mai plăcută persoană din vremea sa ». Fonton, tălmăciul Franței, îl numește « homme très fin et très circonspect; il avait des lumières et de l'esprit ». Penkler, Internunțul, zice că era « einsichtsvoll und kenntnisreich ». Și la fel îl laudă Italianul, și Polonul Potocki. Ce rămâne deci din afirmările baronului de Tott? Rămâne că-i plăcea coana dragomănească, cu mutra ei majestuoasă, și mai ales fetele amândouă, pe care le găsea nostime și drăgălașe. Vom pătrunde, împreună cu baronul acesta, în intimitatea vieții familiei Dragomanului, cam prin anii 1752—57, scurtă vreme deci înainte ca ea să fie « domnițoare ».

Casa lui Callimaki dela Curù-Cișmè era așezată chiar pe malul Bosforului, cu o terasă înspre apă și o frumoasă grădină în spate. Era mobilată în gust frâncesc, cu mese rotunde pentru mâncare, cu scaune prinprejur, în ietacuri paturi în loc de divane, covoare bogate și oglinzi. Odaia în care fu găzduit Ungurul avea la căpătâiul patului « un fel de masă, în formă de mic turn octogonal de abanos, încrustat cu sedef », cu alte cuvinte o măsuță turcească, cum se văd astăzi încă, nu numai în tot cuprinsul republicei otomane, dar și în cele mai multe case dela noi. Și tot ca și azi — cel puțin în Moldova, la țară, când te găzduște vreun boier care nu e încă scăpat — erau pe masa cea de noapte un pahar, un vas de cristal plin cu apă, și trei farfurioare cu dulceață, de trandafir, de lămâie și de chitru. Mai era și un sfeșnic mare de argint cu o lumânare de ceară

galbenă, al cărei muc scotea un fum prea negru și prea gros pentru nasul subțire al Ungurului baronizat. Coana Ralița, pentru a face lux, în loc să pună în patul musafirului perne înfățate, îi trânti niște perne cusute în fire de argint și de aur, de rămase bietul om cu obrazul sgâriat, deși întinsese peste ele toate batistele ce avusese în buzunare.

Peste zi, Dragomanul se ducea, în caic probabil, la Sтамbul, unde era Sublima Poartă, luându-și fiii cu el, pe Grigore și pe Alexandru,

Petrecere la Apele Dulci (Bosfor)

ajunși acum la vrâsta să-l poată ajuta — iar Coana Ralița, rămasă acasă să vadă de gospodărie, își trimetea fetele, pe Sevastița și pe Mărioara, cu câteva prietene și cu tinerele roabe din Moldova, peste drum, pe malul asiatic, la Apele Dulci. Acolo le așteptau carele cu bivoli, care le duceau departe, la umbră, unde fetele se apucau să cânte și să joace, să bea cafele și limonăzi, să mănânce halva și să sugă acadele — viață de altădată, fără grija zilei de mâine, fiindcă era și tinerețea care zâmbea în privirile fetelor și banii cari zăngăneau în buzunarele babacilor!

La ceasul mesei se întruneau iarăși cu toții împreună, și începeau să vină și musafirii, cucoane grecoalice — grase, mute, demne, foarte

bine crescute. Doar din când în când dacă li se deschideau a lenegurițele pentru a șopti vreo clevetire, vreo mică răutate, pe socoteala vreunei vecine; apoi tăceau iar, înfășurându-se în intangibilul lor ighemonicon. Erau pe masă blidurile cu mâncări, farfurii, lingure, cuțite și furculițe. « Nimic nu lipsea » zice Tott « decât obiceiul de-a se sluji cu ele. Am văzut o femeie, în timpul prânzului, luând măslinile cu degete și înfigându-le în furculiță. Am mai băgat de seamă că același pahar de vin fu trecut pe rând la toți comeșenii » de altfel un puțin igienic, dar foarte răspândit obiceiul, chiar la curțile noastre domnești, unde era o mare cinste să bei după Vodă, din același pahar.

În sufrageria aceea erau împrejurul pereților sofale. După masă, se sculau toți de pe scaune, și se înfundau în puful acelor divane, bărbații pentru a-și sorbi cafeaua și ciubucul, femeile pentru a mânca șerbete. Apoi, când se lăsa noaptea și începea luna să răsară dincolo de malul Anatoliei, ieșiau cu toții afară pe terasă, sau coborau chiar jos, în portul unde se legăneau corăbiile și caicele, și se plimbau de-a-lungul apelor aceluia ispititor Bosfor, care în vremuri furase mințile Doamnei Anastasia a lui Duca Vodă și care va chinui mai târziu cu o nostalgică durere inimele poezilor marinari Loti și Claude Farrère.

Intr'o seară, pe când erau acolo baronul și baroneasa de Tott, plimbându-se ca alte dăți de-a-lungul malului încântător, se auzi deodată, în tăcerea aceea, un sgomot de vâsle lovind în apele liniștite. Și ca prin farmec toate femeile se împrăștiară ca potârnicile, ascunzându-se care de care mai de grabă și mai departe, căci, o știau cu toate, sgomotul acela vestea sosirea Marelui Bostangiu, Prefectul de Poliție al Sultanului, cel care în taina nopții cutreera mahalele orașului, căutând pe fugari, pe hoți, pe răufăcători, sau numai pe îndrăgostiții cari-și șopteau, la lună, ochi în ochi vorbe dulci. « Șoarecii sunt mai puțini grabnici la apropierea pisicei » zice baronul de Tott « decum se ascunseră toate femeile din societatea noastră, afară de soția mea și de nevasta dragomanului, care singure susținură priveștița acestui mare ofițer ».

Totuși Ralița Callimaki fusese imprudentă, căci femeilor grece nu le era îngăduit să privească fără rușine și fără frică pe o persoană atât de simandicoasă ca Marele Bostangi-Bașa, dacă nu voiau să li

se întâmplă ce va păți, puțini ani mai târziu, o altă cucoană dragomăneasă, viitoare Doamnă și ea, Mărioara a lui Nicolae Mavrogheni.

În 1757, vremea când baronul Tott mergea mai des în casa lui Callimaki, fetele acestuia erau una de 19 ani și cealaltă de vreo 17. Ba fata mai mare, Sevastița, la frageda vârstă ce avea, era acum văduvă. Fusesse măritată, aproape încă copilă, cu Grigore Vlasto, fiul vestitului Arapachi, fostul capuchihae a lui Constantin Vodă Racoviță. Pusese Dragomanul o căsătorie politică la cale, cum era obiceiul pe atunci, în veacul intrigilor fanariote, când interesul părinților prima față de fericirea copiilor. Adevărat că fetele măritându-se de obicei la 14—15 ani, uneori chiar la 12, ele nu aveau destul discernământ pentru a-și alege singure logodnicii, și era deci firesc ca experiența părinților să înlocuească nepriceperea fetelor. Dar cu încetul se făcu un obicei că orice fată, la orice vârstă, chiar văduvă fiind, dacă-i trăiau părinții, nu se putea mărita decât cu bărbatul ales de ei, pe care nici nu-i era îngăduit să-l vadă până în ziua nunții. Obiceiul acesta era grecesc, al familiilor fanariote, și nu avea niciun amestec, nicio analogie cu moravurile dela noi, cu obiceiul pământului din Țara Românească și din Moldova, unde fetele se măritau după placul inimii lor, și chiar dacă alegeau părinții pe miri, ele trebuiau să-i cunoască înainte de nuntă și să consimtă la căsătorie. Abia în veacul al 18-lea, sub influența grecească, începu să se introducă la noi moda aceasta fanariotă de a-și mărita părinții fetele cu de-a sila — și încă, ea fu primită cu greu, se statornici târziu, și nu ținu multă vreme.

În privința Sevastiței perspicacitatea Dragomanului, mai mult om politic, se vede, decât fiziolog, dăduse greș. Tânărul Grigorașcu Vlasto avea o fire bolnăvicioasă și se stânse curând după căsătorie, lăsând în urma lui o văduvă de 18 ani ¹⁾, fără copii, care căzu din nou în sarcina părinților. Dar aceștia nu-și făcură prea mult sânge rău pentru viitorul acestei fete, fiindcă știau că o vor mărita din

---

¹⁾ Datele nu pot fi controlate exact, întrucât nici data scrisoarei lui Ion Callimaki către frate-său, în care vorbește de « ginerile Grigorașcu » (Xenopol: « Istoria Cassei Callimaki », pag. 222), nici data când văzând de Tott pe Sevastia, spune de ea că era o văduvă de 19 ani, nu pot fi stabilite.

nou și mai bine, fiind tână văduvă « mai rumână decât un trandafir, cu mijlocul subțire, nici înaltă, nici mititică, drăgălașă, modestă și blândă, și având un aer visător de o irezistibilă atracțiune »¹⁾. Astfel fiind fata, viitorul ei era asigurat și strălucit. Ea va fi Doamnă, după cum vom vedea, ca și mama ei, ca și soră-sa.

Aceasta, Mărioara, era « mai puțin frumoasă decât Sevastia, și ceva mai scundă, dar era vioaie și interesantă » ne destăinuiește același baron Tott, care pare a fi purtat fetelor un deosebit interes. S'a amestecat chiar într'o chestie care nu-l privea deloc, dar al cărei sfârșit a fost bun, și la urma urmei « tout est bien qui finit bien ».

Pe când soră-sa era văduvă, prin 1757, Mărioara era logodită, și anume cu o beizadea, un cocon domnesc, Alexandru, fiul lui Constantin Vodă Mavrocordat. Tânărul era de vreo 25—26 de ani, isteț, și din fire curios. Auzind într'o zi că în casa viitorului socru se aflau un baron și o baroneasă străină, îl apucă neastâmpărul să-i vadă și el. Cum locuia în vecinătate, se urcă în șea, și, fără a prinde nimeni de veste, sosi pe neașteptate în casa Dragomanului. Acolo erau toți adunați împreună, la sindrofie, și nu lipseau firește nici fetele Coanei Raliței, văduva Sevastia și logodnica Mărioara. Dar aceasta nu-și văzuse niciodată logodnicul și nici n'avea voie să-l vadă. Cum veniră deci roabele să anunțe sosirea lui Alexandru Mavrocordat, care și intrase în odaie după ele, femeile — mama sora, prietenele — se aruncară toate asupra Mărioarei, acoperind-o cu rochiile lor, ca nu cumva să se întâlnească ochii logodnicilor. « Fugi, iată-l, fugi! » se auzea din toate părțile. Și biata fată fu înfășcată și împinsă în odaia de alături, nu destul de repede totuși pentru ca beizadea Alecu să nu aibă răgazul de a-i zări măcar silueta. Desmierdat de toată familia, el fu reținut la masă, spre necazul fetei de altfel, care rămase încuiată în odaia ei, până la plecarea logodnicului.

A doua zi familia Callimaki organiză, în cinstea soților de Tott, o plimbare la Apele Dulci ale Anatoliei.

Dăm cuvântul baronului:

« La întoarcere mă urcasem într'un mic caic cu viitorul soț al Mariei, a cărui figură și veselie mă interesau. Tânărul, văzând

¹⁾ De Tott: « Mémoires sur les Turcs et les Tatares », I, pag. 58.

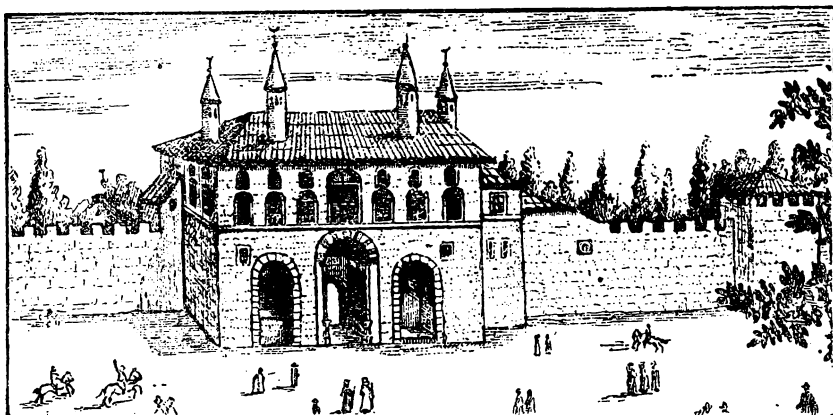
că-mi place, îmi destăinui necazul ce avea de-a nu-și putea vedea logodnica. Mișcat de durerea lui, îi spusei ziua și ora la care va putea-o vedea. El fu tot atât de exact la întâlnire, pe cât luasem și eu măsurile de a o mijloci; dar o afurisită de roabă care-l pândea era cât pece să răstoarne toate planurile mele, scoțând strigătul de alarmă. Fata, zărind în același timp pe logodnicul ei, o rupse la fugă spre o săliță, la intrarea căreia însă pusei mâna pe ea, chemând pe tânărul Grec, care veni în fugă. Roaba adusese în ajutorul ei alte două găște, și țipau cu toatele de parc'ar fi scăpat Capitoliul. Totuși, până veniră ele, viitorul soț putu să răpească logodnicei sale o sărutare...» ceea ce era nemaivăzut și nemaipomenit într'o societate de prinți fanarioți! Însă baronul de Tott ne asigură că: « Mulțumit de-a fi putut franțuzi pe tinerii mei, dădui fata în prada dușmancelor sale, iar tatăl și mama încuviințară joaca mea, logodniciei obținând din ziua aceea dreptul de a se vedea în libertate ».

O fi sau nu, în tot cazul nunta Mărioarei nu avu loc decât patru ani mai târziu, la Iași, când va fi și ea Domniță — în împrejurările pe care le vom vedea. Iar mult mai târziu, exact un sfert de veac după această întâmplare, ea va ajunge și Doamnă a Moldovei, când soțul ei, Alexandru Mavrocordat Delibey, va căpăta și el o scurtă domnie de trei anișori (1782—85).

Întâmplările aceste, ca atâtea altele, dar pe care destăinuirea Ungurului a făcut să le cunoaștem în amănuntele lor, erau, după cum am arătat, din veleat 1757. Un an mai târziu, în vară, Ion Callimaki, Dragomanul Porții, fu numit deodată, pe neașteptate, Domn al Moldovei. Și aceasta se întâmplă fără obișnuitele intrigi din culisele Seraiului, fără promisiuni de nenumărate pungi de bani ce trebuiau vărsate, aproape fără știrea bătrânului Terziman, ca o concluzie logică a purtării sale de până atunci.

Sultanul Mustafa, om tânăr și inimos, avea obiceiul, pentru a cunoaște lucrurile cum sunt, să umble « schimbat de strae » prin măhălăliile Sтамbulului și prin împrejurimi. Aflându-se astfel într'o zi la Daud-Pașa, lângă Pera, se întâlni cu convoiul de călăreți al lui Constantin Vodă Mavrocordat, care aducea Marelui Vizir corespondența Domnului Munteniei. Cunoscând Sultanul obiceiul

Românului « întâi să se îmbete și apoi să plece »¹⁾, opri călăreții la răcoare, într'o cârciumă, și după ce-i văzu bine afumați, merse mai departe poruncind oamenilor săi ca, între pahare, să le fure scrisorile. Zis și făcut. Corespondența încăpu în mâinile lui Mustafa, de n'avu ce să se laude cu ea. Nu se știe bine ce cuprindea, însă trebuie să fi fost lucruri mult compromițătoare pentru toată lumea, deoarece rezultatul fu că Sultanul Mustafa porunci pe dată surghiunirea pașalelor Rumeliei și al Anatoliei, iar pe medicul cel mare al Seraiului și pe Arapachi Vlasto, fostul cuscru al lui Callimaki, îi trimise să se răcorească la temniță. Un capugiu fu trimis la Bucu-

Poarta Seraiului

rești să-l aducă pe Constantin Vodă în lanțuri, și cum sosi la Stambul, fu trântit în închisoarea Celor Șapte Turnuri²⁾.

La București fu mutat Domnul Moldovei, Scarlat Ghica, iar la Iași scaunul devenea vacant. Pe cine să numească Padișahul Domn? Grigore Ghica și Mihai Racoviță, care de atâtea ori se perindaseră în scaunul țărilor noastre, erau morți amândoi; Constantin Racoviță era bețiv și aspru; Ștefan frate-său, nu inspira încredere, iar Grigore Alexandru Ghica era fiul unui prea proaspăt decapitat.

¹⁾ Enachi Kogălniceanu: « Letopiseți », pag. 234—235.

²⁾ Atunci fu nevoit Constantin Mavrocordat să vândă vestita bibliotecă a tatălui său, Nicolae Vodă, pentru a-și procura banii trebuincioși la răscumpărare.

Alții nu prea erau. Și-a amintit atunci Sultanul de vrednicul său Dragoman, Ion Callimaki « și-a poruncit de l-au îmbrăcat cu caftan de Domnie ». Erau de altfel în Moldova trebile din nou cam încurcate cu Tătarii, și era deci nevoie de un Domn de țară, care să le cunoască rosturile.

Investirea avu loc în Septemvrie 1758, iar noul Domn era un moșneag de aproape 70 de ani.

Călare, înconjurat de 24 de alți călăreți — viitorii săi boieri — Ion Callimaki făcu întâiu ploconelile cerute de protocol « vizitele de rigoare » la Chehaia (vechilul vizirului), la Reis-Efendi (ministrul Afacerilor străine), la Ceauș-Bașa, și în sfârșit la Marele Vizir, care-l îmbracă cu caftanul domnesc. De acolo, cu alai strălucit pe străzile Stambulului, se îndreaptă înspre Fanar, unde, la Patriarhie, i se cântă tradiționalul « Vrednic este » și-l amețiră Greci și Moldoveni — noii curtezani — cu nesfârșiți « La mulți ani » și « Să trăiești, Măria Ta ».

Abia în săptămâna ce urmează, într'o Marți, la 26 Septemvrie, e primit în audiență la Sultan. Dar nici atunci nu poate pătrunde ușor la Strălucirea Să Padișahul, căci acesta ținea Divan cu pașalele sale, în care timp i se aduce lui Callimaki, la ceasul prânzului, în odaia alăturată în care aștepta, o masă la care ia loc Dragomanul Porții, de se înfruptară amândoi din bucatele împărătești. În sfârșit ușile « altarului puterii » se deschid, și noul voevod pătrunde în sanctuarul în care Umbra lui Allah pe pământ stătea înfiptă ca un idol, pe un divan, sub un baldachin. Voevodul Moldovei — care în ochii Turcilor nu e decât un pașă, mai mare decât alții, dar pașă — se închină de trei ori până la pământ, apoi cade în genunchi. Pe deasupra capului său, Padișahul, deschizând a lene gura, poruncește Vizirului să spună beiului îngenunchiat să-și cruțe raiaua, să fie credincios Impărăției și să plătească regulat tributul.

Cu aceleași temeneli, Domnul iese din odaie, afară, pe străzi, acasă. Acum e el stăpân!

Trei zile mai târziu pleacă în Moldova, luându-și beizadelele și droaia de boieri după el, lăsând însă deocamdată pe Ralița lui — acum Doamna Ralița — acasă la Curù-Cișmè, împreună cu Domnițele.

Mai erau, se vede treabă, cumpărături de făcut: rochii, panglici, brăe, brățare, inele, cum se și cădea pentru niște simandicoase fețe domnești.

*

Consecvent cu vorbele pe care le scrisese altădată Callimaki fratelui său că « Galații, iată-lă-i o palmă de loc de Țarigrad », noul Domn plecă din Stambul pe mare, intrând în Moldova prin portul nostru dunărean. În Octomvrie 1758 el era la Galați, și, aproape fără popasuri, o întinse în caleașca domnească trasă de 12 cai de-a-dreptul la Iași, unde, în biserica Sf. Nicolae, fu încununat a doua oară Domn al Moldovei de către Mitropolitul Iacob. Era un frumos obicei al pământului că beii Vlahiei sau ai Bogdaniei, după ce li se cântase, de ochii Grecilor și ai Turcilor « vrednicul este » la Patriarhia din Fanar, odată ajunși în capitalele lor, trebuiau, pentru a fi consacrați de popor, să mai fie odată încununați voievozi români, de către Mitropolitul Țării. Era un fel, — cum să zic? — de-a nesocoti la noi formalitățile din Stambul, un fel de nerecunoaștere a stării de fapt, o elegantă protestare împotriva puterii otomane, un rest de demnitate bătrânească.

Inceputurile domniei lui Callimaki fură grele, căci el, găsind țara pustiită de Tătari și spiritele întăritate, nu-și putu ridica dările ¹⁾; ba nu putu găsi măcar în tot cuprinsul Moldovei un singur boier care să primească a fi vistiernic. Trimise deci la Țarigrad după capuchihaia sa, un grec cu numele de Stavrachi, geniul financiar al multor alți Domni dinaintea lui, om cu vază, cu pricepere și fără rușine. Cum sosi acesta la Iași, îl și scoase ca din cutie pe medelnicerul Constantin Kogălniceanu, care, fără a fi numit vistiernic, fu totuși însărcinat cu strângerea dărilor și a haraciului. « Să te văd » i-ar fi spus Vodă.

---

¹⁾ Crâm-Gherai ceruse Sultanului recunoașterea titlului de Han, și la refuzul acestuia de a-l da, el pustiise Moldova, luând cu el și 25.000 de prizonieri. Strâns cu ușa, Padișahul îi făgăduiește recunoașterea titlului cerut, iar Gherai promite restituirea prăzei și a prizonierilor. Așa în urma acestei înțelegeri, sosise Ion Callimaki în Moldova.

Medelnicerul făcu treabă destul de bună, și pe la sate ar fi mers lucrurile strună, însă la orașe nu voiau boierii să plătească nici puținul ce aveau de dat, după toate scutirile de care se bucurau ei; ba mai mult, pretențiile lor de despăgubiri față de prădăciunile Tătarilor erau prea din cale afară de mari. Stavrachii se burzului, merse la Vodă și ceru surghiunul lor. Plecară astfel din țară Ion Bogdan, Dumitru Palladi, Filip Catargi, Ioniță Sturdza, trei Kostăchești, doi Bălșești ¹⁾, Constantin Râșcanu, Ioniță Cuza și Nicolae Buhuș. Și nu găsiră unde să-i trimită decât drept în gura Hanului în Buceag, unde fură închiși și ferecați în lanțuri (Decembrie 1758).

În timpul acesta, în Iași, boierii rămași se răsculară. Căci, zice cronica (a lui Enachi Kogălniceanu): « foarte s'au tulburat ei de aceasta, și îndată au pus gând rău în inimile lor ca să strice acest obicei scârnav, începând unul cu altul a grăi și dând știre pe la toate rudele lor, zicând că acest lucru poate să ni-l facă și nouă tuturor și vor să ne stângă de pe fața pământului pe toți. Atunci au făcut hotărâre să gonească pe Stavrachii din Moldova, și intrunindu-se cu Mitropolitul și cu toți boierii au început a scrie unii la alții ca să se strângă țara la iarmaroc și atunci sau să-l omoare sau să-l gonească pe Stavrachii. Și făcându-se iarmaroc la miezul nopții, s'au strâns mulțime de norod, care cred că nu s'au mai strâns atâtădată la alte iarmarocuri. Și trecând câteva ceasuri, după ce s'au cinstit toți cu băuturi, a intrat o vrajbă în ei de se îndemnau cu toții zicând: Plecați la curte, să vedem pe cine avem Domn, pe Călmașul sau pe Stavrachii ».

Au mers atunci unii de s'au suit în clopotnița Trei-Sfetitelor și-au început a trage clopotul cel mare, pe care auzindu-l cei din iarmaroc « s'au pornit cu toții de-au luat pe Mitropolit, zicând să meargă la Domn despre partea țării să-i spună că cer pe Stavrachii să i-l dea, iar de nu-l va da, nu va rămâne niciunul cu viață ».

Erau acolo « câteva mii de țărâtime », oameni hotărâți, ca la zile mari, cărora le mai și curgea și din sângele Domnului prin vine. Stavrachii, speriați, puse să se închidă porțile curții, orându-i pe Arnăuți, pe Seimeni și pe Beșlii « punându-i pe toți la poartă ca s'o ție ». Cu ajutorul unui cadiu, aduse trei tunuri, pe care le așeză

---

¹⁾ Manoli, Scarlat și Vasile Kostachi, Lupu și Constantin Balș.

Ion Vodă Callimachi

la scara cea mare... iar în timpul acesta el se gătia de drum. « Atunci prostimea striga cu toții: să ne dați pe Stavrachi, și punând cu toții spetele în poarta cea mare, cu toate că o țineau pe dinlăuntru, au doborât-o jos, și intrând norodul înlăuntru au început a năvăli — iar Turcii strigau în limba lor gheri! gheri — iar norodul năvălia ».

Turcii ieșiră cu săbiile scoase, și mai slobozind și tunurile, omorîră câțiva oameni, încât poporul începu să se împrăstie. Iar Stavrachi, viteazul, îmbrăcat turcește și cu turban la cap, luând și câțiva Arnăuți cu el « a încălecat și-a ieșit pe poarta grajdului și a purces la Țarigrad ».

Bun dus! Grecul nu s'a mai întors în țară niciodată, căci o fi banul bun, dar și viața omului prețuiește ceva!

Epilogul întâmplării: Boierii, nelăsându-se cu atâta, au făcut un arz la Poartă — o jalbă — trimițând acolo pe un anume Arghir Bostangiolu să ceară capul lui Stavrachi. Lucrurile ajunseră însă, acolo în Stambul, la urechile lui Constantin Racoviță, fostul Domn al Moldovei, care fiind și el unul din prietenii lui Stavrachi, opri jalba boierilor să nu ajungă până la vizir, și trimise răspuns lui Arghir că se miră « cum de nu s'a găsit alt măgar, acolo în țară, să vie cu acea jalbă! » și adaogă: « Să se întoarcă înapoi, c'apoi știe el!...! ».

Că Mavrocordat spunea despre boierul român că e « o mare mascară », treacă-meargă, fiindcă omul acela era Grec, dar ce avea Racoviță, Român neaoș, să-și măgărească neamul?!

O poruncă dela Impărăție aduse înapoi la Iași pe surghiuniții boieri, și astfel lucrurile se liniștiră « rămânând Domnul în pace de toate cele ce se tâmplase »¹⁾.

Acum putea să vie și Doamna Ralița în țară. Ea sosi, în Martie 1759, cu Domnițele amândouă, cu « dadacele moldovence » și cu slujitorime multă. Ii ieșiră întru întâmpinare Vodă cu beizadelele, boierii cu jupânesele, și cu mare alai purceseră cu toții la Curțile Domnești.

---

¹⁾ Se spunea în limba veche « a se tâmpla » pentru « a se întâmpla ». In josul actelor, martorii iscăleau: « M'am tâmplat, eu Ion cutare » pentru « m'am întâmplat » sau « s'a întâmplat » să fiu de față.

« Domnind în pace și cu bucurie » Ion Vodă începu acum să-și căpătuiască neamul, fiindcă, de! din mazil ce fusese, trebuia înălțat. Frate-său Dumitrachi murise de curând (1755), încât milele domnești se îndreptară asupra cumnatei Maria¹⁾ precum și asupra surorilor, Paraschiva și Maria. Cea dintâi mai era măritată cu Andronachi, căruia Vodă îi dădu înapoi bănia ce pierduse, făcându-l apoi, în mai puțin de doi ani, pitar și spătar²⁾. Iar pe soră-sa cealaltă, Maria Cananò, o milui cu un masiv întreg de munți, în preajma Câmpulungului, făcând și din fiul ei vitreg Constantin Cananò un mare pitar³⁾. Mai rămânea frate-său Gavril, care fiind acum Mitropolitul Thesalonicului (Salonic), nu prea mai avea ce cere. Dar se va găsi și pentru el ceva, după cum vom vedea îndată..

Intre alte multe daruri, Ion Vodă își mai milui tot neamul cu locuri în Iași, în Muntenimea de Sus și de Mijloc, și cu vii la Copou. Faima acestui vestit Copou, dela Callimaki se trage, fiindcă, făcându-și Vodă acolo « un foișor foarte frumos, de era pentru ieșirea beizedelelor la plimbare, și-au făcut și boierii fieșicare foișor pe acel loc, de cum sunt și se văd până'n ziua de astăzi ».

Beizadelele Scarlat și Alexandru erau pe atunci tinere și doritoare de petreceri. La chefuri, la nunți și vânători ele erau nelipsite. Numai că vânătoarele acestea prea erau uneori la poruncă. Un document din 28 Decemvrie 1759 arată cari sunt « boierinașii ce s'au socotit să meargă la vânătoare », printre care aflăm pe Constantin Paladi, Enachi Cantacuzino, Manolachi Kostaki, Dinu Balș, Costică Donici, Vasile Rusăt, Ioniță Gheuca, etc., trebuind fiecare să aducă un număr însemnat de oameni cu ei, armășei, aprozi, cupari și copii de casă. « Poruncim Domnia Mea » încheie documentul « să mergeți toți la vânătoare, și dumneata vătave de copii, să stai zapciu să meargă toți ».

Petreceri cu sabia la spate!

În timpul acesta Domnițele se găteau de nuntă. Cea mai mică, Mărioara, era logodită, după cum am văzut. Cea mai mare, Savastița,

¹⁾ Fiica lui Alexandru Sturdza. Fiul ei Ion avea numai 9 ani.

²⁾ Andronachi muri și el în curând, iar văduva sa Paraschiva se mărită a doua oară cu Nicolae Pătrașcu.

³⁾ Gheorghe Cananò, al doilea soț al Mariei, murise și el de curând, iar fiii lor Șerban și Ion, erau încă minori.

era văduvă și trebuia căpătuită acum, cât era tatăl ei Domn. Și astfel se gândi Ion Vodă, că dacă fusese alungat Stavrachii din țară, el, fără Greci, ar fi dus-o prea greu. Nu că-i erau foarte dragi, lui care rămăsese atât de Moldovean, dar erau ei mai învățați în mânăuirea banului. Și se întâmplă că tocmai atunci, în spre toamnă, se sfătui în Țarigrad tot neamul Drăceștilor ca să intre în slujba acestui Domn « și scriindu-i ca să primească, el a primit » fiindcă oamenii aceștia jucau acum rolul cel mai mare la ușa vizirului.

Drăceștilor, dela Draco¹⁾, le spuneau cronicarii Sugești, în loc de Suțești (Suțu, Soutzo). Ei erau cinci frați, fiii lui Constantin Draco-Suțu și ai Mariei Rosetti, și anume: Alexandru, Nicolae, Mihai, Enachi și Dumitru. De altfel Nicolae, fiind însurat cu o Hrisoscoleu, era poate o încuscrire între neamul Callimakilor și al Suțeștilor. În tot cazul, în toamna aceia 1759, Ienachi Suțu venind la Iași cu frate-său Mihai pentru a aduce caftanul de întărire lui Ion Vodă, acesta-i ținu în țară, făcându-i pe Ienachi mare hatman și pe Mihai vel căminar.

În timpul domniei lui Ion Callimaki mai trecuseră prin Iași și alți Greci de vază, ca Scarlat Caradja, viitorul Dragoman, și Alexandru Ipsilanti, viitorul Domn. Dar se vede că niciunul nu plăcu lui Vodă atât de mult cât i-a plăcut tânărul Mihai Suțu, deoarece pe el îl alese dintre toți ca să-i fie ginere. Și îndată, în iarna 1760, se și făcu nunta Domniței Sevastia, văduva lui Vlastò, cu cel mai mic din feciorii lui Constantin Suțu, Mihai, care va ajunge mai târziu în scaunele amânduror țărilor, făcând astfel din nevasta lui o Doamnă. În 1760 Domnița n'avea decât 22 de ani, și va avea 45 când va ajunge întâia dată Doamnă. Nunii mari la această nuntă au fost însăși Ion Vodă și Doamna Ralița, făcându-se, zic Letopiseții « și masă boierilor de s'au veselit ».

Acuma, alta.

În timpul acesta sosise dela Salonic și Mitropolitul Gavril, fratele mai mare al Domnului, om deci cu mult peste 70 de

---

¹⁾ Draco, sau Dracu, era o poreclă, tradusă din turcăscul Şaitan (Satana) pe care o dădeau Turcii oamenilor ageri la minte. Astfel, primul Cantacuzino ce cunoaştem, a fost supranumit Şaitan-Oglu (Fiul Satanei) iar primul Rosetti, era tot Draco.

ani¹⁾. Vodă trimesese înaintea lui un alai de frunte să-l aducă cu cinste la curte « întâmpinându-l ca pe un Mitropolit și frate de Domn, mergând toate rudeniile, și toate surorile, și cumnații, de se împreunau cu Sfinția Sa ». El fu găzduit la Curte, unde i se dădură mai multe odăi și un loc la masa domnească « mâncând nelipsit cu Domnul și cu rudele ». Ii dădu Vodă și venitul unei biserici. . . Dar nu pentru masă, casă și un mic ajutor bănesc îl adusese pe frate-său tocmai dela Salonic. Gândurile lui erau altele.

Cu toate că medelnicerul Kogălniceanu făcuse rânduială în finanțele țării, iar vistieria o luase acum Ioniță-Cantacuzino Deleanu, totuși veniturile nu erau îndestulătoare. Vodă se gândi atunci să înființeze din nou darea văcărîtului, desființată de Constantin Racoviță în 1756. Treaba aceasta era însă foarte anevoioasă, fiindcă desființarea văcărîtului se făcuse printr'o carte de blestem a Patriarhilor din Constantinopol, Alexandria, Antiohia și Ierusalim, și afurisenia împotriva celor ce ar călca-o era cumplită: « Fierul și pietrele să putrezească, iar trupul lor să rămână în veci! » Doar Eminescu a născocit un blestem mai grozav, când a spus:

» *Cine-ar îndrăgi străinii*
 » *Mânca-i-ar inima câinii,*
 » *Mânca-i-ar casa pustia*
 » *Și neamul nemernicia ».*

Vodă Racoviță strânsese mulțime de norod la Mitropolie, iar după cetirea Liturghiei, Mitropolitul Iacob, cu Sfintele Daruri în cap și în mână, cetise cartea de blestem a celor patru Patriarhi. . . « strigând norodul la fieștecare cuvânt amin, care nu putem arăta ce huet era în biserică de strigarea norodului » zice Enachi Kogălniceanu, carele era de față.

Un an mai târziu, Racoviță părăsind domnia, urmașul său Scarlat Ghica se ținuse de capul Mitropolitului să deslege văcărîtul de afurisenie. Bătrânul păstor duhovnicesc al Moldovei se rugase însă de Domn să nu-l silească să deslege un lucru ce singur a legat, și arătându-i cărja « Luați-o și faceți ce știți » zisese.

---

¹⁾ El sosise la Iași în toamna 1759, cam puțin înainte de venirea lui Suțu cu caftanul domnesc.

Mitropolitul Gavril Callimaki

Veni acum rândul lui Callimaki să ceară deslegarea afuriseniei. Dar cu un om ca mitropolitul acesta, ce putea face el? Se gândi deci să-l înduplece să-și părăsească scaunul.

« Socotind Vodă pe cine să pună la mijloc să isprăvească această slujbă, au găsit cu cale ca să pună pe Vasile Gane. Și apucându-l Gane pe Mitropolitul Iacob, de zi, de noapte, nelăsându-l în pace, îndemnându-l ca să ia câteva pungi, pentru paretis¹⁾ peșin, și după aceea și Domnul și boierii îl vor căuta cu scutiri și cu alte mili, petrecându-și viața în liniște, păzindu-și biserica, și-l vor avea toți în cinste ca pe un Mitropolit vechi și bătrân ce-au fost acestui pământ al Moldovei ».

Bietul om, de voie de nevoie, în schimbul a 30 de pungi, s'a înduplecat. A adunat la Mitropolie încă odată tot norodul și i-a spus aceste cuvinte, care-ar fi mai frumoase de nu ne-ar suna în ureche, odată cu vorbele lui, și galbenii din pungă:

« Iată că m'am lepădat și de Mitropolie și de cinste și de toate ale acestei lumi, numai focul jurământului să nu-l iau în cap și în suflet; și socotiți că suntem toți musafirii acestei lumi și în ceea lume avem a trăi și a răspunde la toate faptele noastre, și fiți să-nătoși ».

« Zic că mulți din boieri și din jupânese au fost plângând » adaogă Kogălniceanu, care se poate să fi vărsat și el o lacrimă la auzul acestor vorbe.

Acuma, c'o fi sau n'o fi plâns boieri și jupânese, vorba e că scaunul mitropolitului era vacant. Fratele Domnului fu înălțat în el. Acolo, pe loc, în biserică, Ion Vodă îi dădu poterîța și-i sărută mâna. Afurisenia fu deslegată, darea văcăritului reînființată, și de bucurie merșeră toți la Curte, unde li se aduse cafea, dulceață, șerbet și fumătoare.

« Atunci au chemat Domnul și pe Vasile Gane ca să-l cinstească cu boierie pentru slujba ce-a făcut²⁾. Intrebându-l ce pofteste, el au răspuns că este om bătrân și nu i se cade, iar mila ce este să o facă

¹⁾ Paretis înseamnă demisie.

²⁾ Vasile Gane era diac de Divan, și omul de încredere al lui Callimaki. El se trăgea din Găneștii din vremea lui Ștefănița Vodă și ai lui Petru Rareș (vezi vol. I) și era frate cu pitarul Miron Gane, tatăl banului Ioniță, din care se coboară Găneștii de azi (ramura boierească).

cu el, s'o facă cu fiul său Ștefan, că-i mai tânăr. Atunci au adus pe fiul său și l-au îmbrăcat cu caftan, dându-i paie de comisia cea mare ».

În mai puțin de doi ani toate merseră după voia Domnului, țara era potolită și belșugul începea iar să se arate pe întinsele lanuri și pășunaturi moldovenești. Ion Vodă își întoarse din nou privirile către ai săi, ca nu cumva să moară înainte de a-și vedea toți copiii căsătoriți și înzestrați. Era bătrân acuma voevodul, peste 70 de ani, și începuseră cu încetul și puterile să-l mai lase. Se făcuse friguros « fricos de frig » cum spun Letopiseții « că și vara umbla cu două blănuri și aprindea mangal în odaie ». Așa dar, înainte de toate, trebuia să vadă pe fiul Grigore însurat, că era cel mai mare din copii și va trebui să statornicească el neamul. Ii găsi deci o logodnică bogată și de neam mare, cum se și cuvenea, pe Ileana Mavrocordat, fata lui beizadea Alexandru, care era fiul lui Vodă Nicolae și fratele lui Constantin Voievodul. Ileana era deci vară primară cu logodnicul viitoarei sale cumnate, Mărioara Callimaki, cea care era făgăduită lui Alexandru Mavrocordat Delibey.

« Așezând vorba cu părinții (care se aflau la Constantinopol) au luat-o pe Ileana cu zestrea ei și cu blagoslovenia părinților și a fraților ei, și au adus-o în Moldova... și așa, au făcut nuntă cu toată boierimea, cununându-i părintele Mitropolitul, și făcând mare veselie între tot norodul ».

Nunta aceasta, care a avut loc în vara 1761, s'a isprăvit în chipul cel mai neașteptat din lume. Pe când stăteau încă nuntașii de se veseleau, în ziua a 7-a sau a 8-a, când era cheful gata să se spargă, Ion Vodă fu chemat la o parte de către Niculachi Postelnicul, c'avea ceva să-i spună, în altă odaie, singuri amândoi.

Postelnicul Niculachi Suțu era fratele mai mare al lui Mihai, ginerele Domnului (cel care ținea pe Domnița Sevastia). El era și Baș-Capuchihaia lui Ion Vodă la Poartă și sosise de curând din Țarigrad, aducând mirelui pe mireasa sa. Se spunea chiar în Iași că grăbirea nunții lui beizade Grigore cu Ileana Mavrocordat se făcuse după stăruința capuchihaiei, care era zorit să se înapoieze la Stambul, cu slujba. Dar adevărul era altul, anume acel pe care i-l destăinuie Suțu lui Callimaki, când stătură amândoi singuri de vorbă, după nuntă, în camera Domnului. Acolo trebui Ion Vodă să afle că

« de vreme ce este Măria Sa ajunsă de vârsta bătrânețelor » a hotărît Poarta să-l lase să se odihnească, și să dea domnia fiului său Grigore.

Ce s'o fi petrecut la auzul acestor vorbe, în sufletul bătrânului voevod, nu putem ști. Zic Letopiseții că foarte s'ar fi bucurat, dar foarte nu ne vine să credem. Dar în fine, să zicem « qu'il fit bonne mine à mauvais jeu », și în tot cazul, după cumpănirea faptului, nu putu decât să fie mulțumit că mazilirea sa, în loc să ducă la ștreang, ca atâtor alți voevozi, ducea la domnia fiului său.

Lucrurile se petrecuseră deci în urmă frumos și demn. Nu numai Enachi Kogălniceanu, care era un sentimental, dar și Gheorgachi, al doilea Logofăt, cel care-a scris « Condica obiceiurilor vechi și noi a Prea Înălțaților Domni », devin ditirambici când povestesc înscăunarea noului voevod, de către părintele său « cum nu se mai văzuse dela Ștefan cel Mare », cred ei.

Joi, în luna lui Iunie, în 7 zile, dimineața, chemă Ion Vodă pe toți boierii la Curte, și pe toți Vlădicii cu Mitropolitul în frunte, și strângându-i în spătăria cea mare « au adus Domnul pe beizadeaua Măriei Sale, Grigore, și după cum sta bătrânul în scaun, a pus pe Divan-Efendi de l-a îmbrăcat cu caftan. Apoi s'a sculat bătrânul în picioare, zicând: Iată, fătul meu, Dumnezeu a vrut ca să fiu eu stăpân acestui loc până astăzi; iar acum te-a miluit pe tine cu stăpânirea acestui loc. Și eu de astăzi înainte nu mai sunt Domn, căci pe tine te-a ales Impărăția ca să fii Domn și purtător de grijă acestui pământ. Și iată și eu te blagoslovesc și te întemeiaz, puindu-te în cel înalt scaun al acestei țări. Și luându-l de mână, l-au pus în scaun la 1761 ».

În timpul acesta, dincolo, în cămărilor Doamnei, se făcea o ceremonie la fel pentru mireasa Ileana. A adunat Doamna Ralița pe toate jupănesele, mari și mici, și și-a adus nora de-a înscăunat-o, zicând în auzul tuturor: « De astăzi înainte aceasta vă este Doamnă ». Și cronică adaogă că « au mers toate jupănesele de i-au sărutat mâna, zicându-i să-i fie într'un ceas bun și să trăiască până la adânci bătrânețe în luminat scaunul Măriei Sale ».

Urările acestea nu fură Doamnei Ilenei cu noroc, după cum se va vedea mai departe.

Fostul voevod Ion Callimaki și fosta lui Doamnă Ralița hotărâră să-și petreacă bătrânețele la Constantinopol, în casa lor de pe

malul Bosforului, la Curù-Cișmè. Cât de moldoveni rămăseseră ei în suflet și în grai, obiceiul unei vieți întregi îi trăgea totuși acolo unde își făcuseră viața, la căminul lor, în care Doamna trăise 25 de ani, iar Domnul aproape 50. La vârsta lor se leagă omul de locuri și de obiceiuri, de amintiri mai multe decât de viață.

Dar înainte de-a pleca, mai era o treabă de isprăvit, încă o nuntă, acea a fetei mai mici, Domnița Mărioara. Logodită de vreo patru ani, acum trebuia repede măritată, înainte ca părinții ei să părăsească pentru totdeauna meleagurile moldovenești. Tatăl lui beizade Alexandru, voevodul Constantin Mavrocordat, era acum din nou Domn în Muntenia. Trimiseră deci la București după el și la începutul lui August se făcu la Iași nunta acelei sperioase Domnițe, care, din pricina unui baron străin, călcase totuși obiceiurile bătrânești și-și săruta de patru ani logodnicul. Nuni mari fură noul voevod Grigore, fratele miresei, și Doamna Ileana, vara mirelui.

Acum puteau pleca și bătrânii. Indată după nuntă, cu calabalâc, cu alai, poate luând cu ei și pe beizadea Alexandru, că era singurul lor copil rămas necăsătorit, se duseră foștii voevozi, prin Galați pe unde veniseră, să-și isprăvească viața acolo unde o trăiseră. Dar se vede că pentru cine știe ce păcate care trebuiau ispășite — poate pentru deslegarea celui blăstăm — «fierul și pietrele să putrezească, iar trupul lor să rămâie în veci» — Dumnezeu se apucă să uite pe bătrânii aceia, de curgeau zilele, și lunile și anii, iar ei nu mai mureau. A trăit bătrânul și moartea, prin sabie, a fiului său Grigore Voevod, în 1769, și a mai trăit după aceea încă 11 ani. S'a stins abia în 1780, acolo în Țarigrad, bătrân de 90 de ani.

Doamna Ralița, care trebuie să fi avut și ea atunci peste 70 de ani, se întoarse în sfârșit în țară, smerită călugăriță la mănăstirea Ciuhurului, în meleagurile basarabene ale Orheiului, lângă locul de baștină al neamului Călmașilor.

Acolo i se află mormântul, alături de-al maicei Panaghia, cumnata ei, acea soră a lui Ion Vodă, pe care o chemase ca mireană Paraschiva a armașului Andronachi.

DOAMNA ELENA A LUI GRIGORE VODĂ

De fapt ar trebui ca pe măsură ce ne apropiem de epoca modernă, să se înmulțească numărul documentelor din care s'ar putea culege amănunte privitoare la viețile nevestelor domnitorilor noștri. Dar departe de-a fi astfel, putem spune că dimpotrivă se imputinează știrile ce avem despre acele tovarășe de viață ale domnilor fanarioți, asupra cărora cronografiile timpului tac, și ale căror scrisori, acte, socoteli, izvoade, au fost sau mistuite de foc, sau risipite de nepăsarea acelor nepoți cari, în a doua jumătate a veacului trecut, și-au desmățat și averile prin meleagurile străinătăților. Și mai e poate și altă pricină: femeile aceste erau prea șterse ca să vorbească Istoria de ele, prea alungate din planul întâiu al vieții în iatacul gineceelor (cărora se ajunsese a li se spune și hareme), mai mult soții, fiice și mame, decât « Doamne » ca acele de altădată, care se învredniceau nu numai a fi uneori bune sfătuitoare ale soților lor, dar să și ducă la nevoie « trebile țării » în spinare.

Cele mai multe știri ce avem despre ele, pentru vremurile acele, ne vin dela călători străini, dela secretari domnești, sau dela dascăli de limbi, cari, în Memoriile lor, scapă uneori câte un nume sau câte o anecdotă. Și-am văzut astfel pe baronul de Tott vorbindu-ne frumos despre fetele bătrânului dragoman Ion Callimaki, alții despre altele, prea puține de toate.

Despre Doamna Elena a lui Grigore Vodă Callimaki sunt știrile sărace, cu toate că e arhiva familiei bogată. Ea era fata lui Alexandru Mavrocordat și a Smarandei Sulgearoglu. Deși fiu de domn, al lui Nicolae și frate de Domn, al lui Constantin și Ion, beizadea Alecu nu domnise el însuși, pesemi-te fiindcă nu-i venise rândul, fiind cel

mai mic dintre copiii lui Vodă Nicolae. În 1761, când își mărită fata cu Grigore Callimaki, el avea abia 43 de ani, și încuscrirea aceasta— urmată îndată de cealaltă căsătorie, a lui Alexandru Mavrocordat Deli-bey cu Mărioara, sora lui Grigore Callimaki — era menită să întărească la Poartă poziția acestor familii, față de acea a Racovițeștilor și Ghiculeștilor.

Inceputul măririi Ilienei Mavrocordat se prezentase sub cele mai norocoase auspicii. Sosită la Iași, în vara anului 1761, pentru a se mărita cu beizadea Grigore al lui Ion Vodă Callimaki, după strălucitele serbări ce avuseseră loc la vechea Curte Domnească, încă în toiul nunții, în ziua a opta, sosise deodată dela Poartă firmanul de domnie al soțului ei, care trebuia să înlocuiască în scaunul Moldovei pe bătrânul lui tată. Am văzut mai sus cum serbările nunții se prefăcură în serbări de încoronare, și cum bătrâna Doamnă Ralu, poftind pe nora ei să se așeze în scaunul părăsit de dânsa, spusese jupâneselor adunate acolo: « De azi înainte, dumneaei vă va fi Doamnă ! ». Iar cucoanele boierilor se apucară, sărutându-i mâna, să-i dorească viață fericită și lungă și « să moară în scaun ».

Când ocupară ei tronul Moldovei Domnul Grigore Callimaki era un tânăr de vreo 26 de ani, inteligent și cu o destul de bună învățătură, deși mai puțin meșter în cunoașterea limbilor decât tatăl său și decât frate-său Alexandru. Și apoi nu prea știa rosturile țării și meșteșugul ocârmuirii. Bătrânul Voevod detronat trebui să mai rămână vreo 2—3 luni la Iași, să-l îndrume pe calea domniei, iar după plecarea acestuia la Constantinopol, încă mai rămase el o vreme sub un fel de epitropie a boierilor mai bătrâni. Dar, la urma urmei, era un om de treabă, cinstit și cu intenții bune, încât n'au ce se plânge țara de el, afară de boierii Kostăchești, scoși din pâine și cari la rândul lor vor încerca să-i scoată lui Vodă Grigore domnia.

Amănunte interesante despre viața mai intimă a Curții acestui Domn ne-o dă un italian, abatele Giuseppe Boscovich, care trecu prin Iași, în anul 1763, întovărășind pe ambasadorul englez Porter, care se întorcea din Turcia în țara lui. Ei nemeriră în Capitala Moldovei tocmai în zilele când i se adusese lui Callimaki, după doi ani de domnie, firmanul de reinnoire. Boscovich ne arată, într'o limbă plăcută, că ceremonia aceasta trebuind să aibă loc într'un

colț afară din oraș, în spre mănăstirea Frumoasa. El, care era găzduit la curtea domnească din acea mănăstire, se sculă cu noaptea în cap și o apucă pe jos, pe câmp, spre a nu pierde chilipirul unei atare priveliște. Abia pe la 10 dimineața văzu ieșind din târg o mulțime de oameni călări și, luându-se după ei, află pe un dâmb « una specie di loggia, coperta di un tetto sostenuto da pilastri di pietra » — să-i zicem o estradă acoperită — sub care se adăposti și el. În fața acestei estrade era un cort mare rotund, cu latura dinspre oraș deschisă, în care urma să aibe loc ceremonia. Cam pe la ceasul 11 sosi în sfârșit alaiul: printre două rânduri « bine strânse » de călăreți, purtând o mulțime de frumoase steaguri care fâlfâiau în vânt, veneau din oraș Vodă și boierii călări, urmat de cler, de negustori și de prostime, pe jos, înghesuți. Întrebat fiind de unul din boierii de pe estradă dacă el, Boscovich, face parte din oamenii Ambasadorului Porter, la răspunsul său afirmativ, fu condus pe dată în cortul lui Vodă. Il găsi pe acesta așezat pe un frumos divan, având pe frate-său Alexandru în picioare, lângă el. Imprejurul lor stăteau boierii cei mari în picioare și ei. Nu erau în încăperea aceea decât doi oameni așezați, Vodă și... secretarul său turc, căci oricât de mic ar fi fost acesta în slujbă, era un dreptcredincios, care nu se putea înjosi să stea în picioare în fața ghiaurilor.

Auzind Callimaki că e Boscovich acolo, îl chemă la el și-i spuse că-i pare bine să-l cunoască, fiindcă-i vorbise Porter de dânsul, de acum câțiva ani, când erau cu toții în Constantinopol. Ii mai spuse că dorește să se ție mai aproape de el, pentru a putea vedea bine ceremonia, iar că mai apoi îl va pofti la Curte, pentru a se întreține câtva timp mai intim cu dânsul. Ii dădu din cafeaua, din dulceața și din apa sa parfumată — cinste pe care nu o făcea nici celor mai veliți boieri — ceea ce uimi pe abatele italian, care nu se aștepta la atâta politeță într'o astfel de țară — « tali finezze in tal paese!! » Inghite, Române!

Pe urmă se desfășură ceremonia confirmării. Vodă se sculă de pe divan, îmbracă caftanul, luă firmanul din mâna Turcului, îl duse la frunte, la piept și la gură, și-l înmână secretarului său, care-l ceti în auzul tuturor, stând de data aceasta cu toții în picioare, chiar Voevodul. Eșind apoi din cort, Grigore Vodă încălecă un murg arăbesc, pe spinarea căruia se aruncase peste șea un valtrap

țesut în fire de aur — un dar de-al Sultanului — și porni spre oraș cu același alai cu care venise, adică urmat de boierii călări, de popi

Grigore Vodă Callimaki

și de mulțime. Boscovich rămase în urmă, singur, pe câmp, să privească acel spectacol, în adevăr măreț pentru o atât de mică

Eminentă — quello spettacolo veramente superbo da quelle piccola eminenza! Mai înghite odată!

Trei zile mai târziu, la 6 Iulie 1763, abatele fu primit în audiență oficială, împreună cu alți trei tovarăși de-ai lui. Curtea Domnească i se păru Italianului, obișnuit cu palatele Medicilor și Sforților din Florența și din Milano, o casă mare de piatră, temeinică și încăpătoare, dar o vechitură « senza alcun buon gusto, e senza alcun ordine » Și-o fi închipuit popa c'o să găsească acolo fresce de Michel Angelo, și nu știa că vechitura aceea fusese clădită de amărâți veevozi moldoveni, cari-și apăraseră în vremuri, dinlăuntru ei, cinstea lor și a bietului de neam românesc.

Intr'o cameră curată, dela ferestrele căreia se vedea șesul Bahluului și, sus pe deal, mănăstirea Galata a lui Petru Șchiopul, Italianul văzu, în afară de obișnuitele sofale de-a-lungul pereților, o masă de scris, o bibliotecă « cu cărți bune și frumos legate » și două globuri, al cerului și al pământului. Acolo îl primiră beizadea Alexandru, fratele lui Vodă, și d-l Laroche, secretarul pentru limba franceză, fostul dascăl al fiilor dragomanului Ion Călmașul. Trecând apoi într'o odaie alăturată, mică, plină de boieri curteni, înșirați în picioare de-a-lungul pereților, Boscovich zări în fund, pe un divan înălțat pe-o estradă, pe Vodă Grigore care-l primi cu multă bună voință. Pofțiți pe cele patru scaune așezate în fața divanului, oamenii ambasadorului Porter — care urma să fie primit abia mai târziu — fură întâiu « tratați » cu nelipsitele cafele și dulceturii, iar apoi « se schimbară complimente reciproce » în limba greacă și italienească. Vodă știa puțin italienește și destul de bine franțuzește, însă protocolul nu-i îngăduia să vorbească altă limbă decât cea grecească. Conversația, prin tălmaci, fu deci destul de anevoioasă, și Callimaki o scurtă, pofțind pe Boscovich să vie după prânz, singur, la o conversație intimă, fără martori. Preotul italian se indeletnicea cu știința Matematicii, iar Vodă Grigore, care știa puțin de câte toate, voia să afle ce mai este nou în « Evropa », în materie de calcule cerești.

Și astfel, către seară, mai veni odată Italianul la Curte, având la subsioară un telescop, mare de « trei picioare ». Era o invenție nouă de abia doi ani, a astronomului Dolland. Ochianul acesta avea un dublu obiectiv, cu două feluri de lentile, la capătul căruia

se putea adapta un mic instrument cuprinzând o oglindă mobilă de metal, cu care, într'o « cameră obscură », se puteau trimite pe perete chipul soarelui sau al lunii, spre a-i vedea petele și eclipsele. Mai avea Boscovich cu el alte mici aparate pentru deviațiunea luminii, separațiunea culorilor, (spectrul solar) etc. Și, într'una din odăile Curții Domnești, se apucară cu toții, Vodă Grigore, beizade Alecu, Laroche și Boscovich, să reflecteze soarele pe perete și să vorbească împreună, ba franțuzește, ba italienește — Vodă o mai dădea și pe grecește — despre astronomie, despre planeta Venus, despre fizică și « alte soiuri de literatură » ¹⁾.

Iată deci că « tali finezze in tal paese » începea să devie un lucru firesc și pentru popa din Italia.

Grigore Callimaki era de altfel nu numai un om iubitor de cultură — Condica obiceiurilor vechi și noi ale Curții Moldovei fusese scrisă de logofătul Gheorgachi după porunca sa — dar și un administrator bun și drept, care în loc de a-și asupri poporul cu noi dări, ca atâția alți voevozi, desființă dimpotrivă din cele existente. Astfel găsind viile grevate cu două feluri de impozite, pogonăritul (dare pe pogoane) și vadrăritul (dare pe recoltă), el desființă pe cea dintâi, micșorând chiar și pe a doua.

Prin intrigi bine alcătuite în culisele Seraiului, domnia lui Grigore Vodă fu totuși întreruptă printr'o mazilire de trei ani. În locul său vestitul Stavrachî (cel care fusese alungat din Moldova, dar care la Țarigrad trecea drept « Domnul Domnilor » ²⁾) făcu să fie numit Grigore Ghica, fiul fostului dragoman Alexandru. Iar Vodă Callimaki porni, cu Doamna Îleana și cu doi mici copii în cărcă, acasă la Constantinopol, unde-i așteptau bătrânii încă în viață, în frumosul lor palat dela Curù-Cișmè. Era în 1764.

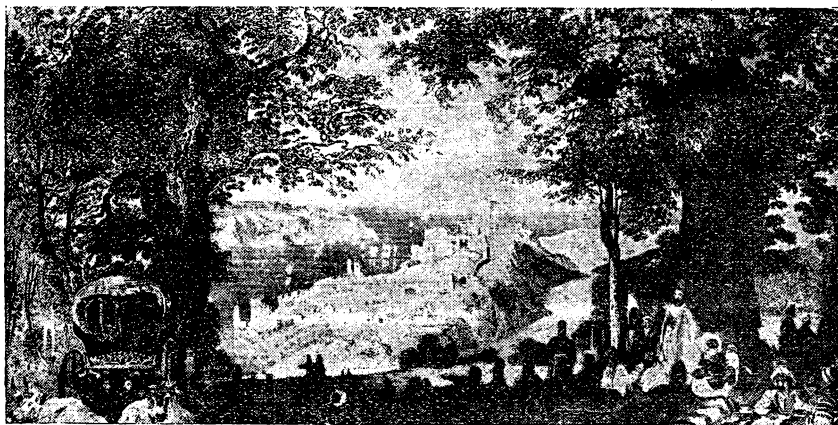
Odată cu Vodă Grigore și cu familia lui, sosi la Constantinopol și Alexandru Mavrocordat, tatăl Doamnei Ilienei, care după nunta fetei lui rămăsese la Iași, unde i se pusese la dispoziție două odăi la Curtea Domnească, dându-i-se și « cai, butci, strae » cum se și cuvenea pentru o față simandicoasă ca a sa, fiu, frate și socru de

---

¹⁾ « E di altri generi di letteratura ».

²⁾ Vom vedea în curând cum a fost jalnicul sfârșit al acestui genial intrigant.

Domni. Dimpotrivă, mama Doamnei, Smaranda Mavrocordat¹⁾, nu se mișcase de loc din Țarigrad, unde pare a fi locuit cu soacră-sa, tot Smaranda și ea, fostă Doamnă de-a doua a lui Nicolae Vodă Mavrocordat. Ce neînțelegeri erau între părinții Doamnei Ilienei, de trăiau despărțiți, nu se prea poate ști. Dar ceea ce știm e că scurtă vreme după sosirea sa la Constantinopol, Alexandru Mavrocordat înebuni « din multă temere ce își temea femeea lui » ne spune Mihai Cantacuzino, un contimporan și rudă de-a lor. Vorbele aceste neînțelese înseamnă poate că era jupâneasa Smaranda ușuratecă,

Vedere de pe Bosfor

și soțul ei gelos. În tot cazul, după câțiva ani « trăind așa fără minți, muri »²⁾.

În Martie 1767, Grigore Callimaki căpătă iarăși domnia Moldovei, și după serbările investiturii — caftan, cucă, tuiuri, muzici și alaiuri — se întoarse din nou în țară « cu mare pompă » scrie Enachi Kogălniceanu « luând pe mulți boieri greci cu Măria Sa, și luându-și ziua bună dela părinții Măriei Sale, ca și când știa că nu-i va mai vedea ».

¹⁾ Era sora postelnicului Constantin Sulgearoglu.

²⁾ Genealogia Cantacuzinilor, pag. 393.

Nu că erau bătrânii Callimaki prea aduși de ani — ei vor mai trăi încă multă vreme — dar erau zilele Domnului numărate. În timpul domniei aceștia de-a doua, izbucni din nou războiul ruso-turc, care dela o vreme încoace începea să devie endemic. Grigore Callimaki fu însărcinat să strângă proviziile trebuincioase armatei otomane, în care scop Sultanul îi și trimise foarte mulți bani — se vorbea de vreo 6—700 de pungi. Deși om plecat Turcilor și de bună credință, totuși Vodă făcu un lucru mai mult sau mai puțin ciudat. El fiind foarte îndatorat, căci fiecare schimbare de Domnie costa o avere, se apucă să plătească din banii aceștia pe creditorii care-l strângeau de gât și printre care se afla de altfel și frate-său Alexandru. Cu ce-i rămase nu mai putu strânge proviziile, nu destule în tot cazul pentru a mulțumi o armată ca cea turcească. Din clipa aceea se năpustiră pe capul bietului Callimaki toate nenorocirile deodată: Rușii, trecând Nistrul pe neașteptate, puseră mâna pe depozitele de grâne dela Soroca, luând cu ei și 5000 de oi dela Bender; în fața Fălciului, peste râul Larga, Vodă rânduiuse pe un boier să facă un pod pentru artileria turcească, iar porunca sa nefiind executată, tunurile, duse prin vad, se îpotmoliră acolo, de i-a trebuit seraschirului 40 de pungi ca să le scoată din noroi; și în sfârșit, o sumă de boieri nemulțumiți, în frunte cu frații Kostaki și poate și cu vistierul Ioniță Cantacuzino-Deleanu, făcură o plângere la Poartă împotriva Voevodului lor. Acesta, buimăcit de atâtea pacoste ce se abătuseră dintr'odată pe capul lui, ceru el singur mazilirea sa. Însă noul dragoman al Porții Nicolae Suțu (fratele lui Mihai, care luase în căsătorie pe sora Domnului, Sevastița) mai având de luat dela Callimaki o însemnată sumă de bani, sfătui pe Vodă să-și retragă cererea, ceea ce fu spre nenoroțirea tuturor, și în deosebi pentru Voevodul Moldovei. Căci, cu sau fără voia lui, el fu totuși mazilit, ridicat cu sila dela Movila Răboaie lângă Huși, unde se afla, și dus în lanțuri la Țarigrad. Acolo, băgat la închisoare împreună cu frate-său Alexandru și cu dragomanul Nicolae Suțu, după scurtă vreme fu osândit la moarte. Capul suprem al credinței mahometane, Muftiul, care era din vechi însărcinat cu darea acestor sentințe, ar fi refuzat, zice-se, să condamne pe un om, care s'ar fi arătat slab în împrejurări grele, dar despre care nu se putea spune că este un trădător. Însă Mustafa Han al II-lea, Padișah al

Ottomanilor, luă dinaintea lui Allah răspunderea acestui omor, poruncind uciderea lui Callimaki și desființând de atunci amestecul Muftiului în sentințele capitale ¹⁾.

Executarea avu loc în ziua de 28 August 1769.

Împreună cu Domnițele sale, micuțele Marghioala, Ralița și Smaranda ²⁾ Doamna Ileana părăsise mai dinainte țara. O trimisese Grigore Vodă la Țarigrad, pentru a o scuti de priveriștea războiului ce-ar fi putut cuprinde toată Moldova, neputând bănuși că dincolo, pe malul Bosforului, ea va trebui să vadă în curând chiar capul lui țintuit de poarta Seraiului.

Zilele amărâte ale văduviei sale le petrecu Doamna Ileana în casa bătrânilor ei socri, cari mai trăiau amândoi spre ispășirea cine știe căror păcate, și care pentru a-și alina durerea de moartea fiului, luară la ei pe nora și pe nepoții lor. Dar după trecerea din viață, la vrâsta de 90 de ani, a fostului Voevod Ion Callimaki, Doamna Ralița întorcându-se în Moldova pentru a se călugări, luă cu ea în țară pe Doamna Ileana și pe fetele ei.

Sosite la Iași în 1780, aflăm despre ele că Alexandru Callimaki, fratele lui Grigore Vodă, ar fi vrut să-și înzestreze nepoatele, rămase sărace de pe urma morții unui tată plin de datorii. Însă mândrele fete nu se învoiră a primi bani dela un unchiu pe care-l priveau ca vinovat de moartea tatălui lor. Căci, ziceau ele, dacă acesta n'ar fi cerut banii ce-i datora fratele său, el ar fi putut face față la aprovizionarea armatei turcești, n'ar fi fost deci mazilit și nici omorât. Nu voiră deci « să pună preț pe simțimintele de remușcare ale unchiului Alexandru » zicea un descendent de-al lor, cam 80 de ani după această întâmplare ³⁾. În schimb ele primiră protecția lui Ioniță Cantacuzino-Deleanu, care și el păstrase, ne asigură A. D. Xenopol, o muștrare de cuget, crezându-se părtaș, prin părțile sale, la soarta Domnitorului. Așa să fie? Și dacă a fost așa, ne fulgeră o bănuială. De ce să primească ele dela străinul Cantacuzino, ceea ce refuzaseră unchiului Alexandru? Și de ce Doamna

¹⁾ Iacovachi Rizu Nerulos: « Histoire moderne de la Grèce » Genève, 1828, pag. 70.

²⁾ Un fiu Ion, născut în 1762, muri la vrâsta de doi sau trei ani.

³⁾ A. Cantacuzino către Edgar Quinet în 1856 (« Convorbiri Literare », XVIII).

Ileana s'a întors din Constantinopol în Moldova, pentru a trăi din mila unui fost dușman, când n'a vrut să trăiască din mila fostului cumnat? Nu cumva între încă tânăra văduvă a lui Grigore Vodă și între boierul din Deleni...? Sigur e că vel vistierul Ioniță Cantacuzino înzestră el pe fetele Doamnei Ileana, măritându-le pe toate trei cu foarte simandicoase fețe. Domnița Marghioala, cea mai mare, luă pe Grigore Sturdza, devenind astfel mama viitorului Domn al Moldovei Mihalachi Sturdza, Domnița Smaranda, cea mai mică, luă pe Alexandru Hangerli, devenind ea însăși, în 1807, o foarte efemeră Doamnă a Moldovei. Și în sfârșit, Domnița Ralu, cea mijlocie, se mărită cu Matei Cantacuzino-Deleanu, fiul vistierului Ioniță, care înțelese astfel să-și pecetluiască filotimia sau erotimia, printr'o cât mai strânsă legătură de familie.

DOAMNA RUXANDRA A LUI ALEXANDRU VODĂ

Ce vieți și acelea! Cât sbucium, câtă râvnă, câtă mândrie, câtă deșertăciune, și în schimb ce puține zile fericite, iar adeseori, ba chiar aproape întotdeauna, ce tragice sfârșituri. Alexandru, al doilea fecior al bătrânului Ion Vodă, (din șireaua Callimakilor al treilea Voevod), a fost, ca și înaintașii lui, un om cumsecade, dar foarte năpăstuit de biografii săi. Singur d-l N. Iorga a restabilit faptele cum au fost și cum trebuiesc povestite, arătând că Alexandru Callimaki n'a fost vinovat de moartea fratelui său Scarlat, decăt pe cale piezișă și fără voia lui. Vom vedea îndată cum s'au desfășurat în adevăr faptele.

Tinereța acestui Voevod deștept și cu multă știință de carte a fost schițată altădată, când l-am întâlnit în casa tatălui său dela Curù-Cișmè, pe când era Ion Călmașul încă marele dragoman al Porții. L-am mai întâlnit la Curtea din Iași, când era tată-său Domn, iar el o tânără Beizadea care se ținea de petreceri, de nunți și de vânători, de culesul viilor și de gustatul mustului, la foișorul dela Copou. Și l-am mai văzut, cinci ani mai târziu, în încăperile aceleiași străvechi Curți Domnești, pe când domnea frate-său Scarlat, stând de vorbă pe franțuzește și pe italienește cu abatele Boscovich, discutând matematică, astronomie și fizică. Pe urmă, când fu Vodă Scarlat mazilit, se duse beizadea Alexandru cu acesta la Constantinopol, locuind din nou în casa în care se născuse și copilărise, pe malul Bosforului, la părinții lui.

În 1767 se întoarse la Iași, împreună cu fratele mai mare, numit pentru a doua oară Domn al Moldovei. Aci tânărul Alexandru — avea abia 30 de ani și era încă neînsurat — mai puțin ahtiat de

petrecheri decât odinioară, dar din ce în ce mai dornic de-a cunoaște lucrurile apusului, tânăra beizadea, zic, începu să se plictisească de viața prea îngustă a unei boierimi încă prea înapoiată pentru gusturile și creșterea sa. De aceea îl aflăm mereu în tovărășia străinilor. Trecu, în vremea aceea, și baronul de Tott pe la Iași, dar el și Alexandru nu se puteau suferi, așa încât plăcerea cea mai mare a beizadelei era să meargă la biserica papistașă să bea cafea cu părinții franciscani, dela cari, vorbind « frânțește », putea afla mai ușor decât dela boierii moldoveni, oricât de veliți o fi fostei, ce se mai petrece în « Evropa ».

Așa își duse el traiul acolo, doi ani încheiați. În Ianuarie 1769 liniștea aceasta se strică. Dragomanul Porții Niculachi Suțu — care era fratele cumnatului Mihai, cel ce ținea pe Sevastia Callimaki — ceruse dela Vodă Grigore să-i înapoieze niște bani, mulți, pe care-i datora cu prilejul investiturii domniei de-a doua. Intru cât Grigore Callimaki primise dela Poartă câteva sute de pungi pentru aprovizionarea armatei turcești ¹⁾, dragomanul cerea să i se plătească datoria din banii aceștia. Cum cererea unui dragoman influent este aproape o poruncă, Grigore Vodă se supuse și trimise pe frate-său Alexandru la Țarigrad să plătească lui Suțu pungile de galbeni ce-i datora.

Ajuns la Constantinopol, la părinți, în mijlocul unei vieți cu care era obișnuit de copil și care-i plăcea mai mult decât cea din meleagurile Bahluiului, beizadea Alecu nu vru să se mai întoarcă la Iași. Nicolae Suțu se supără. Ce era să facă Alexandru Callimaki în Țarigradul acela unde se trăgeau toate sforile politice românești și « se făceau atâtea lucruri » spune d-l N. Iorga, « pe care nu se cădea ca el să le știe ». Alexandru fu deci poftit să se întoarcă la Iași, o poșteală care suna a poruncă. Nu era însă el omul care să se supună voinței altora. Văzând stăruințele lui Suțu, care vru chiar să-l ridice cu deasila din casa lui, el, prin giuvaerghiul armean Tuzoglu, înaintă o plângere Sultanului, cerând să fie lăsat să rămână la Constantinopol. În arzul acela el arăta că epitropia dragomanului Suțu apăsa greu asupra domniei fratelui său Grigore, aducând drept dovadă, între altele, faptul că-și « scosese datoria din banii

---

¹⁾ Vezi cap. 15, pag. 311.

Sultanului » ¹⁾. Iată cum s'au petrecut faptele. Iată cum, pentru o răsbunare împotriva lui Suțu, Alexandru adusese nenorocirea asupra

Alexandru Vodă Callimaki

capului fratelui său Grigore. Căci Sultanul nu putu ierta Domnului Moldovei să-și fi plătit datorii personale din banii trimiși pentru

¹⁾ N. Iorga: « Viața lui Alexandru Vodă Callimaki », pag. 6.

aprovizionarea armatei. Greșeala aceasta, după care au mai urmat și altele, despre care am mai vorbit, atrase după sine mazilirea lui Grigore Callimaki, aducerea sa la Constantinopol și încarcerarea în închisoarea Bostangiilor. Tovarăși de carceră avu Grigore Vodă pe frate-său Alexandru și pe Dragomanul Nicolae Suțu. Inșă, pe când cel dintâiu și cel de-al treilea nu ieșiră de acolo decât pentru a-și ispăși certurile bănești cu tăierea capetelor, beizadea Alexandru avu norocul să scape teafăr din încurcătură și să se întoarcă acasă la bătrânii lui părinți, cari în nenorocirea ce se năpustise asupra-le, avură cel puțin mângâierea de-a putea îmbrățișa măcar pe unul din feciorii lor.

Dacă este adevărat că mai târziu ar fi vrut Alexandru Callimaki să înzestreze pe fiicele fratelui său, și că ele ar fi refuzat să ia bani « dela cel cu târziile remușcări », apoi nepoatele acestea n'au avut dreptate, fiindcă Alexandru, în credința sufletului său, ar fi vrut să ajute pe tatăl lor, nu să-l omoare.

E de presupus că un simțimânt mai adânc omenesc decât acel de a-i plăcea viața la Constantinopol, îndemnase pe Alexandru să nu fi vrut să plece la Iași, în iarna 1769. Simțimântul acesta trebuie să fi fost dragostea. Om de 32 de ani acum, el se prinse a iubi pe o Domniță trăitoare și ea acolo, pe malul Bosforului, nu departe de casa bătrânilor Callimaki. O chema Ruxanda ¹⁾, fiica lui Scarlat Vodă Ghica, și era orfană de tată, care-i murise mai acum trei ani, Domn fiind, la București ²⁾. Acestuia îi urmase în scaun fiul său Alexandru ³⁾, fratele vitreg al Ruxandrei, dar și acesta, după o scurtă domnie de doi ani, fusese mazilit și se întorsese la Constantinopol. Acum trăiau cu toții în Țarigradul acela dătător de măriri și de căderi — însă nu împreună. Fostul Voevod Alexandru era însurat și avea doi copii, un fiu, beizadea Grigore, și o fată Ruxandra, care va fi Doamna lui Constantin Vodă Hangerli. Ei locuiau în casa lor proprie. Pe de altă parte mama acestui Alexandru, Doamna Ruxandra, cea din urmă nevastă a lui Scarlat Vodă Ghica, locuia cu numeroșii ei copii (cinci la număr) în casele mortului Voevod.

¹⁾ Nu Elena, cum o arată genealogiști nedocumentați (vezi în Nicolae Șuțu: « Memorii » Doamna Ruxandra era bunica lui).

²⁾ Este îngropat în biserica Sf. Spiridon Nou.

³⁾ 1766—1768.

Și în sfârșit, acolo la Curù-Cișmè, locuia o fostă soție despărțită a lui Scarlat Ghica, Eufrosina, nepoata de soră a lui Ciuchi și a Doamnei Pulcheria Mavrocordat. Aceasta era mama Domniței Ruxanda Ghica. Bogate nu par a fi fost ele, însă trebuie să fi fost două femei de treabă, care plăcură și bătrânilor Callimaki și fiului Alexandru. Scurtă vreme după tragedia arătată mai sus — decapitarea lui Grigore Vodă Callimaki — beizadea Alexandru ceru pe Domnița Ruxandra în căsătorie. Nunta se pare a fi avut loc în 1770, iar zestrea pe care o aducea tânăra mireasă era de 25.000 lei — în aur bineînțeles și în valuta de atunci, dar totuși puțin lucru pentru o fată și soră de Domni. Soțul ei avea însă o casă de țară într'una din frumoasele insule Prinkipo — la Halki — și i-o dăruie ei în semn de mare dragoste ce-i purta și-i va purta până la sfârșitul vieții lor. Ruxanda vându în curând acea casă, iar cu banii ce luă pe ea își făcu un foișor, « o villă » la Therapia, pentru a-și avea pe malul Bosforului colțul ei anume și să nu fie nevoită să locuiască cu socrii ei, cari, deși oameni foarte de treabă, erau și foarte bătrâni. De! noră și soacră sub același acoperiș — mai bine nu!

Acolo, la Therapia deci, trăiră noii căsătoriți, zece ani încheiați. Acolo se născură cei patru copii, pe cari li-i dăruiră Dumnezeu: Scarlat, Ion, Ralù și Eufrosina. Aceste numiri sunt caracteristice pentru obiceiurile acelor vremuri, cu reminiscențe de altfel încă în zilele noastre. Pe părinții Ruxandei Ghica îi chemase Scarlat și Eufrosina, pe ai lui Alexandru Callimaki, Ion și Ralù; copiii fură deci botezați după numele celor patru bunici.

Cea mai mare din fete — și din copii — Ralù, născută în 1774, se mărită aproape copilă cu beizadea Constantin Ipsilanti, fiul lui Vodă Alexandru — acel nebunatic de Constantin, care în tinerețele sale fugise împreună cu frate-său dela București la Viena, pricinuind astfel mazierea tatălui său ¹⁾. Dar curând după nuntă, care trebuie să fi avut loc în 1786, când avea vreo 12 ani, ea muri, lăsând în 1788 un vădov care se va mângâia ușor, și un copil, Elena, de care vor avea grijă bunicii.

---

¹⁾ Constantin Ipsilanti fugise de acasă tocmai pentru a nu fi silit să facă această căsătorie cu Ralu Callimaki. La întoarcerea sa din Viena, căsătoria avu totuș loc. (Amănunte la domnia lui Alexandru Ipsilanti și la a sa).

Cealaltă fată, Eufrosina, mult mai mică, se va mărita abia 10 ani mai târziu, în 1795, cu Alexandru Suțu, fiul fostului Dragoman Niculai, cel din pricina căruia murise Vodă Grigore Callimachi și care de altfel murise împreună cu el. Prin această însoțire se încheiă deci o veche ură de familie, care adusese groaznice jertfe și capete tăiate. Dar după cum spune prea frumos d-l Iorga: « după morți, murise și amintirea simțimintelor ce-i însuflețiseră ». Această Domniță Eufrosina « la plus vertueuse des femmes », va fi la rândul ei Doamnă, și o vom mai întâlni la domnia soțului ei Alexandru Suțu.

Fiii Scarlat și Ion erau deocamdată încă doi puști, pe care-i învăța carte dascălul francez Jean-Baptiste Trécourt. Beizadea Alecu ținea ca fiii săi să aibă cel puțin cultura pe care o avea el. De altfel așa și fu.

Ruxanda Callimaki multă vreme nu avu parte să se vadă Doamnă. Ii trecură soțului înainte și cumnatul Mihai Suțu și cumnatul Alexandru Mavrocordat (bărbații surorilor sale Sevastița și Mărioara), perindându-se amândoi, scurt timp, în scaunul Moldovei. Dar nu trebuie crezut că fiul Voevodului Ion și fratele Voevodului Grigore era un om lipsit de ambiție. Dacă nu ajunsese încă la mult râvnita domnie a Moldovei, pricina era numai că nu avusese noroc. Abia în 1785, la o vârstă de 48 de ani, ajunge el a fi Dragomanul Porții. Din ziua aceea calea domniei îi era deschisă.

Intre timp murise în sfârșit tatăl său, bătrânul de 90 de ani Ion Callimaki, în anul dela Mântuitorul 1780. Cum văduva acestuia, Doamna Ralița, porni atunci în Moldova să se călugărească, cum fratele Grigore Vodă era mort de 11 ani, beizadea Alexandru moșteni el casa dela Curù-Cișmè, în care se și mută, împreună cu Ruxanda și cu copiii lor. Foișorul dela Therapia, rămase « o casă de țară », unde mai mergeau doar vara, din când în când, pentru a fi mai aproape, în timpurile călduroase, de vânturile Mării Negre.

În sfârșit, zece ani abia după ce fusese numit Dragoman, ajunsese Alexandru Callimaki și Domn. La 26 Mai 1795 îmbracă cuca, sărută piciorul Sultanului, ascultă Liturghia la Patriarhie și porni cu alai acasă, unde i se aduse tuiurile. La 1 Iunie, cufundat până în gât în datoriile ce trebuise să le facă, își luă soția și copiii și porni pe mare, spre Moldova. La 28 Iunie, seara, era la Galați, de unde

plecă « incognito » spre Iași, unde se strecură fără alai « întovărășit de un roi de amintiri dureroase, în acest vechi lăcaș al petrecerilor sale, care-l primi cu o bucurie înduioșată » ¹⁾. El înlocuia în scaunul țării pe cumnatul Mihai Suțu, care pleca din Iași cu o avere de 15 milioane de piaștri « sans avoir été du tout regrété par le peuple » ²⁾.

Agentul austriac Timoni scria despre Callimaki ministrului său Thugut (la 18 August 1795) că « si ce prince avait autant d'énergie que de bonhomme, on arait tout lieu d'espérer un prompt arrangement des affaires, mais faible, soupçonneux et indécis... il hésite de prendre une résolution ferme » ³⁾. Vorbele acestea priveau afacerile Bucu-

Stema lui Alexandru Vodă Callimaki

vinei, de graniță și de bunuri, care 18 ani după răpirea ei de către Austria nu erau încă lichidate. Dar ele trebuie să fi caracterizat destul de bine pe noul Voevod de 58 de ani, făcându-ne să înțelegem pentru ce ajunsese el atât de târziu la ultima treaptă a onorurilor, râvnite de orice bun Fanariot.

Curtea acestui Voevod fu destul de morocănoasă și nu se ase-măna deloc cu ceea ce fusese pe vremea tatălui său, cu 38 de ani în urmă, când era el însuși un flăcău de 18 ani. Doamna Ruxanda era o femeie de peste 50 de ani, care mai avusese și nenorocirea de

¹⁾ N. Iorga, *ibid.*, pag. 9.

²⁾ Timoni către Thugut, în « Documentele familiei Callimaki », I, 42.

³⁾ « Dacă acest principe s-ar putea tot atâta energie câtă omenie, am putea nădăjdui că toate lucrurile s'ar putea îndrepta, dar slab, bănuitor și nehotărât... el șovăie ori de câte ori e nevoie să ia o măsură ».

a-și pierde pe fata ei mai mare, Ralù Ipsilanti. Cealaltă fată, Eufrosina, măritată de curând cu Alexandru Suțu, rămăsese la Constantinopol, iar fiul Scarlat, băiat de vreo 23 de ani, era și el om așezat, însurat (cu Domnița Smaranda a lui Nicolae Mavroyeni) și fără mare dorință de viață sgomotoasă și de nechibzuite petreceri. Rămânea tânăra beizadea Ion, care ar fi putut și ar fi trebuit să facă să răsune odăile vechii curți domnești de râsetul său copilăresc; însă băiatul acesta pare a fi avut o fire închisă și ștearsă ¹⁾. Hotărît, viața aceasta dela curtea celui de-al treilea Domn Callimaki nu era de invidiat.

De altfel Domnul pierdu repede din popularitatea sa, fiindcă, pentru a-și plăti datoriile, puse, ca toți înaintașii săi, biruri grele pe țară. Ba mai mult, el înviă din nou darea vădritului, cea desființată de frate-său Grigore, ceea ce aduse asupra-i un blestem obștesc, pe care bătrânul Voevod îl va purta multă vreme în cap și în suflet. Se mai ivi și o groaznică ciură în Iași, care, deși nu era Domnul întru nimic vinovat de ea, mai adăogă la nepopularitatea sa.

Dar o notă cu totul duioasă în viața acestui om, fu nemărginita dragoste ce-o purta tovarășii sale de bucurii și de dureri, Doamnei Ruxandei. Ca și tatăl său, care-și iubise atât de mult pe strașnica lui Ralița, Vodă Alexandru se arată până la sfârșitul vieții sale cel mai credincios și mai iubitor dintre soți.

În 1799, după abia patru ani de domnie, având și el acum 62 de ani, Vodă Alexandru găsi cu cale că e mai cuminte să se lepede de toate măririle lumii și să se întoarcă liniștit la casa din Constantinopol, să-și isprăvească acolo cu Ruxanda lui o viață din care, în măsura puterilor sale, storsese tot ce putuse. Poate mai trăsese în cumpăna acestui gând și groaza ce avea de toți banii cari trebuiau dați pentru reînnoirea domniei. La 18 Octomvrie 1798 el trimisese la Poartă 700 de pungi ce i se ceruse, în Decemvrie același an Turcii mai voiau alte 500 de pungi, 1000 de oi și 20.000 de kilograme de fructe, iar în primăvara următoare i s'ar mai fi cerut și alți bani, căci îl aflăm atunci pe Callimaki scos din fire și cerând el însuși mazilirea sa. La 22 Martie 1799 sosi dela Poartă firmanul de

---

¹⁾ El se însură mai târziu cu Domnița Ruxandra, fiica lui Constantin Vodă Moruzi.

înlocuire a Voevodului Alexandru prin fostul său ginere Ipsilanti. Lucrurile se petrecură deci « în familie », iar firmanul de mazilire era plin de laude la adresa credinciosului Voevod înlocuit, care din cauza bătrânețelor ceruse el însuși lucrul acesta, « und die Hohe Pforte, obgleich ungeru, den Umstand eingewilliget, weil der Fürst wegen schwacher Gesundheit diese Würde ferner begleiten zu können sich ausser Stand fühle ». (Schilling către Thugut) ¹⁾.

Această grozavă slăbiciune a bătrânețelor nu-l împiedecară să mai trăiască 22 de ani.

Retrași amândoi la Constantinopol, Alexandru și Ruxanda se bucurară acum de un trai poate mai fericit decât cel dinainte. Pe când fiul lor Scarlat era de câțiva ani dragoman al Flotei, celalt fiu, Ion, fu numit, în 1801, mare dragoman al Porții, iar ginerele Alexandru Suțu căpătă, în același an, domnia Moldovei, făcând astfel din fata lor Eufrosina, la rândul ei, o Doamnă.

Cu doi ani înainte, în Octomvrie 1799, Doamna Ruxanda botezase pe nepoțica ei Ralù, copilul fiicei sale; iar acum, vestea că această fată era Doamnă a Moldovei, umplură pe bătrâni de bucurie. Fostul Voevod Alexandru scria, la 8 Iulie 1801, vel vornicului Vasile Ruset la Iași: « Am aflat cu plăcere despre domnia ce s'a dat, într'un ceas bun, prea strălucitului și celui ca un fiu dorit nouă ginere... ». Scrisoarea e grecească și se isprăvește familiar și frumos cu aceste cuvinte: « Află Domnia-ta că pentru aplecarea binevoitoare și iubirea ce avem pentru d-ta, ne bucurăm primind scrisorile-ți, pe care să nu lipsești a ni le hărăzi neconținut, dându-ne știre despre buna-ți sănătate. Și anii Domniei tale să fie dela Dumnezeu mulți și cucernici ». Iar iscălitura este: « Al d-tale rob gata la toată slujba, Alexandru Callimaki Voevod ». Cu patru ani în urmă, în Septemvrie 1797, Domn fiind, el scria baronului d'Herbert pentru a-și recomanda pe secretarul Trécourt, și iscălea și atunci: « J'ai l'honneur d'être, monsieur le baron, votre très humble et très obéissant serviteur » Rob și servitor, iată cuvinte pe care voevozii din veacurile trecute nu le-ar fi scris unor boieri sau unor străini!

¹⁾ « Iar Inalta Poartă, deși cu părere de rău, încuviință schimbarea, căci principele nu se simțea în stare — din pricina sănătății șubrede — să mai ducă această povară ».

Ducând astfel o viață liniștită în bătrâneasca lor casă, înconju-rați de rude și prieteni, toți numai prea înălțate fețe de foști voveozi, foaste Doamne, beizadele și Domnițe, Alexandru și Ruxanda se gândiră că « întru cât moartea, dela strămoșul nostru Adam până la sfârșitul veacurilor, vine la vreme necunoscută asupra întregului neam omenesc, dela porunca dumnezeiască: pământ ești și în pământ te vei întoarce » ar fi deci bine să orânduiască

Marele Bazar din Constantinopol

averea lor, pentru ca atunci când îi va găsi și pe ei nemiloasa moarte să nu aibă copiii lor a se certa între ei, pentru bani, sau case, sau scule.

Și astfel, într'o zi friguroasă de iarnă, la 10 Ianuarie 1810, adunându-se cu toții împrejurul mangalului, fostul Voevod Alexandru Callimaki dictă fiului său Ion voința lui cea de pe urmă. El avea 73 de ani, om încă verde care putea nădăjdui să trăiască până la vârsta de 90 de ani, ca tatăl său, poate chiar până la 100, ca unchiul său mitropolitul Gavril; căci pe neamul acesta de voinici orheieni, oameni înalți, spătoși și sănătoși, cari astfel au rămas până în ziua de azi, îl dăruise Dumnezeu cu o lungime de viață,

care părea a nu putea fi curmată decât doar de sabia sau de ștreangul păgânului. Oricum, măsurile trebuiau luate la vreme și Vodă Alexandru puse pe fiul său să așterne pe hârtie duiioasele cuvinte că « în frumoasa și bogata bătrânețe a strămoșilor neamului nostru, copiii ai unor copii plăcuți lui Dumnezeu, ei și-au făcut cu toții, după credință, diată »... și deci face și el pe-ă lui « ținându-se de poruncile dumnezeiești ale Celui care-a unit pe toți și pe toate în iubire, Mântuitorul nostru Iisus Christos ».

Ce urite sunt testamentele de azi, călăuzite de litera moartă a Codului Civil, față de diatele bătrânilor, pentru cari cuvântul lui Dumnezeu trecea înaintea scripturilor omenești.

Pătruns — poate numai la bătrânețe — de duhul celor Sfinte, Alexandru Callimaki lasă multe daruri la biserici și la mănăstiri « căci aceasta nu este numai potrivit cu legile ce se cuprind în Institutele împărătești, ci mai mult încă, potrivit cu legea din Evanghelia Domnului nostru... Deci noi, în viață, după putere, Il facem moștenitor nouă (pe Iisus Christos), astfel socotind că și după moârtea noastră, prea iubita noastră Doamnă și copiii noștri, vor face moștenitor pe Acela care ne-a dat ființa și viața și averea »...

Trecând în sfârșit la ai săi, Domnul hotărăște că « oricâte lucruri s'ar găsi strânse în bani la sfârșitul vieții mele, sau fie diamante, arginturi, stofe sau haine, toate să le împartă Doamna deopotrivă la cei trei iubiți copii ai noștri: Scarlat Voevod, beizadea Ion și înălțata Doamnă Eufrosina ». Cât despre soția lui « Prea iubita noastră Doamnă Ruxanda » ea rămâne moștenitoarea caselor dela Curù-Cișmè și dela Therapia, împreună cu toate mobilele, și « osebit să i se dea înapoi zestrea de 25.000 lei ». După ce mai hotărăște să se dea și nepoatei lor de fiică, Elena Ipsilanti, 7.500 de lei, pentru ca împreună cu cei 12.500 lei ce primise fiica lor Ralù, să se împlinească suma de lei 20.000 — apoi încheie diata zicând: « să fie copiii mei întotdeauna supuși și ascultători la toate îndemnurile și la voința prea iubitei noastre Doamne și a lor prea iubitoare mamă, precum cere datoria fiiască, și aceasta până la cea mai adâncă bătrânețe a ei ».

Doamna Ruxandra, care avea și ea cam la vreo 70 de ani, și care n'ar fi dorit să supraviețuiască pe soțul ei, se întristă auzind vorbele acestea cum curg din gura bărbatului ei, și se apucă să

Alexandru Vodă Callimachi

scrie sub iscălitura acestuia: « Eu, citind diata de față, pusă în scris și pecetluită, mă rog din tot sufletul și din toată inima către Dumnezeu ca să se milostivească de mine și să mă așeze împreună cu toți păcătoșii ce s'au pocăit... iar dacă, pentru multele mele greșeli, n'ar asculta Domnul această rugă fierbinte a mea și ar lua la Sine, înainte de mine, pe Domnul și stăpânul meu, nu pot decât să mă închin voinței lui celei prea sfinte, și iată iscălesc cu însăși a mea mână, și pecetluiesc cu pecetea mea. Ruxandra Doamna întăresc ».

Se mai trec zece ani. În scaunul Moldovei se urcă fiul Scarlat (1812—19¹⁾) și într'al Munteniei ginerele Alexandru (1819—21). Fericirea bătrânilor pare a nu mai avea sfârșit. Ii mai întâlnim în documentele timpului, pe Doamna Ruxanda botezând pe încă una din nepoatele sale, Maria Suțu, la 22 August 1817, iar pe Vodă Alexandru cerând dela Patriarhul din Constantinopol să fie iertat de acel foarte vechi păcat ce făcuse pe când era Domn în Moldova, de-a fi reînființat darea vădrăritului. Pentru a căpăta deslegarea, el arată că din banii luați a făcut un spital și a cumpărat case pentru locuința consulilor străini! Patriarhul deslegă, sufletul se ușurează... și totul merge frumos înainte, până la catastrofa finală.

Revoluția din 1821 — războiul sfânt al Grecilor — aduce, una după alta, moartea tuturor. Ginerile Alexandru Suțu se stinge în scaun, la București, de inimă rea. Fiul Ion, împreună cu mulți din Grecii răsvrățiți, e surghiunit la Cesarea în Siria, unde i se taie capul. Scarlat Voevod, exilat la Boli, când aude de moartea fratelui său, cade din picior, mort la pământ.

Rămân bătrânii în viață, el de 84 de ani, ea de vreo 80. Ce mai căutau pe pământ?

Aproape orb, bătrânul Callimaki fu aruncat și el în temniță. Avera îi fu toată confiscată și Doamna Ruxanda fu dată afară din casa ei, pe drumuri, la vârsta ce avea.

Câtă mărire, câte nădejdi în viitorul neamului, ce vorbe frumoase în cuvioase diate, pentru a sfârși astfel!

---

¹⁾ El mai fusese, foarte scurtă vreme, Domn al Moldovei și în 1806; pentru aceasta îl numește tatăl său în diată « Scarlat Voevod ».

Fostul Voevod Alexandru fu scos curând din închisoare și lăsat, de gât cu bătrâna lui, să cerșească pe străzile Stambulului... « réduit à mendier son pain quotidien » spune, în Memoriile sale, nepotul lor de fată, Nicolae Suțu.

Și în sfârșit îi fu milă și lui Dumnezeu, de le luă viața la amândoi, în același an de groază 1821.

Pământ sunteți și pământ vă veți face... copiii unor copii plăcuți lui Dumnezeu!

DOAMNA SMARANDA A LUI SCARLAT VODĂ

Nasul puțin prea lung și buza de sus ceva prea subțire, dar încolo un păr frumos și, sub niște sprâncene bine încondeiate, o minunăție de ochi; soție credincioasă, mamă iubitoare — femeie ștearsă ca mai toate Doamnele din vremea ei, sbuciumată și nenorocită ca cea mai mare parte din ele: aceasta a fost Domnița Smaragda a lui Nicolae Vodă Mavroyeni, Doamna lui Scarlat Callimaki Voevod.

Era cea mai mare dintre fetele lui Mavroyeni și ale soției sale Mărioara, născută Scanavi. Lumina zilei o văzu în Constantinopol, sau mai bine zis pe malul Bosforului, la Therapia, prin anii 1773—74 ¹⁾. Cu totul greacă, prin tată, prin mamă și prin creștere. Când tatăl ei fu trimis Domn în Țara Românească, în Mai 1786, ea era încă o copilă de vreo 12 ani — și nu rămase în București nici măcar un an și jumătate. Căci în toamna lui 1787, izbucnind războiul dintre Austrieci, Ruși și Turci, Domnul Munteniei se gândi să-și trimită familia înapoi la Constantinopol, spre a o feri de bătaia tunului sau de vreo eventuală ocupație străină. La 17 Septembrie, porni deci Doamna cu copiii ei, cu medicul Curții (der Leibarzt), cu 40 de slujitori și cu toată averea domnească, încărcată în rădvane, prin Bulgaria, acasă. Rămăsese în București

---

¹⁾ Théodore Blancard, autorul cărții: « Les Mavroyéni », produce un act din 1802, din care ar rezulta că Niculai și Maria Mavroyeni ar fi fost căsătoriți dinainte de 1763. Fata lor mai mare s'ar fi născut în cazul acesta prin 1765—66, ceea ce este exclus. Actul de mai sus aduce o îndoelnică mărturie târzie (pag. 370), pe când Lady Craven, care a fost la Curtea lui Mavroyeni la București, în 1786, arată că această fată ar fi avut atunci 11 ani. Să se fi înșelat aceasta cel mult cu un an doi. Vezi mai sus, cap. 10, nota dela p. 161.

Doamna Smaranda Callimaki

doar fiul cel mai mare, Beizadea Petrache, pentru a se obișnui cu meșteșugul războiului, cu care voia să-l deprindă viteazul său tată.

Și trecură astfel trei ani încheiați, trăind familia despărțită, Doamna cu copiii în Constantinopol, iar Domnul cu fiul său prin lagărele turcești — până în Septemvrie 1790, când, fără binecuvântate motive, ca întotdeauna, se rostogoli capul însângerat al Voevodului Munteniei în noroaiele de prin părțile bulgărești ale Dunării, la Bella, lângă Vidin.

Ce jale fu atunci în casa dela Therapia, numai închipuirea ne-o poate înfățișa. Sărmana Doamnă Mărioara își cheltui toată averea, pentru a-și cumpăra prieteni turci, cari să roage pe Sultan a reabilita cel puțin memoria decapitatului voevod. Și astfel într'o Vineri, a nu se știe cărui an, pe când Sultanul Selim trecea cu alai prin străzile Stambulului, un ienicer se aruncă în genunchi în fața calului Prea Strălucitului Padișah, ridicând în sus cu vânoasele sale brațe pe mica beizadea Iusufachi, care ținea în mână un arz către Impărat. Se restabilea, în cererea aceea, nevinovăția lui Mavrogheni și se cerea îndurare pentru familia lui.

Sultan-Han Selim fu mărinimos, și din acea zi începu, pentru Doamna Mărioara și pentru fetele ei, un trai mai omenesc.

Curând după aceea — trebuie să fi fost prin 1793 sau 1794 — se făcu nuntă mare la Therapia: Domnița Smaragda se mărită cu beizadea Scarlat, fiul lui Alexandru Callimaki.

Acesta din urmă, deși om de aproape 60 de ani, nu fusese încă Domn; abia după un an în 1795, urcă el treptele scaunului Moldovei, luând cu el la Iași și pe fiul său Scarlat, împreună cu tânăra lui soție.

Pentru a doua oară se afla acum Smaragda în meleagurile noastre. Intâia dată fusese la București ca fiică, și acum era la Iași ca noră de Domn. Avea vreo 21 de ani, o vârstă destul de fragedă, pentru a se putea deprinde cu limba și cu obiceiurile unui popor străin. Din nefericire însă, în societatea noastră, nici limba nici obiceiurile nu erau pe atunci — abia dacă sunt astăzi — ale neamului românesc. Nu Doamnele care veneau la noi învățau a vorbi și a trăi românește, ci jupănesele, muntene sau moldovene, se deprindeau ele a papagalici graiul și felul de trai al femeilor din Fanar. Ca atare, cei patru ani petrecuți la Iași nu-i folosiră

Smaragdei Callimaki nimic, și ea se întoarce în 1799 la Constantinopol, cu mazilitul ei socru, cu soacra, cu bărbatul și cu copiii, mai Greacă decât venise.

Așezare proprie nu avea încă. Din casa mamei sale din Terapia se mutase într'a socrilor la Curù-Cișmè, și acolo trebuie să se fi născut și fata ei Ralù, fiul Alexandru văzând lumina zilei poate dinainte, în Iași chiar ¹⁾. Când mai târziu, în 1802, Scarlat Callimaki fu numit Mare Dragoman, el pare atunci abia a-și fi clădit sau cumpărat o locuință la Arnăut-Kioi, în imediata apropiere a așezării părintești.

Înălțarea soțului ei la rangul de Dragoman era poarta deschisă spre domnia Moldovei, adică spre mărirea aceea în capătul căreia stătea, căscată, prăpastia. Beizadea Scarlat făcu tot ce-i stătu în putință pentru a călca cât mai repede și cât mai hotărît pe drumul acela presărat cu flori și cu spini. Prin creșterea ce primise de mic dela doi daseăli francezi, Trécourt și Martinot, tânărul Dragoman era cu totul plecat Franței. De altfel, printre Grecii Fanarului, era un curent în favoarea culturii franceze, care ținea de vreo 20—30 de ani, și care, importat de ei în țările noastre, și coborîndu-se de pe treptele tronului în boierimea mare și mică, e poate una din singurele adevărate binefaceri pe care le datorăm domniilor fanariote. Dintre Grecii aceia — Hangerlii, Moruzeștii — cei mai franțuziți erau Callimakii, ajunși și ei acuma Greci de-a-binelea. Iar dintre Callimaki, cel mai aprig admirator al Franței era beizadea Scarlat. În calitate de Mare Dragoman, el dădu mareșalului Brune tot concursul său pentru a face ca Poarta să recunoască lui Napoleon titlul de Împărat. Mai mult, se spune că schimbarea politicii turcești din prietenoasă față de Anglia (și în timpul din urmă chiar față de Rusia) în favorabilă Franței, se datora dibăciei Marelui Dragoman. În tot cazul, prin sforile trase de el, Callimaki făcu ca în vara 1806 Domnii Moldovei și ai Munteniei ²⁾ să fie maziliți

¹⁾ Datele nașterilor acestor copii, arătate de Xenopol în « Arhiva genealogică al Familiei Callimaki », par toate greșite. De asemenea fantastică este arătarea lui Blancard cum că Scarlat Callimaki s'ar fi însurat abea în 1806, în urma unei audiențe ce avu la Sultan, care-i promise scaunul Moldovei, dacă ia în căsătorie pe fata lui Nicolai Mavroyeni.

²⁾ Alexandru Moruzi și Constantin Ipsilanti.

și în locul lor să fie numiți: el la Iași și cumnatul său Alexandru Suțu la București.

Mare eveniment în viața casnică a Callimakilor această întorsătură a norocului — dar spinoasă fu calea ce duce la izbândă.

Prin tratatul dela Cuciuc-Cainargi domniile Țărilor Române erau statornicite pe 7 ani, neputând voevozii să fie scoși din scaun decât cu învoirea Rușilor. Inlocuirea lui Moruzi și Ipsilanti înainte de vreme fu deci privită de țar ca un act dușmănos lui, și făcut înadins pentru a favoriza politica franceză. Consulii moscoviți primiră poruncă dela centru să se împotrivescă înscăunării nouilor voevozi.

Scarlat Callimaki, fost mare dragoman, era prea știutor al sfurilor politice pentru a nu cunoaște situația și pentru a nu înțelege că domnia pe care o râvnise și căpătase era beteagă din naștere. Pornind deci la Iași, în Octomvrie 1806, el își luă familia și avutul cu el, însă intră în Capitala Moldovei singur, călare, noaptea, trăgând de-a-dreptul la Curtea Domnească, și lăsându-și nevasta și copiii în urmă, la Tecuci, sau poate la Vaslui, până o pipăi pulsul țării.

Acesta bătea a friguri. Boierii ieșani, strânși între ciocan și nicovală — între consulul rus și Domnul impus de Sultan — se deteră de partea Moscovitului, care li se păru a stăpâni situația, drept dovadă că aveau Moldovenii ochi buni. Caretele lor intrau și ieșeau pe poarta consulatului, iar Curtea Domnească era goală de sfetnici. Această intolerabilă situație o suportă Vodă Scarlat două zile întregi, iar în dimineața zilei de-a treia îi veni știre din Stambul că era mazilit! Cauza era flota Mării Britanii care se plimba prin apele mării de Marmara, și armatele Țarului care bivuacau pe malul Nistrului. Sultan Selim, pentru a liniști lucrurile, rechemase pe Callimaki și pe Șutu la Constantinopol, înapoind domniile țărilor române maziliților voevozi Moruzi și Ipsilanti.

La 4 Noemvrie 1806 Scarlat Vodă părăsi Iașii cum venise, aproape în fugar, merse să-și ridice familia de unde o presăraseră pe drum — Vaslui sau Tecuci — și se întoarse în grabă la Constantinopol. Smaragda, Doamna cea de trei zile, care nici nu putuse pătrunde în Capitala ei, sbuciumată de atâtea drumuri, îngrijorată de sănătatea unor copii încă prea mici pentru asemenea oboseli, ar fi dorit să se lase de măririle unei situații care nu era făcută pentru puterile sale. Dar nu tot astfel cugeta amăritul ei soț.

Sbuciumul acesta, cu urmări aproape umilitoare, îl întăritase și-i oțelise voința. Și apoi, era el Țarul Țar, dar era și Napoleon, pare-se, cineva. Scarlat Vodă avea încredere în geniul acestui om și avea și nădejdea că eforturile ce făcuse pentru a îndruma politica Porții pe căile intereselor franceze îi vor fi răsplătite. El trimise deci la Paris pe-o rudă de-a nevestei sale, Ion Mavroyeni, să vorbească cu Talleyrand, în vederea recăpătării scaunului pierdut (Mai 1807).

În August viitor era din nou confirmat Domn al Moldovei. Deși această nouă numire nu se datora de fapt sprijinului Franței, ci evenimentelor politice în curs ¹⁾, totuși Callimaki crezu de datoria sa să scrie o scrisoare lui Napoleon, pentru a-i arăta că este plecata lui slugă, care nădăjduște în sprijinul marelui Împărat:

12-24 Aout 1807.

Sire,

La bienveillance dont Votre Majesté a daigné m'honorer, me fait espérer qu'Elle voudra me continuer Sa protection toute puissante. Je m'en rendrai digne, Sire, par mon dévouement respectueux et absolu à Son Auguste Personne. Nommé prince de la Moldavie, j'espère trouver l'occasion de montrer à Votre Majesté combien je lui suis dévoué. Je suis avec la plus profond respect, de Votre Majesté, Sire, le très humble et très obeissant serviteur.

Charles Callimaki, Prince de Moldavie ²⁾.

---

¹⁾ Dela 29 Noemvrie Rușii pătrunseră în Moldova, ocupând apoi amândouă Principatele, ceea ce însemna starea de războiu, așa încât Turcii nu mai aveau să menajeze pe voevozii protejați de Țarul Alexandru. În afară de aceasta, o revoluție izbucnită în Mai 1807 la Stambul, răsturnă pe Sultanul Selim, aducând la putere prieteni de-ai lui Callimaki.

²⁾ 12/24 August 1807

Sire,

Bunăvoința cu care Maiestatea Voastră m'a onorat, îmi dă nădejdea că Ea îmi va acorda și de aci încolo protecția Sa Atot-puternică. Făgăduesc că voi fi demn de ea, Sire, prin devotamentul meu respectuos și deplin față de Augusta Sa Persoană. Fiind numit prinț al Moldovei, nădăjduesc că voi găsi prilejul să arăt Maiestății Voastre cât îi sunt de devotat.

Sunt, cu cel mai profund respect, al Maiestății Voastre, Sire, prea umilul și prea supusul servitor.

Cu o lună înainte, încheind pacea dela Tilsit, Napoleon oferise Țarului Alexandru să împartă Europa cu el. Devotamentul lui Scarlat Callimaki trebuie să-l fi lăsat destul de rece. Nu mai puțin, scrisoarea de mai sus dovedește că Domnul Moldovei cunoștea prea bine atât situația politică internațională, cât și interesele sale.

Nouile investituri făcute voevozilor Suțu și Callimaki erau de fapt simple formalități, deoarece Moldova și Muntenia erau ocupate de armatele rusești. Scarlat Vodă știa lucrul acesta, așa încât, părăsind Constantinopolul pentru a urma oastea Sultanului Mustafa, el își lăsa familia acasă.

Urmară pentru Doamna Smaragda câțiva ani de amarnică desnădejde. Numărul copiilor i se sporise cu o fată, micuța Eufrosina, și era nevoită ea acum, singură, acolo în casa lor din Arnăut-Kioi, să-și roadă nerăbdarea, în așteptarea unor întâmplări care nu prevesteau a bine. După trei ani de o astfel de viață, ea află deodată, în Iunie 1810, că armata ottomană fusese învinsă de Ruși la Razgrad, și că soțul ei fusese făcut prizonier ¹⁾. Vestile veneau nesigure și cu întârziere. În toamnă abia auzi că Domnul ei fusese dus de generalul Kamenski la București (23 Noemvrie) și trimis apoi în Rusia, la Harkov. Dar ceea ce nu avea de unde ști amărîta Doamnă, e că Scarlat Vodă se bucura acolo de-o deosebită atenție din partea Moscoviților, care-i pregătiseră « o captivitate onorabilă, dându-i și o pensie de întreținere, din partea guvernului ».

În sfârșit — căci toate au un sfârșit, și relele și bunurile, și viața care le dăruiește — primi, după alți doi ani, Doamna Smaragda vestea că războiul s'a isprăvit, că Rușii au părăsit Principatele Dunărene, păstrându-și pentru ei jumătatea uneia din țări, pe care o chemară Basarabia, și că bărbatul ei a plecat dela Harkov la București, unde urma să primească caftanul de domnie a Moldovei. În Octomvrie 1812 sosi la Arnăut-Kioi și solul lui Vodă, cu mult așteptata scrisoare, prin care Doamna era poftită să-și strângă buclucurile, să-și ia copiii și slugile, și s'o pornească la drum, spre Moldova.

---

¹⁾ Conte de Langeron, emigrant francez în serviciul Rusiei, cel care a lăsat interesante Memoriile, a văzut atunci pe Scarlat Vodă la Silistra, și i s'a părut: « un om blând, politicos și instruit ».

Scarlat Vodă Callimaki

Pentru a patra oară acum făcea Doamna drumul acesta. De data asta o aștepta cel puțin un trai mai liniștit, în timpul unei domnii mai lungi.

Din cauza unei ierne grele, Doamna Smaragda nu putu totuși pleca de acasă înainte de sfârșitul lui Ianuarie 1813. Și — lucru ciudat — Scarlat Vodă, care sosise la Iași din Noemvrie trecut, nu vru să intre în Capitala sa, fără ca să-și aibă Doamna de-a-dreapta și beizadeaua sa de-a stânga. El rămase sus la Galata, unde-și așeză Curtea, toată iarna, până la sosirea familiei sale, în ziua de 6 Februarie. Abia a doua zi deci, pela 7 ale luni, intră el în Iași, cu alaiul domnesc care-l duse la Sfântul Nicolae, unde Mitropolitul Țării îl unse Voevod al Moldovei.

După atâtea încercări și atâtea neajunsuri, iat-o în sfârșit pe Smaragda, Doamnă cu adevărat. Ea duse, acolo în vechea Curte Domnească, de atâtea ori arsă și de atâtea ori refăcută ¹⁾, un trai cuviincios de femeie, nu de Doamnă. În afară de gospodărie, de copii, și de primirile ce era nevoită să facă, n'o aflăm amestecată nici în politică, nici în mișcarea culturală de pe vremea aceea. De altfel, ea tot nu știa românește și e de crezut că n'a învățat niciodată această limbă, care nu-i folosea la nimic, deoarece cu bărbatul ei, cu copiii, cu slugile aduse din Țarigrad și cu jupânesele boierilor, se înțelegea pe grecește; iar în popor n'a catadixit, ilustra fată a lui Nicolae Mavroyeni, să se coboare niciodată.

Scarlat Vodă, nepot de Moldovean sadea, învățase firește limba țării, dar bine n'o știa nici el. Găsea chiar că ea nu este de nici un folos, iar când puse să i se alcătuiască vestita Condică de legi, cunoscută sub numele de « Codul Callimaki », porunci să fie scrisă pe grecește, deoarece « judecătorii fiind boieri, cunoșteau toți această limbă » — ceea ce, de altfel, nu era adevărat, căci erau și boieri ținutali, cari nu vorbeau decât românește. Mai târziu trebuie să fi înțeles și Vodă aceasta, deoarece însărcină pe Flechtenmacher cu traducerea legiurii sale — lucru pe care Neamțul nu apucă să-l sfârșească din cauza mazelirii Domnului ²⁾.

---

¹⁾ Ultima prefacere o făcuse socrul ei Alexandru Callimaki după 1795.

²⁾ Condica lui Callimaki fu tradusă pe românește abea în anul 1833, în timpul ocârmuirii lui Kiseleff.

Totuși Callimaki se mândrea de-a fi Moldovean — acasă i se zicea Iancu — și el înțelegese să dea culturii românești o deosebită atenție, sprijinind atât pe Mitropolitul Veniamin Kostaki cât și pe Gheorghe Asaki în inimoasele lor încercări de luminare și redestep-tare a poporului moldovean. La școala de catehizie dela Socola, înființată de Veniamin Kostaki, începu în vremea aceea să se țină cursuri de limba latină, de gramatică, de aritmetică, filosofie și istorie. Se vorbea, în 1815, de « Roma cea slăvită, din care curge neamul nostru ! ». Iar dincolo, la școala de ingineri hotarnici a lui Asaki, cursurile se predau în întregime pe românește.

Lada cu păpușe

Dar cel mai de seamă eveniment cultural din vremea aceea fu reprezentarea, în limba română, a unei piese de teatru. Tot lui Asaki i se datorește și această inițiativă, asupra căreia vom reveni îndată.

Să arătăm mai înainte în ce stare, în ce hal, se afla teatrul la Români. Lăsând la o parte bâlciurile, cu saltimbancii, ghidușii, caraghioșii, măscăricii și pehlivanii lor, cari își arătau meșteșugurile și la curțile boierești și la Curtea Domnească, dar care de fapt erau curat ceeace am numi noi astăzi « artiști de circ » — teatrul, în înțelesul adevărat al cuvântului, adică desfășurarea unei acțiuni, sau biciuirea unor moravuri, era redus la ultima expresiune a

simplicității și reprezentat doar prin Irozi și prin Păpușe. Cei dintâi înfățișau, din ajunul Crăciunului până după sfântul Ion — dar, trebuie mărturisit, cu mai multe amănunte și chiar cu mai multă artă decât astăzi — Nașterea Domnului, Inchinarea Magilor, omorirea pruncilor de către Irod Impărat (regele Herod), în sfârșit, în dialoguri hazlii sau dramatizate, toate istorisirile Scripturilor cu privire la aceste împrejurări creștinești.

Păpușile dimpotrivă nu înfățișau o acțiune desfășurată în timp, ci arătau numai diferite tipuri reprezentative ale societății de atunci, fiind ca atare, din punctul de vedere culturalo-istoric, foarte interesante. O cutie mare de scânduri, numită lada păpușarilor sau hârzobul¹⁾ era scena teatrului. Înăuntru era îmbrăcată în piele de iepure, iar pe din afară cu hârtie colorată, în spatele căruia jucau păpușile, trase de sfori de păpușari. Aceștia erau de obicei doi, și cu țiganul lăutar, trei. Ei cutreeră străzile Iașului sau ale Bucureștilor, strigând:

Păpușe, păpușe!
Păpușele franțuzești,
Tot să stai să le privești!

Și apoi, de-i chema vreun boier în curte — la zile mari, de Crăciun, de Paște, la nunți și la botezuri, privea firește și Vodă la păpușe, uneori chiar Doamna și Domnițele ei — de erau poftiți să intre, zic, păpușarii întrebau întâiu cum vreau boierii să joace păpușile: cu perdea sau fără perdea, adică să le fie vorba « de-a-dreptul » sau « pe înconjuratele ».

Ferească Dumnezeu, nu se poate spune ce auzeau boierii și chiar Vodă la chefuri, când cereau păpușarilor să vorbească fără perdea. Dar ne putem încumeta să arătăm cam ce se petrecea în hârzobul păpușelor, când vorbeau ele pe înconjuratele.

Mai întâiu, păpușile aceste erau multe, vreo 15—20. În afară de animale (șoarecele, pisica și oaia) și în afară de personagiile care nu puteau lipsi: Vasilachi țiganul, Gahiță, nevasta lui, și Ilenuța, ibovnica, apoi mai veneau tipurile reprezentative ale epocii, care

¹⁾ Lungimea cam de-un metru, înălțimea și lățimea de 50 cm.

sub Vodă Callimaki erau Turcul și Muscalul, Țiganul și Evreul... și Napoleon Bonaparte!

— « Lăutar, ia prinde a zice! »

spunea păpușarul scripcarului. Și pe dată începea să cânte « ciobanul cu oaia ».

*Bună vreme la boieri,
La boieri și la cucoane!
Dragi îmi sunt oișele,
Dar mai dragi fetișele,
Dragi îmi sunt oile lăi
Și copilele bălăi.
Măi ciobane dela oi
Tu n'ai grijă nici nevoi
Bâr, oiță, bâr*

Intra pe urmă Vasilachi, care începea să strige:

*Ilenuță, Ilenuță,
Ia poftim din cămăruță!*

Și Ilenuța venea zicând:

Iată-mă 's, bădiță!

Urma un dialog glumeț, uneori chiar deșănțat, și apoi se prindeau amândoi la joc. Se întâmpla să mai intre și « fata Ciubăroaiei ». În culmea fericirii Vasilachi le apuca atunci pe amândouă de după gât, zicând pe:

*Intre două
Nu mă plouă
Dar cu una
Toldeauna!*

Cum ieșea Vasilachi, intra Gahița cu un copil în brațe, se uita în toate părțile și întreba dacă n'o fi văzut cineva pe răul ei de bărbat. Ieșea apoi în grabă să și-l caute, și se întorcea cu Ilenuța, pe care o găsise la cârciumă, bând cu Vasilachi. Începea apoi între femei o sdravănă păruială, care nu se curma decât la sosirea « cioclului », care le despărțea.

Venea Turcul:

*Iesă Turcul din celate
Să-i dea babei sănătate
Neder, neder, bacalâm
Evel, evel, hoș ghioldâm,
Ia mai vino la bădița,
Ghel, Moscove, ghel!*

Era o provocare la luptă, făcută de Turc Rusului. Acesta intra zicând:

*Iacă-tă-l și pe Hassan
Cel cu pielea în suman!*

Turcul striga:

Aman, bre, aman!

și apoi se apucau la bătaie, până ce Rusul omora pe Hassan, jucând o căzăcească pe trupul mortului:

*Idi, idi, Marișca
Nema, nema, parișca.
Cine joacă căzăcește,
Vara pânza nu ghilește.
Raz, dva, tri, cetire,
La hazaica na cvarlire
Nu-i găină, nu-i cucos,
Tare ași mai mânca un borș!*

Și apoi deodată îl apucă mila:

*A răposat Hassan,
Ca și cel din an!*

Dascălul vine de-l prohodește, cioclul îl îngroapă, . . . și, hop și Leiba Badragan din Târgul Cucului!

*Iesă dracul dintr'o bortă
Cu 'n papuc și c'o ciubolă
Iesă dracul din urechi
Iesă dracul din curechi,*

*Iesă dracul de sub gheață
Cu jidanul de musteață!
Iesă dracul din tăciuni
Cu jidanul de perciuni!*

Și 'n adevăr, vine și dracul, și-l înșfacă pe Leiba să-l ducă la baltă să-l innee.

După intrarea «calicului», a șoarecului, care deși șoarece, cântă și el:

*Unde-i mâța să mă vadă
Să-i dau coada să mi-o roadă!*

intră și pisica, luându-l la goană. Și în sfârșit, reprezentația se încheia cu sosirea lui Napoleon:

*Napoleon Bună-Parle
Stă acolo, la el, departe,
Ochii sus a ridicat
Și spre lume a călat.*

Iși cânta biruințele, în fața boierilor moldoveni, Impăratul-Păpușă, iar când mai târziu fu trimis în insula Sfânta Elena, el se tânguia, din cutie, lui Vodă Callimaki, seara, la Curtea Domnească din Iași:

*Ah! Franță, țară bună,
Bună și blajină,
Ai încăput pe-a Rusului mână!
Nu mă duceți așa departe,
Că eu vă sunt Bună-parle!*

Iar Vodă Scarlat, mângâindu-și barba, s'o fi gândit la acel: « Je suis avec le plus profond respect, de Votre Majesté, Sire, le très humble et très obeissant serviteur ! »

Măscăricii și Pehlivanii, Irozii și Păpușele, erau bătrâne manifestări ale unei arte în fașă, pe care o cunoscuseră Românii de pe vremile lui Vasile Lupu și Matei Basarab, și chiar dinainte. Dela un timp încoace însă, adică de pe la sfârșitul veacului al XVIII-lea, începuseră boierii noștri a cunoaște o altă artă mai rafinată, aceea

a adevăratului teatru, pe care o introduseră în saloanele românești Rușii și Austriecii, în timpul deselor ocupații ale țării noastre. Dar nu se poate spune mirarea bătrânilor boieri și rușinarea sfioaselor jupâne, când văzură întâia dată niște baroni și conți străini jucând « ftiatru », fie chiar în saloanele consulatelor, și schimonosindu-se ca măscăricii la bălciuri. Omul fiind însă un animal al deprinderii, se obișnuie cu încetul Românul și cu lucrul acesta, așa încât, pe la începutul veacului al XIX-lea, multe din saloanele propiendadei se transformau, la zile mari, în scene de teatru. Dar reprezentațiile acestea avură loc, firește, în limba greacă, fiindcă româneasca era pe atunci în

ochii tuturor un jargon necioplit, bun pentru ciobani, pentru țărani și pentru slugi. Trebuie să se ivească prin anii aceia ai domniei lui Scarlat Vodă un om deștept și inimos ca Gheorghe Asaki, pentru a înțelege că dacă era limba noastră necioplită, apoi pricina era lipsa de meșteri, cari să se încumeteze a o mânui cumsecade.

Dascălul de algebră și geometrie se apucă deci el să scrie românește, să-și ție cursurile românește, să vorbească prin saloane românește, până începură unii a pricepe că limba aceasta își are și ea farmecul ei, și e destul de mlădioasă, pentru a se putea îmbrăca cu ea, nu numai ideile reprezentative ale sapei și ale mămăligii, ci — dacă le ai — cugetări și sentimente.

Unul din boierii aceștia cu mintea mai luminată fu marele Hatman Costachi Ghica ¹⁾, nepotul de soră a celui Grigore Vodă Ghica, decapitat în 1777. Impreună cu Asaki, el puse la cale reprezentarea unei piese de teatru în limba română. De altfel, de câțiva ani, începuse publicul Iașilor a se obișnui de-al-binelea cu teatru, fiindcă în timpul ocupației rusești, între 1809 și 1812, venise în

Gh. Asaki

¹⁾ Sulgearoglu. Vezi cap. 7.

capitala Moldovei trupa rusească a lui Gaetan Madji, iar în 1813 petrecuse acolo, timp de câteva luni, o trupă germană. În 1814 câțiva fii de boieri dela școala lui Chiriac reprezentaseră în limba greacă « Moartea lui Caesar » a lui Voltaire și « Iunius Brutus » al lui Alfieri, iar elevii lui Lincourt dela școala lui Cuculi jucaseră pe franțuzește o dramă clasică, cu orchestra țigănească a tarafurilor vestiților Barbu Lăutarul și Angheluță!

Dar această artă cosmopolită nu mulțumea pe patrioții români, doritori de-a redeștepta în Moldovean simțământul iubirii de limbă și de țară. De aceea se apucară a se înțelege împreună, dascălul

Pastorală Mirtil și Cloe

Gheorghe Asaki cu hatmanul Costachi Ghica. Cel dintâi prelucră pe românește pastorală lui Gesner și Florian « Mirtil și Chloe », iar cel de-al doilea puse la dispoziție nu numai saloanele sale, transformate în teatru, dar și pe copiii săi, improvizați actori. Fata Hatmanului, Doamna Șubin, ținu rolul păstoritei Chloe, iar fiul lui Ghica pe-al lui Mirtil. Costachi Sturza făcu pe Lizis. Reprezentația avu loc la 27 Decembrie 1816, în fața întregii boierimi moldovenești, de față fiind și Mitropolitul Țării, luminatul și blândul Veniamin Kostaki. Apariția pe scenă a gingașilor ciobănași, îmbrăcați în costum național, și vorbind românește, în saloanele în care până atunci nu se obișnuia de-a se grăi decât în limba vorbită

de hamalii din porturile grecești, stoarse lacrămile multor din boierii țării, tineri și bătrâni.

Succesul piesei îndreptăți pe improvizații actori să mai joace în curând tragedia « Alzira » a lui Voltaire ¹⁾, astfel încât, după cum spusese Asaki el însuși, cu ocazia « deschiderii scenei naționale » din casa lui Costachi Ghica:

*Picătura deși mică, ce pe-o slâncă picurează,
Face râului o cale, care după ea urmează.*

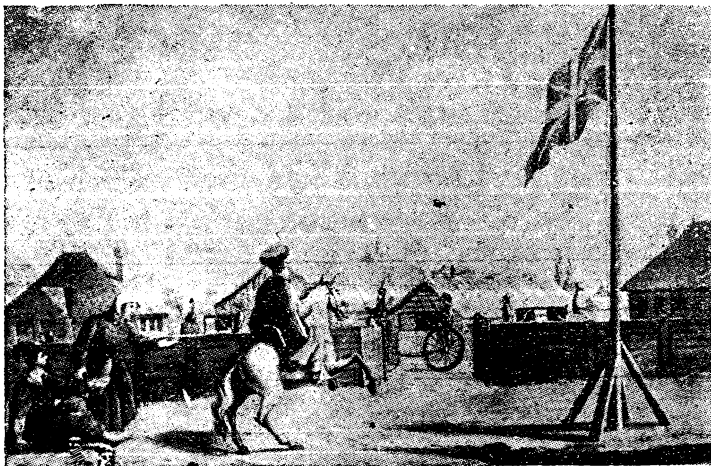
Se spune că Scarlat Vodă, deși nu fusese de față la acele reprezentații, foarte se bucurase de manifestările acestea de patriotism românesc. Cât despre Doamna lui, ea care abia acum poate începe să îngâime două vorbe în limba țării peste care domnea, grijile ei erau altele. Fata lor mai mare, Domnița Ralu, trebuia măritată. Dar se pare că vremurile erau schimbate, și se trecuse timpul când părinții își alegeau ginerii, fără a întreba pe fete de-i vor sau de nu-i vor. Altfel nu s'ar înțelege cum de mirele care se găsi pentru Ralița nu era vreo simandicoasă beizadea fanariotă, ci numai un biet boier de țară, tânăr, bogat, poate și frumos, dar Moldovean. Il chema Constantin Bogdan ²⁾ și fusese înfiat de o rudă de-a sa, Paladi, ceea ce făcu pe boierii ieșeni să spună, când vorbeau de el « Hatmanul Costandinică Paladi, născut Bogdan ». Nunta se făcu la Curte, în anul 1818, și fu « adevărat domnească și frumoasă » zice cronicarul Manolachi Drăghici « a cărei pomenire s'a ținut minte multă vreme, ca o raritate din acel timp, pentru că lucrul ce s'a văzut atunci și cheltuielile făcute nu mai urmase în țară ».

Curând după aceea un mare bucluc ar fi putut costa viața întregii familii domnitoare. În primăvara anului 1819 o boală, care se bănuia a fi ciuma, hotărî pe Domn să ia măsuri pentru țăpuirea locurilor infectate și împiedecarea lățirii mai departe a molimei. Aga Alecu Mavrocordat și hatmanul Suțu (ginerile lui Ion Callimaki, fratele Domnului) fiind însărcinați cu aceste măsuri de pază, ei împănară orașul că străji, ai căror zapcii se puseră pe prădat, nelăsând pe nimeni să treacă dintr'un loc într'altul fără parale, despoind oamenii de banii și de avutul lor. Poporul se răsculă

¹⁾ Nu se cunoaște traducătorul.

²⁾ Fiul decapitatului, vezi cap. 12.

« ridicându-se locuitorii din Tatarășii ca la o mie de oameni și călcând rohatcele în picioare, au intrat în târg pe la 9 ceasuri de dimineață, unde mai adunându-se peste 1000 de oameni, unii cu armele, alții cu pietre în mână, au mers la Mitropolie, l-au ridicat pe Inalt Prea Sfântul Veniamin, și, punându-l în fruntea lor, s'au pornit în spre Curtea Domnească, clocotind văzduhul de sgomotul și de amenințările lor ». Vodă își strânse Arnăuții, în frunte cu vestitul Bimbașa Sava, și închizând porțile « căci în acea vreme aveau curțile porți sănătoase de lemn la trei părți a ogrăzii », așteptă să vadă dacă va îndrăzni mulțimea să vină până la el. Aceasta, îm-

O stradă din Iași

preunându-se încă cu alți oameni cari veneau din spre Ciric, fu nevoită să se oprească de împușcăturile Arnăuților « cari începuseră a slobozi flintele de cum s'a zărit fruntea poporului în dreptul Trei Sfetitelor ». Opt din ei căzură morți. Norodul, înfierbântat, începu să urle: « Porțile la pământ și foc în tot orașul ».

Blândul, smeritul, învățatul, marele mitropolit ce l-a avut Moldova, Veniamin Kostaki, fiind acolo în mijlocul orașenilor și văzând desnădejdea lor, ingenuchie în fața acestor oameni, rugându-i să nu înainteze și făgăduindu-le că va isprăvi el toate cererile ce le aveau către Vodă. Și așa s'a dus singur la Curte, și văzându-l Arnăuții

l-au lăsat să intre, de-a dat știre marelui cămăraș că vrea să vorvească cu Domnul. Scarlat Vodă primindu-l, îi ascultă cererea, și rându-i în locul lui Mavrocordat și al lui Suțu pe hatmanul Iordachi Balș și pe aga Alecu Callimachi, vărul său dela Stâncești. Astfel se potoliră lucrurile, mergând fiecare la casa lui.

Dar o întâmplare cu totul hazlie fu spaima ce traseră boierii curteni, văzând poporul înaintând pe Ulița Mare în spre poarta Curții Domnești. Nu se știe ce-o fi făcut, în timpul acela, Doamna Smaragda și copiii ei, dar din scrisul vremii aflăm că « boierii de Divan, în slujbă și fără slujbă, apucându-i vremea acolo, au stricat ferestrele și au sărit în grădina Curții de vale, de unde, peste prăvălișul dealului dinspre amiază, s'au împrăștiat ca puii de potârniche. Intinzându-se în spre Frumoasa și șesul Bahluiului, s'au poticnit de-un gard ce despărțea grădina de comisia domnească. Mare trudă au avut până l-au trecut pe deasupra, unii rămânând spânzurați de fundul ciacșirilor cu capul în jos, altora rupându-li-se poalele giubelor sau ale anterieilor de matasă, și ei fugind fără de papuci, care cum s'a putut împrăștia mai repede ».

İată o scenă pitorească, despre care putem nădăjdui că va îmbogăți mai târziu arta filmului românesc! ¹⁾

---

¹⁾ O altă anecdotă plăcută din vremea lui Scarlat Callimachi ni este povestită de Radu Rosetti « Amintiri », I:

Marele Logofăt Iordachi Catargi — cel care împreună cu Constantin Dudescu din București, fusese la Paris în 1810 pentru a cere lui Napoleon nu știu ce amestec de-al lui în țările noastre — acelaș Catargi, care după 1821 devenise Farmazon (Franc-Masson), avusese sub Callimachi reputația de-a nu fi tocmai ușa de biserică în chestiuni bănești când era vorba de administrația slujbelor ce i se încredințau. În urma unor jălbi împotriva lui, Vodă îi scrisese supărat că a aflat că fură (pe grecește « kleptis »). Catargi răspunse vovodului său printr'o conjugăție la indicativul prezent:

Avthenta,

Klepto, kleptis, klepti, kleptomen, kleptite, kleptusi.

Tapinotatos dulos

Iordachi Catargi

Sau pe românește:

Măria Ta

Fur, furi, fură, furăm, furați, fură.

Prea plecată slugă

I. C.

Această întâmplare avu loc cam la trei luni înainte de mazilirea lui Scarlat Callimaki, despre domnia căruia Poarta fusese atât de mulțumită, încât firmanul care-i fu înmănat în ziua de 24 Iunie 1819, nu-i vestea, ca de obicei, mazilirea, ci sfârșitul domniei, lucru, până atunci, nemaipomenit. Ba mai mult, pentru a vădi părerea de rău a Turcilor că sunt nevoiți să urmeze dispozițiunile Tratatului dela București, prin care domniile țărilor noastre erau mărginite la un termen de 7 ani, Poarta hotări, printr'un Hatișerif, că de acum înainte numai patru familii din Constantinopol vor putea ajunge în scaunele Moldovei și Munteniei, și acestea erau, în primul rând, familia Callimaki (fără deosebire de ram), a Moruzeștilor (cu excluderea ramurei lui Dumitru), și a Suțeștilor (Alexandru și Mihai).

Domn al Moldovei fu numit Mihai Suțu, iar Scarlat Vodă porni cu Doamna Smaragda și cu copiii înapoi la Țarigrad, unde fu primit într'un chip deosebit de măgulitor pentru un fost voevod mazilit. Câteva zile după sosirea lui acolo, la 30 August 1819, el fu chemat de Marele Vizir, fiind primit de oamenii acestuia în josul scării dela intrarea Divanului. Pătrunzând la vizir, acesta îl îmbracă cu o frumoasă blană de sobol și-l opri o jumătate de ceas lângă el, pentru a-i reînnoi vorbele din firmanul de mazilire, spunându-i că Sultanul e mulțumit de felul cum și-a împlinit datoria și-i încuviințează mărturisirea înaltei sale bunevoini.

Ce trebuie să fi fost, în zilele acelea, în casele Callimakilor de pe Bosfor! Ce serbări în palatul dela Arnăut-Keoi și în cel dela Curù-Cișmè, în care trăiau încă bătrânii părinți ai lui Scarlat Vodă, fostul voevod Alexandru și Doamnă-sa Ruxanda!

Dar nimeni nu știe nici ziua, nici ceasul.

După nici doi ani de viață tihnită, de viață mare, pe care trebuie s'o fi dus acești evghenetați, acolo, pe malul Bosforului — deodată izbucni revoluția grecească, Eteria. O nemaipomenită turburare cuprinse mințile tuturor, dela malul Prutului până jos, în fundul Peloponesului și al insulelor mediterane.

Mihai Suțu, Domnul Moldovei, fugi în Rusia; Alexandru Suțu, Domnul Munteniei, muri, de inimă rea, în scaunul său. La 25 Aprilie 1821 Scarlat Callimaki fu numit Domn în amândouă Principate. Din nefericire pentru el, niște negocieri pe care le ducea cu

Rușii, nefiind terminate, el nu putu pleca pe dată să-și ia scaunele în primire. Trimise deci caimacam în locul său pe Ștefan Vogoride — un om, care ca și fiul său Nicolae, a lăsat în Istoria Moldovei o tristă amintire. Acesta, prin intrigi, care nu sunt încă bine lămurite, strică bunul nume ce avea Scarlat Vodă la Poartă. Pe de altă parte, se pare iarăși sigur că Marele Dragoman al Porții, Ion Callimaki, fratele lui Scarlat, era amestecat în mișcarea eteristă, fapt pentru care el fu surghiunit în Asia Mică.

Și deodată, pe când se gătea Scarlat Vodă să plece în Moldova, iată că o ceată de Bostangii se înfățișă la locuința lui din Arnăut-Kioi, și-l ridică pe sus, pe nepusă masă, împreună cu Doamnă-sa Smaragda, cu beizadea Alecu și cu Domnița Eufrosina. Fură duși cu toții dincolo de Cornul de Aur, în inima Stambulului, într'o casă de lângă giamia Sulimanië, mahala cunoscută pentru netoleranța ei și în care niciodată nu locuise vreun creștin. Nu știau bieții oameni ce să mai creadă. Inchisoarea nu era, dar nici nu semăna casa aceea a Curte Domnească, făcută să adăpostească pe Domnul celor două voevodate dunărene.

Indoiala nu ținu mult. O săptămână mai târziu fură cu toții ridicați și din casa aceea, și trimiși, peste țărnul mării de Marmara, la Boli în Anatolia. Acolo află într'o zi sărmanul voevod că bătrânii săi părinți, oameni de 80 de ani, fuseseră băgați la închisoare, iar că fratele său, Dragomanul Ion, își pierduse capul, sub sabia călăului turc. La auzul acestor îngrozitoare vești, el căzu din picioare, mort. Și astfel se îndură Dumnezeu să-i facă ceea ce sigur avea de gând să înfăptuiască vreun capugiu oarecare, cu firman dela Impărăție.

Scarlat Voevod murise la 26 Octomvrie 1821, iar Doamna Smaragda rămase cu copiii ei acolo, la Boli, multă vreme, plângându-și desnădejdea unei vieți pierdute. Abia după patru ani, în 1825, îi fu îngăduit amărătei văduve să părăsească locul surghiunului în care zăceau oasele bărbatului ei.

Femeia aceasta, Greaca cea care nu se putuse deprinde în atâți amari de ani să învețe limba țării peste care domniseră tatăl, socrul și bărbatul ei, făcu acum un lucru care-ar putea părea ciudat, dacă, judecând faptele, n'ar fi dimpotrivă foarte firesc. Plecând din Asia-Mică, ea veni de-a-dreptul în Moldova, fără a mai trece

măcar prin acel Constantinopol în care văzuse întâia dată lumina zilei, dar de unde-i veniseră toate nenorocirile ei și ale neamului său.

Stabilită la Iași, unde mai avu în curând și durerea de-a pierde pe fiica ei Ralù, ea trăi acolo încă multă vreme, apucând domnia lui Ion Sandu Sturdza, ocupația rusească a lui Kiseleff, și primii ani ai lui Mihai Sturdza Voevod. Se stinse, bătrână, abia în anul 1837, în luna Martie, într'o duminică.

O îngropă fiul ei în biserica Goliei, săpând peste o frumoasă lespede de marmură albă, cuvintele grecești, care se mai pot ceti încă astăzi:

« Acest mormânt acoperă trupul Smaragdei Mavrogheni, Doamna și soția lui Scarlat Callimaki, care domni șapte ani cu toată credința. Rugați-vă toți, rude și prieteni, pentru ca cea care muri în această țară, duminică, 27 Martie, 1837, să găsească îndurare la judecata cea de pe urmă ».

Neamul domnesc al Callimakilor se stinse cu copiii ei.

Domnița Ralù, cea măritată cu hatmanul Constantinică Paladi, urmase, împreună cu bărbatul ei, pe părinți în surghiunul dela Boli. Intoarsă la Iași, în 1825, împreună cu toți ai ei, ea muri în curând, de-o boală, se vede căpătată în urma atâtor amărăciuni și atâtor oboseli. Ginerile Constantinică se însură mai târziu cu Safta Rosetti, fosta nevastă a lui Mihalachi Sturdza, viitorul Domn. El era un om mediocru, ne asigură beizadea Nicolae Suțu în Memoriile sale, o ființă de acelea care n'avea altă știință și altă grijă decât « les petits caquets, les chuchoteries et les anecdotes du jour, et ce que l'un et l'autre projette et pense » ceea ce, de altfel, nu l-a împiedecat de-a vrea să fie Domn, și de-a fi chiar un foarte serios competitor și rival al lui Mihai Sturdza, fostul bărbat al nevestei sale. O boală timpurie îl seceră însă în toamna anului 1833, cu cinci luni înainte ca, prin retragerea trupelor lui Kiseleff, scaunul Moldovei să devie vacant. Din căsătoria sa dintâiu cu Domnița Ralù Callimaki, el n'avu decât o fată, Lucia, măritată întâiu cu Nicolae Cantacuzino-Paşcanu și al doilea cu Emanoil-Anton-Gaetan-Iosef d'Acuna, marchiz de Bedmar y Escalova, conte de Obedos y Prado y Casafuerte, Grande de Spania clasa întâi!.. cu care s'a putut mulțumi vanitatea întregului neam Callimaki.

Această fată Lucia, avu din a doua căsătorie pe Rodrigue de Bedmar, mort în 1863, ai căror coboritori se mai judecau la Suceava, prin 1900, cu Moldoveni de-ai noștri pentru pământ românesc, încăput pe cale grecească, în mâini spaniole. Din căsătoria dintâi Lucia Paladi avu o fată, Pulșeria, măritată în Iunie 1856 cu Prințul de Sayn-Wittgenstein-Berleburg, ai căror coboritori se înrudesesc cu cele mai mari familii din Europa.

Fata mai mică a Doamnei Smaragda Callimaki, Eufrosina, făcu o căsătorie romantică cu Nichifor Papadopol, căpitanul corăbiei cu care se întorsese toată familia, în 1825, din Asia Mică la Galați. Ighemonicul neamului trebuie să fi suferit de această groaznică « mezalianță », făcută totuși într'o vreme când biata familie de surghiuniți trebuie să fi — vorba ceea — împușcat francul. Din această însoțire se nascu un om cumsecade, erudit scriitor și istoric, membru al Academiei Române, Alexandru Papadopol-Calimah. Tatăl său, fostul căpitan de corabie, muri la Chișinău în 1862, exilat fiind din Moldova pentru motive ce nu ne sunt cunoscute; iar mamă-sa Domnița Eufrosina, muri foarte bătrână la Bârlad, în 1878, îngropată fiind în biserica Sfântului Spiridon.

Cât despre Alexandru, fiul lui Vodă Scarlat și al Doamnei Smaragda — fost elev la Iași de-al lui Gheorghe Asaki — când se întoarse el din surghiunul Asiei împreună cu mamă-sa, fu trimis de rudele sale moldovene în Rusia, unde-și făcu studiile universitare la Kiew. Mai târziu căpătă iertarea Sultanului pentru vina închipuită a tatălui său, și redobândindu-și astfel averea confiscată, începu să călătorească prin Europa, fără a pierde însă nădejdea de-a fi și el cândva Domnul Moldovei. Rapoarte consulare din 1830, vorbind de el, spun că « nu se ținea liniștit ».

Se însură târziu, în 1836, cu Eufrosina, fata lui Constantin Cantacuzino-Pașcanu. În 1848 a fost ambasadorul Porții Ottomane la Londra, în 1849 la Paris, și 1853 fu făcut Principe de Samos. Numit și ambasador la Viena în 1855, el se retrase apoi din viața publică, mergând să-și sfârșească zilele, în tihnă, la Paris, unde-și cumpără o frumusețe de casă în centrul capitalei lumii, pe Piața Concordiei colț cu strada Boissy-d'Anglas. Muri acolo, în Franța,

în 1879, în castelul pe care și-l mai cumpărase la Mennecy ¹⁾. El nu avu decât un singur copil, Scarlat, mort la vârsta de un an, și îngropat în biserica Goliei, alături de bunică-sa Doamna Sma-
ragda ²⁾.

Cu aceștia se stinge ramura domnească a voevozilor Callimaki, rămânând în colțul de Nord al Moldovei, la Stănțeștii Botoșanilor, cealaltă ramură din bătrânul Toader Călmașul, a lui Dumitrașcu vel ban, care, din tată în fiu, a înfruntat veacurile până în ziua de azi.

---

¹⁾ In Seine-et-Oise. Mai avea și o villă la Nisa.

²⁾ Eufrosina, nevasta lui Alexandru Callimaki, muri și ea la Paris în 1875, dar trupul ei fu adus la Iași și îngropat la Sf. Spiridon, alături de-al fiului și de-al soacrei sale.

IX

FAMILIA CARADJA

NICOLAE VODĂ, DOAMNA TARSIȚA ȘI FAMILIA LOR

Caradja — ortografia românească este însă Caragea — era un nume turcesc foarte răspândit în Impărăția Ottomanilor și cunoscut din vremea Sultanului Mahomed al II-lea, când generalul său Karadja Bey cuceri San-Stefano din mâinile Byzantinilor.

Cara înseamnă pe turcește negru (care pe grecește se spune *mavros*, de unde Mavrocordat, Mavroyeni, Mavromihalis, etc.).

Cum a ajuns niște Greci a purta acest nume turcesc nu putem ști, dar în tot cazul el l-a adoptat de mult, căci primul membru cunoscut al acestei familii este un anume Constantin Caradja, trăitor prin 1560, ceea ce dă neamului acestor Fanarioți o vechime pe care nu o are niciunul altul, în afară firește de Cantacuzini.

Coboritorii acestui Constantin au fost, la începutul veacului al XVIII-lea, Gheorghe și Dumitru ¹⁾. Din cel d'întâiu se trăgeau Ion Vodă și din al doilea Nicolae Vodă Caradja ²⁾.

Despre Gheorghe Caradja, străbunul lui Ion Vodă, știm multe lucruri interesante, care nu-și află locul aici. Totuși va trebui să arătăm, fiind în cadrul acestei lucrări, nunta uneia din fetele lui, care a fost descrisă de un călător străin cu un lux de amănunte deosebit de interesante.

---

¹⁾ Constantin a avut trei copii: Costea, Dumitru și Cocona. Această fată a lui era soția lui Scarlat Beglici și mama vestitei Ruxandra, măritată întâi cu Alexandru Vodă Coconul, Domnul Moldovei (vezi vol. I, pag. 231) și apoi cu Nicolae Mavrocordat, tatăl Exaporitului (vezi vol. I, pag. 233, și vol II, pag. 357) Dumitru, fiul lui Constantin, a avut un fecior Costea, tatăl lui Gheorghe și al lui Dumitru (vezi tabela genealogică).

²⁾ Nicolae Vodă era nepot de fiu lui Dumitru, pe când Ion Vodă era strănepot.

Gheorghe Caradja, însurat cu Ruzanda Vatazi ¹⁾, era dragomanul (tălmaciul) Ambasadei Olandeze din Constantinopol. În Noemvrie 1719 el își mărită fata, Constanța, după Dumitru Suțu, la a căror nuntă fură poftiți și ambasadorul Germaniei contele Hugo von Virmond cu secretarul său Gerhard von der Driesch. Acesta din urmă descrie într'o carte ²⁾ serbările acestei cununii, din care extragem următoarele scene pitorești:

Cucoanele grece, acoperite cu juvaere din cap până în picioare, stăteau turcește pe divan. Străinii poftiți la nuntă, Nemți și Olandezi, fură învoiți să ia loc pe sofale lângă ele. Imbrăcămintea acestor fanariote era în 1719 cam aceeași pe care am mai arătat-o când am vorbit de Doamna Ana Racoviță (vol. I, Cap. 31). Pe cap purtau o căciuliță de catifea puțin țuguiată, cu vârful căzând peste urechea stângă. Unele din ele erau cusute în fir de argint sau de aur, altele erau împodobite cu diamante și mărgăritare, deasupra cărora aruncau o batistă de stofă subțire. Părul îl purtau lins pe spate, atârânănd în zulufi. De gât spânzurau lanțuri de aur, împodobite cu pietre scumpe, care cădeau peste o cămașă de in atât de subțire « încât se puteau admira sânurile lor albe ca zăpada ». Rochiile, de mătășă și închise cu o mulțime de nasturi, erau în așa fel croite « încât arătau toate mișcările trupului ». Brăul, lat de trei degete, era și el împodobit cu fel de fel de nestemate. Peste rochie purtau o blană de samur sau de hermină, încheiată la gât cu o copcă. Sub rochie aveau pantaloni de mătășă fină, croiți foarte largi și strânși la picioare (ca șalvarele Turcoaicelor) în papuci de piele galbenă. Pe stradă purtau însă, firește, o altă încălțăminte pe deasupra, pe care o scoteau când intrau într'o casă. Fiecare cucoană avea o servitoare anume pentru această slujbă, care o întovărășea oriunde mergea.

¹⁾ Familia Vatazi (Vatați) se coborea din împărații bizantini. Ea a trecut și prin țara noastră, unde astăzi e stinsă, dar mai sunt membri ai ei în Rusia.

²⁾ Gerhard Cornelius von der Driesch: « Historische Nachricht von der Röm. K. Grossbotschaft nach Constantinopel des Hern Reichsgrafes Damian Hugo von Virmondts rühmlichst verrichtet ». Nürnberg, 1723, pag. 97 (în « Revista Istorică », 1923, anul X, pag. 4—6: O nuntă fanariotă de C. I. Caradja. D-l C. Caradja greșește însă când crede că Constanța Caradja a fost măritată cu Mihai Manu. Soțul ei a fost Dumitru Suțu. (Vezi și în I. Filliti, o. c.).

Serbarea începu cu cântecetele necuviincioase ale « caraghioșilor » turci — cu care eram obișnuiți și la noi în țară — după care frumoasele Fanarioate, gătite după cum am arătat, începură să joace în de-ele fel de fel de jocuri de pe atunci, de fapt hore, sârbeși bătute, căci lascivele dansuri orientale erau lăsate pe seama profesionistelor, iar cele occidentale nu erau încă introduse în 1719.

Dovada că dansurile de atunci nu erau altele decât acele care se mai joacă și azi la noi, la mahala ca și la țară, ne-o dă englezul Thornton, când ne face despre ele următoarea descriere: « Femeile

Fanarioți (sec. XVIII). (Colecția autorului)

și bărbații fac o roată, ținându-se de mână, cu picioarele foarte înlăuntru. Cucoanele, îmbrăcate în blănuri care au părul pe dinafară, se țin cu pieptul și cu burta înaintea « et rentrent les fesses »; spatele adus, gâtul țeapăn, le merg picioarele înaintea și 'napoi, și la dreapta și la stânga, și la stânga și la dreapta, în tactul unei muzice tot atât de monotone... »¹⁾.

Coana Manda!

Dar descrierea aceasta foarte plastică a unui Englez căruia nu-i plac dansurile noastre, este completată într'un chip adorabil de un Belgian, căruia dimpotrivă îi place tot ce este oriental și mai ales românesc, deșteptul, finul, spiritualul Prinț Charles de Ligne²⁾.

« On se tient par la main, pour ne plus se quitter ; on fait quelques pas en rond, mais beaucoup l'un vis-à-vis de l'autre. On se fait des mines, on se sépare presque, on se retient, on s'approche, je ne sais comment ; on se regarde, on s'entend, on se devine, on a l'air de s'aimer... Cette danse là me paraît fort raisonnable ».

Și cum « Constantinople donne le ton à Iassy, comme Paris à la province (și vice-versa când e vorba de viața Fanarioților) ...on danse partout la pyrrhique, et d'autres danses grecques, moldaves, valaques, turcques et égyptiennes »³⁾.

Dar să ne întoarcem la nunta Constanței Caradja cu Dumitrachi Suțu.

Două zile după serbarea de mai sus, avu loc, în casa dragomanelui Gheorghe, cununia « oficiată de Patriarhul din Constantinopol, însoțit de 16 mitropoliți », cari trebuie neapărat să fi fost Episcopi.

În sala cea mare a serbării stăteau la o masă cu șerbeturi, dulceață, prăjituri de portocale, de lămâi și de migdale — mirele și mireasa. La dreapta mirelui luase loc Patriarhul cu toți popii lui⁴⁾,

¹⁾ Thorton: « État actuel de la Turquie », (traduit de l'anglais par M. de S., 1812, t. II, pag. 482.)

²⁾ Charles de Ligne: « Lettre V, du 1 décembre 1788 », Jassy, (Bibliothèque des Mémoires relatifs à l'Histoire de France pendant le XVIII-lème siècle, par Fr. Barrière, tome XX, pag. 116—121, Paris, Firmin Didot, 1859).

³⁾ Acelaș autor în aceeași scrisoare.

⁴⁾ Locul de onoare era întotdeauna al Ecclesiastului care cununa. Vezi nunta Domniței Maria a lui Vasile Lupu, în vol. I, pag. 290, (Ediția II-a).

iar la stânga fostul Mare Dragoman al Porții, Alexandru Mavrocordat (Exaporitul), care era vărul de-al doilea al lui Gheorghe Caradja, tatăl miresii. După Mavrocordat veneau străinii din misiunile olandeze și germane, și în urma lor musafirii greci, prietenii ai casei.

Mireasa, care purta o cunună de flori pe cap și un văl foarte des pe obraz, trebuie să fi avut pe măică-sa Ruxanda la stânga, și pe mama soacră la dreapta¹⁾. La un semn, ea se sculă dela masă, și mergând în iatacul ei, i se scoase acolo vălul, pentru ca în sfârșit s'o poată vedea și mirele, care-i va fi peste un ceas bărbat, și încă n'o cunoștea.

Alexandru Mavrocordat Exaporitul și soția sa Sultana

O fi sărutat-o? ca Timuș pe Domnița Ruxanda? și o fi plâns tânăra Constanța a lui Caradja, ca fata lui Vasile Lupu? nu știm, căci d-l von der Driesch nu ne-o spune. Dar aflăm că mirele se așază la dreapta

¹⁾ Nu i se cunoaște numele. Mirele D. Suțu era fiul primului Suțu cunoscut, Diamantaki. (Vezi cap. 20).

miresei pentru a primi — acolo în iatac — pe oaspeții care veniră unul câte unul « spre a depune la picioarele lor darurile ce aduseseră cu ei ».

În sfârșit Dimitrie Suțu se întoarse în sufragerie, în care era așezată acum, în mijlocul odăiei, masa-altar lângă care așteptau Patriarhul și Episcopii în odăjdii. Veni și mireasa, cu pași atât de mărunți, de-i trebui un sfert de ceas pentru a ajunge dela ușă până la altar.

Cununia începu: rugăciuni, schimbe de verigi, Isaia dântuește, icusari aruncați la picioarele mirilor, care băură dintr'un pahar, ce fu aruncat apoi pe o piatră și spart! . . .

Pe urmă, chef. Bărbații într'o odaie, femeiele într'alta. Mâncări turcești multe, metarhaneaua, caraghioși, paiate, jocuri și beutură. A ținut până în zori, când a cântat cocoșul.

. . . Tatăl acestei mirese, dragomanul olandez Gheorghe Caradja, avea, după cum am mai arătat, un frate pe care-l chema Dumitru, și care o fi fost și el la nunta aceea, împreună cu nevastă-sa, Domnița Zamfira Rosetti, fiica lui Antonie Vodă.

Dumitru și Zamfira au fost părinții lui Constantin, care, însurându-se cu Zamfira Suțu, a avut un fiu Nicolae, întâiul voevod din neamul acestor Caradja.

Incetinel, ca toți semenii lui, se ridicase Fanariotul la rangul de Dragoman al Porții; și cum știm că dela Tălmaci la Voevod era o singură treaptă de urcat, Nicolae Caradja se cățără pe ea.

Nu din ambiție. Prin excepție omul acesta nu era ambițios. Dar era sărac. Și cum avea zece copii, din care șapte fete care trebuiau înzestrate spre a fi măritate, ce să facă el? . . . tot Țara Românească, săraca!

Nevastă-sa Tarsița (nu i se cunoaște neamul) era o femeie deșteaptă, învățată și foarte fără prejudecăți. « Elle affichait la liberté de vivre la plus absolue » spune de ea un contimporan. Nici pe ea n'ar fi apăsător prea mult sărăcia . . . dar șapte fete sunt șapte fete!

Două izvoare ne confirmă faptul că Nicolae Caradja n'a cerut domnia Țării Românești decât în vederea căpătuirii fetelor sale. Și poate nu atât pentru a le da zestre — căci va fi un Domn puțin hrăpăreț — cât pentru a le da vază, căci, Domnițe fiind, vor găsi

mai ușor bărbați de neam și cu avere. De altfel cea mai mare din ele, Zamfira, era măritată de curând cu beizadea Alexandru Mavrocordat, fiul lui Ion Vodă ¹⁾. Rămâneau totuși încă șase belele în casa omului.

Dragomanul, care de altfel avea răbdare, aștepta liniștit momentul prielnic, ce se înfățișă în Ianuarie 1782, când Alexandru Ipsilanti își ceru mazilirea din pricina fugei fiilor săi în Austria ²⁾. Atunci abia puse el Stambulul în mișcare pentru a căpăta scaunul Munteniei, pe care de altfel îl căpătă ușor, fiindcă, (scria Rathkeal lui Kaunitz): « de patru ani de când e Dragoman și-a câștigat cinstea tuturor ». Cum pe de altă parte competitori serioși nu prea erau în momentul acela, și cum în sfârșit el mai era și prieten bun al lui Vodă Ipsilanti, care era mulțumit de-a ști că nu va fi înlocuit printr'un dușman, cererea lui Caradja nu întâmpină deci nicio greutate, încât la 26 Ianuarie Internunțitul Austriei putea înștiința pe cancelarul său că numirea era făcută.

Dar Ipsilanti, care nădăjduia mereu să i se întoarcă copiii din Transilvania, nu era grăbit să-și părăsească scaunul. El rămase încă multă vreme în București, ne-Domn și Domn, până când, la începutul lui Martie, se hotărî deodată să plece în grabă la Țarigrad pentru a se apăra de loviturile pe care auzise că i le pregătesc dușmanii săi. Pe la 8 Martie era în Stambul, și la 9 sau 10 ale lunii se întâlni cu prietenul său, noul voevod, pentru a pune împreună la cale « felul cum va trebui cârmuită Țara Românească ». De unde se vede deslușit că Ipsilanti privea pe Caradja ca un fel de înlocuitor al său în domnie, până se va socoti el cu dușmanii, cu copiii și cu Poarta.

Vodă Nicolae, sceptic și epicurian, tot numai cu gândul lui după ceafă, primi situația cum îi fu dată, și în chiar ziua investiturii — lucru până atunci nemaiauzit — porni cu întreaga lui familie înspre binecuvântatele maluri dunărene. Era la 18 Martie. În alaiul domnesc călătoreau Doamna Tarsîța, beizadelele Ion, Gheorghe și Constantin, ginerele Alexandru Mavrocordat cu nevastă-sa Zamfira, precum și celelalte șase fete. (Vezi amănunte în cap. 3).

¹⁾ Va fi și ea Doamnă. (Vezi cap. 3).

²⁾ Vezi cap. 8.

În Aprilie, după Paști, familia Caradja era la București. Drept dovadă că dorința lui Vodă de a-și mărita fetele nu era nici legendă nici glumă, e faptul că, în 15 luni de domnie, patru din Luminățiile Lor își găsiră bărbați. Mărioara luă pe Dumitru Manu, Smaranda pe Nicolae Mavrocordat (vărul lui Alexandru), Eufrosina pe marele ban Dumitrachi Ghica, și în sfârșit Ecaterina pe vestitul Enăchiță Văcărescu, cel care, la o vârstă nu prea fragedă, se însura acum pentru a treia oară¹⁾.

Vel spătarul Enăchiță, om întreg, căruia îi plăceau jocul, vinul și muierile, nu fusese norocos în căsnicie. Pe nevasta lui d'întâi, fiica lui Iacovachi Rizu (sora Doamnei lui Grigore Vodă Ghica al Moldovei) o pierduse, după cum singur spune « cu un an și trei luni mai înainte de a pleca la Beciu (la Viena, deci în Octombrie 1781), rămânându-mi trei copii fără de oblăduire; și cum pierdusem și pe mumă-mea într'acea vreme, de-mi rămaseră fiii și mai făr' de oblăduire, mă însoții atunci cu Elena Caragea, fiica terzimanului Iordachi Caragea, necununată, căci într'acea zi (când urma să aibă loc nunta) am purces eu la Beciu ».

[Spre deosebită luare aminte este următorul fapt delicios, că aceste amănunte familiare sunt trecute în textul « Istoriei Imperiului

---

¹⁾ Dumitru Manu era fiul lui Nicolae Manu și al Eufrosinei Sulgearoglu. Nicolae Mavrocordat era fiul lui Alexandru Mavrocordat și al Smarandei Sulgearoglu. Acest Alexandru fiind frate cu Constantin Vodă și cu Ion Vodă, Nicolae Mavrocordat venea văr primar cu cumnatul său Alexandru Firaris (care ținea pe Domnița Zamfira Caradja, sora nevestei sale), precum și cu Alexandru Delibey, care ținea pe Domnița Mărioara Callimaki (vezi cap. 3 și cap. 14). Marele ban Dumitrachi Ghica era fiul Dragomanului Alexandru și al Elenei Evpraghioti. Era prin urmare fratele lui Grigore Vodă Ghica, Domnul Moldovei (cel decapitat la 1777, vezi cap. 7) și a fost tatăl voevozilor Grigore și Alexandru ai Munteniei, cei din 1821 și 1834. Dumitrachi Ghica a mai fost însurat cu Maria Văcărescu și cu Elena Razu, având cu amândouă unsprezece copii (din care voevozii de mai sus). Căsătoria cu Eufrosina Caradja trebuiește plasată între celelalte două (nu a avut copii cu ea). — Enăchiță Văcărescu era fiul lui Ștefan Văcărescu și al Ecaterinei Dona. Cât despre ceilalți gineri ai lui Nicolae Vodă, ei rămân enigmatice. D-l Ion Filitti (în « Arhiva Gh. Cantacuzino ») arată că unul ar fi Constantin Sulgearoglu, iar celălalt (bărbatul Raliștei) Grigore Callimaki. Numai că pe acest Grigore Callimaki nu-l putem găsi în nici o altă geneologie a Callimakilor.

Ienăchiță Văcărescu (Pinacoteca București)

Ottoman » ...Luarea Byzanțului, asediul Vienei, nunta lui Văcărescu, etc... Cantemir avusese măcar modestia să treacă faptele sale personale în notele din josul paginei].

Intors dela Viena unde fusese trimis de către Alexandru Vodă Ipsilanti pentru a ruga pe împăratul Iosif al II-lea să-i înapoieze pe fugarii săi fii (vezi Cap. 8), Văcărescu se căsătorii îndată, în

Lăutari țigani (sec. XVIII)

Februarie 1783, cu Elena Caragea, căreia însă « după șapte luni, din voia lui Dumnezeu, i s'a întâmplat moartea ».

În Noemvrie, fără doliu cuviincios, doar după parastasul de 45 de zile, spătarul Enăchiță, care era un om « cât un brad », se însură a treia oară cu fata noului Voevod Nicolae Caradja, tânăra Domniță Ecaterina, vara fostei lui soții.

Nunta avu loc la Cotroceni, căci, după cum vom vedea, acolo locuia Vodă. Mirele (mai ales acum că fusese la Viena, vorbise cu împăratul, și făcuse cu fii lui Ipsilanti o ispravă atât de bună) era privit ca cel mai mare boier al țării, cel mai învățat, cel mai « gură de aur » și unul din cei mai bogați, în afară poate de Brâncoveanu și de Dudescu. Din această pricină, deși era un om tomnatic care dănțuia acum a treia oară împrejurul altarului, el ținu ca nunta lui să fie nuntă; căci lua doar o fată de Domn și pentru sărbătorirea acestui eveniment trebuia să vuiască orașul de sgomote, de chiote și de muzici. Cum îi plăceau lui însuși lăutarii — meterhaneaua n'o putea suferi, căci făcea prea mult sgomot pentru urechile delicate ale poetului — se zice că la nunta lui s'ar fi adunat la Curte toate tarafurile celor mai vestiți țigani de pe atunci, cari după ce ziseră boierului la ureche de inimă albastră, se împrăștiară prin oraș ca să se înveselească și norodul. Și fu în București mare tîmbălău atunci, de se îmbătară nu numai boiernașii și negustorii, dar chiar și cuvioasele fețe bisericesti, care nu trebuiau totuși să întrecă măsura, căci:

« Dacă i se întâmpla vreunui preot mai slab cu duhul câte o alunecare, ca la vreo nuntă să facă pe vornicul, să gioace și să umble beat prin târg, mergând la crâșme să se facă măscărici și vrăjitor, apoi pentru unul ca acesta Vlădica poruncea de i se lua popia »¹⁾.

La nunta Văcărescului s'o fi purtat totuși popii mai cuviincios, așa încât, ca în Arghir și Elena, cea mai citită « romanță » de pe atunci:

*Incepe cu veselie
Jocuri mari de bucurie. . .
Beau, mânâncă, ospătează,
Toată firea înviează.
Când se scoală de la masă
Se mai duc și 'ntr'allă casă
Unde loți în horă saltă!
Ce bucurie înaltă!
Sună, lăută răsunătoare,
Una după alla, sună!*

¹⁾ Ramiro Ortiz: Lautari e Giullari (In Omagiu lui I. Bianu, pag. 265).

Lăutarii aceștia — scripcari, țimbalagii, naiști, flautiști — se îmbrăcau de obicei în curate anteree de postav, purtând în cap o mică tichie turtită. Dar la zile mari, când veselia era în toi și trebuiau ei să facă și pe măscăricii, apoi se mai schimonoseau în haine turcești, ungurești sau nemțești¹⁾. Văcărescu nu se putea lipsi de ei; dar nici ei de Văcărescu, fiindcă doar cântecele făcute de el le purtau apoi țiganii prin casele boierești, prin cârciumi și prin măhălăli, de se lățeau apoi în toată țara. În casa lui, când era

pace în țară și când nu era în scaun vreun Domn ca Mavroyeni — vara mai ales, când îi erau soția și copiii la moșie — răsunau încăperile, noaptea, de muzicele acestor lăutari, care-i ziceau sau duios sau cu foc cântece pe care le asculta boierul ținând strânsă de mijloc pe vestita Pitulicea țigancă, cea pe care se

Lăutari travestiți (sec. XVIII)

zice c'ar mai fi cunoscut-o și beizadelele lui Ipsilanti.

Un poet contimporan, Mihai Petricari, bun prieten de-al Văcărescului, ne dă următoarele adorabile amănunte despre el :

*‘Ο *Αρχων Βακαρέσκος μὲ εἶχε μυστικὸν
Καὶ σύμβουλον καὶ φίλον ὡς οἰκιακὸν
‘Εμὲ τὰς ἡδονὰς του, ἐμὲ τὰ λυπηρὰ
‘Εμὲ τοὺς ἔρωτάς του μιλοῦσε φανερὰ
Ποῦ ἄσχημος κοκῶνα τὸν φάνη ἢ τρελῆ,*

¹⁾ Vezi ilustrația dela pag. 361 și 363.

*Τὸ φρόνημος, τὸ σώφρων, τὸ εὐμορφος πολὺ.
 Ὅποι ἀπὸ τὰς δούλας θέν ἦτον ποταπὴ
 Καὶ τὸν ἐντετοθῆ, κ' ἐφάνῃ σκυθροπιῆ,
 Τὶ ἄρχων Γιαννακίτσας; νὰ ἔχη τὴν εὐχρῆν!
 Πατθένον ἀπ' τὰς δούλας δέν ἄφινε ψυχῆν!
 Προτέφημα καὶ τοῦτο τραδόν, ἄρχοντικόν!
 Καὶ ἴδιον ἀρχόντων πολλὰ εὐγενικῶν¹⁾*

Casa Văcărescului era lângă malul gârlei și i se întindeau curțile și grădinile dela hanul lui Costandin²⁾ până în poarta banului Ghica. N'a rămas astăzi din ea decât corpul principal, destul și atât pentru iubitorii de trecut, care în vâltoarea vieții moderne pot, trecând pe acolo, să se uite cu jind la pereții în spatele cărora își petrecuse minunatul trai cel dintâiu poet al României. E casa zisă astăzi « Prager », peste drum de Poștă, mult refăcută însă, și în deosebi de foștii ei proprietari baronii Bellio, care o cumpăraseră dela moștenitorii Văcărescului.

În spatele acestei proprietăți veneau curțile banului Dumitrachi Ghica, celălalt ginere al lui Nicolae Vodă Caradja³⁾, cumnat deci cu Enăchiță Văcărescu.

¹⁾ Arhontele Văcărescu mă ținea în tainele lui,
 Și sfătuitor și foarte prieten de casă.
 Îmi destăinuia plăcerile, și tot mie și durerile lui.
 Mie îmi vorbea fățiș de toate dragostele sale
 De i se părea o cucoană urâtă sau nebună,
 De i se părea cuminte, înțeleaptă sau frumoasă,
 Care din sclave nu era de rând, și care i se împotrivea
 Sau i se părea reținută.
 Ce boier era Enăchiță! Fie binecuvântat, căci
 Virgine printre sclave nu a lăsat pe niciuna.
 Și aceasta este o calitate cu adevărat boierească
 Și proprie boierilor în adevăr bine născuți,
 Pe care nu o pot avea decât cei de mâna întâi.

Ερμηλος ἢ δημοκριθηρακλείτος Μηχαήλου τοῦ Περδικάρη, Ιατροῦ, 1817. Τ. Ι. p. 19, în Al. Odobescu, Poezii Văcărești.

²⁾ Pe locul unde e azi Palatul Poștei. Fusese casa Bălăceanului, care-i fu confiscată de Șerban Vodă Cantacuzino (vezi vol. I, cap. XXVI).

³⁾ Vezi nota dela pag. 360 în acest capitol.

Banul Dumitrache Ghica

« Curtea banului Ghica era cât o moșie de mare; începea din capătul despre apus al podului gârlei, devala de Zlătari, mergea în jos pe malul apei până în dreptul caselor Văcărescului, unde e azi casa lui Barbu Bellu ¹⁾, d'acolo cotea spre Sfinții Apostoli, până unde sunt băile lui Mitracevschi, apuca la dreapta tăind de-a-curmezișul strada Mihai Vodă, trecea gârla la cazarma pompierilor, și apoi devala prin Gorgani se încheia din nou la podul gârlei la Zlătari... Casele bătrânului Ghica și ale fiului său Scarlat se aflau amândouă în cuprinsul de mai sus. Erau două namile de case, cu pridvoare, săli mari, odăi de mosafiri, sufragerii de iarnă și de vară, iatacuri și cămări, cu arcade și bolte, beciuri și pivnițe pe dedesubt. De-a-rândul, pe lângă zidul curții, se întindeau în șir kuhne, șoproane, odăi de slugi și logofeți, grajduri, brutării, potcovării, grădini de flori și zarzavaturi, livezi de pomi roditori, lemnăria și fierăria ».

« Acele două palate, unul în fața altuia, erau despărțite numai prin gârlă (Dâmbovița). Casa Banului Bătrânul a trecut prin moștenire la fiul său cel de-al patrulea, Banul Mihai, nenea-mare cum i se zicea, fiind cel dintâi născut din căsătoria a doua, și s'a restaurat de fiul său cel de-al cincilea, Alexandru Vodă Ghica, la anul 1834, când s'a urcat acesta în scaunul domniei. Acum este acolo palatul prefecturii de Ilfov ²⁾. Iar de casa de pe malul stâng a banului Scarlat Ghica, pe care a moștenit-o apoi fiul său Nicolae, ginerile Domniței Nastasica Moruzi, casă mare cât o cazarmă, nici urmă nu se mai vede. Era acolo o sală mare, zugrăvită pe pereți și tavan cu toți zeii Olimpului, de un pictor german Kauffmann. În sala aceea, la zile mari, înfocatul Aristia, dascălul copiilor, traducătorul « Iliadei », — cu câteva perdele dela ferestre, cu cearceafuri innădite, cu costume croite din rochi lepădate, punea în scenă câte o bucată de teatru în limba Grecească: pe Orest, pe Fii lui Brutus, sau vreo idilă de Florian... ».

¹⁾ Citatul din Ion Ghica (Scrisoarea XXII-a), care scria aceste rânduri în anul 1884.

²⁾ Casa este astăzi încă aidoma cum era sub Vodă Alexandru, dar firește că nu mai poate sămăna cu ce era ea pe vremea marelui Ban Dumitrachi. Totuși e interesant că, prefăcute cum sunt, casele lui Ghica și ale Văcărescului ginerii lui Caradja, mai sunt astăzi încă întregi, după 150 de ani.

Dar ajungem pe nesimțite la vremuri mai noi, care sunt ale nepoților oamenilor despre care vorbim. Să ne întoarcem la Nicolae Vodă Caradja. Și deoarece am arătat casele în care locuiau doi din ginerii săi, cu respectivele lor Domnițe Ecaterina și Eufrosina, să vedem acum unde-și alege reședința Vodă el însuși cu Doamnă-sa Tarsița, acea femeie despre care știm doar că ducea o viață neîncătușată de prostia constrângerii sociale, dar despre care din păcate nu știm nimic mai mult.

Venind la București în Aprilie 1783, Caradja, care nu suferea de « stenahorie » ca mai târziu Alexandru Moruzi, găsind Curtea Veche dărăpănată și Curtea Nouă ocupată încă de Doamna Catrina Ipsilanti, hotărî să se mute în afară de oraș, la mănăstirea Cotroceni, care pe lângă că era foarte încăpătoare, apoi mai era și înconjurată de grădini și de păduri, ceea ce-i plăcu mult și lui și Doamnei sale. Fără multă vorbă, cu autoritatea sa domnească, el alungă pe călugări, cu stareț cu tot, nu numai din mănăstire, dar și din cele două chioșcuri pe care le zidise și împodobise de curând Alexandru Vodă Ipsilanti. Mai târziu, Doamna Catrina plecând la Constantinopol, Curtea Nouă l-ar fi putut adăposti pe Vodă Nicolae, căci era și mai încăpătoare și mai frumoasă decât mănăstirea lui Mihai Cantacuzino. Dar Vodă Caradja prinsese dragoste de zidurile bătrâne ale Cotrocenilor și de pădurile care le înconjurau, și rămase acolo.

Totuși el venea des în București, unde ținea de două ori pe săptămână, luna și miercurea, Divan la Curtea Veche, spre a nu lăsa să se prăpădească tradiția. De bine de rău, cu puținele parale ce avea la îndemână, el cârpi zidurile dimprejurul acestui bătrân palat și reinnoi Spătăria cea Mare, în care ținea vinerea « împreunare de musafiri » — baluri cum s'ar zice azi. E de presupus că la aceste « întruniri mondene » din anul 1783 și-o fi găsit cele patru Domnițe pe cei patru bărbați ai lor.

Povestea acestei reședinți domnești în cursul veacului al XVIII-lea este destul de tristă.

Am arătat aiurea cum vechea « Cetate a Dâmboviței », între zidurile căreia se scursesese o parte din Istoria Țării, fusese prefăcută de Matei Basarab, reinnoită de Șerban Cantacuzino și înfrumusețată

de Constantin Brâncoveanu. Cu venirea Fanarioșilor se încheie însă strălucita poveste a bătrânii Curți ¹⁾.

În 1718 ard București și arde și Curtea. Nicolae Vodă Mavrocordat, care locuia acolo, prefăce « strictul necesar » pentru locuit. Palatul, cu frumoasa lui scară de marmoră făcută de Brâncoveanu, e totuși încă întreg, și în încăperile lui își mărită Vodă fata cu căminarul Ienachi, serbările și jocurile acelei nunți făcându-se în « curtea Curții Domnești » ²⁾. Tot acolo făcu nuntă mare domnească și fiul lui Nicolae Mavrocordat, Constantin Voevod, când, la 1735, Domn în scaun fiind, luă pe frumoasa Ecaterina Rosetti, Moldoveanca pe care i-o dibuise vărul său Grigore Vodă Ghica ³⁾. Însă cinci ani mai târziu, fiind acum Constantin Mavrocordat a doua oară Domn în Muntenia, la 31 Mai 1738, miercuri la ceasul 3½ după amiază, se cutremură pământul dela un capăt al țării la altul, dărâmand turlele bisericilor și sfărîmând vasele de pe polițele din casele oamenilor. Atunci « crăpă și Curtea Domnească în multe părți, iar turnul dela poartă se nărui tot ». Totuși, cârpit din nou, cârpit mereu — căci Domnii Fanarioși erau prea efemeri pentru a se învrednici să clădească palate în capitalele în care locuiau vremelnic spre a strânge doar numai aur — Curtea Veche mai e locuită încă vreo 30 de ani, de Mavrocordați, de Ghiculești și de Racovițești, până prin 1766, când se dărîmă rău de tot. Domnii încep să locuiască aiurea, mai ales după războiul ruso-turc (1769—1774), în vremea căruia palatul fiind cu totul părăsit, încep a se adăposti în dărâmăturile sale toate haimanalele orașului — vestiții crai de Curte Veche — pe care un agă turc îi strânge laolaltă și-i omoară pe toți într'o zi. Curățită astfel de pungăși, Curtea voevozilor

---

¹⁾ N'a rămas nicio stampă veche, înfățișându-ne « Curtea Vechie ». Singura care există, până acum niciodată reprodușă, e cea pe care o dăm alăturat. Din felul cum e alcătuită această stampă (aflătoare la Cabinetul Stampelor dela Academia Română) ea pare a reproduce destul de credincios Curtea Vechie, cum era prin anii 1700. Se vede Poarta de Intrare, turnul din colțul zidului, palatul domnesc și biserica Sf. Anton, drept în fața Palatului. Contrar altor stampe vechi, ea nu pare a fi o închipuire, ci o destul de exactă reproducere a Curților Domnești, cum erau sub Vodă Nicolae Mavrocordat.

²⁾ Nunta Domniței Elena (?) cu căminarul Ienachi Alevră.

³⁾ Vezi cap. 3.

Curtea Veche in 1716

Basarabi cunoaște o clipă de mărire. În 1773 « i se repară odăile de sus » în vederea negocierilor de pace dintre Ruși și Turci ¹⁾, care pace nu se va încheia totuși aici, ci abia un an mai târziu, la Cuciuc-Cainargi.

Nicolae Caradja, după cum am văzut, cărpește și el zidurile și preface scara și Spătăria, dar numai pentru a ține în ea de două ori pe săptămână Divan, și vinerea « împreunare de musafiri ». După el o mai îngrijește doar Mavroyeni, care cere bani mulți dela boieri pentru a o face cel puțin locuibilă « căci e o rușine să stea Curtea Domnească năruită în mijlocul orașului și să nu aibă Domnul unde sta » ²⁾. În 1790, după fuga lui Mavroyeni, vin în București Nemții lui Coburg și Rușii lui Suvaroff, toți oameni cu coadă ³⁾, care-și băgă soldații în palat și caii în grajduri, de aduc din nou biată Curte în starea ei de mai înainte. În 1795 locuitorii de prin vecini iau din piatra și din cărămizile ei pentru a-și face lor case, iar « Craii » apar din nou printre ruinele Curții. Vodă Alexandru Moruzi dă un pitac prin care amenință pe toți cu cele mai grele pedepse dacă vor mai fura o piatră dela Curte, iar în beciurile acesteia așează el, spre o mai bună pază, « Curtea de Criminalion », adică închisoarea. În sfârșit, în anul 1802, Octomvrie în 14, un cutremur scutură din nou orașul din temelii și năruie cu totul ce bruma mai rămăsese din încăperile aceluia străvechi monument istoric. Rămâne doar pușcăria în beciurile Curții, până prin vremile lui Bibescu și ale lui Știrbei, când începând a se moderniza capitala, dispar până și temeliiile Cetății Dâmboviții. O ciudată întâmplare ne-a păstrat totuși neatinsă biserica domnească din mijlocul ogrăzii, cea din Piața Sfântul Anton.

În timpul acesta, Domnii care nu au locuit în Curtea Veche, și-au ales reședința în case de boieri sau la mânăstiri. Scarlat Vodă Ghica șade și moare ⁴⁾ în casele lui Nicolae Brâncoveanu, fiind

¹⁾ Ionescu-Gion: « Istoria Bucureștilor », cap. Curtea Domnească.

²⁾ Vezi cap. 10.

³⁾ Adecă cei care purtau peruca blondă, care era bine cunoscută poporului din vremea ocupației Olteniei (1718—1739), când baronii austriaci (Freiherrn) lăsându-se păcăliți de șmecherii de Olteni, introduseră, fără voia lor, un cuvânt nou în « argoul » românesc: « fraier ».

⁴⁾ El răcise la focul din Târgul Cucului, când arsesese prăvăliile Herescului (vezi cap. 6).

ele printre cele mai mari din oraș, căci era fostul palat al beizadelor voevodului Constantin Brâncoveanu (ajuns în veacul al XIX-lea palatul lui Gheorghe Vodă Bibescu, iar într'al XX-lea un loc viran, care așteaptă de 25 de ani să se clădească, peste niște temelii începute sub regele Carol I, un Palat al Senatului).

În aceeași casă a Brâncoveanului a locuit și Alexandru Vodă

Ruinele Curții \ Noui

Ipsilanti, până puse să i se zidească Curtea Nouă din spatele mănăstirii lui Mihai Vodă ¹⁾.

La Cotroceni a stat, în afară de Caradja, și Vodă Alexandru Moruzi, care neputând suferi aceea pustietate, puse să i se prefacă Curtea Nouă a lui Ipsilanti, care arsese.

Mihai Suțu se

mută în școala dela Sfântul Sava, — și precum Caradja alungase pe călugării cotroceni din lăcașurile lor de rugăciune, astfel Suțu alungă pe școlari și pe dascăli din locul unde se învăța carte de aproape 100 de ani (și unde se mai învață și astăzi, după 250). ²⁾

La Curtea Nouă trebuie să fi locuit Alexandru Ipsilanti și în a doua lui domnie, și poate și fiul său Constantin. Dar o soartă năprasnică făcea din acest palat mereu prada flăcărilor, de ajunse

¹⁾ Vezi cap. 9.

²⁾ Școala Sf. Sava a fost în multe locuri. Pe vremea lui Mihai Suțu trebuie să fi fost pe Podul Mogoșoaiei (Calea Victoriei), la început, în fosta casă Barbu Păltineanu, lângă librăria Hertz.

să i se spună mai mult Curtea Arsă decât Curtea Nouă ¹⁾. Incepură și prin dărămăturile ei să se adăpostească noaptea haimanalele, de-a-valma cu câinii fără stăpâni și cu cotoii îndrăgostiți:

*Pe la Curlea Veche
Te trag câinii de-o ureche;
Pe la Curlea Nouă
Te trag d'amândouă!*

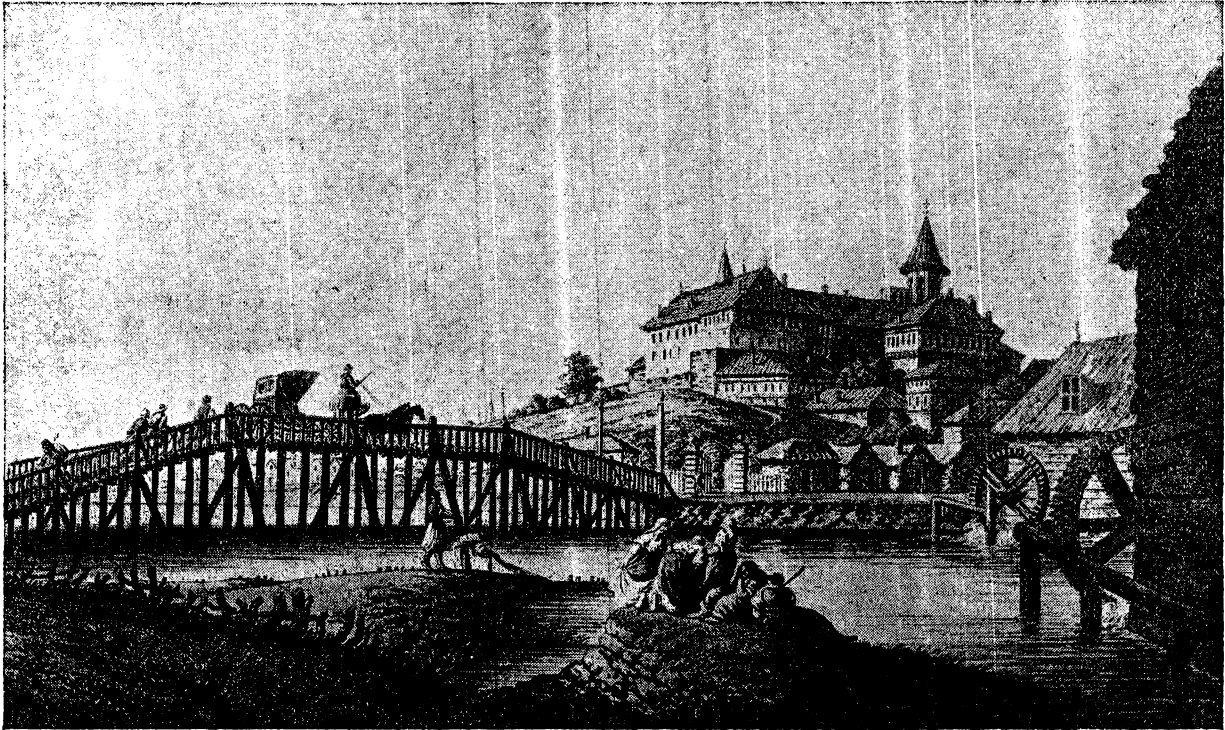
În Istorie Nicolae Caradja n'a însemnat nimic, fiindcă nici nu a avut timpul să însemne ceva. După 15 luni de domnie « întinzând prea mult coarda contribuțiilor și a jafurilor care trebuiau să căpătuiască pe fiicele sale, el fu mazilit » spune A. D. Xenopol. Dar Xenopol exagerează, căci Vodă Nicolae, om deștept, cult și cuminte, n'a întins deloc coarda prea mult, și dacă ar fi întins-o, cel din urmă care i-ar fi făcut o învinuire din asta, ar fi fost Turcul, care din aceste « întinderi de corzi », își trăgea doar miclele sale beneficii. Dar nu; altă cauză a determinat căderea lui Caradja: o prea mare înclinare spre politica moscovită, de care s'au folosit dușmanii din Stambul. În vara 1784 fu înlocuit cu Mihai Suțu, ginerele lui Ion Vodă Callimaki.

Din cei trei fii ai lui a rămas o posteritate care s'a stins cu generația a doua. Iar din numeroasele sale fete se trag, astăzi încă, câțiva Greci din Atena și mulți « Români » din București și din Iași.

Am vorbit de doi din ginerii săi, banul Ghica, tată a doi voievozi, și spătarul Văcărescu, poet, tată și bunic de poeți. Am spicuit în vârtoarea acestor întâmplări dela sfârșitul veacului al XVIII-lea multe amănunte din viața marelui nostru Enăchiță, dar ele sunt prea multe și viața lui este prea cunoscută, pentru a ne fi îngăduit să mai vorbim aci de ea fără a cădea poate în păcatul de-a face în corpul acestei lucrări o a doua lucrare asupra « Vieței Romanțate a Minunatului Român Enache Văcărescu ».

Să trecem deci asupra ceea ce foarte mulți știu, și să ne mai oprim o clipă în calea unei Domnițe puțin cunoscute. E vorba de

¹⁾ Mereu prefăcută, ea arde cea din urmă dată sub Ion Vodă Caradja (1812—1819) și curând după aceea i se mătură toate dărămăturile, de nu i se mai poate stabili exact locul unde era, probabil locul Arsenalului.

Mănăstirea Mihai Vodă (Arhivele Statului) în care au locuit vremelnice câțiva voievozi fanarioți

Mărioara Caradja, soția lui Dumitrachi Mano, fost mare ban, fost mare dragoman, fost caimacam al Munteniei și al Moldovei. Ea a trăit când în țară la noi, când la Constantinopol, după cum slujbele bărbatului îl chemau într'o parte sau într'alta, și din această pricină copiii ei s'au căsătorit unii aici, alții acolo ¹⁾.

O corespondență publicată de d-l C. Manu ²⁾ ne-o arată pe Domnița Mărioara, așezată la Brașov, bătrână, amărită, înnebunită de spaima evenimentelor Eteriei. Atâtea neamuri de-ale ei muriseră pentru cauza sfântă, și acum fiul ei Constantin putrezea de doi ani în surghiunul dela Brussa, alături de neamurile lui Mavroyeni, ale lui Arghiropol, ale lui Negris, fără ca nimeni să poată ști dacă exilul acesta se va termina prin iertare sau prin moarte.

Totuși fiul ei mai mare, Nicolae, era în voia vegheată a Turcilor, agent diplomatic al Inaltei Porți la Paris. Din capitala lumii, ocărmită atunci de regele Ludovic-Filip, Nicolae Mano lucra din răspuneri la eliberarea fratelui său Constantin. Câteva frânturi dintr'o scrisoare a sa către bătrâna lui maică, ne vor arăta mai mult decât orice grandilovență ce însemna, pe vremea aceea, respectul de fiu, spiritul de familie și greutatea traiului a foștilor Byzantini în imperiul cuceritorilor Musulmani.

Scrisoarea e grecească, dar adresa e scrisă în limba franceză:

A Madame

Madame Mariora Mano

née Princesse Caradja

à Cronstadt en Transilvanie

Empire d'Autriche.

Sus, adresa scriitorului: « Paris, rue Taitbout No. 28, le 19 Novembre 1824 ».

Mult cinstită, mult iubitoare și mult iubită mamă,
« Am primit răspunsul din 9 Oct. la scrisoarea mea din 13 Septembrie. Plăcerea ce-am avut de-a primi dela d-ta epistola

¹⁾ Constantin Mano cu Sevastia Arghiropol; Tarsița cu vornicul Grigore C. Filipescu; Eufrosina cu vestitul vornic Iordachi Goleescu (în primă căsătorie) și cu Logofătul Radu Rosetti (în a doua).

²⁾ C. Manu: « Documente privitoare la familia Mano », București, 1907, pag. 333 urm.

prea scumpului meu frate nu se poate arăta nici cu vorbele cele mai inflăcărare; am sărutat-o, am stropit-o cu lacrămile mele, i-am sorbit cuprinsul. . . . Prea Puternicul Dumnezeu nu-mi va îngădui oare niciodată de-a vedea pe acest nenorocit scăpat din mâinile mișeilor de Turci? Nu încetez de-a mă gândi la lucrul acesta, și deși cunosc greutatea încercării de-al scăpa din ghiarele lor, totuși cred că se poate face. Înainte de toate — și e o condiție « sine qua non » — trebuie să fiți toți pătrunși de acest adevăr « că nu este înțelegere între lupi și oi, nici credință între lei și oameni » (mătușa Calliope, care cunoaște pe Homer, vă poate tâlmăci acest citat) ¹⁾. Tot astfel e cu neputință să trăiască vreodată Grecii și Turcii bine împreună. Acel din noi deci care va mai nădăjdui vreodată să facă treabă cu Turcii ²⁾, va fi nu numai un prost și un nesimțitor, dar vrednic va fi să fiarbă în oala dădacei noastre Thamara ³⁾. Nu văd deci pentru frate-meu niciun alt mijloc de scăpare, decât fuga, cu atât mai mult cu cât mii de oameni mi-au spus că de trei ori blestematul Sultan-Casap (adică casapul de Sultan) e hotărît a nu da niciodată drumul nici unuia singur din surghiuniți. Cu ajutorul lui Dumnezeu și al prietenilor mei de aici, nădăjduesc deci să pot face pe frate-meu să fugă dela Brussa la Marsilia. . . . Mi-e teamă însă ca fratele meu să nu vrea să-și părăsească tovarășii. . . . dar nu-mi stă în putință să-i scap pe toți. . . . Legile naturii, ca și legile sociale, mă învață că un frate are mai mult decât alții dreptul la dragostea mea. *Charité bien ordonnée commence par soi-même!* Gândiți-vă și voi la cele ce vă scriu, ca să știu ce trebuie să fac. . . . Sărut cu smerenie picioarele prea scumpului și prea dulcelui meu părinte. . . . Răbdare, răbdare, răbdare. Să ia tata pe Epictet și să-l cetească; sunt sigur că atunci va fi mângâiat. . . . Sărut cu drag pe mult iubita mea soră Tarsița. . . . (și pe toți ceilalți, care par a fi fost cu toții refugiați la Brașov) . . .

¹⁾ « *Ἡ τὸν Ὅμηρον κατεχοῦσα πόσις Καλλιόπη ἃς σᾶς τὰ ἐξηγήσῃ* ». Interesant e acest « psapsa » Caliope « din care se trage evident cuvântul nostru de « țafă » (mătușă).

²⁾ Totuși Nicolae Manu era ambasadorul lor.

³⁾ Dada-Thamaris.

Voi merge în curând să văd pe Doamna Sevastia Suțu, și-i voi comunica comisiunile voastre... Vă sărut încă de o mie de ori picioarele la amândoi, și rog pe Atot Puternicul să vă fie sănătoși și vioiși, și să vă rugați pentru mine, și rămân, prea cinstita, iubita și dulcea mea mamă, al vostru fiu smerit și slugă credincioasă.

N. Mano ».

Doamna de Sévigné scria de sigur mai frumos, dar nu mai duios. Și acest amestec al lui Homer și Epictet cu blestematul de Casap Sultan, cu dădaca Thamara, cu țața Calliope și cu picioarele părinților, dau scrisoarei fiului Domniței o mireasmă de vechitură care încântă sufletul super-omului nitscheian sau freudist, oricât de mândru o fi el de ultima cursă făcută cu avionul, din înălțimea căruia a ascultat la Radio postul din Noua-Zelanda!

ION VODĂ, DOAMNA ELENA ȘI DOMNIȚA RALŪ

Ion Gheorghe Caradja era fiul unui văr de-al doilea de-al lui Vodă Nicolae ¹⁾. Fusese în tinerețea lui vornic în Moldova (1783) și mai târziu Mare Dragoman la Constantinopol. Politica sa șovăitoare — o politică lipsită de convingere, dar înbuibată de interesul personal — îl aduse în iarna 1812 pe scaunul Țării Românești. Pacea ruso-turcă fiind acum încheiată, și Turcii și Rușii și Austriei și Francezii îl credeau devotat lor, fiind toți încântați de « noul prieten », care totuși nu-și realizase visul său de domnie decât vărsând în haznaua Marelui Vizir Halat-Effendi suma rotungioară de 8000 de pungi (4 milioane de lei). În desprețul tratatului de pace (Pacea dela București din 12 Mai 1812) care stipula între altele că Domnii Țărilor Române vor fi numiți de Poartă de comun acord cu cabinetul din Petrograd, că durata domniilor va fi de 7 ani și că « darea de bacșișuri în vederea acestor numiri » este interzisă, Caradja fusese totuși nevoit nu numai să plătească suma de mai sus (din care cauză Halat-Effendi fu de altfel mazilit de Sultan), dar să și asigure

---

¹⁾ A. D. Xenopol spune în « Istoria Românilor » că el era fiul lui Vodă Nicolae. Adevărat că acesta din urmă a avut un fecior pe care-l chema Ion, dar care era numai vărul de al 3-lea al Domnitorului din 1812.

Pe tatăl lui Ion Vodă îl chema Gheorghe. Era doctor în medicină și a fost Logofăt al Patriarhiei și Mare Dragoman al Porții. Pe bunicul lui Ion Vodă îl chema Scarlat, fiul lui Gheorghe I, care era frate cu Dumitrașcu, bunicul lui Nicolae Vodă.

Mama lui Ion Vodă era Sultana I. Mavrocordat, care a avut cu soțul ei Gheorghe Caradja, în afară de Ion Vodă, încă doi fii și o fiică: pe Constantin (mare hatman, caimacam al Craiovei și vel ban), pe Scarlat (mare postelnic) și pe Elena, a doua soție a lui Enăchiță Văcărescu. (Vezi cap. 18 pag. 360—61).

Inalta Poartă că după trei ani va cere singur demiterea din postul ce i se încredințase.

Domnia care a urmat a fost deci, din pricinile aceste, de două ori nesuferită, și pentru Români și pentru Turci. Pentru Români fiindcă Ion Caradja, având nevoie de bani, și pentru restituirea sumelor împrumutate și pentru rotunjirea unei averi destul de dubioasă, s'a apucat să facă pe noua sa moșie numită Țara Românească un jaf cum nu mai văzuseră și nu mai auziseră bieții nevoiași de locuitori din vremuri destul de îndepărtate; pentru Turci, fiindcă odată înfipt în cașcaval Caradja nu se ținu de cuvânt, nevoind după scurgerea de 3 ani să ceară mazilirea sa, ceea ce înfuriă Inalta Poartă cu atât mai mult cu cât se vedea jucată de un pârlit de ghiaur, pe care nu-l putea ea mazili fără a călca tratatul de pace și a risca deci o nouă declarație de războiu din partea Moscovitului.

Astfel a rămas Caradja în Istorie pentru noi Români un jefuitor și pentru dumnealor Turcii un om fără cuvânt, ceea ce nu l-a împiedecat a fi un bărbat deștept, energic, și înțelegător nu numai al intereselor sale, dar și ale țării, după cum vom vedea îndată.

Doamna Elena a noului voevod era fata bancherului Dumitru Scanavi († 1805) din Constantinopol, soră deci a vestitei Mărioara Mavroyeni, despre care am vorbit pe larg într'unul din capitolele trecute¹⁾. În 1812 ea avea vreo 40 de ani, doi băieți holtei (pe Gheorghe și pe Constantin) și trei fete (Roxana, Smaranda și Ralu), din care cea mai mare, Roxana, era măritată cu Mihai Suțu, de va fi și ea Doamnă. (Se poate să fi fost și celelalte măritate).

Intâmplarea, care aduce omului atâtea bunuri în viață, dar și atâtea neajunsuri, nu a fost favorabilă perpetuării amintirii acestei femei. Pe cât au rămas de multe, variate și picante amintirile despre sora ei Mărioara, pe atât e de săracă istoriografia cu privire la Doamna Elena Caradja.

Știm de ea că sosind la București pe-o zi friguroasă de toamnă (12 Septemvrie 1812), când erau străzile orașului acoperite de noroi și atât de găurite de intrau picioarele cailor printre spărături scândurilor, s'a făcut atunci la înscăunare o așa învălmășeală de trăsuri pe Podul Mogoșoaiei, încât câteva persoane au și murit strivite.

¹⁾ Vezi cap. 10 și amănunte acolo despre familia ei.

Ion Vodă Caradja
(Originalul în posesia D-lui C. Caradja)

Și cum îndată după aceea s'a și ivit un foc mare, care a mistuit Curtea Nouă din Dealul Spirei, oamenii ce să zică? Au zis că domnia aceasta proaspătă numai a bine nu se arată a fi.

Un Grec rămas anonim a alcătuit niște stihuri (pe care Zilot Românul le-a tălmăcit și comentat) prin care domnia lui Ion Caradja este caracterizată într'un fel cu totul original. Poezia este împărțită în șase strofe scurte, arătând în chip metaforic cei șase ani de domnie ai lui Caradja.

a) *In crângul des, lupul pilit se uită ca să vază :
Ori lătrătorii sunt deștepți, sau dorm, sau dormitează.*

Și Zilot tălmăcește: acest stih al anului d'întâi al domniei lui Caragea are înțelesul că el, ca unul care mai fusese în țară și cunoștea pe boierii pământeni, « și socoteală având el a hrăpi, avea temere de ei ». Pentru aceasta în anul d'întâi înfrânându-se, lua seama să vază: ori boierii tot aceia sunt, sau s'au schimbat.

b) *Văzu că lătrătorii dorm și n'au grijă de turmă,
Și-așa eșind din crâng în câmp, începe de-o sugrumă.*

Stihul al doilea are înțeles că: pricepând că firea boierilor s'a prefăcut cu răzmerița (că ei s'au schimbat în timpul grelelor vremuri ale războiului din 1806—1812) și că ei sunt gata a-i împlini relele sale voinți spre hrăpire, în al doilea an s'a desbrăcat de vicleana piele a vulpii și s'a îmbrăcat cu fiorosul cojoc lupesc... și începu pe față a hrăpi și a jefui țara, scoțând dăjdii mai înainte de vreme ș. c. I.

c) *Lătrătorul se îndulcește,
El pe lup acum poștește.
Nu gândesc, săracii, urma :
Că de li se strică turma,
Zărul ei o să-l poștească
Și, urmând, n'o să-l găsească.*

Acest de-al treilea stih înseamnă că în anul al treilea Caradja Vodă supunând pe boieri și pe arhierii la vrerile sale, le-a schimbat cu totul firea, din iubitori de țară în dărăpănători de-ai ei, încât se aseamăna, biata, cu o turmă părăsită de ciobani și de lătrători

d) *Turma, ce are vrea să dea : laptele doar și celelalte ;
Dar lupii s'a'nduleit la hoit : pieile cer, nu mai vor lapte!
Mâncați-o, hiarelor, mâncați. Umpleți odată mașul. . .*

Acest stih arată că în al patrulea an i s'a cerut norodului să dea și ce nu are « dar era pricină că i se cerea ceea ce nu-i era prin putință, și aceasta se aseamănă ca cum ar fi cerut să-l jupoaie ».

e) *Cei mari ca să se desmierde
Pân' și mințile le pierde.
Norodul oftează, tace,
Gândind doar : se va preface!
Trebuie-însă să se știe
Că schimbări de-or sta să fie,
Acea d'acum desmierdare
Le va fi de-osândă mare!*

Oho! Aceasta miroase a amenințare. Cum se repetă Istoria (suntem în ajunul revoluției lui Tudor Vladimirescu). Ce mult e întotdeauna firea omului la fel: suferă, rabdă, amenință, taie, spânzură, poruncește, face pe alții să sufere și să rabde, primește amenințări, e tăiat, e spânzurat, i se poruncește . . . suferă, rabdă, amenință . . . te apucă amețeala când te gândești că povestea asta e veche de poate 20 de mii de ani și că mai poate ține încă alți 20 de mii!

Zilot Românul tălmăcește: Acest de-al cincilea stih dă a înțelege că javrele vecinătății, adică consulii, iar mai vârtos cel rusesc — și ajutat încă și de banul Constantin Filipescu — începură a lătra, adică a vorbi împotriva lui Vodă, după care atunci încetă Vodă a cere pieile norodului, dar despoierea tot se urma mereu . . .

f) « Iar cel de al șaselea stih tăinuește că întru al șaselea an începu Vodă a se teme nu numai de mazilie, ci de pierderea vieții; pentru că atunci când se apropie de zi, începând a cânta cocoșii, jigăniile temându-se să nu le apuce lumina zilei prin locuri primejdioase pentru dânsule, fug de se ascund în vizuini; într'acel chip și Caradja, slobodă fiară nesățioasă, petrecând în întunerecul nopții, hrăpind din țară fățiș și dosiș și curmeziș, iar într'al șaselea an începând a se lumina de zi, adică a se descoperi ale lui fapte

toate... așa schivernisi el scăparea vieții prin fugă din Scaun la alte Curți străine cu toată familia sa.

*Cine să latre?
Cei ce împarte
Cu lupii turma
Și-atunci și acuma?
Mulți țin în gură,
Nu 'mbucătură
Ci halcă mare,
Cât nici suflare
Să o strecoare
Putere n'are!
Stau, stau să crape,
Pe gât nu 'ncepe!
Vai ție, turmă,
In cea din urmă,
Nestrăjuilă,
Vei fi pierită
Sau strămutată,
La alții dală.*

Și se repetă amenințarea:

*Păcat de turmă!
Dar vai la urmă
De lătrătorii.
Și de păslorii
Ce n'o păzirà!*

Stihurile aceste, și 'n deosebi tălmăcirile lui Zilot Românul, sunt prin naivul lor arhaism cât se poate de originale și de frumoase chiar, dar ele sunt prea triste. Să trecem dar ¹⁾.

¹⁾ Interesantă este aluzia pe care o face Zilot Românul la Banul Constantin Filipescu, a cărui poveste este următoarea: Când sosi Vodă Caradja la București îl găsi pe banul Grigore Brâncoveanu mare vistiernic al țării. Intrucât reputația acestuia de om cinstit era prea notorie, Vodă îi ceru demisia, numind în locul său pe Constantin Filipescul « om cu înaltă învățătură, blajin, bogat

Trebuie crezut că Iancu Vodă Caradja a fost în adevăr omul pe care ni-l descriu toți contemporanii săi. Dar el a fost și cineva care încă nu a fost descris: un foarte bun administrator, despre a cărui activitate vom vorbi mai jos, un iubitor al științei și al artei, și... cum să zicem? ...un patriot, deși cuvântul e riscat. Dar în sfârșit, a făcut ceva care se cheamă astăzi patriotism: Fiind în cele mai bune legături, nu numai diplomatice, am zice prietenești, cu Cabinetul din Viena, unde trimitea aproape lunare rapoarte baronului von Gentz, secretarul lui Metternich, care-i răspundea cu aceeași regularitate — Caradja a cerut, în timpul Congresului dela Viena (1815), cu insistență, cu încăpăținare, cu obsequiositate, restituirea Basarabiei, răpită de Ruși Moldovei cu trei ani mai înainte. Poate a fost îndemnat la aceasta de către guvernul din Stambul — nu are importanță, precum nu are importanță, din punctul de vedere al faptei sale, nici răspunsul lui Metternich: că cererea aceasta este fără scop și țintă! Important e că voevodul acesta, care nici măcar nu era Domnul Moldovei, a luptat luni de zile pentru reîntregirea României!... Dar Congresul dansa... și Napoleon se întoarse dela Elba la Fontainebleau... ei! și apoi Waterloo, și Sfânta Elena... de n'ar fi în lume «dacă și poate», ar fi fost poate și Basarabia retrocedată Moldovei prin stăruințele lui Vodă Caragea... cel cu ciuma!

Ciuma! Altă poveste extrem de interesantă prin deosebirea dintre ce a creat legenda și ce grăiesc documentele!

E în amintirea tuturor vestita descriere a lui Ion Ghica. Și o fi și mult adevăr în ea; dar nu numai adevăr. De pildă când zice

---

foarte, și după neam mai slăvit decât toți » (Zilot). Acesta, deși era « împodobit cu bunătăți, cinstitor, vesel, blând, primitor și foarte milostiv asupra scăpătaților, se înfrăți cu Curtea, pângărind numele domnesc și boieresc cu vânzarea pe bani a dregătoriilor țării... pe care le cumpăra el pe bani și le vindea mai departe, care nu era alta decât o tiranie și o ticăloșie asupra scăpătaților și săracilor... și așa bunul și milostivul Filipescu fu începător unui eres ca acesta a cumpărării dregătoriilor... » (Zilot) « Dar Vodă, după-ce-și umplu punga și-l mânji și pe el, începu a-l lua în răspăr! Iar Filipescu, nesuferind, începu a-l săpa pe Vodă (părându-l la Poartă că jefuește țara). Vodă, pricepând, îl făcu surghiun la moșia sa Bucovul, unde bolnăvindu-se (zic că l-au fost otrăvit) și bolnav, slobozindu-l de-a venit la București, au răposat ».

Ghica că: « a doua zi (după sosirea lui Caradja în București) s'a ivit ciuma între oamenii Curții veniți cu Vodă dela Țarigrad ».

Nu este așa.

Epidemia, care-și avea focarul la Constantinopol și se lățise până la Dunăre, bântuia de aproape doi ani. Încă din August 1811 teama ca ea să nu pătrundă în țară îndemnase administrația rusească (în timpul ocupației 1806—1812) să ia măsuri de apărare împotriva ei, neîngăduind aducerea de zarzavaturi în București și rânduiind boierinași cu leafă de 200—300 taleri pe lună « la punctele de priveghere Brăila, Silistra, Giurgiu și Zimnicea ». După 13 luni, în Septembrie 1812, ciuma izbucnește totuși cu violență în Teleorman, de unde în curând se cereau ciocli dela București, căci cei localnici nu mai dovedeau să îngroape morții ¹⁾.

Prin urmare boala pătrunsese în țară înainte de sosirea lui Caradja, iar în București ea nu se arătase încă nici patru luni mai târziu. Abia la sfârșitul lui Aprilie 1813 ea pare a fi pătruns în Capitală, unde nici locuitorii nici administrația nu-și dădeau încă seama că începuse să se plimbe moartea cu coasa ei prin străzile orașului. La 6 Mai « arhi-iătrosul politiei » (medicul șef al orașului) primea dela Vodă o scrisoare caracteristică pentru incuria administrației de atunci:

« Fiindcă înșine Domnia Mea am văzut pe mulți din oameni și copii stând pe poduri bolnavi, unii având pe trupul lor multe bube, de aceea poruncim Domnia Mea să orânduți a cerceta pe unii ca aceia ce boli au și ce bube sunt acele — și să ni se arate » ²⁾.

Curând după aceea, în preajma Văcăreștilor, boala se arată în adevăr a fi ciumă.

La 1 Iulie începe o întreagă organizare pentru combaterea molimei. Se rânduiesc oameni pe la măhălăli, care să întrebe de sănătate pe la toate casele, să inspecteze pe cele suspecte și să raporteze boierilor ipistați: vel banul Radu Golescu și biv vel postelnicul Costachi Suțu. Se isgonec din București țiganii lăeși, care sunt trimiși în ținuturile de munte, se poruncește hahamilor și starostelui de Evrei să se silească a ține curățenie în casele jidovești,

¹⁾ V. A. Ureche: « Edilitatea sub Domnia lui Caradja », A. A. R., Seria 2, tom. XXI, (1900).

²⁾ Idem.

se opresc adunările prin cârciumi « și cântecele de lăutari », se sechestrează « celetnicele », Ovreii ce umblă cu boccele și teleloaicele ovrice și creștine. Se închid bălciurile și dulapurile (scrâncioabe), se curăță casele cu oțet, se stropesc podurile (străzile) cu var, se cere bani dela mănăstiri pentru spitale și se fac lazarete, din ce în ce mai numeroase, împrejurul Bucureștilor și în toate județele contaminate.

Aceste lazarete sunt însă spaima tuturor, fiindcă, după cum spune Ion Ghica:

« Toți bețivii, toți destrămații își atârnavă un șervet roș de gât, se urcau într'un car cu boi, și, sub cuvânt de a aduna bolnavii spre a-i duce la lazarete, se porneau pe hoție din curte în curte și din casă în casă. Ei intrau ziua și noaptea prin locuințele oamenilor și puneau mâna pe ce găseau, bani, argintării, haine, etc., fără ca nimeni să îndrăznească a li se împotrivi. Fugea lumea de dânșii ca de moarte, căci ei luau pe bolnavi sau pe morți în spinare, îi trânteau în car clae peste grămadă, și plecau cu ei spre Dudești sau spre Cioplea, unde erau ordiile ciumaților.

Rareori bolnavul ajungea cu viață la câmpul ciumaților; de multe ori o măciucă peste cap făcea într'o clipă ceea ce era să facă boala în 2—3 zile!...

În urma mai multor scene oribile, neomenoase și bestiale petrecute la ordie — unde unul din acești mizerabili fusese rupt cu dinții de un tânăr, care apăra cinstea soției sale lovită de ciumă chiar în ziua nunții — și în urma revoltei ciumaților, care au sărit cu parul și au omorât zece ciocli, autoritatea a luat în sfârșit măsura de-a organiza un fel de serviciu sanitar. Ea înființase câțiva vătășei însărcinați de a întovărăși pe ciocli din casă în casă, strigând dela poartă: « Sănătoși, copii? » Unul din ei, într'un raport către șeful său, zicea: « Azi am adunat 15 morți, dar n'am putut îngropa decât 14, fiindcă unul a fugit și nu l-am putut prinde ».

V. A. Ureche, care citează și el¹⁾ acest pasagiu din scrisoarea lui Ion Ghica²⁾, spune că nu este nimic exagerat în această narațiune. Totuși, din chiar documentele publicate de el rezultă că printre primele măsuri luate de Caradja se pot număra tocmai inspectarea

¹⁾ În « Edilitatea sub domnia lui Caradja ».

²⁾ Scrisoarea a III-a către Alexandri.

caselor, îmbunătățirea spitalelor și organizarea cioclilor, pe care Vodă pare a-i fi supravegheat de aproape, deoarece cinci luni după izbucnirea molimei, el scria spătarului său:

« Cinstit și credincios boier al Domniei Mele, Dumneata vel Spătare, Ne-am înștiințat Domnia Mea că aici în oraș se află unul care se numește pe sine-și polcovnic de ciocli, și după ce intră molipsit, apoi se amestecă cu toții prin toate locurile de molipsește și locuri curate, și osebit pradă și jăfuește pe mulți din locuitorii orașului în feluri de chipuri. De aceea poruncim dumitale să cercetezi de a afla cine este acesta, și prinzându-l, împreună cu ai lui, să-l ții în bună pază și să arăți Domniei Mele » (1813, Octomvrie în 27).

Așa dar, după cum spuneam, nu tot ce istorisește Ghica trebuie crezut ca slova Evangheliei. Iată că se lămurește că nu toți cioclii umblau prin casele bolnavilor ca să-i jefuiască și să le dea cu măciuca în cap, ci numai o anumită mascara, care-și zicea polcovnic de ciocli, și pe care, cum auzise Vodă de ea, luase măsurile trebuincioase pentru a o prinde și a-i nimici banda.

Polcovnicia cioclilor este reorganizată în Mai 1815¹⁾ prin hrisov domnesc, care orânduiește ca jurisdicțiunea ei să se întindă în toată țara, ca cioclii să fie scutiți de dări către visterie, și ca polcovnicul să fie ridicat la rang de boier cu caftan sub porunca Marelui Agă (Prefectul de Poliție al Capitalei).

Cu doctorii Caradja fu poate și mai sever decât cu ciocli, fiindcă de dânșii atârna în bună parte starea igienică a țării și îngrijirea bolnavilor. Dela început el porunci ca medicii să fie zilnic prin spitale, prin lazarete și prin casele bolnavilor. Lefurile lor, plătite de Epitropia Obștilor, erau destul de mari (în totul 10.000 de taleri pe lună, cu moașe cu tot). Unii din ei fură trimiși prin ținuturile contaminate, iar « cei care dosiră în vremea molimei » fură pe dată înlocuiți, și când se întoarseră mai târziu în București nu mai fură primiți²⁾.

¹⁾ Ciurma, care fusese în toila ei între Octomvrie 1813 și Octomvrie 1814, descrește în 1815 și dispare cu totul din țară în iarna 1815—1816.

²⁾ În afară de doctorul Meschitz, care fiind prieten cu beizadea Gheorghe Caradja, fu îngăduit de Vodă să rămâie la București.

Înainte de molimă erau în Capitală 10 medici: Constantin Caracaș, Signor Meschitz chirurgul, Constantin Darvari, Constantin Filipescu, Silivestru, Pascali, Reider, Constantin Filitti, Stavrachi Moscu și Nicolae Gavală.

Cel mai vestit din acești doctori era Constantin Caracaș, fiu el însuși al « doftorului Dumitrachi » venit în țară pe vremea lui Alexandru Vodă Ipsilanti. De neam erau macedoneni, din Satiște lângă Monastir, și-i chemau de fapt Luca, nume pe care-l schimbară Turcii în Caracaș, din pricina stufoaselor lor sprâncene negre. Bătrânul Dumitrachi făcuse studiile la Viena și fusese apoi chemat la Vidin, în 1778, de către pașa de acolo. Din Vidin trecu la Calafat, apoi la Craiova, unde-l aflăm în 1782; și în sfârșit la București pe lângă bătrânul Mihai Vodă Suțu, care în 1784 îl făcu proto-medic al orașului și director al spitalului dela Pantelimon. El muri în anul

Trecem aici în notă câteva din grijile edilitare ale lui Ion Vodă Caradja, precum « spitalele » care fură toate reorganizate (aflăm cu acest prilej că spitalul bietului Vodă Mavroyeni, astăzi Filantropia, ajunsese atunci a se chema « spitalul Nemernicilor »); « podurile », adecă străzile podite, și în deosebi cele două mai umblate, Podul Mogoșaoiei (Calea Victoriei) și Podul Târgului d'Afară (Calea Moșilor) fură foarte îngrijite de Caradja, care ceruse să fie făcute « după făptura celor din Iași; « curățatul » lor de noroi și de gunoaie « căci în timp de ploaie putrezesc podinele și în timpul verii pricinuesc putoare » să se facă « în fiecare Sâmbătă »; « iluminatul » fu rânduit a se face cu felinare, așezate din 7 în 7 case pe stâlpi înalți de un stângen și jumătate. Proprietarii caselor trebuiau să îngrijească să pună în fiecare seară « câte o lumânare » în acele felinare, iar negustorii cari nu voiră să se spună acestui pont (regulă) fură nevoiți să plătească luminatul în bani. Cum proprietățile aveau pe atunci fațade de sute de metri și se puneau câte o lumânare la 7 case, se poate vedea ce luminat era orașul sub Vodă Caradja; de altfel pentru a se feri de hoți, oamenii erau obligați să umble noaptea pe străzi cu felinare în mână; « târăbile » care se răsătau în fața prăvăliilor « sau asemenea scosuri » trebuiră negustorii să le ridice, căci de nu « vei urma dumneta vel agă a le sfărîma » suna porunca domnească (totuși mai sunt tarabe încă și astăzi în București, și nu numai pe la Obor, dar chiar în preajma Lipsanilor); « piețele » fură curățate și rânduite, în deosebi cea « de lângă Poarta de sus a Curții Vechi » (de unde a ieșit Piața Mare de azi). O deosebită grijă avu Vodă pentru gârla Dâmboviței, pe care de mai multe ori poronci să fie curățată de la « morile din Sfântul Elefterie până la morile Radului Vodă ».

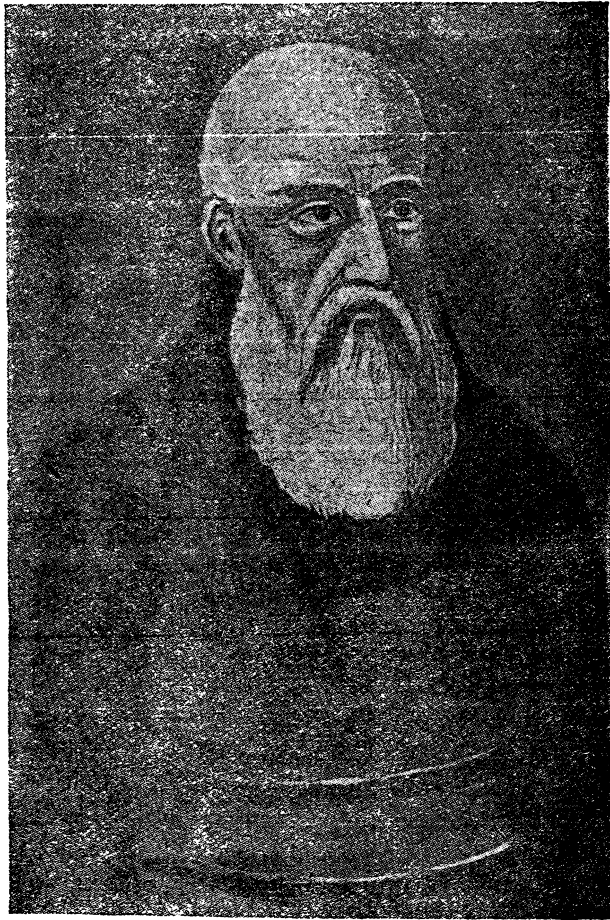
În Mai 1813 vornicii Radu Golescu și Dumitru Racoviță cer ca cei ce nu se supun a curăți gunoiul gârlei « să fie pedepsiți cu închisoare ». Măsurile rămânând neeficace, la 11 Iulie 1815 Vodă cere o dragă pentru curățirea fundului Dâmboviței, cărei dragă îi zice « mihani » (mehanică, mașină), poruncind: « să aduceți pe cuviosul egumen din mănăstirea Radului Vodă, carele are deplină știință a acestei mihanii, și a energiei și a folosului ei ».

Și « iangânele » (incendiile) sunt preîntâmpinate prin organizarea coșarilor, a saccagiilor, a tulumbagiilor, etc., etc.

1804, după ce îngrijise deci timp de 20 de ani de bolnavii săi din Capitală, fie mergând pe la casele lor, în caretă sau călare, fie primindu-i la hanul Sfântului Gheorghe Nou, unde locuia și unde-și avea frumoasa-i bibliotecă medicală. Fusese bătrânul un om învățat, foarte cu bun simț și deosebit de sincer, cel puțin dacă am sta să-l judecăm după Poema Medicală pe care o compuse și care începea cu următoarele mărturisiri:

«Eu, împreună cu Hipocrat, cred că natura e singura tămăduitoare a boalelor... Numai ea păstrează corpul sănătos și vrednic la

muncă și, până la o vreme, neatins... Și în adevăr că dacă ea se codește, toate leacurile sunt zădarnice »¹⁾.

Dr. Dumitrachi Caracaș

¹⁾ Ego...cum Hypocrate... solam naturam morborum medicatricem cognosco... Solam eam nori corpus sanum et actionibus praeditum et ad tempus incorruptum conservatem... Ea vero repugnante, vana esse omnia remedia.

Felul acesta original de a practica medicina, lăsând toate în grija naturii, pare a nu fi fost adoptat de fiul bătrânului Dumitrachi, Doctorul Constantin Caracaș, cel cu o fire mai puțin poetică, dar cu studii mai serioase făcute pe la universitățile germane. Cum veni în țară, în anul 1800, el începu să practice medicina împreună cu tatăl său.

La moartea fratelui său Nicolae, tânăr medic și el, doctorul Constantin se căsătorii cu fata unui alt medic bătrân al Bucureștilor,

Dr. Constantin Caracaș

Silvestru Filittis, nepotul mitropolitului Dosoftei Filittis (1802), cu care practică de atunci meseria sa. Acest Silvestru Filittis împreună cu Constantin Darvari introdusesse, încă dela sfârșitul veacului al XVIII-lea, vaccinul în țară la noi; însă bătrânii doftori vaccinau numai pe boieri, pe când tânărul și inimosul Caracaș răspândi vaccinul în toate clasele poporului.

La moartea tatălui său el fu numit director la Pantelimon, ceea ce nu-l împiedecă a vizita zilnic Colțea și Dudeștii, murind de necaz din pricina halului în care erau ținute spitalele ale căror

venituri treceau în mâinile tuturor nepoștiților, dar numai în casa bolnavilor nu — căci vorbim doar (încet să nu ne audă străinii) de Țara Românească. Văzând că la Colțea de pildă erau numai 30 de paturi, pe când în buget se treceau 40, văzând bolnavi (înainte de ciură) murind în colțuri de stradă din lipsă de locuri la spitale, el se ruga de aga Poliției de pe atunci (Grigore Băleanu în 1811) să deschidă o subscripție pentru clădirea unui nou spital, din care a luat mai târziu ființă vechiul spital mavroghenesc prefăcut în noua « Filantropie ».

În timpul ciumei, Caracaș a fost neobosit. Imbrăcat în haina lui « evropinească », cu părul în cârlioanețe, cu cămașa albă de mătase și cu decorația rusească la piept, îl vedeau Bucureștenii umblând fără încetare pretutindeni unde mizeria omenească îl chema, la spitale, în lazarete, în casele bolnavilor, pe poduri și pe piețele publice. Dar înainte, în timpul ciumei, și după ea, doctorul Constantin Caracaș avu de luptat cu doi mari dușmani. Unul din ei era lăcoșia boierilor, care mâncau câte 7—8 feluri de mezelicuri înainte de ciorbă — acea zacuscă venită de prin părțile Moscovei — iar după ciorbă încă 10—12 feluri de bucate. În Topografia sa (sau « Descrierea Țării Românești »), care n'a fost încă publicată ¹⁾, el ne spune cum boierii după ce mănâncă în chipul arătat mai sus, apoi, sub cuvânt de-a face mișcare, porunceau să li se pună caii la trăsură, și, trântiți între perne, se duceau să se plimbe prin oraș. « Din fericire » adaogă el « podurile de lemn de pe ulițe erau atât de stricate și sguđuiau în așa hal trăsura, încât făceau boierii mișcare și fără să vrea ». Al doilea mare dușman al doctorului era baba, care, cum ieșea el pe o ușă, intra pe cealaltă cu leacurile ei. Doftoriile și ierburile făceau împreună « o cumbenația » de dădea de obicei bolnavul ortul popei. Și cine era atunci de vină? doctorul de sigur, căci biata babă, ce știe ea, bătrâna? ²⁾.

Nu trebuie crezut că necazurile de atunci, doctorii și babele, bolnavii din spitale, oamenii împovărați de dăruri, au făcut din epoca lui Caradja o icoană aievea a iadului. Ciurma ce-o fi curmat puțin din dorința omului de-a petrece. Dar cum a început ea să scadă, cum s'au deschis iar cârciumele și bălciurile, și-au început din nou a umbla celetnicele seara pe ulițe, și tarafurile de lăutari de ici colea prin casele boierilor sau a negustorilor. Vodă Caradja era el însuși « un mare crai », dar își împlinea poftele mai cu perdea decât fiul-său beizadea Gheorghită, care împreună cu prietenul său doftorul Meschitz, cutreiera toate localurile de petrecere ale Bucureștilor de atunci, precum făcuseră cu 30 de ani mai înainte vestitele beizadele ale lui Alexandru Ipsilanti.

¹⁾ Vezi Ionescu-Gion: Portrete Istorice, din care sunt extrase relațiunile cu privire la Dr. C. Caracaș și la tatăl său.

²⁾ Ibid. Dr. C. Caracaș muri la București în anul 1829.

O viață cuviincioasă și cu petreceri de cu totul altă natură ducea însă Doamna Elena cu Domnițele ei la Curte. În deosebi de luminoasă a rămas icoana Domniței Ralù, fata cea mai mică a lui Vodă Caradja, cea înzestrată cu o călduroasă simțire, cu o închipuire vie și cu un dar artistic desăvârșit. Fusese și crescută cu o deosebită îngrijire; era o adâncă cunoscătoare a limbei și literaturii ellene

Tânăr la modă sub Vodă Caradja

și o admiratoare a culturilor franceză și germană. Înainte de toate însă îi plăceau ei două arte: muzica și teatrul. Cânta la pian — sau la clavier, cum se spunea pe atunci — și pianul ei, pe care-l adusese cu ea dela Constantinopol, pare a fi fost cel dintâi pe care l-au cunoscut bucureștenii. Cât despre teatru, acesta nu era pentru Domnița Ralù un mijloc de-a petrece; teatrul era pentru ea un fel de-a răspândi cultura, de-a înălța sufletele celor cari trăiau prea lipiți de glie, o înviere a vechei glorie ellene, într'un cuvânt aproape o vocațiune și un apostolat.

Până la ea nu s'a prea știut în București ce este teatrul în adevăratul înțeles al cuvântului¹⁾. Sub Vodă Constantin Hangerli, în Mai 1798, trei actori străini, Th. Blésiet, Fr. Bérilach și Giovanni Mueri, jucaseră la Curte, și cerură învoirea de a juca acum în oraș și în provincie. Dar în porunca lui Hangerli către Ispravnicii de ținuturi, prin care învoește cererea străinilor, se vorbește de pehlivani și de comedieni²⁾. Prin urmare tot « măscărici » erau și acești trei actori francezi și italieni, cari jucau poate și mici scenete dialogate, în felul « caraghioșilor » turci și a

¹⁾ Vezi în cap. 17, pag. 336 urm. începuturile teatrului în Moldova.

²⁾ D. C. Ollănescu: « Teatrul la Români », A. A. R., Seria II, Tom. XX, pag. 3.

« giozboiagealăcurilor » de prin cafenelele din vale de Curtea Veche. Dar mai pe placul poporului erau pehlivanii cari scoteau foc pe nări și-și sfredeleau palmele, ca cei din taraba lui Niță Pitarul dela Carvasara.

La începutul domniei lui Caradja, înainte ca ciuma să se ivească la București, veni din Ardeal Sasul Mathias Bródy cu o comedie cum nu se mai văzuse în București: o șandrama lungă de scânduri (o panoramă) în care se vedeau vopsite orașele mari din lume, încoronări de regi și de împărați, războaie, vânători de lei și câte și mai câte. Panorama fu așezată în fundul Curții banului Manolachi Brâncoveanu (strada Academiei de azi... pardon, strada Poincaré) și îmbulzeala mulțimei doritoare de a vedea o atare minunăție fu atât de mare, încât atunci când, după vreo opt luni de zile, Vodă porunci să se închidă șandramaua din pricină că ciuma bubonică începuse a se incolți în capitală, Mathias Bródy făcuse atâția bani, încât din fundul Curții Brâncoveanului o porni de-a-dreptul la țară să se facă moșier¹⁾.

După încetarea ciumei, în anul 1815, veni la București o tiroleză cu un nou fel de spectacol, iarăși nemaivăzut în capitală. Era drăguța Carolina Paukert, care întâia dată arăta la noi o exhibiție sportivă. Austriaca, obișnuită cu ascensiunea munților ei tirolieni, minună orașul prin sprintenimea ei la alergare.

Un anunț, din toamna aceia 1815, arată următoarele:

« Cu învoirea Ocârmuirei, Duminică în 13 Noemvrie, după poftire, are Beosipeta Carolina Paukert, în cea după urmă cinste a se arăta iarăși într'o Fugă Mare cu prinsoare, dela straja Podului Mogoșoaiei până la straja Târgului d'Afară, pe marginea orașului, adică de șase ori, trei ori în ducătoare și trei ori în viitoare. Cursa se va săvârși în 33 de minute. De câte ori va ajunge la semn, se va slobozi câte o pușcă spre încredințare.

Forma îmbrăcămînții: vați tirol.

Dacă din privitori va pofti să se prinză ca să se întreacă cu Madam, să poștească la hanul lui Mănuc, No. 56.

Privitorii au să plătească câte un sfanț, Nobleța după voință.

---

¹⁾ D. C. Ollănescu: op. cit., pag. 4—5, spune că tatăl său, copil fiind, a cunoscut pe bătrânul arendaș și moșier M. Bródy.

Inceputul va fi la 10 ceasuri turcești, după prânz »¹⁾).

Multe interesante nimicuri în acest afiș îngălbenit de ani. Ne evocă vremuri când boierii erau boieri, și plăteau la spectacole, nu ca privitori de rând o taxă arătată dinainte, ci « după voință », după rang, după vanitate, după rotungimea pungilor dela chimir.

Madam locuia la hanul lui Mănuș — actualul Hotel Dacia din Piața Sfântului Anton — cel mai nou pe atunci, deși se trecuse vreo 30 de ani de când îl clădise vestitul Manuk Bey, dar rămas totuși cel mai îngrijit, cel mai bun din toate hanurile Bucureștilor de sub Vodă Caradja. De altfel Carolina Paukert trăsesese acolo și din alte cuvinte, căci hanul acela era în apropierea Podului d'Afară, acolo unde urma să ajungă ea la capătul fugii, acolo unde, pe vremea aceea, era toată îmbulzeala, toată viața orașului. Podul Târgului d'Afară — astăzi Calea Moșilor — începea dela malul gârlei, sau mai bine zis dela « Mișu 'n Deal » și, întinzându-se până spre Obor, avea aproape pe toată lungimea lui prăvălie lângă prăvălie și cârciumi cât lumea; de dimineață până în seară se auzeau acolo strigătele vânzătorilor evrei, ale vizitiilor și ale surugiilor, ale chefliilor. Iată de ce Beoșipeta Carolina Paukert își luase locuința la Hanul lui Mănuș, primind în camera 56 pe cei care ar fi dorit să se prindă la întrecere cu Madam — mai întâiu fiindcă locuia în centrul comercial al orașului, și al doilea fiindcă era lângă ținta la care izbutea fuga ei cea mare, strajă Târgului d'Afară fiind la răspântia lui Butuc, în spatele bisericii Sfântul Gheorghe.

Iubitoare de muzică și de teatru, e puțin probabil că Domnița Ralu să se fi dus s'o vadă pe Carolina Paukert alergând; iar la panorama lui Bródy nici vorbă că n'o fi călcat. Altele erau preocupările și aspirațiunile ei. Prin stăruința patrioților (Greci firește) și sub ocrotirea lui Vodă, ea ar fi dorit să însuflețească fala vechiului teatru antic. Ca atare începă încercările ei în chiar încăperile Curții Domnești. Intr'una din cele mai mari odăi ale palatului înjghebă o mică scenă, unde, cu decoruri de hârtie vopsită, se juca

---

¹⁾ Acest afiș se află conservat la Muzeul Comunal din Capitală. Data de 1815, deși nu este pusă pe afiș, reiesă învederat după îmbrăcămintea Carolinei Paukert, ale cărei largi mâneci aparțin acelei epoci, după toate jurnalele de modă occidentală din acel an. (Se dă în text reproducerea ilustrației). Vezi și articolul meu din « Curentul » din 1 Februarie 1932.

sub propria ei conducere piese dintr'un repertoriu ales cu îngrijire de ea (Orest de Alfieri, Moartea fiilor lui Brutus de Voltaire, Dafnis și Chloe după Longus, etc.). Domnița Ralù recita uneori și ea poezii, sau participa la mici dialoguri de ocazie. Ceilalți actori erau tineri greci cari învățau la școala domnească dela Măgureanu¹⁾, printre cari se deosebi dela început și într'un chip strălucit elevul Constantin Aristia. Incântată de talentul acestui băiat, Domnița — cu bani luați din punga lui Vodă, care-i luase din punga birnicilor —

Hanul lui Mănuc

il trimise la Paris să învețe arta dramatică și să vadă jucând pe marele actor al vremii, Talma. Până s'o întoarce acesta din Franța²⁾,

¹⁾ Școala din Sfântul Sava fiind golită de școlari și de dascăli de către Vodă Mihai Șuțu, care făcuse din casele acele Curte Domnească, (vezi pag. 370) Constantin Țsilanti ceru învoirea Mitropolitului Dosoftei, prin 1804, de-a muta școala în casele bisericii Măgureanu, unde mai funcționa și pe vremea lui Caradja. Vechiul local al Sfântului Sava ajunsese pe atunci un fel de han (avea 50 de camere) pentru Grecii, Sârbii și Arnăuții din garda domnească.

²⁾ Intors în țară, Aristia intră în casa marelui ban Scarlat Ghica, fratele voevodului de atunci Grigore D. Ghica (1821—1828), unde formă tineretul boieresc al vremii la gustul teatrului clasic ellen și francez (vezi pag. 366).

Domnița Ralù făcu deocamdată altă încercare, și trebuie spus că ea nu mai lucra acum ca o Fanariotă, ci ca o adevărată fată de voevod român. La reprezentațiile dela Curte — care aveau loc de obicei ziua — asistau doar numai boierii și curtenii ¹⁾. Pentru a răspândi arta care-i era dragă în cercuri cât mai lungi, ea se gândi să înființeze un « teatru public », la care se va juca firește tot pe grecește, limbă pe care o cunoștea pe atunci toată lumea, dela marele boier până la cel mai mic negustor, și până la slugile lor. In aceeași iarnă deci, 1816—17, Domnița clădi la Cișmeaua Roșie ²⁾ o casă mare, care avea într'o parte « o sală de club » pentru balurile boierești, și în altă parte o sală destinată a deveni un teatru. Dorința ei nu se putu înfăptui, fiindcă împrejurările politice nu mai îngăduiră tatălui ei să scoată mereu bani pentru lucruri care-l interesau pe el de sigur mai puțin decât soarta, viitorul și siguranța sa și a familiei sale. Dar nici Domnița nu se lăsă bătută. Dacă nu putu înjgheba un teatru grecesc sau românesc în București, căpătă cel puțin bani destui pentru a isprăvi lucrările dela Cișmeaua Roșie și a chema din străinătate o trupă bine alcătuită care să arate Românului ce înseamnă adevărata Artă Dramatică.

În primăvara 1818, sala de club fu dărâmată în două părți și unită cu sala cea mare de alături, formând astfel o încăpere spațioasă, lungă de 18 stânjeni și largă de nouă stânjeni și cinci palme. Cortina din fața scenei înfățișa chipul lui Apolo cu lira în mână, iar în fața orchestrei, care firește nu lipsea, era așezată o sofă de catifea roșie pentru Vodă și pentru Doamna Elena. În spatele acestui divan erau 14 rânduri de bănci de lemn îmbrăcate în postav, iar de jurîmprejurul sălii, care era în formă de ou, se înșirau unele peste

---

¹⁾ Fetele lui Brâncoveanu (ultimul Brâncovan † 1833) cântă și ele la pian, din harfă și din gură. Contele Lagarde a luat o masă, foarte interesant descrisă, la Brâncoveanu acasă. Tot din Lagarde aflăm că Doamna și Domnițele lui Caradja aveau « pagii » care le țineau trenele rochilor, precum și că, într'o zi, Ion Vodă lovi cu buzduganul pe un boier, care i s'a părut a nu fi fost respectuos cu Domnița Ralu.

²⁾ Pe Podul Mogoșoaiei, în mahalaua Popa Darvaș, peste drum de casa Deșliului (astăzi Calea Victoriei colț cu Str. Fântânei, zisă general Berthelot, unde e prăvălia « La Radu ») Teatrul a ars în 1825, și ruinele lui se mai vedeau în anul 1840, când le-a dărâmat Ion Caretașul, care a clădit în locu-i casa ce e mai vede și azi.

altele, trei rânduri de loje. După cum se vede deci, un teatru asemănător cu acele de azi. Luminatul lăsa, firește, de dorit, căci nu putea fi decât potrivit vremii: pe scenă, ca și în sală, ardeau în sfeșnice de tinichea lumânări de seu; dar în serile când venea Vodă la

Pictor străin la București sec. al XIX-lea

teatru, lumânările erau de ceară, pentru a nu înnegri nărilor Măriei Sale. Printre acte, doi mucăjii țigani umblau de ici colo să taie mucurile arse. Prețurile erau cam pipărate: un galben loja din rândul întâiu, în care nu intra decât protipendada sau consului străini, 10 lei și 8 lei lojile din rândul al doilea și al treilea, și trei lei stalul.

În acest teatru aduse Domnița Ruxanda, abia în August 1818, trupa vie-

neză a lui Gherghy, pe care i-o trimise binevoitorul prieten austriac al lui Vodă, cavalerul von Gentz. Era o trupă ca un fel de salată rusească; juca tragedii, drame, comedii și opere, dela Faustul lui Goethe și Hoții lui Schiller la Flautul Fermecat al lui Mozart și Moise în Egipt al lui Rossini. Gherghy era director,

Steinfels prim-amorez, doamna Dilly cântăreață și tragediană și fata ei juca, cu talent, de toate. Domnișoara aceasta se îndrăgosti de-un boier român, tânăr și bogat, și, după plecarea mamei sale la Viena, rămase în București, unde dădu naștere unuia din vestiții noștri generali din pașopt și din șapșapte.

Prima reprezentație avu loc la 8 Septemvrie 1818, cu opera lui Rossini: Italiana în Algeria. Vodă Caradja, ținând să facă plăcere Domniței sale, cinsti adunarea cu prezența sa. Un selam-ceauș îl vesti cu glas răsunător de cum călcă pragul teatrului; iar pe când Măria Sa înainta încet și demn spre divanul de catifea roșie din fața scenei, toată lumea în picioare strigă de trei ori: Trăiască, trăiască, trăiască Măria Sa.

Curând după aceea Io Ion Gheorghe Caradja voevod fugi din Țara Românească.

Teatrul dela Cișmeaua Roșie rămase însă.

Trupa lui Gherghy își aprinse iar lumânările pentru a sărbători venirea noului Domnitor Alexandru Suțu, care ascultă Flautul Fermecat al lui Mozart — și scurtă vreme mai târziu, în anul 1819 sau 20, se jucă pe aceeași scenă « Hecuba » lui Euripide, tradusă pe românește de A. Nănescu. Ion Văcărescu, fiul lui Enăchiță, făcu un prolog în versuri, în care zicea:

V'am dat teatru, vi-l păziți

. . . . .

In el năravuri îndreptați,

Dați ascuțiri la minte;

Podoaba « limbii voastre » dați

Cu « româneșli cuvinte ».

Dar pe când în București se dădea cea dintâi reprezentație românească sub Vodă Alexandru Suțu, dincolo, la Pisa în Italia, Domnița Ralu Caradja se putea mândri că ei îi vor datora Româniilor începuturile teatrului lor.

* * *

« Iar cel de-al șaselea stih tăinuește că într'al șaselea an începu Vodă a se teme nu numai de mazilie, ci de pierderea vieții » spunea Zilot Românul.

Și în adevăr că lucrurile se încurcă atât de rău pentru voevodul care făgăduise că după trei ani de domnie va cere el singur mazilirea sa și care nu se ținuse de cuvânt, încât el găsi că e mai cuminte ca, înainte de trecerea celor 7 ani hotărâți prin tratatul Păcii dela București, când va trebui în tot cazul să fie mazilit, să plece din țară cât mai fără veste și mai pe ascuns. De aceea într'ozile de toamnă ploioasă a anului 1818, încercându-și în rădvane tot calabalăcul cu multele-i comori adunate la noi, luându-și și întreaga sa familie cu el, ieși tiptil din capitală pe la capul podului Mogoșoaiei în spre Ploești. Boierilor le spuse că merge la o moșie de-a lui din Prahova, încât nimeni nu simți în București că rămâne țara fără voevod. Se spune însă că nu bine ajunsese Vodă la granița Transilvaniei, și capugiul Sultanului însărcinat cu tăierea capului său era deja în București. Dar vorba e că sosea prea târziu. Caradja era plecat pentru a nu se mai întoarce niciodată, nici în Țara Românească, nici în cea turcească. El se stabili în Italia, la Pisa cea cu turnul într'ozile, unde comorile sale îi îngăduiră a duce un trai conform rangului « unui suveran deposedat ».

Nu știm ce viață și-o fi alcătuit mai departe Domnița Ralù în țara tuturor posibilităților de realizare artistică. Ea a fost măritată cu un Grec, Gheorghe Arghiropol (mare ban în Muntenia în 1817)¹⁾, precum tot cu un Grec se însoți și sora ei Smaranda (cu Constantin Vlahutzi). Beizadea Gheorghită « le noceur », avu de nevastă pe-o Româncă, Smaranda Rosetti-Bibica, iar beizadea Costachi pe Adela Condo și pe Elena Tabacopol. Din cel dintâi se trage ramura actuală Costea Caradja, și din cel de-al doilea ramura consulului Constantin Caradja, un neobosit cercetător al trecutului românesc²⁾.

---

¹⁾ Domnița Ralù muri bătrână, la 16 Aprilie 1870, în orașul Thornberg din Germania (actul de deces, eliberat în copie de preotul capelei ortodoxe din Leipzig, în posesia d-lui consul C. Caradja).

²⁾ El este însurat cu vară-sa Marcela Caradja (sora lui Costea) care are pentru istorie aceeași pasiune ca și el, pe când cealaltă soră, Lucia Alliot, o suavă poetă cu pasionante accente, are din potrivă firea romantică și artistică a Domniței Ralù. A treia soră e Margareta Leon Sculi-Logothitedis.

x

FAMILIA SUȚU

MIHAI VODĂ BĂTRÂNUL ȘI DOAMNA SEVASTIA

Puțini trebuie să fie Români cu știință de carte, care să nu fi auzit de « *Arhondologia Moldovei* » a Paharnicului Constantin Sion. Și mai puțini sunt de sigur acei cari, răsfoind-o, nu s'o fi gândit că Paharnicul Sion era un om, dacă nu într'o ureche, dar în tot cazul pățimaș și răutăcios, ba chiar, poate doar după Bachaumont, cea mai de pomină gură-rea din lume. Dar cei mai puțini din toți sunt de sigur acei cari, depănându-l pe Sion, și-au dat seama că *Arhondologia* lui este un foarte bun izvor de cunoștințe. Firește că pe noi nu ne pot interesa pățimașele calificative date de el contemporanilor săi, precum nici nu putem avea o încredere fără control în genealogiile ab antiquo date de un om care spunea că în tot cuprinsul Moldovei nu era, prin 1850, nicio familie mai mare și mai veche decât a Sioneștilor. Făcând însă abstracție de slăbiciunile amărâtului boierinaș, cartea sa este o prețioasă contribuție la cunoștințele ce putem avea nu numai despre oamenii ce i-a cunoscut el, dar deseori — și repetăm că numai după un sever control — despre origina familiilor lor.

Iată de pildă ce spune Sion, în arhaicu-i grai, despre neamul Suțeștilor:

« Suțu ¹⁾ — Greci, precum beizadea Dumitrachi Moruz ²⁾, înturnându-mă la 23 Octomvrie 1837 dela Galați, m'au oprit la Pechea, și ținându-mă cinci zile, între multe vorbe ce am avut,

¹⁾ Ortografia adoptată de familie astăzi este: Soutzo.

²⁾ Al doilea fiu al lui Vodă Alexandru Moruzi și a Doamnei Zoe, însurat cu Sevastia Gheraki († 1846). A fost bunicul lui D. C. Moruzi, autorul frumosului roman « *Instrăinații* ».

mi-a spus despre începutul familiei Suțu (și chiar și despre acea Moruzască), că un Constantin, negustoraș dela Salonic, având mai mulți copii și un capital prea mic, cu care neputând face alt negoț, au mers pe la 1760 în Țarigrad și au cumpărat patru bivolițe și și-au luat cu chirie o casă la marginea orașului, în mahalaua despre drumul Adrianopolei (am uitat numele mătăhalei, că-i de mult de când mi-a spus beizadea Moruz), și a deschis lăptărie. Făcea iaurturi și căimacuri, și avea tocmiți feciori, de le purta pe ulițe spre vânzare, și mergând negoțul acesta bine, a mai sporit numărul bivolițelor, și cu singur negoțul acesta a căpătat și bani și bun nume în Țarigrad, vestindu-se pe la toate casele mari lăptăria lui Bașa Constantin, încât înștiințându-se până și vizirul de lăptăria aceea (căci deși erau multe asemenea în Țarigrad, dar nici la una nu se lucra așa curate și gustoase lăpturi) au ajuns toate cele mai însemnate case a-l tocni cu luna, de le ducea în toată ziua iaurturi și căimacuri, de pe care a căpătat numire dela toți de Baș Sudci, adică de Mare Lăptar, că sud în limba turcească se numește lapte, și sudci lăptar¹⁾. Acel Constantin făcând însemnat capital cu negoțul său și-a cumpărat apoi dugheană de veci, mai pe urmă și casă la Therapia. Pe feciorul său Mihai, care învățase carte grecească și turcească, . . . l-au luat cu sine Căpitan-Pașa ca dragoman, și după vreo 6—7 ani acel Căpitan-Pașa s'a făcut vizir și îndată pe Mihai, care se poreclește Suțu după meseria tătăne-său, l-a făcut Mare Dragoman, unde slujind cu toată credința, la 1783 l-a orânduie Domn în Țara Românească . . .».

Aici, ca și în alte părți, spusele lui Sion corespund în mare partea realității și sunt confirmate de însuși beizadea Nicolae Suțu, fiul lui Vodă Alexandru, care zicea în vestitele sale Memorii:

« Ma famille est originaire de l'Epire. Vers la fin du 17-ème siècle le nommê Draco²⁾ quitta sa patrie pour se fixer à Constantinople; y ayant fait fructifier son industrie, il put donner à ses

¹⁾ Lapte se spune pe turcește sūt, iar lăptar sūtciu, sau chiar, în dialect, sūțiu, precum se mai poate auzi astăzi încă la Constanța și Balcic. (N. A.).

²⁾ Asupra poreclei de Draco, care înseamnă Drac, pe turcește Șaitan (Sana) vezi vol. I, pag. 97 și vol. II, pag.

enfants une éducation convenable et une position importante. Ses petits-fils furent Michel Soutzo, prince de Valachie... , etc.»¹⁾.

Așa dar, având în vedere atât etimologia cuvântului de Suțu, cât și afirmațiile beizadelor Dumitrachi Moruzi și Nicolae Suțu, trebuie crezut că spusele lui Sion sunt adevărate, și că ele trebuiesc rectificate numai întru cât privește biografia lui Constantin și Mihai, precum și data de 1760, pe care, ca de obicei, Sion o greșește intenționat, pentru a nu da cumva acestui neam o vechime mai mare de 100 de ani.

După cum foarte bine arată Nicolae Suțu, familia sa, originară dela Salonic în Epir, a venit la Constantinopol în veacul al XVII-lea — deci prin 1660, nu 1760 — unde un anume Diamantaki Draco « își fructifică industria » laptelui, devenind om bogat și dând fiilor săi o creștere aleasă. Fiii aceștia fură Constantin și Dumitrachi, cari rămaseră cu porecla de Suțu.

Constantin — pe care Sion îl credea cel dintâi din neamul său, confundându-l cu tată-său Diamantachi — a fost gramaticul lui Constantin Vodă Brâncoveanu în 1711. În chiar anul decapitării acestui voevod, 1714, Constantin Suțu, rămas în țară, se însură cu Maria Rosetti. Il aflăm în 1717 cu rangul de vel sluger, și apoi mare logofăt și capuchihae (1738—41). Frate-său Dumitrachi (vel gramatic în 1737 și vel comis în 1739) este acel la a cărui nuntă cu Constanța Caradja am plimbat pe cetitorii noștri în capitolul 18. Acest Dumitrachi, frate mai mic, n'a avut decât două fete²⁾, pe când Constantin a avut 9 copii, din care 4 fete³⁾ și 5 băieți: pe Alexandru, Nicolae, Mihai, Ion (Enacachi) și Dumitru.

Despre Alexandru, fratele mai mare al lui Vodă Mihai, fost cartofilax al Patriarhiei la Constantinopol, ne povestește cronica lui

¹⁾ « Familia mea este originară din Epir. Către sfârșitul veacului al XVII-lea, un anume Draco părăsi patria sa spre a se așeza la Constantinopol, acolo, fructificându-și industria, putu da copiilor săi o creștere aleasă și o situație cu vază. Nepoții lui fură Mihai Șuțu, domnul Țării Românești... s.c.l. ». (*Mémoires du Prince Nicolas Soutzo, 1798—1871, publiés par Panaiti Rizos. Vienne, 1899, pag. 31.*)

²⁾ Ruxandra Gh. Mano și Maria.

³⁾ Casandra măritată cu Ștefan Mavroyeni, unchiul lui Nicolae Vodă, Elena cu Scarlat Caradja, Maria cu C. Negri și Ecaterina cu Iordachi Hrisoscoleu.

Mihai Vodă Suțu Bătrânul

Enache Kogălniceanu o întâmplare din cele mai caracteristice pentru acele vremuri de nesiguranță, când Grecii țarigradeni erau la cheremul celui mai nespălat dintre Turci.

Alexandru Suțu, însurat cu Tarsița Mavrocordat, locuia la Therapia, într'o frumoasă casă făcută de el, alături de cealaltă clădită de tatăl său, acum mort, în care locuia văduva Maria cu toți copiii ei necăsătoriți. Aceste două case ale Suțeștilor erau, zice cronică « alături seraiuri », adică asemănătoare cu niște palate.

Acuma, vorba lui Kogălniceanu, « ce să zicem? pe semne păcatele trag pe om! » Intr'o zi de vară a anului 1759 porunci Sultanul să i se facă uneia din cadănele sale două corăbii, la Therapia, tocmai unde aveau Suțeștii casele lor. « Și lucrându-se corăbiile alătura cu casa lui Alexandru Dracu, pe o viranea ce era alătura (un loc viran), se orânduise și un ciohodar, un Turc tânăr, bumbașir, adică mai mare asupra lucrătorilor, care șezând acolo multă vreme, au început a face cunoștință cu oamenii Dracului, și mai la urmă și cu roabele, făcându-și pe ferestre fel de fel de semne unul altuia — și stăpânul lor nu știa nimic de acestea. Iată într'o zi venind jupâneasa lui Alexandru (coana Tarsița) în acea odaie, nevăzând-o roabele cele ce glumeau cu ciohodarul, a stătut de le-a privit toate. Atunci neputând răbda o faptă ca aceasta, a pus de le-a bătut prea rău; zic unii că trei zile le-au fost ținut închise într'o cameră, și, legate, le tot bătea. Care ne mai putând răbda, într'o noapte când dormeau cu toții, au dat foc casei, și, apucându-și roabele straiile să fugă, au găsit ușile încuiate. Atunci s'a ivit focul de l-a simțit tot satul, și s'au deșteptat și stăpânii și mergând la ușă au găsit roabele cu straiile ce aveau la mână, silind să descuie ușa să fugă. Atunci le-au prins descuind ușa, doar vor scoate ceva din casă. Dar nimic n'au putut scoate, și au ars acele două case până 'n pământ, arzându-le multă avere și straiie și cărți și tot ce-au avut. Și cele două corăbii au ars. Care văzând una ca aceasta au adus un ovrei din cei care vând roabe de le-au dat să le vândă. Atunci au găsit pe unul la Galata în mahalaua turcească ca să le cumpere; și zicând ovreiului să le ducă să le vadă, ducându-le el acolo, le-au lăsat două-trei zile ».

Până aici povestirea e mai mult o anecdotă plăcută, dar de aici încolo se preface în dramă. Roabele — erau numai două la număr —

Începură a plânge și a se văita, spunând Turcului dela Galata că și ele sunt fete de Turc, și le-a cumpărat Dracul, și după ce l-au slujit atâția ani, acum le scoate să le vândă, după ce le-a bătut de era să le omoare. Turcul, poate de unde era om milos sau poate din alte pricini, făcu gălăgie mare și trimise după ovrei, carele se ascunse și mergând tiptil la Alexandru Suțu să-i spuie toată pricina, îi ceru 5—6 sute de lei ca să astupe gura Musulmanului, zicând:

« Să nu ne aducă vreo belea, căci zic roabele că sunt Turcoalice și iarăși vor a se turci ».

Iar Alexandru Draco i-ar fi răspuns că nu dă nimic:

« Și de zic ele că vor a se turci, să se turcească, iar banii mei nu se vor turci! »

Văzând omul din Galata că nu se mai arată nimeni, făcu un arz (o plângere) din partea roabelor către Devlet, pe care cetindu-l Sultanul se înfurie atât de rău — mai cu seamă că-i arseseră și cele două corăbii — încât pe dată porunci ca Alexandru Suțu să fie ridicat și dus la închisoare la Muzur-Agà.

« Pe roabe încă dacă le-au adus și le-au întrebat, una a zis că a fost Turcoaică și iar vrea să fie, iar cealaltă a spus drept că nici a fost Turcoaică și nici se va turci ».

Dar încă nimeni din tot neamul Dracului nu se gândea că pentru o pricină atât de neînsemnată ar putea fi viața lui Alexandru în pericol. Frate-său Nicolae, care era mare Dragoman, făcându-se că nici nu știe că Alexandru zăcea la închisoare, ceru pentru el învoirea de-a fi trimis în Moldova. Dar cum privi Sultanul această cerere, întrebă: « Cum? Nu e încă Dracul spânzurat? Să-l spânzure! » Și așa, meraseră ciaușii la Murzur-Agà, și scoțându-l din închisoare îl duseră la Fanar (unde se mutase toată familia de când arsesese casa dela Therapia) și-l spânzurară de grinda ușei casei lui.

« Atunci strigă Alexandru Dracu, rugându-se să i se arate copiii; și deschizând toți ai casei deodată toate ferestrele, începură a răcni cu toții, cerându-și iertăciune unul dela altul. Și îndată l-au spânzurat, pe care Dumnezeu să-l ierte! »

Îți vine aproape să râzi, și grozav îți vine să plângi. Vorba Românului:

*Viață, viață
Legată cu ață*

nicăieri nu se potrivește mai bine decât la bieții cei de creștini din Turcia veacurilor trecute, cari dacă li se întâmpla — destul de des — să ducă pe stăpânii lor de nas, apoi și când le era viața mai dulce se pomeneau dintr'odată cu capul lângă picioare, sau cu picioarele bălăbănind de-un cot deasupra pământului.

După moartea lui Alexandru, Dragomanul Nicolae rămase, ca cel mai mare, să aibă grija familiei. În toamna aceluiași an 1759, el trimise la Iași pe fratele de-al treilea, Enacachi, să-i ducă lui Vodă Ion Callimaki caftanul de întărire a domniei. Al patrulea frate, Mihai, plecă cu Enacachi în Moldova. Acolo, acesta avu norocul să-i placă bătrânului Callimaki, care-i dădu de nevastă pe fiică-sa mai mare, Domnița Sevastița, văduva lui Vlastò.

Multe amănunte interesante ce avem despre această Domniță au fost povestite la domnia tatălui ei ¹⁾ și nu mai revenim deci asupra lor. Ne amintim că ea era de-o frumusețe răpitoare « mai rumenă decât un trandafir, cu mijlocul subțire, nici înaltă nici micuță, drăgălașă, modestă și blândă, având o înfățișare visătoare de-o irezistibilă atracțiune » ²⁾. Măritată la 17 ani cu Grigorașcu Vlastò, ea rămăsese văduvă la 18 ani, și se mărita acum a doua oară cu Mihai Suțu, la 22 de ani. Nunta se făcu în iarna 1760, în Vechea Curte Domnească dela Iași, unde tânăra pereche rămase numai un an, urmând apoi pe soții Callimaki la Constantinopol, după ce bătrânul voevod Ion fusese înlocuit în scaunul Moldovei de nenorocitul său fiu Grigore ³⁾.

Acolo, în fierberea intrigilor țarigradene, Mihai Suțu făcu carieră. Din toți frații, el pare a fi fost cel mai ambițios. Ajuns Mare Dragoman după moartea fratelui său Nicolae, el râvni, ca atâția alții, una din domniile românești. Și nu mai era om tânăr; trecuse dela nunta lui 23 de ani și avea o casă de copii: trei băieți și patru fete ⁴⁾. De aceea Grecii din Fanar, cărora nu le plăcea să vadă mereu sporindu-se numărul compețitorilor la scaunele românești, nu înțeleseră că omul acesta, la aproape 50 de ani, să vrea deodată

---

¹⁾ Cap. 14.

²⁾ De Tott.

³⁾ Cap. 14.

⁴⁾ Alexandru, Grigore, Ion, Maria, Ecaterina, Anastasia și Raluca.

să fie și el voevod. Aceasta înseamna a mânca pâinea Mavrocordaților, a Ghiculeștilor, a Ipsilanților și câți mai erau. Se puseră deci toți umăr la umăr pentru a căpăta dela Poartă o poruncă de surghiun pentru ambițiosul de Mihai Suțu. În Octomvrie 1782 el fu trimis în insula Tenedos « sans autre motif que la jalousie qu'ont les Grecs du Fanal de sa fortune, et la cupidité des Turcs pour l'en dépouiller » scria ambasadorul francez de St. Priest ministrului de Vergennes la Paris¹⁾.

Saint-Priest avea dreptate, căci abia după câteva luni de exil, Mihai Suțu fu rechemat la Constantinopol, în schimbul unor numeroase pungi de bani, pe lângă care mai adăogând altele, în primăvara anului 1783 el căpătă, în ciuda dușmanilor săi, domnia Munteniei.

O regăsim acum pe fosta drăgălașă Domniță a lui Ion Vodă Callimaki, simandicoasă Doamnă la București, femeie de 45 de ani, și mamă a șapte copii, din care două din fete măritate. În noua ei demnitate e foarte protocolară, dar nu mândră. Când baroneasa Herbert von Rathkeal, nevasta Internunțului Austriei, trece prin capitală pentru a merge dela Constantinopol la Viena să-și vadă familia, Doamna Sevastia o primește cu toate onorurile datorite unei ambasadrițe, dar îi și înapoiază vizita, ceea ce nu era numaidecât trebuincios.

Trecerea baronesei prin București avu loc în Mai 1785. Familia domnitoare își alesese reședința în localul școalei Sfântul Sava²⁾, și acolo avu loc frumoasa recepție ce se făcu ambasadriței.

Vodă hotărîse ca doamna von Rathkeal să fie oprită la Văcărești « comme fanno li Principi quando giungono in Valachia » (așa cum fac voevozii când ajung în țară) pentru a i se pregăti în timpul acesta alaiul de intrare în capitală, care Mihai Suțu ar fi dorit să fie domnesc. Dar baroneasa refuză această cinste, dorind

¹⁾ « Fără altă cauză decât pizma Grecilor din Fanar împotriva averii sale, și dorința Turcilor de a-l despuia ». Scrisoarea lui St. Priest (din 10 Octomvrie 1782) se referă și la Alexandru Ipsilanti, care fusese trimis în același timp în surghiun la Rodos, împreună cu amândoi fii ai săi, cei întorși abea de 5 luni dela Viena (vezi cap. 8). Ipsilanții fură rechemați în curând din exil, odată cu Mihai Șuțu.

²⁾ Vezi cap. 18.

să intre cât mai de grabă și mai fără sgomot în București spre a se putea odihni de oboseala călătoriei¹⁾. Ea trase în gazdă la Raicevici²⁾, ajuns acum agent consular al Austriei la București, unde a doua zi dimineața, la ora zece, (18 Mai) se și înfățișă « il Marescialio della Corte », adică Vel Postelnicul, pentru a transmite din partea lui Vodă și a Doamnei complimentele lor baronesei. După prânz i se aduse dela curte, în numele Doamnei Sevastia, dulceață și fructe, iar la ora 5 careta Doamnei trase la scara lui Raicevici pentru a aduce la palat pe ambasadriță³⁾.

Ajungând la Curtea domnească, doamna von Rathkeal trecu printr'un șir de Arnăuți, fiind întâmpinată la scară de cele dintâi boieroaice ale țării (dalle primarie Dame del paese) dinaintea cărora umblau două fete tinere cu mirodenii arzând în cățui de argint. O nepoată de-a Doamnei și o jupâniță de boier mare o ținură de subsursiori pentru a o ajuta să urce scara, pe a cărei ultimă treaptă o așteptau Domnițele lui Vodă, Anastasia, Maria și Ecaterina. Inconjurată de tot acest alai muieresc, baroneasa intră în « gran'sala de festivi », în mijlocul căreia stătea în picioare Doamna Sevastia, care o întâmpină îmbrățișând-o; luând-o apoi de mână o duse într'o cameră alăturată « în formă de chiosc, foarte elegantă ». Ambasadrița fu așezată în unghiul sofalei — căci raportul lui Raicevici pretinde că « l'angolo in Turchia è la sede d'onore » — având la dreapta ei pe Doamna Țării și la stânga pe Domnițe. Celelalte doamne, adică jupânesele boierilor, se așezară pe divanul cel scund și lung care se întindea de-a-lungul pereților, « fiecare după rangul ei », sau mai bine zis după boieria bărbatului. Parfumurile ardeau în cățui, se aduse dulceață în chisele de cristal de

---

¹⁾ « S. A. per onorare la Dama aveva disposto, che prima di entra in Bucarest si fermasse in Vacarest, convento distante un'orra della città, come fanno li Principi quando giungono in Valachia, per farli poi far un ingrasso publico, colle carrozze della Corte, ufficiali, e seguito; ma la Dama ringrazio' pulitamente, desiderando di riposarsi di un viaggio lungo e penoso » (Hurmuzachi, XIII, pag. 446).

²⁾ Vezi asupra lui Raicevici cap. 8 pag. 116. El încercă să fie numit agent consular și sub Nicolae Caradja, care nu-l primi, neputându-l suferi

³⁾ « Il corteggio consista in un buon numero di guardie del palazzo, et di sei officialie a cavallo, e capitani a piedi, il primo ed i secondo Pitari, sei Ciokadar etc. (ibid.). »

Veneția și cafele turcești în filigene de argint. O primire domnească, orientală dar strălucită, care impresionă mult pe Vieneza obișnuită doar cu viața constantinopolitană. Tâlmaci erau din partea Doamnei secretarul lui Vodă, și din partea baronesei Domnul de Timoni. Ce s'a vorbit nu se știe, dar de sigur tot aceleași veșnice întrebări: « cum îți mai merge, câți copii ai, de ce te duci la Viena și cât rămâi la București ».

Scurtă vreme înainte de plecarea ambasadiței, intră și Vodă în odaie, arătând « multe civilită alla dama », conversația isprăvindu-se deodată cu o neînchipuită stropeală de apă de trandafir, după care toată lumea se sculă în picioare.

Audiența Doamnei Sevastiei era terminată!

Seara doamna von Rathkeal primi din partea Principesei jucării orientale pentru copiii ei ¹⁾, iar a doua zi, la ceasul douăsprezece, Doamna îi întoarce vizita « in gran gala », întovărășită de Domnițele ei și de cele mai simandicoase jupănese bucureștene — Brâncoveanca, Văcăreasca, Dudeasca, Filipeasca și celelalte.

După prânz baroneasa von Rathkeal părăsi capitala îndreptându-se în spre Transilvania, până la granița căreia fu întovărășită de Ispravnicul de Argeș.

Vodă Mihai era foarte iubit în țară. Pe de o parte nu era om lacom care să stoarcă poporul de bani ca atâți înaintași de-ai lui, iar pe de altă parte fiind « cam slab de minte » — după cum i se părea lui Zilot Românul — el lăsase grija ocârmuirii în seama boierilor celor mai pricepuți, încât trebile mergeau de minune sub o ocârmuire care era a sa și nu era a sa. Cu toate acestea el fu mazilit după trei ani de domnie, astfel cerând politica Porții, sau mai bine zis a Seraiului, care-l înlocui cu Nicolae Mavroyeni ²⁾, favoritul Amiralului Hassan Pașa.

Retras la Constantinopol cu numeroasa sa familie, Mihai Suțu duse acolo viața unui voevod mazilit, adică o viață foarte mândră

---

¹⁾ La sera la Principessa mandò il suo segretario da informarsi della salute di S. E. ed à presentare ad ella, ed alle due bambini, varie galanterie orientale (Ibid.).

²⁾ Vezi cap. 10

față de semenii săi Greci, dar și foarte lipsită de mândrie față de puternicii Turci, de bunăvoința cărora atârnavă mărirea sa viitoare.

Mihai Vodă Suțu Bătrânul

Datele căsătoriilor copiilor lui Mihai Vodă și ai Doamnei Sevastiei sunt greu de stabilit. Pe Grigore, fiul mai mare, îl însurase de sigur la București în timpul scurtei sale domnii, deoarece acesta

ținea pe o munteancă, Safta, fata marelui boier Dudescu. Dar fiul Alexandru ținea pe-o Greacă, Maria Lepati, iar trei din fete erau măritate și ele cu Fanarioți: Maria cu Ion Arghiropol, Anastasia cu Grigore Balasachi și Ralù cu Alexandru Mano ¹⁾.

În 1791 Mihai Suțu câpătă din nou domnia Munteniei, înlocuind pe cel care-i suflase scaunul și care era acum fugăr pe malul Dunării, căutând să scape de urgia Turcului, care-l va prinde totuși la Bella și-i va tăia capul (Mavroyeni).

Suțu sosi în Bucureștii cei cari fuseseră ocupați de trupele austriace ale Prințului de Coburg, primit fiind de boierii țării cu aceeași bucurie cu care primiseră cu doi ani înainte pe generalul austriac, cu aceeași bucurie cu care primeau în deobște pe toți noii veniți, ceea ce și făcu să se nască la noi vorba aceea că:

*Schimbarea domniilor
Bucuria nebunilor,*

iară noi zicem că nu putem ști dacă această mereu reînnoită bucurie era un lucru de răs sau de plâns, dacă ea venea adică din dorință de căpătuială, sau poate din nădejde de mai bine...

După doi ani, în 1793, Mihai Vodă fu mutat la Iași, unde domni până în 1795, când o nouă mazilire îl aruncă iarăși pe malurile Bosforului.

Se întoarse a treia oară Domn la București, în anul 1801. Dar din blând și milostiv ce fusese mai înainte, Mihai Vodă se făcu deodată atât de aspru și de hrăpăreț, încât Zilot Românul se întreabă el însuși nedumerit: « Pentru ce de două ori dulce și odată amar? »

« Și atunci » zice cronicarul mai departe « făcând cercetare și întrebând pe oameni înțelepți, am aflat că acest Domn nu a fost din fire atâta subțire la minte și adânc la socoteală, dar avea darul bunățăților și al blândețelor, și pe lângă aceasta mai avea și alt dar, căci însuși văzându-și puterea minții că nu lucrează adânc, se sfătuia cu miniștrii săi care-i avea mai de aproape; și așa mai mult cu a altora minte chivernisea domnia și țara, încât nu se auzea dela mic până la mare decât lăudându-i-se bunătața și

---

¹⁾ Nu cunoaștem pe bărbatul Domniței Ecaterina. De asemeni pare a mai fi fost un fiu, Ion, despre care nu se știe nimic.

milostivirea. Asemenea și întru cea de a doua domnie, măcar că a fost scurtă, iarăși având miniștri înțelepți, i-a curs domniea tot cu orânduială plăcută. Iar întru aceasta de a treia domnie, neavând miniștri ca aceia, tot ministratul său se încheia cu fiu său cel mare Grigore Beizadea, căruia îi încredință toată treaba domniei, și întâmplându-se acesta încă mai ușor decât tată-său la minte, și fiind și vas al răutății, poate socoti fieșcare ce fel de curs a trebilor a fost...»¹⁾.

Greșeala cea mai mare pe care o făcu acest « vas al răutății » Grigore beizadea, e că sfătui pe tată-său să sloboade pe lefegii străini pe care-i ținea dela o vreme Curtea din București pentru a apăra capitala țării de vreo eventuală călcare a pasvangiilor, cari de ani de zile îngrozeau populațiile dunărene și nelinișteau pe potențații Stambulului²⁾. Sub cuvânt că lefile nu se mai pot plăti, ostașii aceștia, oameni de strânsură dar totuși ostași, fură concediați. Iar dincolo, la Vidin, cum auzi Pasvantoglu că a rămas țara fără apărare, trecu iar Dunărea, arzând și pustiind ținuturile de peste Olt. Și apoi, într'o bună zi, se lăți vorba în țară că cetele răsvrătitului Pașă înaintează asupra Bucureștilor.

Cu coatele în genunchie, cu obrazul răzimat,
 Stau să iau ceva odihnă, dar mă aflu întristat,
 Socotind ce am a scrie, ce lucru deosebit
 Ce groaznică întâmplare și ce foc rău otrăvit

Boer muntean

¹⁾ Zilot Românul în « Ultima cronică Fanariotă », publicată de B. P. Hașdeu, București, 1884, pag. 52.

²⁾ Vezi cap. II, pag. 210 urm.

spune amăritul de Zilot Cronicarul, neștiind cum să înceapă povestirea lui, alcătuită când în proză și când în versuri, a acelei jalnice întâmplări trăită de el însuși în primăvara anului 1802.

Pasvangiii, după ce arseseră Craiova și pustiiseră toată Oltenia, acum se îndreptau în adevăr în spre capitala țării.

Era luna lui Mai trecută jumătate
Când, zic, focul acesta ardea în orice parte.
Se aduc înștiințări lui Vodă pentru toate;
Se îngrijește mult, se spăimântează foarte,
Nu mănâncă, nu bea, nu doarme ticăitul...

Dar pericolul era încă îndepărtat. Trecuseră Cârjalii Oltul, nu-l trecuseră? Domnul trimite poruncă la ispravnicii de ținuturi să strângă oameni înarmați și să-i pună de strajă de-a-lungul malului pentru a împiedeca pe pasvangii să pătrundă în Muntenia. Zilot Românul sare de-un cot la auzul acestei nerozii:

Căci zău că te scârbeai văzând cest fel de oaste
De ticăloși Rumâni de bir căzuți pe coaste¹⁾,
Desculți și felegoși. Unde arme la dânsii?
Cum poate fi voinici cei de năcaz pătrunșii?

Totuși, de frica domniei sau poate cu gândul înșelătoriei (după cum crede Xenopol), ispravnicii trimit lui Vodă veste « cum că nădăjduiesc că hoții vor fi prinși ». Dar Bucureștenii primesc, pe alte căi neoficiale, știri cu totul dimpotrivă.

Boieri și negustori merg de fac întrebare:
« Doamne, Măria Ta » îi zic în gura mare
« Pe noi ce ne înveți, pe cei ce avem avere? ».
Răspunde: « Stați pe loc! » Am bună 'ncredințare
« Că hoții sunt cuprinși și nu mai au scăpare ».
— « O Doamne, ce tot spui? Citește această carte²⁾,
« De cele ce vorbești cât este de departe.

¹⁾ Căzuți în coaste sub povara birului. Vorba ticălos însemna pe atunci: sărman, nenorocit.

²⁾ Carte = scrisoare.

« Căci trebile merg rău — și rău prea peste fire —
« Și trebuie, noi zicem, a-ți face străjuire,
« Căci hoții au scăpat dela Stănești, și-apucă,
« Pe plaiul lui Horez la Ocne să se ducă ».

La auzul acestor știri Vodă rămâne înmărmurit. Dar tot nu crede. Pe de o parte el trimite de olac să ceară Pașei din Rusciuc o mână de ostași viteji pentru a-i apăra capitala, iar pe de altă parte îi aleargă crainicii dela București la Slatina și la Râmnicul Vâlci după vești. Dar ei se întorc cu cărți dela isprăvnici, prin care i se spune Domnului, din Vâlcea că pasvangiilor încearcă să treacă Oltul, din Caracal că l-au și trecut. Vodă își adună sfatul și înștiințează pe boierii săi despre cele auzite.

Zicând aceste Vodă, boierii toți îngheață
Și, stând înmărmuriți, cată lui Vodă în față.
Târziu abia își vin ceva mai mult în fire:
« O vai, Măria Ta! » îi zice cu îndrăsnire
« Dar de va fi așa, suntem pierduți cu totul,
« Căci iacătă-ne noi, ială colea și Oltul! »
Zice iar Vodă atunci: « Mie așa îmi scrie!
« Eu cartea v'am citit. Dă Doamne să nu fie! »

Față de boieri, Mihai Suțu se arăta liniștit, însă:

Ia ascultați, vă rog, ce fel de sfātuire
Se face printr'ascuns la Curte cu unire:
Se sfātuiesc așa: Vodă cu cei d'aproape,
Cu toții hotărâsc să fugă și să scape,
Să fugă la Brașov, țara să părăsească,
Și dar se chibzuesc mijlocul să-l găsească.

Și dacă:

Pe dânsul mai întâi frica îl stăpânește
Apoi ce să rămână din ticăloasa țară?
Urmează ca un trup fără de cap să piară!

Căci:

Vodă, după Dumnezeu, ne este nouă tată!

S'a spus (Xenopol și alții) că Mihai Suțu era înțeles cu Rușii pentru a fugi la ei, că toată întâmplarea din 1802 a fost o născocire de-a lui pentru ca, înspăimântând capitala, să poată pleca fără a fi bănuț de rea credință, și s'a mai spus chiar că Vodă a fugit din București cel dintâi. Nimic din toate acestea nu poate fi adevărat. Dovadă e că el a mai încercat înainte de-a pleca să-și facă o « gardă civică » de apărare a capitalei, precum încercase să înarmeze și ținuturile. Dar tocmai această încercare a lui a înspăimântat pe Bucureșteni de i-a înnebunit. Cu 17 ani în urmă, sub Mavroyeni, s'a putut înjgheba o oaste românească, *fiindcă era plătită*, și cu 18 ani mai târziu se va putea iarăși înjgheba oastea lui Tudor Vladimirescu, *fiindcă va fi răsvrătită*, dar o armată de pașnici cetățeni cari să-și apere avutul și viața nu o putea înțelege Românul, care de peste o sută de ani, de aproape 150, nu mai ținuse arma la mână.

Să-l auzim deci pe Zilot, fiindcă a trăit acele vremuri și ni le arată cinstit, așa cum le-a văzut, cum le-a auzit, cum le-a simțit — cum au fost:

Zice iar Vodă atunci:

« Cu toții să grijim în parte pentru sine,
 « Adică, vreu să spun, cer ca fieștecare
 « Dela cel mai mic până la cel mai mare,
 « Neveste și copii cum și averea toată
 « In lături să le dea, acum deodată,
 « Iar bărbații să stea oricine cu vreo armă,
 « Ziua cu privegheri, iar noaptea să nu doarmă ».

Acum puneți în gând și judecați oricare

Câtă frică a dat și câtă turburare

La bietul de norod această auzire

De tot îngrozitoare și foarte peste fire:

Rămas-au ca de lut, încremeniți ca morții

Armele a purta, aceasta va să zică:

Or izbândești, or piei! Ah, ce groază și frică.

« Să stăm? Suntem pierduți; noi nu știm de războaie.
 « Aceia sunt scânteii ¹⁾, iar noi suntem toți paie!
 « Să nu stăm? să fugim? Dar cum, ce fel și unde?
 « Așa în grabă oare ne vom putea ascunde?
 « Am pierit! Ne-au robit, pe noi și copilașii!
 « Doamne, nu ne lăsa, îndreaptă nouă pașii!
 « Acum, ce mai întâi să facem, ticăloșii,
 « La rău ce n'au pățit nici moșii nici strămoșii?
 « O! săracii de noi. Ah! răsplătire-ar cerul
 « Celor ce ne-au băgat în foc s'ardem ca fierul! »
 Acestea le vorbeau cu oftături fierbinte,
 Iar câte mai ziceau nu le pot ține minte.

Iată starea în care se aflau cetățenii capitalei în zilele lui Mai 1802, la auzul acelei vești îngrozitoare, că i-ar fi sfătuit Vodă să se apere singuri. Dar: « să stăm? suntem pierduți! Să nu stăm? unde mergem? ». Bucureștenii hotărîră să nu stea. Boierii, care-și bătuseră joc de Mavroyeni când îi îndemnase să se facă ostași, îi răsău de sigur și lui Suțu în nas — și doar erau nepoții vitejilor de altă dată, însă, vorba lui Miron Costin: « Nu stau vremile sub oameni, ci bieții oameni sub vremuri ».

Și dar n'au zăbovit a se griji de casă,
 Familiile lor a le porni afară.
 La dâșii erau rău, totuși cu 'ndemânare,
 Că mai toți își aveau gătiri de strămutare

.....

Dar ce se făceau săracii, cei fără bani, și fără sprijin de ni-
 căieri?

Nici ca boierii mari nu au îndemânare,
 Nici ca neguțitorii vreun fel de răzbunare.
 Prisos de lăcrămi au, putere doar de-a plânge!
 Oh! și să-i fi văzut vărsând sudori de sânge!

¹⁾ Pasvangii.

Totuși, chiar săracii aceștia:

De cară se plângeau și toți găsiră cară;
Și ei, ca cei bogați, ieșiră pe afară!

Tărăni. Secolul XIX

Intr'o zi, în două, în trei zile, Bucureștii se goliră. Nu mai rămaseră pe străzile-i pustii decât doar derbedeii, coatele goale, cei pe cari norocoșii îi disprețuiesc, Dumnczeu îi uită, și care-și fac deci singuri legile, singuri dreptatea, singuri idolii.

Suie-ți dar mintea sus, ochii jos pironeste
 Și vezi acest oraș ce fel se risipește:
 La șaisprezece Mai vezi orașul în stare
 Și la nouăsprezece pușor de om n'are.
 Te uită acum de vezi prin târg, prin mahalale
 Privește ce amar, ce lacrimi și ce jale!
 Privește să mai vezi ce flacăra și pară
 Pe-al Mogoșoaiei Pod și-al Târgului d'Afară!¹⁾

E neînchipuita icoană a fricei și a spaimii, teroarea colectivă
 care înnebunește pe om:

Un ceas de-ar zăbovit gândesc că hoții-i calcă.

Să se fi ordonat o astfel de retragere, niciodată nu s'ar fi putut
 infăptui,

Dar frica cea de om, iată a isprăvit-o!
Frică de om, nu alt, cu loții am privit-o!
 Aleargă care 'ntâi să fugă mai 'nainte,
 Se grămădesc și fug, dă unul peste altul.
 Ca cei înfurtunați ce dobândesc uscatul
 Așa le pare lor din București să iasă,
 C'atuncea sunt scăpați, nimic nu le mai pasă.
 Dar întreabă-i, te rog, oare cine-i gonește
 De fug și lasă tot?...

.....
 Ei bine... ați ieșit... dar trageți la cetate?
 Afară nu e alt decât pustietate!
 Apoi unde gândiți a vă putea ascunde?
 Tăceți, o ticăloși, că nu știți a-mi răspunde!

Dar nu știu cum, parcă Zilot Românul ne-ar vorbi în versurile
 sale despre lucruri pe care le cunoaștem, despre lucruri pe care
 le-am mai auzit, le-am mai văzut, le-am trăit și noi odată... Ce
 veche e, Doamne, lumea asta!.. E vârtoarea de mai deunăzi,
 spaima omenirii în anii marelui războiu, este exodul Bucureștilor
 din toamna 1916!

Iată, să facem saltul peste veac:

.....

¹⁾ Calea Victoriei și Calea Moșilor.

« . . .Locomotiva fluieră, vagoanele se smucesc și trenul pornește. Zece ceasuri dela Adjud până la Mărășești, și încă zece ceasuri în gară, până prindem trenul de Galați. Dar toate acestea nu erau nimic! Acum abia începea desvăluirea dureroasei realități, cu atât mai dureroasă cu cât nu ne mai privea pe noi, cei cari veneam de pe front, ci pe întregul, bietul, oropsitul nostru de neam! Toată durerea trecutului românesc reinviase iar. Oltenia și Muntenia cuprinsă de dușmanii noștri din totdeauna: Ungurii și Turcii, și de inamicii cei noi, Bulgarii și Germanii. Iar pe drumurile Moldovei mișunau tovarășii pravoslavnicului Țar, purtând într'ânșii obraznica mândrie a popoarelor mari față de cele mici și — de pe atunci — germenii anarhiei. Iar printre furgoanele și caii lor căzăcești se amestecau căruțele bieților noștri fugari. O țară în bejănie! Care pline cu ce bruma apucaseră să încarce bieții oameni în ele. Bătrâni, copii, țărani și târgoveți fugeau de puhoiul dușman. Trenurile îmbăcsite și șoselele pline: automobile, trăsuri cu cai și care cu boi; și câți nu s'au dus pe jos, și câți nu au rămas pe margine de șanț! Venind de pe front credeam că vom găsi un loc de odihnă undeva, dar am văzut că întreaga țară e în război, spaima și groaza în toate sufletele. . . Și intrăm în vorbă cu o cuconiță, limbută și blondă. Vine din București. La 22 Noembrie, pe la opt dimineața, a sosit bărbatul ei cu trăsura, și i-a spus să se urce cu copila înlăuntru și s'o pornească îndată, căci Neamțul e la porțile orașului. Nu e timp de pierdut; s'o ia pe drumul Urzicenilor, și cât mai repede. Intr'o cutie de pălărie a aruncat ceva rufe pentru ea și pentru copii, și-a plecat. La Focșani a luat trenul și de-acum: Doamne ajută! « Căci » zice ea « așa cum suntem, cu grija necunoscutului în spinare, tot mai bine decât cu picioarele în apa tranșeelor și cu moartea în fața ochilor. . . Am și eu acolo doi frați. . . Grozav trebuie să fie, domnilor! ». O asigurăm că mai grozav este ce vedem că se petrece în țară, că bejănia aceasta ne rupe inima, că noi suntem bărbați meniți de soartă să ducem greul, dar că văzând cum se chinuiesc bieții copii și cuconițele bălaie, stăm de ne întrebăm care este și al cui este păcatul pe care-l ispășește Neamul Românesc » ¹⁾ . . .

¹⁾ C. Gane: « Prin viroage și coclauri » (amintiri din războiul 1916—17), « Cultura Națională », București, 1923, pag. 77 urm.

Singure s'au întors filele prea repede peste Istoria Țării.

Zilote, cronicar poet, arată-ne tu deosebirea dintre cele două
bejănii, și de-a fost vreuna, și care.

Căci Vodă după ce văzu fugând norodul
La hotărîrea sa nu și-a pierdut ogodul.
El din boierii săi ia pe câțiva cu dânsul
— Ah! țară, de-al tău foc iar mă cuprinde plânsul —
Și plecă la Brașov. Intins acolo trage.
Țara văzând aceasta, atunci mai rău se sparge,
Cu toții zăpăciți, în sus și 'n jos aleargă
Niciunul neavând loc hotărît să meargă.

.....
Vreun pâlț de mărăcini sau niscai dobitoace
Pe câmp de le vedeam, frica nu ne da pace...
Ce groaznice minciuni! Minciunile, mă crede,
Sunt foc cu mult mai rău decât cel ce se vede,
Căci de un rău ce-l vezi mai lesne ai scăpare,
*Iar răul cel ascuns este primejdia mare!*¹⁾
Să tălmăcim așa: Vezi pe dușman că vine,
Te 'ncredințezi atunci și fugi să scapi pe tine (!!);
Dar când numai 'l-auzi, tu stai la îndoială,
« Or fi-va » zici « sau nu? » și poți face greșeală.
Căci judecam așa: « Poate minciuni să fie,
« Dar poate și adevăr, și cum scapi de urgie?
« De aceea să fugim, să mergem înainte »
Cu toții hotărîm, și proști și cei cuminte,

---

¹⁾ Prea sunt caracteristice pentru psihologia omenească aceste sentimente similare, născute în situațiuni similare, la distanța de peste un veac, pentru ca autorul să se poată reține să nu reproduc și acest pasaj din amintirile sale din război:

« Eram pe front, în linia întâi, venind dela Școala Militară. Când vedeam liniștea ce domnea în toiul acestor lupte, mă gândeam cu milă la frământările din spatele frontului. Găseam aici odihna sufletească, care-mi lipsisese acolo, la Iași. Să mai fi stat în oraș, cred că înnebuneam (din pricina veștilor alarmante ce circulau). Aici, Neamțul în față, moartea în ochi — în suflet cea mai desăvârșită pace » (Ibid. pag. 183).

Și-așa tot chibzuind, ne-am pomenit pe munte
Suind și coborînd...

Nici drumuri, nici cărări pustii nu rămăsese

Toți într'un glas strigau: « Haideți, haideți mai tare,
« Nu stați câtuși de cât, căci e nevoie mare.

« Să ne scăpăm deci iute nevestele, copiii,

« Să nu cădem și robi în mâinile urgii!

« Mai îndemnați, copiii, să câștigăm scăpare »

Dar unde poți pe munți cu carul să mergi tare?

Vedeai oameni cinstiți, ajunși la bătrânețe,

De frică munți urcând, ca 'n cele tinerețe,

Uneori și-ajutând cu biata lor spinare

Să 'mpingă cai și care la vreun urcuș mai tare;

Iar cei bătrâni, adică slăbănogiți cu totul

Trei patru îi suia, pe sus, cum duce mortul!

Iar bietele muieri — cucoane, sau mai proaste —

De multă osteneală căzuseră pe coaste

Ne mai putând urca; iar vai de cele grele

Și de lehuze, vai, în zilele acele!

Care, căruțe, butci, pe drum stau înșesate,

Și drumu-i strâmt ca 'n munte, și unde la vreo parte

Era vrun loc, pe-acolo mergeau înghesuite.

Când și când auziai: « Vai nouă, ce ispite!

« Incet, că-mi prăpădești copilul, vai de mine! »

Dar carele și butci câte pe drumuri frânte,

Și altele 'n prăpăstii căzute, fărimate.

Cine mai sta atunci ce a pierdut să cate?

« S'a dus » zicea « S'a dus! 'Nainte, mergeți tare,

« Ce pierdem să lăsăm și să cătăm scăpare ».

Dar câți s'au schilodit și s'au sdrobotit în parte,

Picioare frânte, mâini... Alți au cercat și moarte!

Deci dar într'acest chip, cu acest fel de năcazuri,

Mergând din loc în loc, fără a băga de seamă,

Și fără a mai gândi, ne-am pomenit prin vamă.

Frica nu ne lăsa nici acolo în pace
 Și mare zor ne-a dat să facem ce vom face
 Năuntru să intrăm în țara cea nemțească
 Ca inima de griji să ni se odihnească.
 Așa dar prea puțini mai rămânând în țară,
 Cei mai mulți au ieșit, plângând, din ea afară,
 Unii pe la Brașov, alții prin altă parte,
 Cei mai mulți din boieri la Sibiu în cetate ¹⁾.

Dar toată această jalnică întâmplare se isprăvește cu o parte hazlie, căci

In București viind Hassan Pașa Bătrânul
 Și Trestenic Zadè, Rusciului stăpânul,

Pasvantoglu nu îndrăzni să înfrunte oastea acestora, și-și făcu dela Olt calea întoarsă peste Dunăre, la Vidin. Fugise tot orașul degeaba, și degeaba fugise și Vodă, care din Brașov merse întins la Petrograd, de unde ieși și vorba — fiind foarte bine primit de Țar — că fusese o înțelegere mai dinainte între Mihai Suțu și Petru al II-lea.

Dar că lucrul acesta nu poate fi adevărat ²⁾, o dovedește faptul că 6 luni mai târziu Mihai Vodă se întoarse cu toată familia lui la Constantinopol. Acolo și muri, în chiar anul următor, 1803.

¹⁾ Urmează descrierea mizeriilor îndurate de fugari în orașul străin. Ei să plâneau — aidoma ca Bucureștenii de Ieșani în 1916 — că Brașovenii le cereau chirii prea mari (cu cereri de chirii, grele, nesuferite — chirie de un an pe lună potrivite), iar băștinașii se plâneau de Munteni « zicând că le-am scumpit bucatele în țară — Lăcuste ne numia și alte vorbe amare! ». . . « Dar dea-le Domnul lor tot bine să le fie. Că noi ne supărăm de vorbe sățioase, de trai înghesuit, de uliți puturoase; dar frica ne-a lipit și acum eram în pace. Grijă nu mai era Cărjalii să ne calce! » (Ibid. Zilot Românul).

²⁾ Firește că el ar fi putut fugi din țară mai curând prin Giurgiu-Rusciuc, decât prin Brașov. Dacă însă n'a făcut-o, e că n'a avut încredere în armată turcească, care prea deseori fusese pusă pe fugă de cetele pasvangiilor.

Fiul său « vasul cel rău » de beizadea Grigore, a fost tatăl lui Mihai Vodă Suțu al II-lea, cel de pe urmă Domn Fanariot din Moldova.

Dar întru cât scaunul din București, după fuga lui Mihai Vodă I, a fost ocupat de un nepot al acestuia, Alexandru Nicolae Suțu, pentru a nu întrerupe șirul povestirii vom vorbi mai întâi de acest nou Domn, de familia, de nevasta și de copiii lui.

DOAMNA EUFROSINA A LUI ALEXANDRU VODĂ
ȘI DOMNIȚELE EI

« Mama mea era cea mai bună femeie din lume. La Arnăuț-Kioi, unde locuia, lumea îi zicea Sfânta Eufrosina ».

Iată vorbele unui fiu despre maică-sa. Fiul era beizadea Nicolae Suțu, iar mama Doamna Eufrosina.

Pietatea fiiască fiind un lucru foarte frumos, simțimintele lui beizadea Nicolae îi fac lui însuși o deosebită cinste, fără a putea totuși să facă și pe alții să creadă că n'a mai fost cândva în lume o femeie mai bună decât Doamna Eufrosina Suțu.

Fiul mai spune despre maică-sa că era « conștiincioasă, plină de abnegație, credincioasă fără a fi superstițioasă, că nenorocirea o găsea resemnată, iar fericirea nu-i atingea nici modestia, nici bunavoința firei sale blânde și nici liniștea înfățișării ei »¹⁾.

Aceste calități sunt în tot cazul mai pozitiv exprimate, și se poate ca Doamna lui Alexandru Vodă să le și fi avut, întru cât știm de ea un lucru sigur, anume că era foarte curajoasă, după cum vom vedea îndată, iar curajul este fără îndoială izvorul multor virtuți.

Eufrosina Suțu era fata lui Alexandru Vodă Callimaki și a Domniței Ruxandei Ghica. Căsătoria ei, după cum am văzut mai sus²⁾, a însemnat împăcarea neamului Callimaki cu al Suțeștilor, neamuri certate de când cu îndoita moarte a lui Grigore Vodă

---

¹⁾ « Mémoires du Prince Nicolas Soutzo » (1798—1871), publiés par Panaloti Rizos, Vienne, 1899, pag. 5—6.

²⁾ Vezi cap. 15, pag. și cap. 16, pag.

(fratele lui Alexandru Callimaki) și a Dragomanului Nicolae (tatăl lui Alexandru Suțu) ¹⁾.

Nunta Domniței Eufrosina avu loc în 1795, adică în chiar anul când tatăl ei se urcă în scaunul Moldovei. E de presupus că serbările cununiei au fost făcute la Constantinopol, în luna Mai (odată cu acele ale investiturii), deoarece în Iunie Callimaki plecă la Iași împreună cu toată familia lui, printre care aflăm și pe Domnița Eufrosina cu soțul ei Alexandru.

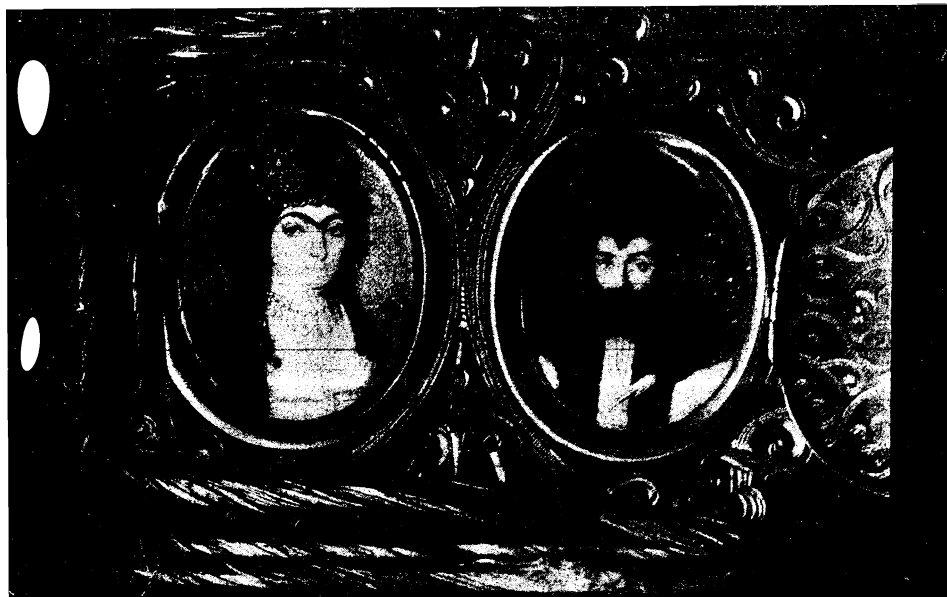
Acolo, în Moldova, noii căsătoriți duseră în sânul familiei un trai liniștit de oameni tineri care se iubesc și a căror grijă de căpetenie era sporirea neamului suțesc. Intre 1795 și 1799, timpul cât ținu domnia lui Alexandru Callimaki, ei avură patru copii — unul pe an — născuți toți în Iași, din care însă cei doi mai mari muriră copii, în vârstă de un an și de trei. Intorși la Constantinopol după mazitarea de bună voie a lui Callimaki, fecunditatea Eufrosinei nu se desminți până la bătrânețe (cel din urmă copil îl născu în 1817, după douăzeci și doi de ani de căsătorie) ²⁾.

Dar activitatea lui Alexandru Suțu nu se mărgini la aceste îndeletniciri familiare. În furnicarul Stambulului unelti și el, alături de atâția alți Fanarioți, în scopul de a ajunge Domn. Ginerele fostului voevod al Moldovei Alexandru Callimaki și nepotul de frate al actualului voevod al Țării Românești Mihai Suțu, Alexandru, care era acum un om de 40 de ani bătuți, nu se putea lăsa mai pe jos decât rudele sale. El era foarte ambițios, și avea de altfel mult mai multă inteligență decât unchiul său Mihai Vodă.

În 1800 — un an deci după mazitarea socrului — fu numit Domn al Moldovei.

¹⁾ Ibid. 16 p.

²⁾ Copiii lui Al. Șuțu și a Doamnei Eufrosinei fură: Ruxandra, 1796 + 1799, botezată de Mihai Ghica; Catrina, 1797 + 1798, nașă mătușa ei Maria; Nicolae (autorul Memoriilor) 1798 naș Scarlat Callimaki (viitorul Domn, fratele mamei); Ralu 1799, nașă Doamna Ruxandra (bunica); Gheorghe 1800, nașă mătușa Ralu; Ruxandra 1801, naș Iacob Mitropolitul Moldovei; Ion 1803, naș Mihai Ghica; Scarlat 1806, naș fratele Nicolae; Dumitru 1807, nașă sora Ralu; Grigore 1813, naș fratele Gheorghe; Maria 1817, nașă bunica Ruxandra. Intre 1807 și 1813 ei n'au avut copii fiindcă Al. Șuțu era la război.

Doamna Eufrosina și Alexandru Vodă Suțu

1

« Tatăl meu era grăbit de-a pleca la Iași » zice beizadea Nicolae în Memoriile sale, fără a tălmăci această grabă decât în altă parte a cărții sale, în care mărturisește curat că « les princes phanariotes tâchaient, comme de raison, de se dédomager de leurs sacrifices (!) et de se munir de quoi parer à leur détresse future ».

Graba aceasta îl făcu să plece — cu Doamna Eufrosina, cu beizadea Nicolae (care avea 2 ani) și cu Domnița Ralù (care n'avea decât unu) — îndată după investitură, deși obiceiul cerea ca plecarea să aibă loc o lună mai târziu, și deși i se spusese că drumurile Rumeliei sunt pline de hoți. Ba știa chiar că un anume Cara-Feizè îi pândea caravana pentru a o prăda. Nevoind însă să-și amâie plecarea, deoarece trebuia cât mai neîntârziat « parer à sa detresse future », el hotărî să pornească pe mare, închiriind în acest scop câteva mici corăbii, care urmau să meargă de-a-lungul coastei până la gurile Dunării, și de-acolo la Galați.

Porniră cu toții, în vara 1800, pe-un cer senin. Dar Marea Neagră e cu toane; e chiar uneori mai răutăcioasă decât toate celelalte mări, afară poate de Canalul Mânecii, care-i ține isonul. Pe la mijloc de drum cerul se întunecă, începu vântul să bată și marea se umflă. Corăbiile domnești trăgeau la mal de câte ori furtuna amenința să le înghită. Pe plaje singuratece se ridicau corturi, în care se adăposteau simandicoasele fețe fanariote, și în jurul cărora, noaptea, nici nu îndrăsneau să aprindă focul de frica hoților care i-ar putea urmări. Și totuși, într'o zi, pe când se odihneau cu toții în corturile lor, un om trimis de nu se știe cine, veni în goană să le spună că groaznicul Cara-Feizè le dăduse de urmă și că sosea cu oamenii lui ca să-i prade. Prins între două pericole, al hoților de pe uscat și al furtunii de pe mare, Alexandru Vodă nu știa ce hotărîre să ia, căci amândouă i se păreau deopotrivă de nimicitoare. Și cum stătea nehotărît pe malul Pontului zis Euxin, Doamna Eufrosina își luă copii amândoi în brațe și sări pe puntea uneia din corăbii, pe care silit fu și Vodă s'o urmeze. La câțiva metri abia de mal, un val uriaș acoperi micul vas de rămaseră toți cei de pe țarm înmărmuriți, siguri fiind că el s'a scufundat. Dar după câteva clipe corabia se arătă, săltăreață, în capul celui val... Domnul Moldovei și vajnica sa nevastă sosiră teferi la Galați, pe când dincolo, lângă Varna, Cara-Feizè fluiera doar a pagubă.

« Cum a venit Alexandru Vodă Suțu în Iași » zice Manolachi Drăghici « au apucat frânele cărmuirii cu mare înțelepciune și blândețe, încât poporul întreg se simțea fericit cu asemenea domnie, chemându-l Părintele Patriei ». Poarta pare a fi fost și ea mulțumită de noul voevod, deoarece un an mai târziu, după fuga lui Mihai Suțu din Muntenia, ea numi pe Vodă Alexandru Domn în amândouă principatele, lucru care nu se mai întâmplase în țările noastre niciodată sub Fanarioți, decât doar sub Mavroyeni, când însă voevodul ambelor țări nu domnea de fapt în niciuna din două, fiind Moldova ocupată de Ruși și Muntenia bejănită din pricina războiului.

Alexandru Suțu, cum primi firmanul de confirmare a domniei muntene, porni pe dată la București.

El nu putu însă rămâne acolo decât trei luni, din Iunie până în Septembrie, fiindcă Curtea din Petrograd, acum aproape stăpână pe situație, impuse Porții mazierea sa din amândouă principate, numindu-se în locul lui pe Constantin Ipsilanti la București și pe Alexandru Moruzi la Iași.

Așa dar, după mai puțin de doi ani de măriri, Vodă Alexandru își luă soția și copiii și se întoarse la Constantinopol. În veșnicu-i neastâmpăr, el unelti mai de zor decât oricând în vederea recăpătării domniei uneia din țările românești, sfortări care, la sfârșitul anului 1806, fură încununat cu izbândă. Numit Domn al Munteniei, el plecă, ca și întâia dată fără întârziere, în spre malurile Dunării, pe care nu le putu trece, fiindcă tocmai când sosi el acolo izbucni noul războiu ruso-turc. Armatele moscovite ocupând amândouă Principatele — pe care trebuia să nu le mai evacueze decât în 1812 în schimbul raptului Basarabiei — Alexandru Suțu rămase în tot timpul acestui lung războiu în lagărul turcesc.

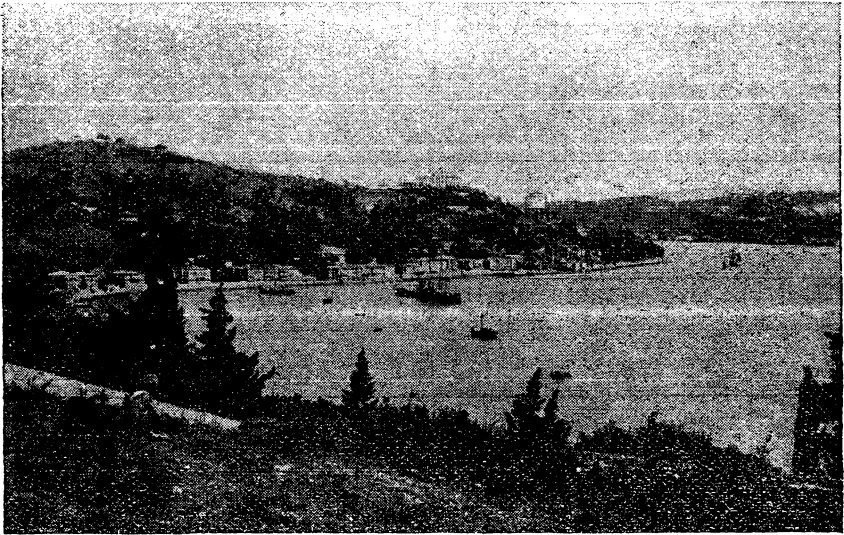
În timpul acesta Doamna Eufrosina aștepta, îndurerată sau resemnată, sfârșitul calvarului unei singurătăți, pe care însă șase copii o umplea totuși în deajuns¹⁾. Creșterea pe care se pricepu această femeie să o dea copiilor ei fu, din două puncte de vedere, bună. Căci pe de o parte ea îngriji de educația și de învățatura lor,

¹⁾ În 1801 se născuse la Iași fetița Ruxandra, botezată de Mitropolitul Iacob, iar la Constantinopol ea mai avusese pe Ion, la 2 Decembrie 1803, pe Scarlat la 20 Iulie 1806, și pe Dumitru în 1807, deci după plecarea soțului ei.

iar pe de alta lăsa copiilor cea mai deplină libertate în ceasurile lor de joacă, fără a exercita un prea strâns control asupra timpului întrebuițat și a tovarășilor de petrecere, ceea ce dă copilului, mai târziu în viață, o îndemânare care lipsește celor cari au trăit de mici în fustele mamei.

Când, după încheierea păcii din 1812, Suțu se întoarse la Constantinopol și Doamna Eufrosina îi arătă copiii, după 6 ani de lipsă de acasă el fu aproape să nu-i mai cunoască. « Il rentra dans ses foyers pendant la nuit et fut atendri de nous revoir ; nous fîmes

Bosforul (Arnăut Chioi și Bebec)

pour ainsi dire connaissance, comme si nous ne nous étions jamais vus » ne asigură Nicolae Suțu.

Alexandru Suțu avea atunci 54 de ani și Doamnă-sa vreo 42; beizadea Nicolae, cel mai mare din copii, era de 14 și beizadea Dumitru, cel mai mic, abia de 5 ani. Viața acestor copii ne-a fost arătată, cu unele amănunte pline de farmec, de Nicolae Suțu în Amintirile sale. El ne istorisește că frumoasa lor locuință dela Arnăut-Chioi fu distrusă de flăcări scurtă vreme după întoarcerea tatălui lor din războiu, ceea ce-i siliră să se mute cu toții în casa,

foarte încăpătoare, a unui văr primar de-al lui Vodă Alexandru. Costachi Soutzo, zis Kiebat, care era situată în aceeaşi localitate, însă în marginea opusă. Costachi Suţu nu mai trăia pe atunci, iar nevasta lui, care-şi pierduse minţile, fusese închisă într'o mănăstire. În casă locuiau deci numai copiii lor, în număr de 9, sub paza şi epitropia dascălului Gheorghe Serrius. Când se mută acolo familia lui Vodă Alexandru, din 9 copii se făcură 16 (căci se mai născuse în 1813 micuţul Grigore). Cel mai mare din toţi era Dumitrachi, fiul lui Costachi Kiebat, care având 22 de ani nu catadisea fireşte să se joace cu verii lui mai mici, dar care binevoia, ceva cam prea des, să le dea nişte picioare undeva, care-l duşmăni cu toată şleahta micilor fraţi şi veri. Aceştia puseră deci într'o zi la cale o răzbunare, care izbuti încă mult mai bine decât chibzuiseră ei.

Casele Grecilor din Constantinopol, unele de lemn altele de zidărie, nişte hirdughii cu câte 30—40 de camere deseori goale, erau foarte asemănătoare cu vechile case româneşti din acele vremuri, aşa cum au mai rămas unele în provincie, multe în Bucureşti (mai ales dincolo de Dâmboviţa) şi încă şi mai multe în Iaşi. Etajul de deasupra (la care ajungeai printr'o tindă în care era scara) avea odăi mari, înalte şi luminoase, care erau saloanele de primire şi iatacurile stăpânilor şi ale copiilor, când erau ei mici. Etajul de dedesubt — parterul — era mai jos de tavan, mai întunecos, şi încăperile lui serveau de sufragerii, cămări, odăi de logofeţi, feciori, fete în casă, etc. Tot acolo jos locuiau băieţii când se făceau mari, precum şi dascălii lor.

Dumitrachi Suţu, flăcău bun de însurat, avea deci camera lui jos, într'un colţ, peste drum de-a profesorului Serrius. Dracii de plozi se apucară într'o seară, pe când nu era acesta acasă, să-i ascundă calpacul sub plapomă, pentru ca să şi-l turtească Dumitrachi când s'o aşeza în pat.

Sosit noaptea târziu în camera sa, tânărul trase zăvorul la uşă, se desbracă, stinse lumânarea şi se aşează să se culce; dar abia îi atinse picioarele calpacul umflat şi păros¹⁾, că, crezând că i s'a furişat în pat cine ştie ce dihanie, sări împuşcat în picioare, înfăşurând animalul cu pătura bine strânsă împrejurul lui, spre a-l

---

¹⁾ Calpacele erau făcute din piei de miel.

împiedeca să se miște. Cu o mână îl ținea și cu cealaltă îi căra la pumni cu nemiluita. Calpacul, elastic, se turtea și sărea iar la loc, ca o minge, pielea lui lăsând să se audă și un geamăt infundat, care-l convingea pe Dumitrachi și mai mult că ținea în mână vreo dihanie apocaliptică. Obosit de luptă și văzând că animalul nu moare, viteazul tânăr începu să strige după ajutor. Dascălul Serrius de peste drum, auzind chemările elevului său, dădu năvală la ușă, pe care o găsi însă încuiată:

— « Dar ce este, în numele lui Dumnezeu? »

— « Un animal în patul meu! Nu-l pot dovedi! »

— « Deschide ușa! »

— « Nu pot. Il țin înfășurat în plapomă. Sparge ușa, repede! »

Ușa fu spartă, lumânările aprinse... Feciorii alergaseră din toate părțile, înconjurând patul, ridicând plapoma... încet, încetinel... până deteră de calpacul turtit, de în adevăr nu se mai știa ori este calpac, ori dihanie!

Dumitrachi Suțu, care muri opt ani mai târziu în Batalionul Sacru al Eteriei, mulțumi atunci fraților și verilor săi de rușinea ce i-o făcuse, prin noi și sdravene picioare date unde li se cu-venea.

Dar picioare sau pumni nu împiedecau pe micile beizadele, constituite în bandă, să urmeze cu șolticăriile lor oriunde găseau prilejul să facă ceva ingenios sau inedit. Ba era pescuitul în locuri oprite, ba vânători de păsări în grădini străine, ba mici furturi chiar, căci la vârsta lor nici etica nici ighemonicul nu le erau cunoscute. Una din plăcerile lor era să ciordească struguri din via, foarte mare, ce se întindea în spatele casei lor, dar care era arendată unui Albanez, bun paznic al averii sale. Toate șmecheriile din lume le întrebuițau copiii spre a înșela paza vierului. Era într'un an un strugure mare cât cinci pumni, chiar lângă coliba Albanezului, și de care avea acesta grijă ca de ochii din cap. Dar dracii de beizadele se sfătuiră să i-l umfle. Și astfel într'o zi merseră vreo șase din ei acolo și începură să facă fel de fel de salturi și de țopăituri pentru a arăta ce sprinteni sunt. Vierul, om cu ambiția lui, spuse copiilor că, deși bătrân, dar nu se lasă bătut de zece ca ei, și pentru a le face pe dată dovada, se cățăără de craca unui copac, spânzurându-se de picioare cu capul în jos. Nu bine văzură copiii pe Albanez în

această postură, că-i și furară strugurele, alergând apoi din răsuputeri până afară din vie...

Petreckerile acestea ștregărești erau ale băieților; fetele aveau pe ale lor, mai potrivite cu sexul, cu vârsta și cu rangul unor Doamnițe. Sub o mai aspră priveghere a Doamnei Eufrosinei, ele învățau carte, gospodărie, pictură, muzică și dans. Arta coreografică era pentru fetele lui Vodă Alexandru o adevărată desfătare. Împreună cu verele lor Suțu-Kebap și cu fetele lui Aristarchi, care locuiau în casa de peste drum, ele făceau dese întruniri, seara mai ales, cântând și jucând împreună. De cu ziuă își făceau dela ferestrele unei case la ferestrele celeilalte semne anume de ale lor — un alfabet convențional născocit de ele — pentru a-și da întâlnire după asfințitul soarelui, firește că și împreună cu verișorii, căci petrecere fără cavaleri era treabă turcească, nu creștinească.

E de presupus că de când e lumea lume firea omenească a rămas, în esența ei, aceeași. Iată pe fetișcanele acestea constantinopolitane, făcându-și, în anii dintâi a veacului trecut, între ele sau cu băieții, semne mutești pe la geamuri, cum își mai fac și astăzi fetele din pensionate și cum și le-o fi făcut și la Saint-Cyr sub Doamna de Maintenon, sau în alte țări și în alte timpuri a căror amintire s'a șters.

Tinerii aceștia, cum e și firesc, se plăceau unii pe alții. Nicolae Aristarchi — care va ajunge mai târziu mare logofăt al Patriarhiei și capuchihae al Domnului Munteniei — era de-o vârstă cu Nicolae Suțu și pare a fi plăcut Doamniței Ralù. Sora lui plăcea lui beizadea Nicolachi. O găsea « frumoasă, precocie, și cu ochii focoși în care scânteiau licăririle soarelui orientat »... Vorbele acestea spun multe... Când se întruneau cu toții seara împreună ei se apucau, la lumina câtorva lumânări, să danseze « fără muzică », sau cel mult în sunetul foarte domol al unei vioare în surdină, fiindcă ghiaurii nu aveau voie să petreacă în capitala Sultanilor Osmanlii. Totuși, într'o seară călduroasă de vară, ei lăsară deschise geamurile ferestrelor care dădeau pe Bosfor, și deși dansau fără muzică la lumina unei singure lumânări, întâmplarea făcu să treacă pe acolo, în caicu-i cu șase rame, marele Bostangi-Bașa, șeful poliției din Stambul¹⁾. Cum văzu acesta că într'o casă de creștini par a

¹⁾ Vezi pentru isprăvile lui cap. 10, pag. 165 și cap. 14, pag. 286.

petrece, noaptea, niște oameni, spuse barcagiilor să tragă la mal, și chemând pe bostangiul locului îi porunci să aducă a doua zi la poliția din Stambul pe proprietarul acelei case, în care îndrăsniseră niște copii să danseze. Bostangiul, închinându-se până la pământ, spuse Pașalei că legea nu-i îngăduie să aresteze pe-un bei, fost voevod al Kara-Iflacului¹⁾. « Je crois même », spune Nicolae Suțu « que mon père fit donner à la Porte des explications qui ne tournèrent pas à l'avantage du bostanji-bachi ».

Dar dacă de data aceasta lucrurile se întoarseră spre binele tinerilor, de multe alte ori ei, ca toți creștinii din Stambul, erau supuși la cele mai înjositoare badjocore ai celor mai nespălați dintre Turci.

Casa lui Duri-Zadê, mahomedan înfumurat dar sărăcit, era și ea în apropierea locuinței lui Suțu. Fiul turcului era de-o

vârstă cu beizadea Nicolae și cu fiul bogatului negustor armean Duzoglu²⁾. Tânărului Duri îi era necaz pe amândoi, fiindcă deși

Porta Mahomedan Secolul XVI

¹⁾ Țara Românească.

²⁾ Vezi cap. 13.

ghiauri, unul era fecior de Domn iar celălalt avea cai și haine și inele mai frumoase decât ale sale. Întâlnindu-i deci într'o zi într'una din străzile acele înguste cum sunt ele la Constantinopol — Duri-Zadè fiind călare pe singura mârțoagă pe care o mai avea, iar Suțu și Duzoglu mergând din întâmplare pe jos — el își îndreptă gloaba în spre ei, făcându-se că nu-i vede. Băieții se lipiră de zid, dar Turcul îi strânse între burta calului și pietrele gardului, gata să-i strivească... Și creștinii trebuiră să tacă... și astfel de lucruri se repetau zilnic, pretutindeni, pe străzile orașului și în tot cuprinsul Imperiului.

Stavrachi Aristarchi, tatăl copiilor de care am vorbit mai sus, fusese trimis într'o zi cu o treabă de Alexandru Vodă într'o mahala îndepărtată a Stambulului, acolo unde intoleranța mahomedană era la culme. Niște pui de Turci se luară după el, aruncându-i cu bulgări de zăpadă în care puseseră pietre. Grecul o luă la goană până la casa la care avea treabă, și ajungând acolo începu să bată tare în ușă ca să i se deschidă. Inșă portarul, crăpând ușa și văzându-l pe ghiaur încleștat, o închise repede iar, lăsându-l pe Aristarchi câteva minute prada copiilor care-și băteau joc de el...

Și acestea erau floare la ureche, pe lângă alte întâmplări, când pentru vreo toană rea a vreunui Musulman oarecare, intra sărăcia sau moartea în casa necredincioșilor. Astfel pe când se afla Alexandru Suțu în lagărul turcesc pe malul Dunării, el trimise într'o zi la Constantinopol pe o rudă de a sa, Alecu Vlahuți, cu o importantă misiune către Poartă. Vlahuți, care lipsise mai mulți ani din capitală, nu știa că la Buiuc-Derè și la Therapia — tocmai la Buiuc-Derè și la Therapia — portul saricului era oprit pentru creștini¹⁾. Afându-se deci în această din urmă localitate, la el acasă, stătea într'o dimineață cu saricul pe cap la fereastră și trăgea din ciubuc. Niște galeongii trecură pe acolo și-l zăriră. Fără vorbă multă tânărul Alecu, logodit abia de-o săptămână, fu scos din casă și dus în fața lui Capudan Pașa, care când i se spuse crima pe care o făptuise Grecul — mai ales că Turcul nu-și băuse încă cafeaua și era deci morocănos — puse să i se taie capul, acolo pe loc.

---

¹⁾ Saricul era un fel de turban.

Grozăviile acestea aveau răsunet în sufletele Grecilor. Până să vină însă Romaica ¹⁾, ei se mângâiau de relele ce sufereau dela cei mai tari prin relele ce făceau celor mai slabi decât ei. Aceștia erau Evreii, persecutați, badjocoriți, luați în răs de-o lume întreagă, chiar de Turci care-i priveau ca mai râioși încă decât creștinii. Când se întâlnea un Grec cu un Jidan îi întorcea înzecit relele ce pătimise dela Turci — iar Vinerea Mare era a lor, a creștinilor, cărora era îngăduit în toate mahalele orașului să ardă pe-un rug un Evreu în efigie!

Iată cum era, pe scurt, traiul strănepoților lui Pericles și ai lui Justinian, în anii Mântuirii 1810—20, în locul în care timp de o mie de ani fuseseră ei stăpâni peste Byzanț și peste tot Orientul.

La noi în țară porunceau însă ei... dar încă foarte scurtă vreme, căci dacă Eteria le aduse lor Romaica, apoi nouă ne aduse pe Domnul Tudor cu Pandurii săi și cu redesteptarea simțământului național, din care se va naște România Românilor.

Vara 1817 familiile Suțu și Aristarchi o petrecură în insula Halki, la mănăstirea Maicei Domnului. « L'air balsamique qu'on y respirait, la liberté dont on y jouissait, les sites charmants qu'on y rencontraient en faisaient un séjour enchanteur » spune, după vreo 50 de ani, Nicolae Suțu, care bătrân fiind, nu putea uita vederea ce se desfășura acolo de pe culmea muntelui Sfintei Treimi: în spre miazănoapte Byzanțul de două ori desenat, pe cerul albastru și pe luciul mării, cu palatele, turnurile și minaretele sale întretăiate de siluetele corăbiilor de pe maluri, la Apus Tracia care se pierdea în zare, la Răsărit Asia, fantasmagorică și luxuriantă, și la miazăzi marea ²⁾, cea care părea fără de sfârșit și în capătul căreia se zărea totuși două limbi de pământ care păreau a se împreuna: Dardanelele!

Acolo, în acest decor, tomnatica dar încă fecunda Doamnă Eufrosina avu pe cel din urmă copil al ei, Domnița Maria, care făcu pe mamă-sa să sufere 36 de ore până se hotări să vadă lumina

¹⁾ « Veni-va ea romaica » (tha elthi to 'romaico) era amenințarea, suspinul Grecilor oprimați de Musulmani, nădejdea lor în marea zi a răzbunării când Ellenismul va fi din nou învingător, implântând crucea pe cupola Sfintei Sofiei. (Grecii bizantini se numeau Romaici).

²⁾ Propontida sau Marea de Marmara.

zilei, a unei vieți care-i va fi foarte scurtă ¹⁾. Tot acolo pare a se fi născut romanul de dragoste dintre Domnița Ruxanda, fată de 16 ani, și Manolachi Aristarchi, cel cu care iarna dansase la Arnăut-Kioi, vara se plimba pe cărările înflorite ale insulei Halki, și care în curând îi va fi bărbat.

La începutul lui Octomvrie se întoarseră cu toții la Constanti-nopol, unde petrecură încă un singur an în casa cea mare din Arnăut-Kioi, un singur an și cel din urmă din viața lor a tuturor, căci soarta îi va împrăștia pe toți, pe unii în ceea lume, pe alții în cele patru colțuri ale pământului, dar niciodată niciunul nu se va mai întoarce « acasă ».

Totuși, când pleacă, ce bucurie în sufletele lor și ce de nădejdi; căci Alexandru Suțu era acum din nou voevod al Țării Românești. Pe la sfârșitul anului 1818, după fuga lui Caradja din București, Poarta îl numise Domn, decretând în același timp vestitul canun-namê (regulament) prin care se stabilea că domniile Țărilor Dună-rene nu vor mai putea fi date în viitor decât la patru familii fanariote, a lui Alexandru Suțu, a lui Mihai Suțu, a lui Scarlat Callimaki și a Moruzeștilor (cu excluderea ramurei lui beizadea Constantin).

« Je me suis toujours demandé » spune Nicolae Suțu « comment mon père a pu se faire illusion sur la portée d'un pareil acte, et ne pas s'apercevoir qu'il était tout aussi facile au premier individu en faveur auprès des Turcs de mettre à néant l'oeuvre de ses méditations qu'il a été possible à lui de l'ériger en droit. Le fait est que le conoun-namê fut emporté deux ans plus tard par le tourbillon de la révolution grecque » ²⁾.

Se vede așa dar din aceste vorbe ale lui beizadea Nicolae, că vestitul dar efemerul Regulament fusese opera lui Alexandru Suțu,

¹⁾ Născută la 22 August 1817, ea fu botezată de bătrâna ei bunică Doamna Ruxandra Callimaki.

²⁾ « M'am întrebat întotdeauna cum de-a putut tatăl meu să-și facă iluzie despre trăinicia unui atare act, și cum de n'a văzut că era tot atât de ușor pentru cel d'întâi individ în voia veghiată a Turcilor de a distruge opera meditațiilor sale, decât îi fusese lui cu puțință de a o înfăptui în drept. Și în adevăr că acest regulament a și fost înghițit, doi ani mai târziu, de vârtejul revoluției grecești.

țarele de altfel, după cum vom vedea, nu credea sau nu voia să creadă în apropiata zi a Eteriei. Intru cât membrii celor trei familii dintâi erau strânși legați între ei, Mihai Suțu fiind nepotul lui Alexandru (fiul vărului său primar) și Scarlat Callimaki fiind cumnatul său (fratele Doamnei Eufrosina), Vodă Alexandru se gândi să-și apropie și neamul Moruzesc, pentru a înființa astfel un « trust » de familie în vederea exploatării țărilor române. Ca atare, înainte de a părăsi Țarigradul, el logodi pe fata lui mai mare, Domnița Ralù (era de 19 ani) cu beizadea Nicolae Moruzi, fiul fostului voevod Alexandru Moruzi.

Logodna și investitura se făcură cam în aceeași vreme, și cum fură gata amândouă, în toiu iernei, înainte de Crăciun, Alexandru Suțu porni cu toată numeroasa sa familie în spre malurile Dunării.

La București boierii se întruniseră după fuga lui Caradja și, cerând Domn pământean, propuseră ca voevod pe bătrânul ban Pârscoveanu din Craiova. Dar această îndrăsneală de-a veni din nou la vechile obiceiuri din bătrâni nici nu fu băgată în seamă de Poartă. Când ajunse deci Suțu la Giurgiu, Pârscoveanu plecă din nou în Oltenia, iar boierii, amărâți dar fățarnici, veniră să ureze Domnului Alexandru bun sosit în țară și să-i arate « bucuria lor » de a-l vedea iar printre ei.

Prima grijă a administrației lui Suțu fu controlul « furturilor lui Caradja »¹⁾, a doua fu de-a călca repede pe urmele celui pe care-l controla, deoarece « comme de raison, il devait se munir de quoi parer à sa détresse future », vorba fiului său Nicolae²⁾. Și între timp începu căpătuirea copiilor, care de altfel fu lăsată mai mult în seama Doamnei Eufrosina.

Această femeie, pe care o pândeau nenorocirile întâmplărilor viitoare și care pierduse în tinerețe doi copii, cei doi mai mari, avu durerea să piardă acum și pe cel mai mic din toți, Domnița Maria, cea născută în 1817 la Halki. Se zice că sunt în lume mâini norocoase la botez și altele nenorocoase. Mâna Doamnei Ruxanda Callimaki, mama Doamnei Eufrosina, era din cele fără noroc. Pe această din urmă copilă o botezase ea, precum și pe fata cea

¹⁾ Xenopol: « Istoria Românilor », vol. V.

²⁾ Vezi pag. 8 și 427.

mai mare Ralù. Maria muri în 1820, la vârsta de trei ani, iar Ralù își strică logodna cu beizadea Niculachi Moruzi, fie din pricina neînțelegerilor dintre neamurile Moruzi și Suțu, fie din cauză că tânărul avea « o purtare ușuratecă, ce nu prevestea destinele pe care socrul său le visase pentru el »¹⁾. Tânăra Domniță va rămâne multă vreme nemăritată, fiind o fată vrednică și bună care va avea toată viața grijă de mamă-sa, și care chiar când se va mărita va face pasul acesta, după cum vom vedea, mai mult pentru a înlesni traiul iubitei sale maici.

De altfel Doamna Eufrosina pare a fi fost în adevăr femeia pe care o descrie fiul ei — dacă nu chiar « o sfântă », dar în tot cazul o fire blândă și înțelegătoare. Astfel pe fiică-sa Ruxanda, cea îndrăgostită de tânărul Manoil Arghiropol, o mărită cu acest prieten al casei, fără a-i precupeți fericirea față de avantajile ce ar fi putut trage ea însăși printr'o căsătorie mai strălucită pe care ar fi putut-o face Domnița Ruxanda. O atare « căsătorie de conveniență » o făcu însă beizadea Nicolae, luând de soție pe Ecatrina Cantacuzino din Moldova, care primi la nuntă o zestre menită să scoată din sărăcie, dacă nu tot neamul suțesc, dar în tot cazul pe Nicolae și pe numeroșii copii ce va avea.

« Cei doi ani de domnie ai tatălui meu » zice același Nicolae în Amintirile sale « nu mi-au rămas întipărite în minte decât prea puțin. Ne bucuram de prezent ca și cum ziua de mâine ar fi fost în stăpânirea noastră »²⁾.

Ce pline de înțeles sunt vorbele acestea, ce bine arată ele neprevăderea celor cari, când le zâmbește norocul, nu se mai gândesc

¹⁾ N. Soutzo: « Mémoires », pag. 36. Totuși beizadea Nicolae Moruzi, fost Dragoman al Flotei, era un om inteligent, cultivat și simpatic, deși uneori prea crud. El e cel care poruncise să se cumpere, în anul 1820, dela un popă din insula Milo, statuia Venerei lui Scopas, pe care i-o suflă însă contele Marcellus, de-o duse apoi în Franța, unde, expusă la Muzeul Luvrului, este admirată de o lume întreagă, de peste 100 de ani, privită fiind ca cel mai vestit capod'operă a statuarei antice. (Vezi Călătoriile Contelui Marcellin și C. Gane: « Cum era să fie Venera din Milo românească », în Realitatea Ilustrată, Nr. 1, 1935).

²⁾ Doamna și Domnițele sale mergeau prin casele boierilor, la baluri și concerte (Lagarde). Același autor ne arată că Alexandru Vodă, deși n'avea decât 50 de ani, era alb ca zăpada.

la nimic alta decât la exploatarea clipelor de fericire pe care le cred veșnice.

Totuși în timpul acesta, prevestind viitorul apropiat, pâraiau încheieturile revoluției.

Rădăcinele ei erau adânci. De altfel răscoala aceasta prezenta trei laturi cu totul deosebite una de alta, care n'au avut decât un punct comun: schimbarea ordinii stabilite a lucrurilor.

Mai întâi era deci Eteria, o mișcare politică de eliberare a Grecilor de sub dominațiunea turcească, și care se deosebea, după cum e vădit, de celelalte două mișcări, cea naționalistă a boierilor și cea socială a pandurilor.

Să ne oprim întâiu la Eteria, care a deslănțuit de fapt revoluția, celelalte două mișcări fiind numai niște corolare de ale ei.

Eteria își avea origina, pur politică, dacă nu dela cucerirea Byzanțului — căci ar însemna a merge prea departe — dar în tot cazul dela începutul veacului al XVIII-lea, când s'a redeșteptat conștiința ellenă dintr'un îndoit motiv: mai întâi din sforțările moscovite ale lui Petru cel Mare și ale Ecaterinei a III-a de a recuceri pentru creștinătate Constantinopolul, ceeace deschise Grecilor ochii asupra posibilității unei eliberări a lor, și al doilea din faptul că Fanarioții ajungând a stăpâni țările noastre, căpătară prin faptul acesta mai multă încredere în puterile lor decât mai înainte, când singura lor ambiție fusese îmbogățirea prin negoț.

Fanarioții aceștia, cari erau în deobște oameni deștepți, cultivați și șireți, și care ca Dragomani și ca Domni erau cunoscători ai diplomației europene, înțeleseră de sigur că sforțările Moscovei de-a cuceri Constantinopolul (nu pentru creștinătate, după cum ziceau, ci pentru ei, care aveau nevoie de Byzanț pentru a stăpâni Dardanelele și a domina mările), înțeleseră sau presimțiseră că sforțările acestea vor fi zădarnice. Dar ceeace știau că nu vor ajunge a face Rușii, fiindcă mai avea și Europa o vorbă de spus în această chestiune, nădăjduiau că cu timpul vor putea-o realiza ei — nu cucerirea Byzanțului (deși s'au gândit și la aceasta, firește că într'un viitor mai îndepărtat) dar deocamdată cel puțin recucerirea libertății lor. Pentru a ajunge la slăbirea puterii Ottomanilor, al cărei declin se arăta de altfel dela Pacea dela Karlowitz (1699), slăbire care nu putea decât să înlesnească realizarea scopului lor, Grecii

vedeau cu cea mai mare plăcere deslănțuindu-se războaiele rusoturce, care se isprăveau întotdeauna cu păci din ce în ce mai înjositoare pentru Poartă. Se bucurau de asemenea de orice turburări interne — Pasvantoglu pe Dunăre, Ali Pașa în Macedonia, Mamelucii lui Mehmed Ali în Egipt, Vahabiții în Arabia — și cu atât mai mult de mișcările autonomiste ale populațiilor subjugate — Muntenegro, Sârbii lui Kara-Gheorghe și ai lui Miloș Obrenovici. În limitele posibilităților lor Fanarioții ajutau cât puteau pe dușmanii Porții, prin uneltiri cu Rușii, prin pasivitate uneori, alteori prin sfaturi sau chiar prin sume de bani date răsvrătiților. Dar dacă este destul de firesc că toate uneltirile acestea ale Grecilor porneau în genere de pe pământul românesc, deoarece aici Fanarioții erau la largul lor, având mai multă libertate de acțiune, și având și puterea și banii, apoi lucrul devine de tot ciudat și paradoxal când te gândești că semnul efectiv al mișcării eliberării Grecilor a fost dat de un Român.

Un Român Macedonean, grecizat, dar Român: Rigas din Veleştin ¹⁾.

El veni în țară ca secretar al lui Alexandru Vodă Ipsilanti. Aici în București, pe la 1780, înființa el Eteria (*ἐταιρία τῶν φίλων* = societatea amicilor), a cărei lozincă era: « Trăiască iubirea de neam » (*ζήτω ἡ φιλογενεῖα*). Sub Mavroyeni îl găsim încă în țară, caimacam al Craiovei (1786). E în București în 1791, după izbucnirea Revoluției Franceze, aducând din Paris, prin mijlocirea negustorilor Pellet și Hortolan, proclamații, scrieri și cântece revoluționare ²⁾, pe care le traduce în grecește, le tipărește la Viena, și le împarte apoi pretutindeni. Tot în capitala Munteniei compune el Marselieza Grecească ³⁾, și tot aici lucrează la Harta cea mare

¹⁾ A. D. Xenopol: V: pag. 446 și I. Caragiani: « Studii Istorice asupra Românilor din Peninsula Balcanică », pag. 263.

²⁾ Pellet și Hortolan țineau în București Magazinul Universel. Scrierile revoluționare veneau ascunse în fundul lăzilor cu mărfuri.

³⁾ *Δεῦτε παῖδες τῶν ἑλλήνων*

Ὁ καιρός τῆς δόξης ἤλθεν

Ceea ce înseamnă: « Sculați, copii ai Grecilor — Timpul gloriei a sosit » traducere aproape exactă din Marselieza lui Rouger de l'Isle: « Allons enfants de la patrie — le jour de gloire est arrivé ». Andrei Mureșanu a fost mai original când a cântat: « Deșteaptă-te Române din somnul cel de moarte... ».

a Ellenilor. În 1798 e la Veneția unde se întâlnește cu Bonaparte, care în ajunul expediției din Egipt ar fi vrut să creeze o divisiune în Turcia prin izbucnirea revoluției grecești — și îndată după această întrevedere iese din tiparnița lui Vendoti din Viena manifestele către poporul ellen, prin care acesta este îndemnat la răscoală și la luptă « până la moarte, pentru libertate! » Dar Rigas e prins de Austriaci și trimis în lanțuri la Turci. Când e vorba de a lupta împotriva răsvrătiților, animozitățile pier și dușmanii se împrietenesc. La Belgrad, Rhigas e omorât. L-a împușcat un Turc din Inaltă Poruncă, dar nu destul de repede pentru ca cei dimprejur să nu mai aibă timpul a-l auzi suspinând cea de pe urmă a lui dorință: « Culegeți voi ce-am sămănat eu ».

Eteriștii

Și au cules. Bătrânul Alexandru Vodă Ipsilanti mai trăia, fiul său Constantin Vodă se făcuse un înfocat eterist, Alexandru Vodă Moruzi la fel, precum și Mihai Vodă Suțu, și în sfârșit celălalt Alexandru Ipsilanti, fiul lui Constantin. Toți Fanarioții luptau acum, în ascuns firește, pentru sfânta lor cauză ellenă.

La Odessa Nicolae Scufos înființează Eteria a doua « societate al cărei scop este unirea armată a tuturor creștinilor din Impărăția Turcească pentru izbânda crucii asupra semilunei ». Mișcarea — cât mai pe ascuns — e sprijinită de ministrul de Externe al Imperiului Rusesc, Ion Capodistria, Grec de origină; iar țarul Alexandru nu zicea da, nu zicea nu... Căci o mișcare menită a slăbi Imperiul Ottoman nu-i putea fi decât simpatică, fără a o putea totuși sprijini pe față, deoarece în 1815 el intrase în Sfânta Alianță, înființată

doar tocmai în scopul de a pacifica Europa după aventura napoleoniană și de a consolida reacționarismul.

Dar era prea târziu. Alianța Suveranilor Europei dăduse naștere la contra reacțiune, la asociațiile secrete: Tugendbund în Germania, Carbonarii italieni, întărirea Francmasoneriei în Franța și în Spania¹⁾, Eteria grecească. Aceasta se creează, crește și prosperează. Scufas moare în 1818, dar comitetul executiv sporește pe zi ce trece, până ce Alexandru Ipsilanti ia conducerea și răspunderea acțiunii (1819). Din ziua aceea revoluția e plănuită în amănunte, hotărându-se ca ea să fie deslănțuită fie la noi în Principate, fie în Peloponez (era în această privință divergență de păreri între Ipsilanti și prietenii săi), dar în tot cazul să se întindă dela granițele Rusiei până la capul Matapan din fundul Mediteranei.

Acest avânt de patriotism grecesc cucerise toate fețele fanariote, până și pe Ion Caradja, cel fugar în Italia, până pe Mihai Suțu, Domnul Moldovei. Singur unchiul acestuia, Alexandru Vodă al Munteniei (și de aici se vede că era de fapt un om înțelept) stătea la o parte, ca să zicem așa, în expectativă. După părerea lui nu sosise momentul oportun pentru izbucnirea revoluției Grecilor împotriva Turcilor, în deosebi fiindcă el nu credea — cu drept cuvânt — în sprijinul Țarului. Ca atare Alexandru Vodă Suțu era privit de compatrioții săi ca un trădător al cauzei naționale și ca o serioasă piedecă a izbucnirii revoluției grecești.

Acum că cunoaștem cauza Eteriei și atitudinea lui Suțu față de ea, să vedem cum o priveau Românii și ce însemnau celelalte două mișcări ale boierilor și ale pandurilor.

Se înțelege dela sine că patriotismul grecesc lăsa pe Români perfect indiferenți. Totuși, nu cu totul. Fiindcă dacă cauza lor ar fi triumfat, apoi o nouă patrie cuprinsă în granițele fostei Ellade ar fi scăpat pentru totdeauna pe Români de amestecul Grecilor în treburile lor. Aceasta era tocmai tendința mișcării zise naționaliste a boierilor, care dăinuia de mai multe decenii și care culminase prin cererea ce făcuseră ei Porții după fuga lui Caradja (1818) de a li se da un Domn pământean, pe Pârscoveanu. Ca atare, Eteria, care însemna

¹⁾ Mișcările din Lyon (Octombrie 1817), din Spania (Ianuarie 1820), din Neapoli (Iulie 1820), din Portugalia (August 1820), care provoacă congresele de la Troppau (1820), Leibach (1821) și Verona (1822).

eliberarea Grecilor de sub jugul turcesc, având drept corolar eliberarea Românilor de sub acel grecesc, interese firește destul de aproape pe acei boieri ziși naționaliști ¹⁾.

A treia mișcare, pornită de jos, era ca apa ce fierbe sub capac fără a-l face încă să salte, de nu cunoști că clocotește. Era mișcarea oprimațiilor împotriva impilațiilor, și care n'avea deci de-a-face cu niciuna din celelalte două, nefiind nici politică, nici naționalistă, ci socială. Avea totuși comun cu celelalte un singur lucru: spiritul de revoltă, ceea ce va face că la început toate trei mișcări se vor contopi într'una singură, lăsând în grija viitorului să le despartă la răspântie cărările.

Câteva anecdote — întâmplări — prerevoluționare pot arăta mai bine decât orice digresiune care era spiritul poporului la începerea revoluției.

În Muntenia capul mișcării eteriste era Constantin Samurcaș, un grec inteligent și fin; capul mișcării naționaliste era boierul român Grigore Băleanu; iar capul mișcării sociale a fost Tudor Vladimirescu. Mai era însă încă cineva care nu era nici Grec, nici Român, nici boier, nici pandur, dar era de toate câte puțin, și Grec și Bulgar și Român, și pandur și eterist și naționalist, și care umbla dela unul la altul să-i lege, să-i deslege, să-i impace, să-i certe, să-i înflăcăreze sau să-i potolească. Acest ciudat personaj era un popă: Ilarion, Episcopul de Argeș. Cum stătea el într'o zi la Divan, Iancu Rosetti începu să vorbească boierilor despre « prosperitatea » țării, iar Pană Costescu, care era mai fără carte, întrebă pe Episcop:

— « Ce spune ăla cu « prospera » țării? »

— « Zice » răspunse Ilarion « că imputându-se țara trebuie s'o îmbrospătam ».

Ațdată, într'o zi de sărbătoare, în biserica dela Curtea de Argeș, mirându-se și poporul și boierii, de ce nu se mai cântă docsologia (Mărire Ție, Doamne), un om se apropie de scaunul episcopal și-l întrebă pe Ilarion de ce această călcare a tipicului.

¹⁾ Și anume: Grigore Băleanu (în cap), Scarlat Grădișteanu, Nicolae Văcărescu, Ștefan Bălăceanu, Câmpineanu și trei Filipești, (Vulpe, Grigore și Mihăiță), Mitropolitul Dionisie Lupu era cu ei. Dar socoteala boierilor era greșită, întrucât Grecii nu se gândeau la Atena drept capitală a lor, ci la București (sau la o reînviere a Daciei, al cărei rege să fie Ipsilanti).

— « Noi obișnuim s'o cântăm la urmă » răspunse Prea Sfântul.

Dar slujba luă sfârșit, și docsologhia nu fu cântată. Abia în salonul episcopal, unde Ilarion pofti pe boierii ținutului la dulceață, la cafea și la lulea, Sfinția sa chemă pe dascălul său, poruncindu-i:

— « Cântă, Pavele, docsologhia ».

Boierii se sculară în picioare, cu fața la peretele din spre răsărit, unde ardeau candelile la icoane, și începură unul câte unul să facă semnul crucii, ascultând pe Pavăl, care potrivit-și glasul, începu să le cânte:

Bată-i, Dommne pe ciocoi
Cum ne bat și ei pe noi,
Mugur, Mugurel...

Acesta e omul care a pus în legătură pe Samurcaș cu Tudor Vladimirescu, Dumnezeu știe de ce; căci dacă Ilarion era naționalist apoi trebuia să se gândească cum că nu cu sprijinilor Grecilor se va putea servi cauza românească, iar dacă era eterist apoi trebuia să știe că lui Samurcaș nu-i putea folosi sprijinul unui Vladimirescu, care ura nu numai pe boieri și pe ciocoi, dar și pe străini. Când era Tudor tânăr vătaf de plai la Cerneți, aflându-se într'o zi în casa prietenului său Gărdăreanu și tot plimbându-se în lung și în lat prin odaie fără a se așeza nicio clipă pe divan, gazda îl întrebă:

— « Mă iartă, dragă, să te întreb ceva. Ce nu-i fi stând jos când vii la mine, ci te tot plimbi mereu? »

— « Nu șed jos, prietene » îi răspunse acesta « fiindcă se poate să vie la d-ta vreo putoare de ciocoi și nu vreu să mă scol dinaintea lui ».

Iar mai târziu, în toamna 1818, pierzând un proces la Divanul Domnesc împotriva boierului Glogoveanu, el ar fi zis coborînd supărat scările palatului: « Pe unde pun azi cucoanele lor panglice, vor pune într'o zi Oltenii mei curelele opincilor ». Și un an mai târziu, în 1819, aflându-se la masă la Episcopul Ilarion, ar mai fi zis iar: « De-oi trăi, voi face 12 perechi de opinci din pielea a 12 boieri divăniți ».

Cât despre cruzimele sale împotriva străinilor ele erau legendare. În 1809 din 14 Sârbi ce prinsese trecând noaptea Dunărea în ascuns, tăiase 7 cu mâna lui (bănuindu-i de spionaj), iar pe Turci îi urmărea.

cu atâta ură încât aceștia fură siliți în mai multe rânduri să-l impresoare în cula dela via sa din Cerneți, de unde nu scăpase decât prin minune.

Ce căuta deci acum, în 1820, acest Tudor Vladimirescu împreună cu Samurcaș și edecii săi Bimbașa Sava¹⁾, căpitanul Iordachi, Farmachi și Cârjalin?

El căuta un prilej de răzvrătire. Găsi Eteria și se folosi de ea. Samurcaș găsi în el un căpitan viteaz și-l înrolă în armata lui. Boierii români, mai prudenți, făceau ca Țarul Alexandru, nu ziceau nu, nu ziceau da, așteptând să vadă ce-o să mai iasă și din întâmplarea aceasta, și ajutând mișcarea doar pe sub mână.

Și astfel se făcu toamna 1820, când în casa Băleanului se urzi complotul împotriva lui Vodă Alexandru, care trebuia trimis pe ceia lume pentru a lăsa Eteriștilor mâna liberă. Prin Samurcaș, Tudor cunoscu pe căpitanul Iordachi, zis Olimpianul, baș-buluc-bașa palatului (capul gărzii domnești, compusă din Arnăuți)²⁾, fiind

Tudor Vladimirescu

¹⁾ Acelaș căminar Sava adus de Vodă Mavroyeni în țară, vezi Cap. 10.

²⁾ Șeful Cavaleriei ușoare se numea Cărc-Serdar.

deci și el de față când conspiratorii jurară moartea voevodului lor, pe care trebuia să-l omoare Iordachi.

Alexandru Suțu locuia în casa lui Costachi Ghica, fiul marelui ban Dumitrachi și frate cu viitorii voievozi Grigore și Alexandru. [E probabil chiar, toate curțile domnești fiind ruinate, că și Ion Vodă Caradja tot acolo să fi locuit]. Casa aceasta ținea tot locul dela locuința fratelui Dumitrachi Ghica până în casa Slătineanului, în care erau ședințele Divanului Domnesc¹⁾. Amândouă case, a lui Costachi Ghica și a lui Slătineanu, erau legate împreună printr'un coridor lung de scânduri învelit cu tablă și cu ferestrele răspunzând în curtea domnească. Conspiratorii hotărîră ca Vodă Suțu să fie omorît în clipa când va trece pe acolo, mergând dela palat la divan. Căpitanul Iordachi, fiind după cum am văzut baș-bulucbașa, stătea în capătul coridorului, cu pistolul încărcat, gata să tragă în Vodă. Când trecu însă Suțu pe acolo, capul gârzii în loc să-și descarce arma, făcu fără să vrea, din obișnuință, salutul militar, dând voevodului său onorul!

Lovitura dăduse greș.

Soarta se însărcină să dreagă ceea ce stricase soldatul. La începutul iernii (pe la 3 Decembrie 1820) Alexandru Suțu se îmbolnăvi, căzând la pat cu călduri și cu amorțeli în tot trupul. Boala se prelungi până la 28 Ianuarie 1821, când Vodă își dete sufletul în dureri. S'a vorbit și de otravă, însă fiul Nicolae spune el însuși că « je ne saurais ni affirmer, ni nier la probabilité de cette allégation »²⁾.

¹⁾ Casa lui Costachi este astăzi încă întreagă și aproape neschimbată; e Clubul Tinerimei de pe Calea Victoriei, cu intrarea în Pasajul Majestic, peste drum de teatrul cu acelaș nume. Casa fratelui Dumitrachi era pe locul unde este hotelul Continental și casa lui Slătineanu era; tot foarte puțin schimbată, actualul hotel Capșa. Toate aceste imobile răspundeau până în strada Academiei (Poincaré), ținând astfel tot locul cuprins între Calea Victoriei, Str. Regală, Str. Poincaré și Str. Edgard Quinet.

²⁾ Medicul care-l căuta era Mihai Cristari, însă Suțu văzându-se în pericol, chemă de la Craiova pe doctorul Depalte, în care avea încredere. Acesta l-ar fi otrăvit din îndemnul Eteriștilor. (C. D. Aricescu: « Istoria Revoluției Române din 1821 », Craiova 1874). Nicolae Suțu spune că Memoriile sale (pag. 37) că boala era un erisipel și că doftorii fură de părere să se întrebuițeze un toxic extern care, conform sistemului omeopatic, trebuia să fixeze erizipelul,

În tot cazul, nu bine închise Suțu ochii, și revoluția izbucni. Tudor Vladimirescu, față de căpitanul Farmachi și de alți Eteriști, jurase în biserica Sf. Sava că va înlesni cu Pandurii săi trecerea lui Ipsilanti peste Dunăre, și pe dată, întovărășit de 25 de Arnăuți ai căpitanului Iordachi, pornise în Oltenia, unde făcu de altfel, după cum se știe, revoluția lui, nu a Grecilor.

Ca încheiere a acestui volum vom mai spune în capitolul viitor câteva cuvinte despre desfășurarea și sfârșitul acestei revoluții. Dar deocamdată să ne întoarcem la Doamna Eufrosina și la Domnițele ei.

Vodă Alexandru fu îngropat, cu toată pompa domnească, în biserica Sf. Spiridon, unde i se mai vede și acum frumosul mormânt. Intoarsă dela înmormântare, Doamna Eufrosina avu marea neplăcere să găsească Curtea Domnească plină de oameni răsvrățiți, cari nu erau nici Eteriști nici Panduri, ci bieți cetățeni amărâți care veneau să-și recucerească niște drepturi pierdute. Era vorba anume de niște documente de moșii ale unor răzeși dâmbovițeni pe care Vodă Suțu pusese mâna samavolnicește spre a-i despoia de moșiile lor și care, aflând că a murit Domnul, veniseră acum cu amenințări să ceară hârtiile înapoi. Doamna Eufrosina scoase documentele din ascunzătoarea pe care, în afară de mortul ei bărbat, numai ea o știa, și le înapoi răzeșilor care se întoarseră liniștiți la Târgoviște.

Dar răsvrătirea aceasta care n'ar fi putut avea loc dacă nu ar fi stat țara pe un vulcan gata să facă erupțiune, precum și veștile ce curgeau acum din toate părțile că Eteriștii au trecut Prutul și Vladimirescu Oltul, o hotărîră pe Eufrosina Suțu să părăsească țara peste care nu mai era Doamnă. Prevăzând însă, ceea ce nu era greu, că Turcii se vor răzbuna pe toți Grecii de mișcarea lui Ipsilanti, ea trecu granița de Nord a țării, nu cea de Sud, mergând cu întreaga ei familie în Transilvania, la Brașov¹⁾. Acolo rămase ea foarte mulți ani să-și ducă bătrânețele și greutatea povarei unei atât de numeroasă familie.

---

producând un executoriu de natură a opera o derivație. Ei aplicară deci pe un vesicatoriu în activitate o « pulbere albă », despre care s'a spus mai târziu că era otrăvită. Suțu muri de o paralizie a organelor digestive. El avea 63 de ani.

¹⁾ Ei pleară pe la 15 Februarie 1821. A se vedea în Memoriile lui N. Suțu peripețiile acestui exod (pag. 39).

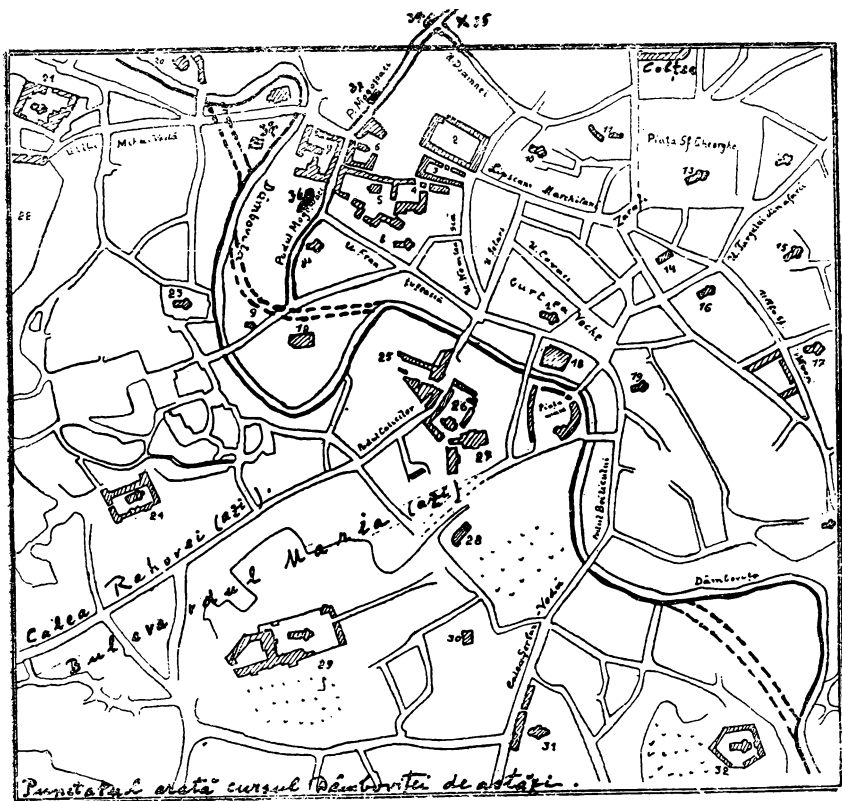
« Părăsirăm Muntenia, dar nu pe Munteni » spune beizadea Nicolae în Amintirile sale. Căci în adevăr, odată cu familia Suțu trecuseră granița toți boierii aceia cari erau împotriva Eteriei și cari formară acolo, în surghiun, o colonie românească în mijlocul Sașilor și al Ungurilor, care rămase strâns legată de Doamna fostului lor voevod.

« Moravurile și felul nostru de trai erau incompatibile cu acele ale locuitorilor de acolo » zice N. Suțu, « de aceea formau o colonie deosebită, care nu avea aproape niciun amestec cu ei. Muntenii dimpotrivă au moravuri plăcute; ei sunt primitivi, comunicativi și leagă ușor prietenie. Trăiam în strânse legături cu cei mai mulți dintre ei, împărțindu-ne timpul între studiile serioase pe care le făceam în familie, și petreceri, plimbări, vânători ».

În afară de colonia românească Doamna Eufrosina mai era de altfel în legătură cu câteva familii din aristocrația ungurească: contesa Bethlen, baroneasa Hammer, Ūrmeny guvernatorul Fiumei (pe care-l cunosc abia mai târziu Nicolae Suțu la Mehadia), etc. Dar una din principalele lor distracții era teatrul, dacă nu a Doamnei însăși, dar în tot cazul a copiilor ei. Trupa la care mergeau, și pe care o ocroteau, era cea a lui Gherghy, pe care o adusese în 1818 Domnița Ralù Caradja la București, care rămăsese acolo în tot timpul domniei lui Alexandru Suțu, și care, odată cu cealaltă lume, fugise de frica revoluției eteriste, refugiindu-se și ea la Brașov. Într'o sală de baluri publice, Gherghy își înjghebă un mic teatru, în care dădea la Brașov acelaș repertoriu de opere și de comedii pe care-l dăduse și la București. Însă aici nu venea decât public puțin, căci Sașii erau oameni prea liniștiți și prea economi pentru a-și pierde timpul și banii la astfel de mascarlăcuri, ceea ce de altfel indigna nu numai pe Românii refugiați acolo, dar în deosebi pe cei câțiva Italieni rătăciți nu se știe de ce în acele meleaguri, printre care se afla colonelul Vilatta, care zicea lui beizadea Nicolae:

— « C'est abominable! Faites danser un ours sur la scène et vous verrez accourir tout Kronstadt! »

De altfel Sașii duceau cu Românii, cu Grecii și cu Italienii, casă rea de tot. Obiceiul acestora de a purta măști de baluri, ceea ce era nemaiauzit, de a fuma pe stradă, ceea ce era oprit, de-a face gălăgie noaptea, ceea ce era sălbatec, și de-a merge călare sau în trăsură

**BUCUREȘTII VECHI: CENTRUL ȘI IMPREJURIMILE CURȚII
DOMNEȘTI (după planul lui R. A. Boroczyn)**

1. Biserica Curtea Veche; 2. Hanul Șerban-Vodă; 3. Biserica Gheormei Banul (sau Grecilor); 4. M-rea Stavropoleos; 5. Hanul Constantin Vodă; 6. Bis. și hanul Zlătari; 7. Bis. și hanul Sf. Ioan cel Mare; 8. Bis. Sf. Dumitru; 8 bis. Bis. Măgureanu; 9. Bis. Sf. Spiridon-Vechiu; 10. Biserica Sf. Nicolae; 11. Hanul Colțea; 12. Palatul mic Brâncovenesc; 13. Bis. Sf. Gheorghe Nou; 14. Hanul Papazoglu; 15. Bis. Stelea; 16. Bis. Sf. Gheorghe Vechiu; 17. Bis. Sf. Vineri; 18. Hanul Manuc; 19. Bis. Sf. Ioan Nou; 20. Agia; 21. M-rea Mihai Vodă; 22. Curtea Arsă; 23. M-rea Sfinții Apostoli; 24. M-rea Antim; 25. Curtea Judecătorească; 26. Bis. și azilul Doamna Bălașa; 27. Spitalul Brâncovenesc; 28. Palatul mare Brâncovenesc; 29. Mitropolia; 30. M-rea Sf. Ecaterina; 31. M-rea Sf. Spiridon Nou; 32. M-rea Radu-Vodă; 33. Casa Meitani; 34. Casa Cantacuzino; 35. Bis. Doamnei; 36. Casa Văcărescu; 37. Casa Ghica.

ceea ce era un neîngăduit îndemn la lux, îi făceau să strige acestor străini care veniseră să le strice liniștea lor germanică: « Mergeți în țara voastră! ».

Suțeștii locuiau în piața din mijloc, lângă Biserica Neagră, dar cei mai mulți dintre Români stăteau la Șchei, căci acolo era biserica lor, cea ortodoxă, și deseori, mergând unii la alții, noaptea mai ales, vizitele acestea, pentru vreo abatere la regulile poliției săsești, se terminau la comisariat.

Pentru biata Doamnă Eufrosina anul ei de văduvie fu cel mai trist din viața ei, căci nici doi ani după moartea bărbatului, ea avu durerea să-și piardă pe fiică-sa, Domnița Ruxanda Arghiropol¹⁾. Cu încetul băieții plecară și ei, unul după altul. Beizadea Nicolae se mută, în 1825, la Suceava în Bucovina și de acolo în Moldova, unde erau moșiile cantacuzinești ale soției sale. Scarlat și Dumitru fură trimiși la München la școala de Cadeți, Ion și Grigore la Geneva și apoi la Paris, pentru studii²⁾. Rămase Doamna Eufrosina singură cu fata ei mai mare și încă nemăritată, acea Domniță Ralu care rupsesse pe vremuri logodna ei cu beizadea Nicolae Moruzi. Ea n'ar fi vrut să se mărite, dar, într-o târziu, când lipsa de bani se făcuse prea simțitoare, veni din București tocmai la Brașov bogatul bancher Meitani să-și cumpere un baronat, și văzând acesta pe Domnița Ralu, o ceru în căsătorie. Fata nu-i dădu un răspuns hotărîtor, însă curând după aceea ea se mută cu mama sa la București — cam opt ani după fuga lor din țară — și acolo se mărită după scurtă vreme cu acel baron Meitani. « Lorsque l'infortune se fut apessentie sur la famille, elle sentit qu'un sacrifice était exigée d'elle pour le repos de notre mère » zice fratele ei Nicolae « Elle se résigna et le consomma jusqu'au bout ».

George Meitani locuia una din cele mai frumoase case de pe Podul Mogoșoaiei (Prefectura Poliției de azi) — frumoasă pentru vremile acelea, firește. Acolo se mută și Doamna Eufrosina, împreună cu fata și ginerele ei, primind în spațioasele lor saloane pe toți acei Bucureșteni cari mai veneau să se închine foastei lor stăpâne. Dar curând după cununie Președintele General Conte Kiseleff,

¹⁾ Și foarte curând după aceea pe amândoi părinți ai ei, vezi pag.

²⁾ Cei doi d'întâi trecură mai târziu în Grecia, unde îmbrățișară cariera militară, iar cei doi din urmă se stabiliră în Moldova.

noul stăpân al Principatelor înalte, își alese reședința în casa aceea. El ocupă etajul de sus, Meitani cu Domnița lui și cu soacră-sa Doamna fiind nevoite să se mute jos, la parter. Nici foasta lor mărire, nici averea actuală, nu se putea lupta cu puterea celui care înfățișa acum în țările noastre pe Impăratul Tuturor Rusiilor ¹⁾.

¹⁾ D-l chestor Vasile V. Dașkevici, în interesanta și documentata sa lucrare « Istoricul Reședințelor Poliției Capitalei » (București, 1934) arată că actuala Prefectură a Poliției din București era, în anul 1831, proprietatea Comandirului de roată Constantin Racoviță, care o avea moștenire dela tatăl său vel banul Dumitrașcu Racoviță, care o cumpărase dela paharnicul Hagi-Moscu, care la rândul său o cumpărase dela vornicul Ioniță Damaris. În sprijinul acestei afirmații autorul produce documente, în facsimile chiar, prin care se constată că în adevăr la 17 Aprilie 1831 casele lui Constantin Racoviță au fost închiriate pentru agie și Tribunalul Polițienesc (pag. 23), și că acele case erau situate « dimpotriiva Zlătarilor », adică peste drum de biserică Zlătari (pag. 24). Proprietatea aceasta cumpărată de tatăl lui Racoviță, care o avea dela Hagi Moscu, care o luase dela Damaris (o parte din acest act e reprodus la pag. 27) era, după d-l Dașkevici, întreaga porțiune cuprinsă între Biserica Sf. Ion cel Mare (Casa de Depuneri) și casa lui Alecu Filipescu (Cinema Colos), și ca atare autorul trage concluzia următoare: « În timpul ocupației rusești din 1828—34 casele Racoviță, cele mai mici, din stângă, au fost închiriate pentru trebuințele Agiei, iar cele din mijloc, unde se află astăzi Prefecturi de Poliție, au fost ocupate, la 1830, de către generalul Kiseleff... » (pag. 30).

Eroarea pe care credem c'o face d-l Dașkevici e că întinde foasta proprietate Damaris prea departe. Ea se afla în veacul al XVIII-lea în adevăr peste drum de Zlătari, în locul unde este azi o porțiune din Str. Lipsani și Casa Socec (Galleries Lafayette); această porțiune de teren, deși trecuse în mâinile lui Hagi Moscu și ale lui Racoviță, purta încă pe planul Bucureștilor din 1856 numele de Damaris, dar ea nu se întindea până la Casa locuită de Kiseleff, care aparținea lui Meitani, după cum se constată de pe acelaș plan (vezi aici pag. 149). Că Agia, care stătea cu chirie la Racoviță, să fi fost în « casele mai mici din stânga », se poate, precum se și poate că Meitani să fi cumpărat casa lui tot de la Racoviță; dar în tot cazul e sigur că în 1831 aceea casă în care locuia Kiseleff și în care e azi Prefectura Poliției, aparținea lui Meitani și nu lui Racoviță. Căci pe de o parte ne-o dovedește lucrul acesta planul din 1856, care 25 de ani mai târziu înseamnă încă locul unde e azi Casa Socec cu denumirea Damaris și locul unde e Prefectura Poliției cu denumirea Meitani. (Racoviță nu e însemnat nicăieri); iar pe de altă parte o însemnare contemporană dovedește lucrul acesta în mod incontestabil, anume mărturia lui beizadea Nicolae Șuțu, care scrie în Memoriile sale (pag. 95): « Au printemps 1831 des commissions de révision furent créées

Totuși, și acolo, în parterul acela pe sălile căruia se perindă azi toată șleahta pungașilor bucureșteni, duseră Doamna și Domnița lui Suțu încă vreo doi ani de viață tihnită și aproape fericită. În anul 1831 beizadea Nicolae veni din Iași la București să-și vadă mama și sora, singura care-i mai rămăsese și pe care o adora. « Ralù avea o înfățișare și o inimă de înger » zice el. « Armonia trăsăturilor sale puțin melancolice reflecta superioritatea unui suflet, care impunea respect și admirație ». Plăcerea fratelui era să-și așeze surioara la pian, îndemnând-o să-i cânte un cântec italian, învățat poate la Brașov, care le plăcea amândurora la nebunie, și care începea cu cuvintele:

« *L'ultimo istante e questo* »

« *Che ci vediamo ancora* ».

Și pentru ei, fratele și sora, clipele petrecute împreună făcând muzică în casa Meitani de pe Podul Mogoșoaiei din București, precum făcuseră cu 15 ani în urmă în casa lui Suțu-Kebap dela Arnăut-Kioi pe Bosfor, clipele acelea frumoase fură în adevăr cele de pe urmă. Căci curând după aceea Domnița Ralù muri în facere, la vârsta cel mult de 33 de ani. Innebunit de durere, baronul Meitani își părăsi afacerile, sărăci, și muri lovit de dambla, la 22 Martie 1834¹⁾.

Cât despre biata Doamnă Eufrosina, ea rămase la bătrânețe fără fete, fără sprijin, fără leac pentru durere... Ce vieți, Doamne!.. Tu le dai, tu le iei... Facă-se voia Ta.

---

pour s'enquérir des abus des fonctionnaires etc... Le Général Mircowitch m'avait engagé à faire partie à mon choix d'une de ces commissions... Je me trouvais donc au mois d'août à Focșani, où je tombai malade de la fièvre. Je pris un congé et une rendis à Bucarest pour voir ma mère et ma soeur après une longue séparation... L'étage supérieur de la Maison Meitani était occupé par le Général Kiseleff; je me casai avec ma mère et ma soeur au rez-de-chausée ».

¹⁾ Vezi Buletinul Oficial din acea dată.

MIHAI VODĂ CEL TÂNĂR ȘI DOAMNA RUXANDRA

(SFÂRȘITUL DOMNIIOR FANARIOTE)

Pe când în scaunul Munteniei stătea unchiul Alexandru Suțu, cel neîncrezător în izbânda Eteriei, nepotul Mihai, voevodul Moldovei, era dimpotrivă un convins și înfocat partizan al cauzei eliberării tis agapitis patridos.

Nepotul de fiu al lui Mihai Suțu Bătrânul și feciorul lui beizadea Grigore, Vodă Mihalachi cel Tânăr era totuși pe jumătate Român, căci maică-sa, Safta Dudeasca, era o neoașă Munteancă din neamul acelor Dudești cari se țineau mai sus decât aproape toți boierii țării, și cari se stinse de altfel cu acel Constantin, mare ban, mic de stat (și puțin cocoșat), care-și risipi nemărginita-i avere vrând să « epateze » la Paris pe miniștrii lui Napoleon și pe Doamna de Récamier.

Am văzut mai sus ¹⁾ că fiul lui Grigore Suțu și al Saftei Dudescu se însurase cu Ruxanda, fiica lui Ion Vodă Caradja și a Doamnei Elena Scanavi. Căsătoria aceasta trebuie să fi avut loc în anii dintâi ai veacului al XIX-lea, când era Mihai Suțu un băiat de abia vreo 20 de ani și Domnița Ruxanda o fată poate numai de vreo 15. Știrile ce avem despre ei, ca și despre copiii lor, sunt destul de sărace. Un lucru e sigur, că dacă ei erau cumva în București în timpul domniei lui Ion Caradja, apoi în tot cazul n'au urmat în 1818

---

¹⁾ Vezi cap. XIX, pag.

convoiuil fugarilor în Italia ¹⁾, căci altfel nu l-am găsi, un an mai târziu, în scaunul Moldovei. Mihai Suțu era deci la Constantinopol, unde cunoscutele intrigi din anticamerele Seraiului făcură din el un Domn în vara 1819, după mazilirea lui Scarlat Callimaki.

Dacă știrile ce avem despre el și despre Doamna lui sunt, după cum am spus, sărace, apoi iconografia lor este dimpotrivă bogată. Un pictor francez, Louis Dupré, care a călătorit mult prin Orient și care a întovărășit alaiul Domnului dela Constantinopol la Iași, a desenat și a pictat două portrete de ale lui Vodă, unul a Domniței sale Elena, și un al patrulea, extrem de interesant, ba chiar unic în felul său, reprezentând un popas al acestui domnesc alai în drumul său de pe malurile Bosforului pe ale Bahluului Moldovei. Se vede în acest tablou cortul voevodului, împrejurul căruia mișună pitoreștile amănunte ale vieții de popas. În fundul cortului stă Domnul turcește pe-un covor, alături de el Doamnă-sa Ruxanda, și în picioare lângă Doamnă, dar afară, lângă cortul ale căruia laturi sunt deschise, două din Domnițele lor. Acest mic tablou e mai evocator decât o întreagă carte, fiindcă simțul văzului e cel prin care se întipăresc cel mai bine noțiunile în mintea omului.

Despre domnia lui Mihai Suțu, în afară de preocupările sale eteriste, n'ar fi aproape nimic de spus, de n'ar fi totuși ceva interesant și care este foarte în cinstea unui atât de efemer Domn în scaunul Moldovei. Abia sosit la Iași, urmașul aceluia Callimaki care-și înzestrase țara cu o nouă și foarte bună condică de legi, se simți dator de a nu se lăsa mai prejos decât înaintașul său, și adunându-și deci boierii în Divan, îi întrebă asupra « obiceiului pământului », dacă acesta n'ar avea « mai puternică lucrare decât pravilele ». Boierii răspund foarte înțelepțește că la Pravilele Împărătești ²⁾, tomul I, capitolul 44, paginile cutare și cutare « se dă obiceiului putere ca și pravilelor », ba chiar mai mare, când nu se

¹⁾ Man. Drăghici ne arată că Mihai Suțu fusese trimis de socrul său la Țarigrad ca ajutor al fiului său beizadea Iorgu Caradja, « întrucât îl socotea Vodă Caradja pe ginere său mai citeț și mai diplomat decât fiu-său » și voia să-i dea lui domnia Moldovei. După fuga lui Ion Vodă în Italia, situația lui Mihai Suțu deveni grea la Poartă, și el putu obține scaunul Moldovei numai grație vizirului Helet-Effendi, care spuse Sultanului Mahomed că « Suțu a fost în dușmănie cu socrul său, de cum a ființat a fi hain ».

²⁾ Vasilicalele (editate de Fabrotus).

Mihai Vodă Suțu cel Tânăr

potrivesc unele cu altele. Și Domnul încântat că poate face o completare a legiurilor lui Callimachi, poruncește să se alcătuiască condice noi pentru orânduiala judecătorească, negușitorească,

criminalicească, polițienească și agronomicească. Codicele este gata în anul următor, 1820 (dar promulgat abia sub Ion Sandu Sturdza în 1826), din care este de reținut că în condica penală se stabilește principiul că « Statul (stăpânirea) este dator a purta grijă pentru siguranța supușilor săi », precum și faptul că mutilarea delicvenților dispărea din legiuire¹⁾.

Aceste preocupări aproape românești ale lui Vodă Mihai stăteau totuși pe planul al doilea față de cea de care-i era legată inima: izbânda cauzei grecești. Strânsele legături ce avea cu Eteristii cei mai înflăcărați, îl făceau pe el, Domnul Moldovei, care stătea departe de locul unde fierbea cazanul — Odessa — să creadă toate știrile ce i se aduceau de acolo, și în deosebi cea mai mincinoasă din toate, sau cea mai utopistă, anume că Țarul Alexandru era gata să dea tot sprijinul său mișcării grecești odată ce revoluția va izbucni. El scrie atât lui Capodistria cât și însuși Împăratului Rusiei scrisori autografe, prin care-i roagă să ia sub protecția lor « o țară, care în diferite vremuri a datorit mântuirea ei ajutorului și îndurării Țarului ». Țara aceasta era Moldova, iar identificarea intereselor ei cu ale Eteriei venea în cugetul lui Suțu din faptul că Alexandru Ipsilanti — care nu se gândea deloc la o renaștere a Greciei în granițele ei de astăzi — șoptise la urechea prietenului său și a prietenilor săi, că dacă revoluția izbutește, se va face atunci un Imperiu Ellenic al Daciei, în care vor intra, liberate de Turci, dar subjugate de Greci, Moldova, Muntenia, Bulgaria și Sârbia — așadar nu restabilirea Vechei Ellade, ci a Imperiului Bizantin, mărit la Nord cu ce nu s'ar putea recupera la Sud și la Est.

Firește că nici Țarul, nici ministrul său măcar, cât era el de Grec, nu răspunseră lui Suțu. Totuși acesta nu pierdu nădejdea și nu putea s'o piardă, căci știrile din Odessa curgeau din ce în ce mai îmbucurătoare. La 15 Noemvrie 1820 sosi la Sculeni Gheorghe Cantacuzino, generalul lui Ipsilanti, întâlnindu-se acolo cu Vodă

---

¹⁾ Dispăruseră de altfel din 1803 acele barbare mutilări legale, ca tăierea nasului, a urechilor, a buzelor, a limbii, ba chiar a mâinilor și a picioarelor, sau a tuturor membrilor la oaltă, cum făcuse de pildă Constantin Vodă Contemir vestitului bandit Burlă, care ceruse el însuși să i se aplice această pedeapsă spre a putea fi iertat de Dumnezeu (în « Vita Constantini Cantemyri », de D. Cantemir).

Mihai Vodă Suțu cel Tânăr

și cerându-i să recruteze oameni în Moldova și să adune provizii. Curând după aceea veni la Iași și secretarul lui Ipsilanti, Lassane, căruia Suțu îi dăte pentru cauza lor un milion trei sute de mii de lei, poruncind și strângerea de provizii și însărcinând pe Parisiade să recruteze o trupă de 500 de oameni pe « spezele sale » (recte ale Moldovei), care se și strânse împreună (200 de Greci și 300 de Bulgari).

În sfârșit, la 20 Februarie 1821, — o lună după moartea lui Alexandru Suțu din Muntenia — Ipsilanti trece Prutul.

Se știe ce-a urmat: Jurământul la Mitropolie, plecarea la București, întâlnirea lui Alexandru Ipsilanti cu Tudor Vladimirescu, răsvrătirea acestuia împotriva Grecilor și a boierilor, trădarea și moartea lui, nimicirea Batalionului Sacru, prinderea și închiderea lui Ipsilanti... în sfârșit, paginele, de fapt glorioase și pentru Greci și pentru Români, ale Eteriei și ale Domnului Tudor...

Dar dincoace, la Iași, Mihai Suțu nu vru să-și creadă ochii nici urechile, și simți că înnebunește, când se convinse că Rușii nu trec și nu vor trece Prutul, că nu ajută și nu vor ajuta Eteria. Părăsit de boieri, care se refugiară în Bucovina, amenințat de a fi prins de Turci, care-i pregăteau soarta atâtor mii de Greci ce ispășiră prin moarte dorința lor de libertate, care totuși se va înfăptui — Vodă Mihai își părăsi principatul, fugind cu toată familia lui în învecinata împărăție a Rusiei.

Mihai Vodă și Doamna Ruxanda aveau șapte copii, din care pe vremea aceea niciunul nu pare a fi fost căsătorit, afară poate de Domnița Elena, care era măritată cu vărul ei Ion Suțu, feciorul lui Vodă Alexandru ¹⁾.

După eliberarea patriei lor și înjghebarea noului Stat grecesc, familia trecu întreagă la Atena, de unde doi din fii se întoarseră mai târziu în țară, unde rămaseră și descendenții lor până în ziua de azi. Cât despre Vodă Mihai el primi dela regele Othon al Greciei însărcinarea de a reprezenta noul stat în străinătate, unde-l aflăm ministru plenipotențiar la Paris în 1832, și la Saint-Petersburg în

¹⁾ Celelalte Domnițe erau Ralu, măritată cu P. Paparigopol, și Maria cu C. Zografi; iar beizadele erau, Ion, însurat cu Ecaterina Obrescov (în Grecia), Gheorghe cu Sofia Moruzi și Elena Sturdza (în Moldova), Constantin cu Ec. Mihăescu (în Muntenia) și Grigore.

Domnița Elena Suțu

1834. E de sigur unicul exemplu din Istoria Românilor când un om se face din voevod ambasador, cel puțin până atunci, căci mai târziu vom afla pe inimosul Domn Alexandru Ghica al Munteniei devenind din voevod caimacam, și pe Ion Alexandru Cuza, din Domn al Principatelor Unite deputat de Covurlui (cinste pe care o refuză).

Din învălmășeala evenimentelor arătate mai sus s'a născut în țările noastre redeşeptarea simțimântului național, care a avut ca efect imediat restabilirea domniilor pămâtenene.

Eteria a avut deci în Istoria noastră o însemnătate de mâna întâia, căci pe de o parte ea a făcut pe Român să înțeleagă ce înseamnă în principiu « dragostea de neam » și ce putere poate da ea, iar pe de altă parte izbucnirea revoluției străine pe pământul nostru a înlesnit Românului posibilitatea de luptă împotriva elementului grecesc, de care de atât amar de ani era sătul până în gât.

În adevăr, în Moldova, după fuga lui Suțu, boierii fugari din Bucovina se întoarseră în țară și împreună cu hatmanul Răducanu-Rosetti, vistiernicul Alecu Balș, căminarul Stefanachi Gherghel, paharnicul Istrati și spătarul Sturdza ridicară satele — ca în vremile vechi când « se ridica țara » — și strângând 3000 de oameni, începură lupta împotriva Grecilor, chemând în ajutorul lor și pe Turci, pentru a arăta « stăpânirii » că răzvrătirea lor nu era (încă) împotriva ei. În Muntenia boierii arătați mai sus¹⁾, în frunte cu Grigore Băleanu, îl făcură ușor pe inteligentul și inimosul de Vladimirescu să înțeleagă că mișcarea socială pe care o pornise împotriva ciocoilor, trebuia transformată într'una politică și națională împotriva « străinului », a Grecului. Și aici, ca și în Moldova, și pentru aceleași motive, se ceru intervenția armatei otomane.

De fapt, pentru întâia dată, de foarte multă vreme, era toată țara în picioare, Pandurii lui Tudor, sătenii lui Gherghel. Turcii, cari erau hărțuiți din toate părțile, cari cu un an înainte « se împăcaseră » cu Miloș Obrenovici în Sârbia, cari trebuiau să potolească răscoala Grecilor, și cari de altfel când intrară la noi aflară pe Români cu totul liniștiți, găsiră că nu ar fi cuminte să

¹⁾ Vezi pag. 443, nota 1.

întreție și la noi spiritul de revoltă. Ca atare Poarta dădu ascultare cererilor de reformă înmănată ei de boierii munteni și moldoveni, deși ele sunau cam cutezător: să fie țările române desdăunate de pierderile suferite din pricina revoluției grecești, să nu mai aibă Grecii voie să agonisească proprietăți în țară, să se întoarcă moșiile mănăstirilor închinatăe locurilor sfinte, să se alcătuiască pravilele în limba țării, și în sfârșit să se orânduiască Domni din neamurile boierilor pământeni.

De altfel — căci trebuesc spuse lucrurile pe nume — după răscoala Grecilor e foarte firesc că Poarta să nu mai fi fost dispusă, să nu mai fi putut măcar încerca să pună vreo încredere în vreun Fanariot oarecare, oricât de supuși s'ar fi arătat încă unii din ei către Inaltul Devlet. Ca atare, cererea Românilor era foarte bine venită la locul și la timpul oportun.

Și astfel vor începe, din anul 1821, domniile pământene, care vor duce, în mai puțin de 100 de ani, la Renaștere, la Unirea Principatelor și la Intregirea Neamului Românesc.

CUPRINSUL

	<u>Pag.</u>
INTRODUCERE	5
I. FAMILIA MAVROCORDAT	
Cap. 1. Nevestele lui Nicolae Vodă și Doamna lui Ion Vodă	13
Cap. 2. Nevestele lui Constantin Voevod	25
Cap. 3. Doamnele lui Alexandru Delibey și Alexandru Firaris	34
II. FAMILIA RACOVIȚĂ	
Cap. 4. Doamnele lui Constantin Vodă și a lui Ștefan Vodă	45
III. FAMILIA GHICA	
Cap. 5. Doamna Zoe a lui Grigore Vodă al II-lea	53
Cap. 6. Doamnele voevozilor Matei, Scarlat și Alexandru Ghica	65
Cap. 7. Răpirea Bucovinei și moartea lui Grigore Vodă al III-lea	74
IV. FAMILIA IPSILANTI	
Cap. 8. Alexandru Vodă, Doamna Ecaterina și fii lor. .	109
Cap. 9. Doamnele lui Constantin Vodă	140
V. FAMILIA MAVROYENI	
Cap. 10. Doamna Mărioara și minunatul ei soț	155
VI. FAMILIA HANGERLI	
Cap. 11. Doamnele voevozilor Constantin și Alexandru (și efemera domnie a lui Manolachi Rosetti-Giani).	207
VII. FAMILIA MORUZI	
Cap. 12. Doamna Smaragda a lui Constantin Vodă. . . .	227
Cap. 13. Doamna Zoe a lui Alexandru Vodă	244
VIII. FAMILIA CALLIMAKI	
Cap. 14. Doamna Ralița a lui Ion Vodă.	273
Cap. 15. Doamna Elena a lui Grigore Vodă	304
Cap. 16. Doamna Ruxandra a lui Alexandru Vodă	314
Cap. 17. Doamna Smaranda a lui Scarlat Vodă	328

	<u>Pag.</u>
IX. FAMILIA CĂRADJA	
Cap. 18. Nicolae Vodă, Doamna Tarsița și familia lor	353
Cap. 19. Ion Vodă, Doamna Elena și Domnița Ralù	376
X. FAMILIA SUȚU	
Cap. 20. Mihai Vodă Bătrânul și Doamna Sevastia	401
Cap. 21. Doamna Eufrosina a lui Alexandru Vodă și Domni- țele ei	425
Cap. 22. Mihai Vodă cel Tânăr și Doamna Ruxandra. . . .	453
(Sfârșitul domniilor fanariote).	

LISTA DOMNILOR ȘI DOAMNELOR
ȚĂREI ROMÂNEȘTI   și   ȚĂREI MOLDOVEI

(urmare la lista din volumul I)

Constantin Brâncoveanu, 1688—1714.
Maria.

Ștefan Cantacuzino, 1714—1716. *Păuna*
Grecianu.

Nicolae Mavrocordat, 1716.

Ion Mavrocordat, 1716—1719. *Zamfira*
Guliano.

Nicolae Mavrocordat, a doua oară,
1719—1730.

Constantin Mavrocordat, 1730. 1. *Sma-*
randa Cantacuzino. 2. *Catrina Rosetti.*

Mihai Racoviță, 1730—1731.

Constantin Mavrocordat, a doua oară,
1731—1733.

Grigore M. Ghica, 1733—1735.

Constantin Mavrocordat, a 3-a oară,
1735—1741.

Mihai Racoviță, a doua oară, 1747—
1744.

Constantin Mavrocordat, a 4-a oară,
1744—1748.

Grigore M. Ghica, a 2-a oară, 1748—
1752.

Nicolae Mavrocordat, 1709—1710. 1.
Cassandra Cantacuzino. 2. *Pulcheria*
Ciuchi. 3. *Smaranda Stavropoleos.*

Dumitru Cantemir, a doua oară, 1710—
1711. 1. *Cassandra Cantacuzino,* 2.
Anastasia Trobetzkoj.

Nicolae Mavrocordat, a doua oară,
1711—1715.

Mihai Racoviță, a treia oară, 1715—
1726. 1. *Safta Cantemir.* 2. *Ana*
Codreanu.

Grigore M. Ghica, 1726—1733. *Zoe*
Manu.

Constantin Mavrocordat, 1733—1735.

Grigore M. Ghica, a 2-a oară, 1735—
1741. (1739 ocupația rusească)

Constantin Mavrocordat, a 2-a oară,
1741—1743.

Ion Mavrocordat, 1743—1747. *Maria*
Gulianò.

Constantin Mavrocordat, a treia oară,
1748—1749.

Matei Gr. Ghica, 1752—1753. *Fata lui Gh. Bașa-Mihalopol.*

Constantin Racoviță, 1753—56.

Constantin Mavrocordat, a cincea oară, 1756—58.

Scarlat Gr. Ghica, 1758—61.

Constantin Mavrocordat, a 6-a oară, 1761—63.

Constantin Racoviță, a 2-a oară, 1763—1764.

Ștefan Racoviță, 1764—65. *Theodora Ipsilanti.*

Scarlat Ghica, a doua oară, 1765—66.

Alexandru Sc. Ghica, 1766—68. 1. *Maria (Rizu?).* 2. *Smaranda Moruzi.*

Grigore III Ghica, 1768—69.

Constantin Racoviță, 1749—1753. *Sultana Sulgearoglu.*

Matei Gr. Ghica, 1753—56.

Constantin Racoviță, a doua oară, 1756—57.

Scarlat Gr. Ghica, 1757—58. 1. *Ecaterina Racoviță.* 2. *Eufrosina.* 3. *Luxandra Moruzi.*

Ion Callimaki, 1758—61. *Ralița Hrisoscoleu.*

Grigore Callimaki, 1761—64. *Elena Mavrocordat.*

Grigore III Ghica, 1764—67. *Ecaterina Rizu.*

Grigore Callimaki, a 2-a oară, 1767—69.

Constantin Mavrocordat, a 4-a oară, 1769.

OCUPAȚIA RUSEASCĂ 1769—74

Manoli Rosetti-Giani, 1770—71.

Alexandru Ipsilanti, 1774—82. *Ecaterina Moruzi.*

Nicolae Caradja, 1782—83. *Tarsița.*

Mihai C. Șuțu, 1783—86. *Sevastița Callimaki.*

Nicolae Mavroyeni, 1786—91. *Mărioara Scanavi.*

OCUPAȚIA AUSTRIACĂ 1789—91

Mihai C. Șuțu, a 2-a oară, 1791—93.

Alexandru Moruzi, 1793—96.

Alexandru Ipsilanti, a 2-a oară, 1796—1797.

Constantin Hangerli, 1797—99. *Roxana Ghica.*

Alexandru Moruzi, a doua oară, 1799—1801.

Grigore III Ghica, a 2-a oară, 1774—77.

Constantin Moruzi, 1777—82. *Smaranda Sulgearoglu.*

Alexandru C. Mavrocordat, 1782—85 (Delibey). *Maria Callimaki.*

Alexandru I. Mavrocordat, 1785—86 (Firaris). *Zamfira Caradja.*

Alexandru Ipsilanti, 1786—88.

Manoli Rosetti-Giani, 1788.

OCUPAȚIA RUSEASCĂ 1788—92

Alexandru C. Moruzi, 1792—93. *Zoe Rosetti.*

Mihai C. Șuțu, 1793—95.

Alexandru Callimaki, 1795—99. *Ruxanda Ghica.*

Constantin Ipsilanti, 1799—1801. 1. *Ralița Callimaki,* 2. *Safița Văcărescu.*

Mihai C. Suțu, a 3-a oară, 1801—1802.

Alexandru N. Suțu, 1802. *Eufrosina Callimaki.*

Constantin Ipsilanti, 1802—06.

Alexandru N. Suțu, a 2-a oară, 1806.

Alexandru N. Suțu, 1802.

Alexandru Moruzi, a 2-a oară, 1802—1806.

Scarlat Callimaki, 1806. *Smaragda Ma-vroyeni.*

OCUPAȚIA RUSEASCĂ 1806—12

Constantin Ipsilanti, a 2-a oară, 1806—1807.

Ion Caradja, 1812—18. *Elena Scanavi.*

Alexandru N. Suțu, a 3-a oară, 1818—1821.

Cârmuirea Tudor Vladimirescu, 1821.

Alexandru Hangerii, 1807. *Smaranda Callimaki.*

Scarlat Callimaki, a doua oară, 1807—1810.

Scarlat Callimaki, a treia oară, 1812—1819.

Mihai Gr. Suțu, 1819—21. *Ruzanda Caradja.*

Căimăcămia Veniamin Kostaki, 1821

INDICELE ALFABETIC

A

ABDUL Azis, Sultan, pag. 164.
ABDUL Hamid I, Sultanul Turciei, pag. 84-85, 160, 169.
ACUNA Emanoil d', marchiz de Bedmar, bărbatul Luciei Palladi, pag. 348.
ACHERON, personagiu mitologic, pag. 196.
ADĂL-GHERAI, hanul Tătarilor, pag. 57.
AHMED, pașă turcesc, 93, 95.
AHMED Cara Hissarli Zade, Capugi-bașa, pag. 95, 103.
ALEXANDRU, Țar al Rusiei, pag. 456.
ALEXANDRU, Markgraf, al doilea soț al Elisabetei Craven, nepot al lui Frederic cel Mare, pag. 183.
ALI Mehmed, Pașă, pag. 440.
ALI-Sahin, Vizir (prim ministru turc), pag. 169, 171.
ALEVRA Ienachi, soțul Elenei, Domnița lui Nicolae Vodă Caradja.
ANGHELUȚĂ, lăutar, pag. 342.
ANDRONACHE Vel Vornic, soțul Paraschivei Călmașu, pag. 275, 280, 296.
ANDRONACHE Paraschiva, vezi Călmașu, pag. 275, 280.
AMIRAS, cronicar, pag. 55.
ARISTIA, profesor, traducător al Iliei, actor, pag. 365.

ARISTARCHI Manolachi, fiul lui Stavrachii Aristarchi, pag. 436.
ARISTARCHI Stavrachii, pag. 432.
ARGHIROPOL, dragomanul Porții, pag. 158.
ARGHIROPOL Anastasia, vezi Moruzi, pag. 240.
ARGHIROPOL Gheorghe, mare ban în Muntenia, soțul Domniței Ralù Caradja, pag. 398.
ARGHIROPOL Manoil, soțul Domniței Ruxandra Suțu, pag. 438.
ARGHIROPOL Maria, soția lui Ion Arghiropol, pag. 412.
ARGHIROPOL Sevastia, soția lui Const. Mano, pag. 373.
ASAKI Gheorghe, pag. 336, 341-342.
ATA Efendi, agă, pag. 101.

B

BĂLĂCEANU Constantin, pag. 364.
BĂLĂCEANU Ștefan, pag. 443.
BĂLEANU Grigore, agă al poliției Capitalei, pag. 388.
BĂLEANU Grigore, pag. 443, 445, 459.
BALASACHI Anastasia, soția lui Grigore Balasachi, pag. 412.
BALASACHI Grigore, pag. 412.
BALASACHI Șerban Dumitru, primu soț al Sultanei Mano, pag. 54.
BALȘ Alecu, vistiernic, pag. 459.

- BALȘ Anita, măritată cu beizedea C. Brâncoveanu, fiul lui Constantin-Vodă, pag. 88.
- BALȘ Constantin, însurat cu Domnița Elena Duca, pag. 88.
- BALȘ Constantin, pag. 293, 296.
- BALȘ Egor, basarabean, însurat cu Ralu Calimachi, pag. 243.
- BALȘ Ileana, vezi Ruset, pag. 249, 31.
- BALȘ Ionașcu, tatăl lui Lupu Balș, vornic, pag. 88.
- BALȘ Iordache, vistiernic, tatăl Ilenei Balș, pag. 249.
- BALȘ Lupu, tatăl lui Nicolae Balș, pag. 88, 96, 293.
- BALȘ Lupu Iordachi, însurat cu una din ficele lui Const. Mavrocordat, pag. 31.
- BALȘ Manolachi, vel armaș, pag. 238.
- BALȘ Niculae, ginerile lui Grigore Vodă III Ghica vel Logofăt, pag. 88.
- BALȘ Ralu, vezi Calimachi, pag. 243.
- BALȘ Ruxandra, fiica lui Grigore IV Ghica. Domniță, pag. 88, 91.
- BALȘ Safta (vezi Cantacuzino), pag. 88.
- BĂLTĂREȚUL Ștefan, negustor muntean, pag. 191.
- BARBU LĂUTARUL, pag. 342.
- BAȘA-MIHALOPOL Gheorghe, socrul lui Matei Ghica Vodă, pag. 65.
- BASARAB Matei Elena, pag. 186.
- BASARAB Matei, pag. 367.
- BEAUPOIL de Saint-Aulaire, marchiz francez, pag. 145.
- BEDMAR Rodrig, vezi d'Acuna (fiul lui Emanoil d'Acuna de Bedmar), pag. 349.
- B EGLITZI Ruxandra, Doamna lui Alex. Coconul, fiica lui Scarlat Beglitz și a Coconei Caradja, pag. 353.
- B EGLITZI Scarlat, soțul Coconei Caradja, pag. 353.
- B EGLITZI Scarlat, tatăl Ruxandrei, soția lui Neculai Mavrocordat, pag. 14.
- BELLEVAL de Gaspari de Luce, conte (probabil italian), ministru de externe al lui Const. Ipsilanti, pag. 145.
- BELLIO, baron, pag. 253, 364.
- BELLIO Barbu, pag. 365.
- BÉRILACH Fr., actor, pag. 390.
- BERKLEY, conte, tatăl Elisabetei Craven, pag. 182.
- BETHLEN, contesă ungară, pag. 448.
- BIBESCU D. Catrina, sora Doamnei Safta Ipsilanti și mamă a lui Gh. Bibescu și Barbu Știrbei, pag. 140.
- BIBESCU-VODĂ Gheorghe, pag. 115, 369, 370.
- BIMBAȘA SAVA, pag. 445.
- BLANCARD Teodor, biograful lui Nicolae Vodă-Mavroyeni, pag. 156, 160, 181, 187, 189, 328.
- BLÉSIET Tb., actor, pag. 390.
- BOERHAAVE, profesor, pag. 54.
- BOGDAN Ana, fiica lui Manolache Bogdan, măritată cu Iordache Rosetti-Roznoveanu, pag. 236.
- BOGDAN Constantin, vezi Palladi, pag. 343.
- BOGDAN Constantin, fiul lui Manolache Bogdan, pag. 236.
- BOGDAN Dumitru, fiul lui Manolache Bogdan, însurat cu Smaranda Rosetti, pag. 236.
- BOGDAN Ion, boier, pag. 293.
- BOGDAN Ion, mare logofăt, tatăl lui Manolache vel vornic, pag. 235.
- BOGDAN Lupu, hatman, pag. 235.
- BOGDAN Manolachi, vel vornic în Moldova, pag. 235, 236, 237, 238, 246.
- BOGDAN Manolache, caimacan, pag. 103.
- BOGDAN Ruxandra, soția hatmanului Lupu Bogdan, fiica lui Constantin Vodă Cantemir, pag. 235.

BOGDAN Safta, a doua soție a lui Constantin Bogdan, născută Rosetti și fosta soție a lui Mihai Sturza v. v. pag. 236.

BOGDAN Smarandă, soția lui Dumitru Bogdan, născută Rosetti, pag. 236.

BOGDAN Vodă Orbul, pag. 130.

BONAPARTE Napoleon, pag. 441.

BOSCOVICH Giuseppe, abate italian, pag. 305, 314, 307, 308, 309.

BOSTANGI-bașa-aga, pag. 267.

BOSTANGIOLU Arghir, pag. 295.

BOUCHON A. I., critic literar, pag. 162.

BRÂNCOVEANU Const., v. v. pag. 367, 370, 403.

BRÂNCOVEANU CONSTANTIN, fiul lui Const. Vodă, însurat cu Aneta Balș, pag. 88, 114.

BRÂNCOVEANU Grigore, fiul lui Nicolae Brâncoveanu, pag. 114.

BRÂNCOVEANU Grigore, mare vistiernic, pag. 381.

BRÂNCOVEANU Ileana, vezi Mavrocordat, pag. 16.

BRÂNCOVEANU Manolache, pag. 391.

BRÂNCOVEANU Nicolae, boier muntean, fiul lui Constantin pag. 212, 114, 193.

BRETEUIL de, ambasador al Franței la Viena, pag. 129.

BRŌDY Mathias, actor, pag. 391.

BRUCKENTHAL von, baron, guvernator al Transilvaniei, pag. 125.

BRUNE, general francez, ambasadorul lui Napoleon la Poartă, pag. 145, 254-255.

BUHUȘ Nicolae, pag. 293.

BULHAKOW de, ambasadorul Rusiei la Poartă, pag. 170.

BYRON Lord, scriitor-poet englez, pag. 162.

C

CĂLMAȘU Ion, fiul lui Nicolae Călmașu, pag. 275, 308.

CĂLMAȘU Arvasia, mama lui Toader Călmașul, pag. 274.

CĂLMAȘU Nastasia, soția lui Toader Călmașu, mama lui Ion V. Callimaki, pag. 274.

CĂLMAȘU Niculae, fratele lui Toader Călmașu, pag. 275.

CĂLMAȘUL Toader, tatăl lui Ion Vodă Callimaki, pârcaľab, apoi vornic la Câmpu-Lung, pag. 273-275.

CĂLMAȘU Vasile, Tatăl lui Toader Călmașu, pag. 274.

CALLIMAKI Alexandru, beizadea, fiul lui Scarlat Vodă și a Doamnei Smaranda, pag. 330, 349.

CALLIMAKI Alexandru V. V., fiul lui Ion Vodă. Soție Ruxandra Ghica, pag. 69, 94, 242, 281, 311, 312, 342, 314-327.

CALLIMAKI Dumitrache, fratele lui Ion Vodă, însurat cu Maria Sturza, pag. 275, 277, 281, 282, 296.

CALLIMAKI Elena, Doamnă soția lui Grigore Callimaki, născută Mavrocordat V. V., pag. 304-313.

CALLIMAKI Eufrosina, Domniță, fiica lui Alexandru Vodă și a Doamnei Ruxanda, Doamna lui Al. Suțu V. V., pag. 318, 321, 425-452.

CALLIMAKI Eufrosina, fiica lui Ion Callimaki și a Ruxandei Moruzi, măritată cu Constantin Suțu, pag. 243.

CALLIMAKI Eufrosina, Domniță, fiica lui Scarlat Vodă, măritată cu N. Papadopol, pag. 349.

CALLIMAKI Eufrosina, nevasta lui Beizadea Alexandru, fiica lui Constantin Cantacuzino-Pașcanu, pag. 349.

- CALLIMAKI** Gavril, fiul lui Toader Călmașu, Mitropolitul Moldovei, pag. 275-276, 296-297.
- CALLIMAKI** Grigore, V. V., fiul lui Ion Vodă și al Doamnei Raliței, pag. 209, 220, 221, 254, 281, 301, 304, 407, 426.
- CALLIMAKI** Ion, V. V. fiul lui Toader Călmașul și al Arvasiei, pag. 34, 240, 274-303, 312, 319, 371, 407.
- CALLIMAKI** Ion, fiul lui Vodă Alexandru, însurat cu Ruxanda Moruzi, pag. 240, 242-243, 318-319, 321, 324, 326.
- CALLIMAKI** Maria, fiica lui Toader Călmașu, măritată cu Ioniță Ursuleț, apoi cu Gheorghe Cananò, pag. 275, 280.
- CALLIMAKI** Maria, fiica lui Ion. v. v., și a Doamnei Ralița, Doamna lui Alexandru Mavrocordat Delebey, pag. 34-42, 94, 281, 285.
- CALLIMAKI** Maria, soția lui Dumitrașcu Callimaki, născută Sturza, pag. 277, 295.
- CALLIMAKI** Marghioala, Domniță, fiica lui Alexandru v. v., măritată cu Grigore Sturza, pag. 312.
- CALLIMAKI** Paraschiva, fiica lui Toader Călmașu, sora lui Ion v., măritată cu Vel Vornicul Andronache, pag. 275, 280, 296.
- CALLIMAKI** Ralița, Doamnă, soția lui Ion Vodă Callimaki, născută Hriscoleanu, pag. 273-303, 305, 312.
- CALLIMAKI** Ralița, Domniță, fiica lui Scarlat v. v., măritată cu Matei Cantacuzino Deleanu, pag. 312-313.
- CALLIMAKI** Ralù, Domniță, fiica lui Alexandru Vodă și a Doamnei Ruxanda, nevasta lui Ipsilanti Constantin Vodă, pag. 118, 318, 321.
- CALLIMAKI** Ralù, fiica lui Scarlat v. v., măritată cu Constantin Bogdan, pag. 236, 330, 343, 348.
- CALLIMAKI** Ralù, fiica lui Ion Calimachi și a Ruxandei Moruzi, măritată cu Egor Balș din Basarabia, pag. 243.
- CALLIMAKI** Ralù, vezi Moruzi, pag. 240.
- CALLIMAKI** Ruxanda, Doamna lui Alexandru Vodă, fiica lui Scarlat Vodă Ghica și a Eufrosinei Doamnei, pag. 69, 317-327, 425, 436, 437.
- CALLIMAKI** Ruxandra, vezi Moruzi, pag. 240.
- CALLIMAKI** Sevastița, fiica lui Ion v. v., și a Doamnei Ralița, măritată întâi Grigore Vlastò, apoi Doamna lui Mihai Vodă Suțu, pag. 281, 285, 287, 296, 401-424.
- CALLIMAKI** Sevastia, fiica lui Ion Callimaki și a Ruxandei Moruzi, măritată cu Fetala, grec din Odessa, pag. 243.
- CALLIMAKI** Smaranda, Doamna lui Scarlat Vodă, fiica lui N. Mavrogeni v. v., și a Doamnei Mărioarei, pag. 169, 201, 328-350.
- CALLIMAKI** Smaranda, Doamnă, soția lui Alexandru Hangerli v. v., vezi Hangerli, pag. 220, 312.
- CALLIMAKI** Smaranda, fiica lui Ion Callimaki și a Ruxandei Moruzi, măritată cu Ion Persiani, sol rusesc, pag. 243.
- CALLIMAKI** Scarlat v. v., fiul lui Alexandru Vodă și a Doamnei Ruxandei, soție Smaranda Mavrogeni, pag. 201, 236, 242-243, 260, 296, 314, 318, 319, 321, 326, 328-350, 436.
- CĂRJALIU**, pag. 445.
- CAMBANI** Granetaki, soră a lui Petre Mavroyeni și mătușă a lui Niculae Mavroyeni, pag. 157.
- CĂMPINEANU** Luxandra, soția lui Scarlat Cămpineanu, pag. 191.

- CÂMPINEANU** Scarlat, boer muntean, pag. 191, 443.
- CANANŌ** Gheorghe, al doilea soț al Mariei Callimaki, pag. 280, 296.
- CANANŌ** Ion, fiul lui Gheorghe Cananò și al Mariei Callimaki, pag. 296.
- CANANŌ** Ioniță, fiul lui Gheorghe Cananò, pag. 94
- CANANŌ** Iordachi, Medelnicer, fiul lui Gheorghe Cananò, pag. 90.
- CANANŌ** Șerban, fiul lui Gheorghe Cananò și al Mariei Callimaki, pag. 296.
- CANTACUZINO** Balașa, pag. 278.
- CANTACUZINO** Casandra, vezi Mavrocordat, pag. 14.
- CANTACUZINO** Catrina, vezi Kostaki pag. 277.
- CANTACUZINO** Catrina, sora lui Ion Vodă Mavrocordat, pag. 38.
- CANTACUZINO** Constantin-Stolnicul, fratele lui Șerban Vodă, pag. 26.
- CANTACUZINO**-Deleanu Ioniță, mare Vistier, pag. 311.
- CANTACUZINO**-Deleanu Iordachi, boer moldovean, pag. 90, 100.
- CANTACUZINO**-Deleanu Matei, fiul vistierului Ioniță, însurat cu Domnița Ralù Callimaki, pag. 313.
- CANTACUZINO**-Deleanu Maria, căsătorită întâi cu Dumitrache Ramadan, apoi cu Costachi Ghica (Sulgeoroglu), 105.
- CANTACUZINO**-Deleanu Ralița, vezi Callimaki, pag. 313.
- CANTACUZINO** Ecaterina, soția lui Niculae Moruzi, pag. 438.
- CANTACUZINO** Enachi, pag. 296.
- CANTACUZINO** Gheorghe, General al lui Ipsilanti, pag. 456.
- CANTA** Ion, Cronicar, pag. 275.
- CANTACUZINO** Ioniță, Logofăt, pag. 90, 94.
- CANTACUZINO** Maria, vezi Ghica-Sulgeoroglu, pa. 229.
- CANTACUZINO** Matei, fiul lui Ioniță și al Zoiei Cantacuzino, căsătorit cu Domnița Ralù Callimaki, pag. 101.
- CANTACUZINO** Mihai, mare Ban, pag. 229, 310, 367.
- CANTACUZINO**-Pașcanu Constantin, socrul lui Beizadea Alexandru Callimaki, pag. 349.
- CANTACUZINO** Radu, tatăl Smarandei Mavrocordat a lui Constantin Vodă, pag. 26.
- CANTACUZINO** Safta, mama lui Nicolae Balș, nevasta lui Lupu Balș, pag. 88.
- CANTACUZINO** Șerban, pag. 367.
- CANTACUZINO** Smaranda, vezi Mavrocordat, pag. 26.
- CANTACUZINO** Ștefan Vodă, Domn al Munteniei, pag. 19.
- CANTACUZINO** Zoe, soția Logofătului Ioniță Cantacuzino, pag. 101.
- CANTEMIR** Constantin v. v., pag. 236.
- CANTEMIR** Dimitrie, Domn al Moldovei, pag. 16, 284.
- CANTEMIR** Maria, Domniță, fata lui Dumitru Cantemir, v. v. pag. 203.
- CANTEMIR** Roxana, soția lui Constantin Cantemir, născută Gane, pag. 236.
- CAPODISTRIA** Ion, Ministru de externe al Rusiei, pag. 441, 456.
- CARA**-Feizè, pag. 427.
- CARACAȘ** Constantin, medic, pag. 385.
- CARACAȘ** Dumitrachi, medic, pag. 386.
- CARACAȘ** Nicolae, medic, pag. 388.
- CARADJA** Bey, general turc, pag. 353.
- CARADJA** Cocona, fiica lui Caradja Constantin, vezi Beglici, pag. 353.
- CARADJA** C. I., pag. 202.
- CARADJA** Constanța, fiica lui Gheorghe Caradja, vezi Suțu, pag. 354-358.

- CARADJA Constantin, Ban, pag. 81, 99
238, 249, 242, 261, 264, 267, 269.
- CARADJA Constantin, fiul lui Dumitru și al Zamfirei Caradja, tatăl lui Niculae Caradja Vodă, pag. 358.
- CARADJA Constantin, fiul lui Niculae Vodă Caradja, pag. 359.
- CARADJA Constantin, (mare hatman, caimacam al Craiovei), fiul al lui Gh. Caradja și frate cu Ion Vodă Caradja, pag. 376.
- CARADJA Constantin, fiul lui Ion Vodă Caradja, pag. 377.
- CARADJA Costea, fiul lui Constantin Caradja, pag. 353.
- CARADJA Costea, fiul lui Dumitru Caradja, pag. 353.
- CARADJA Costea, coborîtor din beizadea Gh. Caradja, pag. 398.
- CARADJA Dumitru, fiul lui Constantin Caradja, pag. 353.
- CARADJA Dumitrașcu, pag. 376.
- CARADJA Ecaterina, fiica lui Niculae Vodă Caradja, vezi Văcărescu, pag. 360.
- CARADJA Elena, Doamna lui Ion Vodă Caradja, născută Scanavi, pag. 100, 377-398-399.
- CARADJA Elena, fiica terzimanului Gh. Caradja, prima soție a lui Enăchiță Văcărescu, pag. 360-361, 376.
- CARADJA Elena, fiica lui Niculae Vodă, a doua soție a lui Enăchiță Văcărescu, pag. 361.
- CARADJA Eufrosina, fiica lui Niculae Vodă Caradja, vezi Ghica, pag. 380.
- CARADJA Gheorghe, fiul lui Costea Caradja, pag. 353.
- CARADJA Gheorghe, fiul lui Ion Vodă Caradja, pag. 359, 377.
- CARADJA Gheorghe, doctor și dragoman la Poartă, tatăl lui Ion Vodă, pag. 376.
- CARADJA Gheorghe, tatăl lui Scarlat Caradja, străbunic al lui Ion Vodă Caradja, pag. 376.
- CARADJA Ion, fiul lui Niculae Vodă Caradja, pag. 359, 376.
- CARADJA Ion, v. v. fiul lui Gheorghe Caradja, pag. 353, 371, 376-398, 442, 453.
- CARADJA Iordachi, nepot al lui Constantin Caradja, pag. 100.
- CARADJA Iorgu, fiul lui Ion v. v. pag. 454.
- CARADJA Lucia-Alliot, pag. 398.
- CARADJA Marcela, pag. 398.
- CARADJA Margareta, (Sculy), pag. 398.
- CARADJA Mărioara, fiica lui Niculae Vodă Caradja, vezi Manu, pag. 360, 373.
- CARADJA Nicolae Vodă, fiul lui Constantin Caradja și al Zamfirei Suțu, pag. 34, 250, 353-375, 388.
- CARADJA Raltu, fiica lui Ion Vodă Caradja, pag. 377, 453-497.
- CARADJA Ruxandra, soția lui Gheorghe Caradja, pag. 354.
- CARADJA Scarlat, bunicul lui Ion Vodă Caradja, pag. 376.
- CARADJA Scarlat, frate cu Ion v. v. pag. 297, 376, 403.
- CARADJA Smaranda, fiica lui Niculae Vodă Caradja, vezi Mavrocordat, pag. 360.
- CARADJA Smaranda, fiica lui Ion Vodă, pag. 377.
- CARADJA Sultana, soția lui Gheorghe Caradja, mama lui Ion Vodă Caradja, pag. 376.
- CARADJA Tarsița, Doamna lui Niculae Vodă Caradja, pag. 36, 358.
- CARADJA Zamfira, Domnița lui Anton Vodă Rosetti, soția lui Dumitru Caradja, pag. 353.

- CARADJA** Zamfira, fiica lui Niculae Vodă Caradja, Doamna lui Alexandru Mavrocordat Firaris, vezi Mavrocordat, pag. 34, 359.
- CARADJA** Zamfira, soția lui Constantin Caradja, pag. 358.
- CARETAȘUL** Ion, pag. 395.
- CAROL** al XII-lea Regele Suediei, pag. 16.
- CAROL I**, Regele României, pag. 370.
- CATACAZI** Gavril, ginerele lui Constantin Vodă Ipsilanti, pag. 140.
- CATARGI** Elena fiica lui Grigore III Vodă Ghica, Domniță, pag. 88, 96.
- CATARGI** Filip, vistiernic, pag. 293.
- CATARGI** Ilie, ginerele lui Grigore III Ghica hatman, pag. 88, 96.
- CATARGI** Iordachi, mare logofăt în Moldova, pag. 345.
- CAVSOCALYBITIS** Neofit, profesor de literatură la colegiul Sft. Sava, pag. 114.
- CEAURUL** Vasile, conte al Sf. Imperiu, logodnicul Mariei Racoviță, pag. 244.
- CHOISEUL-Gouffier**, ambasador francez la Poartă, pag. 36, 169, 184.
- CHEVALIER** Le, secretar, pag. 172.
- CHIRIAC** din Trebizonda, pag. 209.
- CIUKI** Pulcheria, vezi Mavrocordat, pag. 15.
- CLÉMARON**, francez, fost iacobin, dascălul copiilor lui Alexandru Moruzi v. v., pag. 255.
- COBLENZ**, vice-cancelar al Austriei, pag. 129.
- COBURG** de, prinț, pag. 136, 197-198, 369, 412.
- CONDO** Adela, prima soție a lui Costachi, fiul lui Ion Vodă Caradja, pag. 398.
- CONDILI**, cumnat cu Niculae Vodă Mavroyeni, pag. 194.
- CORNEȘCU**, boer muntean, pag. 212.
- COSTACHI**, cămăraș al lui Gr. Ghica al III-lea (vezi Sulgearoglu), pag. 90.
- COSTANDACHE**, primul soț al Domniței Maria Racoviță, pag. 244.
- COSTESCU** Pană, boier muntean, pag. 443.
- COSTIN** Ileana, vezi Cuza, pag. 238.
- COSTIN** Miron, cronicar, pag. 130, 417.
- COZADINI**, ginerele lui Dumitru Scavani, pag. 160.
- COZADINI** Sultana, mama lui Alex. I. Cuza, vezi Cuza, pag. 160, 238.
- CRÂM** Gherai, han tătarăsc, pag. 292.
- CRAVEN** Elisabetha, Lady, fiica contelui Berkley, pag. 161, 182-186.
- CRAVEN** Lord, soțul Ladyei Elisabeta Craven, pag. 183.
- CREȚULESCU** Safta, vezi Văcărescu, pag. 140.
- CREȚULESCU**, boer muntean, pag. 193.
- CREȚULESCU** Manolachi, boer muntean, pag. 114.
- CRISTARI** Mihai, medic, pag. 446.
- CUCIUC** Husein, Căpitan-Pașă al flotei Otomane, pag. 209, 210, 211, 212, 213, 214, 215.
- CUMA** M. C., istoric grec, pag. 198.
- CUTUSSOFF**, ambasador rus, pag. 250.
- CUZA** I. Alexandru, Vodă, pag. 160, 238, 459.
- CUZA** Ileana, soția lui Miron, născută Costin, pag. 238.
- CUZA** Ion, biv vel spătar, moldovean, fiul lui Miron, mare postelnic, și al Ilenii Costin, tatăl lui Niculae, pag. 235, 236, 238.
- CUZA** Ion, căminar, fiul lui Niculae, însurat cu Sultana Cozadini, tatăl lui Alexandru I. v. v., pag. 238.
- CUZA** Ioniță, pag. 293.
- CUZA** Miron, mare postelnic, însurat cu Ileana Costin, pag. 238.

CUZA Niculae, fiul spătarului Ion
Cuza, pag. 238.

CUZA Sultana, soția lui Ion Cuza că-
minar, născută Cozadini, mama lui
Alexandru Ion v. v., pag. 238.

CYMINITIS Sevastos, profesor la cole-
giul Sf. Sava, pag. 113.

D

DAMARIS Ioniță, pag. 450.

DARVARI Constantin, medic, pag. 386.

CHIARO Del, scriitor, pag. 21.

DEMOSTENE, pag. 131.

DEPALTE, medic, pag. 446.

DEPASTA Petre, pag. 32.

DESALLEURS, ambasadorul Franței
la Constantinopol, pag. 46.

DETTIN, maior în armata nemțească,
pag. 21.

DIAMANDI Rizo Casandra, fiica lui
Constantin Ipsilanti, pag. 110.

DILLY, actriță vieneză, pag. 397.

DIMACHI Balașa, soția lui Manolache
Dimachi, născută Rosetti-Rosno-
vanu, pag. 246.

DIMACHI Ileana (vezi Ruset), pag. 244.

DIMACHI Manolache, fratele Ilenei
Ruset, vel jîtnicer, însurat cu Balașa
Rosetti-Rosnovanu, pag. 245, 246.

DIONISIE Ecclesiarhul, cronicar mun-
tean, pag. 212, 216.

DJEVDET Ahmed, istoric turc, pag. 198.

DOLLOND, astronom, pag. 308.

DONICI Constantin, pag. 296.

DOSOFTEI, Mitropolit al Țării Româ-
nești, pag. 211.

DRAÇO Diamantachi, tatăl lui Con-
stantin Suțu, pag. 402-403.

DRĂGHICI Manolachi, cronicar mol-
dovean, pag. 220, 248, 428, 454.

DRIESCH von der, Gerhard Cornelius,
secretarul ambasadorului german la
Poartă von Virmond, pag. 354.

DUCA Anastasia, Doamnă, soția lui
Gheorghe Duca v. v., pag. 186,
286.

DUCA Elena, Domniță, măritată cu
Const Balș, pag. 88.

Duca Safta, vezi Hrisoscoleu, pag. 277.

DUDESCU Constantin, biv vel vornic,
pag. 66, 453.

DUDESCU Maria, fiica lui Niculae Du-
descu, pag. 185.

DUDESCU NICOLAE, mare ban mun-
tean, 114, 185, 250, 252-253, 362.

DUDESCU Safta, fiica lui Dudescu,
vezi Suțu, pag. 412.

DUPRÉ LOUIS, pictor francez, pag.
454.

DUZOGLU, vezi Tuzoglu.

E

EURIPIDE, scriitor grec, pag. 397.

EUPRAGHIOTI Elena (vezi Ghica).

ELIADIS Manase, director al colegiului
Sf. Sava, pag. 114.

EICHHOLZ, general austriac, pag. 123.

ECATERINA II Împărăteasa Rusiei,
pag. 81, 85, 109, 439.

F

FREDERIC cel Mare. Regele Prusiei,
pag. 84-85, 184.

FOTINŌ, cronicar muntean, pag. 115.

FOTACHI, medicul curții lui Grigore
Ghica al III-lea, pag. 95.

FILITTIS Dosoftei, Mitropolit în Mun-
tenia, pag. 388, 394.

FILITTIS Constantin, medic, pag. 385.

FILIPESCU Vulpe, boer, pag. 443.

FILIPESCU Pană, mare ban muntean,
pag. 114, 193.

FILIPESCU Nicolae, fiul marelui ban
Pană Filipescu, pag. 193.

FILIPESCU Mihăiță, boer, pag. 443.

- FILIPESCU C.** Grigore, vornic, soțul Tarsiței Mano, pag. 373, 443.
- FILIPESCU Constantin**, fiul marelui ban Pană Filipescu, pag. 193, 380.
- FILIPESCU Constantin**, medic, pag. 385.
- FILIPESCU Alecu**, pag. 751.
- FILARET**, Episcop al Râmnicului, pag. 125.
- FETALA Sevasta**, vezi Callimaki, pag. 243.
- FETALA**, Grec din Odesa, însurat cu Sevastia Callimaki, pag. 243.
- FÉRTÉ-Meun La**, contesă, pag. 150.
- FERRIERI DI** colonel, ambasadorul Cătrinei II-a, pag. 8.
- FĂLCOIANU**, boier muntean, pag. 193.
- FARMACHI**, căpitan grec, pag. 445, 447.
- G**
- GANE Ioniță**, ban, fiul lui Miron, pag. 299.
- GANE Miron**, pitar, frate cu Vasile Diacul, pag. 299.
- GANE Roxana**, vezi Cantemir, pag. 236.
- GANE Ștefan**, vel comis, fiul lui Vasile Diac, pag. 299, 300.
- GANE Vasile**, diac de Divan, pag. 299-300.
- GAFFRON Von**, ambasadorul Prusiei, pag. 222.
- GĂRDĂREANU**, boer, pag. 449.
- GAUDIN Emil**, pag. 194.
- GAVRIL**, ușier al lui Grig. Ghica al III-lea, pag. 93.
- GELEBONI Hogea**, armean, pe lângă oștile turcești, pag. 263.
- GELLHORN**, abate, pag. 133.
- GENTZ von**, secretar al lui Metternich, pag. 382.
- GHEORGACHI**, logofăt, pag. 309.
- GHERAKI Sevastia**, vezi Moruzi, pag. 401.
- GHERGHEL Ștefanachi**, căminar, pag. 459.
- GHERGHI**, actor vienez, pag. 396, 448.
- GHEUCA Ioniță**, pag. 226.
- GHICA Aglae**, Domniță, vezi Rosetti, pag. 244.
- GHICA Alecu**, fiul lui Grigore Ghica al II-lea și al Doamnei Zoița, pag. 58.
- GHICA Alecu**, fiu al lui Grigore Ghica al III-lea, pag. 105.
- GHICA Alexandru Voevod**, pag. 185, 207, 317, 365, 446, 459.
- GHICA Alexandru**, dragoman, tatăl lui Grigore III Vodă, pag. 75, 227, 228, 279.
- GHICA Costachi (vezi Sulgearaglu)**, Hatman în Moldova, pag. 77, 341.
- GHICA Costachi**, fiul marelui ban Dumitrachi, pag. 446.
- GHICA DĂRMĂNESCU**, mare paharnic, pag. 90.
- GHICA Dumitru**, fiul al lui Grigore Ghica, pag. 105, 230.
- GHICA Dumitru**, mare ban, fratele lui Grigore III Vodă, tatăl lui Grigore IV Vodă și al lui Alexandru Vodă, pag. 75, 105, 114, 364, 446.
- GHICA Ecaterina**, fiica marelui dragoman, măritată Sulgearaglu, din care se trag toți Ghiculeștii din Moldova, pag. 227.
- GHICA Ecaterina**, născută Rizu, Doamna lui Grigore III Vodă, pag. 76.
- GHICA Ecaterina**, Doamna lui Scarlat Ghica, pag. 68.
- GHICA Elena**, Domnița lui Scarlat Ghică, pag. 69.
- GHICA Elena**, născută Eupraghioti, mama lui Grigore III Vodă, pag. 75, 227, 228.
- GHICĂ Eufrosina**, soția lui Dumitrachi Ghica, pag. 360.

- GHICA Eufrosina, Doamna lui Scarlat Vodă, nepoată de soră lui Ciuchi pag. 318.
- GHICA Gheorghe Voevod, pag. 75, 207.
- GHICA Grigore I Voevod, pag. 75, 207, 276.
- GHICA Grigore II Voevod, pag. 75, 207, 276, 368, 369, 394.
- GHICA Grigore III Vodă, fiul dragomanului Alexandru și a Elenei Eupraghioti, insurat cu Ecaterina Rizu, pag. 74-106, 209, 228, 229, 235, 240, 244, 278, 290.
- GHICA Grigore IV, Vodă, pag. 213, 394, 368, 369, 446.
- GHICA Grigore beizadea, fiul lui Alexandru Vodă, pag. 317.
- GHICA Iacob, fiu al lui Grigore Ghica, pag. 105.
- GHICA Ion, bei de Samos, pag. 155, 185, 191-192, 382.
- GHICA Iordachi (vezi Sulgearaglu), pag. 77.
- GHICA Luxandra, Doamna, a treia soa a lui Scarlat Vodă Ghica pag. 69.
- GHICA Maria, soția lui Alexandru Vodă mama Doamnei Roxana Hangerli, pag. 209.
- GHICA Maria, născută Hangerli, nevasta lui Grigore IV Ghica, pag. 219.
- GHICA Maria, născută Sturza, Doamna lui Grigore I Voevod, pag. 75.
- GHICA Maria, soția dintâiu a lui Alexandru Scarlat Ghica, pag. 73.
- GHICA Matei Vodă, fiul lui Grigore Ghica Vodă II, pag. 64.
- GHICA Matei tatăl lui Grigore II Vodă, pag. 75.
- GHICA Matei, beizadea, pag. 283.
- GHICA Mihai, fiul lui Dumitrachi Ghica, pag. 365, 426.
- GHICA Nicolae, fiul lui Scarlat Ghica, ginerele Domniței Nastasica Moruzi, pag. 365.
- GHICA Ralița, pag. 239.
- GHICA Ruxandra, născută Mavrocordat, mama lui Grigore II Ghica, pag. 75.
- GHICA Ruxanda, Doamna lui Scarlat Vodă, pag. 317.
- GHICA Ruxanda (vezi Hangerli), pag. 317.
- GHICA Ruxandra (vezi Callimaki), pag. 425.
- GHICA Scarlat, fiul lui Grigore Ghica Vodă, pag. 59, 105.
- GHICA Scarlat Vodă al Moldovei, pag. 54, 207, 290, 298, 317.
- GHICA Scarlat, mare ban muntean, soțul Mariei Dudescu, pag. 185, 193, 394.
- GHICA Scarlat Alexandru, fiul lui Scarlat Ghica, pag. 69.
- GHICA Scarlat, fiul lui Dumitrachi Ghica, pag. 385.
- GHICA Smaranda, Doamna lui Alexandru Ghica, a doua soție, pag. 73.
- GHICA Surgearoglu Anastasia, născută Kostaki, soția lui Iordachi Ghica-Surgearoglu, pag. 229.
- GHICA Sulgearoglu, Iordachi fiul Ecaterinei Ghica și a lui Dumitru Sulgearoglu, pag. 229, 230.
- GHICA Sulgearoglu Costachi, fiul Ecaterinei Ghica și al lui Dumitru, Sulgearoglu, pag. 229, 230.
- GHICA Sulgearoglu Maria, născută Cantacuzino, soția lui Costachi Ghica Sulgearoglu.
- GHICA Zoița, Doamna lui Grigore II Ghica Vodă, a doua fiică a lui Mihail Mano, pag. 54.
- GHIORGHIADIS Ecaterina, vezi Ghica, pag. 227.
- GHEORGHIADIS Dumitru, ginerile dragomanului Alexandru Ghica și cumnat cu Grigore Vodă Ghica III, zis și Sulgearoglu, și Ghica, pag. 227.

- GIANI** Antioh, fratele lui Manolache, V. V. pag. 221.
GIANI Eufrosina, soția popei Ion Giani, pag. 220.
GIANI Ion, popă în Fanar, tatăl lui Manole Vodă, însurat cu Eufrosina Rosetti, pag. 220.
GIANI Iordachi, fratele lui Manolache v. v., pag. 221.
GIANI Lascarachi, fratele lui Manolache, v. v., pag. 221.
GIANI Manolache, fratele lui Manolache, v. v., pag. 221-222-223.
GIANI Rosetti Manolache, v. v. vezi Rosetti, pag. 220.
GIANI Smaranda, fiica, sora lui Manolache, v. v., pag. 221.
GIVALĂ Nicolae, medic, pag. 385.
GLOGOVEANU, boer, pag. 444.
GOLESCU Iordachi, vornic, soțul Eufrosinei Mano, pag. 373.
GOLESCU Radu, mare vornic, pag. 212.
GOLESCU Radu, vel ban, pag. 383, 386.
GORDON DE, ducesă, pag. 161, 184.
GRĂDIȘTEANU Scarlat, boer muntean,
GRAFFOR von, ambasador prusiac la Poartă, pag. 105.
GRAND-PRÉ de, Ana, vezi Mano, pag. 151.
GRAHINSKY, colonel polon, pag. 142.
GRECEANU, vornic, pag. 193.
GRIGORIE, Mitropolitul Ungro-Vlahiei, pag. 125.
GULIANŌ Maria, vezi Mavrocordat, pag. 32.
GULIANO Zamfira, vezi Mavrocordat, pag. 22.
GULIANO, paharnic, pag. 193.
- H**
- HANGERLI** Alexandru, Domnul Moldovei 1807, pag. 213, 220, 313.
HANGERLI Elena, fiica lui Constantin, v. v., pag. 213, 218.
HANGERLI Constantin Vodă, Domn al Munteniei 1797-1799, însurat cu Doamna Roxana Ghica, pag. 73, 139, 207, 223, 390.
HANGERLI Maria, fiica lui Constantin Vodă, Doamna lui Grigore Ghica al IV-lea, pag. 213, 218.
HANGERLI Mihai, fiul lui Constantin v. v., pag. 213.
HANGERLI Niculae, fiul lui Constantin, v. v., pag. 213, 218.
HANGERLI Roxana, Doamnă, soția lui Constantin Vodă, fiica lui Alexandru Ghica Vodă, pag. 73, 207, 223.
HANGERLI Savu, fiul lui Chiriac din Trepizona, pag. 209.
HANGERLI Smaranda, Doamnă, soția lui Alexandru Hangerli, născută Callimaki, pag. 220.
HANGERLI Smaranda, vezi Callimaki, pag. 313.
HAFIZ Effendi, secretar al pașei Ahmed, pag. 103.
HAGI Mustafa, capugiu turc, pag. 66.
HALAT-Effendi, mare vizir, pag. 376.
HAMMER, baroneasă ungară, nevasta vestitului istoric al Impăriei otomane, pag. 448.
HASSAN-Gazi-Djezaerli, comandantul flotei otomane, mare vizir, pag. 157.
HASSAN Pașa, pag. 410.
HAUTERIVE, conte, atașat de ambasadă în Constantinopol, secretar particular al lui Alexandru Mavrocordat Firaris, pag. 28, 36, 40.
HERESCU, negustor din București, pag. 369.
HOPE Tomas, scriitor olandez, pag. 161, 185, 187, 189, etc.
HORTOLAN, negustor francez, pag. 194, 440.

HRISOSCOLEU Aristarch, vărul Doamnei Ralița Callimaki, vel spătar, vel vistier, însurat cu Balașa Cantacuzino, pag. 278.

HRISOSCOLEU Balașa, soția lui Aristarch, născută Cantacuzino, pag. 278.

HRISOSCOLEU Casandra, fiica lui Alexandru Vodă Iliăș, pag. 277.

HRISOSCOLEU Constantin, fiul marelui logofăt și al Casandrei, pag. 277.

HRISOSCOLEU Dumitru, tatăl Doamnei Ralița Callimaki, vel postelnic în Moldova, însurat cu Zoița, pag. 277.

HRISOSCOLEU Ecaterina, soția lui Iordachi Hrisoscoleu, pag. 403.

HRISOSCOLEU Ienache, vel paharnic în Muntenia, pag. 277.

HRISOSCOLEU Ienache, fiul lui Iordache Hrisoscoleu, Caimacan al Craiovei, vărul Doamnei Ralița Callimaki, pag. 277.

HRISOSCOLEU Iordachi, fiul lui Constantin, vel ușier în Moldova, însurat cu Domnița Safta, fiica lui Duca Vodă, pag. 277, 403.

HRISOSCOLEU, Logofăt al Patriarhiei din Fanar, cel dintâi cunoscut din această familie, pag. 277.

HRISOSCOLEU Mihai, fiul lui Constantin Hrisoscoleu, pag. 277.

HRISOSCOLEU Safta, soția lui Iordache Hrisoscoleu, fiica lui Duca v. v., pag. 277.

HRISOSCOLEU Sultana, soția lui Alex. Mavrocordat, mama lui Nicolae Mavrocordat, domnul Moldovei, pag. 14, 277.

HRISOSCOLEU Zoița, soția lui Dumitru Hrisoscoleu, mama Doamnei Ralița Callimaki, pag. 277.

HRISTACHI Pitaru, pag. 193.

HÜBSCH, pag. 48.

HURMUZACHI, paharnic în Muntenia, pag. 127.

I

IACOB, Mitropolit al Moldovei, pag. 211, 292, 298, 426.

IAMANDI, ginerele lui Grigore Ghica Vodă, pag. 55.

IAMANDI Mărioara, fiica lui Grigore Ghica Vodă și a Doamnei Zoe, pag. 61.

IANCULEO Lucachi, pag. 100.

ILARION, Episcop de Argeș, pag. 443-444.

ILIAȘ Casandra, vezi Hrisoscoleu, pag. 277.

IONIȚĂ Căminarul, nepot al lui Alex. Vodă Ipsilanti, pag. 123.

IORDACHI, căpitan, pag. 445, 446, 447.

IOSIF II, Impăratul Austriei, pag. 106, 198.

IPSILANTI Ion, hatman, fiul lui Constantin Ipsilanti, pag. 110.

IPSILANTI Alexandru, Domn al Munteniei, fiul lui Ion Ipsilanti și al Smarandei, pag. 109, 140, 149, 172, 210, 241, 278, 297, 359, 367, 370, 408, 441, 442, 456, 458.

IPSILANTI Catrina, Doamnă, pag. 367.

IPSILANTI Chariclea, vezi Schillingfurst, vezi Scanavi, pag. 149.

IPSILANTI Constantin, fiul lui Chiriac din Trepizona, pag. 209.

IPSILANTI-Comnen, cronicar, pag. 64.

IPSILANTI Constantin, logofăt, pag. 45.

IPSILANTI Constantin v. v. fiul lui Alexandru Vodă Ipsilanti și al Ecaterinei Moruzi, pag. 116, 132, 140, 151, 242, 247, 259, 260, 265, 318, 322, 331, 370, 394, 428, 441.

IPSILANTI Constantin, mare postelnic, tatăl Doamnei Teodora Racoviță și bunic al lui Scarlat Ghica și al lui Alex. Vodă Ipsilanti, pag. 55.

IPSILANTI Dumitru, fiul lui Constantin Vodă Ipsilanti, pag. 149.

- IPSILANTI Ecaterina Doamnă**, soția lui Alexandru Ipsilanti și sora lui Constantin Vodă Moruzi, pag. 110, 140, 241, 242, 247.
IPSILANTI Ecaterina, fiica lui Constantin Ipsilanti și a Raliței Callimaki, vezi Catargi, pag. 140.
IPSILANTI Elena, fiica lui Constantin Ipsilanti, vezi Negri, pag. 149, 318.
IPSILANTI Elena, vezi Sina, pag. 149.
IPSILANTI Emanoil, fiul lui Grigore Ipsilanti și al Elenei Sina, pag. 149.
IPSILANTI Enache, agă, fiul lui Constantin Ipsilanti și frate al Teodorei Racoviță, pag. 55.
IPSILANTI Gheorghe, fiul lui Constantin Vodă Ipsilanti, pag. 149.
IPSILANTI Grigore, fiul lui Constantin Vodă Ipsilanti, pag. 149.
IPSILANTI Grigore, fiul lui Grigore Ipsilanti, nepot al lui Constantin Vodă, pag. 149.
IPSILANTI Ifigenia, vezi Pappenheim, pag. 149.
IPSILANTI Manolachi, fiul lui Ion Ipsilanti, frate al lui Alex. Ipsilanti, pag. 110.
IPSILANTI Maria, fiica lui Constantin Vodă Ipsilanti, vezi Schina, pag. 149.
IPSILANTI Ralu, Domnița lui Alex. Vodă Ipsilanti, pag. 116.
IPSILANTI Ralița, soția lui Constantin Ipsilanti, pag. 139.
IPSILANTI Safta, a doua soție a lui Constantin Vodă Ipsilanti, fiică a lui C. Văcărescu și a Saftei Crețulescu, pag. 140, 151, 258.
IPSILANTI Smaranda, soția lui Ion Ipsilanti, mama lui Alex. Ipsilanti, pag. 110.
IPSILANTI Smaranda, fiica lui Ion Ipsilanti, pag. 110.
IPSILANTI Smaranda, soția lui Gh. Moruzi, pag. 69.
IPSILANTI Theodor, fiul lui Grigore Gr. Ipsilanti și al Elenei Sina, pag. 149.
IPSILANTI Theodora, vezi Racoviță, pag. 45.
ISMET-Bey-Effendi, pag. 264.
ISTRATI, paharnic, pag. 459.
IUSUF, pașă, pag. 171, 198.

K

- KAMENSKI**, general rus, pag. 333.
KARAGHEORGHE, Domnitorul Sârbilor, pag. 440.
KAUFFMANN, pictor german, pag. 365.
KAUNITZ, cancelarul Austriei, pag. 76, 84, 86, 87, 88, 106, 125, 252.
KIANI, portar al Beilicului din Iași, pag. 103.
KISELEFF, general conte, pag. 84, 450.
KOGĂLNICEANU Constantin, medelnicer, pag. 292.
KOGĂLNICEANU Enache, cronicar, pag. 28, 236, 253, 293, 298, 302, 405.
KOSTAKI Anastasia, soția lui Iorgachi Ghica (Sulgearoglu), pag. 105, 229.
KOSTAKI Catrina, soția vornicului Vasile Kostaki, născută Cantacuzino, pag. 277.
KOSTAKI Iordaki, boer moldovean, pag. 57.
KOSTAKI Manoli, boer moldovean, pag. 293, 296.
KOSTAKI Scarlat, boer moldovean, pag. 293.
KOSTAKI Toderașcu, hatman, pag. 277.
KOSTAKI Vasile, mare vornic, tatăl lui Todirașcu Kostaki, pag. 277, 293.

KOSTAKI Veniamin, Mitropolitul Moldovei, pag. 336, 344-345.
 KUȘNICOFF, general, guvernator rus, pag. 148.

L

LAGARDE Conte, pag. 151, 249, 395.
 LANGERON Conte, francez emigrat, pag. 333.
 LAROCHE, dascăl francez, pag. 184, 186, 398, 309.
 LASCAROFF, consul rus, pag. 34, 239.
 LASSANE, secretar al lui Ipsilanti, pag. 458.
 LATANZI, pag. 8.
 LECCA Filipache, pag. 246.
 LEPATI Maria, soția lui Alex. Suțu, pag. 412.
 LIGNE de, Charles, general, prinț, pag. 41, 356.
 LINCHOULT Maurice, negustor în Marsilia, tatăl secretarului lui Constantin Moruzi, pag. 46.
 LINCHOULT, profesor de limba franceză al copiilor lui Al. Ipsilanti, pag. 116.
 LINCHOULT, secretarul lui Constantin Vodă Racoviță, pag. 46, 229.
 LUDOVIC al XVI-lea, Regele Franței, pag. 116.
 LUDOVIC-Filip, Regele Franței, pag. 373.
 LUPU Dionisie, Mitropolit al Țării Românești, pag. 443.

M

MAHOMED al II-lea, sultan, pag. 67, 353, 454.
 MAINTENON de Doamna, pag. 432.
 MAMONA Smaranda, mama lui Alex. Ipsilanti, vezi Ipsilanti, pag. 110.

MANO Alexandru, soțul Domniței Ruxandra Mavroyeni, pag. 203.
 MANO Alex., pag. 412.
 MANO Alexandro, ginerele lui Alex. Vodă Ipsilanti, vel ban, apoi mare logofăt al Patriarhiei, pag. 117.
 MANO Ana, soția lui Dumitru Mano, fiul Domniței Ralù, pag. 151.
 MANO Constantin, fiul lui Dumitrachi Mano, pag. 373.
 MANO Constantin, fiul lui Alex. Mano și al Domniței Ralù, pag. 151.
 MANO Dumitru, fiul lui Alex. Mano și al Domniței Ralù, pag. 151.
 MANO Dumitru, văr cu Alexandru Moruzi v. v., pag. 265.
 MANO Dumitru, soțul Marioarei Caradja, fiul lui Niculae Manu și al Eufrosinei Sulgearoglu, pag. 360, 373.
 MANO Ecaterina, fiica lui Alexandru Mano și a Domniței Ralù, vezi Negri, pag. 151.
 MANO Eufrosina, fiica lui Dumitrachi Mano, pag. 373.
 MANO Gheorghe, fiul lui Alex. Mano și al Domniței Ralù, pag. 151.
 MANO Ion, fiul lui Alex. Mano și a 1 Domniței Ralù, pag. 151.
 MANO Manoil, hatman, soțul Domniței Sultana Mavroyeni, pag. 203.
 MANO Manoil, bunicul Zoitei Mano, pag. 54.
 MANO Mihail, socrul lui Ion Mavrocordat Vodă, pag. 32.
 MANO Mihalachi, vornic, pag. 147.
 MANO Mihail, mare scherofilax la Patriarhia din Constantinopol, pag. 54.
 MANO Nicolae, medic în Constantinopol, pag. 99.
 MANO Niculae, fiul lui Dumitrachi Mano și al Marioarei Caradja, pag. 373, 360.
 MANO Ralù, soția lui Alexandru Mano, pag. 117, 412.

- MANO Ruxandra, soția lui Alexandru Mano, pag. 203.
- MANO Savel, fiul lui Manoil Mano și al Domniței Sultana Mavroyeni, pag. 203.
- MANO Smaranda, soția lui Mihai Mano, vezi Scanavi, pag. 160.
- MANO M. Smaranda, sora Saftei Ipsilanti, pag. 140.
- MANO Sultana, vezi Mavrocordat, pag. 32, 54.
- MANO Tarsița, fii ca lui Dumitrachi Mano, măritată cu Grigore Filipescu, pag. 151, 373.
- MANUK-Bey, pag. 393.
- MARCELLUS, conte, pag. 438.
- MARIA-Tereza, Impărăteasa Austriei, pag. 85-86, 88, 131.
- MARCU Cipriotul, profesor la colegiul Sft. Sava, pag. 113.
- MARTINOT, francez, dascălul lui Scarlat Vodă, pag. 330.
- MAVROCORDAT (Exaporitul) Alexandru, pag. 14, 53, 357.
- MAVROCORDAT Alexandru v. v., Domn al Moldovei (Firaris), pag. 239.
- MAVROCORDAT Alexandru, (Delibey) v. v. 1782-1785, pag. 34-42, 254, 289, 305.
- MAVROCORDAT Alexandru, tatăl Doamnei Elena Callimaki, pag. 304, 309, 310.
- MAVROCORDAT Alexandru, fiul lui Ion Vodă Mavrocordat, însurat cu Zamfira Caradja, pag. 34, 359.
- MAVROCORDAT Alexandru, fiul lui Gheorghe, însurat cu Smaranda Moruzi, pag. 254, 265.
- MAVROCORDAT Alexandru, drago-man, fiu al lui Nicolae Vodă și al Doamnei Smaranda, pag. 24, 42.
- MAVROCORDAT Alecu, agă în Moldova, pag. 343.
- MAVROCORDAT Catrina, Doamna lui Constantin Mavrocordat, născută Rossetti, pag. 26-33.
- MAVROCORDAT Casandra, Doamna lui Niculae Mavrocordat, pag. 14.
- MAVROCORDAT Catrina, Domnița lui Alexandru Firaris, pag. 41.
- MAVROCORDAT Constantin v. v., pag. 19, 26-33, 227, 289, 211, 290, 301, 304, 368.
- MAVROCORDAT Dumitru, fiul lui Constantin Mavrocordat, frate cu Delibey, pag. 42.
- MAVROCORDAT Elena, vezi Rosetti, pag. 221.
- MAVROCORDAT Elena, vezi Callimaki, pag. 304-313.
- MAVROCORDAT Gheorghe, frate cu Doamna Ileana Grigore Callimaki, pag. 254.
- MAVROCORDAT Ileana, Doamnă, fata lui Beizadea Alexandru măritată cu Grigore Callimaki, v. v., pag. 301.
- MAVROCORDAT Ileana, soția lui Scarlat Mavrocordat, fica lui Constantin Brâncoveanu, pag. 16.
- MAVROCORDAT Ion Vodă, fiu al lui Alexandru Mavrocordat, frate al lui Nicolae Vodă, pag. 14, 22.
- MAVROCORDAT Ion Vodă, fiu al lui Nicolae Vodă, din a doua căsătorie, însurat cu Maria Guliano, pag. 14, 32, 33, 276, 304.
- MAVROCORDAT Maria, Doamna lui Ioan Mavrocordat Vodă, născută Guliano, pag. 32.
- MAVROCORDAT Maria, Doamna lui Alexandru Delibey, născută Callimaki, pag. 34-42, 240, 281, 285, 289.
- MAVROCORDAT Maria, Domniță, fiică din a doua căsătorie al lui Nicolae Vodă, pag. 17.

- MAVROCORDAT Maria, soția lui Beizadea Ion, născută Rosetti, fiica lui Constantin Rosetti, pag. 221.
- MAVROCORDAT Nicolae v. v., pag. 11-24, 79, 275, 276, 290, 301, 303, 310, 368, 416.
- MAVROCORDAT Nicolae, soțul Domniței Smaranda a lui Niculae Caradja, pag. 360.
- MAVROCORDAT Pulcheria, a doua soție a lui Nicolae Vodă Mavrocordat, pag. 15.
- MAVROCORDAT Raluca, vezi Moruzi, pag. 254.
- MAVROCORDAT Delibey Ralù, Domnița lui Alex. Delibey, pag. 35-42.
- MAVROCORDAT Ruxandra, mama lui Alexandru Mavrocordat Exaporutul, bunica lui Niculae Vodă, pag. 14, 352.
- MAVROCORDAT Ruxandra, fiica lui Alexandru Exaporetul mama lui Grigore Ghica, v. v. pag. 14, 53, 227-228.
- MAVROCORDAT Ruxandra, fiica lui Nicolae Vodă, pag. 15.
- MAVROCORDAT Scarlat, fratele lui Nicolae Vodă, pag. 15-16.
- MAVROCORDAT Smaranda, vezi Moruzi, pag. 254.
- MAVROCORDAT Smaranda, Doamna a treia soție a lui Nicolae Vodă, pag. 23-24.
- MAVROCORDAT Smaranda, Doamna lui Constantin Mavrocordat Vodă, pag. 26-32.
- MAVROCORDAT Ștefan, pag. 24.
- MAVROCORDAT I. Sultana, vezi Caradja, pag. 376.
- MAVROCORDAT Sultana, vezi Moruzi, pag. 110, 242.
- MAVROCORDAT SULTANA, a doua soție a lui Ion Vodă, născută Mano, pag. 32.
- MAVROCORDAT Sultana, vezi Hrisoscoleanu, pag. 277.
- MAVROCORDAT Sultana, fiica a lui Nicolae Vodă și a Doamnei Smaranda a 3-a soție, pag. 24.
- MAVROCORDAT Tarsița, soția lui Alex. Suțu, pag. 405.
- MAVROCORDAT Toma, al 4-lea fiu al lui Nicolae Vodă din a doua căsătorie, pag. 19.
- MAVROCORDAT Zamfira, soția lui Ion Mavrocordat, fratele lui Nicolae Vodă, pag. 22.
- MAVROCORDAT Zamfira, Doamna lui Alexandru Vodă Firaris, născută Caradja, pag. 34-35.
- MAVROYENI Costachi, fiul lui Niculai Vodă, pag. 202.
- MAVROYENI Dumitru, fiu al lui Petre Mavroyeni, pag. 157.
- MAVROYENI Dumitru, bunicul lui Nicolae Vodă Mavroyeni, pag. 150.
- MAVROYENI Elena, fiica lui Niculae Vodă, pag. 201.
- MAVROYENI Eufrosina, fiica lui Niculae Vodă, vezi Negri, pag. 201.
- MAVROYENI Ion, văr al Doamnei Smaranda Callimaki, pag. 332.
- MAVROYENI Irina, fiica lui Petre Mavroyeni, pag. 157.
- MAVROYENI Iusofache, fiul lui Niculae Vodă Mavroyeni, pag. 200.
- MAVROYENI Kira, mama lui Nicolae Vodă Mavroyeni, pag. 156.
- MAVROYENI Marioara, Doamna lui Nicolae Vodă Mavroyeni, născută Scanavi, pag. 160, 204, 289, 305, 229, 377.
- MAVROYENI Marusaki, bunica lui Nicolae Vodă Mavroyeni, pag. 156.
- MAVROYENI Nicolae, frate cu Petre Mavroyeni și unchi al lui Nicolae Vodă Mavroyeni, pag. 157.

- MAVROYENI** Niculae, Mare drago-man al flotei otomane, pag. 209.
- MAVROYENI** Niculae, v. v., domnul Munteniei, pag. 141, 155, 204, 240, 287, 369, 403, 410, 440.
- MAVROYENI** Petrachi, beizadea, fiul lui Nicolae Vodă, pag. 188, 202, 329.
- MAVROYENI** Petre, tatăl lui Nicolae Vodă, pag. 156.
- MAVROYENI** Ralû, fiica lui Niculae Vodă, vezi Suțu, pag. 203.
- MAVROYENI** Ruxandra, fiica lui Niculae Vodă, vezi Mano, pag. 203.
- MAVROYENI** Smaranda, vezi Callimaki, pag. 167, 201, 328, 350.
- MAVROYENI** Ștefan, frate cu Petre Mavroyeni și unchi al lui Nicolae Vodă, pag. 156, 161.
- MAVROYENI** Ștefan, Logofăt, pag. 267.
- MAVROYENI** Ștefan, pag. 403.
- MAVROYENI** Sultana, fiica lui Niculai, Vodă, vezi Mano, pag. 203.
- MAZARET**, chirurg, pag. 133.
- MAXIMILIAN**, arhiduce al Austriei, pag. 129.
- MEITANI** George, baron, bancher, ginerele lui Alex. Suțu, v. v., pag. 450, 452.
- MESCHITZ**, medic, pag. 385.
- METTERNICH** cancelarul Austriei, pag. 382.
- METZBURG** von, baron, consul austriac în București, pag. 136, 187.
- MÉYNARD** Louis Etienne, șef lucrător al lui Al. Ipsilanti, pag. 116.
- MIHĂESCU** Ecaterina, soția lui Constantin, fiul lui Mihai Vodă Suțu, pag. 458.
- MIKES**, scriitor ungar, pag. 28.
- MNISZECH** J., conte polon, șambelan și mareșal al Poloniei, pag. 53.
- MOVILĂ** Elisabeta Doamna, pag. 57.
- MOROSINI** Francisco, cuceritorul Eubeiei, pag. 157.
- MORUZI** Alex., v. v., pag. 35, 144, 150, 201, 240, 242, 244, 270, 369, 370, 367, 331, 401, 428.
- MORUZI** Anastasia, fiica lui Constantin Moruzi, v. v., măritată cu Arghiropol, pag. 240.
- MORUZI** Catrina, Domniță, fiica lui Constantin Moruzi măritată cu Postelnicul Sandurache Sturdza, pag. 239.
- MORUZI** Constantin, soțul Domniței Ralu, fiica lui Alex. Delibey, pag. 35.
- MORUZI** Constantin, v. v., în Moldova 1777-1782, pag. 97, 101, 110, 229, 243, 246, 247, 254, 263, 264, 267.
- MORUZI** Dumitru C., pag. 229, 239.
- MORUZI** Dumitrașcu, fiul lui Constantin Moruzi, v. v., pag. 229, 239, 240, 242, 267, 270.
- MORUZI** Dumitru, prefect al Capitalei, zis Kneazul, pag. 35, 401, 403.
- MORUZI** Dimitrie, mare postelnic, pag. 110.
- MORUZI** D. C., scriitor, pag. 229, 339, 401.
- MORUZI** Dumitru, beizadea, pag. 201.
- MORUZI** Dumitru, fiul lui Chiriac din Trepizonda, pag. 209.
- MORUZI** Dumitru, fiul lui Alexandru Moruzi, v. v., pag. 248, 267.
- MORUZI** Dumitru, tatăl lui Constantin v. v., însurat cu Sultana Mavrocordat, pag. 242.
- MORUZI** Ecaterina, fiica lui Dimitrie Moruzi, vezi Ipsilanti, pag. 110, 241.
- MORUZI** Elena, vezi Rosetti, pag. 221.
- MORUZI** Eufrosina, fiica lui Alexandru, v. v., măritată cu Plagino, pag. 265.
- MORUZI** Grigore, fiul lui Ion Callimaki și al Ruxandei Moruzi, pag. 243.
- MORUZI** Ienachi, vornic în Muntenia, pag. 193.

MORUZI Iordache, fiul lui Constantin Moruzi, v. v., pag. 240, 247.

MORUZI Maria, soția beizadelei Dumitru Moruzi, pag. 201.

MORUZI Niculae, fiul lui Alexandru Moruzi, v. v., pag. 248, 267, 437, 438, 450.

MORUZI Panaiotache, fiul lui Constantin Moruzi, v. v., frate cu Alexandru v. v., pag. 270.

MORUZI Ralù, Domniță, fiica lui Constantin Moruzi v. v., măritată cu Callimaki, pag. 240.

MORUZI Raluca, soția lui Constantin Moruzi, născută Mavrocordat, fiica lui Alexandru Vodă Delibey, pag. 254.

MORUZI Ruxandra, fiica lui Constantin Moruzi măritată cu Ion Callimaki fratele lui Vodă Scarlat, pag. 240, 242.

MORUZI Ruxanda, fiica lui Alexandru Moruzi, v. v., pag. 265.

MORUZI Sevastia, soția lui Dumitrichi Moruzi, pag. 401.

MORUZI Smaranda, fiica lui Alexandru Moruzi v. v., măritată cu Alexandru Mavrocordat, pag. 247, 254, 265.

MORUZI Smaranda, vezi Sulgearoglu, pag. 229, 247, 248.

MORUZI Smaranda, soția lui Gh. Moruzi, mama Luxandrei, a treia soție a lui Scarlat Ghica, pag. 69.

MORUZI Smaragda, Doamna lui Constantin Moruzi, soră a lui Iordache Ghica, pag. 97, 227, 243.

MORUZI Sofia, soția lui Gheorghe fiul lui Mihai Vodă Suțu, pag. 458.

MORUZI Sultana, mama lui Constantin Moruzi, v. v., născută Mavrocordat, pag. 110, 242.

MORUZI Sultana, Domniță, fiica lui Constantin Moruzi, v. v., măritată cu Scarlat Sturza, pag. 239.

MORUZI Zoe, Doamnă, soția lui Alexandru Moruzi, v. v., fiica comisului Lascarache Ruset, pag. 100, 240, 244, 270, 401.

MARCU Hagi, pag. 451.

MOSCU Stavrachi, pag. 385.

MUERI Giovanni, actor, pag. 390.

MÜNCHEN, general austriac, pag. 62.

MUSTAFA Han II, Sultan, pag. 312.

MUSTAFA IV, Sultan, pag. 84.

MUSTE Nicolae, cronicar moldovean, pag. 17.

N

NIȚĂ Pitarul, pag. 391.

NICOLAE I, Impăratul Rusiei, pag. 146.

NICOLAKI Hagi, bancher grec, pag. 157.

NICHIFOR, Mitropolitul Moldovei, pag. 59.

NEOFIT, patriarh al Constantinopolului, pag. 62.

NEOFIT, mitropolit în Muntenia, pag. 66.

NEGRI Nicolai, fiul lui C. Negri și al Eufrosinei Mavroyeni, pag. 201.

NEGRI Maria, fiica lui C. Negri și a Eufrosinei Mavroyeni, pag. 201.

NEGRI C. Eufrosina, soția lui Constantin Negri, pag. 201.

NEGRI Al. Elena, soția lui Al. Negri, pag. 149.

NEGRI Ecaterina, soția lui Ion Negri, pag. 151.

NEGRI C., pag. 403.

NEGRI Constantin, ginerele lui Niculae Vodă, pag. 201.

NECULCE, cronicar moldovean, pag. 25.

NAPOLEON I., Impăratul Francezilor, pag. 142, 144, 332, 332, 340.

O

- OTHON, rege al Greciei, pag. 458.
 OSMAN, sultan, pag. 67.
 OBRENOVICI Miloș, Domnitorul Sârbilor, pag. 440, 459.
 OBRENCOV Ecaterina, soția lui Ion, fiul lui Mihai Vodă Suțu, pag. 458.

P

- PALLADI Constantinică, Hatmanul (vezi Bogdan), ginerile lui Scarlat Callimaki, pag. 236, 296, 343, 348.
 PALLADI Demetru, pag. 293.
 PALLADI Lucia, fata Domniței Ralu Callimaki, vezi Acuna, pag. 348.
 PAISIE stareț la Mănăstirea Neamț, pag. 239.
 PANAGHIA, maică (Paraschiva), sora lui Ion Vodă Callimaki, pag. 303.
 PANZINI, profesor italian, pag. 111, 116.
 PAPADOPOL Nichifor, bărbatul Domniței Eufrosina Callimaki, pag. 349.
 PAPARIGOPOL P., soțul Domniței Ralu a lui Mihai V. V. Suțu, pag. 270, 458.
 PAPPENHEIM de, Ifigenia, fiică a lui Grigore Gr. Ipsilanti, pag. 149.
 PAPUC Ioniță, caimacam al Craiovei, pag. 194.
 ÂRSVCOVEANU, ban al Munteniei, pag. 437, 442.
 PASCALI, medic, pag. 385.
 PASVANOGLU, Pașă turc răsvrătit, pag. 136, 209, 210, 213, 215, 254, 419, 440.
 PAUKERT Carolina, artistă, pag. 391-393.
 PAVEL, Țarevici al Rusiei, pag. 128.
 PĂTRAȘCU Nicolae, al doilea soț al Paraschivei Călmașu, pag. 296.
 PELLET, negustor francez, pag. 440.

- PENKLER, Internunțitul Austriei, pag. 75, 76, 284.
 PERDICARU Mihai, poet, pag. 194, 363.
 PERSIANI Ion, sol rusesc, însurat cu Smaranda Callimaki, pag. 243.
 PERSIANI Smaranda (vezi Callimaki), pag. 243.
 PETRACHI Celibi, bancher grec, pag. 169, 202.
 PETRU cel Mare, Țar al Rusiei, pag. 16, 83, 439.
 PISANI Antonio Giuseppe, medic italian, pag. 48.
 PISANI Ștefan, dragoman al ambasadei engleze la Poartă, pag. 164.
 PITULICEA Țiganca, pag. 121, 363.
 PLAGINO, soțul Domniței Eufrosina Moruzi, pag. 265.
 PLAGINO Tarsița, (vezi Mano), pag. 151.
 PLUTARCH, scriitor grec, pag. 110.
 POPESCU RADU, cronicar în Muntenia, pag. 23.
 PORTER, ambasador englez la Poartă, pag. 306, 307, 308.
 POTEMKIN, General rus, pag. 151.
 PREGULINA Kira, soția lui Petre Mavroyeni (vezi Mavroyeni), pag. 156.
 PREISS, General austriac, pag. 123.
 PRIEST St., ambasador francez la Poartă, pag. 408.
 POTOCKI, Conte, ambasador polon la Poartă, pag. 284.
 POTOCKI Sofia, Contesă (vezi Witt), pag. 40, 121, 151.

R

- RACOVITĂ Ana, Doamna lui Mihai Vodă Racoviță, pag. 45, 69, 354,
 RACOVITĂ Constantin, Domn în Moldova și Muntenia, fiu al lui Mihail Racoviță, pag. 31, 45-49, 67, 221, 278, 283, 287, 290, 295,

- RACoviȚĂ** Constantin, fiul vel banului Dumitrașcu Racoviță, pag. 450.
- RACoviȚĂ** Dimitrie, fratele lui Mihai Vodă Racoviță pag. 57, 386.
- RACoviȚĂ** Ecaterina, fiica lui Mihail Vodă Racoviță, (vezi Ghica), pag. 61, 68.
- RACoviȚĂ** Eufrosina, a doua soție a lui Scarlat Ghica, pag. 69.
- RACoviȚĂ** Maria (vezi Ruset), pag. 244.
- RACoviȚĂ** Mihai v. v., pag. 30, 244, 275, 290.
- RACoviȚĂ** Sultana, Doamna lui Constantin Vodă Racoviță, pag. 45.
- RACoviȚĂ** Ștefan Voevod, fiul lui Mihai Racoviță, căsătorit cu Teodora Ipsilanti 30-31, 45-49, 77, 290.
- RACoviȚĂ** Theodora, Doamna lui Ștefan Racoviță, pag. 45.
- RAICEVICH**, profesor italian, consul austriac în Moldova, pag. 34, 116, 409,
- RAMADAN** Dumitru, pag. 33.
- RAMADAN** Smaranda, fiica lui Dumitru Ramadan, pag. 33.
- RAMAN**-Abdur, istoric turc, pag. 156.
- RATHKEAL** Herbert von, ambasador al Austriei la Poartă, pag. 132, 135, 156, 174, 177.
- RATHKEAL** Herbert von, nevasta precedentului, pag. 408-410.
- RĂȘCANU** Constantin, pag. 293.
- RAZU** Vasile, logofăt, hatman, pag. 98, 101.
- RÉCAMIER** D-na de, pag. 453.
- REIDER**, medic, pag. 385.
- REȘID** Efendi, pag. 241.
- REVELACHI**, grec, pag. 164.
- REYNOLD**, pictor, pag. 183.
- REINHARDT** Carol, consulul Franței, pag. 151, 255, 260, 261.
- RHEINHARDT** Cristina, nevasta precedentului, pag. 255, 256, 258, 259, 260, 261.
- RIGAS**, poet grec, pag. 41, 194, 440, 441.
- RIZOS** Panait, pag. 403, 425.
- RIZU** Ecaterina (vezi Ghica), pag. 76-105, 209.
- RIZU** Iacovachi, socrul lui Grigore III Ghica Vodă, pag. 66, 85, 87, 103, 209.
- RIZU** Maria, (vezi Ghica) pag. 209.
- ROMANO** Manolachi, căminar, pag. 236.
- ROMANZOFF**, general rus, pag. 223.
- ROUGER** de L'Isle, autorul Marsiliezei, pag. 440.
- ROSSI**, medic italian, pag. 99.
- ROSETTI** Aglae, fiica lui Grigore Vodă Ghica, măritată cu Radu Rosetti, pag. 244.
- ROSETTI** Constantin, fratele Eufrosinei Giani, tatăl Mariei Mavrocordat, pag. 221.
- ROSETTI** Constantin, cupar, tatăl lui Manolache Ruset, pag. 244.
- ROSETTI** Constantin, tatăl Catrinei, socrul lui Constantin Mavrocordat, pag. 26.
- ROSETTI** Ecaterina, pag. 26, 368.
- ROSETTI** Elena, soția lui Ion Rosetti născută Moruzi, pag. 221.
- ROSETTI** Elena, soția lui Beizadea Ion Rosetti, născută Mavrocordat, pag. 221.
- ROSETTI** Elena, soția lui Lascăr Rosetti, pag. 100.
- ROSETTI** Eufrosina (vezi Giani), pag. 220.
- ROSETTI** Giani Manolache v. v. Muntenia 1770 și Moldova 1788, pag. 220-223.
- ROSETTI** Iancu, pag. 443.
- ROSETTI** Ileana, soția lui Răducanu Rosetti, pag. 31.

- ROSETTI Ion beizadea, fiul lui Antonie Vodă tatăl lui Nicolae Rosetti, pag. 221.
- ROSETTI Ion, fiul lui Constantin Rosetti, pag. 221.
- ROSETTI Lascarachi, vel logofăt, pag. 100.
- ROSETTI Maria, vezi Mavrocordat, pag. 221.
- ROSETTI Maria, soția lui Constantin Draco-Suțu, pag. 297.
- ROSETTI Maria Bașa-Mihalopol, soția lui Nicolae Rosetti, pag. 221.
- ROSETTI Niculae, tatăl Eufrosinei Giani, pag. 221.
- ROSETTI Radu, fiul lui Răducanu, în-surat cu Aglae Ghica, pag. 244.
- ROSETTI R. Radu, fiul lui Radu Rosetti și a lui Aglae Ghica, scriitor, pag. 244.
- ROSETTI Radu, logofăt, al doilea soț al Eufrosinei Mano, pag. 373.
- ROSETTI Răducanu, hatman, pag. 459.
- ROSETTI-Roznovanu Ana, vezi Bogdan, pag. 236.
- ROSETTI Roznovanu Balașa, vezi Dimache, pag. 246.
- ROSETTI Roznovanu Iordache, însurat cu Ana Bogdan, pag. 236.
- ROSETTI Rosnovanu Niculae, pag. 95.
- ROSETTI Safta, fosta nevastă a lui Mihai Vodă Sturza, căsătorită cu Constantinică Pallădi, pag. 348.
- ROSETTI Safta, vezi Bogdan, pag. 236.
- ROSETTI Scarlat, fratele Eufrosinei Giani, pag. 221.
- ROSETTI Smaranda, vezi Bogdan, pag. 236.
- ROSETTI Smaranda-Bibica, soția lui Gh. Caradja, pag. 398.
- ROSETTI Vasile, vel vornic în Moldova, pag. 322.
- ROSETTI Zoe, a doua soție a lui Ion Rosetti născută Sulgearoglu, pag. 221.
- ROSETTI Zoe, Doamna, vezi Moruzi, pag. 244-270.
- RUSET Antonie, v. v., pag. 220, 221, 358.
- RUSET Catinca, soția vornicului Nicolae Ruset născută Sturza, pag. 246, 248.
- RUSET Ileana, soția lui Lascarache Ruset, născută Dimachi, pag. 244, 245.
- RUSET Ileana, soția lui Răducanu Ruset, născută Balș, pag. 249.
- RUSET Iordachi, vornic în Moldova, pag. 17.
- RUSET Lascarache, comis, pag. 244, 245.
- RUSET Manolache, tatăl vel vornicului Ștefan Ruset, pag. 244.
- RUSET Maria, sora lui Mihai Vodă Racoviță și mama lui Lascarache Ruset, bunica Doamnei Zoe Moruzi, pag. 244.
- RUSET Niculae, zis Baston, vornic, fratele comisului Lascarache Ruset, pag. 246, 248.
- RUSET Răducanu, mare hatman, fiul Comisului Lascarache Ruset, tatăl lui Radu Rosetti, însurat cu Ileana Balș, pag. 244-245, 249.
- RUSET Ștefan, vel vornic, tatăl lui Iordache Ruset, pag. 244.
- RUSET Vasile (Ruset, Roset sau Rosetti este același nume), pag. 296.
- RUSCIUCLIUL Celibi, vizir, pag. 199.

S

- SADULAH Efendi, agă, pag. 267.
- SAHIN-Ali, mare vizir, pag. 198.
- SALVAREZI Ecaterina, Doamnă, pag. 186.

- SAMURCAȘ Constantin, grec eterist, pag. 433-445.
- SAVA, căminar (Bimbașa-Sava), pag. 191, 194.
- SAYN-Wittgenstein-Berleburg Pulchertia, Prințesă de, fiica Luciei Palladi, pag. 349.
- SCANAVI Arghira, fiica lui Dumitru Scanavi, pag. 160.
- SCANAVI Chariclea, soția lui Grigore Ipsilanti, pag. 149.
- SCANAVI Dumitru, bancher grec, tatăl Marioarei, Doamna lui Nicolae Mavroyeni, și al Elena Doamna lui Ion Caradja, pag. 160, 377.
- SCANAVI Ecaterina, fiica lui Dumitru Scanavi, pag. 160.
- SCANAVI Elena Doamnă, fiica lui Dumitru Scanavi, vezi Caradja, pag. 160, 376-398, 435.
- SCANAVI Eufrosina, fiica lui Dumitru Scanavi, pag. 160.
- SCANAVI Marioara, Doamnă, fiica lui Dumitru Scanavi, vezi Mavroyeni, pag. 160-203.
- SCANAVI Nicolae, fiul lui Dumitru Scanavi și frate al Doamnei Marioara Mavroyeni, pag. 160.
- SCANAVI Petre, fiu al lui Dumitru Scanavi, frate al Doamnei Marioara Mavroyeni, pag. 160.
- SCANAVI Raltu, fiica lui Dumitru Scanavi, pag. 160.
- SCANAVI Smaranda, fiica lui Dumitru Scanavi, pag. 160.
- SCANAVI Victoria, fiica lui Dumitru Scanavi, pag. 160.
- SCHILLINGFÜRST-HOHNLOHE de, Chariclea, principesă, fiica lui Grigore Gr. Ipsilanti și a Elenei Sina, pag. 149.
- SCHINA Maria, soția lui Al. Schina, pag. 149.
- SCRIVAS Lazăr, secretarul lui Constantin Vodă Mavrocordat, profesor al Colegiului Sf. Sava, pag. 113.
- SCUFAS Nicolae, grec, inițiatorul Eteriei a 2-a, pag. 441.
- SEBASTIANI, general, ambasador al lui Bonaparte la Poartă, pag. 146, 259, 268, 269.
- SERRIUS Gheorghe, profesor, pag. 430, 431.
- SESTINI Domenico, italian, pag. 149.
- SILIVESTRU, medic, pag. 385.
- SIMION de Trabezonda, profesor la colegiul Sf. Sava, pag. 113.
- SION Constantin, paharnic, pag. 202, 401.
- SINA Elena, soția lui Grigore Gr. Ipsilanti, pag. 144.
- SKELETTI Dumitru, căminar, pag. 89, 92, 95.
- SKELETTI Ecaterina, vezi Scanavi, pag. 160.
- SLĂTINEANU, boer muntean, pag. 446.
- SOBIESKI Ion, Regele Poloniei, pag. 82, 275.
- SOROCEANU Pavel, căpitan, pag. 238.
- SPANDONI, grec, pag. 16.
- STEINVILLE, general comandant al Transilvaniei, pag. 22, 244.
- STAVRACHI, Capuchihae, pag. 77, 221, 293, 295, 309.
- STAVROPOLEOS Panaiotachi, Smaranda, vezi Mavrocordat, pag. 23.
- STEINFELS, actor vienez, pag. 397.
- ȘTIRBEI VODĂ, pag. 369.
- STROICI Dumitrache, mare Spătar, pag. 275, 279, 280.
- SELIM III, sultanul Turciei, pag. 198, 215, 265, 329, 331.
- STURZA, spătar, pag. 459.
- STURZA Alexandru, tatăl Mariei Callimaki, pag. 236.

- STURZA Catinca, vezi Moruzi, pag. 240.
- STURZA Catinca, vezi Ruset, pag. 246.
- STURZA Costachi, boier moldovean, pag. 342.
- STURZA Dumitrașcu, boier moldovean, pag. 102.
- STURZA Elena, măritată cu Gheorghe, fiul lui Mihai Suțu, pag. 458.
- STURZA Grigore, tatăl lui Mihalache v. v. însurat cu Marghioala Callimaki, pag. 313.
- STURZA Ion Sandu, v. v., pag. 95, 293, 348.
- STURZA Marghioala, vezi Callimaki, pag. 313.
- STURZA Maria, vezi Callimaki, pag. 277.
- STURZA Mihai, v. v., pag. 236, 313.
- STURZA Sandulache, mare postelnic, pag. 240.
- STURZA Scarlat, vel agă, însurat cu Domnița Sultana Moruzi, pag. 239.
- STURZA Sultana, vezi Moruzi, pag. 239.
- SULEIMAN, pașă de Hotin, pag. 93.
- SULGEAROGLU, (Ghiorghiadis, Iorgulescu sau Ghica).
- SULGEAROGLU, vezi Ghica-Sulgearoglu, pag. 227.
- SLUGEAROGLU Alexandru, comis, fiul lui Gheorghe din Viza, pag. 46.
- SLUGEAROGLU Constantin, vel postelnic, fiul lui Gheorghe de Viza, pag. 46.
- SULGEAROGLU Costachi, nepotul lui Grigore III Vodă Ghica, pag. 77, 309.
- SULGEAROGLU Dumitrache, hatman, fiul al lui Gheorghe de Viza, pag. 46.
- SULGEAROGLU Ecaterina, soția lui Dumitrachi Hatmanul și soră a lui Grigore Vodă Ghica III, pag. 46, 75.
- SULGEAROGLU Elena, soția lui Alexandru comisul, pag. 46.
- SULGEAROGLU Eufrosina, soția lui Gheorghe de Viza, zis Sulgearoglu, pag. 46.
- SULGEAROGLU Eufrosina fiica lui Dumitru Sulgearoglu și a Ecaterinei Ghica, pag. 229, 360.
- SULGEAROGLU Iordachi, nepotul lui Grigore III Vodă Ghica, pag. 77.
- SULGEAROGLU Smaranda, mama Doamnei Elena Callimaki, pag. 46, 304, 360.
- SULGEAROGLU Smaranda, fiica lui Dumitru Sulgearoglu și a Ecaterinei Ghica, Doamnă, soția lui Constantin Moruzi v. v., pag. 229-243.
- SULGEAROGLU Sultana, fiica lui Gheorghe din Viza, pag. 46.
- SULGEAROGLU Zoe, vezi Rosetti, pag. 221.
- SULZER, austriac, pag. 115.
- SUȚU Alexandru, fiul lui Const. Suțu, pag. 66, 403, 405.
- SUȚU Alexandru, Voevod, pag. 142, 297, 326, 331, 397, 402, 425-453.
- SUȚU Alexandru, fiul lui Mihai Suțu v. v. pag. 407, 412.
- SUȚU Anastasia, Domnița lui Mihai Vodă Suțu, pag. 407, 409, 412.
- SUȚU C. Arghira (vezi Scanavi), pag. 160.
- SUȚU Constantin, grămătic, pag. 403.
- SUȚU Constantin, tatăl lui Mihai Suțu v. v., pag. 402.
- SUȚU Constantin, fiul lui Mihai v. v. Suțu, pag. 458.
- SUȚU Constantin, însurat cu Eufrosina Callimaki (Suțachi), pag. 243.
- SUȚU Constantin, însurat cu Maria Rosetti, pag. 297.
- SUȚU Constanța, soția lui Dumitru Suțu, pag. 354.

- SUȚU Casandra, fiica lui Const. Suțu, pag. 403.
- SUȚU Catrina, fiica lui Alex. v. v. Suțu, pag. 426.
- SUȚU Costachi, bivel postelnic, pag. 383.
- SUȚU Costachi-Kiebp, văr al lui Alex. v. v. Suțu, pag. 430.
- SUȚU Diamantaki, pag. 357, 403.
- SUȚU Dumitrachi fratele lui Constantin Suțu și fiu al lui Diamantachi Draco, pag. 403.
- SUTZO Dumitrachi, fiul lui Costachi Kiebp, pag. 430-431.
- SUȚU Dmitru, fiul lui Alex. v. v. Suțu, pag. 426-429.
- SUȚU Dumitru, fiul lui Constantin Suțu, pag. 297, 403.
- SUȚU Dumitru, soțul Domniței Ralù Mavroyeni, pag. 203.
- SUȚU N. Elena, pag. 46.
- SUȚU Elena, fiica lui Const. Suțu (vezi Caradja), pag. 403.
- SUȚU Elena, fiica lui Mihai v. v. Suțu, măritată cu Ion Suțu, pag. 454, 458, 459.
- SUȚU Ecaterina, fiica lui Const. Suțu (vezi Hrisoscoleu), pag. 403.
- SUȚU Ecaterina, Domnița lui Mihai Vodă Suțu, pag. 407, 409, 412.
- SUȚU Eufrosina, Doamna lui Alex. v. v., Suțu pag. 425-453.
- SUȚU Eufrosina (vezi Callimaki), pag. 243.
- SUȚU Gheorghe, fiul lui Alex. v. v. Suțu, pag. 426.
- SUȚU Gheorghe, fiul lui Mihail v. v. Suțu, pag. 458.
- SUȚU Grigore, fiul lui Alex. v. v. Suțu, pag. 426.
- SUȚU Grigore, fiul lui Mihai v. v. Suțu, pag. 407, 411, 413, 453, 458,
- SUȚU, Hatman în Moldova, ginerile lui Ion Callimaki, pag. 343.
- SUȚU Ion, fiul lui Alex. v. v. Suțu, pag. 426.
- SUȚU Ion, fiul lui Mihail v. v. Suțu, pag. 407, 412, 458.
- SUȚU Ienachi, fiul lui Const., mare hatman, pag. 297, 403, 407.
- SUȚU Maria, soția lui Const. Suțu, născută Rosetti, pag. 297, 403, 405.
- SUȚU Maria, fiica lui Dumitrachi Suțu, pag. 403.
- SUȚU Maria, Domnița lui Mihai Vodă Suțu, vezi Arghiropol, pag. 407, 409, 412.
- SUȚU Maria Domnița, fata lui Alexandru Vodă, pag. 326, 412, 426, 435.
- SUȚU Mihai, fiul lui Constantin vel căminar, pag. 297.
- SUȚU Mihail, v. v., Cel Bătrân, fiul Constantin Suțu, pag. 297, 301, 320, 370, 371, 386, 394, 402, 403, 424, 426, 436.
- SUȚU Mihai, v. v. Cel tânăr, fiul lui Grigore Suțu, pag. 453, 460 — 470.
- SUȚU Nicolae, fiul lui Constantin, mare Dragoman, pag. 66, 221, 297, 301, 311, 315, 317.
- SUȚU Niculae, talăl lui Alex. Suțu Vodă, pag. 426.
- SUȚU Niculae, fiul lui Alex. v. v. Suțu, pag. 327, 402-403, 425, 429, 432, 436-437-438.
- SUȚU Raluca, Domnița lui Mihai Vodă Suțu, vezi Mano, pag. 407, 412.
- SUȚU Ralu, fiica lui Alex. v. v. Suțu, pag. 426, 432, 437.
- SUȚU Ruxandra, Doamna lui Mihai, v. v. Suțu, născută Caradja, pag. 377, 453, 460.
- SUȚU Ruxandra, fiica lui Alex., v. v. Suțu, pag. 426, 436, 438.

SUȚU Ruxandra, fiica lui Dumitrache Suțu, vezi Mano, pag. 403.
SUȚU Safta, soția lui Grigore Suțu, mama lui Mihai Vodă cel Tânăr, pag. 412, 453.
SUȚU Scarlat, fiul lui Alex., v. v. Suțu, pag. 426.
SUȚU Sevastia, vezi Callimaki, pag. 287, 297, 315, 375, 401, 424.
SUȚU I, Victoria, vezi Scașnavi, pag. 160.
SUȚU Zamfira, vezi Caradja, pag. 358.
SUVAROFF, general rus, pag. 197, 222, 368.
ȘUBIN Doamna, fiica Hatmanului Costachi Ghica, pag. 342.

T

TABACOPOL Elena, a doua soție a lui Costache fiul lui Ion Vodă Caradja, pag. 398.
TALLEYRAND, ministrul lui Napoleon I, pag. 332.
TALMA, actor, pag. 394.
TĂUTU, logofăt, pag. 130.
THORNTON, ambasador englez la Poartă, pag. 355.
THUGUT, ambasadorul Austriei la Poartă, pag. 85-86-87-88, 111.
TIMONI, agent austriac la Poartă, pag. 320, 410.
TIPO-SAIB, prinț indian, pag. 151.
TOTT, baron de, ungar, autorul unor amintiri, pag. 277, 284, 286, 288, 289, 315.
TRÉCOURT Jean Baptiste, dascăl francez ai fiilor lui Alexandru Vodă Callimaki, pag. 319, 330.
TUCIDIDE, scriitor grec, pag. 110.
TURNAVITIS Alexandru, profesor, tatăl lui Dumitrăchiță Turnavitul, pag. 113, 194.
TURNAVITUL Dumitrăchiță, pag. 194.

TUZOGLU, giuvargiu armean la Constantinopol (sau Duzoglu), pag. 315, 433-434.
TUZOGLU, fiul precedentului, pag. 433-434.
TZIGARA Ecaterina, soția lui Ion Ghica, nepot de fiu al lui Grigore Ghica al III-lea, pag. 105.
TYPALDO Ralù, vezi Scașnavi, pag. 160.

Û

ÛRMENY, guvernator de Fiume, pag. 448.

V

VĂCĂRESCU Barbu, boier muntean, pag. 66.
VĂCĂRESCU Constantin, agă, pag. 140.
VĂCĂRESCU Ecaterina, soția lui Enăchiță Văcărescu, pag. 360.
VĂCĂRESCU Enăchiță, poet, pag. 114, 125, 132, 193, 252, 253, 360, 364, 371.
VĂCĂRESCU Ion, fiul lui Enăchiță Văcărescu, pag. 397.
VĂCĂRESCU Nicolae, pag. 443.
VĂCĂRESCU Safta, soția lui Constantin Văcărescu, pag. 140.
VĂCĂRESCU Safta, Doamna (vezi Ipsilanti), pag. 140, 151.
VĂCĂRESCU Ștefan, pag. 66.
VĂCĂRESCU Teodor Furtună, ban, fiu al lui Constantin Văcărescu și frate cu Safta Ipsilanti, pag. 140.
VĂCĂRESCU Venețiana, sora lui Manolachi Giani, v. v., pag. 156.
VAILLANT, pag. 156.
VANDERBECH, doctor, pag. 23.
VATATZI Smaranda, vezi Giani, pag. 221.
VATATZI Ruxandra, vezi Caradja, pag. 354.

- VENDOTI, tipograf în Viena, pag. 441.
 VERGENNES de, fost ambasador la Poarta, ministru de externe al Franței, pag. 169, 408.
 VILATTA, colonel Italian, pag. 448.
 VIȚĂRĂ Ion, medelniar, pag. 115.
 VIRMOND Hugo von, conte, ambasador german la Poartă, pag. 354.
 VLADIMIRESCU Tudor, pag. 380, 443-444, 458-459.
 VLAHUTZI Alecu, pag. 434.
 VLAHUTZI Constantin, soțul Domniței Smaranda Caradja, pag. 398.
 VLASTÔ Arapache, Capuchihae a lui Constantin V. Racoviță, cumnatul lui Grigore Ghica v. v., pag. 55, 287, 290.
 VLASTO Grigore, soțul Sevastiței Callimaki, pag. 287.
 VLASTO Grigorașcu, pag. 407.
 VLASTO Marioara, cumnata Doamnei Zoita Ghica, pag. 57.
 VLASTÔ Sevastița, vezi Callimaki, pag. 287.
 VOGORIDI Ștefan, caimacanul Moldovei în 1821, pag. 347.
 VOLTAIRE, pag. 342-343.

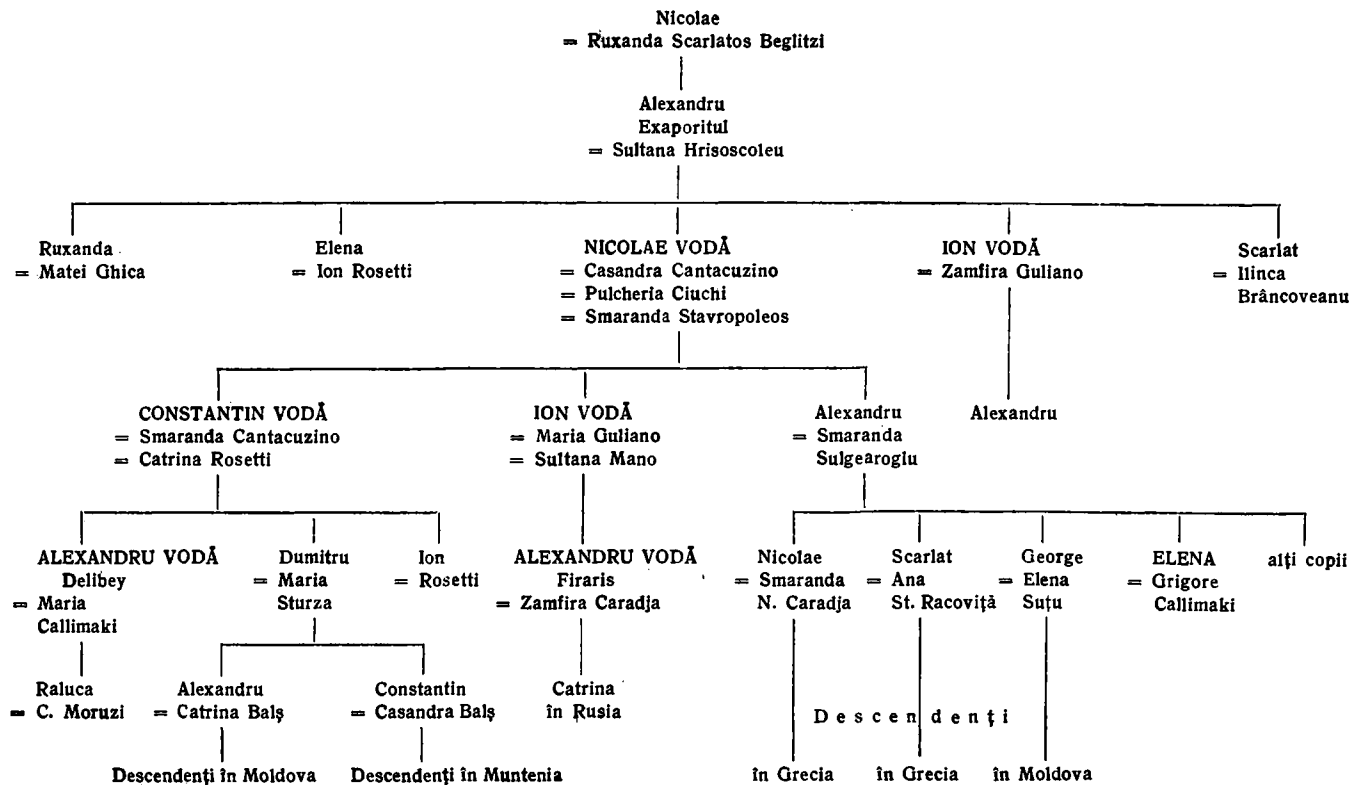
W

- WITT Sofia de, vezi Potocki, pag. 40, 151.

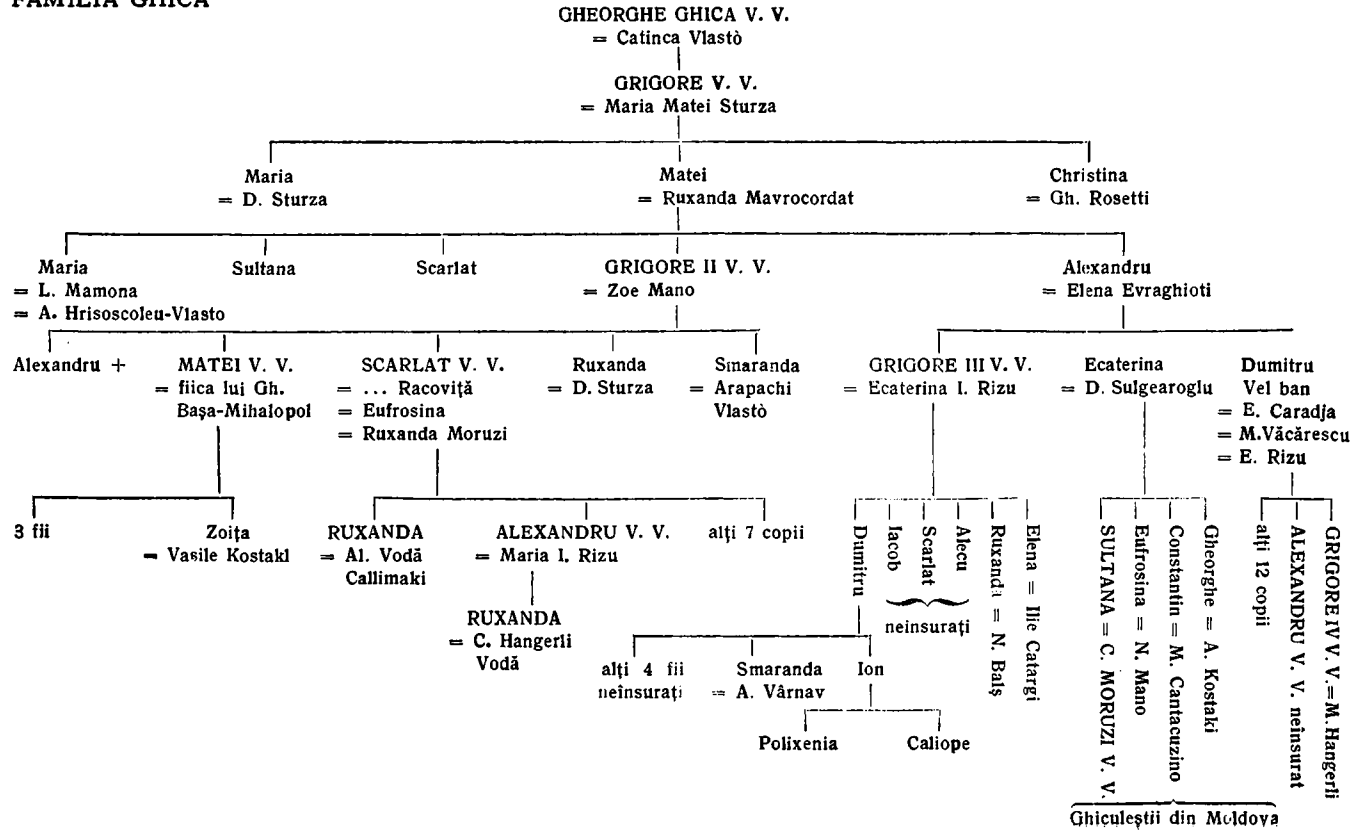
Z

- ZADÈ-DURI, mahomedan, pag. 433-434.
 ZILOT Românul, cronicar muntean, pag. 212, 249, 250, 253, 379, 380, 410, 412, 413, 419.
 ZEGELIN, pag. 222.

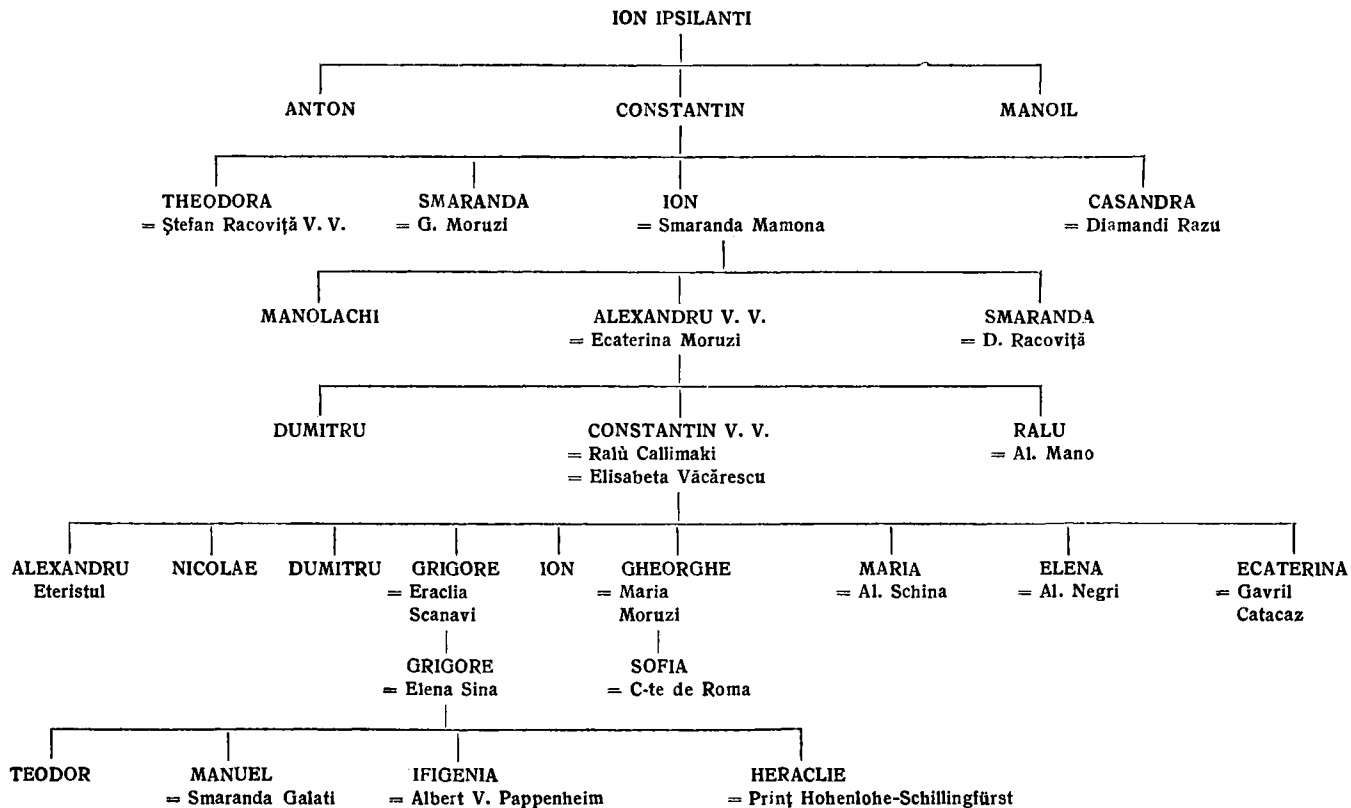
FAMILIA MAVROCORDAT

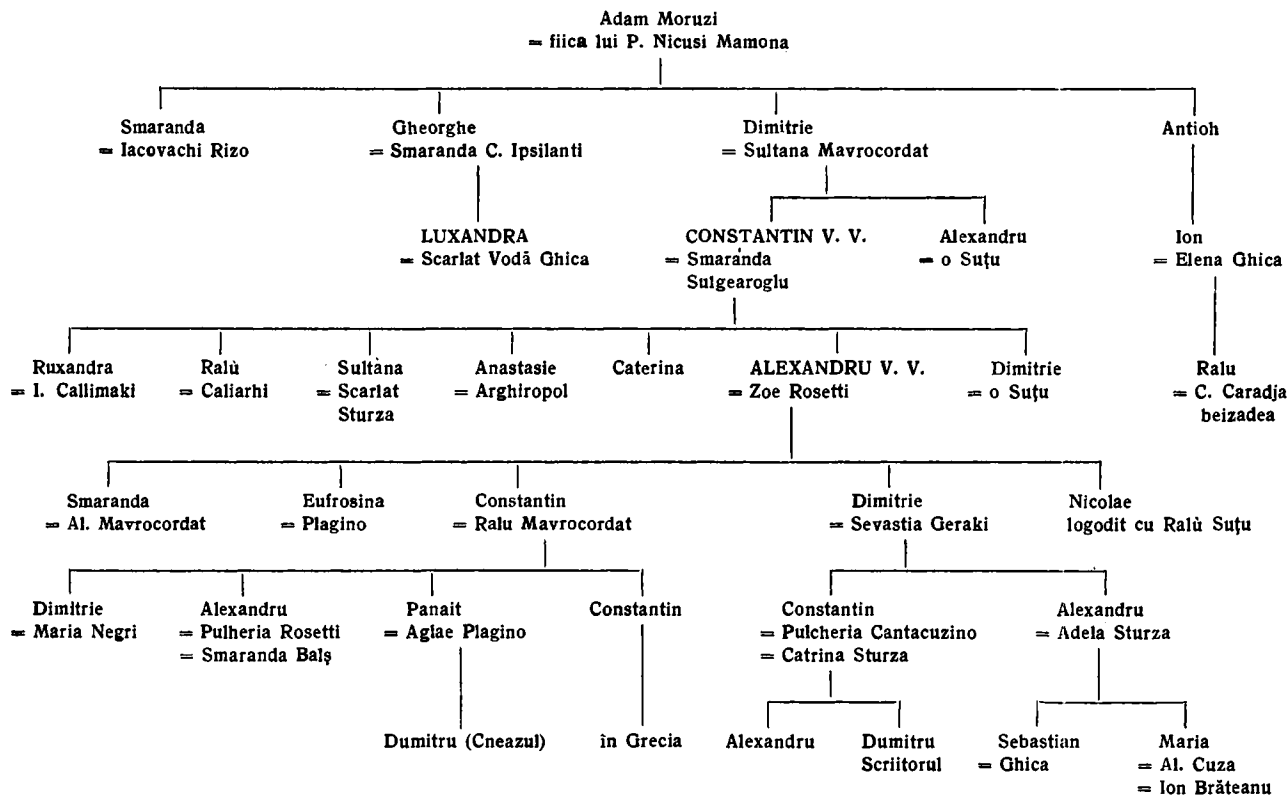
FAMILIA GHICA

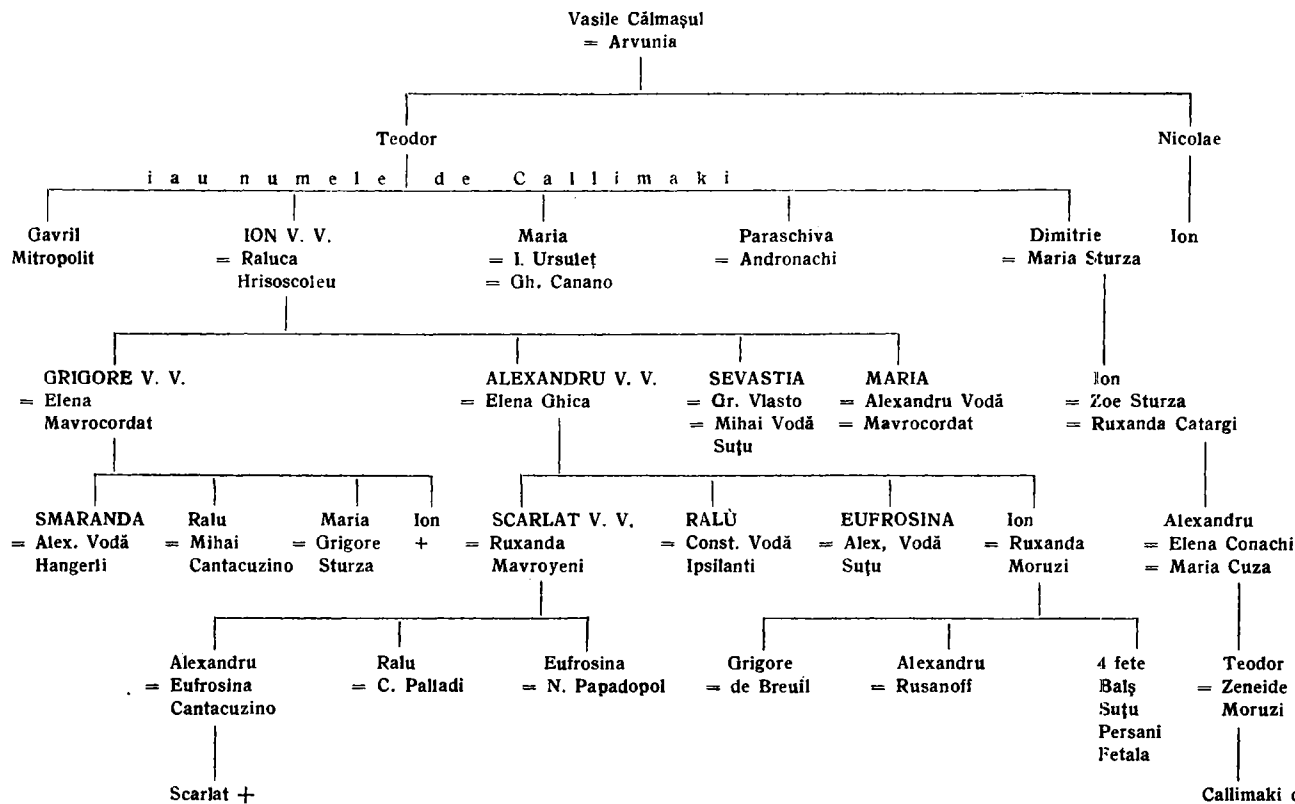
FAMILIA IPSILANTI

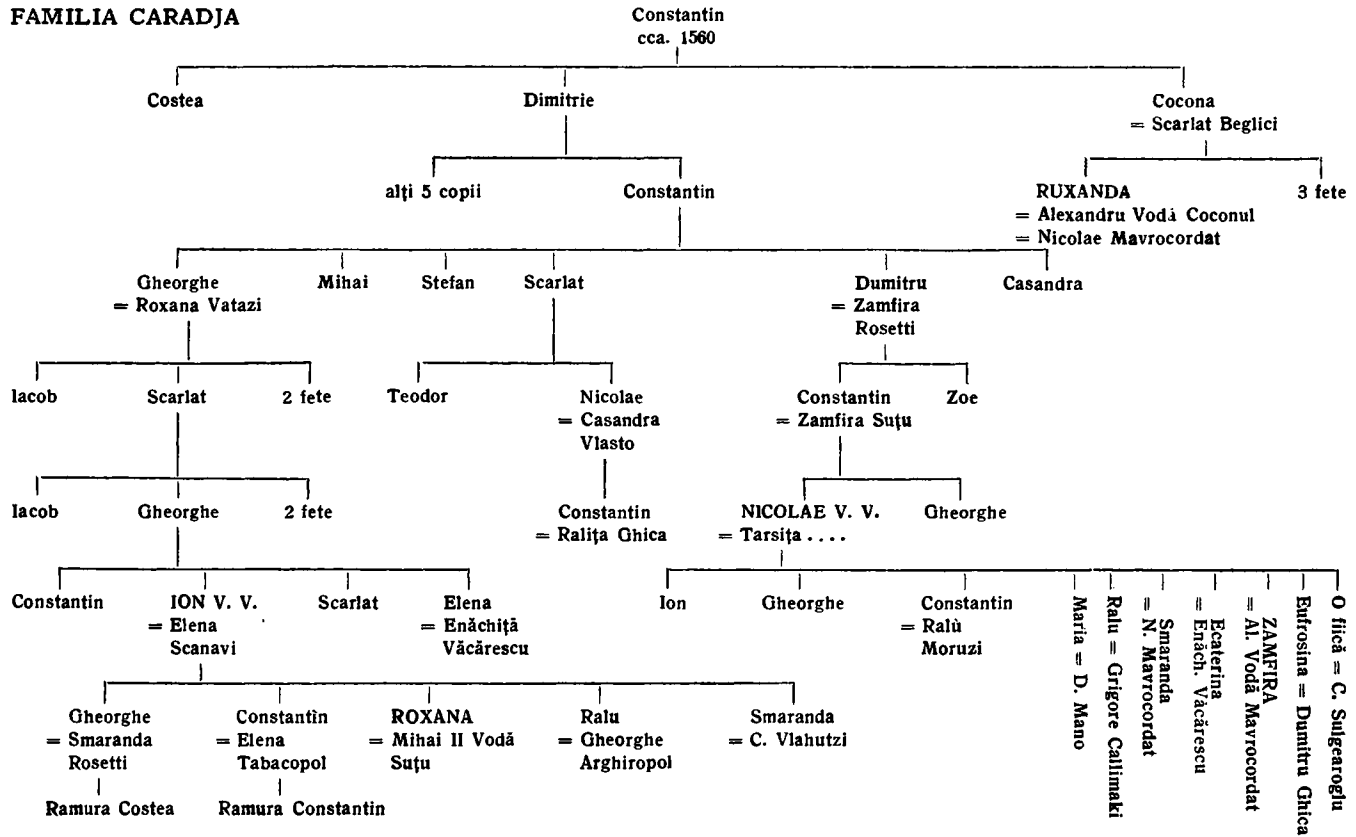
FAMILIA MORUZI

FAMILIA CALLIMAKI

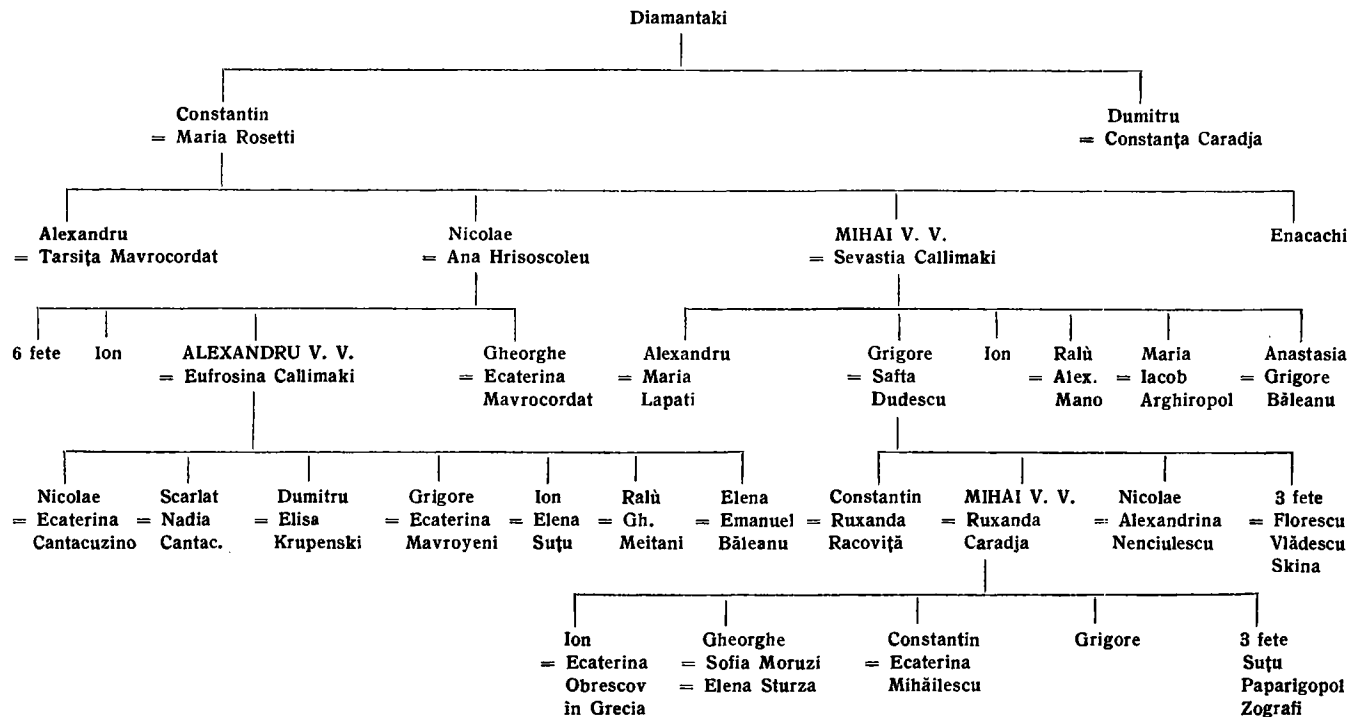

FAMILIA CARADJA

FAMILIA SUȚU

MONITORUL OFICIAL ȘI
IMPRIMERILE STATULUI
IMPRIMERIA NAȚIONALĂ
BUCUREȘTI